10

ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

ΤΗΣ

"ΒΡΑΔΥΝΗΣ,,

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΥΚΩΝ
"ΟΙ ΡΙΖΕΣ"
ΠΕΥΚΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ
Τ.Κ. 68100 Τηλ. 61-405

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1932 — ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1933

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΔΡ. 90

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ "ΒΡΑΔΥΝΗΣ,, ΣΥΝΕΙΡΓΑΣΘΗΣΑΝ ΟΙ Κ. Κ.

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓ. Θ., Ὑφηγητὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΑΜΑΝΤΟΣ Κ., Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

AMICO SILVIO DI, Ἰταλὸς κριτικός.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΟΣ Θ., Καθηγητὴς τῆς Δενδροκομίας παρὰ τῇ Ἀνωτάτῃ Γεωπονικῇ Σχολῇ καὶ Διευθυντὴς τοῦ Βοτανικοῦ Κήπου.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ Χ. Ν., Διευθυντὴς τοῦ Σανατορίου «Διόνυσος».

ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΟΣ Τ., Ὑφηγητὴς τῆς Γυναικολογίας καὶ Μαιευτικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

VANDERVELDE E., Τέως πρωθυπουργὸς τοῦ Βελγίου, Πρόεδρος τῆς Β' Διεθνοῦς καὶ καθηγητὴς τῷ Πανεπιστημίου Βρυξελλῶν.

VAERTING MATTHIAS, Γερμανὸς συγγραφεύς.

ΒΑΡΟΥΝΗΣ Θ., Καθηγητὴς τῆς Πειραματικῆς Χημείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μετσοβείῳ Πολυτεχνείῳ καὶ Διευθυντὴς τῆς Ἀνωτάτης Τεχν. Ἐκπαιδεύσεως.

ΒΟΪΛΑΣ Β., Διευθυντὴς—Ἰατρὸς τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ».

ΒΟΥΡΝΑΖΟΣ ΑΛΕΞ., Καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΓΑΝΩΣΗΣ ΒΑΣΙΛ. Γ., τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης.

ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΚΩΝΣΤ. Γ., Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Διευθυντὴς τῶν ἐγκληματολογικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν.

ΓΑΡΔΙΚΑΣ Τ. Κ., Τέως Καθηγητὴς Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ Μ., Καθηγητής, Διευθυντὴς τῆς Α' Χειρουργικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΓΚΙΖΗΣ Β., Τ. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Δημοτικὸς Σύμβουλος Ἀθηναίων.

GOLDSCHEIDER ALFRED, Διάσημος Βερολινέζος Ἰατρὸς—Καθηγητὴς καὶ Μυστικοσύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας.

CARDNER A. E., Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου.

Μ. Α. ΔΕΝΔΙΑΣ, Τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΔΕΡΤΙΛΗΣ Π. Β., Ὑφηγητὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

DORPFELD WILHELM, μέγας Γερμανὸς Ἀρχαιολόγος.

EWALD P., Μέγας Γερμανὸς φυσικός, Πρύτανις τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Στουτγάρδης.

JANECKER ERNEST, Ἐπίτιμος Δόκτωρ τῆς Μηχανολογίας καὶ τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀϊδελβέργης.

ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ Θ., Καθηγητὴς τῆς Γλυπτικῆς εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν Καλῶν Τεχνῶν.

ΙΩΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Γ., Ἀκαδημαϊκός, Καθηγητὴς τῆς Φαρμακολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τέως Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου.

ΚΑΪΡΗΣ Ζ., Ὑφηγητὴς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ Διευθυντὴς τοῦ Χειρουργικοῦ Οὐρολογικοῦ Τμήματος τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου.

ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ Δ. Γ., Δημοσιογράφος καὶ Ἱστοριοδίφης.

ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ ΓΡΗΓ., Ὑφηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΚΕΦΑΛΑΣ ΑΘ., Τμηματάρχης Ὑπουργείου Ἀεροπορίας.

ΚΟΚΚΟΡΗΣ Λ. Χ., Καθηγητὴς τῆς Νοσολογίας τοῦ στόματος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΚΟΚΚΟΡΟΣ Π.. Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου Ὀρυκτολογίας.

ΚΟΥΓΕΑΣ ΣΩΚΡ., Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.
ΚΟΥΖΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Π., Ἀκαδημαϊκός, Τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΚΟΥΜΑΡΗΣ Ι., Καθηγητὴς τῆς Ἀνθρωπολογίας καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἀνθρωπολογικοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου.
ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ Ν., Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς καὶ Διευθυντὴς Ἀκροπόλεως.
ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ Γ., Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Π. Κ., Ὑφηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας.
ΚΟΡΥΖΗΣ ΑΛΕΞ., Ὑποδιοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.
CORTOT ALFRED, ὁ διάσημος Γάλλος πιανίστας.
ΚΑΗΝ FRITZ, ὁ διάσημος Γερμανὸς Καθηγητής.
ΛΑΣΚΑΡΗΣ Ν. Ι., Ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας Θεατρικῶν Συγγραφέων.
ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Πρύτανις καὶ Καθηγητὴς τῆς Γυναικολογικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ Σ. Γ., Καθηγητής, Διευθυντὴς τῆς Α' Παθολογικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΛΟΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛ. Κ., Ἔκτακτος Καθηγητὴς τῆς Μαιευτικῆς καὶ Γυναικολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, τέως Ἔκτακτος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου.
ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΛΕΞ., Ἀκαδημαϊκός, πρώην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.
ΜΕΡΜΗΓΚΑΣ Κ., Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Γερουσιαστής.
ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ Σ. Φ., Πτυχιοῦχος τοῦ Διεθνοῦς Κολλεγίου Φυσικῆς Ἀγωγῆς τῆς Γενεύης.
ORS EUGENIO D', τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μαδρίτης.
ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞ., Ἀρχηγὸς τοῦ Ἀγροτοεργατικοῦ κόμματος καὶ πρώην Πρωθυπουργός.
ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Σ. Α., Διευθυντὴς Ἀνωτάτης Γεωργικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Τ. Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Λογιστικῆς ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν καὶ συγγραφεὺς τοῦ «Συστήματος Μαθημ. Λογιστικῆς».
ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, Ὑφηγητὴς τῆς Παθολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Διευθυντὴς τῆς Παθολογικῆς Κλινικῆς τοῦ Νοσοκομείου Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.
ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΕΥΘ., Χειροῦργος Ὀδοντοϊατρός.
STILLWELL RICHARD, Διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.
STRAUSS RICHARD, ὁ μεγαλείτερος σύγχρονος μουσικοσυνθέτης.
SVIRTSEVSKY A., Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μόσχας.
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. Α., Καθηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Ἐπαγραφικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ Ἀκαδημαϊκός.
ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ Γ., Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, Ἐθνικὸν Ἀριστεῖον Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.
ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.
ΣΑΡΡΕΓΙΑΝΝΗΣ Ι. Α., Διευθυντὴς τοῦ Μπενακείου Φυτοπαθολογικοῦ Ἰνστιτούτου.
TELEKI P., Τέως Πρωθυπουργὸς τῆς Οὐγγαρίας, Καθηγητὴς τῆς Οἰκον. Γεωγραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης, Πρόεδρος τῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρίας.
HITLER ADOLPH, Ἀρχηγὸς τῶν Γερμανῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν, Ἀρχικαγκελάριος.
HUBERMAN BRONISLAW, ὁ μέγιστος τῶν ζώντων βιολιστῶν.
ΧΟΝΔΡΟΣ Δ., Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΧΩΡΕΜΗΣ Κ., Ὑφηγητὴς τῆς Παιδιατρικῆς, Διευθυντὴς—Ἰατρὸς τοῦ Δημοτικοῦ Βρεφοκομείου Ἀθηνῶν.

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Παρ' ὅλας τὰς ποικιλίας, διαφορὰς καὶ ἀντιθέσεις ποὺ χωρίζουν τὰ διάφορα ἔθνη τῆς γῆς, ἓν ἀπὸ τὰ κοινὰ γνωρίσματα αὐτῶν εἶνε ἡ θρησκεία. Τί ἐννοοῦμεν ὅταν λέγωμεν θρησκείαν; Ἐννοοῦμεν τὸ συναίσθημα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε τὸ ἀνώτατον ὂν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὅτι ἐδημιουργήθη, κυβερνᾶται καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὂν ἢ ὄντα ὑπερκόσμια, τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐξευμενίζῃ καὶ νὰ εὐχαριστῇ, ἐκτελῶν τὸ θέλημά των, ὅπως εἶνε ἢ ὅπως τὸ φαντάζεται.

Ἡ θρησκεία εἶνε φαινόμενον γενικόν· δὲν ὑπάρχει λαὸς τῆς γῆς, εἰς οἱανδήποτε βαθμίδα πολιτισμοῦ καὶ ἂν ἀνήκῃ ἀπὸ τὴν ἀνωτάτην ἕως τὴν κατωτάτην, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἔχῃ κάποιαν θρησκευτικότητα. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε θρησκευτικὸν ὄν. Ὅτι ὑπάρχουν εἰς μερικὰς κοινωνίας ἄτομα, τὰ ὁποῖα στεροῦνται ἢ ἐπιζητοῦν, νὰ φαίνωνται ὅτι στεροῦνται θρησκείας, δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν· κάθε κανὼν ἔχει τὰς ἐξαιρέσεις του.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Βέβαια δὲν ἔχουν ὅλοι οἱ λαοὶ τὴν ἰδίαν θρησκείαν· καὶ ἡ περὶ θείου ἀντίληψις διαμορφοῦται σύμφωνα πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν κάθε λαοῦ. Λαὸς ἀπολίτιστος, ὁ ὁποῖος σκέπτεται ταπεινῶς καὶ ἀτελῶς δι' ὅλα, δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ ὑψηλοτέραν καὶ πνευματικωτέραν ἔννοιαν περὶ θείου καὶ θρησκείας· ἐνῷ τοὐναντίον, λαὸς προηγμένος θὰ ἔχῃ ὑψηλοτέρας καὶ καθαρωτέρας περὶ θείου ἀντιλήψεις. Εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην διαμόρφωσιν τῆς θρησκείας συντελοῦν πολλοὶ καὶ διάφοροι παράγοτες· κατάπληξις διὰ τὴν κίνησιν καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου καὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων, φόβος πρὸ τῶν ἀγρίων θηρίων, ἐκτίμησις τῶν ὠφελειῶν τῶν προερχομένων ἀπὸ ποταμὸν ἢ δένδρον ἢ ζῷον, δέος πρὸ παρακειμένου ἀποτόμου βράχου ἢ ὄρους, θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἰσχὺν ἢ ὡραιότητα, ἐδημιούργησε τὴν θεοποίησιν τοῦ ἡλίου, τῶν οὐρανίων σωμάτων, τῶν θηρίων, τοῦ ἀνθρώπου κτλ.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδεώδη, ὁ χαρακτὴρ, ἡ κυρία ἀσχολία ἑκάστου λαοῦ, ὡς καὶ τὸ κλῖμα καὶ τὸ ἔδαφος τῆς χώρας εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ, συντελοῦν εἰς τὴν ποικίλην διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων θρησκειῶν. Τοιουτοτρόπως, λόγου χάριν, διὰ νὰ φέρωμεν ὀλίγα παραδείγματα, οἱ ἀρχαῖοι Σκανδιναυοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν λαὸς ἀθλητικός, ἀσχολούμενος διαρκῶς μὲ ἀγῶνας καὶ σωματικὰς ἀσκήσεις, διεμόρφωσαν καὶ τὴν θρησκείαν των μὲ ἀθλητικὰ ἰδεώδη καὶ ὁ παράδεισός των (Βαλάλα) ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν ὡς τόπος ἀσκήσεων καὶ ἀγώνων. Ἡ εὐφορία τῆς Αἰγύπτου, ὀφειλομένη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν Νεῖλον ποταμόν, προεκάλεσε τὴν λατρείαν τοῦ Νείλου ὡς θεοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν πολὺ προηγμένην τὴν ἔννοιαν τοῦ ὡραίου, διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία των ἦτο θεοποίησις τοῦ ὡραίου καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρετή, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ἰδεῶδες τῶν Ρωμαίων, κατέστη τὸ κέντρον τῆς ρωμαϊκῆς θρησκείας.

† Πᾶσα θρησκεια, ὅσον ἀτελὴς καὶ ἂν εἶνε, ἔχει καὶ θεῖον στοιχεῖον· τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως, ὁ πόθος πρὸς τὸ ἄπειρον ἢ πρὸς κάτι ἀνώτερον εἶνε ἀναντιρρήτως θεῖον δῶρον. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται ὅτι κάθε θρησκεία εἶνε θεία καὶ ὅτι ἡ διαμόρφωσί της εἶνε διατεταγμένη ἀπὸ τὸν θεόν, ὅσον καὶ ἂν κάθε θρησκεία διατείνεται περὶ ἑαυτῆς ὅτι προέρχεται ἐκ θείας ἀποκαλύψεως. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀποδέχεται δύο θρησκείας ὡς ἀποκεκαλυμμένας, τὴν ἰουδαϊκὴν, ὡς προπαρασκευὴν διὰ τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ τὴν χριστιανικὴν, ὡς τελειωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀποκαλύψεως.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀποκαλύψεως πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὰς καθαρῶς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, ἡ δ' ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας τῆς ἀποκαλύψεως καὶ πέραν τούτων δὲν δύναται παρὰ νὰ φέρῃ ὀλεθρίας συνεπείας διὰ τὴν θρησκευτικότητα. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ αὐτὸ, ἀρκεῖ ἓν καὶ μόνον παράδειγμα. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν περιέχεται ἡ φράσις «στήτω ἥλιος»; ἐνομίσθη ἀπὸ μερικοὺς ὡς χριστιανικὸν δόγμα ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται καὶ ἡ γῆ μένει ἀκίνητος καὶ δι' αὐτὸ κατεπολεμήθη τὸ ἡλιοκεντρικὸν σύστημα τοῦ Κοπερνίκου, καὶ ὁ ἄτυχὴς Γαλιλαῖος, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη διὰ τὴν ἐδραίωσίν του, κατεκρίθη, κατεδιώχθη καὶ ἐβασανίσθη, διότι δῆθεν ἡ περὶ ἀκινησίας τοῦ ἡλίου καὶ κινήσεως τῆς γῆς θεωρία ἀντίκειται ἀντικρυς εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν! Ἐλησμονήθη δυστυχῶς ὅτι ἡ ἁγία Γραφὴ ἐδόθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ νὰ διδαχθοῦν θρησκείαν καὶ ἠθικὴν καὶ ὄχι φυσιογνωσίαν καὶ ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀπευθυνόμενοι πρὸς ἀνθρώπους δὲν ἠδύναντο παρὰ νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς περὶ φύσεως ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἁγία Γραφὴ ἐσκόπει νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὅ,τι δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρουν μόνοι, τὴν ἀληθῆ περὶ θεοῦ ἀντίληψιν· ἡ ἀνακάλυψις τῶν νόμων ποὺ ἀφοροῦν τὸ σύστημα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς ἀποκαλύψεως, εἶνε ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης.

Ἀλλοίμονον ἐὰν ἐπεκράτει ἡ ἐναντία ἀντίληψις· ὄχι μόνον θὰ ἠχρηστεύετο καὶ θὰ κατεδικάζετο πᾶσα ἀνθρωπίνη ἐπιστημονικὴ προσπάθεια καὶ θὰ ἐθεωρεῖτο καταδικαστέα πᾶσα θεωρία περὶ φύσεως μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑφίστατο ἀφ' ἑτέρου ὁ κίνδυνος, ἐὰν μία θεωρία τῆς Γραφῆς περὶ φύσεως ἀπεδεικνύετο ὡς ἀπηρχαιωμένη, νὰ διεσείετο τὸ κῦρος ὁλοκλήρου τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἐνῷ τοὐναντίον, ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια τῆς ἀποκαλύψεως περιορίζεται εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἐννοίας, οὐδεμία ἀπειλεῖται σύγκρουσις μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Ὁ περιφανὴς Γάλλος συγγραφεὺς Γκιζὸ (Guizot), εἰς τὰς θρησκευτικάς του μελέτας, ἀπευθυνόμενος πρὸς Χριστιανοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀνησύχουν ὡς ἐκ τῆς διαφωνίας πορισμάτων τινῶν τῆς ἐπιστήμης πρὸς τινας διηγήσεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀσχέτους πρὸς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἐννοίας ἔγραφεν: «Ἐὰν ἐκτὸς τῶν θαυμασίων γεγονότων, ἀπαντήσατε εἰς τὰς ἁγίας Γραφὰς ὅρους καὶ ἀξιώματα διαφωνοῦντα πρὸς τὰς ἐγνωσμένας ἀληθείας τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, μὴ ἐκπλαγῆτε, μὴ ἀνησυχήσετε· ἐκεῖ δὲν ἔφερεν ὁ Θεὸς τὸ θεῖόν του φῶς. Εἶνε ἐκφράσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὸ μέτρον τῶν γνώσεών των, ἐκφράσεις εἰς κοινὴν χρῆσιν τότε, τὰν ὁποίας ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ ὅποιος ἤθελε νὰ κατανοηθῇ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Τί θὰ ἔλεγαν λόγου χάριν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν ἔρημον ἢ οἱ Ἰουδαῖοι γύρω ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ἐὰν ἤκουαν ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον; Ἀληθῶς κακὴν ὑπηρεσίαν προσφέρουν εἰς τὴν θρησκείαν οἱ ζηλωταὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποκαλύψεως καὶ εἰς πᾶν πεδίον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· αὐτοὶ δὲν κάμουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀνοίγουν, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοοῦν, χάος μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης, τὸ ὁποῖον οὔτε διὰ τὴν ἐπιστήμην εἶνε καλόν, ἀλλ' οὔτε διὰ τὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶνε κτῆμα οὐ μόνον τῶν ἀπαιδεύτων, ἀλλὰ καὶ τῶν διανουμένων.

Τίποτε, τίποτε δὲν βλάπτει τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν περισσότερον ἀπὸ τὴν τάσιν ἐκείνην, ἡ ὁποία θέλει νὰ τὰ κάμῃ ὅλα θρησκείαν καὶ λησμονεῖ ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν ἀποκάλυψιν διὰ καθαρῶς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἐννοίας καὶ ἀφῆκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν διὰ βαθμιαίας ἐξελίξεως καὶ ἰδίας ἐργασίας ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν οὔτε θέλει οὔτε δύναται νὰ περιορίσῃ ἡ ἀληθὴς θρησκεία. Ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλοῦμεν διὰ τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην, ἡ ὁποία σέβεται τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς ἀποκαλύψεως διὰ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα.

Εἶνε ἐπίσης φανερὸν ὅτι εἰς αἰῶνας ἀπαιδευσίας καὶ καταπτώσεως ἐδημιουργήθησαν θρησκυτικαί τινες ἀντιλήψεις καὶ τελετουργικαὶ διαμορφώσεις σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὅλα σύμφωνοι πρὸς τὴν πνευματικότητα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὐδὲ δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ ὅτι εἰς χρόνους ἀπαιδευσίας ἀπεδόθη ὑπερβολικὴ σημασία εἰς τὸν τύπον ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ πνεύματος. Εἶνε ὀρθὸν καὶ συμφέρον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκευτικότητος καὶ διὰ τὴν χριστιανικὴν ἀνωτερότητα νὰ θεωρῶνται καὶ αἱ ἀντιλήψεις ἐκεῖναι καὶ διαμορφώσεις ὡς ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς θρησκείας, καθ' ἑαυτὸ ἀναλλοίωτον, μὴ δυνάμενον νὰ ἀποκαθαρθῇ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων πρὸς τοῦτο ;

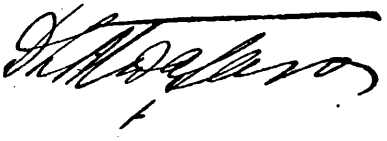
Εἰς τὴν θρησκείαν ἀληθῶς πρέπει νὰ διακρίνεται τὸ θεῖον στοιχεῖον ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον, τὸ αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον καὶ οὐσιῶδες ἀπὸ τὸ πρόσκαιρον καὶ μεταβλητὸν καὶ ἐπουσιῶδες, ὁ πυρὴν ἀπὸ τὸν φλοιόν. Ἡ θρησκεία εἶνε θεία, ἀλλ' ἐπέρασεν ἀπὸ χέρια ἀνθρώπινα καὶ εἰς τὴν πάροδον τῶν αἰώνων προσεκολλήθησαν εἰς αὐτὴν στοιχεῖα ἀνθρώπινα, αἱ ἀνθρώπινοι δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις. Αὐταὶ αἱ δεισιδαιμονίαι πρέπει νὰ ξεκαθαρισθοῦν, μὲ φειδὼ ἐννοεῖται, διότι φέρουν βλάβην εἰς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶνε, ὅπως μᾶς εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν διαφωνοῦν ὑπερσυντηρητικοί τινες Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι βέβαια καὶ αὐτοὶ ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὴν θρησκείαν κινούμενοι, παραδέχονται ἢ μᾶλλον θέλουν νὰ γίνεται δεκτὸν ὡς θεῖον κάθε τι ὁπωσδήποτε συνδεδεμένον μὲ τὴν θρησκείαν, κάθε τι τὸ ὁποῖον ὑπεισῆλθε κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς θρησκείας καὶ τῆς παραδόσεως. Δὲν θέλουν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ θεία ἀποκάλυψις περιορίζεται εἰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἐννοίας· λησμονοῦν ὅτι ἡ θεία ἀποκάλυψις διῆλθε δι' ἀνθρωπίνων χειρῶν καὶ ὅτι αἱ ἀνθρώπιναι νεῖρες ἀφῆκαν τὰ ἴχνη των· δὲν θέλουν μὲ τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὸ κῦρος τῶν ἀρμοδίων νὰ διευκρινισθῇ τί εἶνε θεῖον καὶ τὶ ἀνθρώπινον ἐν τῇ θρησκείᾳ, τὶ οὐσιῶδες καὶ τὶ ἐπουσιῶδες, τὶ αἰώνιον καὶ τὶ παροδικόν, τὶ πυρὴν καὶ τὶ φλοιὸς καὶ εὔτε θέλουν νὰ ἀναγνωρίζουν κἂν αὐτὴν τὴν διάκρισιν. Τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς ὑπερσυντηρητικῆς αὐτῆς τάσεως, ὅταν εἶνε εἰλικρινής, εἶνε ὁ φόβος ὅτι δυσκόλως διακοίνονται τὰ ὅρια μεταξὺ θείου καὶ ἀνθρωπίνου καὶ ὅτι κινδυνεύουν μαζὶ μὲ τὰ ἀνθρώπινα νὰ παρασυρθοῦν καὶ θεῖα στοιχεῖα. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ὅτι οἱ σόφοι αὐτοὶ εἶνε ἀστήρικτοι, διότι ὁ ἀρμοδίως καὶ ὄχι μὲ ὑποκειμενικὰς αὐθαιρεσίας γινόμενος ξεχωρισμὸς τοῦ θείου ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον, ὅπου ὑπάρχει ἡ καλὴ θέλησις, εἶνε εὐχερέστατος, δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶνε ἡ θρησκεία τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ φωτὸς καὶ συνεπῶς δὲν δύναται καὶ δὲν συμφέρει νὰ φοβῆται τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ φῶς. Ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ «γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς».

Ἡ θρησκεια εἶνε ἀληθινὰ θεῖον δῶρο. Αὐτὴ θέτει κάποια ὅρια εἰς τὸν ἀνθρώπιον ἐγωϊσμόν, βάζει κάποιους φραγμοὺς εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, εἰς ὥρας εὐτυχίας συγκρατεῖ τὸ μέτρον, εἰς ὥρας ὀδύνης χύνει βάλσαμον

παρηγορίας, ἐνσταλάζει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου εὐγενῆ συναισθήματα συμπαθείας καὶ οἴκτου, γεννᾷ τὴν ἐλπίδα, ἀνυψοῖ, μὲ μίαν λέξιν, τὸ πνεῦμα εἰς ὁρίζοντας ὑψηλοτέρους.

Δι' αὐτὸ ὅσον εὐγενὴς καὶ μεγάλη εἶνε ἡ προσπάθεια ἐκείνων οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς ἐνίσχυσιν καὶ ἐξευγένισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τόσον ἀξία κατακρίσεως εἶνε ἡ τάσις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ματαιοπονοῦν προσπαθοῦντες νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητά τὸ ἔρεισμα ποὺ παρέχει ἡ θρησκεία καὶ καταγίνονται νὰ στερήσουν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ὁποίαν μόνη αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ χαρίσῃ μέσα εἰς τὸν ἄχαριν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, ἰδίως εἰς τὴν βιοπάλην τῆς ἐποχῆς μας. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἀληθινὰ ἐχθροὶ τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκεία εἶνε τὸ οὐράνιον μάννα καὶ τὸ πνευματικὸν ὕδωρ, τὰ ὁποῖα τὴν ἀνακουφίζουν.

Καὶ ἂς φαντασθῶμεν τί θὰ ἦτο ἡ ζωὴ ἂν ἔλειπε καὶ τὸ θεῖον βάλσαμον, τὸ ὁποῖον σκορπίζει ἡ θρησκεία εἰς τόσους δυστυχεῖς βιοπαλαιστάς, ἡ μόνη ἀληθινὴ παρηγορία διὰ τόσας πονεμένας ψυχάς !

ΤΑ ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ κ. A. E. GARDNER.

Ἡ Ἀρχαιολογία εἶνε ἐπιστήμη ποὺ ἔχει πολλοὺς κλάδους, μερικοὶ ἐκ τῶν ὁποίων συνδέονται μὲ ἄλλας ἐπιστήμας, ὡς ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀνθρωπολογία. Τὰ παλαιότερα προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης χειροτεχνίας εἶνε τὰ ἀπολιθωμένα λείψανα τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα ὅμως παρουσιάζουν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν καὶ βοηθοῦν εἰς τὴν διαφώτισιν ὡρισμένων περιόδων. Τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα λείψανα τῆς περιόδου ἐκείνης εἶνε αἱ τοιχογραφίαι ποὺ εὑρέθησαν εἰς σπήλαια ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ. Κατὰ τὴν νεολιθικὴν περίοδον συναντῶνται τὰ πρῶτα δείγματα ἀγγειολοπλαστικῆς τὰ ὁποῖα συνεχίζονται καθ' ὅλας τὰς ἀκολούθους περιόδους καὶ ἀποτελοῦν βάσιμον κριτήριον διὰ τὴν χρονολόγησιν. Ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ τέχνη ἔφθασαν εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Μεσοποταμίαν τοὐλάχιστον πρὸ τοῦ 3500 π. Χ. Ἡ μελέτη τῆς κλασσικῆς ἀρχαιολογίας ἔγινεν ἀπὸ ἐρευνητὰς, περιηγητὰς καὶ ἀνασκαφεῖς ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρασίαν. Πολλὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνεστηλώθησαν δὲ καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς ἰδιωτικὰς πινακοθήκας. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος ἤρχισε νὰ κυριαρχῇ ἡ ἱστορικὴ μελέτη καὶ ἱδρύθησαν μουσεῖα εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας. Ἡ ἱστορία τῆς ζωγραφικῆς ἀγγείων, ἀπὸ τῆς κρητικῆς καὶ τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου, διήκουσα διὰ τῆς κλασσικῆς περιόδου ἐν Ἑλλάδι, ἐμελετήθη ἐπίσης ἐν λεπτομερείᾳ, αἱ δὲ γραφικαὶ παραστάσεις των ὑπῆρξαν πηγαὶ ἐνδιαφερουσῶν πληροφοριῶν διὰ τὴν θρησκείαν, τὴν μυθολογίαν καὶ τὸν καθημερινὸν βίον τῶν ἀρχαίων. Κοσμήματα, κτερίσματα, νομίσματα καὶ ἐπιγραφαὶ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεών μας. Εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ δυτικὴν Εὐρώπην, εἰς τὰς γνωστὰς ὑπὸ τὰ ὀνόματα Χώλσταρτ καὶ Λὰ Τὲν τοποθεσίας εὑρέθησαν χαρακτηριστικὰ δείγματα ἀγγειολαπλαστικῆς καὶ μεταλλουργίας.

Χάρις εἰς προσφάτους ἀνακαλύψεις, αἱ γνώσεις μας περὶ Αἰγύπτου καὶ Μεσοποταμίας, ἀνῆλθον εἰς προγενεστέραν ἀκόμη ἐποχὴν καὶ ἐνδιαφέρον δεῖγμα αἰγυπτιακῆς τέχνης ἀνευρέθη εἰς Τὲλ—Ἐλ—Ἀμάρνα. Καὶ χάρις εἰς τὴν ἀεροπλοΐαν, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν προμηνύεται εὐρυτέρα διὰ τὸ μέλλον.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ὁ ὁρισμὸς τῆς Ἀρχαιολογίας δὲν εἶνε κάτι εὔκολον, ὑπὸ διαφόρων δὲ ἐπιστημόνων διαφόρως χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις. Κανονικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ σημαίνῃ «ἐπιστήμην τῶν ἀρχαίων πραγμάτων», οἱαδήποτε ὅμως ἀπόπειρα πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ διαχωρισμοῦ της ἀπὸ τῶν ἄλλων σπουδῶν ἐξαρτᾶται ἐν μέρει ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, ἐν μέρει ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς σχετικῆς μελέτης καὶ ἐν γένει ἀπὸ τὰς χρησιμοποιουμένας μεθόδους. Ἴσως ὁ κυριώτερος τρόπος τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἀρχαιολογίας εἶνε ἡ συγκριτικὴ μελέτη αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα εἴδη σπουδῶν, ὡς ἡ ἱστορία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ ἐθνολογία καὶ ἡ ἱστορία τῆς τέχνης, ποὺ ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνάφειαν μὲ αὐτήν.

Τὸ ὑλικὸν τῶν ἱστορικῶν μελετῶν εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον φιλολογικόν, ἀνευρίσκεται δὲ καὶ ἐξαρτᾶται ἰδίως ἀπὸ γραπτὰ δοκουμέντα, τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλασσικὴν καὶ τὴν σύγχρονον ἐποχήν, ἐνῷ ἡ ἀρχαιολογία ἀσχολεῖται μᾶλλον μὲ τὰ ὁρατὰ καὶ ἁπτὰ λείψανα καὶ δοκουμέντα ἀρχαιοτέρων ἐποχῶν. Ἀλλ' ἡ διάκρισις αὐτὴ ἀφορᾷ μόνον ὡρισμένους κλάδους τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἰδίως δὲ προκειμένου περὶ ἐθνῶν, ποὺ ἔχουν ἀφήσει ὀπίσω των φιλολογικὸν ὑλικόν. Ἐν τούτοις, εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις, ὡς εἶνε ἡ περίπτωσις τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μεσοποταμίας, ὑπάρχουν ἐκτεταμένα ἱστορικὰ δοκουμέντα, χαραγμένα ἐπὶ λίθου, ἢ ἐντυπωμένα ἐπὶ ἀργίλλου, ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀναγνωσθοῦν καὶ νὰ «ἀποκρυπτογραφηθοῦν» καὶ ἑρμηνευθοῦν. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις καὶ ἑρμηνεία ἀποτελοῦν κλάδον τῆς ἀρχαιολογίας. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ὁ ἀρχαιολόγος παρέχει τὸ ὑλικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ ἱστορικὸς θὰ ἁρυσθῇ τὸ ὑλικόν του διὰ νὰ σχηματίσῃ εἰκόνα τῶν γεγονότων καὶ τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μεσοποταμίας, ὡς καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, ἔργον τῆς ἀρχαιολογίας εἶνε νὰ προσφέρῃ τὴν εἰδικὴν συμβολήν της εἰς τὴν μελέτην τοῦ παρελθόντος, συμπληροῦσα τὸ ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν ὑλικόν.

Ἐκτὸς ὅλων αὐτῶν ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη, ταχέως εὑρυνομένη, περιοχὴ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἡ ὁποία πολλάκις θεωρεῖται ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, ἐνῷ μοιράζεται μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας. Πρόκειται περὶ τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἀρχαιολογία ἔχει μεγαλυτέραν πρωτοβουλίαν, καθ' ὅτι αἱ ἀνακαλύψεις καὶ αἱ θεωρίαι της δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐξελεγχθοῦν καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν ἄλλων συναφῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων, ἐκτὸς, εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις, τῆς γεωλογίας. Εἶνε φανερὸν ὅτι μία τοιαύτη ἐπιστήμη, ποὺ καλύπτει τόσον μεγάλην περιοχήν, παρουσιάζει μεγάλας διαφορὰς εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς μεθόδους της καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπαγθῇ εἰς γενίκευσιν. Οἱ διάφοροι κλάδοι της πρέπει νὰ μελετῶνται χωριστά. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου τηρεῖται ἡ ἑξῆς διαίρεσις διὰ λόγους εὐκολίας διὰ τὰς ἀκαδημαϊκὰς μελέτας.

1. Προϊστορικὴ περίοδος. 2. Δυτικὴ Εὐρώπη. 3. Αἴγυπτος. 4. Ἀσσυρία. 5. Ἑλλὰς καὶ Ρώμη. 6. Πρῶτοι χριστιανικοὶ χρόνοι καὶ Μεσαίων. 7. Ἀναγέννησις. 8. Ἀνατολή.

Ἂν εἰς τὴν Ἀσσυρίαν ὑποκαταστήσωμεν τὴν Μεσοποταμίαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴ περιλάβωμεν τὴν Κίναν, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Περσίαν, ἔχομεν τὰς κυρίας γραμμὰς καὶ τὰ γενικὰ ὅρια τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν.

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ. — ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ἡ κυριωτέρα καὶ ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα περιοχὴ εἰς τὰς σφαῖρας τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν εἶνε ἡ περιλαμβάνουσα τὴν κλασσικὴν ἐποχήν. Οἱ σκοποὶ καὶ αἱ κατακτήσεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιολογίας ἠμποροῦν πρὸς εὐκολίαν νὰ μελετηθοῦν κατὰ τὴν τάξιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγιναν αἱ διάφοροι σχετικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ καθ' ἣν ἐφηρμόσθησαν αἱ διάφοροι μέθοδοι. Διὰ συστηματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς σπουδῆς, ἡ ἀρχαιολογία ἐσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν κυρίως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἤδη ὑπὸ προγενεστέρων περιηγητῶν εἶχε γίνει μεγάλη προεργασία πρὸς μετάδοσιν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην τῶν γνώσεων περὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς ποὺ συνηντῶντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ὡρισμένας δὲ περιπτώσεις τοιαῦτα λείψανα εἶχον μεταφερθῇ εἰς μέρη ὅπου ἦσαν περισσότερον προσιτά. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Χουέλερ εἶχε

περιγράψει τὰς Ἀθήνας τοῦ 1676. Δύο ἔτη πρότερον ὁ Γάλλος καλλιτέχνης Ζὰκ Κορρεὺ εἶχε κάμει ἀνεκτίμητον σειρὰν σκίτσων τῶν γλυπτικῶν ἔργων τοῦ Παρθενῶνος, οὕτω δὲ διεφυλάχθη μέχρις ἡμῶν μία εἰκὼν πραγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ 1678. Ὁ περιηγητὴς Στούαρτ, τῷ 1750, ἔκαμε σειρὰν πιστῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδιασμάτων τῶν ἀθηναϊκῶν κτιρίων. Τῷ 1800 ὁ λόρδος Ἔλτζιν (Ἐλγῖνος) ἐπέτυχε τὴν ἄδειαν ὅπως μεταφέρῃ ἐξ Ἀθηνῶν μερικὰ γλυπτικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα σήμερον εὑρίσκονται εἰς τὸ βρετανικὸν Μουσεῖον. Εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλαὶ ἀνασκαφαὶ ἔγιναν πρὸς ἀνεύρεσιν γλυπτικῶν ἔργων, ταῦτα ὅμως ἦσαν μεμονωμένα ἀγάλματα, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον μεταφερθῇ ἐξ Ἑλλάδος καὶ, κατὰ τύχην, ἐτάφησαν εἰς ἰταλικὸν ἔδαφος. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἤρχισε νὰ τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἔργον τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ναῶν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν κτιρίων, πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν γλυπτικῶν ἔργων, ποὺ ἄλλοτε τὰ ἐκόσμουν.

Τοῦτο ἔγινεν εἰς Αἴγιναν καὶ εἰς Βάσσας παρὰ τὴν Φυγαλίαν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις οἱ ἀρχαιολόγοι μετέφερον τὰ μάρμαρα ποὺ ἀνεῦρον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὰ ἐπώλησαν εἰς τὸ Μόναχον καὶ εἰς τὸ Λονδῖνον. Συγχρόνως ὅμως ὁ ἀρχιτέκτων Κόκερελ προέβη εἰς λεπτομερῆ μελέτην καὶ εἰς δημοσίευσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν δύο ναῶν. Αὐτὸς καὶ ὁ Οὐίλκινς μετ' ἄλλων ἀρχιτεκτόνων ἐχρησιμοποίησαν τὴν κλασσικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἰς τὰς οἰκοδομὰς ποὺ ἔκαμαν. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, Ἄγγλοι ἐξερευνηταὶ καὶ ἀρχαιολόγοι μετέφεραν εἰς Ἀγγλίαν πολλὰ λεπτὰ ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ μνημεῖον τῶν Νηρηίδων, τὸ μνημεῖον τῆς Ἁρπυίας καὶ ἄλλα μνημεῖα ἐκ Ξάνθου τῆς Λυκίας μετεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ Φέλλοους, τῇ συνδρομῇ ἑνὸς ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ, ποὺ ἀπεστάλη ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἡ αὐτὴ συνδρομὴ παρεσχέθη εἰς τὸν Νιοῦτον, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κνίδου καὶ τῆς Ἁλικαρνασσοῦ διὰ τὸ Μαυσωλεῖον, ὡς καὶ εἰς τὸν Λοὺντ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἐφέσου. Ἐν τῷ μεταξὺ τῷ 1846, ὁ ἀρχαιολόγος Πενρόουζ ἐξετέλεσε τὰς ἀκριβεῖς ἐκείνας μετρήσεις καὶ μελέτας ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων κτιρίων, αἱ ὁποῖαι διὰ πρώτην φορὰν ἀπεκάλυψαν τὴν χάριν καὶ τὴν ἀκρίβειαν, ποὺ εἶνε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐν ἔτει 1830, δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν οὔτε ἐπιθυμητὸν νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα αἱ εἰς τὸ ἔδαφός της ἀνευρισκόμεναι ἀρχαιότητες· πάντως αὗται συνελέγοντο καὶ διεφυλάττοντο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ξένους ἀρχαιολόγους καὶ αἱ Ἀθῆναι κατέστησαν τὸ κυριώτερον κέντρον διὰ τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ξέναι ἀρχαιολογικαὶ σχολαὶ ἱδρύθησαν εἰς Ἀθήνας, ὡς ἡ γαλλικὴ τῷ 1844, ἡ γερμανικὴ, ἡ ἀμερικανικὴ, ἡ βρετανικὴ καὶ λοιπαί, κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Ὅλαι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀφιερώθησαν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν κτιρίων, γλυπτικῶν ἔργων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης, ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων, ποὺ διαφυλάσσονται εἰς τὰ Μουσεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον, τὸ ὁποῖον ἦτο τρόπον τινὰ, ὁ ἀνάδοχος ὅλων αὐτῶν τῶν σχολῶν εἶγεν ἱδρυθῇ ἐν Ρώμῃ τῷ 1829 ὡς διεθνὴς ἐπιχείρησις, ἐπειδὴ ὅμως ἐκυριάρχησε εἰς αὐτὸ τὸ γερμανικὸν στοιχεῖον, τὰ ἄλλα ἔθνη ἵδρυσαν ἰδίας σχολὰς ἐν Ρώμῃ, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις. Οὐδὲν ἀντικείμενον ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαγθῇ ἀπὸ τὴν χώραν, πάντως ὅμως πνεῦμα φιλικῆς ἁμίλλης ἐπεκράτει ἀμοιβαίως μεταξὺ τῶν διαφόρων σχολῶν καὶ ἑκάστη παρεῖχε τὴν συμβολήν της εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ ὅρια τῆς γνώσεώς μας περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος, πρὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, δὲν ὑπερέβαινον τοὺς αὐστηρῶς ἱστορικοὺς χρόνους. Ὄντως, τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐφαίνοντο ἀνήκοντα εἰς προγενεστέραν ἐποχήν. Ἀλλ' αἱ ἱστορίαι περὶ ὧν ὡμίλουν ἐθεωροῦντο ὑπὸ πολλῶν ὡς ἁπλᾶ μυθεύματα, περὶ δὲ τῶν ποιημάτων ἐπεκράτει ἡ γνώμη ὅτι ἀπετέλουν συμπίλημα διαφόρων ἐπῶν, οὐχὶ πολὺ παλαιᾶς ἐποχῆς. Ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις, ἡ ὁποία κατέπληξε τὸν πεπαιδευμένον κόσμον καὶ ἐγκαινίασε τὴν περίοδον νέων ἀπόψεων περὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ ζωῆς, δὲν ὑπῆρξε τὸ ἔργον ἐξ ἐπαγγέλματος ἀρχαιολόγου ἢ σοφοῦ, ἀλλ' ἑνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἠγάπησεν ἐνθουσιωδῶς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἐπίστευσεν εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἀλήθειάν των, ἔταξε δὲ ὡς σκοπόν του νὰ τὰ ἐπαληθεύσῃ δι' ἀνασκαφῶν, ὅταν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ τὸ πράξῃ. Ὁ Σλῆμαν διετήρησε τὴν πίστιν του αὐτὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργώδους ζωῆς του, ὅταν δὲ ἀπέκτησε τὰ ἀπαιτούμενα κεφάλαια, ἐγκατεστάθη εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ θέσῃ τὰς θεωρίας του εἰς πρᾶξιν. Ἤδη, κατὰ τὸ 1869, ἐδημοσίευσε τὴν γνώμην ὅτι ἡ Τροία θὰ εὑρίσκετο παρὰ τὸ Χισαρλὶκ καὶ ὅτι οἱ τάφοι τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν συστρατευσάντων αὐτῷ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν, συμφώνως μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Παυσανίου, γράψαντος κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ. Χ. ἔσωθι τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου τῶν Μυκηνῶν. Εἶνε γνωστὴ ἡ λαμπρὰ ἐπαλήθευσις τῶν θεωριῶν του, διὰ τῶν ἀνακαλύψεών του ἐν Τροίᾳ. Αἱ ἀνασκαφαί του, ποὺ ἔγιναν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1870 καὶ 1880 καὶ ποὺ κατὰ τὸ δεύτερον μέρος των διεξήχθησαν μὲ τὴν πολύτιμον συνεργασίαν τοῦ καθηγητοῦ Δαῒρπφελδ, ἀπεκάλυψαν ὄχι μόνον τὴν πόλιν ποὺ περιγράφεται εἰς τὴν Ἰλιάδα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς πόλεις ποὺ ὑπῆρξαν προγενεστέρως καὶ μεταγενεστέρως εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν. Τῷ 1876, ὁ Σλῆμαν ἀνεῦρεν εἰς τὰς Μυκήνας, ἐντὸς τῆς πόλεως ἕνα ἱερὸν τέμενος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τάφοι, περιέχοντες πλῆθος χρυσῶν κοσμημάτων, ὅπλων, χρυσῶν προσωπείων καὶ πολλὰ ἄλλα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχον εὑρεθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἐδικαίωσαν τὰς προσδοκίας τοῦ Σλῆμαν. Ἐν τούτοις, ἐξηνέχθησαν σχετικῶς αἱ πλέον παράδοξοι γνῶμαι κατ' ἀρχὰς ὑπετίθετο ὅτι ὁ θησαυρὸς αὐτὸς εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἐκεῖ ἀπὸ βαρβάρους ἐπιδρομεῖς κατὰ τοὺς τελευταίους ἑλληνικοὺς ἢ μεσαιωνικοὺς χρόνους. Μεταγενέστεραι ὅμως ἀνακαλύψεις, ὀλιγώτερον πλούσιαι καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλ' ὁμοιαι ὡς πρὸς τὸν καλλιτεχνικὸν χαρακτῆρα, ἐπῆλθον νὰ δικαιώσουν ἢ νὰ τροποποιήσουν κατά τι τὰς θεωρίας τοῦ Σλῆμαν. Αἱ πηγαὶ τῆς τέχνης ποὺ ἐχαρακτήριζον τὸν θησαυρὸν τῶν Μυκηνῶν παρέμενον ἐπὶ μακρὸν ἄγνωστοι, καθότι δὲν ἀνευρίσκετο ξένη τέχνη προσομοιάζουσα μὲ αὐτήν, ἢ περὶ τῆς ὁποίας νὰ ὑπῆρχε πιθανότης ὅτι τὴν εἶχεν ἐπιδράσει. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ σὲρ Ἄρθουρ Ἔβανς εἶχεν ἐπισημάνει τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσσοῦ. Καὶ ὅταν ἔγιναν ἐκεῖ συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, ἡ Κρήτη ἀπεκαλύφθη ἀμέσως ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἀρχαῖα κέντρα μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης. Ταχέως κατέστη φανερὸν ὅτι ἕνας λαὸς μὲ προχωρημένον πολιτισμὸν καὶ ἀνώτερον βαθμὸν καλλιτεχνικῆς ἐπιδόσεως ἔζησεν εἰς Κρήτην πολλὰς ἑκατονταετηρίδας πρὶν ἢ μεταναστεύσουν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Μυκήνας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ποὺ παρήγαγον τὰ ἀξιοσημείωτα ἔργα, ὡς ἐκεῖνα ποὺ ἀνεῦρεν ὁ Σλῆμαν εἰς τοὺς τάφους. Ἀλλ' ὁ σύνδεσμος τῶν Μυκηνῶν μὲ τὴν Κρήτην, παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὁ μετὰ τῆς Αἰγύπτου σύνδεσμος κατὰ διαφόρους περιόδους, οὕτω δὲ συγκροτεῖται σύστημα χρονολογιῶν, τὸ ὁποῖον παρέχει στερεὰς βάσεις διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Οὐχὶ δὲ μόνον τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ἀλλὰ καὶ ἐγχάρακτα κοσμήματα καὶ εἴδη ἀγγειοπλαστικῆς ἠμποροῦν νὰ καταταχθοῦν συστηματικῶς καὶ χρονολογικῶς καὶ οὕτω νὰ δη-

μιουργηθῇ ἀσφαλὲς κριτήριον διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν χρονολογιῶν καὶ τῶν ἐπιρροῶν.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔγιναν αἱ ἀνακαλύψεις, αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν μυκηναϊκὴν καὶ τὴν κρητικὴν τέχνην, ἐσημειώθησαν ἐπίσης μεγάλαι καὶ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ εἰς διάφορα ἱστορικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Πρῶται ἔρχονται αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Ἡ θέσις ἦτο ἀπὸ μακροῦ γνωστὴ καὶ οἱ Γάλλοι εἶχον ἀποκομίσει μερικὰ γλυπτικὰ ἔργα ἀπὸ τὸν ναόν, τῷ 1829. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου οἱ Γερμανοὶ ἔτρεφον τὸ ὄνειρον μιᾶς πλήρους ἀνασκαφῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ κατὰ τὸ 1876 κατηρτίσθη ἐπιδέξιον συνεργεῖον ἀρχαιολόγων. Μολονότι ἐλάχιστα κτίρια παρέμενον ὄρθια εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, ἠλπίζετο ὅτι διὰ τῶν ἀνασκαφῶν θὰ ἐσχηματίζετο ἰδέα, πῶς ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἐγίνετο μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἑορτάς. Αἱ προσδοκίαι ἐδικαιώθησαν πλήρως. Ἡ ἱερὰ Ἄλτις ἀνευρέθη εἰς τὰ κυκλοῦντα αὐτὴν τείχη. Εἰς τὸ μέσον εὑρίσκετο ἕνας μεγάλος ναὸς τοῦ Διός, μὲ τοὺς ὀγκώδεις του κίονας κατακειμένους, ὡς ἐὰν εἶχον καταπέσει ἀπὸ σεισμόν, μὲ τὰς γλυπτὰς διακοσμήσεις διεσκορπισμένας γύρω, ἢ χρησιμοποιηθείσας εἰς ἄλλα τείχη, μεταγενεστέρως. Δύο ἄλλοι ναοί, τὸ Ἡραῖον καὶ ἕνας ἄλλος ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἔκειντο ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ ναοῦ τοῦ Κρόνου, ποὺ δεσπόζει τῆς Ἄλτεως, ἀπὸ Βορρᾶ. Πολλὰ ἄλλα κτίρια εὑρέθησαν, ὡς περιγράφονται ἀπὸ τὸν Παυσανίαν. Μεταξὺ τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων εἶνε οἱ θησαυροὶ τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Ἄλτιν εὑρίσκονται μεγαλοπρεπεῖς μετῶπαι ἀπὸ τὸν Ναὸν τοῦ Διός, μεταξὺ δὲ τῶν εὑρεθέντων ἀγαλμάτων, συγκαταλέγονται ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἡ ἐπίχαρις Νίκη τοῦ Παιωνίου, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ βάθρου της.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν, ἡ ἐν Ἀθήναις γαλλικὴ ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ ἀνέσκαψε τὴν νῆσον Δῆλον, τὸν ἱερὸν τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔνθα ἀνευρέθησαν γλυπτικὰ ἀντικείμενα ὑψίστου ἐνδιαφέροντος. Μολονότι ὅμως ὑπάρχει ἕνα μικρὸν μουσεῖον εἰς τὴν Δῆλον, ἐκεῖ φυλάσσονται ἀγγεῖα καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες, ἀλλὰ τὰ γλυπτικὰ ἔργα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

A. E. GARDNER

ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ WILHELM DORPFELD.

I

Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἀληθείας ὡς πρὸς τὰ δύο ὁμηρικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς καὶ δὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ζητήματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Πρέπει τάχα νὰ τὰ ἐκλάβωμεν ὡς μίαν ποιητικὴν ἁπλῶς ἐξεικόνισιν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ μύθων, ἢ μήπως ἀποτελοῦν μίαν σύγχρονον ἀφήγησιν ἱστορικῶν γεγονότων ὑπὸ ποιητικὴν μορφήν ; Προῆλθον τὰ δύο αὐτὰ ἔπη, καθὼς ὑπεστηρίζετο γενικῶς μέχρι τοῦδε, ἀπὸ τοὺς Ἴωνας τῆς Μικρασίας τὸν 17ον ἢ τὸν 8ον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα καὶ τραγουδοῦν τὰ ἐπεισόδια μιᾶς θρυλικῆς ἢ καὶ ὑπὸ τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ πλασθείσης ἐκστρατείας τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων ἐναντίον τῆς Τροίας ; Ἢ εἶνε ἔργα διαφόρων ἀοιδῶν ποὺ ἤκμασαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα εἰς τὰς ἀχαϊκὰς βασιλικὰς αὐλὰς τῆς μητρικῆς χώρας, ἔργα τὰ ὁποῖα ἐξιστοροῦν τὴν πρό τινος ἐν τῇ πραγματικότητι γενομένην ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Τροίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς ὑπὸ τοῦ Πάριδος ἁπαχθείσης Ἑλένης ;

ΓΟΥΛ. ΔΟΡΠΦΕΛΔ

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν καὶ τὰ δύο ἔπη περιλαμβάνουν ποιητικὰ ἁπλῶς εὑρήματα, καθὼς συμβαίνει ἀσφαλῶς εἰς τὰ δράματα τῶν μεγάλων τραγικῶν ποιητῶν τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ ποιητὴς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μίαν πραγματικὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησεν ἁπλῶς ἀρχαίους μύθους καὶ θρύλους, διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἔργα ποιητικά. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν πρόκειται τοὐναντίον περὶ ποιημάτων ἑνὸς ἀοιδοῦ ἀχαϊκῆς τινος βασιλικῆς αὐλῆς τῆς μητρικῆς χώρας, ὁ ὁποῖος ψάλλει τοὺς ἄθλους τοῦ βασιλέως του κατὰ τὸν μόλις τελειώσαντα Τρωϊκὸν πόλεμον, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ παραδώσῃ τούτους εἰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἐπιγόνους του. Ἡ ἐκλογὴ τῆς μετρικῆς μορφῆς ἀποδίδει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἰς τὴν εὐχερεστέραν κατανόησιν καὶ διατήρησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν διὰ τῆς ἀπαγγελίας ἀποστήθισιν τοῦ ποιήματος.

Τὸ ὅτι εἰς τὰς ἀχαϊκὰς βασιλικὰς αὐλὰς του 12ου αἰωνος ἐψάλλοντο μικρὰ καὶ μεγάλα ἡρωϊκὰ ἄσματα περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦτο εἶνε ἐ-

κτὸς συζητήσεως, καθόσον γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν βορεινὴν Εὐρώπην, ὁπόθεν κατῆλθον οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπηγγέλλοντο διαρκῶς ὑπὸ ραψωδῶν ἡρωϊκὰ ποιήματα. Τὸ ζήτημα εἶνε ἤδη, ἂν τὰ δύο αὐτὰ ἔπη μας ἀνήκουν εἰς τὰ τοιαῦτα ἡρωϊκὰ ποιήματα τοῦ 12ου αἰῶνος, ἢ ἂν εἶνε ποιητικὰ ἀριστουργήματα, δημιουργηθέντα μόλις μετὰ 500 ἔτη καὶ ἀπεικονίζοντα ὄχι ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλ' ἁπλῶς μύθους καὶ παραδόσεις. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς περισσοτέρους τῶν σημερινῶν φιλολόγων, διακρίνω εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν δύο ἔπη, τὰ ὁποῖα μετ' ἀπείρων ἄλλων ἐψάλλοτο εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων ἐν Ἑλλάδι, εὐθὺς μετὰ τὴν περὶ τὸ ἔτος 1200 γενομένην ἅλωσιν τῆς Τροίας. Κατὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος περὶ τὸ 1100 ἀπέλασιν τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ τῶν Δωριέων, πολλὰ τοιαῦτα ἔπη συναπεκομίσθησαν εἰς Μικρασίαν καὶ ἐκεῖ ἐψάλλοντο ἐπὶ συνεχεῖς ὅλους αἰῶνας. Ἐξ αὐτῶν δύο μόνον διεσώθησαν μέχρι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, τὸ ἄσμα τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀχιλλέως, τὸ ὁποῖον περιγράφει ἕνα ἐπεισόδιον τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ ἡ Ὀδύσσεια, τὸ ἄσμα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ὀδυσσέως. Κατ' ἐμὲ καὶ τὰ δύο ἔπη εἶνε μεγαλόπνοα ποιητικὰ ἀριστουργήματα τοῦ 12ου αἰῶνος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστοροῦνται ὑπὸ ἀοιδῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπεισόδια τοῦ πραγματικοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ πλεῖστοι τῶν φιλολόγων τὰ ἐκλαμβάνουν ἀκόμη ὡς ποιήματα τοῦ 8ου ἢ 7ου, ἄλλοι δὲ καὶ τοῦ 6ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν θρύλους ἑνὸς καὶ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπινοηθέντος Τρωϊκοῦ πολέμου. Εἰς τὰ δύο ὁμηρικὰ ἔπη διακρίνω συνεπῶς μίαν ἔμμετρον περιγραφὴν πραγμάτικῶν γεγονότων, ἐνῷ οἱ ἀντίπαλοί μου τὰ ἐκλαμβάνουν ὡς ἀποκυήματα ποιητικῆς φαντασίας, ἔχοντα ὡς ἀφετηρίαν παλαιοὺς θρύλους καὶ μύθους.

Εἶνε δυνατὸν ν' ἀνευρεθῇ ἡ ἀλήθεια μεταξὺ τῶν ἀντιγνωμιῶν αὐτῶν; Εἶνε ἐπιστημονικῶς ἐφικτὸν νὰ καθορισθῇ, ἐὰν τὰ δύο ἔπη περιέχουν τὴν ἀλήθειαν ἢ εἶνε ἁπλῶς ποιητικὰ πλάσματα;

Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἠμποροῦμεν ν' ἀποφανθῶμεν μετὰ βεβαιότητος ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ τούτου ζητήματος καὶ μάλιστα διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν συνετέθησαν τὰ δύο ἔπη. Διότι εἶνε πρόδηλον, ὅτι τὰ ποιήματα, ἐὰν ἐψάλλοντο εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, μόνον τὴν ἀλήθειαν ἠμποροῦν νὰ ἐξιστοροῦν. Μοῦ φαίνεται ἀκατανόητον, ἕνας ραψῳδὸς τῆς αὐλῆς ἑνὸς ἀγωνιστοῦ τῆς Τροίας ἢ τοῦ υἱοῦ του, νὰ ἠμπορῇ ν' ἀναφέρῃ φανταστικὰ ὀνόματα καὶ νὰ ἐξιστορῇ ψευδῆ γεγονότα ἢ ἀνακριβῆ ἤθη καὶ περιστατικά. Ἐὰν ἀντιθέτως τὰ ἔπη συνετέθησαν μόλις 500 ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ὑπὸ τῶν ἐν Μικρασίᾳ αἰώνων, τότε εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγράφωνται μὲ ἀκρίβειαν ἡ ἱστορία καὶ ἡ γεωγραφία, ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἤθη τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἔπρεπε, βεβαίως, πάντα ταῦτα νὰ εἶνε ἁπλαῖ ποιητικαὶ ἐπινοήσεις.

Εἰς προγενεστέρας ἐποχὰς δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῆς ἡλικίας τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Διότι ἀπὸ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος οἱ σοφοὶ ἐφιλονείκουν περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς προελεύσεως τῶν ποιημάτων αὐτῶν ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συμφωνήσουν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Τοὐναντίον αἱ γνῶμαι των διίστανται καθημερινῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Ἡ φιλολογία δὲν ἠμποροῦσε νὰ καθορίσῃ μόνη της τὴν ἡλικίαν τῶν δύο ἐπῶν. Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ ἡ ἀρχαιολογία εἰς ἐπικουρίαν καὶ νὰ γίνουν ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται πρὸς παραβολὴν τῶν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐξιστορουμένων μετὰ τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν τῶν διαφόρων αἰώνων, διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου νὰ καταστῇ δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν συνετέθησαν τὰ δύο ἔπη.

Εἰς τὸν Ἑρρίκον Σλῆμαν ἔλαχεν ἡ τιμὴ νὰ προηγηθῇ τῶν ἄλλων εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα καὶ νὰ προλειάνῃ διὰ τῶν ἐν Τροίᾳ καὶ Μυκήναις ἀ-

ναυσκαφῶν του τὸν δρόμον, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας, ἀναφορικῶς μὲ τὸν Ὅμηρον. Σήμερον δὲν ἠμποροῦμεν πλέον νὰ ἐννοήσωμεν διὰ ποῖον τάχα λόγον ἔπρεπε νὰ περάσουν αἰῶνες καὶ μάλιστα χιλιετηρίδες ὁλόκληροι μέχρις ὅτου οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος ἀποφασίσουν νὰ μελετήσουν μὲ τὴν βοήθειαν τῆς σκαπάνης τὰ ὑπάρχοντα ἐρείπια τῶν ὁμηρικῶν πόλεων καὶ ἀκροπόλεων. Δὲν ἀντιλαμβάνεται κανεὶς διὰ ποῖον λόγον οἱ σοφοὶ ἐφιλονείκουν ἐπὶ δύο χιλιάδας ἔτη, ποῦ εὑρίσκοντο αἱ ἀκροπόλεις τοῦ Πριάμου καὶ τοῦ Νέστορος, χωρὶς κανεὶς ἐξ αὐτῶν νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν ν' ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰς ὁμηρικὰς ἀκροπόλεις, τῶν ὁποίων πλεῖστα τμήματα ἐσώζοντο ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχήν των. Καὶ ὅταν τέλος ὁ Σλῆμαν ἐπῆρε τὴν σκαπάνην ἀνὰ χεῖρας, διὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ὁμηρικὴν ἀλήθειαν καὶ ν' ἀνακαλύψῃ τὰς κατεστραμμένας ἀκροπόλεις, οἱ φιλόλογοι καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι ἐγέλασαν κατ' ἀρχὰς καὶ τὸν εἰρωνεύθησαν. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὴν ἐπιστήμην, οὔτε οἱ γέλωτες οὔτε αἱ εἰρωνίαι τὸν ἠμπόδισαν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ ἔργον του. Ἐσυνέχισαν δὲ μαζί μου τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαινιασθεῖσαν προσπάθειαν πλεῖστοι ἐρευνηταὶ ἄλλων ἐθνῶν.

Πολλαὶ ὁμηρικαὶ ἀκροπόλεις καὶ βασιλικοὶ τάφοι ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν καὶ τῶν διαδόχων του. Οὕτω δὲ γνωρίζομεν σήμερον ἡμεῖς οἱ ἀρχαιολόγοι, ὅτι ὁ Ὅμηρος περιγράφει ἐπακριβῶς τὰς οἰκίας καὶ τοὺς τάφους τῶν βασιλέων τοῦ 12ου αἰῶνος, καθὼς ἐπίσης τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ μὲ ἀνατολικὸν φόρτον διακοσμημένα ἀνάκτορα μερικῶν Ἀχαιῶν βασιλέων, οἷα τὰ τῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Μυκηνῶν, καθὼς τέλος καὶ τὰ ἁπλᾶ καὶ συμφώνως πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἀρχαϊκὸν ρυθμὸν ἐκτισμένα οἰκήματα ἄλλων βασιλέων, ὡς τῆς Ἰθάκης. Ἐξ ἄλλου διεπιστώσαμεν, καθὼς ἀπέδειξα ἤδη εἰς τὰ βιβλία μου «Ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὁμήρου» καὶ «Ἡ ἀρχαία Ἰθάκη», ὅτι ὁ ποιητὴς γνωρίζει καὶ περιγράφει πιστῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν τοῦ 12ου αἰῶνος, ἐνῷ συγχρόνως ἀγνοεῖ τόσον τὴν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου συντελεσθεῖσαν κάθοδον τῶν Δωριέων, οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἀχαϊκὰς βασιλικὰς ἀκροπόλεις, ὅσον καὶ τὰς κατόπιν ταύτης ἐπελθούσας γεωγραφικὰς μεταβολάς. Σήμερον ἠμποροῦμεν νὰ συγκρίνωμεν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἤθη τῶν ὁμηρικῶν Ἀχαιῶν μὲ τὰ ἤθη τῶν Ἀχαιῶν τοῦ 12ου ἀφ' ἑνὸς αἰῶνος καὶ τῶν Ἀχαιῶν τοῦ 7ου αἰῶνος ἀφ' ἑτέρου καὶ νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς τοιαύτης συγκρίσεως, ὅτι ὁ ποιητὴς γνωρίζει μόνον τοὺς πρώτους, ἐνῷ οὔτε ὑποπτεύεται κἂν τὰ περιστατικὰ τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ ἀκόμη τὴν ὕπαρξιν Ἑλλήνων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁμιλεῖ δὲ μόνον διὰ τοὺς Κάρας καὶ ἄλλας ξένας φυλάς. Τὴν πόλιν τῆς Πύλου περιγράφει ἀκόμη ἐν Τριφυλλίᾳ, ἐκεῖ ὅπου τὴν ἀνεκάλυψα καὶ ἀπέδειξα ὅτι ὑπῆρχε συμφώνως πρὸς τὰς ὁμηρικὰς ἐνδείξεις, ἤτοι νοτίως τοῦ Ἀλφειοῦ· ἐν τούτοις δὲν γνωρίζει ἀπολύτως τίποτε περὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ ἢ Ἤλιδι Πύλου, ὅπου εὑρίσκοντο βραδύτερον δύο ἀκροπόλεις, ἐσφαλμένως ἐκλαμβανόμεναι διὰ τὴν πόλιν τοῦ Νέστορος. Ἀκολούθως περιγράφει ἀκόμη τὴν σημερινὴν νῆσον Λευκάδα ὡς ὁμηρικὴν Ἰθάκην καὶ ἀποκαλεῖ τοὺς Κεφαλλῆνας κατοίκους τῆς ἐναντί τῆς Ἰθάκης ταύτης Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἀγνοεῖ δηλαδὴ τὰς διὰ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων ἐπελθούσας μεταβολὰς καὶ δὲν γνωρίζει οὔτε τοὺς Κεφαλλῆνας τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, τὴν ὁποίαν ἀντιθέτως ὀνομάζει Δουλίχιον, οὔτε τοὺς Ἰθακησίους τῆς σημερινῆς νήσου Ἰθάκης, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὡς Σάμην. Ἀλλὰ περὶ τῶν σπουδαίων αὐτῶν γεωγραφικῶν μεταβολῶν ἐπιφυλάσσομαι νὰ ὁμιλήσω εἰς ἄλλο μάθημά μου διὰ τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου τῆς «Βραδυνῆς».

Θὰ ἦτο, λοιπόν, εὔλογον νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι καὶ οἱ φιλόλογοι κατόπιν

τῶν σπουδαίων αὐτῶν γεγονότων, ἔπρεπε σιγὰ-σιγὰ νὰ συναγάγουν τὰ ἀναγκαῖα ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα καὶ νὰ συμφωνήσουν μαζί μου, ὅτι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀνάγονται εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Ὅντως, μερικοὶ ἐξ αὐτῶν τὸ ἔπραξαν· διὰ τοὺς περισσοτέρους ἐν τούτοις δὲν εἶνε, φαίνεται, εὔκολον—δυστυχῶς—ν' ἀπαρνηθοῦν τὸ παλαιὸν καὶ καταστὰν ἤδη προσφιλὲς δόγμα περὶ τοῦ Ἴωνος ποιητοῦ Ὁμήρου, ὁ ὁποῖος συνέθεσεν ἀμφότερα τὰ ἔπη περὶ τὸν 7ον αἰῶνα.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν φιλόλογον Ε. Μπέτε, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀνάγει καὶ τὰ δύο ἔπη εἰς τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ὁ ὁποῖος ἀκόμη καὶ σήμερον ἀμφισβητεῖ κατηγορηματικῶς τὴν ἐκδοχήν, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐπολιόρκησάν ποτε ὑπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ κατέστρεψαν τὴν πόλιν τῆς Τροίας (Ὁ θρῦλος περὶ Τρωϊκοῦ πολέμου, 1927), ὁ ἱστορικὸς Ἐδουάρδος Μέγιερ, ἐνῷ δὲν ἀμφισβητεῖ καθόλου τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν μιᾶς ἀχαϊκῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Τροίας «ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἑνὸς κραταιοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν», τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν τολμᾷ ν' ἀποκαλέσῃ Ἀγαμέμνονα, πιστεύει ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν δύο ἐπῶν ἔζησε τὸν 7ον ἢ τὸν 8ον αἰῶνα καὶ ἐπάγεται (Ἱστορία τῆς Ἀρχαιότητος, II, 1, 1928, 289) ὅτι «ὁ ποιητὴς γνωρίζει ὅτι πρόκειται νὰ περιγράψῃ μίαν ἄλλην, μεγάλην ἐποχὴν τοῦ μακρυνοῦ παρελθόντος καὶ προσπαθεῖ ν' ἀγνοήσῃ ὅλας τὰς μεταβολάς, ποὺ ἐπέφεραν οἱ ἑπακολουθήσαντες χρόνοι». Ὁ ποιητὴς φαίνεται ἐπίσης, κατὰ τὸν Μέγιερ, «ὅτι κατέχει ἀτελῶς τὴν ἐθνογραφίαν καὶ τὰ τῆς διανομῆς τῶν φυλῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην» καὶ ὅτι σκοπίμως ἀποφεύγει νὰ κάμῃ μνείαν τῶν Δωριέων. Ἀλλὰ κάτι παρόμοιον κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς δὲν ἔπραξε. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ φιλόλογος φὸν Βιλαμόβιτς, ὁ βιαιότερος τῶν ἀντιπάλων μου, δικαίως ὑπενθυμίζει ἐν προκειμένῳ (Ὁμηρικαὶ ἔρευναι, 1884, 291) ὅτι «μία ἰσχυρὰ καὶ πρωτότυπος τέχνη (λ. χ. ἡ ἀττικὴ τέχνη τοῦ 5ου αἰῶνος) περιέβαλλε πάντοτε τὸ ὑπὸ τοῦ παρελθόντος παραδιδόμενον ὑλικὸν μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ἐποχῆς της». Ἀλλ' ἐὰν παρὰ ταῦτα ὁ ἴδιος αὐτὸς σοφὸς ἰσχυρίζεται, ὅτι μόνον ὁ Ὅμηρος ἔπραξε τὸ ἀντίθετον καὶ «σκοπίμως διαστέλλει τὰ ἤθη τῶν ἡρώων ἀπὸ τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς του», τότε εἶνε φανερὸν ὅτι διὰ τῶν ἰδίων του ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύει τὸ ἀβάσιμον τῆς περὶ Ὁμήρου θεωρίας του.

Ὡς βαθὺς γνώστης τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφομένων καὶ ἤδη ἀνασκαφεισῶν ἀκροπόλεων, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσω κατόπιν πεντηκονταετῶν ἐρευνῶν, ὅτι τὰ δύο ἔπη περιγράφουν ἐπακριβῶς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν, τὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμόν, τοὺς θεοὺς καὶ τὰ ἤθη τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ὅτι ταῦτα συνετέθησαν ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Δὲν ἀμφιβάλλω καθόλου, ὅτι αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θ' ἀναγνωρίσουν τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. Ἐὰν ὅμως τὰ δύο ὁμηρικὰ ἔπη ἐψάλλοντο πράγματι πρὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων τῆς μητρικῆς χώρας, τότε ἀπεικονίζουν τὴν ἀλήθειαν, ἡ δὲ σημασία των διὰ τὴν ἐπιστήμην γίνεται τεραστία. Διότι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δὲν εἶνε ἁπλῶς τὰ παλαιότερα καὶ ὡραιότερα ποιητικὰ ἔργα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ αἱ παλαιότεραι ἱστορικαὶ πηγαὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Εὐρωπαίων προγόνων μας.

Ποῖα εἶνε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν φιλολόγων ἐναντίον τῆς θεωρίας μου ταύτης καὶ τίνι τρόπῳ ἀνασκευάζω τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀντιρρήσεις των, περὶ τούτων θ' ἀσχοληθῶ εἰς μεταγενέστερον μάθημά μου.

II

Εἰς τὸ πρῶτον μάθημά μου περὶ Ὁμήρου ἐπεχείρησα ν' ἀποδείξω, ὅτι τὰ δύο σωζόμενα εἰσέτι ἔπη, ἡ «Ἰλιὰς» καὶ ἡ «Ὀδύσσεια», δὲν εἶνε δυνατὸν

νὰ ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸν ἕβδομον ἢ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἐν Μικρασίᾳ, καθὼς πιστεύουν καὶ διδάσκουν οἱ πλεῖστοι τῶν φιλολόγων, ἀλλ' ὅτι ἀνήκουν εἰς πολυάριθμα ποιήματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, εἰς τὰς ἀχαϊκὰς βασιλικὰς αὐλὰς τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Προορισμὸν εἶχον νὰ καταστήσουν γνωστοὺς εἰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἐπιγόνους τοὺς ἄθλους τῶν βασιλέων, ἰδίᾳ δὲ τὴν κοινὴν ἐκστρατείαν των ἐναντίον τῆς Τροίας, τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκεῖθεν τῶν ἡρώων. Ἡ «Ἰλιὰς», ἐξ ἄλλου, καθὼς ἐξήγησα ἤδη, δὲν εἶνε κανένα γενικὸν ποίημα περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας, ἀλλ' ἐξαίρει ἁπλῶς ἕνα ἐκ τῶν πολλῶν ἐπεισοδίων τοῦ πολέμου τούτου καὶ δὴ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὰς δυσαρέστους συνεπείας της. Καὶ ἡ «Ὀδύσσεια» ἀρχικῶς περιελάμβανε μόνον τὸ ποίημα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τὸν φόνον τῶν μνηστήρων· ἡ ἐξιστόρησις τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσέως φαίνεται ὅτι προσετέθη εἰς τὴν «Ὀδύσσειαν» πολὺ μεταγενεστέρως.

Ἀκολούθως ἀπέδειξα, ὅτι τὴν νέαν ταύτην ἄποψιν περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ὀφείλομεν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἀνασκαφάς, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησε πρὸ ἑξηκονταετίας ὁ Ἕρρῖκος Σλῆμαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Τροίαν, εἶτα δὲ εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Τίρυνθα καὶ εἰς τὰς ὁποίας συμμετέσχον πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ὡς συνεργάτης του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σλῆμαν, ἐνήργησα μετὰ πλείστων ἄλλων ἀρχαιολόγων ἀνασκαφὰς εἰς πολλὰ ὁμηρικὰ μέρη, εἰς τὴν Πύλον, τὴν Ἰθάκην, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κρήτην. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων κατέστη πρόδηλον, ὅτι αἱ μαρτυρίαι τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ τὰ ἀποτελέσματά των καὶ ὅτι, συνεπῶς, τὰ ἐν λόγῳ ποιήματα, ἐν οἷς περιγράφονται μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας τὰ περιστατικὰ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, δὲν εἶνε δυνατὸν παρὰ νὰ ἐγράφησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Εἰς τὸ σημερινὸν μάθημά μου θ' ἀσχοληθῶ κυρίως μὲ τοὺς ἀντιπάλους μου. Θὰ συζητήσωμεν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα προτάσσουν ἐναντίον τῆς νέας θεωρίας περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ θὰ καταρρίψωμεν ταῦτα ἕνα πρὸς ἕνα.

Ὁ κυριώτερος ἐκ τῶν ἀντιπάλων μου, ὁ καθηγητὴς Ο. φὸν Βιλαμόβιτς, ἀπαντῶν πρὸ μιᾶς γενεᾶς ἐγγράφως εἰς τὸ ἐρώτημά μου, διατὶ δὲν ἐνοεῖ νὰ τοποθετήσῃ τὴν γένεσιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων εἰς τὴν ἐποχήν, τὴν ὁποίαν ψάλλουν ταῦτα, ἀνέφερεν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν λόγων, τῶν προτασσομένων συνήθως ἐναντίον τῆς τόσον παλαιᾶς ἡλικίας τῶν ἐπῶν, δὲν εἶνε ἰσχυροί. Δύο κυρίως γεγονότα πρέπει νὰ μνημονευθοῦν, ἀποκλείοντα τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ ποιήματα προέρχονται ἀπὸ τὸν δωδέκατον αἰῶνα καὶ συγκεκριμένως α') ἡ ἡλικία τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς καὶ β') τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δύο ταῦτα ἐπιχειρήματα καὶ ἡ ἀντίκρουσίς των πρόκειται ἀκριβῶς νὰ συζητηθοῦν ἐνταῦθα α') Ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς, ὅτι ἡ «Ἰλιὰς» καὶ ἡ «Ὀδύσσεια» συνετέθησαν ἤδη κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα μοῦ ὑπέμνησεν ὁ διάσημος καὶ ἀτυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανὼν φιλόλογος, ὅτι ἔπη τόσον ἐκτενῆ ὅσον ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι ἦσαν ἀρχικῶς μικρότερα, δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ συντεθοῦν ἄνευ γραφῆς. Τοῦτο θὰ ἦτο μόνον δυνατὸν διὰ μικρότερα ποιήματα. Ἐπειδὴ λοιπόν, συνεπέρανεν ἀκολούθως, ἡ φοινικικὴ γραφὴ δὲν εἶχεν ἀνακαλυφθῇ πρὸ τοῦ 1000 καὶ δὲν εἶχεν εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τοῦ 800, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἤδη κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα συνθέσει ἔπη οἷα ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶνε τόσον ἁπλοῦν καὶ πασίδηλον, ὥστε φαίνεται

πράγματι ὅτι ἀνατρέπει ὁλοσχερῶς τὴν νέαν θεωρίαν. Ἐν τούτοις δὲν εἶνε ἀκριβές. Ἐν πάσῃ περιπτώσει συμφωνῶ πρὸς τὴν πρώτην γνώμην τοῦ ἀντιπάλου μου, ὅτι ἐκτενῆ ἔπη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συντεθοῦν χωρὶς νὰ γραφοῦν. Ἐὰν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολλοὶ ραψωδοὶ ἠμποροῦσαν ν' ἀπαγγέλλουν ἀπὸ μνήμης ὁλόκληρον τὸν Ὅμηρον, καθὼς ὑπάρχουν σήμερον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα γνωρίζουν ἀπὸ στήθους ὁλόκληρον τὴν Βίβλον καὶ ἄλλα μεγάλα ἔργα, τοῦτο εἶνε ἄλλο ζήτημα! Πρόκειται κυρίως περὶ τυφλῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα κατορθώνουν ἕνα παρόμοιον ἄθλον, ἐπειδὴ ἡ μνήμη των δὲν εἶνε φορτωμένη μὲ ὅλας τὰς εἰκόνας τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἄλλοι ἄνθρωποι εἶδον κατὰ τὴν ζωήν των. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ ραψωδοὶ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυφλοί. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπενθυμίσω τὸν τυφλὸν ἀοιδὸν τῶν Φαιάκων Δημόδοκον (Ὀδύσσεια 8, 64) καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν τυφλὸν Ὅμηρον, ὁ ὁποῖος καθὼς ἀργότερον ἀνεγνωρίσαμεν, δὲν εἶνε ὁ ποιητὴς τῶν δύο ὑπὸ συζήτησιν ἐπῶν, ἀλλὰ ἕνας ρωψῳδός, ὁ ὁποῖος τὰ ἀπήγγελλεν ἀπὸ μνήμης.

Οἱ ἄλλοι ὅμως ἰσχυρισμοὶ τῶν ἀντιπάλων μου εἶνε ἀστήρικτοι. Ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἐκπλήσσεται κανεὶς διὰ τὴν βεβαιότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον μᾶς διδάσκουν, ὅτι οἱ Φοίνικες μόλις περὶ τὰ 1000 π. Χ. ἢ κατά τι ἐνωρίτερον ἀνεκάλυψαν τὴν γραφήν των καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ 800 τὴν εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω ὁ Ἐδουάρδος Μάγερ (Ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος I, 2, ἔκδ. 1903, σελ. 393) μᾶς πληροφορεῖ μετὰ βεβαιότητος: «Ἡ φοινικικὴ γραφὴ ἀνεκαλύφθη τὸ πρῶτον περὶ τὰ 1000 π.Χ.», τὴν φράσιν δὲ αὐτὴν ἐλάχιστα τὴν τροποποιεῖ εἰς τὸν τελευταῖον τόμον τοῦ ἔργου του (II, 2, ἔκδ. 1931). Ἐκ τῶν γενομένων συζητήσεων ἐπὶ τῶν εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν τῆς Βίβλου, τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Ρὰς Σαμρὰχ ἀποδεικνύεται, γράφει, καὶ δὴ εἰς τὴν σελίδα 73, ὅτι «ἡ φοινικικὴ γραφὴ ἦτο ἤδη ἐν χρήσει κατὰ τὸ 1000», δὲν ἀποκλείει δὲ τὴν πιθανότητα, νὰ εἶχεν ἀνακαλυφθῇ αὕτη ἐνωρίτερον. Ἐν τέλει ὅμως δηλώνει, ὅτι «εἶνε πολὺ δυσχερὲς ν' ἀνατρέξῃ κανεὶς εἰς πλέον παρωχημένους καιρούς».

Ἄλλοι γνῶσται τῆς φοινικικῆς γλώσσης καὶ γραφῆς ἔχουν διάφορον γνώμην. Οὕτω ὁ καθηγητὴς Κ. Σέτε ἀπέδειξε πρὸ ἐτῶν, ὅτι ἡ φοινικικὴ γραφὴ ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ὑξώς, ὅταν οὗτος κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλοι γλωσσολόγοι τὴν θεωροῦν ἀκόμη παλαιοτέραν. Οὕτω ὁ καθηγητὴς Β. Λ. Οὔλμαν (Ἀμερ. ἀρχαιολογικὴ ἐφημερὶς, 1927, σελ. 301) ἀπέδειξεν ὅτι ἡ φοινικικὴ γραφὴ χρονολογεῖται τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 2000 π. Χ. καὶ ὅτι ἡ εἰσαγωγή της εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου καὶ ἄλλων ἀρχαίων ἱστορικῶν, φαίνεται πραγματοποιηθεῖσα κατὰ τὰ μέσα τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος.

Μὲ τὴν γνώμην ταύτην συμφωνῶ ἀπολύτως, ἠμπορῶ μάλιστα νὰ ἀποδείξω ἐν συνεχείᾳ, ὅτι οἱ Φοίνικες ἔφεραν μαζί των τὴν γραφήν αὐτὴν ἀπὸ τὴν Νότιον Ἀραβίαν, ὅπου ἦτο παλαιόθεν ἐν χρήσει. Στηρίζω δὲ τὴν ἄποψιν ταύτην ἐπὶ τοῦ μέχρι σήμερον ἐλάχιστα κατὰ τὴν ἀξίαν του ἐκτιμηθέντος γεγονότος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ εἰς πλείστας διγλώσσους ἐπιγραφὰς τῆς Αἰγύπτου ἀποκαλεῖται «γραφὴ τῶν Haunebu». Ἡ εἰς τὸ παλαιὸν ἤδη βασίλειον τῆς Αἰγύπτου συναντωμένη φυλὴ αὕτη δὲν ἦτο ἑλληνική, ὡς μέχρι τοῦδε ἐπιστεύετο· ἦσαν Ἄραβες ἔποικοι, ἐγκατεστημένοι περὶ τὸ δέλτα τοῦ Νείλου, ἦσαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ὑξὼς (βοσκοί), Φοίνικες τουτέστι καὶ Καδμεῖοι. Ἡ γραφὴ τῶν Haunebu συμπίπτει συνεπῶς μὲ τὰ ὀνόματα «φοινίκια» ἢ «καδμήια γράμματα», τὰ ὁποῖα ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι θεωροῦν ὡς τὴν παλαιοτέραν ἑλληνικὴν γραφήν. Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ὀνομάσῃ καὶ «ἀραβικὰ γράμματα», καθὼς ὁμιλοῦμεν σήμερον περὶ «ἀραβικῶν ἀριθμῶν».

Τὸ ὅτι οἱ Ὑξὼς δὲν ἦσαν ἡμιάγριοι Ἀσιάται, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἐδουάρδος Μάγερ, ὅστις τοὺς παραλληλίζει μὲ τοὺς Σελδζούκους, ἀλλὰ προηγμένοι «Φοίνικες» ἢ «Ἄραβες» τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος, ἐπιβεβαιοῦται δὲ ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Ι, 1 καὶ VII, 89), παραδεχομένου ὅτι οἱ Φοίνικες ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν θάλασσαν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (447), ὅστις τοὺς μετὰ τοῦ Κάδμου εἰς Εὔβοιαν μεταναστεύσαντας Φοίνικας χαρακτηρίζει ὡς «Ἄραβας».

Οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν ἀντιπάλων μου, ὅτι ἡ φοινικικὴ γραφὴ ἀνεκαλύφθη μόλις περὶ τὸ 1000 ἢ ὀλίγον ἐνωρίτερον καὶ μόλις περὶ τὸ 800 εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶνε, κατὰ συνέπειαν, τελείως ἀστήρικτος. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος βεβαιοῦν ὁμοφώνως, ὅτι οἱ Φοίνικες ἢ Καδμεῖοι τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρασίαν περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος. Μόνον περὶ τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον τὴν εἰσήγαγεν ἢ τὴν ἀνεκάλυψε, διίστανται αἱ γνῶμαι. Ἄλλοι ἀναφέρουν τὸν Κάδμον, ἄλλοι τὸν Παλαμήδη, ἄλλοι πάλιν τὸν Κέρκοπα κ. ο. κ. Τὰ διάφορα ὀνόματα ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μεμονωμένων ἀσιατικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἦλθον κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Μικρασίαν ὡς Μινύαι, Καδμεῖοι, Δαναοὶ κλπ.

Τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχὴν τὴν γραφὴν τῶν Φοινίκων ἀποδεικνύεται περαιτέρω καὶ ὑπὸ πολυαρίθμων ἐπιγραφῶν τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων μᾶς βεβαιοῦν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, οἷοι ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Παυσανίας καὶ ἄλλοι καὶ δὴ ὡς αὐτόπται μάρτυρες. Ἀλλ' ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιγραφαὶ χαρακτηρίζονται ὑπὸ διακεκριμένων φιλολόγων τῆς ἐποχῆς μας ὡς παραποιήσεις τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχῶν ἢ ὡς πλάναι τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων. Ἐναντίον τῶν τοιούτων αὐθαιρέτων ἰσχυρισμῶν τῶν παλαιοτέρων σοφῶν διεμαρτυρήθη, καὶ δικαίως, ὁ Λουδοβίκος Ρὸς ἐν τῷ λίαν ἀξιολόγῳ προλόγῳ τῶν «Ἑλληνικῶν» του (1864, σελ. VII). Δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον, τόσον ἀξιόπιστοι μάρτυρες τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἐπιγραφῶν νὰ θεωροῦνται ὕποπτοι ἢ νὰ διαψεύδωνται καὶ αἱ ἴδιαι αἱ ἐπιγραφαί, διὰ μόνον τὸν λόγον, νὰ μὴ ἀποδειχθῇ ἡ προέλευσις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἐκ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἐπίσης εἶνε ἕνας ἀληθινὸς φαῦλος κύκλος, ὅλαι αἱ εὑρεθεῖσαι ἤδη παλαιόταται ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ν' ἀποδίδωνται εἰς τὸν ἕβδομον ἢ τὸ πολὺ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἐπειδὴ πρότερον οὐδεμία γραφὴ ὑπῆρχε !

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ἐκταθῶ περισσότερον εἰς τὸ βιβλίον μου «Ἀρχαία Ὀλυμπία», τὸ ὁποῖον θὰ ἐμφανισθῇ τὸ 1933, καὶ θ' ἀποδείξω ὅτι οἱ Ἄραβες Φοίνικες κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα δὲν ἐξέμαθον μόνον τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην, ἐπὶ πλέον δέ, ὅτι πλείστους ἐκ τῶν μεταγενεστέρων θεῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν μητέρα του Λητώ, ὡς τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν σύντροφόν του Ἰόλαον, ὡς τὸν Διόνυσον καὶ τὴν Ἀφροδίτην, εἰσήγαγον ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα τοῦ καθηγητοῦ Ο. φὸν Βιλαμόβιτς, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἡλικίαν τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς, θεωρῶ κατόπιν τῶν ὅσων ἐξέθεσα ἀστήρικτον πλέον. Ὁ ἰσχυρισμός του, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἐγνώριζαν κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα νὰ γράφουν καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συνετέθησαν τότε τὰ δύο ὁμηρικὰ ἔπη, δὲν εἶνε ἀκριβής. Ἀσφαλῶς οὔτε ὁ βασιλεὺς οὔτε ὁ λαὸς ἠμποροῦσαν κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν, κάθε βασιλεὺς ὅμως εἶχεν εἰς τὴν αὐλήν του πολλοὺς ἀνθρώπους γνωρίζοντας γραφήν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εὑρίσκετο καὶ ὁ ἀοιδός, ὁ

ὁποῖος ἠμποροῦσε νὰ γράφῃ εἰς στίχους καὶ ν' ἀπαγγέλλῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλων ἡρώων.

β') Ἐξ ἴσου πεπλανημένη εἶνε καὶ ἡ δευτέρα ἄποψις, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ καθηγητὴς Ο. φὸν Βιλαμόβιτς, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀστήρικτον τῆς θεωρίας μου περὶ τῆς παλαιοτάτης ἡλικίας τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἰσχυρίζετο ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν ἐγνώριζεν ἐκτὸς τῆς καύσεως ἄλλο ἔθιμον τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν των, ἐνῷ οἱ Ἀχαιοὶ βασιλεῖς τῶν Μυκηνῶν, καθὼς ἀπέδειξαν οἱ ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν εὑρεθέντες τάφοι, ἐθάπτοντο ἄνευ καύσεως, ἀφοῦ οἱ σκελετοί των εὑρέθησαν ἐν μέρει ἀκέραιοι. Κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα, ἔτσι ἰσχυρίζετο ἐκ συμφώνου μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀρχαιολόγους, οἱ Ἕλληνες ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των ἄνευ καύσεως, ἀντιθέτως δὲ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς πρώτης χιλιετηρίδος, κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τοῦ Ὁμήρου, καθιερώθη τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν. Εἰς τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας, δηλαδὴ κατὰ τὴν κλασικὴν περίοδον, οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἀποφασίζουν, ἐὰν θὰ ἐκαίοντο ἢ θὰ ἐθάπτοντο ἄνευ πυρᾶς.

Δυστυχῶς, αἱ τρεῖς αὐταὶ περίοδοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν ἐθίμων ταφῆς θεωροῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπὸ πάντων σχεδὸν ἀκριβεῖς καὶ διδάσκονται ὡς τοιαῦται. Εἰς ὅλα τὰ ἐγχειρίδια γίνεται λόγος περὶ μιᾶς συνεχοῦς ἀλλαγῆς τοῦ τρόπου τῆς ταφῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὡς περὶ γεγονότος ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένου. Ἀλλ' ἐὰν ἡ θεωρία αὐτὴ ἦτο ἀκριβής, ὁ Ὅμηρος θὰ περιέγραφεν ἐν πάσῃ περιπτώσει μίαν ταφὴν σύμφωνον πρὸς τὰ νεώτερα ἔθιμα καὶ ὄχι σύμφωνον πρὸς τὰ ἔθιμα τῶν Ἀχαιῶν τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Τὰ ἔπη του δὲν θὰ ἔπρεπε συνεπῶς νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν παρωχημένην αὐτὴν περίοδον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο αἱ ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ Ο. φὸν Βιλαμόβιτς καὶ ἡ θεωρία τῶν ἐγχειριδίων εἶνε πεπλανημέναι.

Εἰς μίαν διάλεξίν μου εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὸν συνέδριον τοῦ 1904 καὶ εἰς πλεῖστα ἄρθρα (π. χ. εἰς τὰ Melanges Nicole, 1905, σελ. 95—104 καὶ εἰς τὰ Neue Jahrbücher, 1912, σελ. 1—26) ἐπραγματεύθην τὸ θέμα τῶν περὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων τῶν Ἑλλήνων καὶ βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, τῶν ἀνασκαφέντων ἀρχαίων τάφων καὶ ἄλλων γενικωτέρων συλλογισμῶν, κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ διετήρησαν τὰ αὐτὰ ἔθιμα ταφῆς : πρῶτον ἀπεκάθαιρον τοὺς νεκροὺς των διὰ τῆς πυρᾶς, τοὺς διετήρουν πεφρυγμένους καὶ ὕστερον τοὺς ἀπέθετον ἐντὸς τῆς γῆς, δηλαδὴ τοὺς ἔθαπτον.

Ἡ ἄνευ πυρᾶς ταφὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ὄνειδος καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα (Χέλμπιγκ, ὁμηρ. ἔπη, σελ. 51). Μία ὁλοκληρωτικὴ ὅμως καῦσις ἐπὶ ἀνοικτῆς πυρᾶς δὲν ἦτο πάλιν δυνατή, μόνος δὲ ὁ φρυγμὸς καθίστατο εὐχερής. Ἐγίνετο ἐν τούτοις ἰσχυρότερος προκειμένου περὶ νεκρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπέθνησκον ἐν τῇ ξένῃ καὶ μερικὰ ὀστᾶ (ὄχι ἡ τέφρα) τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ μετακομισθοῦν εἰς τὴν πατρίδα των. Σχετικῶς πρὸς τὸ ἔθιμον τοῦτο εὑρίσκομεν εἰς τὸν Ὅμηρον διὰ μὲν τὴν συνήθη καῦσιν ἢ τὸν φρυγμὸν τῶν Ἑλλήνων νεκρῶν τὰς ἐκφράσεις «καίειν» ἢ «ταρχύειν» (Ἰλιὰς 16, 456 καὶ 674 καὶ 7, 77), διὰ δὲ τὴν ἰσχυροτέραν καῦσιν ἐν τῇ ξένῃ τὴν λέξιν «κατακαίειν» (Ἰλιὰς, 7, 333).

Πλανῶνται οἱ ἰσχυριζόμενοι σήμερον, ὅτι οἱ νεκροὶ τῶν βασιλέων ἐτάφησαν εἰς τοὺς ὑπογείους τάφους τῶν Μυκηνῶν χωρὶς νὰ καοῦν· ἐφρύγησαν πρῶτον διὰ τῆς πυρᾶς καὶ κατόπιν ἐτάφησαν. Ἐπὶ τῶν ὀστῶν ἑνὸς νεκροῦ εὑρέθη μάλιστα τεμάχιον πεφρυγμένης σαρκός. Πλάνη εἶνε ἐπίσης νὰ λέγεται, ὅτι ὁ Ὅμηρος μόνον τὴν ὁλοκληρωτικὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν ἐγνώριζε· ἐγνώριζε τὴν ἀσθενῆ καῦσιν ἢ τὸν φρυγμὸν διὰ τὴν ἐνδοχώραν καὶ τὴν ἰ-

σχυροτέραν καῦσιν διὰ τὴν ξένην. Καὶ τέλος ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς κλασικῆς περιόδου ἐφρύγοντο ἐπὶ ἀκαλύπτου πυρᾶς εἰς τὸν τόπον των καὶ ἐφήρμοζαν τὴν ἰσχυροτέραν καῦσιν, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Τροίαν, μόνον ὅταν ὁ νεκρὸς εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἔπρεπε νὰ μετακομισθοῦν ὀλίγα ὀστᾶ του εἰς τὴν πατρίδα του.

Ἡ νέα αὐτὴ θεωρία μου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καύσεως καὶ τῆς ταφῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι δὲν ἔτυχε, δυστυχῶς, γενικῆς ἐπιδοκιμασίας, ἀνεγνωρίσθη ἐν τούτοις ὡς ὀρθὴ ὑπὸ ἐνίων διακεκριμένων ἐρευνητῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος, ὡς λ. χ. ὑπὸ τοῦ P. Κάουερ (Βασικὰ ζητήματα τῆς ὁμηρικῆς κριτικῆς, 1909, σελ. 277). Μίαν εὐχάριστον ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεωρίας μου ταύτης ἔδωκαν οἱ ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τῆς Λευκάδος—Ἰθάκης ἀνευρεθέντες ἀχαϊκοὶ βασιλικοὶ τάφοι (Ἀρχαία Ἰθάκη, 1927, σελ. 394). Οἱ ἀποκαλυφθέντες ἐκεῖ κυκλικοὶ τάφοι περιελάμβανον καὶ μίαν ἐσχάραν πυρᾶς, ὑπεράνω δὲ ταύτης ἢ παρ' αὐτὴν εὑρίσκετο ὁ κυρίως τάφος μὲ τὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διατηρούμενον σκελετὸν τοῦ νεκροῦ. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον εἶνε ἐπίσης τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ καθηγητὴς Κάρολος Χαῖρμαν ἐν Νυρεμβέργῃ ἀνεκάλυψε καὶ ἐν Γερμανίᾳ παρὰ τὸ Ἀππενστέττεν τοιούτους τάφους μὲ πυρὰς καὶ πεφρυγμένα πτώματα. Τίθεται οὕτω τὸ ζήτημα «μιᾶς προϊστορικῆς συνηθείας φρυγμοῦ τῶν νεκρῶν ὡς ἐνδιαμέσου σταθμοῦ μεταξὺ ταφῆς καὶ καύσεως» καὶ ἀποδεικνύεται ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ θεωρία μου (Schumacher—Festschrift, 1930, σελ. 77).

Περὶ τοῦ πεπλανημένου τῆς μέχρι τοῦδε ἰσχυούσης θεωρίας περὶ τῆς ἐπανειλημμένης ἀλλαγῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐθίμων ταφῆς ἔχω ἤδη πεισθῇ πρὸ τριακονταετίας, δικαιοῦμαι δὲ νὰ χαρακτηρίσω ἀνενδοιάστως ὡς ἀστήρικτον καὶ τὸ πρῶταν ἐπιχείρημα τοῦ καθηγητοῦ φὸν Βιλαμόβιτς ἐναντίον τῆς ἀποδόσεως τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα. Διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐθίμων ταφῆς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Ὁμήρου οὐδεμία ὑπάρχει. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ κυριώτερος τῶν ἀντιπάλων μου δὲν ἀποδίδει ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων σοφῶν προταχθέντα ἐπιχειρήματα, δικαιοῦμαι νὰ θεωρῶ τοὺς ἐνδοιασμοὺς τῶν ἀντιπάλων μου ὡς πρὸς τὴν παλαιοτέραν ἡλικίαν τῶν ἐπῶν ὡς στερουμένους βάσεως.

Εἰς τρίτον μάθημά μου θὰ ἐκθέσω τοὺς σοβαρωτέρους ἐκ τῶν θετικῶν λόγων, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ θεωρία μου περὶ τῆς δημιουργίας τῶν δύο ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς τὴν ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ἐποχήν, ἤτοι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα.

Wilhelm Dörpfeld

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΩΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΦΟΡΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ κ. Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ.

Καὶ ἱστορίαν ἂν δὲν εἴχομεν, καὶ ἐὰν κατὰ τύχην δὲν ἐσώζετο μέχρι σήμερον κανὲν μνημεῖον ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὔτε ποιητικὸν, οὔτε ἱστορικὸν, οὔτε τῆς τέχνης, οὔτε τοῦ λόγου, καὶ ἂν ἀκόμη οὐδεμία εἴδησις περὶ τοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων δὲν ἐσώζετο, ἐξαφανισθέντων τῶν πάντων εἰς τὸ χάος τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, ἐσώζετο δὲ μόνον ἡ Ἀκρόπολις ἢ καὶ μόνος ὁ Παρθενὼν, θὰ ἤρκουν καὶ μόνα ταῦτα νὰ καταδείξουν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δόξης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασαν οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι εἰς τὴν μικρὰν μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ὡραίαν γωνίαν τῆς γῆς, εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

Οὐδαμοῦ ἐπὶ τῆς γῆς Φύσις καὶ Τέχνη συνεδυάσθησαν τόσον καταλλήλως, τόσον ἁρμονικῶς, ὅσον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Οὐδαμοῦ τῆς γῆς ὑπάρχει χῶρος τόσον μικρὸς κατὰ τὸ μέγεθος, ὡς ἡ Ἀκρόπολις, συγχρόνως δ' ὅμως περικλείων τοσαύτην δόξαν, ἔχων τοσαύτην καὶ τοιαύτην τεχνοϊστορικὴν σημασίαν, ὅσον αὐτη.

Ὁ πλοῦτος τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα συνεκέντρωσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἐν αὐτῇ, τὸ πλῆθος τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἐν αὐτῇ ἀνήγειραν, καὶ τῶν ὁποίων σπουδαῖα λείψανα ἔτι καὶ νῦν ἀνευρίσκομεν, ἔτι δὲ καὶ τὰ σπουδαιότατα μνημεῖα, τὰ θέατρα καὶ τὰ Ὠδεῖα, αἱ στοαὶ καὶ τὰ ἱερὰ, τὰ ὁποῖα τὰς ὑπωρείας καὶ τὰς πλευρὰς τοῦ λόφου τούτου οἱονεὶ μετὰ ὑπερηφανείας καὶ στοργῆς ἐκόσμουν, καταπλήσσουσιν ἀληθῶς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τῶν σημερινῶν χρόνων καὶ διεγείρουσιν αἰώνιον τὸν θαυμασμὸν σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πρὸς τὸν ἔνδοξον αὐτὸν βράχον.

Κατὰ τὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχει τὸ πρῶτον τοῦτο μάθημα ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ (Λ.Π.«Βραδυνῆς»),δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἡ παναρχαία ἱστορία τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὴ ἡ πόλις, ὠχυρωμένη κατὸ τὸ ἔθος τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων μὲ τὰ αἰωνόβια ἐκεῖνα ὀχυρωματικὰ ἔργα, μὲ τὰς Κυκλωπείας ἐκείνας τειχοδομίας, μὲ τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι κάτοικοι οἱ Πελασγοὶ, οἱ Προέλληνες, εἶχον τὴν συνήθειαν χάριν τῆς ἀσφαλείας των νὰ ὀχυρώνωσι τὰς πόλεις των.

Δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἡ παναρχαία ἐκείνη ἱστορία τῆς Ἀκροπόλεως, καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς κατῴκουν ἐν αὐτῇ μὲ τὰ ἀνάκτορά των, ὧν εὑρέθησαν καὶ λείψανα, καὶ μὲ τοὺς πρὸ τῶν ἀνακτόρων των βωμοὺς ὅπου ὡς ἀνώτατοι καὶ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ἄρχοντες, ὡς ἀρχιερεῖς βασιλεῖς, ἐτέλουν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. διότι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον ναοί, ἀλλὰ μόνον βωμοὶ, τὴν θέσιν τῶν ὁποίων κατόπιν κατέλαβον οἱ ναοὶ, οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Οἱ ναοὶ δὲ οὗτοι ἐκτίσθησαν ὅταν πλέον ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο ἡ πόλις, ἀλλὰ μόνον ἡ Ἀκρόπολις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις ἐπεξετάθη πέριξ αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν πεδιάδα, ὅπου καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῆς κατῆλθον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ Ἀκρόπολις ἐγκατελείφθη ὡς πόλις, καθ' ἣν ἐγ-

κατελείφθη ὑπὸ τῶν βασιλέων της, καθ' ἣν ἐξέπεσεν ἐντελῶς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ Ἀκρόπολις ἔμεινε μόνον ὠχυρωμένον τέμενος ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐνδιαφέρει ἡμᾶς διότι ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ καλλιτεχνικὴ ἱστορία τῆς Ἀκροπόλεως.

Πάντα τὰ ἄλλα, τὸ Ἐννεάπυλον Πελασγικὸν καὶ ἡ ἐννεάκρουνος πηγή, ἡ ἔρις τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀττικῆς γῆς, ὁ Ἐριχθόνιος καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαιόταται παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι κατόπιν ἐμυθοποιήθησαν ἐγκρύπτουσαι κατὰ βάθος τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ὅλα ταῦτα ἔχουσι μὲν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν αὐστηρὸν ἀρχαιοδίφην, ὡς ἀναγόμενα εἰς τὴν ἀρχαιότάτην ζωὴν τῆς πόλεως, ἥτις αὐτὴν τὴν στιγμὴν λαμβάνει μεγάλην σπουδαιότητα μὲ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μπρονὴρ ὑπὸ τὸ βόρειον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἀπέχουσι πολὺ ἀπὸ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμφανίσεως τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις εἶνε τὸ θέμα τοῦ μαθήματος τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου τῆς «Βραδυνῆς».

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐμφάνισις τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχίζει μετὰ μίαν μεγάλην καταστροφήν. Τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν. Ἡ ἰσχὺς καὶ ἀλματικὴ πρόοδος τῶν Ἑλλήνων εἶχε κινήσει ἤδη τὸν φθόνον τῶν τότε ἰσχυρῶν τῆς γῆς. Ὁ ἀλαζὼν καὶ ὑπερόπτης Ἀσιατικὸς μονάρχης ἐξεστράτευσε σύρων ὀπισθέν του ἀπειραρίθμους στρατιὰς κατὰ τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος. Πρὶν συγκρουσθῇ μὲ τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις εὑρὼν τὴν Ἀκρόπολιν ἐγκαταλελειμμένην παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν καταστροφήν. Ἀλλ' ἡ ἱερὰ ἐλαία ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, καεῖσα καὶ αὐτή, ἀνεβλάστησε κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα. Εἰκὼν συμβολικὴ καταδεικνύουσα τὴν ταχύτητα καί τὴν ὁρμὴν μετὰ τῆς ὁποίας εἷς λαὸς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός του, τείνει καὶ σπεύδει νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς καταστροφάς του. Ἴσως ἡ καλὴ τῆς Ἑλλάδος Μοῖρα κατηδάφισε τὴν πόλιν ὁλόκληρον τότε, ἔργον εἰσέτι τραχὺ ἑνὸς ἀρχαμένου μόλις πολιτισμοῦ, ἵνα τὴν ἀνυψώσῃ, ἵνα τὴν ἀνεγείρῃ μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς τέφρας της μίαν καὶ ἀθάνατον, λάμπουσαν καὶ ὑπερέχουσαν κατὰ τοὺς ὡραιοτέρους χρόνους τῶν καλῶν Τεχνῶν, κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς μεγάλης Τέχνης, ἥτις ἐμψυχωθεῖσα ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς θριάμβους καὶ ποδηγετηθεῖσα ἀπὸ μεγαλοφυεῖς πολιτικοὺς ἄνδρας, ἐξήστραψεν ἐν ὅλῃ τῇ αἴγλῃ αὐτῆς καὶ ἐθαυματούργησεν!

Ὑπὸ τὸ θάλπος τῶν ἐθνικῶν θριάμβων καὶ ὑπὸ τὴν ζείδωρον πνοὴν τῆς μεγάλης ἐλευθερίας, ἥτις εἶνε τὸ φῶς τῆς διανοίας, ἐντὸς μόνον μιᾶς τριακονταετίας μετὰ τὰς κατὰ Περσῶν νίκας ἀνατείλασα καὶ συγχρόνως σχεδὸν μεσουρανήσασα ἡ Μεγάλη Τέχνη, ἀπετίναξε τὰ δεσμὰ τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως καὶ πάσης ἄλλης ξένης ἐπιδράσεως καὶ ἐδημιούργησε νέον καλλιτεχνικὸν κόσμον θεῶν, νέους τύπους μορφῶν θεῶν καὶ ἡρώων μὲ πλήρη ἐλευθερίαν σκέψεως καὶ χειρῶν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καλλιτεχνικῶν συλλήψεων, ἐπικροτοῦντος καὶ τοῦ ὡσαύτως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐλευθερίᾳ τραφέντος λαοῦ τῶν Ἀθηναίων.

Ἦρκεσε μόνον μία τριακονταετία, καθ' ἣν ἦρχεν ὁ Περικλῆς, ἵνα αἱ Ἀθῆναι ἀνεγειρόμεναι ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Περσικῆς εἰσβολῆς ἀναδειχθῶσι πολιτικὸν κέντρον καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος καὶ συγχρόνως σύμπαντος τοῦ ἀρχαίου κόσμου προσκύνημα καλλιτεχνικὸν διὰ τῶν ἀθανάτων μνημείων καὶ παντοίων καλλιτεχνημάτων, δι' ὧν ἐξήστραψεν ἡ ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ καλλιτεχνικὴ παλαίστρα τῆς τριακονταετίας ἐκείνης ἦτο ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐκεῖ ἔστρεψεν ὁ Περικλῆς τὴν προσοχήν του καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγαλοφυοῦς σχεδίου του κατεφρόνει τοὺς ἀντιπάλους του κατηγοροῦντας αὐτὸν ὅτι σπαταλᾷ τὸν δημόσιον πλοῦτον καὶ τοὺς φόρους τῶν συμμαχίδων πόλεων,

καλλωπίζων καὶ καταχρυσῶν τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα, διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ ἀγαλμάτων καὶ ναῶν χιλιοταλάντων, φρονῶν ὅτι ἀφοῦ ἡ πόλις ἦτο ἱκανῶς παρεσκευασμένη πρὸς πόλεμον, ἔπρεπεν αὐτὴ νὰ τραπῇ καὶ ἐπὶ ἔργα τοιαῦτα, ἀπὸ τῶν ὁποίων νὰ ὑπάρξῃ μὲν δόξα ἀΐδιος, εὐπορία δὲ τῆς πόλεως μεγίστη.

Καὶ ἀληθῶς τοιαῦται ἀνάγκαι καὶ τοσαῦται παντοδαπαὶ ἐργασίαι ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν μεγαλουργημάτων τῆς Ἀκροπόλεως, ὥστε πᾶσαι μὲν αἱ Τέχναι εἰργάζοντο, πᾶσαι δὲ αἱ χεῖρες ἐκινοῦντο, ὡς ἐὰν πᾶσα ἡ πόλις ἦτο ἔμμισθος κοσμουμένη καὶ τρεφομένη ἀφ' ἑαυτῆς.

Ὁ Περικλῆς μετὰ τοῦ καλλιτεχνικοῦ του κύκλου ὡς μέγας καὶ τὰ πάντα διευθύνων νοῦς, ἠσπάσθη πλήρως τὰς προόδους τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξτλίξεως τῆς ἐποχῆς του, ἐνίσχυσεν αὐτὰς διὰ τῆς θερμουργοῦ του πνοῆς καὶ τέλος τὰς ἐπέβαλεν ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν, ἀφοῦ πρότερον τοὺς ἤδη ὑπάρχοντας τύπους αὐτῶν, τοὺς προσκεκολλημένους τῇ παραδόσει καὶ ἀναλλοιώτως καὶ μονοτόνως δηλουμένους καὶ ἐπαναλαμβανομένους μετ' εὐλαβείας ἀπέθεσεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς, ἥτις τοὺς εἶχε γεννήσει, καὶ ἄφησεν ἐλεύθερον τὸ ἔδαφος εἰς τὴν ἀνατολὴν τῶν νέων θεῶν τῆς νέας Τέχνης. Ἐκεῖνοι ἀνῆκον πλέον εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτῶν ἔμελλε νὰ γίνῃ μόνον διὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης μετὰ εἴκοσι καὶ πέντε αἰῶνας ἀπὸ τὸν μέγαν Ἕλληνα ἀρχαιολόγον, τὸν ἱδρυτὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐπιστήμης ἐν Ἑλλάδι καὶ τὸν διοργανωτὴν ὅλων τῶν Μουσείων τοῦ κράτους, τὸν μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποθανόντα σοφὸν καθηγητήν, ἀπὸ τὸν ἀοίδημον Παναγιώτην Καββαδίαν.

Ἡ ἐποχὴ ἦτο ἤδη ὥριμος διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν μεγαλουργίαν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, διὰ τὸ μοναδικὸν αὐτὸ καλλιτεχνικὸν θαῦμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Καὶ εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ εὑρέθη ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Περικλῆς.

Ὁ Περικλῆς, ὅστις μὲ τὴν σχεδὸν βασιλικὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει εἰς τὴν δημοκρατουμένην πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἐχρησιμοποίησε τοὺς ἀφθόνους χρηματικοὺς πόρους τῆς πατρίδος του κατὰ βούλησιν, διὰ νὰ ὑπερβάλῃ ὄχι μόνον πᾶν ὅ,τι οἱ προκάτοχοί του εἶχον σχεδιάσει καὶ ἐκτελέσει πρὸς καλλωπισμὸν τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι εἶχε γίνει ἕως τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐποχὴ ἦτο ἤδη ὥριμος διὰ τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καλλιτεχνικὴν μεγαλουργίαν, ἡ δὲ ὡριμότης αὐτῆς ἐξεδηλώθη, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας μεταγενεστέρας ἐποχὰς τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἀναγεννήσεως τῶν καλῶν Τεχνῶν, διὰ τῆς συνυπάρξεως ἐντὸς μικρᾶς χρονικῆς περιόδου πληθύος ὅλης μεγάλων καλλιτεχνῶν, τοὺς ὁποίους ἐνεψύχωνε καὶ ἐνέπνεε ὁ τὰ πάντα διευθύνων νοῦς τοῦ μεγαλοπράγμονος πολιτικοῦ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους.

Ὁ Περικλῆς, ὅστις εἰς μὲν τὰς Ἀθήνας πλείστην ἡδονὴν καὶ στολισμὸν προσέδωκεν, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους μεγίστην ἔκπληξιν, αὐτὸς ἐδίδασκε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ὅτι δὲν ὀφείλουσι νὰ δώσωσι λόγον εἰς τοὺς συμμάχους διὰ τὰ δαπανώμενα χρήματα, διότι αὐτοὶ προεπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς βαρβάρους, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι μόνον χρήματα ἔδιδον, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουσι πλέον εἰς τοὺς δίδοντας ἀλλ' εἰς τοὺς λαμβάνοντας αὐτὰ ἀντὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα παρέχουσι.

Ὑπὸ τοιαύτην μεγαλόπνουν ὥθησιν ἐκ μέρους τοῦ σχινοκεφάλου Διὸς, τοῦ Περικλέους, ἐτελέσθη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ὁ καλλιτεχνικὸς διάκοσμος τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ καλλιτέχναι, οἱ κατ' ἐξοχὴν αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, μὲ τὰς ἀνθρωπίνας των ἀδυναμίας καὶ μὲ τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματά των,

ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς τιμῆς καὶ δόξης τόσον, ὥστε ἀνέπτυξαν τοιαύτην ἄμιλλαν, ὥστε τάχιστα μετὰ ἕνα καλλιτεχνικὸν θρίαμβον ἐκλείοντο καὶ πάλιν εἰς τὸ ἐργαστήριον των ἵνα ἑτοιμάσωσι νέα ἔργα διὰ νέους πάλιν θριάμβους.

Τὴν ψυχικὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν τῶν καλλιτεχνῶν, τὸ κατ' ἐξοχὴν αὐτὸ γνώρισμα τῶν καλλιτεχνῶν ὅλων τῶν αἰώνων, ὑπέθαλψεν κατὰ θαυμάσιον τρόπον ὁ Περικλῆς καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἐν ὀλιγίστῳ χρόνῳ καλλιτεχνικὰ ἔργα προοριζόμενα νὰ ζήσωσι πολὺν χρόνον, ἔργα ἐς ἀεί.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως πολλὰ, ἄφθονα καὶ συγκεντοωμένα σχεδὸν ἀσφυκτικῶς ἐν τῷ μικρῷ ὠχυρωμένῳ καὶ περικεκλεισμένῳ χώρῳ τῆς Ἀκροπόλεως, οὕτως ὥστε αὕτη νὰ ὁμοιάζῃ μὲ ὑπαίθριον Μουσεῖον ἀκόμη καὶ σήμερον μὲ τὰ ἐρείπιά της, ἢ μὲ δωμὸν ὑπέργειον πλήρη θείων ἀναθημάτων τῆς θείας Τέχνης.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως—ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ—διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν ὁποίων ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκπολιτιστικήν των ἐπίδρασιν θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὸ δεύτερον περὶ Ἀκροπόλεως μάθημα τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου τῆς «Βραδυνῆς», τὰ ὁποῖα καὶ τότε ὅταν ἐγίνοντο διήγειραν τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν συγχρόνων των καὶ τώρα ἀκόμη προκαλοῦσι τὸ προσκύνημα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Τὴν πληρεστέραν περιγραφὴν τοῦ ἀπαραμίλλου καλλιτεχνικοῦ συνόλου τῆς Ἀκροπόλεως δίδει αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Περικλέους περιγράφων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων τῆς Ἀκροπόλεως μετά τινος προφητικῆς δυνάμεως περὶ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

«Ἐνῷ δὲ τὰ ἔργα ἀνυψοῦντο, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπερήφανα μὲν κατὰ τὸ μέγεθος, κατὰ τὴν μορφὴν δὲ ἀμίμητα καὶ τὴν χάριν, τῶν καλλιτεχνῶν προσπαθούντων νὰ ὑπερτερήσουν τὴν δημιουργίαν, τὴν φύσιν διὰ τῆς τέχνης των, τὸν θαυμασμὸν διήγειρεν ἡ ταχύτης τῆς ἐκτελέσεως. Διότι ἔργα, περὶ τῶν ὁποίων εὐλόγως θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι πρέπει νὰ τελεσθῶσιν εἰς πολλὰς γενεὰς, ταῦτα συνετελοῦντο εἰς τὴν ἀκμὴν μιᾶς μόνον γενεᾶς, τῆς γενεᾶς τοῦ Περικλέους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θαυμάζονται ἔτι μᾶλλον τὰ ἔργα τοῦ Περικλέους ὡς τελεσθέντα ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διὰ πολὺν χρόνον. Διότι κατὰ μὲν τὸ κάλλος ἕκαστον ἔργον εὐθὺς τότε ἦτο ἀρχαῖον, κατὰ δὲ τὴν ἀκμὴν μέχρι σήμερον εἶνε πρόσφατον καὶ νέον. Διότι ἐπὶ πάντων τούτων τῶν ἔργων ἐπανθεῖ νεότης τις ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὡς ἐὰν τὰ ἔργα ταῦτα ἔχωσιν ἐν ἑαυτοῖς ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω».

Καὶ πάντων τῶν ἔργων τούτων τῆς Ἀκροπόλεως καλλιτεχνικὸς ἐπίσκοπος ἦτο ὁ Φειδίας, ὡς στρατηγὸς διευθύνων ὁλόκληρον καλλιτεχνικὴν στρατιὰν μαθητῶν καὶ συναδέλφων του καλλιτεχνῶν.

Καὶ ὅλους αὐτοὺς διεῖπεν καὶ ἐνέπνεεν ὁ μεγαλόνους Περικλῆς. Ὑπῆρχεν ἑνότης ἐμπνεύσεως, ἑνότης συλλήψεως, ἑνότης ἐκτελέσεως. Ἴδοὺ εἰς τί ἐγκειται καὶ εἰς τί ὀφείλεται ἡ ἀπαράμιλλος τελειότης τοῦ συνόλου τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία καταπλήσσει σήμερον τὸν ἀνθρώπινον νοῦν.

Εἶνε ἔργον τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν καλλιτεχνικῶν δυνάμεων τῆς χώρας ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς μεγάλης πολιτικῆς πνοῆς τοῦ Περικλέους. Ἔχων ὁ Περικλῆς βαθεῖαν γνῶσιν τῆς καλλιτεχνικῆς ὡρμότητος τῆς ἐποχῆς του ἐντὸς μιᾶς τριακονταετίας κατέστησε καλλιτεχνικῶς ἀγνώριστον τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἀφ' ὅτου μάλιστα συνεζεύχθη τὴν ὡραιοτάτην τὴν μορφὴν καὶ χαρίεσσαν Ἀσπασίαν, τὴν Μιλησίαν γυναῖκα, ἥτις συνεκέντρωνε μετὰ τῆς σοφίας καὶ τὰ χαρίσματα τῆς ρητορικῆς καὶ πολιτικῆς, ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐγέ-

νετο τὸ ἐντευκτήριον παντὸς σοφοῦ καὶ καλλιτέχνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐσφυρηλατήθη ἡ καλλιτεχνικὴ δόξα τῆς φυλῆς ἡμῶν.

Κατὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς ὑπῆρξε μέγας δημιουργὸς καὶ ἡ ἐποχή του, ἥτις δικαίως ἐπωνομάσθη χρυσοῦς αἰὼν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ἔαρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀναφαίρετος εἶνε ἡ δόξα, διότι ἡ δημιουργία δὲν ἐπαναλαμβάνεται δὶς εἰς τὸν κόσμον.

Ν. Κυριάκος

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α'. - Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ.

Τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς «Βραδυνῆς» θ' ἀπασχολήσω σήμερον μὲ τὴν βυζαντινὴν τέχνην καὶ ἰδίως μὲ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ βυζαντιναὶ καθόλου σπουδαὶ καὶ μάλιστα αἱ περὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης μελέται παρὰ τοῖς ξένοις καὶ παρ' ἡμῖν. Γενικῶς ἡ προσοχὴ εἰς τὰς βυζαντινὰς μελέτας καθόλου καὶ εἰδικώτερον εἰς τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος ἐστράφη μόλις κατὰ τὰ μέσα ἢ μᾶλλον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἀρχαιολογίας, τὴν ὁποίαν ἀνήγαγε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς ἐπιστήμην ὁ Winckelmann καὶ κατέστησεν ἱκανὴν ὄχι μόνον νὰ πληρώσῃ τὰ κενὰ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τῶν περασμένων γενεῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς δημιουργίαν ὡραιοτέρου καὶ συμφώνου πρὸς τὸν ἄνθρωπον βίου, συνετέλεσε νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν φιλολογίαν καὶ μάλιστα τὴν τέχνην τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τὴν ὁποίαν οἱ προγενέστεροι περιεφρόνουν ὡς μίαν τέχνην καταπτώσεως.

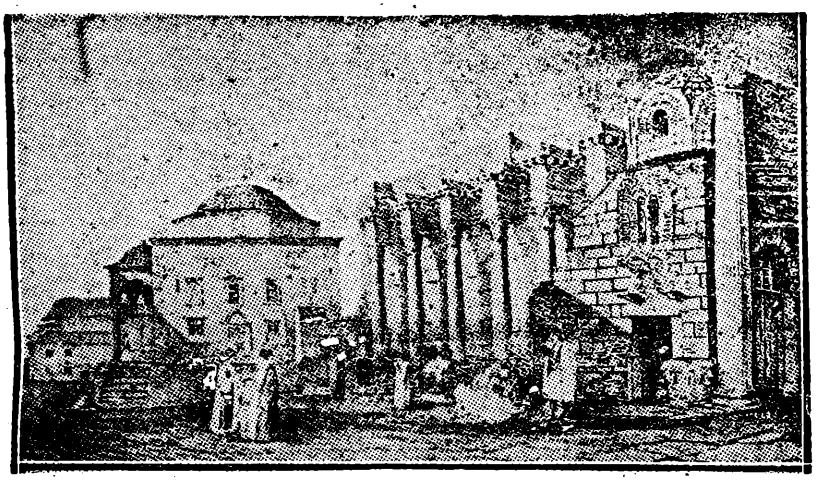
Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Τὴν ὁδὸν ἤνοιξεν ὁμολογουμένως ὁ τῷ 1909 ἀποθανὼν καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου Krumbacher, ὅστις εἰς τὴν «Βυζαντινὴν λογοτεχνίαν» του συνεκέντρωσεν ὅ,τι εἰς προγενεστέρους χρόνους μεμονωμένα παραδείγματα ἀνδρῶν, ὡς ἦσαν οἱ Gori, Banduri, Montfaucon, Ducange καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων οἱ : Ζαμπέλιος, Βυζάντιος, Πασπάτης κ. ἄ. περὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἶχον εἴπει καὶ κατέδειξαν τοὺς λόγους τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξερευνήσεως αὐτῆς.

Ἐν Γαλλίᾳ— πλὴν τῶν ἱστορικῶν Rambaut καὶ Schlumberger, οἵτινες διὰ τῶν ἔργων των : περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὁ πρῶτος, καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς Νικηφόρου Φωκᾶ, Τσιμισκῆ καὶ Βουλγαροκτόνου, τῆς δικαίως ὡς βυζαντινῆς ἐποποιΐας τιτλοφορηθείσης, ὁ δεύτερος—ἤρχισαν προάγοντες τὴν βυζαντινὴν τέχνην οἱ : Bayet, Diehl, Millet, Brehier κ. ἄ., ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ γνωστὸς ἀνατολιστὴς Ramsay, ὁ Dalton κ. ἄ., ἐν Ἰταλίᾳ οἱ μαθηταὶ τοῦ περιφήμου ἐρευνητοῦ τῶν Κατακομβῶν de Rossi : Marucchi, De Waal, Wilpert κλπ., καὶ ἐν Γερμανίᾳ οἱ : Saltzenberg, Kraus, Baumstark, Schultze, Kaufmann, Wulff καὶ πρὸ πάντων ὁ Stizygowski, ὅστις καὶ ἔταμε νέας ὁδοὺς εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς καθόλου χριστιανικῆς τέχνης Ἀνατολῆς.

Τέλος Ρῶσσοι ἐπιστήμονες, τοὺς ὁποίους ὤθει καὶ ἀπώτερον πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως ἦσαν οἱ : Οὐσπένσκη, Κοντακώφ, Ποκρόφσκη, Ἀϊνάλωφ,

Σμυρνώφ, Λιχατσέφ, κ. ἄ. ἀνέπτυξαν καταπληκτικὰς προσπαθείας πρὸς προαγωγὴν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἱδρύσαντες πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ ρώσσικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον ἐν Κων)πόλει· τὸ παράδειγμά των δὲ ἐμιμήθησαν οἱ Βούλγαροι, οἵτινες διὰ τῶν : Ἰβάνωφ, Καλλίνκα, Φίλωβ κ. ἄ. κατώρθωσαν νὰ μετατοπίσουν τὴν θέσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τέχνης εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ ἐθνικιστικὸν πεδίον καὶ νὰ συμπαρασύρουν μάλιστα καὶ Εὐρωπαίους σοφοὺς εἰς τὴν παραδοχὴν ἐσφαλμένων ἐπιστημονικῶν δῆθεν θεωριῶν, καταστήσαντες οὕτω τὴν βυζαντι-

Ἡ κατεδαφισθεῖσα Βυζαντινὴ ἐκκλησία τῶν «Ἀσωμάτων εἰς τὰ σκαλία», ἐπὶ τῆς Δ. προσόψεως τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ, παρὰ τὸν σταθμὸν Μοναστηρακίου, ὅπου καὶ τὸ διασωζόμενον ἀκόμη Τζαμί. (Σχεδ. τοῦ Du Moncel).

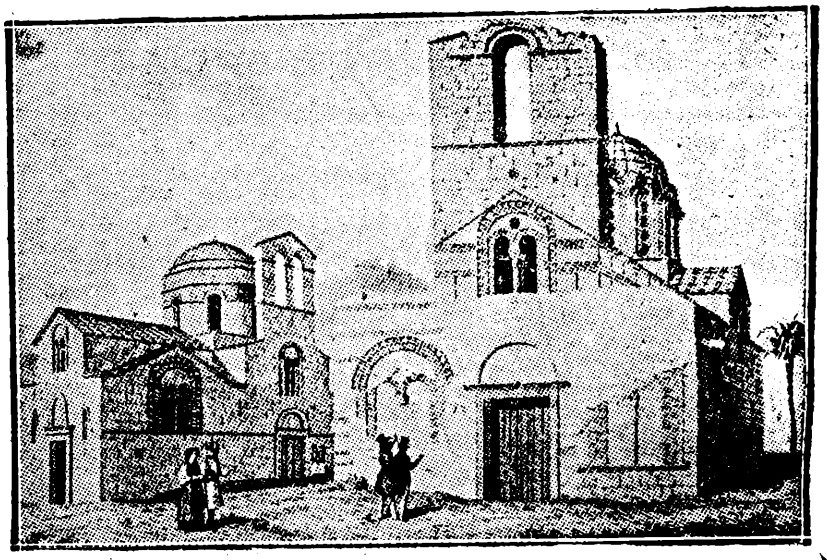
νολογίαν—Ἐθνολογίαν. Σήμερον ἀκόμη μεταξὺ τῶν Μπολσεβίκων ἐν Ρωσσίᾳ παρατηρεῖται μεγάλη κίνησις διὰ τὰς βυζαντινὰς σπουδάς, νέοι δὲ ἐπιστήμονες ἄριστα κατηρτισμένοι, ὡς οἱ: Μπρούνοφ, Ἀλπάτωφ κ. ἄ. ἐργάζονται συστηματικώτατα,πολυτελέστατα δὲ ἔργα των κυκλοφοροῦν ἤδη ἐν Εὐρώπῃ.

***

Ἐνώπιον τῆς πολυμεροῦς ταύτης κινήσεως τῶν ξένων ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰς χώρας τῶν ὁποίων κατὰ μέγα μέρος εἶνε τὰ μνημεῖα ταῦτα, εἴχομεν δὲ πλὴν τῆς ἱστορικῆς μας καταγωγῆς καὶ πολιτικὸν συμφέρον νὰ τὰ συντηρῶμεν καὶ νὰ προάγωμεν τὴν ἔρευναν αὐτῶν, τί ἐπράξαμεν ;

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ λάμψις τῆς ἀρχαιότητος συνετέλεσε νὰ ὑποτιμήσωμεν καὶ νὰ περιφρονήσωμεν ἐθνικὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην μιᾶς ὁλοκλήρου χιλιετηρίδος, ἥτις ὁπωσδήποτε καὶ ἂν κριθῇ ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου καὶ εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ὁποίας καὶ ζῶμεν ἀκόμη· καὶ διὰ νὰ ἐννοηθῇ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπὸ τοῦ 1835 καὶ ἐξῆς ἐποχῆς τῆς πατρίδος μας, ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὸ παράδειγμα ὅτι ἐντὸς αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν κατεδαφίσθησαν 70 βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ὁμοιαι περίπου τῆς Καπνικαρέας καὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἵνα διὰ τοῦ ὑλικοῦ των κτισθῶσιν ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ! (Βλέπε τὰς δημοσιευομένας εἰκόνας ἐκ τῶν κατεδαφισθέντων βυζαντινῶν μνημείων Ἀθηνῶν).

Διὰ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν τοῦ Παπαρρηγοπούλου κυρίως, ἔπειτα δὲ τοῦ Λάμπρου κ. ἄ.—διὰ ν' ἀναφέρω μόνον τοὺς ἀποθανόντας—ἤρχισε ν' ἀνακόπτεται τὸ ρεῦμα τοῦτο, ἱδρύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Γ. Λαμπίκη ἡ «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία», ὑπὸ τοῦ Βέη ἡ «Βυζαντὶς» καὶ εἰς νεωτέρους χρόνους ἡ «Ἑταιρία βυζαντινῶν σπουδῶν». Τὸ Κράτος τέλος πρὸ τῶν μεμψιμοιριῶν τῶν ξένων καί τινων ἡμετέρων μόλις τῷ 1905 κατενόησε τὴν ἀνάγκην τῆς συντηρήσεως τῶν βυζαντινῶν μνημείων καὶ ὥρισε μίαν ἔδραν Ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καθ' ὅλον τὸ Κράτος ! Τῷ 1914 ὥρισε καὶ δεύ-

Οἱ ναοὶ τῶν Ταξιαρχῶν (δεξιὰ) καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ (ἀριστερά). Ὁ δεύτερος κατεδαφίσθη, ὁ πρῶτος σώζεται παραμορφωμένος παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς. (Σχεδ. Gailhabaud).

τέραν ἔδραν ἐν Θεσ)νίκῃ, προέβη εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, τὸ ὁποῖον μόλις τῷ 1930 ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συγκλήσεως ἐν Ἀθήναις τοῦ Γ' Διεθνοῦς συνεδρίου τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν ἐταξινομήθη τελειωτικῶς εἰς τὸ μέγαρον τῆς Δουκίσσης, καὶ ἵδρυσε τὰς πανεπιστημιακὰς ἕδρας χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ βυζαντινῆς τέχνης.

Ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ὅμως ἀπόψεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀναπτύξεως ὑγιοῦς γενικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς μεσαιωνικῆς μας ἐποχῆς, ἡ θέσις τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν δὲν μετεβλήθη δυστυχῶς ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν θέσιν τῆς ἀρχαιολατρείας κατέλαβον νεώτεραι θεωρίαι περιφρονοῦσαι συνολικῶς τὸ παρελθόν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἀνεπτύχθη εἰς ὡρισμένους κύκλους—εἶνε δὲ κίνδυνος νὰ ἐπικρατήσῃ—ἐπιπολαία βυζαντινολατρεία, πᾶν ἄλλο, ἐννοεῖται, ἢ συντελεστικὴ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν βυζαντινῶν μνημείων καὶ εἰς προαγωγὴν τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν.

***

Ἂς ἴδωμεν τώρα τί ἐννοοῦμεν λέγοντες βυζαντινὴν τέχνην. Βυζαντινὴν τέχνην λέγοντες ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐννοοῦμεν κάτι συγκεχυμένον· ἐννοοῦμεν δηλ. τὴν τέχνην τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ

καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον—Κων)πολιν καὶ διαδοθεῖσαν ἀπὸ τῆς Κων)πόλεως εἰς τὰς χώρας τὰς διοικουμένας ὑπὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐπεκτείνομεν δὲ αὐτὴν καὶ μέχρι τοῦ ἐθνικοῦ μας Ἀγῶνος (1821).

Χρειάζεται συστηματικώτερος καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τῆς Ἁλώσεως ἀναπτυχθεῖσα τέχνη διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλας περιόδους.

Α΄) Τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν τέχνην, ἡ ὁποία ἐμπνέεται κυρίως ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐκτείνεται μέχρι τῆς κτίσεως τῆς ἁγίας Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἥτις δὲν ἔχει μόνον κέντρον τὴν Κων)λιν, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα καὶ ἀκμάζοντα εἰσέτι κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ : Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν καὶ Ἔφεσον, καὶ

Β΄) Τὴν κυρίως βυζαντινὴν τέχνην, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων, τὸν 9ον αἰῶνα, διότι κατὰ τὸν 7ον καὶ τὸν 8ον αἰ. ἔχομεν μίαν μεταβατικὴν ἐποχήν, ἥτις ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τῆς τέχνης ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων—τῆς Εἰκονομαχίας—καὶ τῆς ἐκμηδενίσεως ὑπὸ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν κέντρων Αἰγύπτου καὶ Συρίας, λήγει δὲ μὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1453. Ἡ τέχνη αὕτη ἔχει κέντρον τὸ Βυζάντιον καὶ ἐμπνέεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς τέχνης τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ μεταβυζαντινὴ τέχνη, ἤτοι ἡ ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, εἶνε συνέχισις μὲ βαθμιαίαν ἔνεκα τῆς δουλείας τοῦ Γένους παρακμὴν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ μὲ ἐπιρροὰς τῆς δυτικῆς τέχνης.

Ὥστε κυρίως δύο μεγάλας περιόδους διακρίνομεν εἰς τὴν μεσαιωνικήν μας τέχνην : τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον, ἥτις εἶνε συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἥτις ἐπηρεάζεται καὶ ἐκ τῆς τέχνης τῆς Ἀνατολῆς.

Καὶ τῆς παλαιοχριστιανικῆς μὲν περιόδου μνημεῖα ἀκέραια ὁπωσδήποτε διετηρήθησαν κυρίως ἐν Θεσ)νίκῃ (εἰς ἐρείπια εὑρέθησαν ἐσχάτως δι'ἀνασκαφῶν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα), τῆς βυζαντινῆς δὲ περιόδου μνημεῖα ὑπάρχουν εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν καὶ τὰ κομψότερα ἐν Ἀθήναις καὶ Ἀττικῇ.

Εἰς ἄλλο μου μάθημα θὰ φέρω ὡς παραδείγματα τῶν ἀνωτέρω δύο περιόδων παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος.

Γ. Α. Σωτηρίου

ΠΩΣ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΑΜΕΝ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ κ. ΡΙΤΣΑΡΝΤ ΣΤΙΛΓΟΥΕΛΛ

Γιὰ ἕνα κοινὸν ἐπισκέπτην Μουσείου σημαίνει ἕνα κτίριο μὲ διαφόρους αἰθούσας εἰς τὰς ὁποίας εἶνε ἐκτεθειμένα ἀντικείμενα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὡραῖα, κάποτε ἐνδιαφέροντα καὶ συχνὰ ἐντελῶς ἀκατανόητα. Μέσα σὲ χίλιους ἐπισκέπτας οὔτε ἕνας ἀντιλαμβάνεται πόσο μεγάλη καὶ πολύπλοκος ἐργασία ἐχρειάσθη γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κτιρίου καὶ γιὰ τὴν ἔκθεσι τῶν ἀντικειμένων. Ἀναμφιβόλως οἱ ἀναγνῶσται θὰ ἐνδιαφέρωνται νὰ μάθουν κάτι γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν κατάρτισι ἑνὸς μουσείου ποὺ ἔγινε τώρα τελευταῖα στὴν Ἑλλάδα καὶ ποὺ πρόκειται μόλις τελειοποιηθῇ νὰ παραδοθῇ ἐπισήμως στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι.

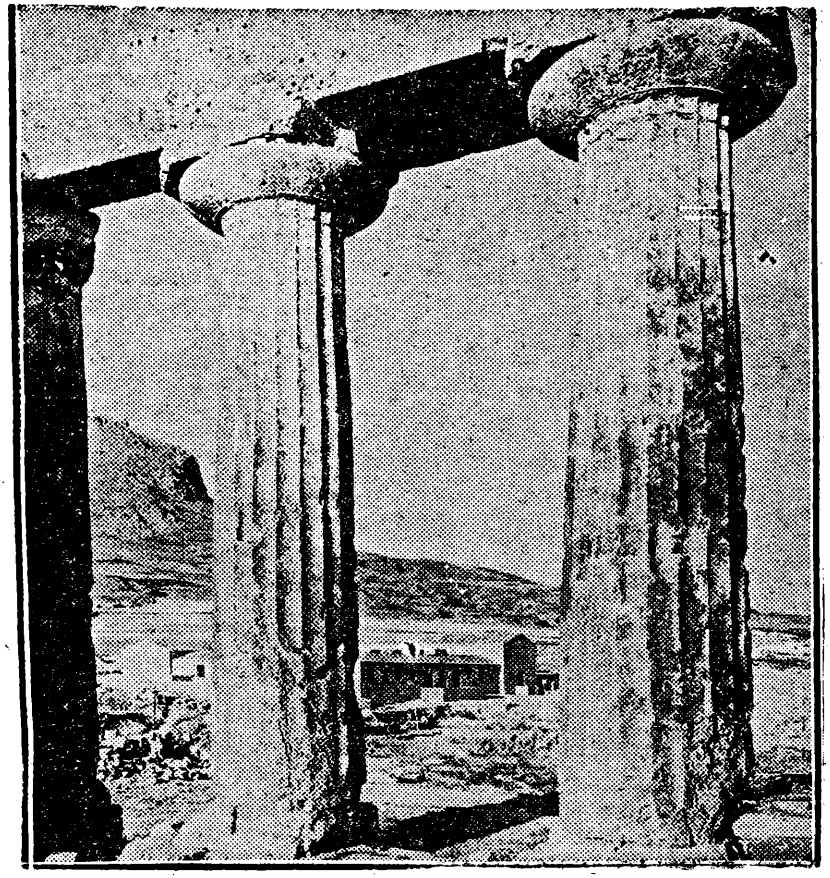
ΡΙΤΣΑΡΝΤ ΣΤΙΛΓΟΥΕΛΛ

Φυσικά, κανένα μουσεῖο, ἐκτὸς ἐὰν εἶνε ἀναμνηστικὸν μουσεῖον, μπορεῖ νὰ φθάσῃ σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μὴ χρειάζεται καμμιὰ προσθήκη, ἀλλὰ τὸ ἐν λόγῳ κτίριον γρήγορα θὰ τελειώσῃ καὶ ὅποια προσθήκη γίνει θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τύχη τῶν ἀνασκαφῶν σὲ κείνη τὴν περιφέρεια.

Ἡ ἀνασκαφὲς ποὺ ἡ Ἀμερικανικὴ Σχολὴ τῶν Κλασικῶν σπουδῶν ἐν Ἀθήναις κάνει τώρα καὶ 34 ἔτη στὸ μέρος ποὺ εὑρίσκεται ἡ ἀρχαία Κόρινθος ἔφεραν εἰς φῶς τόσους θησαυροὺς ὥστε τὸ τοπικὸν μουσεῖον ποὺ ἱδρύθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν ἐπήρκει πλέον. Ἀγάλματα, ἀγγεῖα, χαλκᾶ ἀντικείμενα ἦσαν τοποθετημένα τὸ ἕνα ἀπάνω στὸ ἄλλο ὥστε δὲν ἔμεινε χῶρος γιὰ τὸν ἐπισκέπτη, καὶ ἐξ ἄλλου τὰ ἀντικείμενα δὲν ἐφαίνοντο ὅπως ἔπρεπε. Εὐτυχῶς ἡ γενναιοδωρία μιᾶς Ἀμερικανίδος ποὺ ἐγνώρισε καὶ ἀγάπησε τὴν Ἑλλάδα, κατέστησε δυνατὸν εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Σχολὴν νὰ ἀνεγείρῃ εἰς τὴν Παλαιὰν Κόρινθον ἕνα μουσεῖον ποὺ θὰ ἐστέγαζε τὰ πολλὰ πολύτιμα καὶ ἐνδιαφέροντα ἀντικείμενα ποὺ εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφάς.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μετὰ χαρᾶς ἐδέχθη τὴν προσφορὰν αὐτὴν καὶ ἀφοῦ ἔγινεν ἡ κατάλληλος μελέτη σχεδίων καὶ τοποθεσίας ἤρχισεν ἡ ἐργασία. Ἡ μελέτη τοῦ σχεδίου εἶχε μεγάλην σημασίαν ἐπειδὴ οἱ σεισμοὶ εἶνε πολὺ συνήθεις σ' αὐτὴν τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ κτίριον ἔπρεπε νὰ κατασκευασθῇ οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐνδεχόμενον σεισμόν. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ αὐτὸ ἔπρεπεν ἡ οἰκοδομὴ νὰ στερεωθῇ μὲ τσιμέντο καὶ νὰ εἶνε κατασκευασμένη στερεῶς ἐν τῷ συνόλῳ της. Ἐπὶ πλέον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ αἰθούσας ὡρισμένων διαστάσεων μὲ ἀρκετὸν φῶς, προερχόμενον ἀπὸ παράθυρα καλῶς τοποθετημένα. Ἐπίσης ἐχρειάζοντο αἴθουσαι προωρισμέναι δι' εἰδικὴν μελέτην τῶν ἀντικειμένων, δωμάτια ποὺ θὰ ἦσαν κλειστὰ διὰ τοὺς ἐπισκέπτας, ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχαιολόγων. Ἀνάγκη ὡσαύτως νὰ ὑπάρχῃ χῶρος προωρισμένος διὰ διάφορα ἀντικείμενα ποὺ ἔπρεπε νὰ φυλαχθοῦν ἀλλὰ θὰ ἦσαν ἀκατάλληλα γιὰ ἔκθεσι. Ἡ κατασκευὴ τοῦ κτιρίου ἔπρεπε νὰ εἶνε τοιαύτη ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ κλείνῃ μὲ ἀσφάλειαν καὶ νὰ ἔχῃ τὸ δωμάτιον τοῦ φύλακος, εἰς τὴν εἴσοδον εἰς τρόπον ὥστε νὰ τοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτηρῇ ὅλα τὰ διαμερίσματα.

Τέλος τὰ σχέδια ἐξεπονήθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν. Τὸ σχέδιον τοῦ κτιρίου ἐγένετο κατόπιν μελέτης τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ ποὺ χρησιμοποιεῖται εἰς μερικὰ ἑλληνικὰ νησιά. Ἕνα χαμηλὸ ἀπέριττον κτίριον ποὺ θὰ ἐταίριαζε μὲ τὴν τοποθεσίαν χωρὶς νὰ φαντάζῃ πολύ. Κατόπιν ἐζητήθησαν αἱ συμβουλαὶ μηχανικῶν εἰδικῶν δι' ἀντισεισμικὰς οἰκοδομάς. Τὰ σχέδια τῆς κατασκευῆς κατεστρώθησαν. Τὸ πρόγραμμα τῆς ἐργασίας συνετάχθη πολύπλοκον καὶ λε-

Ἄποψις τοῦ Μουσείου διὰ μέσου τῶν στηλῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

πτομερὲς διὰ νὰ μὴ γίνῃ σπατάλη χρόνου πολυτίμου ἀργότερα ὅταν θὰ ἤρχιζεν ἡ ἐργασία. Ἦτο ἀνάγκη νὰ κατασκευασθοῦν ξύλινες φόρμες αἱ ὁποῖαι χάριν οἰκονομίας κατεσκευάσθησαν μὲ τέτοιον τρόπον ὥστε νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ εἰς ἄλλας χρήσεις. Τὸ μουσεῖον ἔχει σχῆμα τετραγώνου μὲ αὐλὴν εἰς τὸ μέσον. Ἡ ἐργασία ἤρχισεν εἰς τὸ μέρος τὸ προωρισμένον διὰ τὸ τμῆμα τῆς γλυπτικῆς, τὸ ὁποῖον εἶνε καὶ τὸ μεγαλείτερον τμῆμα τοῦ κτιρίου. Ὅταν ἐχύθη τὸ τσιμέντο διὰ τὸ τμῆμα τοῦτο, ἡ ξύλινη φόρμα ἀφηρέθη καὶ ἐχρησι-

μοποιήθη διὰ τὸ τσιμέντο τοῦ ἄλλου μεγάλου τμήματος, κ. ο. κ. Ὡρισμένα ὑλικὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, ἰδίως ἡ σιδερένιες κορνίζες τῶν παραθύρων, ποὺ δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ. Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ὑλικῶν ἔγινεν ἀτελῶς, ἐφ' ὅσον τὸ κτίριον ἐπρόκειτο νὰ δωρηθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Εἶνε εὔκολον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὸ μέγεθος τῆς ἐργασίας τοῦ ἀρχιτέκτονος, ὅταν σκεφθῇ ὅτι αἱ παραγγελίαι ὅλων τῶν ὑλικῶν ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐπὶ μέτρῳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελέγη ἡ τοποθεσία τοῦ μουσείου. Διὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι τὸ μουσεῖον ἔπρεπε νὰ μὴν ἀπέχῃ πολὺ τοῦ τόπου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ νὰ μὴ κτισθῇ σὲ μέρος ὅπου θὰ ἠμπόδιζε τὴν πρόοδον τῶν ἀνασκαφῶν. Δὲν ἠμποροῦσε νὰ κτισθῇ ἐπάνω εἰς τὰ ἐρείπια ἀρχαίου κτιρίου. Συγχρόνως τὰ θεμέλια τοῦ κτιρίου ἔπρεπε νὰ κτισθοῦν ἐπάνω εἰς βράχο, ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ πολὺ στερεοῦ ἐδάφους διὰ τὸν φόβον τῶν σεισμῶν.

Μερικοὶ δοκιμαστικοὶ λάκκοι ἠνοίχθησαν εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἔγινε ἡ ἐκλογὴ τῆς τοποθεσίας. Ἀμέσως ἔγιναν ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ μέρος αὐτό, διὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν ἀρχαιοτήτων ποὺ τυχὸν θὰ εὑρίσκοντο ἐκεῖ. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφαίνετο ὅτι δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ σπουδαῖον. Ἀνεκαλύφθησαν μερικοὶ βυζαντινοὶ τάφοι καὶ τὰ θεμέλια μερικῶν ἀσήμων κτιρίων. Ἔγιναν σχέδια καὶ ἐλήφθησαν φωτογραφίαι καὶ κατόπιν τὰ εὑρήματα κατεστράφησαν. Ἡ ἐργασία δὲν ἐπροχώρησε γρήγορα, ἐπειδὴ αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφεραν εἰς φῶς μεγάλον ἀριθμὸν λάκκων χρησιμοποιουμένων δι' ἀποθήκας. Αὐτοὶ οἱ λάκκοι, περιεῖχον κάποτε πίθους στοὺς ὁποίους ἄλλοτε ἔβαζαν λάδι. Ὅλοι οἱ λάκκοι ἔπρεπε νὰ καθαρισθοῦν καὶ νὰ ἐξετασθοῦν. Ἐπίσης ἀνεκαλύφθη μία στέρνα τῶν πρώτων ἑλληνικῶν χρόνων καὶ ἕνα μεγάλο ὑδραγωγεῖον. Εἰς τὸ χαμηλότερον ἐπίπεδον εὑρέθησαν συντρίμματα πηλίνων ἀγγείων ἀνήκοντα εἰς τοὺς πρώτους προϊστορικοὺς χρόνους. Τέλος ἡ περιφέρεια ἐκαθαρίσθη καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ἠμποροῦσαν νὰ ἀρχίσουν τὴν ἐργασίαν. Θεμέλια ἀπὸ τσιμέντο ἐτέθησαν μὲ προσοχήν. Εἰς μερικὰ σημεῖα τὰ θεμέλια ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀρκετὰ βαθειὰ διὰ νὰ ἀκουμβοῦν εἰς στερεὸν ἔδαφος. Εἰς ἄλλα πάλιν μέρη τὸ ἐπίπεδον τοῦ βράγου ἦτο σχεδὸν εἰς τὸ ἴδιον ὕψος μὲ τὸ ἐπίπεδον τοῦ πατώματος τοῦ μουσείου. Πρὶν προχωρήσῃ πολὺ ἡ ἐργασία ἔγινεν ἁγιασμὸς, σύμφωνα μὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθιμον, καὶ ἐθυσιάσθη μαῦρος κόκορας. Ἡ ἐργασία ἐπροχώρησε μὲ ταχύτητα. Ὅταν κατεσκευάσθη ὁ σκελετὸς καὶ τὰ σιδερένια στηρίγματα ἐτοποθετήθησαν, τὸ τσιμέντο ἐγύθη ἀπὸ ἐπάνω καὶ τὸ κτίριον τρόπον τινὰ ἔγινε χυτὸν καὶ μονοκόμματον. Ἕνας ξύλινος πύργος κατέστησε δυνατὴν τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὸ ἄπλωμα τοῦ τσιμέντου. Αἱ ξύλιναι φόρμαι κατεσκευάσθησαν μὲ μεγάλην προσοχήν, ὥστε τὸ τσιμέντο νὰ κατανεμηθῇ ὁμαλῶς καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τελάρων νὰ μείνῃ λεία ἡ ἐπιφάνεια χωρὶς νὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ σοβατισθῇ ὁ τοῖχος. Ἡ μπογιὰ ἀνεκατεύθη μὲ τὸ τσιμέντο ὥστε τὸ χρῶμα τοῦ κτιρίου νὰ εἶνε ὅμοιον μὲ τὸ τοῦ τσιμέντου. Τὸ ὅλον κατασκεύασμα, τοῖχοι, πατώματα καὶ ὀροφαὶ ἀποτελοῦν ἕνα ὁμοιόμορφο κουτὶ ἀπὸ τσιμέντο, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν τοποθετηθῇ παράθυρα καὶ πόρτες. Εἰς διάστημα ὀλιγώτερο τῶν 8 μηνῶν τὸ κτίριον ἦτο ἕτοιμο νὰ δεχθῇ τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Τὰ σπουδαιότερα ἐκθέματα, φυσικά, ἦσαν τὰ ἀγάλματα. Ἐπειδὴ τὰ μαρμάρινα ἀγάλματα εἶνε βαρειὰ καὶ μετακομίζονται δύσκολα, ἔπρεπε νὰ εἶνε γνωστὸν ἐκ τῶν προτέρων τὸ μέρος εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐτοποθετεῖτο κάθε ἄγαλμα. Σχέδια ἀπὸ χαρτόνι εἰς φυσικὸν μέγεθος κατέστησαν δυνατὴν τὴν μελέτην τῆς τοποθετήσεως τῶν διαφόρων ἀγαλμάτων. Κατόπιν ἐτοποθετήθησαν σιδηροτροχιαὶ μεταξὺ τῶν κτιρίων καὶ τὰ ἀγάλματα μετεκομίσθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ νέον κτίριον.

Κατεσκευάσθησαν βάσεις καὶ στηρίγματα διὰ τὰ ἀγάλματα τῶν ὁποίων λείπουν οἱ πόδες. Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἀγγεῖα μετεφέροντο ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ εἰς τὸ νέον μουσεῖον.

Ἐξελέγησαν ὡρισμένα ἀντικείμενα καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς ἰδιαιτέρας προθήκας. Μερικαὶ προθῆκαι ἐφωτιάσθησαν μὲ καθρέπτας διὰ νὰ ρίχνουν δυνατὸ φῶς εἰς τὰ ἀντικείμενα. Ποῖα ἀντικείμενα νὰ ἐκτεθοῦν; Πάρα πολλὰ ἐκθέματα τοποθετημένα μαζὺ καταστρέφουν τὴν ἐπιδιωκομένην ἐντύπωσιν. Μία ὡρισμένη ποσότης ἀρχαιοτήτων ἐτοποθετήθη εἰς τὰς προθήκας. Τὰ ὑπόλοιπα ἐτοποθετήθησαν εἰς παράρτημα, ὅπου οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἠμποροῦν νὰ τὰ ἐπισκεφθοῦν. Τὰ μικροσκοπικὰ ἀντικείμενα, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς προθήκας ποὺ εὑρίσκονται κατὰ μῆκος τῆς αἰθούσης μὲ τὰ ἀγγεῖα. Ὡρισμένα ἄλλα ἐκθέματα θὰ τοποθετηθοῦν εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον πλησίον τῆς εἰσόδου. Ἴσως νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὸ ἴδιον μέρος καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφάς.

Πολλαὶ ἀπὸ τὰς προθήκας ἐντὸς τῆς αἰθούσης τῶν ἀγγείων εἶνε πλήρεις μὲ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἕνα μεγάλο νεκροταφεῖον νοτιοδυτικῶς τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἄλλαι προθῆκαι περιέχουν μικρὰ ἀγαλματίδια ἀπὸ ἄργιλλον καὶ ἀγγεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἀγγειοπλαστεῖον πλησίον τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς πόλεως. Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν εὑρίσκονται ἀκόμη καὶ ἀγγεῖα ποὺ εὑρέθησαν εἰς τὰς τοποθεσίας Κορακοῦ, πλησίον τῆς Κορίνθου καὶ τὶς Ζυγουριὲς, ποὺ ἀνεσκάφησαν ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴν Σχολήν. Ἕνα ἀντικείμενον μὲ ἐνδιαφέρον, ποὺ δὲν καταλαμβάνει ἰδιαιτέραν προθήκην εἶνε μία πέτρινη σαρκοφάγος ποὺ εὑρέθη εἰς τὸ κοιμητήριον. Πρόκειται διὰ τὴν σαρκοφάγον ἑνὸς παιδιοῦ, ἡλικίας 12 ἢ 14 ἐτῶν καὶ δείχνει τὸν σκελετόν, ὡς καὶ τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ κτερίσματα, εἰς τὶς ἴδιες θέσεις ὅπου ἦσαν τοποθετημένα ὅταν ἠνοίχθη ὁ τάφος. Ἀπὸ αὐτὰ παίρνει κανεὶς μίαν ἰδέαν τοῦ ἐνδιαφέροντος τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι, μιᾶς περιόδου, κατέθετον κοντὰ εἰς τὸν νεκρὸν τὰ ἀναθήματα ποὺ κοσμοῦν σήμερα τὰ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης.

Μία αἴθουσα πέρα ἀπὸ τὴν κεντρικὴ αὐλὴ, θὰ διατεθῇ διὰ μίαν ἔκθεσιν τῶν ἀναθημάτων ποὺ εὑρέθησαν εἰς μεγάλας ποσότητας εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ποὺ ἔγιναν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀναπαραστάσεις ἐξ ὀπτῆς γῆς εἰς φυσικὸν μέγεθος, διαφόρων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς κεφαλιῶν, ποδιῶν, χεριῶν, ματιῶν, αὐτιῶν, τμημάτων τοῦ θώρακος κλπ. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν ἀνηρτημένα εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον ἢ ὡς ἀναθήματα (τάματα) ἀνθρώπων ποὺ ἐθεραπεύθησαν ἢ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς θεραπείας τοῦ πάσχοντος μέλους ἀπὸ ἀσθενεῖς προσκυνητάς.

Ὅταν ὅλα τὰ ἐκθέματα θὰ ἔχουν τοποθετηθῇ, θὰ ἐφοδιασθοῦν μὲ ἐπιγραφὰς στὴν ἀγγλικὴν καὶ στὴν ἑλληνικὴν πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἐπισκέπτου. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ σπουδασταὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι, θὰ συμβουλεύωνται τοὺς καταλόγους, ἔχει ὅμως μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν κοινὸν ἐπισκέπτην νὰ μαθαίνῃ κάτι δι' ὅσα ἐλέπει ἐμπρός του.

Ἐν τέλει ἐλπίζεται ὅτι τὸ Μουσεῖον τῆς Κορίνθου θὰ γίνῃ πρότυπον (τόσον διὰ τὴν κατασκευὴν, ὅσον καὶ διὰ τὴν διαρρύθμισιν) τοῦ τι πρέπει νὰ εἶνε ἕνα τοπικὸν Μουσεῖον καὶ ὅτι μὲ τὴν ἔκθεσιν τοῦ θησαυροῦ του θὰ ἀποτελέσῃ πηγὴν εὐχαριστήσεως καὶ διδασκαλίας διὰ τοὺς ἐπισκέπτας του, Ἕλληνας καὶ ξένους, ὁμοῦ μὲ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἡδονὴν ποὺ ἐδοκίμασαν ἐκεῖνοι ποὺ ἐνήργησαν τὰς ἀνασκαφὰς, ποὺ ἐξέθαψαν τὰ εὑρήματα καὶ τὰ ἐμελέτησαν.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΣΩΚΡ. ΚΟΥΓΕΑ.

Ἡ μεγάλη καὶ ἐξαιρετικὴ θέσις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον οὗτοι ἐδημιούργησαν. Ὁ ἑλληνικὸς αὐτὸς πολιτισμός, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν βάσιν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως, τοῦ λεγομένου ἰδίως εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀνεπτύχθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ σχετικῶς ἀργά, ἀφοῦ ἤδη πολὺ ἐνωρίτερα εἶχαν δημιουργηθῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους μεγάλοι καὶ ὑψηλοὶ πολιτισμοί. Αὐτοὶ εἶχαν μάλιστα φθάσει καὶ εἶχαν περάσει ἀπὸ τὸ κορύφωμα τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῶν ὅταν περὶ τὴν 3ην π. Χ. χιλιετηρίδα ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον τὰ ἀπὸ Βορρᾶ μεταναστεύσαντα καὶ εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου ἐγκατασταθέντα ἰνδογερμανικὰ φῦλα μὲ τὸν ἐντελῶς πρωτόγονον πολιτισμόν των. Αὐτὰ τὰ φῦλα ἦσαν οἱ πρόδρομοι καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ λαοῦ, ὅστις ὕστερον ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἕλληνες.

ΣΩΚΡ. ΚΟΥΓΕΑΣ

Ὡς πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ αἱ γνῶμαι ἦσαν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διηρημέναι. Ὑπῆρχαν ἱστορικοί, οἱ ὁποῖοι κρίνοντες μὲ ὑπερβολικὸν ἐνθουσιασμὸν τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἠρνοῦντο ἐντελῶς κάθε ξενικὴν ἐπίδρασιν εἰς αὐτόν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἀποκλειστικὸν δημιούργημα τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ φοινικικοῦ πνεύματος. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς διαγνώσεως καὶ διακηρύξεως τοῦ λεγομένου «φοινικικοῦ θαύματος», καθ' ἣν ἐπιστεύετο καὶ ἐδιδάσκετο ἡ μόνιμος εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν ἐγκατάστασις τῶν Φοινίκων καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσις ὄχι μόνον πλείστων ἀρχαίων ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, ἀλλὰ καὶ τῶν συχνὰ εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια ἐμφανιζομένων σωρῶν ἀπὸ κελύφη κογχυλίων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν ὡς λείψανα τῶν περὶ τὴν πορφύραν βιομηχανικῶν τῶν Φοινίκων ἐκμεταλλεύσεων. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱερογλυφικῶν καὶ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν ἤρχισε νὰ φωτίζεται ἡ σκοτεινὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς καὶ διὰ τῶν συστηματικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν νὰ καθορίζωνται σαφέστερα οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκράτησαν ὀρθότεραι γνῶμαι καὶ κρίσεις περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς ἄλλους. Διὰ τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν καὶ μὲ τὴν συνεπικουρίαν τῆς νέας καὶ σπουδαιοτάτης φιλολογικῆς ἐπιστήμης, τῆς γλωσσολογίας, καθωρίσθη καὶ ἔγινεν ἀπὸ ὅλους δεκτόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες μολονότι τὸ καλύτερον καὶ τὸ ὑψηλότερον μέρος τοῦ πολιτισμοῦ των, τὸ πνευματικόν, τὸ ἐδημιούργησαν μόνοι των, μὲ τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ μὲ τὸ ἰδικόν των πνεῦμα, παρέλαβον ὅμως καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ ξένους λαοὺς καὶ πολιτισμούς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦλθαν κατὰ διαφόρους περιόδους εἰς ἐπικοινωνίαν, τὰ ὁποῖα ἀφωμοίωσαν καὶ προσήρμοσαν πρὸς ἑαυτούς. Οἱ πολιτισμοὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ

τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τα τεχνικὰ καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ πράγματα, ἐπέδρασαν ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ὅστις πάλιν ὕστερον ἀπὸ αἰῶνας ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πολλαπλάσιον τὴν ὀφειλὴν ταύτην διὰ τῆς ἐπιδράσεως καὶ ἐξαπλώσεώς του εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὁπότε αὕτη ἐξελληνίζεται.

Ἡ Αἴγυπτος, ἥτις μὲ τὴν ἱερογλυφικὴν αὐτῆς γραφὴν ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου, τὸ ὁποῖον παρέλαβαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Φοίνικας, ἐπέδρασεν ἐμμέσως εἰς τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο στοιχεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν γραφήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ πάπυρος, ἡ ἀξιόλογος αὐτὴ γραφικὴ ὕλη, ἥτις ὡς τοιαύτη ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς 3ης καὶ 4ης π. Χ. χιλιετηρίδος, ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους ἐγινε γνωστὴ καὶ προσιτὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα, ἔμελλε δὲ νὰ γίνῃ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους τὸ σπουδαιότατον μέσον τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ. Τὰ ἱερὰ ζῷα τῶν ἑλληνικῶν θεοτήτων, ἡ γλαῦξ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ ὄφις τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὰ ἱερὰ δένδρα, ὡς ἡ δρῦς τοῦ Δωδωναίου μαντείου κλπ. εἶνε χωρὶς ἀμφιβολίαν λείψανα ἀπὸ τὰ δάνεια στοιχεῖα τῆς φετιχιστικῆς καὶ ζωολατρικῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἐπέδρασεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη καὶ μάλιστα ἡ γλυπτική, ἐκ τῆς ὁποίας ἀσφαλῶς κατάγονται καὶ προέρχονται αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, μολονότι εἶνε ζήτημα ἂν εἶδαν ποτὲ οἱ Ἕλληνες τεχνίται τὰ ἀριστουργήματα τῆς παλαιᾶς αἰγυπτιακῆς γλυπτικῆς, ἀφοῦ ταῦτα ἦσαν ἔγκλειστα καὶ ἐντειχισμένα διὰ θρησκευτικοὺς λόγους εἰς τοὺς τάφους καὶ συνεπῶς ἀπρόσιτα εἰς τὰ μάτια τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τοῦ ξένου κόσμου. Εὑρήματα ὅμως αἰγυπτιακῆς τέχνης ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ κρητικὰ ἀγγεῖα ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν Αἴγυπτον, δείχνουν ὅτι κατὰ τὴν 2αν π. Χ. χιλιετηρίδα καὶ προτύτερα ἀκόμη ὑπῆρχε συχνὴ μεταξὺ Κρητῶν καὶ Αἰγυπτίων ἐπικοινωνία.

Ἀναλόγων ἐπίδρασιν ἤσκησαν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, ἰδίως εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν μαντικὴν τέχνην, ὡς διεκνύουν κοινὰ γνωρίσματα παρουσιαζόμενα εἰς μερικὰ μυθικὰ καὶ τερατόμορφα δαιμονικὰ ὄντα, εἰς τὴν ἱεροσκοπίαν καὶ σπλαχνοσκοπίαν. Ἀκόμη μεγαλυτέραν οἱ Χετταῖοι, ὁ Μικρασιατικὸς αὐτὸς λαός, τοῦ ὁποίου ὡς ἕδρα θεωρεῖται ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἄγκυραν χωρίον Βογάτσκιοϊ ἀκρόπολις, ὑπὲρ πάντας δὲ τὰ μέγιστα ἐπέδρασαν εἰς τοὺς Ἕλληνας οἱ Κρῆτες, οἵτινες θεωρούμενοι ὡς Μικρασιατικὸς καὶ αὐτοὶ λαὸς εἶχαν σημαντικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἤδη ἀπὸ τῆς 2ας π. Χ. χιλιετηρίδος καὶ κατόπιν.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐχρησίμευσαν ὡς διδάσκαλοι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ πρῶτα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐντὸς τῶν ἰδίων ἑστιῶν καὶ ἐγκαταστάσεων. Ἦσαν οἱ προκάτοικοι καὶ προκάτοχοι αὐτῶν εἰς τὰ νέα των ἐδάφη.

Οἱ Ἕλληνες κατελθόντες ἀπὸ Βορρᾶ καὶ ἐγκατασταθέντες μετὰ πολλὰς διακυμάνσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους διαφόρων λαῶν ἐκτοπίσεις εἰς τὰ νοτιώτατα σημεῖα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, εὑρῆκαν ἐδῶ λαόν, ὅστις ἀσφαλῶς εἶχε πολιτισμὸν ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἰδικόν των. Τοὺς προελληνικοὺς τούτους κατοίκους οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Πελασγούς. Ἀλλ' ἡ θεωρία τῶν Πελασγῶν, λαοῦ κατοικοῦντος τὴν νότιον Θεσσαλίαν, ὡς τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, πλασθεῖσα ὑπὸ τῶν παλαιῶν λογογράφων καὶ ἐπικρατήσασα ἐπὶ πολλοὺς μέχρις ἐσχάτων αἰῶνας, δὲν εἶνε σήμερον πιστευτή. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν σήμερον γνώμην, μορφωθεῖσαν ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ γλω-

σολογικῶν ἐρευνῶν, οἱ πρὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικοῦντες τὴν χώραν ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φυλαὶ ἐκ τῶν καλουμένων «Μικρασιατικῶν», Κᾶρες, Λέλεγες, Φοίνικες, περὶ τῶν ὁποίων πλὴν τῶν μύθων ὁμιλοῦν καὶ ἱστορικοὶ σπουδαῖοι, ὅπως ὁ Θουκυδίδης, καὶ τῶν ὁποίων ἀσφαλέστατα γλωσσικὰ ἴχνη ἀποτελοῦν τὰ πολυάριθμα τῆς Ἑλλάδος τοπωνύμια, τὰ ἐπανευρισκόμενα καὶ εἰς τὰς Μικρασιατικὰς γλώσσας. Φυσικὰ θὰ ἐχρειάσθησαν ἀγῶνες μακροὶ καὶ ἐπίπονοι διὰ νὰ καταβληθοῦν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ἀπὸ τοὺς νέους ἐπήλυδας. Ἀλλὰ θὰ ἐπηκολούθησε μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν τελευταίων μακρὰ εἰρηνικὴ συμβίωσις κυριάρχων καὶ ὑπηκόων, ἡ ὁποία ἔφερεν ἓν τινι μέτρῳ καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συγχώνευσιν καὶ ἔγινεν αἰτία, συνεπικουροῦντος καὶ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους, νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἀναμίξεως ταύτης, ὁ μεσογειακὸς καλούμενος πολιτισμός. Διότι δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ προελληνικοὶ ἐκεῖνοι λαοί, ἀρεσκόμενοι εἰς τὰς μονίμους καὶ σταθερὰς ἐγκαταστάσεις, ἀντιθέτως τῶν εἰς τὰς μεταναστεύσεις ρεπόντων ἰνδογερμανικῶν λαῶν, εἶχαν ἱδρύσει πόλεις καὶ ἀκροπόλεις, ἔτρεφον ζῷα καὶ ἐκαλλιέργουν φυτὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς νέους κατακτητάς, καὶ ἐν γένει εἶχαν δημιουργήσει πολιτισμὸν, τοῦ ὁποίου τὰ στοιχεῖα παρελήφθησαν μετὰ τῶν δηλουσῶν ταῦτα λέξεων αἱ ὁποῖαι εὑρισκόμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τοὺς γλωσσολόγους ὡς μικρασιατικαί.

Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον εὗρεν ὁ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν καὶ ἐγκατασταθεὶς λαὸς τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, δὲν ἦτο ὁ αὐτὸς εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς χώρας. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ ἔδειξαν ὅτι τὰ βόρεια καὶ δυτικὰ μέρη (Μακεδονία, Θεσσαλία, Ἀκαρνανία) ὑστέρησαν τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν νοτίων (Πελοποννήσου), τὰ ὁποῖα συγκοινωνοῦντα εὐκολώτερον διὰ θαλάσσης καὶ ἐπικοινωνοῦντα μὲ τὰς νήσους προώδευσαν ἐνωρίτερα εἰς τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, τοῦ διαιτᾶσθαι καὶ τοῦ πολιτεύεσθαι. Τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν δὲ τοῦτο τμῆμα τῆς χώρας, ἕνεκα τῶν γεωγραφικῶν καὶ τῶν ἄλλων συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει, ἔδωσε τὴν ὥθησιν καὶ παρέσχεν εὐνοϊκὰ τὰ μέσα εἰς τοὺς ἐπήλυδας νὰ ἀναπτύξουν τὰς λανθανούσας αὐτῶν ἀρετὰς καὶ ἀφομοιώνοντες ὅσα ἦσαν εἰς αὐτοὺς χρήσιμα καὶ εὐπρόσδεκτα ἀλλότρια στοιχεῖα νὰ δημιουργήσουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου τὸν μέγαν καὶ ἀπαράμιλλον ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Σ. Β. Κουγέας

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ.

Ὑπῆρξεν ἀτύχημα διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὁ θάνατος τοῦ Μ. Φιλίππου (336 π. Χ.), ὅστις πρῶτος ἥνωσε τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Εὐρώπης παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ρητόρων. Ἂν ἔζη περισσότερον θὰ ἐξέτεινεν ἴσως τὸν Ἑλληνισμὸν πρὸς βορρᾶν εἰς τὰς χώρας τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν καὶ τὸ πολὺ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ δὲν θὰ τὸν ἐσκόρπιζεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν ὅπως ἔκαμεν ὁ ὑπεράνθρωπος υἱός του ὁ Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἂν διὰ τοῦ Φιλίππου ἐστερεώνετο καλύτερα εἰς τὰ Βαλκάνια ὁ Ἑλληνισμός, ἂν δὲν ἐσκορπίζετο μέχρι τῶν Ἰνδιῶν, τίς οἶδε, ἴσως δὲν θὰ ὑπεδουλώνετο τόσον εὔκολα ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Κόσμου καὶ τῶν Βαλκανίων θὰ ἦτο διαφορετική. Δὲν θὰ κατεστρέφοντο ἴσως τόσον εὔκολα οἱ ἀρχαῖοι γείτονές μας, Ἰλλυριοὶ καὶ Θράκες καὶ δὲν θὰ εἴχαμεν νέους γείτονας Σλαύους καὶ Βουλγάρους.

Ἀλλὰ τὸ ἀπάνθρωπον σκόρπισμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν δὲν ηὐκόλυνε μόνον τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὴν ἐλευθερίαν δὲν εὑρέθησαν πλέον παρὰ δοῦλοι μόνον νὰ ὑπερασπίσουν εἰς τὴν Κόρινθον (146 π. Χ.). Τὸ σκόρπισμα αὐτὸ ἐδημιούργησε καὶ τὸν μεσαίωνα. Ὅσον παράδοξος καὶ ἂν φαίνεται ὁ ἰσχυρισμός, δύναται νὰ σαφηνισθῇ καὶ μὲ ὀλίγα λόγια.

Ἡ κατάκτησις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἶχε καὶ μεγάλα οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ὅπως περίπου ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς διὰ τὴν νεωτέραν Εὐρώπην. Ὁ Ἀλέξανδρος εὑρῆκε ἄπειρα ἑκατομμύρια κρυμμένα εἰς τοὺς θησαυροὺς τῶν Περσῶν βασιλέων καὶ τὰ ἔθεσεν εἰς κυκλοφορίαν. Τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου περιωρίζετο εἰς τὴν ἀκτῖνα τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἔφθασε τώρα μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Αἱ πλούσιαι χῶραι τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ἑλκύουν τὸν Ἕλληνα μεταναστην, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κτίζουν ἕνα σωρὸν νέας πόλεις, τῶν ὁποίων μερικαὶ ἔγιναν μεγαλοπόλεις, ὅπως ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Σελεύκεια τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ πλουσία Ἀνατολὴ μὲ τὰ προϊόντα της ἀνταγωνίζεται τώρα τὴν πτωχὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι φεύγουν διὰ νὰ ζήσουν καλύτερα ὡς στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὑπάλληλοι, ὡς ἔμποροι ἢ τεχνῖται εἰς τὰ κράτη τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων. Εἶνε περιττὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι μαζὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπῆλθε καὶ ἐξάπλωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ Τουρκεστάν.

Οὕτω π. χ. οἱ Ἕλληνες εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ Αἴγυπτον τὴν ἄμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς δὲ ἔφεραν διαφόρους καρπούς, τὰ περσικὰ μῆλα (ροδάκινα) κλπ. Ἡ ἵδρυσις διαφόρων πόλεων καὶ ἡ κατασκευὴ ὑδραυλικῶν ἔργων εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπροκάλεσε τὴν καλλιέργειαν τῶν σχετικῶν περιφερειῶν, ὅπως π. χ. τῆς ἐπαρχίας Φαγιοὺμ τῆς Αἰγύπτου. Πρὸ πάντων εἰς τὴν Αἴγυπτον πολλοὶ Ἕλληνες ἔγιναν κτηματίαι καὶ ἐκαλλιέργησαν πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τόσον καλὰ τὴν γῆν, ἔκαμαν δὲ καὶ χρησίμους διὰ τὴν γεωργίαν ἀνακαλύψεις, εὑρῆκαν ἀντλίας, γερανούς, ὑδραμύλους κλπ.

Ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὴν ὑλικὴν ἀκμὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ δὲ

αὐτὸ βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τῶν Διαδόχων οἱ περισσότεροι ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχναι ζοῦν καὶ ἐργάζονται ἔξω τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὴν Πέργαμόν, εἰς τὴν Ρόδον, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀργότερα. Πρὸ πάντων εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπεστήριξαν οἱ Πτολεμαῖοι τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην κατὰ μοναδικὸν καὶ πρωτότυπον τρόπον εἰς τὸν κόσμον, ὥστε δικαίως νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐποχὴ τῶν Διαδόχων εἶνε ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος ἵδρυσε τὸ περίφημον Μουσεῖον καὶ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου διέμεναν, ἐτρέφοντο, ἐμελετοῦσαν καὶ ἐδίδασκαν ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τῶν Μουσῶν οἱ μεγάλοι Ἕλληνες ἐπιστήμονες τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὰ ἱδρύματα ταῦτα, τὰ πρότυπα πάσης νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, εἰργάσθησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι Ἕλληνες μαθηματικοὶ καὶ μηχανικοί, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Σάμιος ὁ Κοπέρνικος τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ Περγαῖος, ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ Ἥρων καὶ τόσοι ἄλλοι.

Ἄλλος μέγας ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς ὁ Ἵππαρχος εἰργάσθη εἰς τὴν Ρόδον. Καὶ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη ἔκαμε μεγάλας ἀνακαλύψεις εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ τοῦ ἰατροῦ Ἡροφίλου ἐκ Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Ἐρασιστράτου ἀπὸ τὴν Κέαν, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τὰς πρώτας ἀνατομικὰς ἐγχειρήσεις, ἀνεκάλυψαν τὰ κινητήρια καὶ αἰσθητήρια νεῦρα καὶ ἄλλας ἀπείρους παρατηρήσεις ἔκαμαν.

Ἡ καλλιτεχνία ἡ ἑλληνική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εὑρίσκει μεγάλην ὑποστήριξιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Πέργαμον καὶ τὴν Ρόδον καὶ ἀναδεικνύει πλῆθος μεγάλων καλλιτεχνῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις δὲν περιορίζεται μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται εἰς τόσους ξένους λαούς. Ἡ Ρωμαϊκὴ τέχνη εἶνε κατ' οὐσίαν ἑλληνικὴ καὶ ἐπιδιώκει μόνον πρακτικωτέραν ἐφαρμογήν. Ὁ καλλιτέχνης Βρύαξις διαμορφώνει καὶ τὸ ἄγαλμα ξένου θεοῦ, τοῦ Αἰγυπτίου Σαράπιδος κατὰ ἑλληνικὰ πρότυπα, νεώτεραι δὲ παρατηρήσεις ἔδειξαν ὅτι καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Βούδα διεμορφώθη εἰς τὰς Ἰνδίας ὑπὸ Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν.

Ἡ τεραστία, ἡ ἀπίστευτος αὐτὴ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται βέβαια εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπέφερε τῆς κυρίως Ἑλλάδος τὴν ἐγκατάλειψιν.

Εἶνε χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος π. Χ. καὶ ἑξῆς εἶνε τόσον ὀλίγοι οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι καὶ σοφοὶ οἱ γεννηθέντες καὶ μένοντες εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Μετροῦνται εἰς τὰ δάκτυλα. Ὁ σπουδαιότερος ἐξ αὐτῶν εἶνε ὁ Πλούταρχος, γνήσιον γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ὅσον μέγας καὶ ἂν εἶνε ὁ Πλούταρχος, ὅσον καὶ ἂν ἐνέπνευσε μεγάλους ποιητάς, ὅπως τὸν Σαίξπηρ, δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων καὶ λογίων, οἱ ὁποῖοι τώρα πλέον ζοῦν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Ρώμην ἀκόμη. Ὁ μέγας φιλόσοφος Ποσειδώνιος εἶνε ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ ζῇ καὶ διδάσκει εἰς τὴν Ρόδον. Ὁ μαθητής του Παναίτιος διδάσκει τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ κερδίζει δι' αὐτὴν τοὺς εὐγενεστέρους Ρωμαίους. Ὁ κυριώτατος νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ὁ Πλωτῖνος, εἶνε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ διδάσκει καὶ τιμᾶται εἰς τὴν Ρώμην. Ἄπειροι ποιηταί, ἐπιγραμματοποιοὶ πρὸ πάντων, ἱστορικοί, ἐπιστήμονες, καλλιτέχναι εἶνε Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴν Ἑλλάδα. Καὶ ξένοι γράφουν ἑλληνικὰ ὅπως ὁ Βηρωσσὸς ὁ Βαβυλώνιος, ὁ Μανέθων ὁ Αἰγύπτιος, ὁ Φίλων καὶ Ἰώσηπος οἱ Ἰουδαῖοι.

Ὅταν ἀνεφάνη ὁ Χριστιανισμός, οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας τὸν διαμορφώνουν φιλολογικῶς καὶ ἔτσι οἱ πρῶτοι ἀπολογηταί, ἱ-

στορικοί, ρήτορες κλπ. τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε Ἕλληνες. Ὁ μέγας Ὠριγένης εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀργότερα ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν, ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὴν Συρίαν, ὁ Συνέσιος ἀπὸ τὴν Κυρηναϊκὴν τῆς Ἀφρικῆς δεικνύουν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς βρᾷ καὶ ἐργάζεται, ἐνῷ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἶνε τώρα ἀσήμαντος ἀριθμητικῶς καὶ φαίνεται σὰν νεκρός.

Ἐνῷ λοιπὸν θαυμάζομεν τὴν εἰς τὸν κόσμον ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ σκόρπισμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔβλαψε τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὰ Βαλκάνια διότι ἐξησθένισε τὸν Ἑλληνισμόν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην μεγάλην συνέπειαν τῆς μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν. αὐτὴν ποὺ δημιουργεῖ τὸν μεσαίωνα.

Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ποὺ ἐπῆγαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διαδίδουν ὑλικὸν καὶ ἠθικὸν πολιτισμόν, εἰς τὸ τέλος βαθμηδὸν ὑποτάσσονται ἀπὸ τὰς θρησκείας τῆς Ἀνατολῆς, παραδιδόμενοι εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν μαγείαν. Ὅποιος διαβάσῃ τὸ νέον βιβλίον τοῦ Πραϊζεντάντζ, ὅπου συνεκέντρωσεν οὗτος καὶ ἠρμήνευσε τοὺς ἑλληνικοὺς «μαγικοὺς παπύρους», ἀπορεῖ καὶ ἐξίσταται πρὸ τῆς μεταβολῆς ποὺ ἔπαθεν ὁ Ἕλλην εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐχάθη ὁ ὀρθολογισμός, ὁ διαυγὴς καὶ ζητητικὸς νοῦς τοῦ Ἕλληνος καὶ τώρα ζητεῖ μὲ μάγια, μὲ ξόρκια, μὲ ὁράματα νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐπιστήμην.

Οἱ ἀσιατικοὶ λαοί, ὅπως καὶ ὁ αἰγυπτιακός, βασανισμένοι ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν βασιλέων καὶ διαφόρων τυράννων καὶ «δυνατῶν» ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν των εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀνεκάλυψαν τὸν νόμον καὶ μὲ αὐτὸν ἐνωρὶς ἀντικατέστησαν τὸν τύραννον. Ἀλλ' ὅταν ἐπῆγαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀνακατώθησαν μὲ διαφόρους λαούς, ἔχασαν βαθμηδὸν τὴν παλαιάν των «ἑλληνικότητα», ἀφωμοιώθησαν μὲ τὸ περιβάλλον, πιστεύουν τώρα εἰς κάθε δεισιδαιμονίαν καὶ κάθε μυστικισμόν.

Αὐτὴ ἡ μεταβολὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀσίας δημιουργεῖ τὸν μεσαίωνα. Οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἶνε ὀλίγοι καὶ δὲν δύνανται πλέον νὰ ἀντιδράσουν. Ἡ Ρώμη πνευματικῶς ἠκολούθησε τοὺς Ἕλληνας τυφλά, χωρὶς πρωτοβουλίαν. Ὅταν λοιπὸν ἦλλαξε οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ κόσμος ἔχασε τὸ φῶς του, ἔχασε τὸν πνευματικὸν ἥλιον ποὺ τὸν ἐφώτιζε καὶ παρεδόθη ὁλόκληρος εἰς τὰς θρησκείας τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ θεοὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ Ἶσις καὶ ὁ Σάραπις, οἱ θεοὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας μὲ τὰ μυστήριά των καὶ τὰ ἐπακόλουθά των εἰσβάλλουν εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὸν λοιπὸν κόσμον καὶ ἡ κατάστασις αὐτὴ μᾶς ἐξηγεῖ πῶς μία θρησκεία ἀνωτέρα, ὁ Χριστιανισμός, ἠδυνήθη βαθμηδὸν μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ παραγκωνίσῃ τὴν Ἶσιν, τὴν Ἀστάρτην καὶ τὰς ἄλλας ποικιλωνύμους θεότητας. Ἀλλ' ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἐπικρατῇ εἶνε ἤδη μεσαίων καὶ θὰ χρειασθοῦν πολλοὶ αἰῶνες νὰ ξεκαθαρίσῃ τὸ χάος τὸ μεσαιωνικόν, νὰ καθορισθοῦν τὰ ὅρια τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Αὐτὸ θὰ γίνῃ πλέον κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως.

Νομίζω, ὅτι τὰ ἀνωτέρω πείθουν ὅτι τὸ σκόρπισμα τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπροκάλεσε τὸν «ἐξασιανισμόν» των καὶ ἐστέρησε τὸν κόσμον τοῦ φωτεινοῦ ἀργηγοῦ των, ὡδήγησεν ἐπομένως αὐτὸν πρὸς τὸν μεσαίωνα.

Κ. Ἀμαντος

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ, ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗ

Οἱ ὅροι Μέσος αἰὼν ἢ Μεσαίων καὶ Μέσοι χρόνοι, καθὼς καὶ οἱ σύμφωνα μὲ αὐτοὺς σχηματισμένοι : Μεσαιωνικὴ ἱστορία ἢ Ἱστορία τοῦ Μέσου αἰῶνος ἢ τῶν Μέσων χρόνων καὶ Μεσοχρονία σημαίνουν φανερὰ μια περίοδο τῆς ἱστορίας, ποὺ πρέπει νὰ κεῖται ἀνάμεσα σὲ ἄλλες δύο, προηγούμενη τὴ μία, ἀκολουθοῦσα τὴν ἄλλη. Αὐτὲς δὲ εἶνε ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεώτερη, ἀπὸ τὴν ὁποία μάλιστα ξεχωρίζει ἕνα τελευταῖο κομμάτι, ποὺ παίρνει τὸ ὄνομα τῆς πιὸ νέας, τῆς Νεωτάτης, καθὼς λέν τὰ βιβλία. Τούτη ἡ Νεωτάτη ἀρχίζει ἀπὸ τὴν λεγομένη Μεγ. Γαλ. Ἐπανάστασι τοῦ 1789 καὶ παρατείνεται ἕως εἰς τοὺς σύγχρονους μὲ ἡμᾶς καιρούς· διὸ καὶ τούτων τῶν τελευταίων ἡ ἱστορία λέγεται Σύγχρονη ἱστορία. Ὅσο γιὰ τὴν ἀρχαία, ξέρομε πλέον [illegible] νέ.

Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

Αὐτὴ ἀρχίζει σε πολὺ παλαιὰ χρόνια. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τὰ χίλια περίπου πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως. Ὅ,τι δὲ εἶνε παλαιότερο ἀπ' αὐτή, τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν Προϊστορία, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλη τὴ δεύτερη πρὶν Χριστοῦ γεννήσεως χιλιετηρίδα· ἐνῶ ἡ Πανάρχαια πάλι λεγομένη ἢ Ἰσ[illegible]ῶν παναρχαίων χρόνων τῆς Ἑλλάδος τις ρίζες της ἔχει μέσα στὴν τρίτη πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα.

Δι' ἄλλα ὅμως ἔθνη, ὅπως π. χ. τοὺς λεγομένους ἀρχαίους Ἀνατολικοὺς λαούς, ἡ ἀρχαία ἱστορία διόλου δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἰδική μας. Ἐκείνη, ἡ τῶν Ἀσιατικῶν δηλαδὴ ἐθνῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων τῆς Ἀφρικῆς ἀρχαία ἱστορία, ἀρχίζει κάμποσες μάλιστα ἄλλες χιλιετηρίδες πρὸ τῆς ἰδικῆς μας ἀρχαίας.

Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ περισσότερος λόγος, διότι ἐδῶ ἔχομε νὰ ὁμιλήσωμε μόνον περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, καὶ αὐτῆς μάλιστα καθόσον ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν Εὐρώπη· καὶ γιὰ τοῦτο ἐπιστρέφω ἀμέσως εἰς τὸ θέμα μου.

Λοιπόν, ἡ Μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης ἀρχίζει κάμποσες ἑκατονταετίες, ἢ καθὼς ἀλλοιῶς λέμε, κάμποσους αἰῶνες μετὰ Χριστόν, ἀπ' ἐκεῖνα τὰ χριστιανικὰ πλέον χρόνια, καθὼς ὑπονοεῖται εὔκολα, τουτέστι τὰ χρόνια τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, μέχρι τῶν ὁποίων μποροῦμε νὰ παρακολουθήσωμε, γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι κατὰ τὴν ἰδική μας ἑλληνικὴ ἀντίληψι, τὴ ζωὴ τῶν παλαιῶν μας προγόνων, τῶν δοξασμένων ἀρχαίων Ἑλλήνων, μὲ τὴ θαυμασία των γλῶσσα, μὲ τῶν θεῶν τῶν τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τὶς γιορτές των καὶ μὲ τὸ θέατρο καὶ μὲ τὴν ἀπαράμιλλη καλλιτεχνία των καὶ τὴν ποίησί των, τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Πίνδαρο καὶ τοὺς τραγικούς των. Διότι αὐτὰ κάποια ἐποχὴ χαθήκανε ὅλα καὶ μεταβληθήκανε ὄχι βέβαια σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἴμαστε τώρα, ὀφοῦ τὸ σήμερα εἶνε γέννημα μακρῶν-μακρῶν αἰώνων, ἀλλὰ στὶς πρῶτες τυλάχιστον ἀρχὲς τουτουνοῦ τοῦ νῦν πα-

ρόντος, μὲ ὅ,τι ἔχει πίσω του παρελθὸν καὶ προπαρελθὸν καὶ παλαιϊκὸ ἀκόμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἀρχαία ζωὴ, καὶ ὄχι μάλιστα σὲ ὅλες της ἀκόμη τὶς ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ στὶς τελευταῖες της κυρίως ἀναλαμπὲς, χάνομε πλέον ἀπὸ τὰ μάτια μας κατὰ τὰ 500 περίπου χρόνια μετὰ Χριστὸν, μποροῦμε νὰ ποῦμε (κατὰ τὴν ἰδική μας εἶπα ἀντίληψι, σύμφωνα μὲ τὴν πορεία τῆς δικῆς μας ἱστορίας), ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία στὴν Εὐρώπη ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἕκτον ἐπάνω-κάτω αἰῶνα μετὰ Χριστόν. Μὴ θελήσωμε μόνο νὰ προσδιορίσωμε μὲ χρονολογικὴ ἀκρίβεια τὰ ἔτη καὶ τὶς ἡμέρες· διότι τέτοιες μεγάλες, κολοσσιαῖες μάλιστα μεταβολὲς στὴν κίνησι τοῦ κόσμου, ὅπως, εἶνε αἱ ἀλλοιώσεις αὐτοῦ κατὰ περιόδους χρονικὲς ἐκτεταμένες, δὲν συντελοῦνται βέβαια οὔτε σὲ ὀλίγες οὔτε σὲ πολλὲς στιγμὲς, ἂν ἐννοεῖται γιὰ στιγμὲς πάρωμε τὰ ἔτη, τὰ πολλὰ ἀκόμα χρόνια. Αὐτὲς χρειάζονται, καθὼς μᾶς διδάσκει ἡ ἴδια ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος μὲ συνεχῆ παραδείγματα καθ' ὅλην τὴν πορεία, αἰῶνες ὁλόκληρους ἡ καθεμία. Καὶ ἀκριβῶς τὸ πῶς αὐτὲς αἱ μεταβολὲς σιγὰ-σιγὰ στὴν ἀρχὴ παρουσιάζονται καὶ ἔπειτα ὁλοένα κραταιώνονται καὶ εἰς τὸ τέλος ὁλοκληρώνονται, εἶνε ἕνα θέαμα σπουδαιότατο διὰ τὴν γένεσι καὶ συντέλεσι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, ποὺ ὡς σκηνὲς θεατρικὲς συναποτελοῦν κάθε φορὰ μίαν μεγάλην πρᾶξιν τοῦ αἰωνίου δράματος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ παρατηρήσω ἐδῶ. Εἶπα, πότε κατὰ τὴ δική μας ἐθνικὴ ἀντίληψι ὡς ἐκ τῆς πορείας τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μποροῦμε νὰ ὁρίσωμε ὅτι παύει περίπου ἡ ἀρχαία καὶ ἀρχίζει περίπου ἡ μεσαιωνικὴ τῆς Εὐρώπης ἱστορία. Διότι τὰ πράγματα εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπη, αὐτὴ ποὺ λέμε καὶ σήμερα Εὐρώπη πρὸς διάκρισι ἀπὸ τὴ δική μας Ἀνατολὴ, δηλαδὴ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπη, μὲ τὴ μέση μαζί της συμπεριλαμβανομένη καὶ τὴ βορειοανατολικὴ προσέτι καὶ βορεία, ἔλαβαν ὅλως διόλου ἄλλη κατεύθυνσι παρὰ στὴν ἰδική μας Ἀνατολή. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι, ὅταν ὁμιλοῦμε περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης, ἐννοοῦμεν ἀκριβῶς τὴν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μαζὶ δὲ ἔπειτα καὶ τῆς μέσης καὶ τῆς βορειοανατολικῆς σὲ μερικὰ σημεῖα στενῆς ἐπαφῆς ἐκείνης πρὸς ταύτην. Αὐτὰ ὅμως οὔτε λαμβάνομε διόλου ὑπ' ὄψιν μας ὅταν ἀποβλέπωμε εἰς τὴν Μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης. Ἂς ἔχωμε λοιπὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι καὶ εἰς τὸ μάθημά μας τοῦτο ἀντικείμενον τῆς ἱστορικῆς μας πραγματείας εἶνε ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης καὶ τίποτε ἄλλο, τῆς λέξεως δυτικῆς ὅμως περιλαμβανούσης καὶ τὴν μέσην καὶ ἐν μέρει τὴν βορείαν. Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν δηλαδὴ μὲ τὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης ἀνοιγμένον ἐνώπιόν μας, ἡ ἱστορία τῶν δυτικῶς τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἐκτεινομένων χωρῶν μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ὠκεανοῦ καὶ ἔτι πρὸς βορρᾶν μέχρι μὲν τῶν νήσων τῆς Μεγάλης Βρεττανίας δυτικῶς, μέχρι δὲ τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου βορείως τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους.

Εἰς τὴ δυτικὴ λοιπὸν, ἐπαναλαμβάνω, Εὐρώπη, τοὺς χρόνους τοῦ τέλους τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς μεσαιωνικῆς χαρακτηρίζει ἕνα σημαντικώτατο γεγονὸς, τὸ γεγονὸς τῆς λεγομένης Μ ε τ α ν α σ τ ε ύ σ ε ω ς τ ῶ ν ἐ θ ν ῶ ν ἢ τῆς Ἐ π ι δ ρ ο μ ῆ ς τ ῶ ν β α ρ β ά ρ ω ν, τὸ ὁποῖον, καθὼς ἐννοεῖτε ἐκ τῶν ἀνωτέρω, διήρκεσε καὶ μακροὺς αἰῶνες, αἰῶνες πολέμων ἀδιαλείπτων καὶ καταστροφῶν φοβερῶν εἰς ὅλες τὶς τότε πολιτισμένες χῶρές της. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατόπι, ἕως εἰς τὰ 300 καὶ 400 μετὰ Χριστὸν καὶ κάτι περισσότερο ἀκόμη, ὅλη ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἕως εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ βορείως τῶν Ἄλπεων μέχρι πέραν τοῦ Ἄνω Δουνάβεως περὶ τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Ρήνου εἰς κάμποσο μέρος τῆς σημερινῆς Γερμανίας ὑφίστατο τὸ μεγάλο καὶ

ἰσχυρὸν καὶ πολιτισμένον Ρωμαϊκὸν κράτος, ποὺ ἐκυριαρχοῦσε τότε εἰς ὅλη τὴν Οἰκουμένη μεταξὺ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ καὶ τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ. Μόνον ποὺ δὲν κατεῖχε κατὰ τὰ τελευταῖα ὁπωσδήποτε καλά του ἀκόμη χρόνια [redacted] τὸν τόπο ποὺ ἐσημείωσα εἰς τὸ χάρτη ὁλοκληρωτικῶς ἢ ἀδιαφιλονικήτως. Εἶχεν ὑποστῆ ἐλαττώσεις σπουδαίες, ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, ποὺ εἶπα, ἀλλὰ γενικῶς ὁπωσδήποτε ἂν ὄχι πέραν τοῦ Δουνάβεως ἕως μέσα εἰς τὴ Γερμανία, εἰς τὰ ἄλλα ὅμως μέρη, ἕως τὴ σημερινὴ Ἀγγλία, ἐφύλαττε κάποια σκιὰ ὑπεροχῆς ἀκόμα καὶ εἰς τὰ 400 καὶ κάπως παρέκει, ποὺ δὲν εἶνε ἀνάγκη μὲ πολλὴ λεπτομέρεια νὰ ὁρίσω ἐδῶ. Ἀλλὰ ἕναν βαρύτατον κλονισμὸν ὑπέστη ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἤδη ὀλίγον πρὸ τοῦ 200 μετὰ Χριστὸν, εἰς τὴ γραμμὴ τοῦ Δουνάβεως, κοντὰ εἰς τὴ σημερινὴ Βιέννη, περισσότερο δὲ ἀκόμη προχωρώντας πλέον εἰς τὸν τρίτον αἰῶνα καὶ εἰς τὴν ἴδια γραμμὴ καὶ ἀλλοῦ, χωρὶς νὰ θέλω καὶ σ' αὐτὰ νὰ λεπτολογήσω περισσότερο, καὶ ὁ κλονισμὸς τοῦτος ἦταν τὸ προανάκρουσμα τοῦ μεγάλου γεγονότος, καθὼς ἀνέφερα, τῆς Μεταναστεύσεως τῶν ἐθνῶν ἢ τῆς Ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων, ποὺ θὰ ἰδῆτε κατόπι πόσο διήρκεσε καὶ μὲ ποίους πολέμους συνωδεύθηκε καὶ ποιὰ πανωλεθρία ἐπέφερε σὲ ἀνθρώπους, χῶρες καὶ πολιτισμοὺς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ὅλου. Ἀρκεῖ νὰ σᾶς πῶ, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦτος ἦταν ὁ ἑλληνικὸς ἐνισχυμένος σπουδαίως ἀπὸ τὸν μεγάλο ἐπίσης ρωμαϊκὸ καὶ ἐγκεντρισμένος εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἢ ἀλλοιῶς λατινικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ὕστερα ἀπὸ χρόνια καὶ καιροὺς μεταμορφώθη εἰς τὴ σημερινὴ ἰταλικὴ, γαλλικὴ, ἱσπανικὴ καὶ πορτογαλλικὴ τῶν τόπων ἐκείνων γλῶσσα.

Ἀλλὰ γιατὶ λέγεται τὸ γεγονὸς τοῦτο μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν καὶ γιατὶ καὶ μὲ τὸ ἄλλο ὄνομα, τὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων ;

Μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν σημαίνει ὅτι ἔθνος ἐσηκώθη κατ' ἐπάνω ἄλλου ἔθνους γιὰ νὰ πάρη τὴ θέσι του καὶ τὰ καλά του, μὲ πόλεμον ἐννοεῖται καὶ μὲ τὴν ἀγριότητα βαρβάρων, διότι καὶ βάρβαροι ἦσαν ὅλοι αὐτοί. Τὸ φοβερὸ δὲ τοῦτο κῦμα τῶν βαρβάρων ἐθνῶν ἄρχισε μὲν κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀσία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀρχικὴ προέλευσί του αὐτὴ θὰ ὁμιλήσωμε κατόπι, πῶς κυλίσθηκε ἐπάνω στὴ δύσμοιρη Εὐρώπη. Ἐπειδὴ καὶ ἡ ἴδια ἡ Εὐρώπη εἶχε μιὰ ξεχωριστὴ ἑστία εἰς τὸ κέντρον της καὶ ὀλίγο βορειότερα καὶ ὀλίγο ἀνατολικώτερα, ἀπὸ τὴν ὁποία μανιασμένη ξεκίνησε ἡ θύελλα τῶν βαρβάρων πρὸς νότον τοῦ Ἄνω Δουνάβεως καὶ τῶν Ἄλπεων καὶ τῶν Καρπαθίων ἐξ ἄλλου, καθὼς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Ρήνου εἰς ὅλη τὴν περιφέρεια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ ἑστία δὲ αὐτὴ ἦταν ἡ Γερμανία, ἐπάνω-κάτω στὴν ἴδια της σημερινὴ ἔκτασι μὲ κατοίκους τοὺς παλαιοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν γερμανῶν καὶ μὲ τὴν ἴδια τούτων γλῶσσα, ὑπὸ τὴν τότε ἐννοεῖται παλαιὰν αὐτῆς μορφὴν, ἀρκετὰ διαφορετικὴν ἀπὸ τὴ σημερινὴ, ὅπως συμβαίνει τοῦτο εἰς κάθε νεώτερο σχετικῶς ἔθνος ἐν συγκρίσει πρὸς παλαιούς του προγόνους. Ἔτσι, ὅταν ὁμιλοῦμε περὶ βαρβάρων, ποὺ ἐπέδραμαν τότε τὴν Εὐρώπη, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τούτους τοὺς Γερμανούς, οἱ ὁποῖοι περὶ τὰ 200 μετὰ Χριστὸν, ἀφοῦ πῆραν μιὰ φορὰ τὴν ὁρμὴ των πρὸς τὰ κάτω, ἐβασάνισαν ἐπὶ αἰῶνες φρικωδῶς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον, καὶ τὸν ἑλληνικὸν προσέτι—ἂς σημειωθῇ κι' αὐτὸ καλὰ, μολονότι τὸ θέμα τοῦτο ὅλως διόλου ξεχωρίζει ἐδῶ ἀπὸ τὸ δικό μας,—ἕως ποὺ εἰς τὸ τέλος κατίσχυσαν τῆς παγκοσμίου τῶν Ρωμαίων δυνάμεως ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς μόνον χώρας αὐτῆς, τὰς χώρας τοῦ λεγομένου Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ ἢ Ἑλληνορωμαϊκοῦ καὶ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ὅλας ὅμως τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μαζὶ μὲ τῆς βορειοδυτικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς (σήμερα Μαρόκου, Ἀλγερίου, Τύνιδος) καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὰς ὡς φρικτοὶ καταστροφεῖς τῶν κατ' ἀρχὰς, ὡς κύριοί των ὕστερα καὶ νέοι κάτοικοι

των παντοῦ, ἀνάμεσα μὲ τοὺς παλαιοὺς Ρωμαίους, τελικῶς συναδελφωμένοι εἰς ἕναν καὶ τὸν αὐτὸν λαὸν συγχωνευμένοι—ὅπως κατόπι θὰ ἐκθέσωμεν. Διότι τώρα ἔχομε, πρὶν καταντήσωμε σ' ἐκεῖνο τὸ μακρυνὸ κάπως τέρμα, νὰ παρακολουθήσωμε τὸ πῶς ἔγιναν αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπὸ τὸ σημεῖον ποὺ ἀρχίζουμε, περὶ τὰ 200 περίπου μετὰ Χριστὸν, καθὼς εἴπαμε, μέχρι τοῦ 500 καὶ σχεδὸν 600, ὁπότε περίπου φθάνουν, ὡς πρὸς τὴν κυριώτερή των τοὐλάχιστον ὄψι, εἰς τὸ τέλος των. Καὶ αὐτὰ μόνα ὅμως εἶνε πολλὰ καὶ σπουδαῖα, γιὰ νὰ μᾶς εἰσαγάγουν εἰς τὴ Μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης. Γιὰ τοῦτο θὰ ἐκθέσω μὲν σήμερα ὅ,τι πρέπει ἀκόμη, ἀλλὰ τὰ ἐπίλοιπα θὰ ἔλθουν εἰς τὸ ἀκόλουθον μάθημα. Σημειωτέον, ὅτι ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ σχετίζονται στενώτατα καὶ μὲ τὴ δική μας σύγχρονη τότε ἱστορία τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (474—491) καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—656 μετὰ Χρ.) καὶ κατόπι ἀκόμα.

Τοποθετούμενοι ὅμως τώρα ὡς ἐπὶ ἀκοπιᾶς γιὰ νὰ θεωρήσωμε τὰ γύρω ἀπὸ τὴ μνημονευθεῖσα χρονολογία τῶν 200 περίπου χρόνων μετὰ Χριστὸν πράγματα καὶ ἐξετάσωμεν πῶς ἦλθαν αὐτὰ μὲ τὴν ἀέναον κίνησιν τῆς ἱστορίας ἔτσι, ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ προκύψῃ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρῶτα τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων Γερμανῶνείς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος τῆς Δύσεως, ἔπειτα κατὰ συνέχειαν πῶς τὸ κάθε τι ἦλθε τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο εἰς διάστημα τεσσάρων αἰώνων γιὰ νὰ ἐπέλθουν ὅλα τὰ μεγάλα ἐπακόλουθα, ποὺ καταλήγουν εἰς τὸ ἔσχατον ἀποτέλεσμα, καθόσον ἐγνωρίσαμε πλέον ποιὸ ἦταν αὐτὸ, εἶνε ἀνάγκη τὸ ἑξῆς πάλι νὰ προτάξωμεν.

Τί ἦταν πρῶτα αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ, ποὺ ἔγιναν οἱ παράγοντες τόσων μεγάλων πραγμάτων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης καὶ δι' αὐτῆς ἔπειτα εἰς τὴν ἱστορίαν ὅλου τοῦ κόσμου ἀπὸ τότε ἕως σήμερα. Διότι ὅταν στοχασθῇ κανεὶς ὅτι οἱ παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τὰ πανάρχαια Ἀνατολικὰ ἔθνη, μετὰ τοὺς Ἕλληνας, ποὺ ἦλθαν μετ' αὐτὰ, μετὰ τοὺς Ρωμαίους ποὺ ἦλθαν μετ' ἐκείνους, τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη εἶνε ἐκεῖνα, ποὺ ἔφεραν τὸν πολιτισμὸν εἰς τὸ ὕψιστον σημερινόν του σημεῖον καὶ ὅτι τὰ νεώτερα αὐτὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ἐγεννήθησαν ὡς ἀπὸ μία νέα κολυμβήθρα ὕστερα ἀπὸ τὴ μετανάστευσι τῶν ἐθνῶν, τὴν ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων καὶ τὴν τελικὴ ἐγκατάστασι αὐτῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους—ὅταν στοχασθῇ κανεὶς, λέγω, ὅλα αὐτὰ, σὲ τί ἄλλο θὰ ρίψῃ κατόπι τὸ βλέμμα του, παρὰ εἰς τὸ τί ἄνθρωποι νὰ ἦσαν ἀρά γε αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ, ποὺ μὲ ὅλη των τὴ βαρβαρότητα καὶ τὴν ἀγριότητα ἔγιναν οἱ καθαυτὸ τελεσιουργοὶ τοῦ θαύματος τούτου τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. Τί ἦσαν οἱ Γερμανοὶ, τί ἦταν ἡ Γερμανία πρὸ τῆς τοιαύτης ἐμφανίσεώς των εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ σβύσῃ ἡ ἀρχαιότης καὶ νὰ ἀνατείλῃ ὁ μέσος αἰὼν καὶ μετ' αὐτὸν νὰ λάμψῃ ὁ νέος κόσμος, μὰ τὴν ἀλήθεια εἶνε ἐρώτημα, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγῃ κανεὶς, πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ὁμιλία, ποὺ ἐμπήκαμε ἀναμεταξύ μας.

Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα.

Ἦλθαν τάχα τὰ μεγάλα γεγονότα ποὺ ὁμιλοῦμε ἀρκετὴ ὥρα ἐδῶ τώρα, ἔτσι τυχαίως εἰς τὰ χρόνια ποὺ λέμε, γιὰ νὰ ἐπιφέρουν τόση φρικτὴ ἀναστάτωσι καὶ φθορὰ εἰς τὸν κόσμο ἐπὶ αἰῶνες ὁλόκληρους ; ἢ συνδέονται κατὰ τὴν ἀμείλικτη λογικὴ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν ἱστορία τοῦ κόσμου μὲ ἐγγύτερα καὶ ἀπώτερα αἴτια, εἰς τὰ ὁποῖα βέβαια ὁ καθένας στοχαστικὰ θὰ ἤθελε νὰ ἐγκύψῃ, γιὰ νὰ ἐννοήσῃ καλλίτερα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν προελθόντα ἐπακόλουθα ;

Ἔ, καὶ τοῦτο βέβαια τὸ ἐρώτημα δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἀδιαφόρους

σὲ τούτη τὴν καλὴ στιγμή.

Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ εἶνε φανερὸ πὼς εἶνε κάπως πολλά, ἐνῷ καὶ αἱ δικές μου προθέσεις καὶ αἱ δικές σας ἀξιώσεις ἀνάγκη εἶνε νὰ παραμένουν ἀρκετὰ περιωρισμένες. Ἕνα καὶ μόνον ὅμως πρέπει νὰ σᾶς εἰπῶ.

Πρὶν ἀπὸ τὰ 100 ἀκόμη μετὰ Χριστὸν, ποὺ ἦταν ἀκόμα τὰ χρόνια τῆς ὑψίστης δυνάμεως καὶ ἀκμῆς τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, ὁ βαθυνούστατος τοῦ Θουκυδίδου ἐφάμιλλος Ρωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος (ἀπέθανεν εἰς τὰ 117 μετὰ Χρ.) εἶχε γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ ἐξ αὐτοψίας Γερμανίαν καὶ Γερμανοὺς καὶ ἔτσι ἔγραψε ἕνα θαυμάσιον βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Ζερμάνια» ἤτοι «Ἡ Γερμανία», καθὼς τὴν ἐγνώρισε. θὰ ἐπροσθέταμεν ἡμεῖς σήμερα, αὐτὴν καὶ τοὺς κατοίκους της, ἕνας ἑλληνιστὶ καὶ ρωμαϊστὶ πεπαιδευμένος, ἐπίσημος μέγας Ρωμαῖος. Ποῦ νὰ λέω τώρα τὶ θαυμάσιο βιβλιαράκι ποὺ εἶνε αὐτὸ, μιὰ ἐξαισία εἰκόνα ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς ζωῆς ὅλης ἑνὸς μεγάλου λαοῦ «βαρβάρων», ἀλλὰ μὲ ἐξαισίας δυνάμεις καὶ ἀρετάς! Ἔ, λοιπὸν ὁ συγγραφεύς του προέβλεψε τὸ ἐπελθὸν κατόπι πραγματικὸν μεγαλεῖον τούτου τοῦ λαοῦ εἰς βάρος ὅλως διόλου τῶν μεγαλοδυνάμων ἕως τότε καὶ ἄκρως πολιτισμένων Ρωμαίων, τῶν κυριάρχων τῆς Οἰκουμένης.

Αὐτὸ μᾶς δίνει νὰ καταλάβωμε πολὺ καλὰ πόσον ὀρθὰ εἶνε τεθειμένα τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματά μας, ποὺ πρέπει ἐν τούτοις ν' ἀντιπαρέλθωμε ἐδῶ καὶ τὰ φυλάξωμε γιὰ ἄλλη ἴσως συνομιλία. Ὁρμεμφύτως ὅμως θὰ ἐσκέπτετο κανεὶς ἐδῶ καὶ τὴν ὕπαρξι ἑνὸς ἄλλου βιβλίου σπουδαίου σχετικὰ πρὸς τοῦτα ἐδῶ ποὺ λέμε καὶ εἰς τὸ πνεῦμα μας ἐπάνω καὶ κάτω γυρίζομε: τὸ βιβλιαράκι ἑνὸς μεγάλου συγγραφέως κλασικοῦ τῆς θαυμαστῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνα—τοῦ Μοντεσκὲ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης.

Ἀλλ' ἐδῶ πλέον διακόπτω τὴ συνέχεια τῆς μελέτης μου. Θὰ τὴν ἐπανασυνδέσω εἰς τὸ ἀκόλουθον μάθημα περὶ τῶν γεγονότων τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν τρίτον καὶ τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα.

Γιώργος Σκληρός

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

(ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ)

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΕΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Τ. Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ.

Ἀ ν α γ έ ν ν η σ ι ς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καλεῖται ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ὁρμή, ἥτις ἐγένετο ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα μ. Χ. καὶ ἐξ ἧς ἐπῆλθε σπουδαία μεταβολὴ τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὴν Ἀναγέννησιν δὲ ταύτην τὰ μέγιστα συνετέλεσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὰ ἀριστουργήματα τῆς διανοίας καὶ καλλιτεχνίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τὸ πάλαι ἐκπολιτίσας τὴν Ἀνατολήν, τὰς Ἀσιατικὰς δηλαδὴ χώρας μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ μεγαλουργήσας ἐν Αἰγύπτῳ, τέλος ὑπέκυψεν εἰς τὰ ὅπλα τῶν Ρωμαίων· ἀλλ' οἱ νικηταὶ καταθελχθέντες ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον ἐγκολποῦνται αὐτόν, ἀλλὰ καὶ καλλιεργήσαντες ἐνθουσιωδῶς ἐκπολιτίζουσι δι' αὐτοῦ τὴν Δύσιν· καὶ ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς οὗτος πολιτισμὸς ἐπικρατεῖ ἐκεῖ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. διότι τότε κατελύθη τὸ ἐν τῇ Δύσει κράτος τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ· ἐκ τῆς βαρβαρικῆς δὲ ταύτης ἐπικρατήσεως ὁ τέως καθ' ὅλην τὴν Δύσιν ὑπάρχων πολιτισμὸς ἐξαφανίζεται, ἀμάθεια καὶ ἀπειροκαλία βασιλεύει ἐκ στυγερᾶς δεισιδαιμονίας, ἥτις ἀπεμώρανε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπὶ δέκα σχεδὸν αἰῶνας (400—1450 μ. Χ.), καὶ ὁ ζοφερὸς οὗτος μακραίων χρόνος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καλεῖται Μέσος αἰών. Κατ'αὐτὸν τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς τέχνης καταστρέφονται ἢ παραμελούμενα ἐνταφιάζονται, λησμονοῦνται δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τὰ φωτίσαντα καὶ ἡμερώσαντα τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν τελείως ἀγνοοῦνται. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἄρχεται ὁ κόσμος νὰ ἐξεγείρεται ἐκ τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ληθάργου, τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα σπουδάζονται περιπαθῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ, τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας λαμβάνονται ὡς πρότυπα μιμήσεως καὶ ἐκ τῶν σπουδῶν τούτων νέον πνεῦμα διαχύνεται. Ἡ Δύσις οὕτω ἀπαλλάσσεται τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς δεισιδαίμονος ἱεροκρατίας, ἀναζητεῖ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀκριβῆ παρατήρησιν· ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος ἀνευρέθη, ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐξετιμήθη καὶ ἡ ἐκπολιτιζομένη ἀνθρωπότης καὶ ἡ ἀναμορφουμένη τέχνη ζητεῖ τὸ ἰδανικόν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον καὶ εὐεργετικώτατον τῆς Ἀναγεννήσεως ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐπικράτησις τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, αἵτινες ἔκτοτε καλλιεργοῦνται ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις καὶ ὅσημέραι προάγονται καὶ ἐπιρρώννυνται. Κατὰ τὸν Renan ὁ Μέσος αἰὼν ὅσον ποιητικὸς καὶ ἂν ἦτο ἐν τῇ ἐξάρσει τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν ὅμως ἀνάπτυξιν εἶνε μακρὰ μόνον ἀπόπειρα, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην σχολὴν τῆς εὐγενοῦς διανοήσεως, τ. ἔ. εἰς τὴν ἀρχαιότητα· ἡ Ἀναγέννησις δὲν εἶνε ἀποπλάνησις, ὥς τινες εἶπον, τοῦ νεωτέρου πνεύματος ἐκτραπέντος πρὸς ξένον ἰδεῶδες, εἶνε μόνον ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀληθῆ πα-

Τ. Κ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ

ράδοσιν τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος.

Τῆς Ἀναγεννήσεως λίκνον ἐγένετο ἡ Ἰταλία· ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαιότητος οἱ Ἰταλοὶ ζῶντες ἦσαν οἱ καταλληλότεροι παντὸς ἄλλου λαοῦ νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ ἐξοικειωθῶσι πρὸς τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα· ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς χώρας εἶχε τοὺς ὅρους ἐν οἷς ἀνεπτύχθη καὶ ὁ ἀρχαῖος τῆς Ἑλλάδος πολιτισμός· αἱ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὡμοίαζον πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ.

Τὴν λατρείαν τῆς ἀρχαιότητος προανέκρουσε μὲν ὁ Δάντης, ὅστις ἐν τῇ Θείᾳ κωμῳδίᾳ παραλληλίζει τὸν ἀρχαῖον κόσμον πρὸς τὸν νέον, τὸν χριστιανικόν· προανήγγειλαν μὲν ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκκάκιος, ἀλλὰ γενεσιουργοὶ καὶ τελεσιουργοὶ γίνονται οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κων)πόλεως καὶ μετ' αὐτήν· ὁ Πετράρχης, ὁ ἱερομύστης τοῦ κατὰ τὴν Ἰταλίαν Ἑλληνισμοῦ, προσέλαβε μὲν Ἕλληνά τινα διδάσκαλον, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νοῇ τὰ θεσπέσια τοῦ Ὁμήρου ποιήματα, ἠσθάνετο ὅμως ἄκρατον ἐνθουσιασμὸν περιπτυσσόμενος νοερῶς τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας ἀοιδὸν καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἔλαβεν ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἀντίγραφον τοῦ Ὁμήρου· λαβὼν δὲ καὶ τοῦ Πλάτωνος χειρόγραφον μεγαλοφρονῶν ἔγραφε πρὸς φίλον, ὅτι ἐφιλοξένει ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ δύο πολυτίμους ξένους· ἐζήτει προσέτι διὰ τῶν φίλων νὰ προμηθευθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερα χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων κλασικῶν· καὶ ὁ Βοκκάκιος δὲ ἐσεμνύνετο, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐφιλοξένησεν Ἕλληνα διδάσκαλον ἐν Ἰταλίᾳ, πρῶτος αὐτὸς εἰσήγαγε τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου εἰς τὴν Τοσκάνην καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐκ πάντων τῶν Ἰταλῶν ἀνέγνωσε τὸν Ὅμηρον· ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία ἐκαυχᾶτο κατ' αὐτόν, ὅτι ἀνεκάλυψε τοὺς Ἕλληνας κλασικούς.

Ἀλλ' ἡ δόξα τῆς πρώτης ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἑλληνομάθειαν ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἰταλῶν ἀνήκει εἰς τὸν Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν· πρῶτος οὗτος ἱδρύσας ἑλληνικὴν κοινότητα ἐν τῇ Δύσει συνίδρυσεν ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ τὴν πρώτην σχολὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἥτις ἐγκαινιάζει νέαν καὶ ἀείμνηστον ἐποχὴν ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προέκυψεν ἡ πρώτη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παίδευσιν σπουδάσασα γενεά, οἱ πρῶτοι ἀνθρωπισταί· ἐξ αὐτῆς ὡς ἐκ βουρείου ἵππου ἀνεπήδησαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων οἱ ἀριστεῖς· ἀλλὰ καὶ δύο ἕτεραι σχολαὶ ἱδρυθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Ἐνετίᾳ καὶ ἀμιλλώμεναι πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐγένοντο περίπυστοι· διὰ τοῦ μεγαλωνύμου τούτου διδασκάλου ἠνώθησαν δύο κόσμοι πολλοὺς αἰῶνας πρότερον κεχωρισμένοι καὶ ἐχθρικῶς μάλιστα πρὸς ἀλλήλους διακείμενοι. Τὰς μελιφθόγγους τούτου διδασκαλίας ἑλληνιστὶ γινομένας ἐν Φλωρεντίᾳ παρηκολούθουν μετ' ἐνθουσιασμοῦ λόγιοι καὶ τῶν εὐπατριδῶν οἱ ἐξέχοντες· καὶ ὁ Βοκκάκιος δὲ μαθὼν τὰ ἑλληνικὰ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἔσπευσεν εἰς Φλωρεντίαν (1394), ἵνα ἀκούσῃ τὸν μελίρρυτον Ἕλληνα· ὁ θειότατος οὗτος διδάσκαλος ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παραβάλλεται πρὸς ἡλιακὴν ἀκτῖνα, ἥτις ἐφώτισε τὴν εἰς βαθὺν ζόφον βεβυθισμένην Ἰταλίαν. Τὴν μνήμην αὐτοῦ, ἐπιλέγει ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Γουαρῖνος, ὤφειλον οἱ Ἰταλοὶ νὰ τιμήσωσι διὰ θριαμβευτικῶν στηλῶν καὶ χρυσῶν ἀνδριάντων. Εὐθὺς ὡς ὁ Χρυσολωρᾶς ἐνέβαλεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἰταλῶν τὰ ἐναύσματα τῆς ἑλληνομαθείας καὶ πάμπολλοι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτόθι λογίων ῥίπτονται εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ περισυλλέγουσι χειρόγραφα τῶν κλασικῶν Ἑλλήνων. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χρυσολωρᾶ ἀντιφιλοτιμούμενοι πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐκαλλιέργησαν τὴν τέως ἀχμηρὰν καὶ ἄγονον πνευματικὴν ἄρουραν· περικλεεῖς τούτου μαθηταὶ γίνονται διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἐνετίᾳ, Βονωνίᾳ, Φερ-

ράρα, Παταβίῳ, Ρώμῃ καὶ Φλωρεντίᾳ. Ἤδη τὰ ὑπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ εἰς Φλωρεντίαν μεταλαμπαδευθέντα ἐκ Βυζαντίου φῶτα καταυγάζουν πάσας τὰς μεγαλοπόλεις τῆς Ἰταλίας. Ἕτερος δὲ μεγαλοφυὴς Ἕλλην ὁ Γεώργ. Γεμιστὸς—Πλήθων συνετέλεσεν οὐχ ἧττον εἰς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικὴν παλιγγενεσίαν· εἰσαγαγὼν τὴν τέως ἄγνωστον ἐκεῖ φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος ἐγένετο ἐμμέσως ἀρχηγὸς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ περιωνύμου Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας, ἀντέδρασε κατὰ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τῶν σοφῶν αὐτοῦ διδαγμάτων προπαρεσκεύασε τὴν ἐν Γερμανίᾳ θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Τὴν ἀξίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου Ἕλληνος ἐξῆρε καὶ ἐξύμνησεν ὁ μέγας τῆς Ἰταλίας ποιητὴς Λεοπάρδης. Ἤδη ὁ πρὸς τὸν Πλάτωνα ἐνθουσιασμὸς εἶνε τοιοῦτος, ὥστε ἀνενεώθη τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον τοῦ νὰ ἑορτάζεται ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Φλωρεντίας ἡ ἐπέτειος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν τελετὴν νὰ ἀναγινώσκεται τὸ Συμπόσιον τοῦ φιλοσόφου.

Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῆς Κων)πόλεως καταφεύγουσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν πλεῖστοι λόγιοι, ἀλλὰ τούτων μάλιστα ἀξιομνημόνευτοι εἶνε ὁ Ἰάνος Λάσκαρις καὶ ὁ θιασώτης καὶ μιμητὴς αὐτοῦ Μᾶρκος Μουσοῦρος, ἄνδρες μεγάλης διανοίας, ἀμφιλαφοῦς παιδείας, ἐνθέου ζήλου καὶ φλογερᾶς φιλοπατρίας, κηρύττοντες, ὅτι τὸ δουλωθὲν ἔθνος θέλει ἐλευθερωθῇ μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείας, δι' ὃ καὶ γίνονται ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς τῶν περιωνύμων ἐν Ἐνετίᾳ τυπογραφείων τοῦ Ἄλδου, ἐν οἷς ἐτυπώθησαν πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἐν οἷς εἰργάζοντο πλεῖστοι φυγάδες Ἕλληνες, ὡς καλλιγράφοι, στοιχειοθέται, διορθωταὶ καὶ κριτικοί.

Εἶνε δὲ ἀξιοθαύμαστος ὁ ἐν Ἰταλίᾳ ἤδη ἐξαφθεὶς ὑπὲρ τῆς ἑλληνομαθείας ἐνθουσιασμός· οἱ ἡγεμόνες, οἱ εὐπατρίδαι, μάλιστα δὲ ὁ περιώνυμος τῶν Μεδίκων οἶκος, ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους καθὼς καὶ ἱεράρχαι τινὲς τῆς Ρώμης· ὁ Πάπας Ἰούλιος ὁ Β' (1503—13) περιστοιχιζόμενος ὑπὸ λογίων καὶ καλλιτεχνῶν ἀπεφαίνετο, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ παιδεύματα εἶνε ἄργυρος εἰς τοὺς δυσγενεῖς, χρυσὸς εἰς τοὺς εὐγενεῖς, ἀδάμαντες εἰς τοὺς ἡγεμόνας· ὁ μουσοχαρὴς οὗτος ποντίφιξ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνευρέθη ἀριστούργημα τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος ἐν ταῖς Θέρμαις τοῦ Τίτου, θεωρήσας αὐτὴν ὡς μεγάλην ἑορτὴν διέταξε κωδωνοκρουσίαν εἰς πάντας τοὺς ναοὺς τῆς Ρώμης (1506). Τῇ χορηγίᾳ δὲ τοῦ φιλοτέχνου τούτου Πάπα ἐζωγράφησεν ὁ Ραφαὴλ ἐν τῇ αἰθούσῃ de la Segnatura (1509 1511) τὴν περιώνυμον τοιχογραφίαν, ὅπου εἰκονίζεται ὁ Ἀπόλλων μετὰ τῶν Μουσῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ τὴν οὐχ ἧττον περιώνυμον Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἣν ἐνεπνεύσθη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φικίνου, μεταφράσαντος τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν λατινικήν.

Ὁ Λάσκαρις δαπάναις τοῦ μεγάλου Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων διέσωσεν ἐκ τῆς καταστροφῆς ἑκατοντάδας πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων· ὅτε δὲ ὁ μεγαλοπρεπέστατος υἱὸς τοῦ Λαυρεντίου ἐγένετο Πάπας Λέων Ι' (1513—18) τῇ προτροπῇ τοῦ Λασκάρεως ἵδρυσεν ἑλληνικὸν Γυμνάσιον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κυρίνου λόφου, ἐν ᾧ φιλομαθεῖς νέοι Ἕλληνες ὤφειλον τὴν πάτριον γλῶσσαν νὰ διδάσκωνται καὶ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο διδακτήριον κατέστη ἐνδιαίτημα γνησίας ἑλληνικῆς παιδεύσεως· ὁ μουσοτραφὴς οὗτος ποντίφιξ ἐλευθέριος περὶ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἐραστὴς δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰλικρινὴς, ἣν ἐδιδάχθη ἐν τῇ Πλατωνικῇ τῆς Φλωρεντίας Ἀκαδημίᾳ, παντοιοτρόπως εὐηργέτησε τοὺς εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντας Ἕλληνας λογίους. Ἀξιοθαύμαστοι προσέτι εἶνε οἱ χάριν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων μόχθοι καὶ ἄθλοι οὓς κατέβαλεν ὁ εὐγενέστατος Πάπας Νικόλαος ὁ Ε' (1447—1455). Τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ μεγαλοδωρίᾳ τοῦ μουσοχαροῦς τούτου ποντίφικος μεταφράζονται εἰς τὴν λατινικὴν πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων συγ-

γραφέων· εἰς δὲ τὸν ἑλληνομαθέστατον Φίλελφον, μαθητὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ, προσφέρει δεκακισχίλια χρυσᾶ σκοῦδα ὡς ἀμοιβήν, ἵνα μεταφράσῃ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν· οὐδεὶς ἄλλος ἱεράρχης ἐπεδαψίλευσε τοσαύτας πλουσιοπαρόχους χορηγίας καὶ εἰσφορὰς χρημάτων ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων λογίων, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εὐστόχως καλλιεργοῦντες τὰς παραδόσεις τοῦ Χρυσολωρᾶ καὶ τοῦ Πλήθωνος προῆγον τὸν τετιμημένον ἀγῶνα τῆς ἑλληνομαθείας. Συλλέξας δὲ καὶ πλεῖστα χειρόγραφα ἑλληνικὰ ἐκ πάσης χώρας ὡς θεμελιωτὴς τῆς συλλογῆς χειρογράφων κλασσικῶν, διατηρουμένων νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, κατέστη περιώνυμος εἰσαεί· ὁ μεγαλόφρων οὗτος ἱεράρχης ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τῆς Κως) πόλεως προσεπάθησε νὰ κινήσῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἀπέτυχε, καὶ δύο ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐξ ὑπερβολικῆς ὀδύνης ἐτελεύτησε. Τὸ ἐγκώμιον τούτου πλέκων ὁ Φίλελφος ἔλεγεν, ὅτι οὐδεὶς Ἰταλὸς λόγιος ἐδικαιοῦτο νὰ μεμψιμοιρῇ ὅτι δὲν ἐγεννήθη ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ ἤδη ἔχει προχείρους τὰς μεταφράσεις πάντων σχεδὸν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, γενομένας πρωτοβουλίᾳ καὶ χορηγίᾳ τοῦ Νικολάου Ε'.

Ὁ κόσμος κεκορεσμένος ἐκ τῶν ματαίων ἀμφισβητήσεων καὶ τῶν σοφιστικῶν ἐρίδων τοῦ σχολαστικισμοῦ, ὃν λατινισμὸς βάρβαρος περιέβαλε διὰ παχείας σκιᾶς, ἐρρίπτετο εἰς τὰ φῶτα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὰς ἑλληνικὰς σπουδάς, ἃς ἡ ἐφευρεθεῖσα ἤδη τυπογραφία κατέστησε κτῆμα τῶν πολλῶν. Τὰ μέγιστα δὲ εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συνετέλεσεν ὁ ἐνθουσιώδης Ἰταλὸς, Ἄλδος Μενούτιος (1449—1515), ὅστις διὰ τῶν περιωνύμων αὐτοῦ τυπογραφείων ἐν Ἐνετίᾳ ἐξέδωκε πλείστους ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς· ἵνα δὲ προαγάγῃ τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν συνέστησε τῷ 1500 τὴν νέαν Ἀκαδημίαν τῶν ἑλληνιστῶν, ἧς οἱ κανονισμοὶ ἐγράφοντο ἑλληνιστὶ, ἑλληνιστὶ δὲ καὶ τὰ μέλη αὐτῆς συνδιελέγοντο, καὶ ὅσα τῶν μελῶν ἦσαν Ἰταλοὶ, ὤφειλον νὰ ἐξελληνίζωσι τὸ ὄνομα αὐτῶν· οὕτω π. χ. ὁ Scipio Fortiguerra, ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ Δημοσθένους καὶ γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας, μετωνομάσθη Καρτερομάχος.

Οὐ μόνον δὲ τὰ γράμματα ἀναγεννῶνται, ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιτεχνία· ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἀντὶ τοῦ Γοτθικοῦ ρυθμοῦ προτιμᾶται ἡ εὐθεία γραμμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ· ἐκ τῶν καλλιτεχνημάτων δὲ τῆς ἀρχαιότητος ἐμπνεόμενοι τελειοποιοῦσι τὴν τέχνην ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ὁ Ραφαὴλ καὶ ὁ Da Vinci.

Ἀλλ' ἡ Ἰταλία, ἥτις τὸν 15 αἰῶνα διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἀνεγεννήθη ὡς ἀρχαία Ἑλλάς, ἀπὸ τοῦ 1525 περιορίσασα τὰς κλασικὰς σπουδὰς μόνον εἰς τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἀναγεννᾶται ὡς ἀρχαία Ρώμη. Εὐτυχῶς ἤδη ὁ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς ζῆλος μεταβιβάζεται ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις θερμότερος εἰς Γαλλίαν, Ὁλλανδίαν, Γερμανίαν καὶ Βρετανίαν, ἔνθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καλλιεργοῦνται βαθύτερον καὶ συστηματικώτερον· διὸ καὶ ἡ ἐν ἑκάστῃ τῶν χωρῶν τούτων σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν πρέπει ν' ἀποτελέσῃ ἄρθρον ἴδιον. Θὰ ἴδωμεν δ' ἐφεξῆς καί τι σπουδαιότερον· ὅσοι δηλ. τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν βαπτίζονται εἰς τὰ νάματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς ἑλληνομαθεῖς γίνονται καὶ φιλέλληνες καὶ εὐεργέται τῆς νέας Ἑλλάδος, ὡς ὁ Γ. Κάνιγγ, ὁ Γλάδστων, ὁ Γαμβέτας καὶ ὁ Γ. Κλεμανσὼ καὶ οἱ νῦν δὲ πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ πολιτικῇ κονίστρᾳ τῆς Γαλλίας, Ταρντιὲ καὶ Ἐρριὼ, ὡς ἑλληνομαθεῖς εἶνε διάπυροι τῆς Ἑλλάδος φίλοι· ὁ Ταρντιὲ μάλιστα πρὸ διετίας ἐπισήμως ἐκήρυξεν, ὅτι μόνον διὰ τῶν κλασικῶν σπουδῶν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ παίδευσις ἀρτία καὶ μόρφωσις χαρακτήρων.

Τοιαύτην δύναμιν ἔχουν καὶ τοιαύτην γοητείαν ἐξασκοῦν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας διανοίας τῆς ἀνθρωπότητος τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Τ.ΓΑΡΔΙΚΑΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΟΥ κ. Κ. ΜΕΡΜΗΓΚΑ.

Α'

Ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς προσπαθείας πρὸς ἑρμηνείαν τῶν φυσικῶν φαινομένων, μάλιστα τῶν ἐμποιούντων ἐντύπωσιν διὰ τῆς λαμπρότητος αὐτῶν καὶ τῆς σοβαρότητος τῶν ἀποτελεσμάτων, χρονολογεῖται βεβαίως ἀπὸ ἐποχῆς μὴ ἀπεχούσης σημαντικῶς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς νοητικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἔτι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς πείρας καὶ τῆς ἀποτελέσεως κανόνων πρὸς ρύθμισιν τῆς συμβιώσεως χρονολογεῖται ἐπίσης βεβαίως ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα δ' ὅμως δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὅτι ἀπετέλεσαν ἐπιστημονικὴν ἀσχολίαν. Ἡ ἱστορικὴ ἡμῶν προσπάθεια ἀποβλέπει εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ πρώτου σταθμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δηλ. τῆς ἐνεργείας ἐκείνης τοῦ νοῦ καθ' ἣν ἡ ἔρευνα πρὸς ἐξιχνίασιν τοῦ ἐσχάτου λόγου φαινομένων καὶ γεγονότων ἀπετέλεσε συστηματικὴν ἀσχολίαν διανοητικῶς ἀνεπτυγμένων ἀνθρώπων. Ὁ προσδιορισμὸς οὗτος, παρίσταται, ὡς εὐνόητον, ἀνέφικτος, διότι δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ περισωθῶσι μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἱστορικῆς βεβαιώσεως τὰ τεκμήρια τῆς πρώτης ἐκείνης νοητικῆς ἐξυψώσεως τῶν ἀνθρώπων.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, δηλ. τῆς σταδιοδρομίας τῶν ἐπιστημῶν, ἀποβαίνει ἐπάναγκες ὅπως παραλληλισθῇ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦ «πολιτισμοῦ» ὑπάρχουσιν ὁρισμοὶ πολυάριθμοι. Ὀρθοτέρα ἡ ἐκδοχὴ ἐκείνη καθ' ἣν ὡς πολιτισμὸς χώρας τινὸς καὶ ἐποχῆς τινος χαρακτηρίζεται τὸ σύνολον τῶν ὅσων παρήγαγε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ καὶ τῷ χρόνῳ πρὸς προαγωγὴν τῆς εὐζωΐας (διατροφῆς, κατοικίας, ἀμφιέσεως, κοινωνικῆς σχέσεως κ. ἑξ.), πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ψυχικῆς ἀνάγκης (θρησκείας) καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως (καλλιτεχνίας) καὶ ἔτι καὶ πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ἀγνώστου (ἐπιστήμη) (1). Διότι ἡ ἐπιστήμη δηλ. ἡ ἐξιχνίασις τοῦ ἐσχάτου λόγου ὑπαρκτοῦ τινος ἢ νοητοῦ οἱουδήποτε, παριστᾷ τὴν ὑψίστην ἔντασιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, εὐνόητον ὅτι καὶ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς καλλιεργείας αὐτῆς πρέπει νὰ εἶνε ἀσυγκρίτως μεταγενεστέρα τῆς ἀρχῆς παντὸς ἄλλου εἴδους τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἔτι καὶ ἡ ἐπακόλουθος ἐξυπηρέτησις αὐτῆς ἀσυγκρίτως βραδυτέρα καὶ δυσχερεστέρα ἢ ἡ τῶν λοιπῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πολιτισμοῦ.

Τοιουτοτρόπως καὶ ἐὰν γίνῃ δεκτὸν ὅτι καὶ κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν (παλαιολιθικὴν, νεολιθικὴν, ἐποχὴν τῆς χρησιμοποιήσεως μετάλλων καὶ ἰδίως τοῦ σιδήρου) κατεβλήθη προσπάθεια ἢ καὶ ἐσημειώθη ἐπιτυχία τις ὑπὸ ἔννοιαν ἐπιστημονικὴν, ἤτοι ὡς ἱκανοποίησις ἐρευνητικῆς περιεργείας ἢ πραγματοποίησίς τινος ὁπωσοῦν πολυπλόκου ἐπινοήσεως, ἀλλὰ πάντως πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ ἀσχολία κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὐδεμία ὑπῆρξεν.

Ἵνα παρασχεθῇ γενικὴ ἄποψις τῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τῆς ἀνθρωπότητος διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς ἀνάγκη

(1) Ὡς «πολιτισμὸς» ὁρίζεται ἔτι καὶ ἡ καθυποτάξις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

πρὸ παντὸς ὅπως καταγραφῶσιν οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ τῆς σταδιοδρομίας ταύτης. Ὡς πρῶτος τοιοῦτος σταθμὸς σημειοῦται ἡ πρὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ μακραίων ἐποχή, ἤτοι ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 500 καὶ 600 π. Χ. περίπου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, περὶ τῆς ὁποίας, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐλάχιστα γνωρίζομεν, διότι καὶ ἐλάχιστα εἶνε τὰ διασωθέντα ἴχνη τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας, περιλαμβάνει κυρίως τοὺς ἀρχαίους Αἰγυπτίους, Βαβυλωνίους, Σίνας, Ἰνδοὺς, Ἀσσυρίους, Ἑβραίους ἀλλὰ καὶ Ἕλληνας (ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ἀρχαιοτάτης Αἰγυπτιακῆς ἐπιστήμης λέγεται ὅτι ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ 20οῦ καὶ 15ου αἰῶνος π. Χ., ἡ δ' Ὁμηρικὴ ἐποχὴ ἀνάγεται μετὰ πιθανότητος εἰς τὸν ἔνατον καὶ ὁ Ἡσίοδος ἔζησε κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ὁ δ' ἀρχαιότατος προφήτης τῆς Ἰουδαίας, ὁ Ἄμος κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ.). Ἐξ ὅσων τεκμηρίων κατέχομεν προκύπτει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι ἐκεῖνοι λαοὶ εἶχον αἰσθανθῇ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἥτις καὶ ἀπέδωκε καρπούς τινας. Μάλιστα δὲ καὶ εἰς διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καὶ εἰς ἀποτέλεσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἐχρησίμευσαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, ἰδίως δ' οἱ Αἰγύπτιοι. Ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει τοὺς Αἰγυπτίους«τὸν μᾶλλον πεπαιδευμένον λαὸν ἐξ ὅσων ἐγνώρισεν»(2),ὁ Πλάτων καὶ ὁ Εὔδοξος ἐσπούδασαν ἐν Ἡλιοπόλει,ὁμοίως καὶ ὁ Θαλῆς καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Διόδωρος εἶχον ἐπισκεφθῇ τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἐκπαιδευτικὸν σκοπόν· ὁ δὲ Πυθαγόρας διέμεινεν ἐπὶ 22 ἔτη ἐν Αἰγύπτῳ, γενόμενος δεκτὸς καὶ ἐν τῇ ἱερατικῇ ἑνώσει τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, ὁπόθεν καὶ ἀπεκόμισε τὴν γνῶσιν τῶν κοσμογονικῶν καὶ θεογονικῶν θεωριῶν. Καὶ ὁ Ἀρχιμήδης δ' ἐσπούδασεν ἐν Αἰγύπτῳ (ἔνθα καὶ ἐπενόησε τὴν φερώνυμον ἕλικα ἢ, ἄλλως ἑλικοειδῆ ἀντλίαν) (3).Ἀλλ' ὅμως ἡ ὅλη ἐπιστημονικὴ προσπάθεια τῶν λαῶν ἐκείνων παρέμεινε πάντοτε δούλη τῆς φαντασίας χωρὶς ποτε νὰ κατορθώσῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν παρατήρησιν ἀπηλλαγμένην τῆς θεωρητικῆς ἐπιβολῆς καὶ, ὅπερ χείριστον, καὶ τοῦ θεοκρατικοῦ περιορισμοῦ.

Δευτέραν περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας ἀποτελεῖ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ (600—300 π. Χ.), ἡ τόσον βραχεῖα ἀλλ'ἐν τούτοις καὶ τόσον σημαντικὴ διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν ὅλου τοῦ κόσμου. Ὅ,τι ἐπετεύχθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν εἶνε ἀσυγκρίτως μικρότερον τῶν ὅσων παρήχθησαν ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐκείνου πεδίου, ἐφ' οὗ καὶ σήμερον ἔτι ἡ τελειότης αὐτῶν παραμένει ἄφθαστος, δηλ. ἐπὶ τοῦ αἰσθητικοῦ. Πρώτιστα ἐξυπηρετήθη ἡ καλλιτεχνία καὶ ἡ ποίησις, ἐνῷ ἡ ἐπιστήμη ἐκαλλιεργήθη μὲν καὶ αὕτη καὶ ἐπὶ, ὡς ἐπόμενον, ἐν θαυμαστῇ λεπτότητι, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀντίληψιν, ἣν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἶχον περὶ τῆς ἐπιστήμης δηλ. ὡς ἀσχολίας τοῦ πνεύματος τοιαύτης καθ' ἣν τοῦτο, αὐταρκες, ὤφειλε νὰ προσδοκᾷ τὰ πάντα ἐξ ἑαυτοῦ, δηλ. ἐκ

(2) «Αὐτῶν δὲ δὴ Αἰγυπτίων οἱ μὲν περὶ τὴν σπειρομένην Αἴγυπτον οἰκέουσι, μνήμην ἀνθρώπων πάντων ἐπασκέοντες μάλιστα λογιώτατοί εἰσι μακρῷ τῶν ἐγὼ εἰς διάπειρον ἀπικόμην» (Ἡροδότου ἱστοριῶν δευτέρη, Βιβλ. Β. LXXII σελ. 96, Ἔκδ. Didot 1858). Καὶ ἐν Βιβλ. Β. CLX σελ. 125 τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως «Ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Ψάμμιν βασιλεύοντα Αἰγύπτου ἀπίκοντο Ἠλείων ἄνδρες ἄγγελοι, αἰχέοντες δικαιότατα καὶ κάλλιστα τυθέναι τὸν ἐν Ὀλυμπίῃ ἀγῶνα πάντων ἀνθρώπων, καὶ δοκέοντες παρὰ ταῦτα οὐδ' ἂν τοὺς σοφωτάτους ἀνθρώπων Αἰγυπτίων οὐδὲν ἐπεξευρέειν».

(3) Ἐκ τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς ἐποχῆς διασώζεται, πλὴν ἄλλων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ ἡ «Ἠθικὴ» τοῦ Ptahotep, ζήσαντος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς 5ης Δυναστείας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Tectara (3823—3795). Τὸ σύγγραμμα τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς τὸ «ἀρχαιότατον βιβλίον τῆς γῆς».

τῆς ἐμπνεύσεως, καὶ τῆς ἐνοράσεως (4), ἐνῷ ἡ ἀντικειμενικὴ παρατήρησις περιωρίζετο ἑκάστοτε εἰς πρόσκτησιν μεμονωμένων ἐντυπώσεων, ἐφ' ὧν ἐπετελεῖτο ὑπὸ τοῦ νοῦ πλούσιον τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἐννοιῶν καὶ σκέψεων· ἐπὶ πλέον δ' ἠγνοεῖτο ἡ βοήθεια τῆς τεχνητῆς προκλήσεως τῶν ὅσων ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῶσι, ἤτοι ἡ βοήθεια τοῦ πειράματος. Καὶ δὲν ἔλειπε μὲν βεβαίως τότε ἡ πειραματικὴ ἐξερεύνησις (ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἱπποκράτους κλπ.) (5) ἀλλ' αὕτη περιωρίζετο εἰς ἱκανοποίησιν τῆς νοητικῆς ἐκείνης ἀπαιτήσεως, ἥτις, μόνη αὐτὴ, ἐκυριάρχει τότε καὶ ἥτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν λογικὴν παράστασιν σταθερῶν καὶ σαφῶν ἐννοιῶν, ἐνῷ ἠγνοεῖτο ἡ ἀνάγκη τῆς ἄλλης ἐκείνης γνώσεως, δι' ἧς συλλαμβάνεται ἡ φύσις τῶν φαινομένων ὡς ταῦτα παρίστανται οὐχὶ ἐν τῇ σταθερᾷ ἀλλ' ἐν τῇ μεταβλητῇ αὐτῶν καταστάσει, ὡς ταῦτα ἄρα δεικνύονται οὐχὶ «στατικῶς» ἀλλὰ «δυναμικῶς», ὡς λέγομεν.

Ἡ τροπὴ τοῦ νοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἣν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ἄλλως ἀνυπέρβλητον εἰς σύλληψιν δυσπροσίτων ἐννοιῶν, δὲν κατώρθωσε νὰ διΐδῃ (καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς προσηλώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς θεμελίωσιν ἰδεῶν ὡς οἷόν τε ἀκλονήτων), ἡ τροπὴ λοιπὸν αὕτη τοῦ νοῦ, ἥτις ἄλλως εἶχε μόνον προεικασθῇ ὑπὸ τοῦ—ἀληθῶς, λίαν γενικοῦ καὶ ἀκαθορίστου—δόγματος τοῦ Ἡρακλείτου «τὰ πάντα ῥεῖ», εὐωδώθη τὸ πρῶτον μὲν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ Oresme (14ου αἰῶνος), εἶτα δὲ διαδοχικῶς κυρίως ὑπὸ τῶν Galilei (1564—1642), Descartes (1596—1650), Newton (1643—1727), Leibniz (1646—1716), ὅλως δ' ἰδιαιτέρως τοῦ Robert Julius Mayer (μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος), τοῦ ἀνακαλύψαντος τὸν νόμον τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας. Εὐνόητον ἐπὶ τούτοις τὸ μέγεθος τῆς συνδρομῆς, ἥτις ἐν τούτῳ παρεσχέθη διὰ τῆς ἐπινοήσεως μαθηματικῶν λογιστικῶν μεθόδων τοιούτων (ὡς ἰδίως τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ), δι' ὧν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς λογικὴ παράστασις τῶν ἑκάστοτε ἐρευνητέων «δυναμικῶν» ἀλλοιώσεων.

Ἔτι δὲ καὶ μέχρι τοῦδε ἐξακολουθεῖ ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς ἐρευνητικῆς ἀξίας τῆς δυναμικῆς (ὄχι πλέον μόνον τῆς στατικῆς) καταστάσεως τῶν σωμάτων παρέχουσα ἐπωφελῆ ἀπόδοσιν. Οὕτως ἐντελῶς ἐπ' ἐσχάτων ηὐρύνθη ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ ἔρευνα τῆς ἀνατομικῆς κατασκευῆς τοῦ σώματος (ἀνθρώπου καὶ ζώων, καὶ ἐν γένει ἐμβίων ὄντων) ἐνῷ ἐγκατέλειπε τὸν περιορισμὸν αὐτῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς στατικῆς μορφῆς καὶ ἐξετάθη καὶ πρὸς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς δυναμικῆς καταστάσεως.

Ἀλλὰ τὸ δίδαγμα τοῦτο, τὸ προκύψαν ἐκ τῆς ἐλαττωματικότητος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἄγει ἐπὶ τὴν σκέψιν, ὅτι πιθανῶς, ἢ, μᾶλλον βεβαίως καὶ ἡ (μετὰ τόσον μακρὸν διάστημα καὶ διὰ τόσων μόχθων προσκτηθεῖσα) σημερινὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνητικότητος δὲν εἶνε, ὡς ὁ λογισμὸς ἡμῶν τείνει νὰ δεχθῇ, ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ πρέπουσα. Ὑπὸ ποίαν κατεύθυνσιν προσδοκᾶται νὰ ἐπέλθῃ ἡ νέα αὕτη, εἰκαζομένη, ἀλλαγὴ, τοῦτο ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ συλληφθῇ ἔστω καὶ διὰ τῆς φαντασίας ἡμῶν (πρβλ. τέλος τοῦ κεφαλαίου τούτου.).

Καί τι δ' ἄλλο, ὅτι δηλ. οἱ Ἕλληνες ἔστρεψαν τὴν κυρίαν αὐτῶν πρόσοχὴν εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας, παρεῖδον δὲ τὴν σημασίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ μάλιστα τὴν ὠφελιμότητα τῆς ἐμπράκτου αὐτῶν ἐφαρ-

(4) Διὰ τῆς λέξεως «ἐνόρασις» ἀποδίδεται ὅ,τι νοεῖται διὰ τοῦ κοινῶς παραδεδεγμένου ὅρου «intuitio», ἤτοι ἡ γνῶσις ἡ προξενουμένη ἐκ τῆς ἐνδομύχου σκέψεως χωρὶς μεσολαβήσεως τῆς ἐξ ἀντικειμένου ἀντιλήψεως.

(5) Ἴδε περὶ τούτου καὶ «Λογικὴν» Θ. Βορέα σελ. 238, ὑποσ.

μογῆς. Ἐνδεικτικὴ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ δοξασία τοῦ Σωκράτους, ὅστις ἐπρέσβευεν ὅτι διὰ τῆς συνήθους φυσικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου στρέφεται οὐχὶ πρὸς τὰ ἄνω ἀλλὰ πρὸς τὰ κάτω, κατευθυνόμενος οὐχὶ πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ πρὸς τὸ αἰσθητὸν καὶ οὕτω προσκολλᾶται εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, παραβλέπων τὸ ὅλον. Τὴν ἐκτίμησίν του ὁ Σωκράτης ἀπένεμεν εἰς τὴν ἔρευναν ἐκείνων ἅτινα ἐθεώρει πολύτιμα διὰ τὸν ἄνθρωπον, δηλ. τῆς ἐννοίας περὶ εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας, ὑψηλοῦ καὶ ταπεινοῦ, δικαίου καὶ ἀδίκου, νουνεχείας καὶ ἀφροσύνης, ἀνδρείας καὶ δειλίας κ. ἑξ. (6) (πρβλ. κεφάλ. περὶ πρακτικῆς χρησιμότητος τῶν ἐπιστημῶν). Ὁμοίως χαρακτηριστικὴ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ἀντίληψις : «πλειόνων δ' εὑρισκομένων τεχνῶν, καὶ τῶν μὲν πρὸς τὰ ἀναγκαῖα τῶν δὲ πρὸς διαγωγὴν οὐσῶν, ἀεὶ σοφωτέρους τοὺς τοιούτους ἐκείνων ὑπολαμβάνεσθαι. διὰ τὸ μὴ πρὸς χρῆσιν εἶναι τὰς ἐπιστήμας, αὐτῶν» («Μεταφυσικὰ» Α. 1. 981, 6, 17). Καὶ ἀλλαχοῦ : «Καὶ τῶν ἐπιστημῶν δὲ τὴν ἑαυτῆς ἕνεκεν καὶ τοῦ εἰδέναι χάριν αἱρετὴν οὖσαν μᾶλλον εἶναι σοφίαν ἢ τὴν τῶν ἀποβαινόντων ἕνεκεν» («Μεταφυσικὰ» Α. 2. 982 α, 14)—(πρβλ. καὶ σελ. 7). Καὶ ὅπου δ' ἐστράφη ἡ ἔρευνα αὐτῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, δηλ. πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐκεῖ παρατηρεῖται εἴτε ἡ κυριαρχία τῆς φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὑπὸ ἔρευναν προβλήματος εἴτε ἡ μονομερὴς αὐτοῦ σύλληψις, δηλ. ἡ ἔρευνα ἐκ τῶν ἔνδον πρὸς τὰ ἐκτός, τοὐτέστιν ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἐλέγχου τῆς παρατηρήσεως εἰς τὴν ἐκ τῆς προκαταβολικῆς σκέψεως ἀφορμωμένην κατεύθυντιν. Ὁ τελευταῖος οὗτος τρόπος ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης προεξάρχει ἰδίως παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει, ὅστις καὶ ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς καλλιεργείας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Πάντως δ' ὅμως δι' ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα ἐκεῖνα ἅτινα κεῖνται ὑπεράνω τῆς δι' ἀντικειμενικῶν μέσων παρεχομένης ἀποδείξεως, (ἄρα φυσικῶν, χημικῶν κ.τ.τ.) καὶ ἅτινα ἐπομένως ἀνήκουσι κατ' ἀνάγκην ἔτι ἐν πολλοῖς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρατηρητικῆς δυνάμεως καὶ τῆς θεωρητικῆς κατεργασίας (οἷα τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, πολλὰ προβλήματα τῆς Ἰατρικῆς κλπ.) διὰ τὰ ζητήματα ταῦτα παραμένει ἔτι καὶ σήμερον ἡ ἀντίληψις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων (Θαλοῦς, Ἀριστοτέλους, Πυθαγόρα, Ἡρακλείτου, Δημοκρίτου, Ἱπποκράτους κ. ἄλ.) ὡς ἡ ἁρίστη ἢ τοὐλάχιστον ὡς ἡ λεπτοτάτη καὶ ὑψίστη, οἵαν θὰ ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐνῷ πρότερον οὐδ' ὑπῆρχεν ἐπιστημονικὴ καλλιέργεια, ἐν τούτοις ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἑκατονταετηρίδων ἀνήχθη αὕτη εἰς βαθμὸν τελειότητος θεωρούμενον ἐπίζηλον καὶ διὰ τὴν σημερινὴν ἔτι ἐποχήν. Μάλιστα δὲ καταφαίνεται ἡ ἰσχὺς τῆς νοητικότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἐκείνῃ ἥτις παριστᾷ τὸ κορύφωμα τῆς πνευματικῆς συντονίας, ἐν τῇ δικαίως ἀποκληθείσῃ ἐπιστήμῃ ἐπιστημῶν, ἤτοι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Πρὸς ταύτην ἐδόθη μὲν καὶ ἄλλη πολλαπλῆ κατεύθυνσις, ἥτις καὶ σήμερον ἔτι ἀποτελεῖ τὸν ὁδηγὸν τῆς σκέψεως, μάλιστα δὲ προεξάρχει ἡ θεμελίωσις τοῦ συστήματος ἐκείνου, καθ' ὃ τὸ σημεῖον συγκεντρώσεως τῆς σκέψεως καὶ ἐρεύνης ἀποτελεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον. Πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξύψωσιν ἀπέβλεψεν ἡ προσοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. (Ἴδε κατωτ. περὶ «humanismús» καὶ «ἀνθρωπιστικῆς παιδεύσεως»).

Ἀλλὰ καί τι ἄλλο ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, λίαν χαρακτηριστικὸν τοῦτο

(6) Schmid's Geschichte der Padagogic II Auf. von W. Lange Τομ. Α' σελ. 275.

τῆς ἑλληνικῆς νοήσεως, δηλ. ὁ συνδυασμὸς τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ ἐν γένει ἡ αἰσθητικὴ ἀπόχρωσις παντὸς οὐ μόνον τοῦ ἐπιστητοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ βιωτοῦ καθόλου. Ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ δι' ἑνὸς μόνον ἐπιθέτου ἡ ὅλη ὑπόστασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου, θὰ ὤφειλεν αὕτη νὰ ὀνομασθῇ «καλλιτεχνική». Ἀληθὲς δ' ὅμως ὅτι ἡ τοιαύτη ὑψηλόφρων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περιώριζεν ἑαυτὴν καὶ προώριζεν εἰς ἐξυπηρέτησιν μόνον τοῦ Ἕλληνος οὐχὶ δὲ καὶ παντὸς ἄλλου ἀνθρώπου.

Β'

Ἄλλην περίοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορίας παριστᾷ ἡ Ἀλεξανδρινὴ (300 π. Χ.—650 μ. Χ.) καίτοι αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κεχωρισμένη, ἀλλ' ὡς συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς («ἑλληνιστικὴ» περίοδος). Καὶ ἐκαλλιεργήθη μὲν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα καὶ προήχθη ἡ ἔρευνα, μάλιστα πρὸς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας (Εὐκλείδης, Ἐρατοσθένης, Ἀρίσταρχος, Ἵππαρχος, Κτησίβιος, Πολύβιος, Ἡρόφιλος, Ἐρασίστρατος—οἱ δύο τελευταῖοι, ἄλλως ἀντίπαλοι πρὸς ἀλλήλους, εἰσήγαγον τὸ πρῶτον τὴν ἀνατομὴν ἀνθρωπίνων πτωμάτων πρὸς σπουδὴν τῆς Ἀνατομικῆς), ἀλλ' ἡ λεπτότης ἐκείνη καὶ ἡ ὑψιπέτεια, ἥτις ἐχαρακτήριζε τὴν νοητικὴν παραγωγὴν τῆς πάλαι Ἑλλάδος, ἐκείνη εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ καὶ δὲν ἐπανῆλθε πλέον.

Συνέχειαν τῆς ἑλληνικῆς κατευθύνσεως παριστᾷ καὶ ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις τῆς Ρώμης — ὡς αὕτη παρίσταται ἀνεπτυγμένη ἐν τῇ διαρκείᾳ τῆς ὑπερεξακοσιετοῦς ἀκμῆς αὐτῆς (450 π. Χ.—200 μ. Χ.)—ἥτις καὶ ἐξηρτήθη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν, ἰδίως πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως (καθ' ἣν ἐποχὴν οὐδεὶς ὑπῆρξε Ρωμαῖος, οὔτε φιλόσοφος οὐδ' ἐπιστήμων), ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ μετ' αὐτὴν ἐκυριάρχει ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ ἀντιλήψει ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς σκοπιμότητος καὶ ὠφελιμότητος, μάλιστα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἠθικῆς συνοχῆς κράτους καὶ οἰκογενείας· ἀλλ' ἔπειτα ἐπὶ τῇ ἐξαπλώσει τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ διαλύσει τῆς στενῆς ἰδέας τῆς ἐθνικότητος, ἡ ὅλη πνευματικὴ κατεύθυνσις ἐβάδισε κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ὑπόδειγμα χωρὶς ὅμως καὶ νὰ φθάσῃ τὴν ἑλληνικὴν λεπτότητα καὶ τελειότητα.

Ἡ ἐξάρτησις ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος παρατηρεῖται καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῶν Ἀράβων (9ος—12ος αἰὼν), οἵτινες μόνοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μεσαίωνος (1) διέσωσαν τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς νοήσεως, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἡ ἱκανότης καὶ φιλοδοξία δὲν ἔφθασε πέραν τῆς διατηρήσεως καὶ ἀπομιμήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν τρόπων καὶ μεθόδων. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη δραστηριότης τῶν Ἀράβων καίτοι ἐστερημένη ζωογόνου πρωτοτυπίας, (2) ὑπῆρξεν ὅμως λίαν εὐεργετικὴ διότι οὕτω διεσώθη μέγα μέρος τῶν ἑλληνικῶν συγγραφῶν, ὅπερ ἄλλως θὰ εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ. Ἰδίως δ' ἀπέβλεψεν ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ Ἀρι-

(1) Δικαίως ζητεῖται ἐπ' ἐσχάτων ὅπως καταπολεμηθῇ ἡ προκατάληψις, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας κυριαρχεῖ ἡ ἀντίληψις, ὅτι κατὰ τὸν Μεσαίωνα μόνον σκότος πνευματικὸν ἐπεκράτησεν, ἐνῷ πράγματι καὶ ἡ πνευματικὴ ἄνθησις δὲν ἔλειψεν ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιτεχνία οὐκ ὀλίγον ἐξυπηρετήθη (γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ναῶν κ. ἑξ.).

(2) Ἐν τούτοις ὁ A. Humboldt ἀναφέρει («Kosmos» 1847 Β' τόμ. σελ. 248 κ. ἑπ.) ὅτι εἰς τοὺς Ἄραβας ὀφείλεται ἡ ἐπινόησις τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης.

στοτελικοῦ πνεύματος, ὅπερ οὕτω καὶ βλέπομεν κυριαρχοῦν τῆς ἐπιστημονικῆς νοήσεως συμπάντων τῶν λαῶν μέχρι καὶ πέραν τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως (ἴδε κατωτ.). Ἐξεδηλώθη δὲ τοσοῦτον δραστικὴ ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως, ὥστε ἤδη ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ 9ου, 10ου καὶ 11ου αἰῶνος ὡς γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πνευματικῆς ἐν γένει προόδου ἐκυριάρχει ἡ ἀραβική, ἣν καὶ ὤφειλε νὰ χρησιμοποιῇ ὅστις ἐπεθύμει νὰ παρακολουθῇ τὴν διανοητικὴν κίνησιν, ὡς συμβαίνει δηλ. σήμερον πρὸς τὴν γερμανικήν, γαλλικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν (3).

Ἀλλ' ἤδη, λήγοντος τοῦ 12ου αἰῶνος, συνετελέσθη γεγονός τι, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καλλιεργείας τῶν ἐπιστημῶν, δηλ. ἡ ἵδρυσις Πανεπιστημίων.

Καὶ ἐν τῇ προελληνικῇ ἐποχῇ (Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἴδε ἀνωτ.) καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἐπιστημονικὴν παίδευσιν ἰδιωτικαὶ σχολαί, διευθυνόμεναι εἴτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ (Πυθαγόρα κλπ.) εἴτε ὑπὸ πλειόνων θιασωτῶν καὶ μαθητῶν (Ποικίλη Στοά, Σχολὴ Ἐπικούρειος κ. ἑξ.). Ὡς τοιαύτη σχολὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ Ἀκαδημία (ἢ, ὀρθότερον, Ἀκαδήμεια) τοῦ Πλάτωνος—ἴδιον ἵδρυμα κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ ἀρχικῷ περιβόλῳ τοῦ (ἀρχαίου ἥρωος) Ἀκαδήμου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ «Περιπατητικὴ» Σχολή, ἡ διατελέσασα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἄλλως καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καὶ μέγιστος ὀργανωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας.

Ἡ ἵδρυσις τῆς πρώτης μεγάλης δημοσίας ἀνωτέρας ἐπιστημονικῆς σχολῆς ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθ' ἣν ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶχεν ἀποτελέσει τὸ κέντρον τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, δηλ. τὴν ἐποχὴν τῶν Πτολεμαίων. Τῷ 280 π. Χ. ἱδρύθη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος, τὸ «Μουσεῖον» τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπιστημονικὸν μέγαρον φιλοξενοῦν περὶ τοὺς ἑκατὸν Ἕλληνας σοφούς, περὶ οὓς ἠθροίζετο μέγα πλῆθος ἑλληνογλώσσων μαθητῶν παντοίας προελεύσεως, ἐπιθυμούντων ὅπως εἴτε διακούσωσι μαθήματα ἐκ στόματος τῶν διδασκάλων, εἴτε ἑνωτισθῶσι τὴν σοφίαν αὐτῶν διὰ διαλεκτικῆς ἐπικοινωνίας, εἴτε καὶ ἐγκύψωσιν εἰς τὴν μελέτην τῶν συγγραφῶν τῆς πλουσιωτάτης ἐκείνης βιβλοθήκης. Σύστημα καὶ πρόγραμμα διδακτικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἐκυριάρχει πλήρης ἐλευθερία, ἥτις ἐπέτρεπεν εἰς ἕκαστον τῶν στεγαζομένων σοφῶν νὰ ἐρευνᾷ, διδάσκῃ ἢ συγγράφῃ ὅπως αὐτὸς ἤθελε.

Ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει, καθ' ἅπασαν τὴν διαδρομὴν τοῦ βίου αὐτοῦ, ἡ ἐπιστημονικὴ παίδευσις παρείχετο ὑπὸ ἰδιωτικῶν σχολῶν. Καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βλέπομεν ἱδρυομένας ἐν Ἀθήναις μὲν (130 μ. Χ.) φιλοσοφικὰς σχολάς, (4) ἐν Ρώμῃ δὲ (τῷ 135), κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐν Ἀθήναις, τὴν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἱδρυθεῖσαν σχολὴν «Ἀθήναιον». Καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες Ἀντωνῖνοι, ὁ Εὐσεβὴς καὶ ὁ Μάρκος, διετήρησαν καὶ ὑπεστήριξαν τὰ ἀνώτερα ταῦτα διδακτήρια, ὅμοια τῶν ὁποίων ἱδρύθησαν κατόπιν ἐν Ρόδῳ (ἔνθα ἐδιδάσκετο ἰδίως ἡ Ρητορική), ἐν Μυτιλήνῃ, Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (425 μ. Χ.) ἔνθα ὠργανώθη πανδιδακτήριον, δηλ. ἄθροισμα πλειόνων (πέντε) σχολῶν

(3) Οἱ λεγόμενοι «ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ» εἶνε προϊὸν ἐπινοήσεως τῶν Ἰνδῶν, ἀφ' ὧν καὶ μετεδόθη ἡ γνῶσις αὐτῶν εἰς τοὺς Ἄραβας.

(4) Πρβλ. Λόγον Κ. Δυοβουνιώτου περὶ τοῦ ἀρχαίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ἔκδ. Πανεπιστημίου 1931) ἔτι δὲ Γ. Καρολίδου «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας» τόμ. 3, σελ. 379 κ. ἑπ.

μετὰ τακτικῶν καθηγητῶν (5) (δέκα διὰ τὴν γραμματικὴν σχολὴν, δέκα διὰ τὴν ρητορικὴν, δύο διὰ τὴν νομικὴν, ἑνὸς διὰ τὴν φιλοσοφικὴν καὶ πλειόνων διὰ τὴν ἰατρικήν).

Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης καὶ ἡ (κατὰ τὸν 4ον ἢ 5ον αἰῶνα ἱδρυθεῖσα) σχολὴ ἐν τῇ πόλει Ἰουνδισηπούρα τῆς Περσίας, ἥτις ἀναδειχθεῖσα ὡς τὸ μεγαλείτερον πνευματικὸν κέντρον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (καταφύγιον τῶν ἐξ Ἐδέσσης διωχθέντων Νεστοριανῶν καὶ ἀργότερον καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν, τῶν μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῷ 529), διετηρήθη μέχρι τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος.

Καὶ ἐν τῷ Ἀραβικῷ κράτει ὑπῆρχον ἐπιστημονικαὶ σχολαί, ἔτι καὶ χριστιανικαὶ καὶ ἰουδαϊκαί, καθ' ὑπόδειγμα τῶν ὁποίων μάλιστα καὶ ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Harun al Raschid (τέλος τοῦ 8ου αἰῶνος) ἡ «Ἀκαδημία» τῆς Βαγδάτης.

Ἐν τῇ χριστιανικῇ Εὐρώπῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος ἡ ὅλη παίδευσις ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ κλήρου, ἐν χερσὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο οὐ μόνον ἡ θρησκευτικὴ ὑπηρεσία, ἀλλὰ καὶ ἡ σύμπασα πνευματικὴ ζωὴ τῶν λαῶν. Τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ ἐστέγαζον τὰ σχολεῖα ἐν οἷς κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδιδάσκοντο μόνον ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὸ ἔργον τοῦ κληρικοῦ, ἤτοι ἀνάγνωσις, γραφή, ᾠδική, ἐκκλησιαστικὴ γραμματικὴ καὶ ἀριθμητική, βραδύτερον δ' ὅμως προσετέθησαν καὶ ἄλλα μαθήματα εὐρυτέρας ἐκτάσεως καὶ σημασίας· ὥστε βαθμηδὸν ἀπετελέσθη τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς «θείας σοφίας», τὸ ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν τριῶν «διαλογικῶν τεχνῶν» (artes sermonales) ἤτοι Γραμματικῆς, Ρητορικῆς, Διαλεκτικῆς καὶ τῶν τεσσάρων «οὐσιαστικῶν τεχνῶν» (artes reales) τῆς Ἀριθμητικῆς, Γεωμετρίας, Ἀστρονομίας, Μουσικῆς, ἐφ' ὧν ἁπασῶν ἐπεκάθητο ἡ ὑψίστη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ Θεολογία. Οὕτως ἀνεφέρετο ὅτι «ἡ θεϊκὴ σοφία στηρίζεται ἐπὶ τῶν στύλων τῶν ἑπτὰ ἐλευθέρων τεχνῶν». Καὶ εἰκονικῶς δ' ἀναπαριστᾶτο τὸ διδακτικὸν τοῦτο συγκρότημα ὑπὸ μορφὴν οἰκοδομήματος ἐν εἴδει ἐξαορόφου πύργου, ἐν ᾧ κατετάσσοντο κατὰ ὀρόφους αἱ ἐπιστῆμαι αὗται μετὰ καὶ τῆς, ὑψιαίτερον ὑπὸ τῆς «σχολαστικῆς φιλοσοφίας» πρὸς διδασκαλίαν εἰσαχθείσης, Φυσικῆς καὶ Ἠθικῆς Φιλοσοφίας. Φαίνεται δ' ἄλλως ἡ ἰδέα τῆς εἰκονικῆς ταύτης παραστάσεως προελθοῦσα ἐκ τῶν λόγων τοῦ Σολομῶντος : «Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά» (Παροιμίαι Σολομῶντος Κεφ. Θ', 1). Ἐγίνοντο δὲ δεκτοὶ εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα πρὸς μάθησιν, πλὴν τῶν κατηχουμένων κληρικῶν, καὶ ἄλλοι, ἐξωτερικοί, μαθηταί, διὰ τοὺς ὁποίους ὅμως ὑπῆρχον χωριστὰ διαμερίσματα.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 12ου αἰῶνος χρονολογεῖται ἡ ἀκμὴ τῆς (ἐπὶ τρεῖς ἤδη αἰῶνας πρότερον ὑφισταμένης) «σχολαστικῆς φιλοσοφίας», ἐκείνης δηλαδὴ ἥτις ὡς βάσιν εἶχε τὸν συνδυασμὸν δύο ἀσυμβιβάστων πραγμάτων, ἤτοι τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Οὕτως ἡ ἔρευνα τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων δὲν ἐξετείνετο μέχρι «τοῦ ἐσχάτου λόγου», ἀλλὰ συνεκρατεῖτο ἐντὸς τῶν προδιαγεγραμμένων δογματικῶν ὁρίων καὶ ἐπομένως ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὴν ἐνδόμυχον ὑπόστασιν τῶν φαινομένων καὶ πραγμάτων, ἀλλ' εἰς τὴν κατάταξιν αὐτῶν καὶ ὀνομασίαν (6). Ἡ νοητικὴ αὕτη τροπή, ἡ τοσοῦτον περιωρισμένη, προήγαγεν ἐν τού-

---

(5) Ὁ τίτλος «professor» ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, φέρεται δ' ὡς πρῶτος ἐπίσημος καθηγητὴς ὀνομασθεὶς τότε ὁ ρήτωρ Porcius Latro.

(6) Ἐκ τῆς τοιαύτης κατευθύνσεως τοῦ νοῦ εἰς τὴν ἐκζήτησιν κενῶν λεκτικῶν ὁρισμῶν, ἐπὶ παραμελήσει τῆς καθαυτὸ οὐσίας τοῦ πράγματος προ-

τοις τὴν ἐρευνητικὴν ἐργασίαν τοῦ πνεύματος τὸ μὲν διὰ τῆς μείζονος κριτικῆς ἀναλύσεως τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, τὸ δὲ καὶ δι' ἐκτενεστέρας φυσιοδιφικῆς ἐργασίας.

Γ'

Καρπὸν τῆς τοιαύτης προοδευτικῆς τάσεως παρέστησεν ἡ ἵσθησις τῆς ἀνάγκης πρὸς ἀποτέλεσιν κέντρων, ἐν οἷς θὰ ἠδύνατο νὰ παρασχεθῇ ἀρτιωτέρα ἡ μάθησις τῶν, ἤδη τοσοῦτον, προαχθεισῶν, ἐπιστημῶν. Εἰς τὰ διάφορα σωματεῖα ἐδίδετο κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ ὄνομα «Univesitas», ὅπερ ἦτο ταὐτόσημον πρὸς τὸ ὄνομα «corpus» ἢ ἔτι καὶ πρὸς «collegium», «societas», «communio»· π. χ. ἡ ἕνωσις τῶν δημοτῶν ἐν τινι πόλει ἐκαλεῖτο «universitas civium». Οὕτως οἱ ἐν τῇ ἰταλικῇ πόλει Bologna διαμένοντες ἀλλοεθνεῖς σπουδασταὶ ἵδρυσαν (κατὰ τὴν μετάπτωσιν τοῦ 12ου πρὸς τὸν 13ον αἰῶνα) —ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως διὰ τοῦ συνασπισμοῦ ἀντιδράσωσιν ἐπιτυχέστερον κατὰ τῆς μειονεκτικῆς θέσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο ἀπέναντι τῶν ἐντοπίων—σωματεῖον, ὅπερ ὠνομάσθη «universitas magistrorum et scolarium» («συντεχνία διδασκόντων καὶ διδασκομένων»). Καὶ οἱ μὲν διδάσκοντες κατενέμοντο κατὰ «σχολὰς», οἱ δὲ φοιτηταὶ κατ' ἐθνότητας. Τὸ τοιοῦτον σωματεῖον τοῦτο περιέλαβεν ἔπειτα καὶ ἐντοπίους (οἵτινες ἐκαλοῦντο Cittramontani—πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ξένων, οἵτινες ὠνομάζοντο ultramontani)· ἐδιδάσκετο δ' ἐν αὐτῷ κυρίως τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ταχέως ἠκολούθησεν ἡ ἵδρυσις ὁμοίων σωματείων ἐν Salerno τῆς Ἰταλίας, ἐν Παρισίοις (ἔνθα ἔλαβε τὸ, καὶ νῦν ἔτι διατηρούμενον ὄνομα «Sorbonne» ἐκ τοῦ ἱδρυτοῦ Robert de Sorbon, ὅστις ἦτο καὶ πνευματικὸς Λουδοβίκου τοῦ 9ου). Ἀπετέλει δὲ τὸν χαρακτῆρα παντὸς τοιούτου ἱδρύματος ἡ γενικότης τῆς παιδεύσεως (Studium generale, studium universale) καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς φοιτήσεως πρὸς πάντας, οὐχὶ δὲ περιορισμὸς εἰς τοὺς προερχομένους ἐξ ὡρισμένης κοινότητος. Εἶχον δ' ὡς σκοπόν, πλὴν τῆς διδασκαλίας, καὶ τὴν παροχὴν ἀκαδημαϊκῶν διδακτικῶν τίτλων. Βαθμηδὸν ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἀνταλλαγῆς τῶν ὅρων «studium» καὶ «universitas» προέκυψεν ἡ καθιέρωσις τῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος «universitas» εἰς δήλωσιν ἀνωτέρου ἐκπαιδευτηρίου ἢ ἀθροίσματος πλειόνων ἐπιστημονικῶν σχολῶν («Universitas litterarum» «Ἀνώτατον διδακτήριον πασῶν τῶν ἐπιστημῶν»).

Ἐδιδάσκετο δ' ἐν ἀρχῇ τότε μετ' ἰδιαζούσης ἐπιτυχίας ἐν μὲν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βολωνίας ἡ Νομικὴ, ἐν Σαλέρνῳ δ' ἡ Ἰατρικὴ (ἔνθα καὶ ὑπῆρχεν Ἰατρικὴ Σχολὴ ἤδη ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος) καὶ ἐν Παρισίοις ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Θεολογία. Μετὰ ταῦτα ἱδρύθησαν καὶ ἄλλα νέα «Πανεπιστήμια» (ἐν Παδούῃ, Μονπελλιὲ, Ὀξφόρδῃ, Καντάβριγίᾳ, Πράγᾳ, Ἀϊδελβέργῃ κλπ.) ὥστε ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Εὐρώπῃ περὶ τὰ 40 Πανεπιστήμια. Ἐπηκολούθησε δ' ἡ ἵδρυσις τῶν νέων Πανεπιστημίων πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κυρίως ὡς ἀπομίμησις τῶν πρώτων Πανεπιστημίων (Βολωνίας, Παρισίων καὶ Σαλέρνου), ἔσχον δὲ τὰ πρῶτα ταῦτα Πανεπιστήμια καὶ συνεχῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῶν μετὰ ταῦτα ἱδρυθέντων.

Ἐπὶ τούτοις ἐνδιαφέρει ἡ γνῶσις τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὰ πρῶτα ἐκεῖνα Πανεπιστήμια παρείχετο, πλὴν τῆς κυρίως ἐπιστημονικῆς, ἔτι καὶ

ἦλθεν ἡ καὶ νῦν ἔτι διατηρουμένη ἔννοια τῆς «σχολαστικότητος» ἣν ὅμως ἔννοιαν εἶχον προσδώσει εἰς τὴν λέξιν ταύτην ὁ (κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας) ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος Ἀρριανὸς καὶ ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Ἱεροκλῆς (5ος αἰὼν μ. Χ.).

κατωτέρα τεχνικὴ παίδευσις (ὑφαντουργική, γεωπονική κ.τ.τ.), ὡς ἐπίσης καὶ ὅτι ἐνῷ ἐκυριάρχει ἡ μάθησις καὶ ἡ χρῆσις τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ παρημελεῖτο τελείως, καίτοι τὴν κυρίαν πηγὴν τῆς μαθήσεως παρεῖχεν ἡ ἑλληνικὴ παιδεία (ἡ διὰ τῆς λατινικῆς γλώσσης μεταδιδομένη).

Ἦσαν δ' ἄλλως τὰ πρῶτα ἐκεῖνα Πανεπιστήμια κυρίως εἰπεῖν κληρικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἱδρυόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ παπικοῦ διατάγματος καὶ διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν κληρικῶν ἀρχῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ὅμως συνέβη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἐφ' ὅσον προώδευεν ἡ ἐπιστημονικὴ ἀσχολία ἐπὶ τοσοῦτον ἐχαλαροῦτο ἡ ἐξάρτησις ἐκ τοῦ κλήρου, καίτοι ἀληθῶς ἡ διδασκαλία ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαίωνος περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν κατάκτησιν τῶν ἐγνωσμένων, δὲν ἐξετείνετο δὲ καὶ εἰς ἐπιστημονικὴν καλλιέργειαν, δηλαδὴ ἐξιχνίασιν τοῦ ἀγνώστου.

Μεταβολὴν τῶν πραγμάτων τόσον σημαντικήν, ὅσον καὶ ἀπότομον, ἐπήνεγκεν, ἡ, κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος, ἐξ Ἰταλίας λαβοῦσα τὴν ἑαυτῆς ἀρχήν, πνευματικὴ ἐκείνη μεταστροφή, ἥτις ἔτρεψε τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν πρὸς ἔρευναν καὶ ἐντρύφησιν εἰς τὴν νοητικὴν παραγωγὴν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς. Εἰς τὴν νέαν ταύτην τροπὴν ἐδόθη τὸ ὄνομα «Renaissance».

Τῆς «Ἀναγεννήσεως» ἡ πρώτη ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιοτέρους χρόνους, τὸν 8ον καὶ 9ον αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς εἰκονομαχίας, ὅτε μέγας ἀριθμὸς εὐπαιδεύτων μοναχῶν μετηνάστευσεν ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μεταξὺ χρόνον ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ ἐξησκεῖτο συνεχῶς ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, ἕως οὗ ἐπῆλθεν ἡ ἐμφανὴς μεταστροφὴ τῶν πνευμάτων. Ἐξεδηλώθη δ' αὕτη καὶ διὰ τῆς κυριαρχίας νέου ρυθμοῦ ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ φιλολογίᾳ, ὅστις ἐστηρίχθη μὲν ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, οὐχ ἧττον δ' ὅμως προσέλαβε καὶ νέαν μορφὴν ἰδίαν.

Σημαντικὴ ὤθησις εἰς τὴν νέαν ταύτην τροπὴν ἐδόθη ὑπὸ τοῦ, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ, ὅστις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος ἐδίδασκεν Ἑλληνικὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Φλωρεντίας καὶ εἶτα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ οὗτινος μαθητὴς ὑπῆρξεν ὁ Tifernas, ὅστις, διδάσκων Ἑλληνικὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Παρισίων, συνετέλεσεν εἰς διάδοσιν τοῦ πνεύματος τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν Γαλλίᾳ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἡ νέα αὕτη τροπὴ ἐσήμανεν ὄχι πλέον ἀναγέννησιν, ἀλλὰ νέαν γένεσιν καὶ ὑπόστασιν, ἰδίως διὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐπετεύχθησαν τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις, ὥστε δύναται νὰ λεχθῇ περὶ αὐτῶν ὅτι πράγματι ἐγεννήθησαν, τέως μὴ ὑπάρχουσαι. Παρὰ τὴν τοιαύτην δ' ὅμως μεγάλην συνδρομὴν τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς ἀνέγερσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ οἰκοδομήματος, ἡ χαρακτηριστικὴ τροπὴ τοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ἐλλιπής. Διότι ἡ ἀκάθεκτος ὁρμὴ πρὸς ἀποτίναξιν τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ ὑποταγῆς, οἷα μέχρι τότε ἐκυριάρχει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἐπιβολῆς, τῆς ἀπαιτούσης ταπεινοφροσύνην καὶ περιφρόνησιν τῶν ἐγκοσμίων ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀμοιβῆς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἔφθασε μέχρι ὑπερβολῆς. Οἱ θιασῶται τῶν νέων ἀντιλήψεων, ὡς ἐπόμενον, διεκήρυξαν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πνεύματος εἰς τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ εἰς ἐλευθέραν ἐπόλαυσιν τῶν γηΐνων ἀγαθῶν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀρχαίας νοητικῆς κατευθύνσεως, ἄρα ἐν πνεύματι τῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς γῆς—διὸ καὶ ἐκλήθη ἡ νέα αὕτη κα-

τεύθυνσις «humanismus», ἐκ τοῦ, ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην χρησιμοποιηθέντος, ὅρου «humanitas», ὁπόθεν καὶ τὸ ὅλον «ἀνθρωπιστικὸν» σύστημα καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν οὕτως ὀνομαζομένη «ἀνθρωπιστικὴ» παίδευσις, δι' ἧς νοεῖται ἡ κυριαρχία τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ μαθήσει.

Ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν ταύτῃ οἱ «ἀνθρωπισταὶ» ἐβυθίσθησαν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰ νάματα τῶν ἀρχαιοπρεπῶν τούτων ἰδεῶν καὶ οὕτως ἐκηρύχθησαν ὀπαδοὶ τῆς φιλολογικῆς αἰσθητικῆς (ποιητικῆς) ἀντιλήψεως ἐπὶ ἀπαρνήσει τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστημονικῆς κατευθύνσεως. Ὡς πατριάρχης τοῦ humanismus ἀνομολογεῖται ὁ μέγας ποιητὴς τῆς Ἰταλίας Petrarca (1304—1374).

Ἀλλ' ἤδη, οἰονεὶ ὡς διάμεσος σταθμός, μεταξὺ τῆς ἀνθρωπιστικῆς ταύτης περιόδου (humanismus) καὶ τῆς κυριαρχίας τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν μεθόδων ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης (realismus) ἐπιπροστίθεται καὶ ἡ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκευτικῆς (τοῦ Λουθήρου) μεταρρυθμίσεως (Reformatio—16ος αἰών) προκύψασα νέα ἐπιστημονικὴ τάσις καθ' ἣν ὁ «ἀνθρωπισμὸς» συνεδυάσθη ἔν τινι μέτρῳ μετὰ τῆς θρησκευτικῆς κατευθύνσεως.

Μετὰ τὴν ἐραχυχρόνιον ταύτην μεταβατικὴν περίοδον ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ σκέψει ἐδραιοῦται, ἀσφαλὴς πλέον, ἡ ἐπικράτησις τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν (realismus), ἥτις ἐπικράτησις μάλιστα ἐπεξετάθη καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὡς παρέχει τοῦτο ὑπόδειγμα τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Spinoza (17ος αἰών.).

Ἐκτροπή τις ἐκ τῆς κατευθύνσεως ταύτης ἐπῆλθε καὶ αὖθις διὰ νέας ἐπικρατήσεως τῆς αἰσθητικῆς (ποιητικῆς) φιλοσοφίας, οἵα ἐσημειώθη κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὁ Goethe—τέλος τοῦ 18ου καὶ ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνος—ἔδωκε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἐρευνητικὴν σκέψιν, ἣν κατεύθυνσιν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν «ποιητικὴν ἐπιστήμην» ἅτε παριστῶσαν τὸν συνδυασμὸν τῆς ἐρευνητικῆς θετικότητος μετὰ τῆς ποιητικῆς φαντασίας.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος συνήφθη ἀγὼν μεταξὺ τῶν θιασωτῶν τῆς φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεως καὶ τῶν ἐργατῶν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ἀνεπτύχθη ἄμιλλα ἀμοιβαίας περιφρονήσεως, καθ' ἣν ἐθεωρεῖτο ὡς βέβηλος ἐκεῖνος ἐκ τῶν φιλοσόφων, ὅστις «κατήρχετο» μέχρι τῆς ταπεινότητος τῆς θετικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ τἀνάπαλιν ἀπεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν θετικῶν ἐπιστημόνων ἐκεῖνος ὅστις «ἀπεπλανᾶτο» μέχρι τῆς ἀνυποστάτου ἐκτάσεως τῆς φιλοσοφίας.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους κυριαρχεῖ εὐρέως μία ἀντίληψις, ἥτις καὶ φαίνεται ἡ ὑγιεστέρα πασῶν τῶν ἄλλων, συμβιβασμὸς δηλ. τοιοῦτος καθ' ὃν ἡ θετικὴ (ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος στηριζομένη) ἔρευνα συναντᾶται μετὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιγνώσεως καὶ ἐπικουρίας καὶ δὲν ἀπαξιοῖ νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν συνδρομὴν καὶ τῆς ἐνοράσεως (intuitio) καὶ τῆς φαντασίας πρὸς ἐξυπηρέτησιν καὶ τῆς μᾶλλον θετικῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ ἐργάτης τῆς θετικῆς ἐρεύνης δὲν ἀποκλείει ἐκ τῶν βοηθημάτων αὐτοῦ οἱανδήποτε ἀφῃρημένην δύναμιν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἐφοδίων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐρευνητὴς τῆς ἀφῃρημένης φιλοσοφίας βλέπει ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῶν θετικῶν μέσων ἐρεύνης, ἄρα ἰδίως καὶ τοῦ πειράματος, ὅπου θὰ ἠδύνατο τοῦτο νὰ εὕρῃ ἐφαρμογήν.

Ποία θὰ εἶνε ἡ κατεύθυνσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ἐν τῷ μέλλοντι, περὶ τούτου δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συναχθῇ ἀπὸ τοῦδε θετικὸν συμπέρασμα. Δύο δυνάμεις θὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς ἐπέδρασαν καὶ ἐν τῷ παρελθόντι· πρώτη τοιαύτη δύναμις εἶνε ἡ φυσικὴ ροπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὴν ἀλλαγήν, πρὸς τὴν ἐγ-

κατάλειψιν τῶν παραδεδεγμένων καὶ ἐνστερνισμὸν νέων ἰδεῶν, ἔστω καὶ ὅταν αὗται δὲν εἶνε νέαι, ἀλλὰ παλαιαί, λησμονηθεῖσαι καὶ ἐπανερχόμεναι αὖθις εἰς τὴν ἐπιφάνειαν· εἶνε ἡ τάσις, καθ' ἣν «ἄνθρωπός ποτ' ἐπόθησε νύκτα μεθ' ἡμέραν καὶ ἀστέρας μεθ' ἥλιον». Τὴν ἐπίδρασιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἐλέπομεν ἤδη τοσοῦτον ἐμφανῆ ἐν τῷ παρελθόντι, ὁπότε ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις μετέπιπτεν ἐναλλὰξ ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς αἰσθητικῆς τάσεως ἐπὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν. Ἡ δὲ δευτέρα δύναμις, ἥτις ἐπέδρασε μὲν καὶ ἐν τῷ πάρελθόντι, μάλιστα δὲ προορίζεται νὰ ἐπιδράσῃ ἐν τῷ μέλλοντι, εἶνε ἡ ἐκ τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων προκύπτουσα εὔρυνσις, ἀλλὰ καὶ μεταβολὴ τῶν ἀντιλήψεων ἡμῶν ἐν σχέσει πρός τε τὸν αἰσθητὸν καὶ τὸν νοητὸν κόσμον. Παράδειγμα τοιοῦτο πρόσφατον παρέχουσιν αἱ δύο σημαντικώτεραι ἐπιστημονικαὶ κατακτήσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, ἤτοι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ραδίου, ὑφ' ἧς κατερρίφθη ἡ πρότερον ὡς ἀσάλευτος θεωρουμένη ἐκδοχὴ περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τῶν χημικῶν στοιχείων, καὶ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος (Einstein), ἡ τοιαύτην προξενήσασα διάσεισιν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἀντιλήψει περὶ τοῦ Σύμπαντος. Προσήνεγκε δὲ καί τινα ἄλλην θετικὴν συνδρομὴν ἡ διττὴ αὕτη τεραστία ἐπιστημονικὴ προσθήκη, δηλ. τὴν ἀπόδειξιν τῆς κοινῆς ὑποστάσεως τῶν δύο εἰδῶν τῆς ἐρευνητικῆς ἡμῶν μεθόδου, ἤτοι τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς θετικῆς ἐπιστημονικῆς, καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐξυπηρετήσεως. Οὕτω προσδοκᾶται ὅτι τὴν νέαν τροχιὰν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ μέλλοντος θὰ ἀποτελέσῃ ἡ συνταύτισις τῶν δύο τούτων, πρότερον ὡς ἀντιθέτων λογιζομένων κατευθύνσεων—πλὴν ἐὰν ἄλλαι, τὶς οἶδε ποῖαι, ἀνακαλύψεις τρέψωσι τὸν ἐπιστημονικὸν νοῦν εἰς ἄλλας ὁδοὺς καὶ τρίβους, ὧν οὔτε ἰδέαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀπὸ τοῦδε.

Ἡ διάσεισις τῶν πρότερον ὡς ἀσαλεύτων θεωρουμένων ἀντιλήψεων (περὶ ἀναλλοιώτου τῶν χημικῶν στοιχείων, ἀφθαρσίας τῆς ὕλης κλπ.) παρήγαγε νέον ρεῦμα ἐν τῇ ἐκτάσει τῆς νοοτροπίας ἡμῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φερόμενοι βλέπομεν διανοιγομένους νέους ὁρίζοντας, ἐγγίζοντας ἤδη πρὸς τὸ κράτος τῆς μυστικοπαθείας καὶ τῶν «ἀποκρύφων» ἐπιστημῶν. Οἱ ὅροι οὗτοι εὑρίσκονται πλέον εἰς τὰ πρόθυρα τῆς καταργήσεως. Γεγονότα καὶ φαινόμενα, τέως «μυστηριώδη» καὶ «ἀνεξήγητα» (τηλεπάθεια, τηλεκινησία, βρασκανία κ.τ.τ.) καθίστανται βαθμηδὸν παραδεκτὰ καὶ ἐξηγητά. Οὕτω δὲ καὶ ὁ ὅρος «ὑπερφυσικὸν» πρέπει νὰ παύσῃ χρησιμεύων εἰς ἐκδήλωσιν οἱουδήποτε φαινομένου, ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι πράγματι ὑπάρχει χωρὶς νὰ εἶνε ἑρμηνευτὸν δὲν εἶνε «ὑπερφυσικόν», ἀλλὰ μόνον «ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπερνοητόν».

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ MATHIAS VAERTING.

Α'

Τὸ μουσικὸν αἴσθημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον καὶ ἐξαιρετικὴ ἡ ἐκτίμησις, ποὺ ἔτρεφαν πρὸς τὴν μουσικήν. Αὐτὸ μαρτυροῦν ἄλλως τε καὶ οἱ μῦθοι τῆς παλαιοτάτης ἐποχῆς, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ δύναμις τῆς μουσικῆς. Ἔχομεν οὕτω τὸν θρῦλον τοῦ Ὀρφέως, ποὺ ἐξημερώνει θηρία μὲ τὸ τραγοῦδι του, συγκινεῖ δένδρα καὶ βράχους καὶ τέλος μαλάσσει καὶ αὐτὸν τὸν Ἅδην. Ἔπειτα ἔχομεν τὸν θρῦλον τοῦ Ἀμφίονος, τὴν μουσικὴν τοῦ ὁποίου ἠκολούθουν καὶ αἱ πέτρες ποὺ ὥρθωσαν τοιουτοτρόπως τὰ τείχη τῶν Θηβῶν. Ἀπὸ τὸν Ὅμηρον φαίνεται πόσην ἐκτίμησιν ἔτρεφαν οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τοὺς ἀοιδούς. Καὶ αὐτὸς ὁ ἐθνικὸς θεὸς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἀπόλλων, εἶχεν ὡς σύμβολον τὴν λύραν, τὸ εὐχρηστότερον μουσικὸν ὄργανον τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἤσκει ἡ μουσική, ἐθεωρεῖτο τεραστία. Οὕτω π. χ. ὁ Πλάτων ἐπίστευεν, ὅτι μία καινοτομία εἰς τὴν μουσικήν, μία μεταρρύθμισις τῶν μουσικῶν νόμων, θὰ εἶχεν ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ πολιτειακοῦ συστήματος.

Ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐκτίμησιν, ποὺ εἶχαν διὰ τὴν μουσικήν, ἦτο καὶ ἡ καλλιέργειά της. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης ἀκμῆς, ἡ μουσικὴ ἦτο συνυφασμένη μὲ τὴν ὅλην πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους. Κατὰ τὰς μεγάλας ἐθνικὰς ἑορτὰς ἡ μουσικὴ ἔπαιζε πρωτεύοντα ρόλον, τακτικὰ δὲ ἐγίνοντο μουσικοὶ διαγωνισμοί. Εἰς τὰ μεγάλα Παναθήναια ἀπενέμοντο πέντε βραβεῖα διὰ τὴν κιθάραν. Δυστυχῶς ὅμως κανένα μνημεῖον τῆς μουσικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων δὲν περιῆλθεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Πολλαὶ ἀξιόπιστοι μαρτυρίαι ὑπάρχουν περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας τῆς μουσικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐν τούτοις ἐχάθησαν χωρὶς ν' ἀφήσουν ἴχνη οἱ ἦχοι, τοὺς ὁποίους ἤκουεν ὁ συνηγμένος εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τελετὰς ἑλληνικὸς λαός.

Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς εἶνε φανερόν, ὅτι ἡ μουσικὴ ἔπαιζε σπουδαῖον ρόλον καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεολαίας. Πολὺ ἐνωρὶς ἡ μουσικὴ διδασκαλία περιελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Ἤδη πρὸ τῶν περσικῶν πολέμων τὸ ἆσμα καὶ ἡ μουσικὴ ἐδιδάσκοντο εἰς ἴδια σχολεῖα. Ἔβλεπαν εἰς αὐτὰ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἕνα μέσον διαπαιδαγωγήσεως, ποὺ ὑπερεῖχεν ὅλων τῶν ἄλλων. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν δεύτερον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ὁ Λουκιανὸς ἀναφέρει εἰς τὸν Ἀνάχαρσιν τὸ μάθημα τῆς μουσικῆς μεταξὺ τῶν πρώτων, ποὺ ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ σχολεῖα τὴν ἐποχὴν τοῦ Σόλωνος.

Πάντως, ἡ μουσικὴ τῶν Ἑλλήνων ἦτο τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ βασικὴ διαφορά, ποὺ ὑπῆρχε καὶ ἡ ὁποία ἔχει μεγαλειτέραν σημασίαν ἀκριβῶς προκειμένου περὶ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς νεολαίας, συνίστατο εἰς τὴν στενωτάτην σχέσιν τῆς ἀθηναϊκῆς μουσικῆς πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν ποίησιν. Ἡ ἑνότης τῆς μουσικῆς μὲ τὴν ποίησιν δὲν ἀπετέλει ἁπλῶς τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς μουσικῆς

τῆς ἰδίας τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα. Ἡ γλῶσσα ἦτο τὸ γόνιμο. . . . . , ἐπὶ τοῦ ὁποίου ηὔξανεν ἡ μουσικὴ καὶ ἤνθιζε καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἀπεχωρίσθη οὔτε καὶ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑψίστης τελειοποιήσεώς της. Τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς μουσικῆς διδασκαλίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοῦτο : ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μουσικὴ χωρὶς τὸν λόγον, οὔτε νὰ παιχθῇ ὄργανον χωρὶς τραγοῦδι. Ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ δὲν εἶχε κανένα αὐθύπαρκτον σκοπόν, ἔπαιρνε δὲ νόημα ἐφ' ὅσον συνώδευε τὸ ἄσμα. Τὸ σπουδαιότερον εἰς τὴν μουσικὴν ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἐπίδρασίς της, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ὑστεροῦσε χωρὶς τὸν λόγον. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκφράζονται ἀπεριφράστως ἐναντίον μιᾶς μουσικῆς ἄνευ λόγου, διότι ἡ μουσικὴ, ἀπογυμνουμένη τῆς ἐννοίας τοῦ λόγου, μετεβάλλετο εἰς ἕνα ἀκαθόριστον παίγνιον ἀποναρκωτικῆς γοητείας καὶ ἐδημιούργει οὕτω μίαν σχολὴν ματαιοδοξίας. Ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Πλάτωνος πρὸς μίαν μουσικὴν χωρὶς λόγον ἦτο ἐξαιρετική. Ἡ μουσικὴ χωρὶς τὸν λόγον ἦτο κατ' αὐτὸν ἕνας ἀκατανόητος θόρυβος, μία μουσικὴ κακοῦ γούστου. Ὁ Φρῆμαν λέγει, ὅτι ὁ Ἕλλην ἠσθάνετο ἀπαίχθειαν πρὸς πᾶσαν μουσικήν, ἡ ὁποία δὲν συνωδεύετο ὑπὸ ἄσματος. Εἰς τὴν παλαιοτέραν μάλιστα Ἑλλάδα ἦσαν τελείως ἄγνωστοι μελῳδίαι χωρὶς λόγια. Ὁ Γ. φὸν Χοῦμπολτ εἶνε τῆς γνώμης, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἐχώρισαν τὴν μουσικὴν ἀπὸ τὸν λόγον : «Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ συνδυάζουν μὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς σκέψεως μίαν μουσικὴν τόσον θαυμασίαν, ὥστε οὐδέποτε ἐχώρισαν τὴν μουσικὴν ἀπὸ τὴν ποίησιν».

Πόσον ἡ μουσικὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦτο συνυφασμένη μὲ τὸ ἄσμα, τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τοῦ αὐλοῦ ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐκπαιδεύσει. Ὁ Ὅμηρος δὲν παρουσιάζει ἀκόμη τὸν αὐλὸν ὡς ὄργανον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μόνον τῶν Τρώων. Μόλις μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ὁ αὐλὸς εἰσήχθη προσωρινῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς νεολαίας. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐξιστορεῖ τὸ γεγονὸς εἰς τὴν «Πολιτείαν» του : Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀπέκτησαν διὰ τῆς ἐνημερίας των μεγαλειτέραν ἄνεσιν καὶ τὰ πνεύματα ἤρχισαν ἐξυψούμενα πρὸς κάθε μεγάλον, τότε, θέλοντες μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους νὰ ἐξάρουν τὰς πράξεις των, κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς μανίας νὰ ἐκμάθουν τὰ πάντα, ἄνευ διακρίσεώς τινος. Οὕτω εἰσήχθη καὶ ὁ αὐλὸς εἰς τὸν κύκλον τῆς μουσικῆς διδασκαλίας... Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ αὐλὸς εἶχε καταστῇ τόσον συνήθης, ποὺ ὅλοι οἱ μορφωμένοι εἶχον μάθει νὰ παίζουν αὐλόν. Ἀργότερον ὅμως τὸν ἐγκατέλειψαν, διότι διδαχθέντες σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ τῆς πείρας, ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κρίνουν τί ἐδημιούργει τὴν ἀρετὴν καὶ τί ὄχι.... Ὑπάρχει ἄλλως τε καὶ ὁ μῦθος τοῦ ἀπορριφθέντος αὐλοῦ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας, τῆς φρονήσεως καὶ τῆς τέχνης, ὁ ὁποῖος θέλει προφανῶς νὰ ὑποδηλώσῃ, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ αὐλοῦ οὐδόλως συντελεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Τὸν μῦθον τοῦτον ὁ Ἀριστοτέλης ἀφηγεῖται ὡς ἑξῆς : Ἡ Ἀθηνᾶ εὗρε τὸν αὐλὸν καὶ τὸν ἀπέρριψεν. Ἀλλ' εἶνε ἀκατανόητον, νὰ ἔπραξε τοῦτο ἡ θεὰ ἀπὸ ἁπλῆν δυσαρέσκειαν, ἐπειδὴ παραμορφώνει τὸ πρόσωπον. Διότι, κατὰ τὸν μῦθον, ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἐχλεύασαν τὴν Ἀθηνᾶν παίζουσαν αὐλόν, ἡ δὲ Ἀθηνᾶ ἰδοῦσα καὶ μόνη της εἰς τὸν καθρέπτην μιᾶς κρυσταλλίνης πηγῆς πόσον ἄσχημη ἦτο, ὅταν ἐφύσα τὸν αὐλόν, τὸν ἀπέρριψε μὲ ἀγανάκτησιν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὅμως ἄλλος εἶνε ὁ λόγος τῆς ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἀπορρίψεως τοῦ αὐλοῦ, ὁ λόγος δηλαδὴ ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ αὐλοῦ οὐδόλως συντελεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἀριστοτέλης στηρίζει τὴν ἀντίληψίν του αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἑξῆς σκέψεως· ὁ αὐλὸς ἀντίκειται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μουσικῆς διδασκαλίας, καθόσον καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ λόγου, δηλ. τὴν συνοδείαν του μὲ τὸ ἄσμα. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέρριψε

τὸν αὐλὸν δι' οὓς λόγους καὶ ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸν μῦθον. Ἐθεώρει τὸ παίξιμο τοῦ αὐλοῦ ἀγενὲς καὶ ταπεινωτικόν, διότι τόσον παρεμόρφωνεν ἐκεῖνον, ποὺ ἔπαιζε, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζουν πλέον τὸ πρόσωπόν του οὔτε οἱ καλύτεροι φίλοι του. Ἐξ ἄλλου, ὁ παίζων αὐλὸν δὲν ἠμποροῦσε οὔτε ν' ἀπαγγέλῃ οὔτε νὰ τραγουδῇ, ἀφοῦ εἶχε φουσκωμένο τὸ στόμα του. Οὕτω τὰ παιδιὰ τῶν Θηβαίων ἔπαιζαν αὐλόν, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ συνομιλοῦν μεταξύ των. Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἀνεφέρετο μόνον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν προστάτριαν θεὰν τῆς γενετείρας του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν προστάτην θεὸν τῶν προγόνων του, ὁ ὁποῖος ἔγδαρε ἕνα αὐλητήν, τὸν Μαρσύαν. Εἰς τὸν μουσικὸν ἀγῶνα τῶν δύο τούτων, αἱ Μοῦσαι ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ ὁποῖος ἐνῷ ἔπαιζε κιθάραν ἐτραγουδοῦσε συγχρόνως, ἐνῷ ὁ Μαρσύας, παίζων αὐλόν, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κάμῃ τὸ ἴδιον. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ μῦθος ἐξαίρει τὴν ἑνότητα τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ἄσματος καὶ καταδικάζει τὸν χωρισμόν των. Ἡ ἑνότης αὐτὴ ὡδήγησεν εἰς μίαν μοναδικὴν καὶ γόνιμον ἄλλη λοεπίδρασιν μεταξὺ γλώσσης καὶ μουσικῆς. Ἡ μουσικὴ ἐξύψωνε τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ ἡ ποίησις ἐξύψωνε τὴν μουσικὴν εἰς τὴν τελειότητα. Ἡ ἀγάπη τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν μουσικὴν ἦτο συγχρόνως ἀγάπη πρὸς τὴν μητρικήν των γλῶσσαν, διότι χωρὶς τὴν ἐμψυχωτικὴν φωνήν της ἡ μουσικὴ δι' αὐτοὺς δὲν εἶχε νόημα. Καὶ ἡ ἀγάπη των πάλιν πρὸς τὴν μητρικήν των γλῶσσαν ἦτο ἀγάπη πρὸς τὴν μουσικήν, πρὸς τὴν τέχνην, ποὺ ἀνύψωνε τὴν εὐφωνίαν της εἰς μίαν ἀνωτέραν σφαῖραν. Ἡ μουσικὴ εἰς τὰ σχολεῖα εἶχε σκοπὸν νὰ ἐξωραΐζῃ εἰς τὰ παιδιὰ τοὺς εὐγενεῖς λόγους μὲ σεμνοπρεπεῖς τόνους. Αἱ σκέψεις τοῦ ποιητοῦ ἔπαιρναν διὰ τῆς μουσικῆς εὐμελείας ἐντονωτέραν ἔκφρασιν, εἰς δὲ τὴν χρυσῆν ἀνάμιξιν τῶν τόνων οἱ λόγοι τῶν πινδαρικῶν ὕμνων ἐφάνταζαν σὰν τὴν δροσιὰ τοῦ κλήματος. Ἡ στενὴ αὐτὴ σχέσις τῆς μουσικῆς πρὸς τὸν λόγον καθιστᾷ εὐνόητον τὴν ἀντίληψιν τοῦ Σωκράτους, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε ἡ κορυφὴ τῆς μουσικῆς.

Εἰς τὴν σχέσιν ἐν τούτοις μεταξὺ μουσικῆς καὶ λόγου, ἡ πρώτη ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν δεύτερον. Οἱ Ἕλληνες ἔθεταν τὴν μουσικὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν βαθμίδα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, ἀκριβῶς διότι ἀπέδιδαν τοιαύτην σημασίαν εἰς τὴν μουσικὴν καὶ διότι δι' αὐτῆς τὰ παιδιὰ ἠμποροῦσαν νὰ γνωρισθοῦν ἐνωρίτατα μὲ τὰ καλύτερα ἔργα τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐπεβάλλετο ἡ ἐκμάθησις ἑνὸς ὀργάνου, πρὸς τὸν σκοπὸν δηλαδὴ τῆς ἀπαγγελίας τῶν ποιητικῶν ἀριστουργημάτων ὑπὸ τὴν κατάλληλον μουσικὴν ὑπόκρουσιν. Ὁ Πλάτων ἐκφράζεται σαφῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου : οἱ λόγοι ρυθμίζουν τὴν μουσικὴν καὶ ὄχι ἡ μουσικὴ τοὺς λόγους. Ἢ μᾶλλον : Ρυθμὸς καὶ τόνος πρέπει ἀναμφιβόλως ν' ἀκολουθοῦν τὸν λόγον. Ἐὰν τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν μουσικὴν εἶνε οἱ λόγοι τοῦ ποιητοῦ, εἶνε φανερὸν ὅτι δὲν πρέπει οἱ λόγοι αὐτοὶ νὰ σκεπάζωνται ἀπὸ τὴν εἰς ἄκρον περίτεχνον ὑπόκρουσιν τοῦ ὀργάνου. Ἡ κιθάρα δὲν πρέπει νὰ εἶνε κυρίαρχος, ἀλλ' ἁπλῶς συνοδὸς τῆς φωνῆς. Καὶ ὁ Κούρτιος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν του δίδει εἰς τὸν λόγον τὴν πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ μουσικῇ. «Ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς μουσικῆς ἦτο ἡ ὑπογράμμισις τῆς σημασίας τοῦ λόγου. Ἦτο ὁ φορεὺς τοῦ ποιητικοῦ λόγου· ἔπρεπε νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ διὰ τῆς μελῳδίας καὶ τῆς ἁρμονίας, ἔπρεπε νὰ προετοιμάσῃ τὴν ἐπίδρασίν του, νὰ τονώσῃ τὴν ἔκφρασίν του, νὰ μεταδώσῃ τὸ περιεχόμενόν του. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ σπουδαιότερον κεφάλαιον τῆς μουσικῆς ἦτο τὸ ἆσμα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἆσμα τὸ προέχον ζήτημα ἦτο ἡ μονοφωνία τοῦ χοροῦ, ἵνα ὁ λόγος καθίσταται οὕτω κατὰ τὸ δυνατὸν εὐληπτότερος. Ὁ Πλάτων ἀξιοῖ ἐν τῇ «Πολιτείᾳ» του, ὅπως καὶ ἡ ὀργανικὴ συνοδεία μὴ ἀπομακρυνθῇ πολὺ τῶν κανόνων τοῦ ἄσματος».

Β'

Ἡ ἐποχὴ τῆς παρακμῆς παρουσίασε μίαν ὕφεσιν τῆς μουσικῆς μορφώφώσεως γενικῶς καὶ μίαν ἀλλοίωσιν τῆς χαρακτηριστικῆς ἰδιοτυπίας της, ἡ ὁποία ἐνέκειτο, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν ἑνότητα μουσικῆς καὶ λόγου. Δὲν ὑπεστηρίχθη ἀδίκως ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς φωνητικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ἄσματος, ἡ παλαιοτέρα ἐποχὴ παρουσίασε μίαν κλασικωτέραν καὶ ἰσχυροτέραν παραγωγήν. Ἡ μουσικὴ χωρὶς λόγια, τὸ ἁπλὸ αὐτὸ παιγνίδι τῶν τόνων, ἐνεφανίσθη πολὺ βραδύτερον, «ὅταν ἐπεζητεῖτο ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἀκουστικῶν ὀργάνων καὶ ἄλλαι ποικίλαι, πλὴν ἀσαφεῖς καὶ ἀκατάστατοι συγκινήσεις», ὡς λέγει ὁ Γκρασμπέργκερ. Προφανῶς, ὑπῆρχε καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους μία μουσικὴ χωρὶς λόγια, διότι λέγει οὗτος εἰς τὴν «Πολιτείαν» του : «Ἂς ὁμολογήσωμεν ὅμως ὅλοι, ὅτι ἡ μουσικὴ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πλέον εὐχαρίστων πραγμάτων, τόσον μόνη, ὅσον καὶ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ λόγου». Ἐπίσης καὶ ὁ Κράμερ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ λόγου ἐσημειώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς. Μία ἄλλη, ὀλιγώτερον γενικὴ ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας μόνον συναντωμένη πτῶσις τῆς μουσικῆς ἐπῆλθε, διότι ἡ μουσικὴ ἀπολέσασα τότε τὴν πλαστικὴν αὐτοτέλειάν της, ἔχασε συγχρόνως καὶ τὴν ἠθικήν της δύναμιν. Ἀντὶ νὰ δανείζῃ τοὺς τόνους της εἰς ἕνα σεμνοπρεπὲς καὶ σοβαρὸν ποίημα καὶ νὰ παρουσιάζεται συνδυασμένη μὲ τὸν παρορμητικὸν καὶ ἐξυψωτικὸν λόγον, κατέπεσεν εἰς τὸ ἐπίπεδον ἑνὸς ἁπλοῦ μέσου ἢ βοηθητικοῦ συμπληρώματος διαφόρων σκηνικῶν παραστάσεων. Ὁ Πλούταρχος τὸ λέγει ἀπεριφράστως : Οἱ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες δὲν ἐγνώριζαν καθόλου τὴν θεατρικὴν μουσικήν, αἱ δὲ μουσικαὶ γνώσεις των περιωρίζοντο εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας. Τὴν ἐποχήν του ἐν τούτοις παρετήρειτο τὸ ἀντίθετον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Γκρασμπέργκερ εἶνε τῆς γνώμης, ὅτι ἀπὸ τοῦ 540 π. Χ. τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν Πυθίων, ἡ ἀναπαράστασις τῆς πάλης τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τοῦ δράκοντος Πύθωνος συνωδεύετο ἁπλῶς ὑπὸ ὀργανικῆς μουσικῆς, ἄνευ ποιητικοῦ κειμένου. Ὁ Μάξιμος Τύριον λέγει ὅτι ἡ παλαιὰ ἀθηναϊκὴ μουσικὴ ἐξετελεῖτο ὑπὸ ἐφηβικῶν καὶ ἀνδρικῶν χορῶν, ἐπειδὴ ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ μετετράπη εἰς μίαν τέχνην ἀκορέστου ἡδύτητος, χρησιμοποιουμένην εἰς σκηνικὰς καὶ θεατρικὰς παραστάσεις, ἤρχισεν αὕτη νὰ καταπίπτῃ καὶ νὰ θεωρεῖται καταστρεπτικὴ διὰ τὴν πολιτείαν. Ἐπίσης ἡ μουσικὴ κατέπεσεν ἀφ' ἧς ἐποχῆς, ἐν ἀδυναμίᾳ εὑρεθεῖσα νὰ καλύψῃ τὴν πνευματικὴν κενότητά της καὶ τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἀναμορφωτικοῦ σκοποῦ της, δὲν εἶχε πλέον ἄλλον προορισμόν, εἰμὴ μόνον νὰ προκαλῇ μίαν ὀκνηρὰν τέρψιν, καταστήσασα περιζητήτους τὰς αὐλητρίδας. Ἀκόμη βαθύτερον ἐξέπεσεν ἡ μουσικὴ, ὅταν βραδύτερον, ἐκφυγοῦσα τελείως τοῦ χαλινοῦ τοῦ λόγου, κατέστη ἓν ἁπλοῦν παίγνιον ἐρεθιστικῆς καὶ ἀκαθορίστου διαθέσεως καὶ γοητείας. Ἂς σημειωθῇ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὅτι οἱ κυνικοὶ ἐπολέμουν λυσσωδῶς τὴν μουσικὴν καὶ προσεπάθουν πάντοτε νὰ μειώσουν τὴν ἀξίαν της. Τὴν ἐπολέμουν, καθὼς ἐπολέμουν καὶ τὴν γεωμετρίαν.

Ἕνα δεύτερον χαρακτηριστικὸν τῆς μουσικῆς ἦτο ἡ ἐξαιρετικῶς μεγάλη ἐπίδρασις τὴν ὁποίαν ἤσκει ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τῶν χαρακτήρων. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐξετιμᾶτο ἰδιαιτέρως ὡς μέσον ἀναπτύξεως τῆς νεολαίας. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, ἡ μουσικὴ των ἤσκει ἄμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἦτο ἓν μέσον χαλιναγωγήσεως τῶν παθῶν καὶ καθοδηγήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ μέτρον καὶ εἰς τὴν φρόνησιν. Ὡς παράδειγμα τῆς ἐξευγενιστικῆς ἐπιδράσεως τῆς μουσικῆς ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὴν μεγαλειώδη ἐπίδρασιν τῶν ἀσμάτων τοῦ Ὀλύμπου, τὰ ὁποῖα ἐνεθουσίαζαν τὰς ψυχὰς καὶ ἀφύπνιζαν ἠθικὰ συναισθήματα. Ἡ μουσικὴ ἦτο

ἡ μήτηρ πασῶν τῶν ἀρετῶν. Τούτου δοθέντος καθίσταται εὐνόητος ἡ ἀξία τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅπως τιμωρεῖται ἐπιεικέστερον ὁ κλέπτης, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγνώριζε νὰ παίζῃ κιθάραν! Ἐπίσης εὐνόητος καθίσταται ἡ γνώμη τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσα καινοτομία ἐν τῇ μουσικῇ ἠδύνατο νὰ συνεπιφέρῃ ἀνατροπὴν τοῦ πολιτειακοῦ συστήματος. Ἡ μουσικὴ διεισδύει εἰς τὴν ψυχήν, διεισδύει εἰς τὰ μυχιαίτατα τοῦ ἀνθρώπου, διαπλάσσει βαθμηδὸν τὸ ἦθος καὶ καθορίζει τὴν δρᾶσιν, δηλαδὴ ἐπηρεάζει τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς πολιτείας, τῶν νόμων, τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀφήγησις περὶ τῶν Κυναιθαίων, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Παραμελήσαντες τὴν μουσικήν, ἐξηγριώθησαν τόσον καὶ περιέπεσαν εἰς τοιαύτην διαφθοράν, ὥστε περιεφρονοῦντο ὑφ' ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος. Αἱ πόλεις μάλιστα ὑπέβαλον εἰς ἐπίσημον καθαρμὸν τοὺς πρέσβεις των, οἱ ὁποῖοι εἶχον μεταβῆ εἰς Κύναιθαν. Ὁ Πολύβιος ἀπέδιδε τὴν ἐξαγρίωσιν τῶν Κυναιθαίων ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι εἶχον οὗτοι παραμελήσει τὴν μουσικὴν διδασκαλίαν. Ὑψίστην ἐπίδρασιν ἤσκει ἡ μουσικὴ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως—κατὰ τὰς ἐν τῇ «Πολιτείᾳ» τοῦ Πλάτωνος ἐκτεθειμένας ἀπόψεις—ὅταν τὸ ἄσμα συνεδυάζετο μετὰ χοροῦ (ὀρχήσεως). Ὁ συνδυασμὸς ὀρχήσεως καὶ μουσικῆς εἶχε κατὰ τὸν Πλάτωνα τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἔδιδε μίαν συνεχῆ παρόρμησιν εἰς τὴν νεολαίαν, ἀσκοῦσαν οὕτω συνεχῶς τὴν φωνὴν καὶ τὸ σῶμα της. Ἐν τῷ συνδυασμῷ τῆς ὀρχήσεως καὶ τῆς μουσικῆς ἡ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ᾠδικῶν χορῶν ὁ Πλάτων ἔβλεπεν ἓν ἀποτελεσματικὸν μέσον ἐξυψώσεως πρὸς τὸ σεμνὸν καὶ τὸ ὡραῖον.

Ἂς μνημονεύσωμεν τέλος, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἀπέδιδαν εἰς τὴν μουσικὴν μεγάλην ἠθοπλαστικὴν δύναμιν. Ὑπῆρχον ἐν τῇ σχολῇ των ἄσματα ἐναντίον τοῦ πάθους, τῆς ἀπογνώσεως, τῆς τύψεως, ἐναντίον τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ, ἐναντίον τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ὀρέξεων. Τὸ βράδυ, ὅταν οἱ μαθηταὶ ἐπήγαιναν νὰ κοιμηθοῦν, ἀπεκαθαίροντο δι' ἀσμάτων ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ἡμέρας, τὸ δὲ πρωΐ, μόλις ἐξυπνοῦσαν ἔψαλλαν ἄσματα διὰ ν' ἀπομακρύνουν τὴν νυκτερινὴν ὑπνηλίαν καὶ νωθρότητα.

Ἓν τρίτον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀθηναϊκῆς μουσικῆς διδασκαλίας ἦτο τοῦτο: ὅτι οἱ νέοι ἦσαν γενικῶς ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκμάθουν ἓν ὄργανον. Τοῦτο δὲ συνέβαινε πρὸς τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν, νὰ συνοδεύουν οἱ νέοι διὰ μουσικῆς ὑποκρούσεως τὰ ποιητικὰ ἔργα. Ὁ Σωκράτης ἀπέδιδε τοιαύτην σημασίαν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς μουσικῆς διδασκαλίας, ὥστε εἰς λίαν προχωρημένην ἡλικίαν ἤρχισε λαμβάνων μαθήματα μουσικῆς παρὰ τῷ λυριστῇ Κόννῳ καὶ τῷ κιθαρῳδῷ Λάμπρῳ, διότι ἦτο τῆς γνώμης ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ ἐμάνθανεν ἀργὰ μουσικὴν, παρὰ νὰ μὴ ἐμάνθανε καθόλου. Ἡ λύρα καὶ ἡ κιθάρα ἦσαν τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα οἱ νέοι ἐμάνθαναν ἐνωρὶς νὰ παίζουν. Ἡ διδασκαλία των ἤρχιζεν ἀμέσως μετὰ τὰ πρῶτα μαθήματα ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς. Ἀμφότερα τὰ ὄργανα ταῦτα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κιθάρα ἦτο τὸ μᾶλλον περίτεχνον, ἦσαν ἔγχορδα. Ὁ ἀποκλειστικὸς λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπροτιμῶντο ἀπὸ τὰ πνευστὰ ὄργανα, ἦτο, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ἡ δυνατότης, τὴν ὁποίαν εἶχον, νὰ συνοδεύουν τὸ ἄσμα, δηλαδὴ ἡ δυνατότης τοῦ συνδυασμοῦ μουσικῆς καὶ ποιήσεως.

Ἐκ τῶν ἐγχόρδων ὀργάνων, ἡ λύρα ἦτο τὸ παλαιότερον. Ἀρχικῶς εἶχε τέσσαρας μόνον χορδὰς, κατὰ δὲ τὸν Πίνδαρον, προσέθεσεν εἰς αὐτὴν ὁ Λέσβιος Τέρπανδρος κατὰ τὸν ἕβδομον π. Χ. αἰῶνα ἑτέρας τρεῖς χορδάς. Ἡ κιθάρα διέφερε τῆς λύρας κυρίως διὰ τοῦ ἠχητικοῦ κυτίου της, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον αἱ χορδαί. Ἡ κιθάρα συνίστατο ἐκ τοῦ κοίλου τούτου μέρους της, ἐκ δύο πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἐκτεινομένων κεράτων καὶ ἑνὸς ξύλου, τὸ ὁποῖον συνέδεε ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστερεοῦντο αἱ χορδαί. Ἡ

λύρα ἐπαίζετο δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἑκατέρωθεν, ἢ δι' ἑνὸς πλήκτρου ἢ πτεροῦ, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίει τὸ ἕνα χέρι καὶ διὰ τῶν δακτύλων τοῦ ἄλλου. Ὁ Πλάτων ἐπέτρεπεν εἰς τὴν ἰδεώδη πολιτείαν του καὶ τὴν λύραν καὶ τὴν κιθάραν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τούτοις ἀπέκρουε τὴν περίτεχνον κιθάραν, ὡς δεξιοτεχνικὸν ὄργανον. Γενικῶς οἱ Ἕλληνες κατεδίκαζαν τὴν δεξιοτεχνίαν εἰς τὴν μουσικήν. Ἐξετίμων μόνον τὴν ἁπλῆν μουσικήν, ἡ ὁποία δὲν ἀπήτει μεγάλην δεξιοτεχνίαν, ἀποκρούοντες πᾶσαν τεχνικότητα καὶ μηχανικὴν εὐχέρειαν. Δι' αὐτὸ δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ καταστήσουν τὰ παιδιὰ διρτουόζους τοῦ ἄσματος ἢ τῆς κιθάρας. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν χυδαίαν τὴν δεξιοτεχνίαν ἐν τῇ μουσικῇ. Διδασκαλία τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ γενικὸν μορφωτικὸν χαρακτῆρα, ἐφόσον εἰς τὴν θέσιν τῆς ἠθικῆς ἐπενεργείας παρενεβάλλετο ἡ ἔκπληξις διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν. Αἱ σπειροειδεῖς διακυμάνσεις, οἱ τρίλλιες καὶ οἱ καδέντσες, αἱ καινοτομίαι αὐταί, ποὺ εἰσήγαγεν ἡ σχολὴ τοῦ Φρύνιδος, χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ὡς μία ἀσέβεια πρὸς τὴν Μοῦσαν. Ἐξ ὅλων τούτων γίνεται εὐχερῶς νοητὴ ἡ ἀφήγησις τοῦ Πλουτάρχου περὶ τοῦ νεαροῦ ἀκόμη Ἀλεξάνδρου. Ἔπαιζε κιθάραν καὶ ἐτραγουδοῦσε μὲ τόσην δεξιοτεχνίαν, ὥστε ὁ πατήρ του Φίλιππος, ὅταν τὸν ἤκουσε νὰ παίζῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς ἕνα συμπόσιον τοῦ ἐφώναξε : «Δὲν ἐντρέπεσαι νὰ παίζῃς μὲ τόσην δεξιοτεχνίαν ;» Ὁ Πλάτων ἐκηρύσσετο ἀπεριφράστως ἐναντίον ἀσμάτων καὶ χορῶν, συνοδευομένων ὑπὸ πολυφωνικῶν ὀργάνων καὶ συντεθειμένων εἰς ὅλα τὰ τονικὰ συστήματα. Τὸ ἰδανικόν του ἦτο ἡ ἁπλότης ἐν τῇ μουσικῇ. Ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὅλα τὰ ἔγχορδα ὄργανα, ποὺ ἀπήτουν μεγάλην δεξιοτεχνίαν καὶ εὐχέρειαν, διότι ἀνεγνωρίσθη γενικῶς, ὅτι ἡ ἐπίδρασίς των ἦτο βλαβερά.

MATHIAS VAERTING

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΣΥΝΘΕΤΟΥ κ. RICHARD STRAUSS

Ἡ τέχνη εἶνε προϊὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀποστολή της δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ζῇ μίαν αὐταρέσκως ἀπομεμονωμένην ὕπαρξιν, σύμφωνα μὲ αὐθαιρέτως ἐπινοηθέντας ἢ πρὸς στιγμιαίας ἀνάγκας προσαρμοσθέντας «νόμους», οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐχαρακτηρίσθησαν «αἰώνιοι». Ἡ φυσικὴ ἀποστολή της εἶνε μᾶλλον, νὰ παρέχῃ δείγματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν λαῶν.

Ὅποιος ρίψῃ ἕνα βλέμμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, θὰ συναγάγῃ ὡς κάτι τελείως αὐτονόητον τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς μουσικῆς, ἡ διαγραφὴ τῆς σημασίας της ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ εἶνε κατὰ πολὺ δυσχερεστέρα, διότι ἡ μουσικὴ παρέχει ὀλιγώτερον ὀφθαλμοφανῆ ἀντικείμενα συγκρίσεως μὲ τὴν ζωήν. Ἐξ ἄλλου ἡ θεμελιώδης τεχνικὴ κατανόησις τῆς «μουσικῆς γλώσσης»—ἐὰν δηλαδὴ δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς νεκρᾶς καὶ μόνον εἰς τὸν ἱστορικὸν προσιτῆς γλώσσης, ἀλλὰ περὶ μιᾶς γλώσσης ζωντανῆς, τὴν ὁποίαν ὅλοι κατανοοῦν εἰς τὴν ἐποχήν μας—ἀναφέρεται εἰς ἕνα σχετικῶς πρόσφατον παρελθόν. Ἡ τεχνικὴ διαμόρφωσις τῶν ἐκφραστικῶν τρόπων της καὶ ἡ διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν γραμματικῶν καὶ στυλιστικῶν στοιχείων της διαρκῶς αὐξάνουσα διάδοσις τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς μουσικῆς, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τῶν τελευταίων μεγάλων διδασκάλων μας, ἀπήτησε μίαν προεργασίαν ἐλαχίστων σχετικῶς αἰώνων. Καθὼς συμβαίνει εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἄλλων τεχνῶν, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς τέχνης, ἐσημειώθη μία πρόοδος ἀπὸ τῆς ἀποδόσεως ἀκαθορίστων ἀρχικῶς ἢ γενικῶν τυπικῶν παραστάσεων μέχρι τῆς ἐκφράσεως ἑνὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὡρισμένου, ὑποκειμενικοῦ καὶ ἰδιαιτέρου κύκλου ἰδεῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐσωτερικὴ διαδικασία τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς κρύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ τὸ περίβλημα καθαρῶς φορμαλιστικῶν στοιχείων μερικοὶ αἰσθητικοί, εἰς τοὺς ὁποίους μόνον ἡ ἐξωτερικὴ διατύπωσις καὶ τὸ καθαρῶς φορμαλιστικὸν κεφάλαιον ἦτο προσιτόν, ἐδημιούργησαν τὸν τελευταῖον καιρὸν μίαν πλήρη σύγχυσιν. Ἀπὸ μίαν μυωπίαν των, ὀφειλομένην εἰς ἔλλειψιν δημιουργικότητος, ἄλλοι παρεῖδον τελείως καὶ ἄλλοι ἐπιπολαίως ἐξήτασαν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ βάθος τῆς μουσικῆς. Ἡ θεωρία τῶν ἐν λόγῳ αἰσθητικῶν συνίσταται εἰς τὸ ἀλάθητον κατ' αὐτοὺς δόγμα τῆς μορφῆς. Τὸ ζωντανὸν περιεχόμενον τῆς τέχνης ἦτο δι' αὐτοὺς ἕνα βιβλίον ἐσφραγισμένον μὲ ἑπτὰ σφραγῖδας. Συνεπῶς πρὸς τὴν μυωπίαν των, ἐπίστευσαν ὅτι μὲ τὴν ἀενάως ἐπαναλαμβανομένην ὑπερήφανον δικτατορικὴν κραυγήν των «ἕως ἐδῶ καὶ

RICHARD STRAUSS

ὄχι περαιτέρω !» θὰ ἐσταματοῦσαν τὴν φυσιολογικὴν ἐξέλιξιν ἢ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ παραστήσουν μίαν ἐποχὴν ὡς τὴν τελευταίαν καὶ ὑψίστην ἀκμὴν μιᾶς δυνατῆς ἐξελίξεως. Ἐναντίον ὅμως τῶν καθυστερημένων ἀπόψεων μιᾶς τοιαύτης αἰσθητικῆς ἔχομεν τὴν ἐτυμηγορίαν τῆς ἱστορίας αὐτῆς ταύτης.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει σήμερον νὰ καταδικάσωμεν ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως τὴν πλάνην ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ μουσικὴ κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε παρὰ ἕνας ἠχητικὸς καὶ μόνον φορμαλισμός. Ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων διδασκάλων μας καὶ τῶν ἀσυγκρίτων ἀριστουργημάτων των ἀπέδειξε κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον τὴν ἄμεσον σχέσιν τῆς μουσικῆς μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμόν.

RICHARD STRAUSS

ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΝΤΕΜΠΥΣΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΙΑΝΙΣΤΑ κ. ALFRED CORTOT

Ὡμίλησαν ἤδη ἐπανειλημμένως περὶ τῶν νεωτερισμῶν καὶ τῶν τεχνικῶν ἐπινοήσεων τῆς μουσικῆς τοῦ Κλὼντ Ντεμπυσύ, ποὺ εἶνε τρόπον τινὰ μία «ραφιναρισμένη» ἁρμονικὴ γλῶσσα, μὴ δυναμένη νὰ ὑποστῇ καμμίαν ἀνάλυσιν. Καὶ τοῦτο διότι παραλλήλως πρὸς τὰ πλεονεκτήματά της, αὕτη παραβλέπει τοὺς καθιερωμένους ὅρους τοῦ μουσικοῦ τονισμοῦ καὶ ἀνέχεται μεταξὺ τῶν τόνων, τῶν καταφανῶς πλέον ἀπομεμακρυσμένων, τὴν ἀπροσδόκητον προσέγγισιν αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἡ παράτολμος αὕτη καινοτομία τοῦ συνθέτου, ἐνεθουσίασε πάντοτε τὸν ἀκροατὴν τῆς μουσικῆς τοῦ Ντεμπυσύ, καὶ δικαίως, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος ἐπέτυχε ν' ἀνανεώσῃ συγχρόνως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς μουσικοσυνθέσεως.

Καὶ πράγματι. Ἐνῷ ὁ Ντεμπυσὺ ἐζωντάνευε τὴν μυστηριώδη εὐχαρίστησι τῶν ἠχων, δημιουργῶν τὴν λεπτὴν ἁρμονικὴν ἀτμόσφαιραν ὅπου ἱκανοποιοῦνται ἡ εὐαισθησία του ἢ ἡ φαντασία του, ταὐτοχρόνως ἀπέδιδεν εἰς τὴν βιρτουοζιτὲ τῶν ὀργάνων, μίαν περίεργον ποιητικὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν τῆς εἶχον ἀφαιρέσει πρὸς στιγμὴν αἱ αὐστηραὶ φραγκιστικαὶ τάσεις τῶν Γάλλων συνθετῶν.

ALFRED CORTOT

Τόσον εἰς τὸ ἔργον του δι' ὀρχήστραν ὅσον καὶ εἰς τὸ «κουάτυορ» του καὶ εἰς τὰς τρεῖς σονάτας του τὰς ὁποίας ἀτυχῶς ἀφῆκεν ἡμιτελεῖς, συναντᾷ κανεὶς τὴν ἰδιαίτερή του ὀξεῖαν γνῶσιν τῶν ἐξαιρετικῶν πόρων τῶν μουσικῶν ὀργάνων, γνῶσιν προσηρμοσμένην μὲ μίαν τόσον ἐπιτυχημένην ἀκρίβειαν εἰς τὰ συναισθήματα τὰ ὁποῖα ὁ Ντεμπυσὺ ἐννοεῖ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς του : Τὰ συναισθήματα δὲ αὐτὰ συνίστανται πότε εἰς τὴν λεπτομέρειαν ἑνὸς ἰδιαιτέρου φθόγγου ποὺ ὑψώνει κάποιο τερπνὸν ἀπόσπασμα, καὶ πότε εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἀσυνηθίστων γραμμῶν ἡ ὁποία ἀλλοιοῦσα τοὺς τόνους δίδει τὸν ἐντατικὸν χρωματισμὸν τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν περιγραφικῶν τεμαχίων του ἢ τὴν διαφανῆ ἀντήχησιν τῶν ἁρμονικῶν αὐτῶν φόντων ποὺ τοῦ εἶνε τόσον προσφιλῆ καὶ χάρις εἰς τὰ ὁποῖα αἱ μουσικαὶ εἰκόνες του ὁμοιάζουν ὡσὰν νὰ προβάλλωνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον παθητικώτεραι, διὰ νὰ συγχωνευθοῦν ἐκ νέου κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐξαϋλώσεώς των.

Σ' ἕνα ἀξιοπρόσεκτον ἄρθρον τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη τὴν ἐπαύριον τῆς πρώτης παραστάσεως τοῦ «Πελλεὰς», ὁ Πὼλ Ντυκὰς ἐδήλου ὅτι ἠδυνάτει νὰ ἀνάλυσῃ μίαν μουσικὴν τόσον στενῶς συνδεδεμένην μὲ τὸ λιμπρέττο καὶ παρέβαλλε αὐτὴν τὴν ἀπόπειραν μὲ τὸ νὰ ἐπεχείρει τις τὸ κύτταγμα ἑνὸς τζαμιοῦ ἀπὸ μία σκοτεινὴ γωνία ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἐστέρει τὶς ἀντανακλάσεις του.

Ἡ μουσικὴ τοῦ Ντεμπυσὺ διὰ πιάνο ἔχει ἐπίσης καὶ αὐτὴ τὴν ποίησιν ποὺ τὴν διέπει ὁλοκληρωτικὰ καὶ ἡ ὁποία μετριάζει ἢ αὐξάνει τὰς διαβαθμίσεις της, ἐπιτυγχάνει ἢ ἐπιβραδύνει τὸν ρυθμόν της, ἐπιβάλλει τὰς σιω-

πάς της, ἐμπνέει τὰς λεπτομερείας της καὶ σχηματίζει τὰς ἀναλογίας της. Τὸ ἱερὸν δὲ αὐτὸ ποίημα ποὺ διέπει τὴν μουσικήν του, δὲν εἶνε ἄλλο ἀπὸ τὴν φαντασίαν. Αὐτὴ δὲ, δὲν εἶνε μία φαντασία μόνον μουσική, ὡς ἐκείνη τοῦ Σοπέν, τοῦ Σοῦμαν ἢ τοῦ Φωρὲ ποὺ ἐπαρκεῖ εἰς ἑαυτὴν καὶ ἀποδίδει, χωρὶς νὰ τὰς ἐκφράσῃ καθαρὰ τὰς ὀνειροπολήσεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μία φαντασία ἀκριβὴς ἡ ὁποία προστρέχει εἰς τὰς πλέον θετικὰς ὑποβολὰς τοῦ πνεύματος καὶ τῶν αἰσθήσεων τῶν ἀκροατῶν τοῦ συνθέτου.

Θὰ ἐπεθύμουν ν' ἀποφύγω εἰς τὰ μαθήματα αὐτὰ τὸν σκόπελον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ Ντυκὰς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀρνηθῶ ὅτι εἶνε παρακεκινδυνευμένο τὸ νὰ δοκιμάσῃ κανεὶς συγχρόνως μὲ τὴν ἀνάλυσιν μιᾶς μουσικῆς φόρμας τόσον προσωπικῆς, νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ αἰσθήματος τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ὑπαγορεύῃ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐκτελεστῶν τοῦ ἔργου. Διότι, δυνατὸν ἡ ἠχητικὴ γοητεία μιᾶς φράσεως νὰ εἶνε τόσον γλυκεῖα, ὥστε νὰ φθάνῃ διὰ τῆς ἀναπολήσεως εἰκόνων νὰ προετοιμάζῃ εἰς τὴν μουσικὴν συγκίνησιν ἕνα ἔδαφος πλέον εὔφορον καὶ ὅτι χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα πάντοτε τὰς προθέσεις τῶν γυγγραφέων τῶν ὁποίων μελοποιοῦμεν τὰ ἔργα· τὸ γεγονὸς μόνον ὅτι θέλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς ἑαυτοὺς ὅλους τοὺς λόγους μιᾶς κεχωρισμένης ἀναλύσεως τῆς μουσικῆς ἀπὸ τὸ λιμπρέττο, προδιαθέτει καὶ ἄλλους εἰς τὸ νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ τὴν δοκιμάσουν ἐπίσης.

Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Ντεμπυσσὺ διὰ πιάνο, τὰ ὁποῖα συνέθεσε μεταξὺ 1888—1890, ἤτοι «Αἱ δύο ἀραμπέσκ», «Ἡ Μπαλλάντ», «Ἡ Μαζούρκα», «Ἡ Ρεβερὶ», «Ἡ Νοκτὺρν», καὶ «Τὸ ρωμαντικὸ βάλς», δὲν ἀφήνουν νὰ προβλέψῃ κανεὶς εἰμὴ ἐλάχιστα τὴν κυρίαν τῆς δυνάμεώς της ραφιναρισμένην μουσικότητα, τὴν διαμοιράζουσαν μετὰ τόσης τέχνης τὰ συναισθήματα, εἰς τὰ μεταγενέστερα ἔργα του, ὡς «Τὰ πρελὺντ», «Αἱ ἐστάμπ» καὶ «Αἱ εἰκόνες».

Παρὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἐκ μέρους του ἐπιδεξίων ρυθμῶν καὶ ἀντηχήσεων ὅλως ἀσυνήθων εἰς τὰ ἔργα τοῦ εἴδους τούτου τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν συγχρόνων του, ἐν τούτοις ὁ Κλὼντ Ντεμπυσσὺ φαίνεται δι' αὐτῶν ἐπιδεκτικὸς εἰς τὰς συνδυασμένας ἐπιρροὰς τοῦ Γκρὴκ καὶ τοῦ Μασνέ, τῶν ὁποίων ἡ τυραννία ἐκυριάρχει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπὶ τῶν ἔργων μουσικῆς δωματίου.

Οἱ χάρες τῶν ἔργων τούτων, τῶν ὀλίγων ἀχρόων μυρίζουν ἀκόμη λίγο σχολεῖον, γεγονὸς ποὺ καθιστᾷ δυσεξήγητον, πῶς, κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔβλεπαν τὸ φῶς αἱ φρόνιμοι αὗται μουσικαὶ παραγωγαί, ἡ Ἀκαδημία ἐνόμισε ἑαυτὴν ὑποχρεωμένην νὰ καταγγείλῃ τὰς ὑποβολιμιαίας τολμηρότητας τοῦ συνθέτου τοῦ «Πρεντὰν» καὶ τῆς «Ντεμουαζὲλ Ἐλύ».

Ἀλλὰ ἐὰν χρειάζωνται μερικὰ ἀκόμη χρόνια διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν αὐτὴν τὴν φωτεινὴν καὶ διαπεραστικὴν τεχνικὴν διὰ τῆς ὁποίας ἡ σύνθεσις τῶν διὰ πιάνο τεμαχίων τοῦ Ντεμπυσσὺ συγγενεύει μὲ μερικοὺς Ντεγκὰς ἢ τὶς ἄλφα ἢ βῆτα κινέζικες κακογραφίες, ἐπιβάλλεται ἐν τούτοις νὰ ξεχωρίσωμεν εἰς τὴν μουσικὴν παραγωγὴν τῆς περιόδου ταύτης τρία ἔργα τὰ ὁποῖα διὰ πλείστους λόγους ἀξίζουν ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε ἄλλα ἀπὸ «Τὴν φαντασίαν διὰ πιάνο καὶ ὀρχήστραν», τὴν «Σουίτ μπεργκαμάσκ» καὶ τὸν «Χορόν».

Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Κλὼντ Ντεμπυσσὺ, ἀφοῦ ἀπέσυρε τὴν «Φαντασίαν», (ποὺ συνέθεσε τὸ 1888, καὶ ἤτις ἀπετέλει τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἀποστολῆς ἐκείνης εἰς τὸν μουσικὸν διαγωνισμὸν τῆς Ρώμης, καὶ ἡ ὁποία, εἶχε γίνει τόσον δυσμενῶς δεκτὴ ἀπὸ τὸ Μουσικὸν Τμῆμα τῆς Ἀκαδημίας), ἀπὸ τὸ πρόγραμμα μιᾶς συναυλίας τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», προφασιζόμενος

τὴν ἐλαττωματικὴν ἐνορχήστρωσιν τοῦ φινάλε, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἔκδοσίν της ἐνόσῳ ἔζη. Μολαταῦτα, «Ἡ φαντασία», παρὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἄρνησιν τοῦ Ντεμπυσὺ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἔκδοσιν καὶ ἐκτέλεσίν της ὅταν ἔζοῦσε, αὕτη ἐπαίχθη τὸ 1930, χαρακτηρισθείσης τῆς ἐκτελέσεώς της ὡς ἱεροσυλίας ἀπὸ μερικοὺς μουσικούς μας κοπτομένους κάπως ὑπερβαλόντως διὰ τὴν μεταθανάτιον δόξαν τοῦ Ντεμπυσύ. Πρὸς καθησύχασιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν πνευμάτων, πρέπει κανεὶς νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ, ὅτι οἱ λόγοι ἐξ ὧν ἐπήγασεν ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ντεμπυσὺ τοῦ νὰ μὴ παίζεται ἡ «Φαντασία» του, δὲν ἦσαν μουσικῆς ἀποκλειστικῶς φύσεως. Πάντως, καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν τὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ Ντεμπυσὺ, ὅσον ἀφορᾷ μερικὰς ἀδυναμίας του εἰς τὴν ἐνορχήστρωσιν τοῦ φινάλε του καὶ ἐκφράσωμεν καὶ τὴν λύπην μας διὰ τὸ ἐλαττωματικὸν τῆς ἀναλογίας ποὺ μειώνει τὸ τελευταῖον μέρος καθὼς καὶ τὴν «κόντα» τοῦ πρώτου τεμαχίου, δὲν παραμένει ὀλιγώτερον ἀληθὲς, ὅτι «Ἡ φαντασία», εἶνε ἕνα ἔργον ποὺ περιέχει κάτι καλλίτερον ἀπὸ μαθητικὰς ὑποσχέσεις, ὅπως τοῦ κατεμαρτύρησαν λίαν ἀδίκως : Ἡ δροσιὰ καὶ εἰλικρίνεια τῶν ἰδεῶν τοῦ πρώτου μέρους, ἡ ὀνειροπόλος καὶ τρυφερὰ μελαγχολία τοῦ σιγανοῦ αὐτοῦ τεμαχίου, ἡ γοητευτικὴ μετάπτωσις ἡ ὁποία τὸ συνδέει μὲ τὸ τελικὸν μέρος καὶ ἡ σταθερότης τῶν γραμμῶν ἥτις εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ὑπογραμμίζει τὰς ρυθμικὰς μεταβολὰς τοῦ ἀρχικοῦ θέματος, ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα, ὀφείλονται ἀναντίρρητα εἰς ἕνα μουσικὸν ἀσφαλῆ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἂν ὄχι καὶ ἀπόλυτον κύριον τῆς τέχνης του.

Ἂν ἐξ ἄλλου μελετήσωμεν τὴν σύνθεσιν τοῦ μέρους τοῦ πιάνου, τὴν γραφεῖσαν κατ' ἀπομίμησιν τῆς «Σενφωνὶ σὺρ ἓν τὲμ Μοντανιὰρ» τοῦ Βενσὰν ντ' Ἰντύ, δι' ὄργανα συναυλίας καὶ ὄχι διὰ σόλο, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διαφέρει εἰς τοῦτο ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ἰδίας περιόδου καὶ ἀφήνει νὰ προβλέψῃ κανεὶς τὴν ἀνανακλαστικὴν τεχνικὴν τῶν περιγραφικῶν τεμαχίων, εἶνε ἀκριβῶς ἡ δεξιοτεχνία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Ντεμπυσὺ χρησιμοποιεῖ τὸν εἰδικὸν αὐτοῦ τόνον εἰς τὸ προαναφερθὲν μέρος τοῦ πιάνου καὶ πόσον, ἀναμιγνυόμενον εἰς τὴν ὀρχήστραν τὸ πιάνο πλουτίζει καὶ ποικίλλει τὴν παρουσίασιν τῆς μουσικῆς φράσεως διὰ τῆς συνεισφορᾶς τῆς ἐλαφρᾶς βιρτουοζιτέ του, τῆς συγκρατήσεως τῶν πεντάλ, τοῦ γραφικοῦ χρωματισμοῦ τῆς ἠχητικότητός της.

«Ἡ Σουΐτ μπεργκαμέσκ» τὸν μολονότι ὀλιγώτερον προσωπικὴ καὶ ὑποκειμένη εἰς ἐπιδράσεις τοῦ Γκαμπριὲλ Φωρὲ, περιλαμβάνει ἐν τούτοις τὸ πολύτιμον κρᾶμα τοῦ συγχρόνου καὶ τοῦ παλαιοτέρου, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει καὶ ἀρκετὰ μεταγενέστερα ἔργα του, ποὺ τὸ ἀκρόαμά των μᾶς κάμνει νὰ ἀναπολοῦμε τὰς λεπτὰς σκιὰς τῶν συνθετῶν δι' ἁρμόνιον, τῶν προγόνων αὐτῶν τοῦ Ντεμπυσύ, τῆς κατ' ἐξοχὴν προτιμήσεώς του.

Μὲ τὴν καπριτσιόζικη ταχύτητα τοῦ ρυθμοῦ τοῦ «Χοροῦ» του, (τὸν ὁποῖον ἀρχικῶς εἶχεν ὀνομάσει «Ταραντέλλα»), γευόμεθα προκαταβολικῶς τὴν σκιρτῶσαν εὐχαρίστησιν τοῦ ρυθμοῦ, ποὺ θὰ δώσῃ ζωὴν τόσον καινούργια καὶ προσωπικὴ στὴν μεταγενεστέρα μουσικὴ τοῦ Κλὼντ Ντεμπυσύ, μὲ τὴν ὁποίαν ὅμως ἀδυνατῶ δυστυχῶς ν' ἀπασχοληθῶ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ἵνα μὴ ἐπεκταθῶ περισσότερον τοῦ δεόντως.

Ο CESAR FRANCK

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΥ κ. ALFRED CORTOT.

Οἱ προκάτοχοί μου μελετηταὶ τῆς πιανιστικῆς παραγωγῆς τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ, ἔχουν ἤδη σημειώσει ὅτι τὸ ἔργον του εἶνε χωρισμένον εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος τοῦ ἔργου τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ ἀπὸ τοῦ 1842—1846 δηλαδὴ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρραβώνων του, συνίσταται ἀπὸ μίαν σειρὰν δοκιμίων φερόντων τὸν «ρητορικὸν» χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποὺ ἦτο ἀβεβαία καὶ ἐκλεκτική. Ἡ ἐποχὴ δὲ αὐτὴ συμπίπτουσα μὲ τὴν δύουσαν ἐπιρροὴν τῆς ἰταλικῆς μουσικῆς, καὶ τας πυρίνας ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνατέλλοντος ρωμαντισμοῦ, συγχέουσα τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν πολυλογίαν,εἶδεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χοῦμερ τὸν συνεχιστὴν τοῦ Μπετόβεν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φελισιὲν Νταβὶντ, τὸν ἀντίπαλον τοῦ Μπερλιὸζ, καὶ ἐπιφυλάσσει τὴν ἰδίαν ὑποδοχὴν τόσον εἰς τὴν καταπληκτικὴν ἐφεύρεσιν τῆς ἐνορχηστρώσεως καὶ τὴν φλογερὰν φαντασίαν ἑνὸς Φράντς Λὶστ, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀπογοητευτικὰς κοινοτυπίας ἑνὸς Θάλμπεργκ ἢ ἑνὸς Μόσχελ.

Μεσολαβεῖ κατόπιν ἕνα διάστημα 40 περίπου χρόνων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων οἱ μυστικιστικοὶ φθόγγοι τῆς γονυκλινοῦς τρόπον τινὰ μουσικῆς ἐνώπιον τῶν θωμῶν, ἥτις ἐπικρατεῖ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, προσδίδουν ἕνα χαρακτῆρα καθαρῶς θρησκευτικὸν καὶ εἰς τὴν μουσικὴν τοῦ Σεζὰρ Φράνκ.

Μεταγενεστέρως, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1883 μέχρι τοῦ 1886, μολονότι ὑπερεξηκοντούτης πλέον, ὡσεὶ νὰ ἤθελε νὰ ἐξαγοράσῃ διὰ μιᾶς τὴν τόσον ὑπολανθάνουσαν παραγωγήν του ποὺ προανεφέραμεν, ὁ Σεζὰρ Φρὰνκ συνθέτει τὰ τέσσαρα μεγάλα ἀριστουργήματά του, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν τελειωτικὴν ἔκφρασιν μιᾶς τέχνης καὶ μιᾶς πίστεως, θαυμασίως συνδυαζομένων. Τὰ ἔργα αὐτὰ τοῦ Φράνκ εἶνε τὸ Πρελούντιο, (Κοράλ καὶ Φούγκ), Πρελούντιο (Ἄρια καὶ Φινάλε), οἱ Τζὶνς καὶ αἱ Συμφωνικαὶ «Βαριασιόν».

Θὰ ἠδυνάμεθα, χωρὶς νὰ χαρακτηρισθῶμεν ὡς ἀνευλαβεῖς ἢ ἄδικοι, νὰ παραβλέψωμεν εἰς τὴν μελέτην μας ταύτην τὰ ἔργα τῆς νεότητος τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ, τὰ συμπίπτοντα μὲ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας τοῦ δεξιοτέχνου καὶ μὲ τὰς μαθητικὰς μουσικὰς μελέτας του, ἐφόσον ἐξ αὐτῶν, δὲν διαφαίνεται ἀκόμη παρὰ ἀμυδρῶς τὸ στὺλ καὶ ἡ προσωπικότης του.

Θὰ ἀρκεσθῶμεν κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ νὰ ἀναφέρωμεν μόνον τοὺς τίτλους τῶν πρωτολείων τούτων τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπαρίθμησιν ποὺ τοὺς ἔκαμεν ὁ Βινσέντ ντ' Ἰντύ, εἰς τὸ ἀξιόλογον σύγγραμά του τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εὐλαβῶς εἰς τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου του καὶ εἰς τὴν ὁποίαν μελέτην, ὁ κ. Ζουλιὲν Τιερσὼ, προσέθεσε τελευταίως μίαν νέαν καὶ πολύτιμον συνεισφορὰν, μελετῶντας μερικὰ χειρόγραφα ποὺ ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν του οἱ κληρονόμοι τοῦ Σεζὰρ Φράνκ.

Ἠμπορεῖ δὲ κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ἡ οὕτω συμπληρωθεῖσα ἀπαρίθμησις τῶν ἔργων τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ τῆς α' περιόδου τῶν συνθέσεών του διὰ πιάνο εἶνε ἡ πληρεστέρα.

Τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε τὰ ἑξῆς : Εἰς τὸ 1832 συνέθεσε λαμπρὰς «βαριασιὸν» κατ' ἀπομίμησιν τοῦ «Πρε ὼ κλὲρκ», καὶ τὰ «ἐνθύμια τῆς νεανικῆ

ἡλικίας», ποὺ συνέθεσε διὰ πιάνον εἰς ἡλικίαν 11 1)2 ἐτῶν. ("Εργον 5). Τὸ τεμάχιον αὐτὸ εἶνε ἀρκετὰ ἐκτενὲς καὶ ἡ ἐπιτυχία του προξενεῖ εἰς τὸν μικρὸν συνθέτην ἕνα τόσον ζωηρὸν αἴσθημα παιδικῆς ἱκανοποιήσεως, ὥστε ἀμέσως δημιουργεῖ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἑτέραν σύνθεσιν διὰ ὀρχήστραν συναυλίας.

Εἰς τὸ 1835, εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν, ὁ Σεζὰρ Φρὰνκ συνθέτει τὴν α΄ μεγάλην σονάταν του, τὴν ὁποίαν ἀφιερώνει εἰς τὸν ἀδελφόν του Ζοζὲφ Φρὰνκ (ἔργον 10). Κατόπιν συνθέτει τὴν α΄ μεγάλην «φανταιζί» του, (ἔργον 12), εἰς ἕνα μόνον χρόνον, δύο μελωδίας διὰ πιάνο, (ἔργον 15) καὶ τέλος μίαν δευτέραν σονάταν (ἔργον 18ον) εἰς ἣν ὁ Τιερσὼ, σημειοῖ ἤδη τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ κυκλικοῦ σχήματος, τοῦ ὁποίου ὁ Σεζὰρ Φρὰνκ θὰ μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν ὀλίγα ἔτη ἀργότερον μὲ τόσον ἐμφαντικὸν τρόπον, τὰς συγκινητικὰς δυνατότητας εἰς τὸ «τρίο ἂν φὰ ντιὲζ μινέρ». "Ολα αὐτὰ τὰ πρωτόλεια τοῦ Φρὰνκ, παρέμειναν χειρόγραφα καὶ ἀποτελοῦν μέρος τῶν ἔργων του, τῶν μνημονευομένων παρὰ τοῦ κ. Ζουλιὲν Τιερσώ.

Κατόπιν, τὸ 1842 ὁ Σεζὰρ Φρὰνκ συνθέτει μίαν «Ἐγκλὸγκ» φέρουσαι γερμανιστὶ τὸν ὑπότιτλον «Τὸ τραγοῦδι τοῦ βοσκοῦ», καὶ τῆς ὁποίας ἡ βουκολικὴ μονοτονία δὲν διασκεδάζεται παρὰ ἀπὸ τὴν ἀντίθεσιν μιᾶς θυέλλης μεγαλοπρεπῶς ἐκδηλουμένης. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Βέλγος συνθέτης δίδει ἕνα «ντοῦο», σὲ «κὰτρ μαίν», κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἀγγλικοῦ ὕμνου.

Κατὰ τὸ 1843 ὁ Λεμουὰν ἐξέδωκε ἕνα «γκρὰν-καπρὶς» τοῦ Φρὰνκ, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν ἐκτίμησίν μας, εἶνε τὸ χαρακτηριστικώτερον ἔργον τῶν συνθέσεών του διὰ πιάνο. τῆς σειρᾶς αὐτῆς καὶ «Ἕνα σουβενὶρ τοῦ Αἶξ-λὰ-Σαπέλ».

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἦτο ἐξαιρετικὰ γόνιμον διὰ τὸν Σεζὰρ Φράνκ. Κατ' αὐτὸ ὁ Βέλγος συνθέτης μεταγράφει διὰ πιάνο, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Λίστ, τέσσαρας ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας μελωδίας τοῦ Φράντς Σοῦμπερτ : Τὴν «Νεαρὰν ἱερωμένην», τὴν «τρουίτ», «Τὰ παράπονα τῆς μικρᾶς κοπέλλας», καὶ τὴν «Κλὸς ντὲ-ζ-'Αγκωνιζάν». Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Σεζὰρ Φρὰνκ συνθέτει μίαν μπαλλάντα, δύο «φανταιζὶ σὺρ Γκυλιστὰν», (ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου μελοδράματος τοῦ Νταλαϊρὰκ), διὰ νὰ συνθέσῃ τὸν ἴδιον χρόνον (ὡς προκύπτει ἀπὸ μίαν ἰδιόχειρον σημείωσιν τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ ὑπ' ἀριθ. 10, ὅπου εἶνε καταγεγραμμένον) καὶ ἕνα σόλο διὰ πιάνο μὲ ἀκομπανιαμέντο κουάρτυορ. Τὸ ἔργον του τοῦτο τοῦ 1884 ὑπάγεται εἰς ἐκεῖνα ποὺ ὁ Σεζὰρ Φράνκ ἀπεκήρυξε μετὰ 15 ἔτη, διὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνθέσεών του, μὲ ἄλλα, ὡς ἡ «Λειτουργία» μὲ τριφωνίαν καὶ ἐξ τεμάχια ἁρμονίου. Μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπηρνήθη χάριν τελειοτέρων συνθέσεών του καὶ μίαν φανταιζὶ (ἔργον 13ον) ἀναγγελθεῖσαν ὅτι θὰ ἐξεδίδετο τὸ 1845 τρία παιδικὰ τεμάχια, μίαν φανταιζὶ «σὺρ-ντὲ-ζ-αἴρ Πολωναὶ» καὶ ἕνα «ντοῦο» «ἀ-κὰτρ μαὶν» ἐπὶ θεμάτων τῆς Λουσίλ, τῆς εὐχαρήστου «ὀπερὰ-κωμὶκ» τοῦ Γκρετρύ.

Ἡ νεανικὴ ὁρᾶσις πιανιστικῶν συνθέσεων τοῦ «Σεζὰρ-'Ωγκὺστ-Φρὰνκ, τῆς Λιέγης», ὅπως ἠρέσκετο νὰ ὑπογράφῃ τὰ πρῶτα ἔργα του, πρὸς διάκρισιν ἴσως ἀπὸ ἕνα σύγχρονόν του Ἐδουάρδον Φρὰνκ, ἐπίσης πιανίσταν καὶ συνθέτην, ζῶντα εἰς τὸ Βερολῖνον, περατοῦται ἀθορύβως, σχεδὸν συμβολικῶς, εἰς τὸ κατῶφλι μιᾶς νέας κατευθύνσεως μὲ δύο μελωδίας, ὑπὸ τύπον «ρωμάνς σὰν παρόλ», ἀφιερωθείσας εἰς τὴν Εὐτυχίαν Ντεμπυσύ, μνηστὴν τοῦ Σεζὰρ Φρὰνκ, τὴν ὁποίαν θὰ ὑπανδρεύετο τὸ 1848.

Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον λήγει ἡ νεανικὴ πιανιστικὴ ἀπόδοσις τοῦ συνθέτου Σεζὰρ Φρὰνκ, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν 6΄ περίοδον τοῦ ἔργου του, περὶ ἧς ὅμως θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς ἕνα προσεχὲς μάθημα.

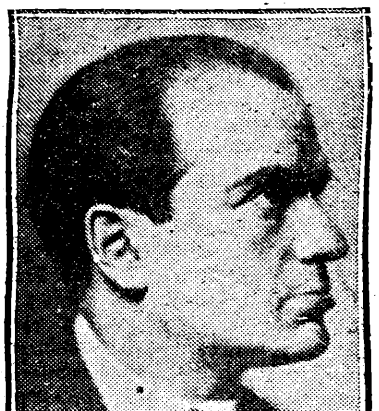
ALFRED CORTOT

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

(Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΑΛΗ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΟΥ)

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΙΣΤΟΥ ΤΩΝ ΖΩΝΤΩΝ ΒΙΟΛΙΣΤΩΝ κ. BRONISLAW HUBERMAN.

Διὰ κάθε καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν χρειάζονται δύο τοὐλάχιστον παράγοντες : ὁ ἕνας, ὁ ὁποῖος τὴν πραγμάτοποιεῖ καὶ ὁ ἄλλος, ὁ ὁποῖος τὴν βλέπει, τὴν ἀκούει ἢ τὴν ἀγοράζει. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀποδεικνύει ἔλλειψιν πείρας καὶ ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐκεῖνος, ποὺ παραγνωρίζει τὴν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξὺ τῆς οἰκονομικῆς ἀνθίσεως μιᾶς χώρας καὶ τῆς ἀνθίσεως τῆς τέχνης καὶ καταδικάζει τὴν τάσιν πρὸς οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ὡς ματεριαλιστικὴν καὶ, κατὰ συνέπειαν, ὡς ἀντιτιθεμένην εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς παράγοντας, τὸν δημιουργοῦντα τὴν τέχνην καὶ τὸν δεχόμενον αὐτὴν ἢ, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἐπὶ τὸ οἰκονομολογικώτερον, τὸν παραγωγὸν καὶ τὸν καταναλωτήν. Εἰς τὴν ἐποχήν μας, ἐποχὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ θνήσκοντος μαικινισμοῦ καὶ τῆς σοβούσης πνευματικῆς κρίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀφυπνιζομένης κοινωνικῆς συνειδήσεως ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς τέχνης, μία μόνον λύσις ὑπάρχει διὰ νὰ μὴ ἀπαρχαιοῦνται μέσα εἰς τὰ ντουλάπια οἱ παρτιτοῦρες τῶν συνθετῶν καὶ νὰ μὴ φθείρονται οἱ καλλιτεχναι μέσα εἰς τὰ σπουδαστήρια : ἢ τὰ στρώματα τῶν καταναλωτῶν πρέπει νὰ γίνουν πλουσιώτερα ἢ πρέπει νὰ καταστοῦν πολυπληθέστερα καὶ νὰ πέσουν αἱ τιμαί. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν καθαρῶς οἰκονομικῶν αὐτῶν ἀπόψεων καὶ ὁ ἐσώτερος χαρακτὴρ κάθε ἀληθινῆς καὶ μεγάλης τέχνης πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν θὰ ἐξεδηλοῦτο, προκειμένου νὰ ἐκτελέσῃ αὕτη τὸν προορισμόν της, συνιστάμενον εἰς τὴν ἐξύψωσιν καὶ τὸν ἐξαγνισμὸν τοῦ ἀνθρώπου.

BRONISLAW HUBERMAN

Μία ἄλλη ἄποψις τοῦ αὐτοῦ προβλήματος εἶνε ἡ ἑξῆς : ὅταν εἶνε κανεὶς καλλιτέχνης, συγχρόνως ὅμως ὀπαδὸς τοῦ λεγομένου καπιταλιστικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, τότε εἶνε μοιραῖον νὰ εὑρίσκεται εἰς μίαν διαρκῆ ἐσωτερικὴν πάλην. Δὲν ὑπάρχει καλλιτέχνης, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ὑπέφερεν, ἔστω καὶ ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ αὐτοῦ, ὑπὸ τὰς ταξικὰς διακρίσεις τοῦ πολιτισμοῦ μας. Καὶ ὅμως ἡ ἀντίθεσις φαίνεται ἀγεφύρωτος : ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀποτιμήσεως ἀναλόγως τῆς ἀξίας (ἢ τῆς τύχης) μὲ τὸν ἀναπότρεπτον διὰ μεγάλα στρώματα λαοῦ ἀντίκτυπον τῆς πενίας καὶ τῆς παραιτήσεως ἀπὸ πάσης πνευματικῆς ἀπολαύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐσώτερα ἀνάγκη τοῦ καλλιτέχνου, ὅπως καταστήσῃ προσιτὸν

τοὺς θησαυρούς του εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, ἀδιακρίτως θέσεως καὶ τάξεως, μὲ ἄλλα δηλαδὴ λόγια καπιταλισμὸς τῆς βιομηχανίας καὶ κομμουνισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ, διὰ νὰ περιορίσωμεν τὸ πρόβλημα στενώτερον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας : ἀτομικισμὸς εἰς τὴν παραγωγήν, κολλεκτιβισμὸς εἰς τὴν διανομήν.

Ὑπῆρξαν καλλιτεχνικαὶ ἐποχαί, ἀπηλλαγμέναι τοιούτων συγκρούσεων, π. χ. εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου αἱ τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Αἰσχύλου παριστάνοντο εἰς τὰς ὀλυμπιακὰς καὶ διονυσιακὰς τελετὰς ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ, ἢ εἰς τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, ὅπου οἱ καλλιτέχναι, τόσον οἱ μουσικοί, ὅσον καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες καὶ οἱ ζωγράφοι, ἠμποροῦσαν νὰ δημιουργοῦν ἐν τῇ ὑψηλῇ ἐπιγνώσει, ὅτι τιμοῦν ἕνα κοινὸν θεὸν καὶ συντελοῦν εἰς τὴν λύτρωσιν ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Η ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΤΟΠΤΡΟΝ

Ἐξ ἄλλου ἡ μοῖρα τῶν τεχνῶν, αἱ δυνατότητες τῆς ἀναπτύξεώς των καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενόν των ἐξηρτῶντο πάντοτε ἀπὸ τὴν εὐημερίαν τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν εὑρισκομένων ἑκάστοτε κοινωνικῶν τάξεων. Ἂς ἐνθυμηθῶμεν λ. χ. τὴν εὐημερίαν τῆς ἀρχούσης τάξεως τῶν ἀστῶν ἐν Ὁλλανδίᾳ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ἡ ὁποία εὗρε τὴν καλλιτέραν καλλιτεχνικὴν ἔκφρασίν της εἰς τὰ «πορτραῖτα δημάρχων» ἑνὸς Φρὰνς Χάλς. Εἰς τὴν ἐποχήν μας, οἱ δήμαρχοι τῶν χρεωκοπημένων εὐρωπαϊκῶν πόλεων μόνον ἀπὸ τὰ ἡμερήσια φύλλα τιμῶνται, ποὺ δημοσιεύουν κάποτε τὰς φωτογραφίας των... Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς καὶ τὰς διαφόρους μορφὰς τῶν μουσικῶν ἐκτελέσεων ἠμπορεῖ κανεὶς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ ἴδῃ κατοπτριζομένην τὴν ἑκάστοτε κοινωνικὴν σύνθεσιν μὲ ὅλας τὰς ἀνάγκας της, πνευματικὰς, πολιτιστικὰς καὶ ἄλλας. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ μορφαὶ τοῦ μεσαιῶνος μὲ τὸ μετέπειτα κοσμικὸν παρακλάδι των : τὸ μελόδραμα· αἱ παλαιαὶ χορικαὶ μορφαὶ τῆς γαλλικῆς αὐλικῆς τέχνης τοῦ 18ου αἰῶνος· ἡ σονάτα ντὰ κάμερα τοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων καὶ εὐγενῶν· ἡ σύγχρονος μορφὴ τῆς σονάτας τῆς ὀρανιγκῆς συναυλίας καὶ τῆς συμφωνίας τῆς ἀφυπνιζομένης ἀστικῆς κοινωνίας, ὅλα αὐτὰ φέρουν τὴν σφραγῖδα τῶν ἑκάστοτε ἀρχουσῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ εἶχον ὡς προϋπόθεσιν καὶ τοὺς κοινωνικῶς ἀναγκαίους διὰ τὴν ἐκτέλεσιν χώρους : ἐκκλησίας, ἡγεμονικὰς αὐλάς, οἴκους πατρικίων, ἀργότερον αὐλικὰ θέατρα καὶ τέλος τοὺς ἀναλόγους πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀνελθούσης εἰς τὴν ἀρχὴν μπουρζουαζίας μουσικοὺς συλλόγους καὶ αἰθούσας συναυλιῶν. Μέχρι τινὸς ὅμως καὶ αἱ πλέον ἐπιτυχεῖς συναυλίαι καὶ μελοδραματικαὶ παραστάσεις παρουσίαζαν κάποιαν ὑπεραξίαν—ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον οἱ ἐπιχειρηματίαι, δηλ. ἡ ἀστικὴ κοινωνία, διὰ κρατικῶν ἐπιχορηγήσεων καὶ δωρεῶν πλουσίων φιλοτέχνων. Ἤδη, τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἐκλείπει βαθμηδόν.

Ἐξ ἄλλου, δι' ὅσους θέλουν νὰ ἴδουν τὰ πράγματα, ἤρχισαν μὲ τὸν καιρὸν ν' αὐξάνωνται αἱ πνευματικαὶ ἀνάγκαι τῶν μεγάλων λαϊκῶν μαζῶν, τὸ δὲ ἐνδιαφέρον των διὰ τὰς νέας ἐμφανίσεις εἰς τὴν τέχνην νὰ παίζῃ ὁλονὲν ἀποφασιστικώτερον ρόλον. Ἐὰν εἰς ἄλλας καλλιτεχνικὰς ἐποχὰς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς καλλιτέχνου καὶ τὴν ἐπικράτησιν μιᾶς νέας καλλιτεχνικῆς κατευθύνσεως ἐχρειάζετο μόνον ἡ ἐπιδοκιμασία τῶν ἀριστοκρατῶν φιλοτέχνων. σήμερον ὁ ρόλος τῆς ἀνακαλύψεως τῶν νέων μουσικῶν ταλέντων ἀνήκει εἰς τοὺς ἀπὸ ἄλλοτε εὐπορώτερα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀστικὰ στρώματα προερχομένους κατόχους τῆς τρίτης σειρᾶς καὶ μόνον ὅταν πληρωθοῦν ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα σειρὰ ἀρχίζει νὰ ἐκδηλοῦται ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον

τῶν ἀποκλειστικῶν κύκλων ὑπὲρ τοῦ νέου ἄστρου, ποὺ ἀνατέλλει εἰς τὸ καλλιτεχνικὸν στερέωμα.

ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ

Ὑπάρχει ἐν τούτοις μία χώρα, ὅπου ὅλαι αὐταὶ αἱ συνυφασμέναι μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν μας ἀντιθέσεις ἢ δὲν ὑπάρχουν ἢ ἐμφανίζονται μὲ μικροτέραν ἔντασιν. Ἡ χώρα αὐτὴ εἶνε ἡ Ἰταλία (τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰς σχέσεις της μὲ τὴν μουσικήν). Ἡ μουσικὴ ζωὴ παρουσιάζεται ἐκεῖ, ἐν μέρει, ὑπὸ τελείως διάφορον μορφὴν παρὰ εἰς τὸν ἄλλον πολιτισμένον κόσμον. Εἶνε λαϊκωτέρα εἰς τὴν βάσιν της—τόσον τὴν ἠθικήν, ὅσον καὶ τὴν οἰκονομικήν,—ἀλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ εἶνε κοινὸν κτῆμα ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Ἀφ' ὅτου ἡ ἐκκλησία ἔπαυσεν ἐκεῖ νὰ παίζῃ τὸν κύριον ρόλον εἰς τὴν μουσικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ ἤρχισε τοὺς τελευταίους αἰῶνας νὰ συγκεντρώνεται ὁλοὲν περισσότερον εἰς τὸ μελόδραμα. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν Ἰταλός, ὅσον πτωχὸς καὶ ἂν εἶνε, ποὺ νὰ μὴν ἤκουσε τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἰταλικῆς μελοδραματικῆς παραγωγῆς καὶ νὰ μὴν εἶνε εἰς θέσιν νὰ τραγουδήσῃ ἀπὸ στήθους τὰς σπουδαιοτέρας μελῳδίας των. Καὶ δὲν εἶνε κανένα θαῦμα! Οἱ ἐπισκεπτόμενοι κάθε χρόνο ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἰταλίας μελοδραματικοὶ θίασοι δὲν εἶνε μία κοινωνικῶς περιωρισμένη εὐκαιρία, τῆς ὁποίας ἐπωφελοῦνται μόνον οἱ λεγόμενοι μορφωμένοι κύκλοι, διότι τὰς παραστάσεις των παρακολουθοῦν ὅλοι οἱ κάτοικοι. Τὰ μελοδραματικὰ θέατρα εἶνε τεράστια καὶ ἐπιτρέπουν τὸν καθορισμὸν τιμῶν, προσιτῶν διὰ τὰ θυλάκια καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ὀλιγώτερον ἀμειβομένων ἐργατῶν. Ὅταν δὲ μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν μεγαλυτέραν διάδοσιν τῆς κοινωνικοπολιτικῆς βάσεως, καὶ αὐτὰ τὰ μεγαλύτερα μελοδραματικὰ θέατρα ἀπεδείχθησαν μὲ τὸν καιρὸν ἀνεπαρκῆ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ των, ἡ προσοχὴ τῶν ἁρμοδίων ἐστράφη πρὸς τὸ ὕπαιθρον. Ἡ φύσις τοῦ ἰταλικοῦ μελοδράματος ὡς ἔργου τέχνης ἀπεδείχθη πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέρως κατάλληλος, ἐξ ἴσου δὲ σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξε τὸ κλῖμα καὶ τὸ τοπεῖον. Ὑπάρχουν ἐκεῖ πόλεις ὁλόκληροι, εἰς τὰς ὁποίας ὀργανοῦνται κατ' ἔτος ἐν ὑπαίθρῳ μελοδραματικαὶ (καὶ θεατρικαὶ) ἑβδομάδες, τὰς παραστάσεις τῶν ὁποίων παρακολουθοῦν χιλιάδες θεατῶν. Τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καλῶς διατηρούμενα ἀρχαῖα ἀμφιθέατρα ἐξασφαλίζουν τὸ κατάλληλον ἐξωτερικὸν πλαίσιον. Ἀσφαλῶς δὲν εἶνε καθόλου τυχαῖον τὸ γεγονὸς, ὅτι πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἄλλοτε ἀφιερωθῇ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διαπαιδαγώγησιν ὅλων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, συντελοῦν σήμερον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς τέχνης μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν τῶν συνειδητῶν προσπαθειῶν πρὸς προσέγγισιν τοῦ λαοῦ μὲ τὴν τέχνην ἐν Ἰταλίᾳ ἀνήκει καὶ τὸ περιβόητον σύστημα τοῦ «κάρρου τοῦ Θέσπιδος», ἑνὸς εἴδους φορητοῦ μελοδραματικοῦ καὶ θεατρικοῦ συνεργείου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας μεταφέρει σκηνικὰ, ὀρχήστρας καὶ ἀοιδοὺς καὶ εἰς τὰ μικρότερα καὶ πλέον ἀπομεμακρυσμένα σημεῖα τῆς χώρας διὰ τὴν διοργάνωσιν μεγαλοπρεπῶν ὑπαιθρίων παραστάσεων, ποὺ τὰς θαυμάζει ὅλος ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δὲν θὰ ἤρχετο εἰς καμμίαν ἐπαφὴν μὲ τὸν θεατρικὸν πολιτισμόν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐνετάθησαν ὡσαύτως αἱ προσπάθειαι πρὸς διάδοσιν τῆς συμφωνικῆς μουσικῆς ἐπὶ εὐρυτέρων κοινωνικῶν βάσεων. Ἡ μεγάλη φήμη τῶν ρωμαϊκῶν συναυλιῶν τοῦ Αὐγουσταίου δικαίως ἔφθασεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Καὶ ἐδῶ ἕνα ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν μνημεῖον (ὁ τάφος τοῦ Αὐγούστου), μεταρρυθμισθέν, μετετράπη εἰς μίαν σύγχρονον τεραστίαν αἴθουσαν συναυλιῶν. Ἡ μουσικὴ διεύθυνσίς των εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ μαέστρου Μολινάρι. Εἶνε ἕνας ἀπὸ τοὺς διακεκριμένους ἀντιπροσώπους τοῦ λατινικοῦ

ἐκείνου καλλιτεχνικοῦ ἰδεώδους, ποὺ θέτει τὸ κάλλος εἰς τὴν μορφήν, εἰς τὸ αἴσθημα, εἰς τὴν τεχνικὴν πληρότητα καὶ ἐπιδιώκει τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκμηδένισιν τῶν ἀσχημιῶν καὶ τῶν ὠμοτήτων, ποὺ συνεπάγεται μοιραίως ἡ ζωή. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μολινάρι ἠμπορεῖ κανεὶς ν' ἀκούσῃ καὶ γερμανικὴν μουσικήν, ἐκτελουμένην μὲ καθαρότητα (ἰδίᾳ μουσικὴν) αἰσθήματος καὶ ἀρκετὴν ὀξυδέρκειαν, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νὰ μὴν ἠμπορῇ ἢ καὶ ν' ἀ μ ὴ θ έ λ ῃ νὰ μᾶς δώσῃ συμβολικὰ ἐντονωτέραν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς νίκης, τῆς μέθης καὶ τῆς ἀπογνώσεως, τοῦ θριάμβου καὶ τοῦ πόνου, τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ πόνου, ἀλλὰ πάντως μᾶς δίδει μίαν κλασικὴν ἐκτέλεσιν. Διὰ τὸ Μιλᾶνον, τὸ παγκόσμιον σχολεῖον τοῦ μπὲλ κάντο, ἴσως θὰ ἦτο περιττὸν νὰ κάμω ἰδιαιτέραν μνείαν, ἀφ' ὅτου ὁ Τοσκανίνι, ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη δικτάτωρ τῆς Σκάλας, ἔστρεψε τὰ νῶτα του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἔγινε κοινὸν κτῆμα ὁλοκλήρου τοῦ μουσικοῦ κόσμου, ἐὰν ἡ δρᾶσις του δὲν ἄφηνεν ἐκεῖ τὰ ἴχνη της, ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερον προκαλοῦν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸν φθόνον ὅλων τῶν ξένων καλλιτεχνῶν: τὴν ὑπέροχον δηλαδὴ ὀρχήστραν τῆς Σκάλας.

Ὑποδειγματικὸν ἐπίσης κέντρον ἐντατικῆς μουσικῆς καλλιεργείας εἶνε ἡ Φλωρεντία. Ἡ πρωτοφανὴς ἀνάπτυξις τῆς ἐκεῖ μουσικῆς ζωῆς ἀποδεικνύει ὅτι ἀρκεῖ ἡ πρωτοβουλία ἑνὸς ἢ δύο ἀνθρώπων διὰ τὴν δημιουργίαν καλλιτεχνικῆς ζωῆς εἰς μίαν πόλιν, ἴσως καὶ εἰς μίαν χώραν. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν εἴχομεν ἀπονείμει, ἡμεῖς οἱ καλλιτέχναι, πρὸ τοῦ πολέμου, τὴν δάφνην τῆς... ἀμουσίας! Ἀλλ' ὑπήρξαμεν ἄδικοι, διότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀδιαφορίας τοῦ κοινοῦ. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχεν ἕνα κέντρον, οὔτε ὀρχήστρα, οὔτε παράδοσις, δὲν ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια τοῦ κόσμου νὰ πηγαίνῃ εἰς συναυλίας. Αἱ ἄοκνοι προσπάθειαι ἑνὸς ἐνθέρμου φίλου τῆς μουσικῆς συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν μουσικῆς κινήσεως εἰς τὴν Φλωρεντίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος ἀπεδείχθη πλέον ἢ πρόσφορον καλλιτεχνικῶς. Σήμερον, τέσσαρα μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς πρώτης πρωτοβουλίας, ἡ Φλωρεντία σημειώνει ἕνα παγκόσμιον ρεκὸρ εἰς τὸ πεδίον τῆς μουσικῆς καλλιεργείας, ὄχι μόνον ποιοτικῶς, ἀλλὰ καὶ ποσοτικῶς. Ὁ Δῆμος προσέφερε διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν τὸ μεγαλύτερον θέατρον, ἡ παροικία τῶν ξένων ὑπέγραψεν ἕνα κατάλογον συνδρομῶν διὰ τρία ἔτη, ὁ δὲ Μουσολίνι ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ κινηματογράφοι, τὰ θέατρα καὶ οἱ γυμναστικοὶ σύλλογοι τῆς ἐπαρχίας τῆς Τοσκάνης ὑποχρεοῦνται νὰ διαθέτουν τὸ 2 ο/ο τῶν καθαρῶν εἰσπράξεών των ὑπὲρ τῆς ἱδρυθείσης συμφωνικῆς ἑταιρίας, τὴν ἀρτιώτατα κατηρτισμένην ὀρχήστραν τῆς ὁποίας διευθύνει ὁ διακεκριμένος μουσικὸς Βιτόριο Γκουῖ. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ὅτι κάθε Κυριακὴν 4.000 περίπου ἄνθρωποι ζητοῦν καὶ εὑρίσκουν λύτρωσιν καὶ συγκίνησιν εἰς τὴν σοβαρὰν μουσικήν. Διὰ τὴν σχετικῶς μικρὰν πόλιν τῆς Φλωρεντίας ἔχει τοῦτο αἷαν σημασίαν θὰ εἶχεν ἡ καθ' ἑβδομάδα παρακολούθησις τῶν συμφωνικῶν συναυλιῶν τοῦ Βερολίνου ἀπὸ 60.000 πρόσωπα! Ὑπάρχουν ἐν τούτοις καὶ αἱ ἀντίθετοι ὄψεις, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν... Ὡς παράδειγμα ἂς ἀναφέρωμεν τὴν Βολωνίαν, ἡ ὁποία, ἐπαναπαυθεῖσα παθητικώτατα ἐπὶ τῆς μουσικῆς φήμης, τὴν ὁποίαν τῆς ἐδημιούργησεν ὁ Μαρτούκκι, ἀπενεκρώθη τελείως σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπὸ μουσικῆς ἀπόψεως, ἐλλείψει ἑνὸς διαδόχου του...

Θὰ ἐπεθύμουν ν' ἀναφέρω ἀκόμη μίαν μικράν, δι' ἐμὲ ἐν τούτοις σημαντικὴν λεπτομέρειαν: Οἱ ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἐπαγγέλματός των ἐν Ἰταλίᾳ ταξειδεύοντες καλλιτέχναι — ἐπίσης καὶ οἱ ξένης ὑπηκοότητος τοιοῦτοι — ἔχουν μίαν ἔκπτωσιν 50 ο/ο ἐπὶ τῶν τιμῶν καὶ τῶν κομίστρων ὅλων τῶν σιδηροδρόμων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ Ἰταλία, μόνη μεταξὺ τῶν κρα-

τῶν τῆς Εὐρώπης, ἀνεγνώρισε τὴν σημασίαν τοῦ καλλιτέχνου, ὡς κοινωνικοῦ λειτουργοῦ.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ραδιομουσικῆς ἡ Ἰταλία ἀκολουθεῖ πολιτικὴν εἰς ἄκρον προστατευτικήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι δὲν διστάζουν νὰ φορολογοῦν ἀπὸ 40 μέχρις 60 ο)ο, ὑπὲρ τοῦ ταμείου των, τὰ ραδιοφωνικὰ τέλη, ἐφαρμόζουσαι οὕτω μίαν πολιτικὴν ἀπομυζήσεως, πολιτικὴν ἐχθρὰν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἄνευ προηγουμένου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονοπωλιακῶν ἐκμεταλλεύσεων (σιδηρόδρομοι, ταχυδρομεῖα κτλ.) καὶ ἡ ὁποία εὑρίσκει μίαν ἀνεπαρκῆ, πάντως, ἐξήγησιν εἰς τὴν ἔλλειψιν ὀργανώσεως ἐκ μέρους τῶν διεθνῶν καλλιτεχνῶν, ποὺ δίδουν συναυλίαν, εἰς τὴν ἔλλειψιν δηλαδὴ ἑνὸς κοινοῦ ἀμυντικοῦ μετώπου.

Bronislaw Huberman

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ κ. ΝΙΚ. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗ

Πᾶν ὅ,τι καλόν, πᾶν ὅ,τι ὡραῖον παρήγαγεν ἐν ταῖς τέχναις, ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τῇ ποιήσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὄχι μόνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη.

Ἐπόμενον ἄρα ἦτο, εἰς τὴν πατρίδα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου, νὰ ἐμφανισθῇ διὰ πρώτην φορὰν καὶ τὸ τελειότατον τῆς ποιήσεως εἶδος, τὸ δ ρ ᾶ μ α καὶ συνεπῶς τὸ θ έ α τ ρ ο ν, ὅπερ ἔλαβεν ἀρχὴν κατὰ τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου τελουμένων ἑορτῶν ἢ εἰδικώτερον ἐκ τῶν ἐν χορῷ καὶ μετὰ χοροῦ κατ' αὐτὰς ψαλλομένων ἀ σ μ ά τ ω ν καὶ δὴ τοῦ Δ ι θ υ ρ ά μ β ο υ.

Τὸ πρῶτον σπέρμα τοῦ δράματος καὶ συνεπῶς τοῦ θεάτρου, ὑπῆρξε τὸ μιμητικὸν ἔνστικτον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς πάντα ἐν γένει ἄνθρωπον πάσης χώρας καὶ πάσης ἐποχῆς. Τὸ ἔνστικτον αὐτό, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ἐμφανιζόμενον παρ' ἅπασιν ἐν γένει τοῖς λαοῖς ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μετὰ τῆς ποιήσεως, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ, οὕτω συνδυασμένον, ἔφθασε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τελειότητος, ἐκδηλωθὲν κατὰ πάσας μὲν τὰς παρ' αὐτῶν τελουμένας ἑορτάς, ἐν αἷς ὑπῆρχον μιμητικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου τελουμένας τοιαύτας, ἐν αἷς τὰ μιμητικὰ στοιχεῖα καὶ περισσότερα ἦσαν καὶ σπουδαιότερα.

ΝΙΚ. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

Κατ' αὐτὰς οἱ ἑορτάζοντες ἔψαλλον κατ' ἀρχὰς χορεύοντες διάφορα ἐκ τοῦ προχείρου ἄσματα ἐν χορῷ, μ ι μ ο ύ μ ε ν ο ι συγχρόνως διὰ σχημάτων, ὄχι μόνον τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν δρώντων προσώπων, ἤ, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «διὰ τῶν σχηματιζομένων ρυθμῶν ἐμιμοῦντο καὶ ἤθη καὶ πάθη καὶ πράξεις».

Σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἐν χορῷ ψαλλόμενα αὐτὰ ἄσματα, τὰ καὶ ὑ π ο ρ χ ή μ α τ α καλούμενα, ἀντεκατεστάθησαν διὰ τοῦ Δ ι θ υ ρ ά μ β ο υ, ὅστις ἦτο ἆσμα παλαιότατον, ἐξημμένης καὶ ταραχώδους ἐμπνεύσεως, σφοδροῦ δὲ καὶ ἐνθουσιαστικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀναφερόμενον κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς φαιδρὰς καὶ ἀστείας τοῦ Διονύσου περιπετείας καὶ ψαλλόμενον κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ὑπὸ τῶν ἐκβεβακχευμένων ἑορταστῶν ἀτέχνως καὶ ἄνευ ρυθμικῆς τινος ἀκριβείας.

Μεταγενεστέρως, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ὁ ἐκ Μεθύμνης ποιητὴς Ἀρίων ἔδωσεν ἔντεχνον καὶ κανονικὴν μορφὴν εἰς τὸν Διθύραμβον, πρῶτος δ' αὐτὸς ἐξύμνησε δι' αὐτοῦ καὶ τὰς τραγικὰς περιπετείας καὶ τὰ πάθη τοῦ Διονύσου, κατ' ἀντίθεσιν τῶν ὑπαρχόντων μέχρι τῆς ἐποχῆς του

φαιδρῶν μόνον καὶ κωμικῶν Διθυράμβων οἵτινες, οὐχ ἧττον, δὲν ἔπαυσαν καὶ αὐτοὶ ψαλλόμενοι.

Ὅσάκις δὲ οἱ χορευταὶ ἐκουράζοντο καὶ ἐπομένως ἔπαυον τὸν χορὸν καὶ τὸ ἆσμα διὰ νὰ ξεκουρασθοῦν — «ὑπὲρ τοῦ διαναπαύεσθαι τὸν χορὸν» — ἀνήρχετο κ ά π ο ι ο ς, «εἴς τις», ὅπως λέγει ὁ σχολιαστής, ἐπί τινος τραπέζης, ἐ λ ε ὸ ς καλουμένης, καὶ ἐκεῖθεν ἔψαλλε μονῳδίας ἐκ τοῦ προχείρου, διηγούμενος τὰς περιπετείας τοῦ θεοῦ τὸν ὁποῖον ἐώρταζον.

Φανερὸν εἶνε ἐκ τῆς φράσεως «εἴς τις», ὅτι ὁ ΤΙΣ αὐτὸς δὲν ἀπετέλει μέρος τοῦ χοροῦ, καθόσον φυσικὸν εἶνε νὰ ἦτο καὶ αὐτὸς κ ο υ ρ α σ μ έ ν ο ς καὶ νὰ εἶχεν ἀνάγκην δ ι α ν α π α ύ σ ε ω ς, ἀλλ' ἄλλος τις ἐκ τῶν θεατῶν. Ἐν τούτοις, πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἑρμηνεύουν ὅτι ὁ ΤΙΣ αὐτὸς ἀπετέλει μέρος τοῦ χοροῦ, πρὸς δὲ ὅτι ἦτο καὶ ὁ κ ο ρ υ φ α ῖ ο ς αὐτοῦ, συνδυάζοντες οὕτω καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος, ὅτι ἡ τραγωδία ἐγεννήθη «ἐκ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον».

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, κατὰ τὴν ἑξηκοστὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα, ὁ Θέσπις, νεωτερίσας, ἀντικατέστησε τὸν ἐπὶ τοῦ ἐλεοῦ ἀνερχόμενον «ἕνα τινα» καὶ ψάλλοντα μονῳδίας ἐκ τοῦ προχείρου, δι' ἑνὸς ὡ ρ ι σ μ έ ν ο υ προσώπου, ἑνὸς ὑ π ο κ ρ ι τ ο ῦ, ὅστις ἔψαλλεν ἄσματα ἐκ τῶν προτέρων ἡτοιμασμένα παρ' αὐτοῦ τοῦ Θέσπιδος. Τὰ ἄσματα ταῦτα, ἐ π ε ι σ ό δ ι α ὀνομασθέντα, ἔγιναν σὺν τῷ χρόνῳ τὸ κύριον τοῦ διθυράμβου μέρος, ὅστις ἔχει εὑρει πλέον προετοιμασμένον τὸ ὑλικὸν πρὸς δημιουργίαν τοῦ δράματος, διὰ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μιμητικοῦ ἐνστίκτου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὰς Διονυσιακὰς ἑορτάς, αἵτινες περιεῖχον πλείονα τῶν ἄλλων ἑορτῶν δραματικὰ στοιχεῖα.

Ὁ Διθύραμβος λοιπόν, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ μιμητικὸν παρ' ἀνθρώποις ἔνστικτον, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνθουσιώδη ἔμπνευσιν, ἥτις ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν ἑορταζόντων, οἱ ὁποῖοι ἐν καταλήψει εὑρισκόμενοι ἐκ τῆς μέθης καὶ τῶν περὶ αὐτῶν τελουμένων ὀργίων, μετηρσιοῦντο εἰς φαντασικοὺς κόσμους καὶ ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς ὡς πραγματικοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Διονύσου, μεθ' οὗ συνέπασχον καὶ ὃν πάλιν ἔβλεπον διὰ τῆς φαντασίας των συμμετέχοντα εἰς τὰς ὀργιαστικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς γενέσεως τῆς τραγῳδίας, εἰς ἣν σπουδαίως συνέβαλε καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Θέσπιδος νεωτερισμὸς ὅστις, κατὰ τὸν Paul de Saint—Victor, ἦτο ἁπλουστάτη μεταμόρφωσις, τὴν ὁποίαν ὅμως κάποιος ἔπρεπε νὰ εὕρῃ. Οὕτως ἀπὸ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ Θέσπιδος ἐξῆλθεν ὁλόκληρος κόσμος, ὅπως ἀπὸ τὸ σπασμένον αὐγὸ τοῦ Κολόμβου.

Ταὐτοχρόνως περίπου μὲ τὴν τραγῳδίαν, ἥτις ἔλαβεν ἀρχὴν κατὰ τὰ ἐν ἄστει Διονύσια, ἐγεννήθη καὶ τὸ ἕτερον τοῦ δράματος εἶδος, ἡ κωμῳδία, κατὰ τὰς ἐν ἀγροῖς τελουμένας Διονυσιακὰς ἑορτάς. Κατ' αὐτὰς οἱ συνεορτασταὶ ἔψαλλον διάφορα φ α λ λ ι κ ὰ ἢ φ α λ λ ο φ ο ρ ι κ ὰ ἄσματα, μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων παρεδίδοντο εἰς τὴν οἰνοποσίαν, ἐξ ἧς κατόπιν ζαλιζόμενοι καὶ παραπαίοντες, ἐξετόξευον κατ' ἀλλήλων διάφορα σκώμματα. Ἐκ τῆς συχνῆς λοιπὸν ἐπαναλήψεως τῶν φαλλικῶν ἀσμάτων καὶ τῶν ἀνταλλασσομένων μεταξὺ τῶν ἑορταζόντων σκωμμάτων ἐν εἴδει διαλόγου, ἅτινα ὑπερέβαινον πᾶν μέτρον εὐπρεπείας καὶ σεμνότητος, λόγῳ τῆς ὑπερτάτης εὐθυμίας τῆς προκαλουμένης ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τοῦ ἀφειδῶς ρέοντος οἴνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς πέριξ τῶν ἑορταζόντων ἀναγεννωμένης καὶ διαγελώσης φύσεως, ἐξ ὅλων αὐτῶν ἐγεννήθη ἡ κωμῳδία.

***

Μετὰ τὴν γέννησιν τῆς τραγῳδίας, αἱ παραστάσεις, ἃς τὰς ὀνομάσωμεν πλέον οὕτω, τῶν ἐν ἐμβρυώδει καταστάσει εὑρισκομένων ἔτι δραμάτων,

ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐκτελούμεναι ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ χοροῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ ἑνὸς ὑποκριτοῦ,, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν ὁ Θέσπις. ὑποκρινομένου ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ πρόσωπα διὰ τῆς ἀλλαγῆς προσωπείων, ἡ εὕρεσις τῶν ὁποίων ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν τὸν Θέσπιν. Μετ' αὐτόν, ἀπὸ τοῦ 512 π. Χ. ὁ Φρύνιχος, νεωτερίζων περισσότερον τοῦ Θέσπιδος, χωρὶς νὰ ἐλαττώσῃ τὴν διάρκειαν τῶν χορῶν, συνέδεσεν αὐτοὺς περισσότερον μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἐπεισοδίων, πρῶτος δὲ αὐτὸς εἰσήγαγεν ἐν τῷ δράματι καὶ γυναῖκας, «μεθ' ὧν εἰσῆλθεν ἔκτοτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ τρυφερότης καὶ ἡ εὐσπλαγχνία, ἡ μητρότης καὶ ὁ ἔρως».

Μετὰ τὸν Φρύνιχον, ὁ Πρατίνας ἐπενόησε νέον εἶδος δράματος, τὸ Σατυρικὸν κληθὲν δρᾶμα, εἰς ὃ ἠδοκίμησε ὁ σύγχρονος αὐτοῦ ποιητὴς Χοιρίλος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Πρατίνα Ἀριστίας καὶ τέλος ἦλθεν ὁ Αἰσχύλος, ὁ κληθεὶς «πατὴρ τῆς τραγῳδίας» καὶ ἀπέδωσεν εἰς τὴν τραγῳδίαν μὲν πᾶσαν τὴν προσήκουσαν αὐτῇ μεγαλοπρέπειαν καὶ σεμνότητα, εἰς τὸ θέατρον δὲ ἐν γένει πάντα τὰ ὑλικὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ εὐπρόσωπος καὶ ἐπιβλητικὴ τοῦ δράματος παράστασις. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων νεωτερισμῶν, οὓς εἰσήγαγεν, εἰς τὸν μοναδικὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς του ὑποκριτὴν προσέθεσε καὶ δεύτερον τοιοῦτον, δημιουργηθέντος οὕτως ἔκτοτε τοῦ διαλόγου, τὰ μεμονωμένα μέχρι τότε Ἐπεισόδια τὰ ἀντικατέστησε διὰ συνεχῶν σκηνῶν, καὶ εἰσήγαγε τὸν σκηνικὸν διάκοσμον, τὰς θεατρικὰς μηχανὰς καὶ τὴν σκευοποιΐαν, κατασκευάσας ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς κοθόρνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσωπεῖα ζωηρότερα καὶ χαρακτηριστικώτερα τῶν μέχρι τότε χρησιμοποιουμένων.

***

Θέατρον, κατὰ τὴν σημασίαν ἣν ἔχει σήμερον ἡ λέξις, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν πρώτην ἐμβρυώδη ἐμφάνισιν τοῦ δράματος. Τὸ πλῆθος τῶν μετεχόντων εἰς τὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου τελουμένας ἑορτὰς, πρὶν ἢ λάβῃ κανονικὴν μορφὴν ὁ διθύραμβος, ἐξ οὗ, ὡς εἴδομεν, ἐγεννήθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ δρᾶμα, διαμοιραζόμενον εἰς ὁμίλους, ἔψαλλεν ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκετο τὰ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν αὐτοσχεδιαζόμενα ἄσματα. Μεταγενεστέρως, μετὰ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Ἀρίωνος, ὅταν, οὐχὶ πλέον οἱ τυχόντες ἔψαλλον τὸν διθύραμβον, ἀλλ' ὡρισμένοι ἐκ τῶν προτέρων χορευταί, ἐχωρίσθη τότε δι' αὐτοὺς κυκλοτερὴς χῶρος ,ὀρχήστρα ἔκτοτε ὀνομασθείς, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ὁ βωμὸς τοῦ θεοῦ καὶ παρ' αὐτὸν ὁ ἐλαιός, ἐφ' οὗ, ὡς ἐλέχθη, ἀνήρχετό τις καὶ ἔψαλλε μονῳδίας.

Καθίσματα καὶ ἄλλο τι παράπηγμα δὲν ὑπῆρχον ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ ἐφ' ᾧ ἐξετελοῦντο τὰ ἄσματα καὶ οἱ χοροί, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ σημερινοὶ τοιοῦτοι τῶν χωρικῶν μας. Ὅπως τοὐτέστι κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς χορούς, οἱ θεαταί, κύκλῳ τῶν χορευτῶν καὶ τῶν μουσικῶν ἱστάμενοι, θεῶνται ὄρθιοι αὐτούς, οὕτω καὶ κατὰ τὰς Διονυσιακὰς ἑορτὰς πέριξ τῶν χορευτῶν καὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διονύσου οἱ θεαταί, εἰς τοὺς ἐξέχοντας τῶν ὁποίων παρεχωροῦντο αἱ πρῶται θέσεις, ὄρθιοι ἱστάμενοι παρηκολούθουν τὴν ἑορτήν.

Ἀλλ' ὅτε ἀπὸ τοῦ Θέσπιδος τὸ δρᾶμα ἔλαβε ποιάν τινα τάξιν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἑνὸς ὑποκριτοῦ ὅστις, ὡς εἴδομεν, ὑπεκρίνετο ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ πρόσωπα διὰ τῆς ἀλλαγῆς προσωπείων καὶ ἐνδυμασιῶν, οἱ μὲν θεαταὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ τεθῶσιν ἀπέναντι τοῦ ὑποκριτοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ χοροῦ ἐν ἡμικυκλίῳ πλέον, καταταθέντος οὕτως ἔκτοτε τοῦ κυρίως λεγομένου θεάτρου, τοῦ μέρους δηλονότι ἀφ' οὗ ἐθεῶντο οἱ θεαταί, διὰ δὲ τὸν ὑποκριτὴν κατεσκευάσθη ἔναντι τοῦ θεάτρου πρόχειρον ὑπόστεγον, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτος ἤλλασσεν ἑκάστοτε προσωπεῖα καὶ ἐνδυμασίας.

Μεταξὺ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ ὑποστέγου ὅπερ, μετὰ τοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ τιθεμένου ἐλεοῦ, ἀπετέλεσε κατόπιν τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου, ἔμεινε κυκλοτερὴς χῶρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὠρχοῦντο οἱ χορευταί, ἡ ὀρχήστρα, ὡς ἐλέχθη, ἥτις μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεάτρου, ἀπετέλεσε τὸ κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον κατόπιν ἀνηγέρθησαν πάντα τὰ ἄλλα μέρη τοῦ θεάτρου.

Σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ οἱ παρακολουθοῦντες τὰς δραματικὰς παραστάσεις ἐγίνοντο πολυπληθέστεροι καὶ ὡς ἦτο ἐπόμενον πολὺς ὡς ἐκ τούτου ἐπροκαλεῖτο συνωστισμός, ἀλλὰ καὶ ἀταξία καὶ σύγχυσις μεγάλαι, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων διεκόπτετο ἡ παράστασις, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἱδρυθῶσι διὰ τοὺς θεατὰς περὶ τὸ ἥμισυ τῆς ὀρχήστρας ἀμφιθεατρικῶς καὶ ἐναντι τοῦ ὑποστέγου ἴκρια, «ἃ ἐστὶν ὀρθὰ ξύλα ἔχοντα σανίδας προσδεδεμένας οἷον βαθμούς, ἐφ' αἷς ἐκαθέζοντο πρὸ τοῦ κατασκευασθῆναι τὸ θέατρον».

Τὸν νεωτερισμὸν τῶν ἱκρίων παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον καὶ ἕτερος τοιοῦτος. Τὸ ἁπλοῦν καὶ πρόχειρον τοῦ Θέσπιδος ὑπόστεγον, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ δευτέρου ὑποκριτοῦ εἰς τὸ δρᾶμα ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου, μετεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου καὶ ἀπετέλεσε μετὰ τοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς τιθεμένου ἐλεοῦ, τὴν σκηνὴν καὶ τὸ λογεῖον.

Ἡ τοιαύτη τοῦ θεάτρου κατάστασις διετηρήθη μέχρι τῆς ἑβδομηκοστῆς Ὀλυμπιάδος (500—497) καθ' ἣν, διδασκομένης τραγῳδίας τινὸς τοῦ Πρατίνα, ὅστις διηγωνίζετο πρὸς τὸν Αἰσχύλον, τὸ πρῶτον τότε κατερχόμενον εἰς δραματικὸν ἀγῶνα, κατέπεσαν τὰ ἴκρια, ὁπότε, πρὸς ἀποφυγὴν νέων δυστυχημάτων, ἀπεφασίσθη ν' ἀνεγερθῇ λίθινον θέατρον (κοῖλον) ἐπὶ μέρους καταλλήλου διὰ τοιαύτην χρῆσιν καὶ ἀσφαλοῦς ἅμα, ὡς τοιοῦτο δέ, καταλληλότατον πράγματι, ἐξελέγη ἡ ἀνατολικομεσημβρινὴ κλιτὺς τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου καὶ πράγματι ἀνηγέρθη τὸ Διονυσιακόν, κληθέν, θέατρον, περὶ οὗ ἄλλοτε γενήσεται λόγος.

Νικ. Ι. Λάσκαρις

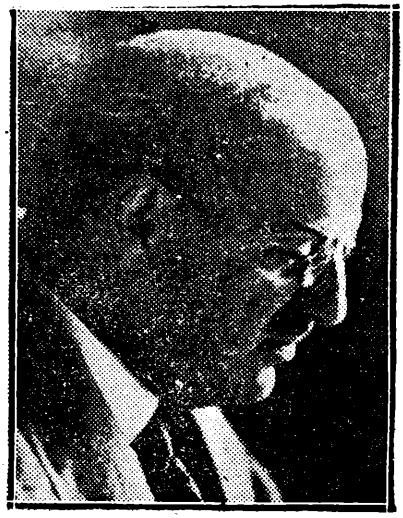
ΤΟ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΤΑΛΟΥ ΚΡΙΤΙΚΟΥ κ. ΣΙΛΒΙΟ ΝΤ' ΑΜΙΚΟ

Α'

Τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν ὅλων τῶν σημαντικωτέρων δραμάτων τοῦ ἰταλικοῦ μεταπολεμικοῦ θεάτρου εἶνε ἕνα τραγικὸν αἴσθημα ἀπελπισίας καὶ τρόμου ἔναντι τῆς ζωῆς. Φυσικά, κανένα φαινόμενον, εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν φύσιν, δὲν εἶνε ἄνευ προηγουμένου. Καὶ τὰ συμπτώματα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κοπώσεως εἶχον ἤδη ἀρχίσει νὰ γίνωνται αἰσθητὰ πρὸ τοῦ πολέμου. Ἀπόδειξις εἶνε οἱ ποιηταὶ ἐκεῖνοι τοῦ «λυκόφωτος», οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκλάβει ὡς θέμα καὶ ὑλικὸν τῆς τέχνης τὴν ἄρνησίν των τῆς ζωῆς, ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀπέλπιδα ἀχρηστίαν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις ἐκείνη προσέλαβε μορφὴν ἀπελπισίας καὶ ἀπογνώσεως ἀργότερον ὅταν, μετὰ τὴν γιγαντιαίαν προσπάθειαν τοῦ μεγάλου πολέμου, ὁ ἄνθρωπος κουρασμένος (καὶ διὰ μέσου αὐτοῦ ὁ ποιητὴς) ἐπίστευσεν ὅτι ἐχάθη ὁριστικῶς ὄχι μόνον τὸ γοῦστο καὶ ἡ διάθεσις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε δικαιολογία ἢ ἐξήγησις αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ἔπαυσε νὰ εἶνε ὁ θεός, δὲν ὑπῆρχεν ἀλήθεια ἢ ψεῦδος, ἀρετὴ ἢ σφάλμα, δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ ἀντικειμενικόν, τὸ καθωρισμένον, τὸ ἀμετάβλητον καὶ πολὺ ὀλιγώτερον τίποτε τὸ αἰώνιον. Δὲν ὑπῆρχε τὸ «διατί» τῆς ζωῆς μας, μήτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν ζωήν μας. Δὲν ὑπῆρχε νόμος ὑπεράνω τῆς ζωῆς, μήτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωήν. Δὲν ὑπῆρχε καμμία πραγματικότης, μέσα μας. Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐπαύσαμεν νὰ εἴμεθα ἐκεῖνοι ποὺ νομίζομεν ὅτι εἴμεθα, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι ποὺ φαινόμεθα εἰς τοῦτον, εἰς ἐκεῖνον ἢ εἰς τὸν ἄλλον (ἕνας, κανένας καὶ ἑκατὸ χιλιάδες). Μὲ λίγα λόγια, ἡ ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ μία πένθιμη φάρσα, ὅπου ἀπαγγέλλομεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσυνειδήτως τοὺς διαφόρους ρόλους μας, πτωχὰ ἀνδρείκελα εἰς χεῖρας μιᾶς τυφλῆς Μοίρας. Εἴπομεν «ἕνας, κανένας καὶ ἑκατὸ χιλιάδες»: Εὑρισκόμεθα δηλαδὴ ἐνώπιον ἑνὸς φαινομένου, ἰταλικοῦ καὶ παγκοσμίου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Πιραντέλλο.

SILVIO DI AMICO

***

Τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ καλλίτερον εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ Πιραντέλλο, τῆς τέχνης του καὶ τῆς σημασίας ταύτης, παρὰ ἡ ὑπόμνησις μερικῶν κεφαλαίων τῆς περιέργου ἱστορίας του ὡς συγγραφέως «ἀνακαλυ-

φθέντος» μετὰ ἕνα περίπου τέταρτον αἰῶνος ἀφότου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ δημοσιεύῃ ἔργα του. Ἀλλὰ διατί τόση καθυστέρησις; Πιθανῶς διότι ὁ Πιραντέλλο εἶχε προηγηθῇ ἑνὸς τετάρτου αἰῶνος.

Τώρα, εἶνε μόδα μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν νὰ τιμοῦν, πρὸ τοῦ Πιραντέλλο — δραματουργοῦ, τὸν διηγηματογράφον καὶ μυθιστοριογράφον Πιραντέλλο. Εἶνε ὅμως ἀνάγκη νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ διηγήματά του, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικὰ εἶνε ἀπὸ τὰ ὡραιότερα τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας, ἔγιναν δεκτὰ πρὸ 25 ἐτῶν μὲ ἀδιαφορίαν μὲν ἀπὸ μέρους τοῦ κοινοῦ, μὲ ψυχρότητα δὲ ἀπὸ μέρους τῆς κριτικῆς. Ποῖος ἐκατάλαβεν ἐπὶ παραδείγματι τὴν σημασίαν τοῦ μυθιστορήματός του ἐκείνου ποὺ εἶνε σήμερον περίφημον «Ὁ μακαρίτης Ματθίας Πασκάλ»; Εἶνε ἡ τραγῳδία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔκανε τὸν πεθαμένο διὰ νὰ ἀναστηθῇ κατόπιν ἐλεύθερος. Τοῦ ἐπαναστάτου ποὺ προσπαθεῖ νὰ ὑπεκφύγῃ ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς τύπους καὶ τὰς ψευδοσυνθήκας, διὰ νὰ μείνῃ, μὲ ἄλλο ὄνομα, ἀπολύτως καὶ ἐλευθέρως ὁ ἴδιος. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἡ δοκιμὴ αὐτὴ ἔγινεν εἰς βάρος τοῦ ἰδίου. Διαγραφεὶς ἀπὸ τὸ ληξιαρχεῖον καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα νὰ ἀγαπᾷ, δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτόν του, δὲν εἶχε τὴν ἐλευθερίαν νὰ σώσῃ, ἀνάγκης τυχούσης, οὔτε τοὺς ἄλλους, οὔτε τὸν ἑαυτόν του. Μὲ ἄλλα λόγια: δὲν ἠμποροῦσε νὰ ζήσῃ. Συμπέρασμα: Ἀφοῦ ἡ ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ συνθῆκαι, τὸ νὰ ζήσῃ κανεὶς ἔξω ἀπὸ τὰ γελοῖα κατασκευάσματα καὶ τὰς συμβατικότητας αὐτῆς δὲν εἶνε δυνατόν. Καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτό, μετ' ὀλίγα ἔτη, κατήντησε κοινότατον μέχρις ἀηδίας. Τὴν ἐποχὴν ὅμως ὅπου ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον «Ὁ μακαρίτης Ματθίας Πασκάλ» (1904) ἐὰν ἔδωσεν εἰς τὸν Πιραντέλλο ἕνα ὄνομα μεταξὺ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ γράμματα, δὲν τοῦ ἔδωσε τὴν δόξαν. Οὔτε τὸ κοινόν, οὔτε οἱ κριτικοὶ συνεκινήθησαν ἀπὸ τὴν παράστασιν τῶν πρώτων δραματικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ὁ Πιραντέλλο ἔδωσεν εἰς τὴν σκηνήν, πρὸ 15 — 16 ἐτῶν καὶ ἐνῷ ἦτο πενῆντα ἐτῶν. Ἡ δὲ ἐντύπωσις ἐξ αὐτῶν ἦτο γενικῶς «πνιγηρά». Καὶ οἱ εὐμενέστεροι κριτικοί του ἀνεγνώριζον τὴν εὐγένειαν, τὸ ὕφος, τὴν ἐντελῶς ἰδιότυπον φυσιογνωμίαν τοῦ νέου συγγραφέως, ἀλλὰ παρεπονοῦντο πάντοτε ὅτι ἐπέμενε νὰ πνίγῃ τὰ πλάσματά του μέσα εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν τεχνητὴν καὶ πλαστήν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦσε ν' ἀνεχθῇ ἡ ζωή.

Ἐν τούτοις, ὅταν κάποιος κατηγόρησε τὰ δημιουργήματα τοῦ Πιραντέλλο ὡς ὁμοιώματα ξύλινα, ἡμεῖς ἀντιπαρετηρήσαμεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ὅτι εἶχον ἕνα περίεργον χαρακτηριστικὸν οἱ κοῦκλες αὐτές: ὅτι ὡμιλοῦσαν καὶ ἐξεφράζοντο εἰς γλῶσσαν χαρίεσσαν ὅταν ἤθελαν, ἀλλὰ κουρασμένην, πονεμένην, συνεπῶς πολὺ ἀνθρωπίνην. Ἐκ τούτου προῆλθε καὶ ἡ ἀντίθεσίς μας ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ὑπεστήριζαν καὶ ὑποστηρίζουν ἀκόμη τὴν «ξηρὰν ἐγκεφαλικὴν δημιουργίαν» τοῦ συγγραφέως. Ἡμεῖς ἐλέγαμε καὶ ἐγράφαμε ὅτι εἰς τὸ βάθος τῶν κουκλῶν αὐτῶν ὑπῆρχε παλμός. Εἰς τὰ δράματα τοῦ Πιραντέλλο ἔρχεται μία στιγμὴ ὅπου ἡ νομιζομένη λογικὴ κοῦκλα ζωηρεύει καὶ ἀποκαλύπτει, μέσα ἀπὸ τὴν ξυλίνην ἀκαμψίαν της, ἕνα πνεῦμα μὲ ὅλην τὴν ἀπηλπισμένην ἀνθρωπίνην του φύσιν καὶ πνοήν. Καὶ ἡ ἔκπληξις τοῦ κοινοῦ συμπίπτει ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, τοὐτέστιν εἰς τὴν δυσκολίαν νὰ δεχθῇ τὴν μεταβολὴν ταύτην ὡς ἐκδήλωσιν τῆς ἐπαναστατικότητος τοῦ πνεύματος ὄχι μόνον τῶν πλασμάτων τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδικοῦ του.

Ἀλλὰ πῶς καὶ διατὶ συνέβαινε τοῦτο; Καὶ εἰς τί συνίσταται τὸ βασανιστήριον τῶν πλασμάτων τούτων; Αἱ ἐξηγήσεις ποὺ ἔδωσεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἴδιος ὁ Πιραντέλλο εἰς ἕνα συντάκτην τοῦ «Κορριέρε ντέλλα

Σέρα» δὲν ἀρκοῦν διὰ νὰ μᾶς εἰσαγάγουν εἰς τὰ «ἄδυτα τῶν ἀδύτων».

«Φίλε μου, τοῦ εἶπε, ὅταν ζῇ κανείς, ζῇ καὶ δὲν φαίνεται. Ἀλλὰ κάμετέ τον νὰ φανῇ ἐν τῇ πράξει τῆς ζωῆς, ἐν τῇ πάλῃ τῶν παθῶν του, θέτοντες ἐμπρός του ἕνα καθρέπτην. Τότε, ἢ θὰ μείνῃ κατάπληκτος ἀπὸ τὸ θέαμα τοῦ ἑαυτοῦ του, ἢ θὰ γυρίσῃ τὰ μάτια του ἀλλοῦ διὰ νὰ μὴ βλέπῃ, ἢ ἀγανακτισμένος θὰ φτύσῃ τὴν εἰκόνα του ἢ καταθυμωμένος θὰ καταφέρῃ τὴ γροθιά του διὰ νὰ τὴν καταστρέψῃ. Καὶ ἂν ἔκλαιε δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ κλάψῃ, καὶ ἂν ἐγελοῦσε δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ γελάσῃ. Μὲ μιὰ λέξι, δημιουργεῖται μία παρεξήγησις. Καὶ ἡ παρεξήγησις αὐτὴ εἶνε τὸ θέατρόν μου».

Αὐτὴ εἶγε ἡ περίπτωσις τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι ἦτο σοφός, ἥρως, ἀγαπητὸς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τόσον ὥστε νὰ θεωρῆται δικαιοκρίτης τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Καὶ ἀποκαλύπτεται δράστης τῆς αἰσχροτέρας καὶ ἀποτροπαιοτέρας κακουργίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ ἀνεχθῇ τὸ φῶς τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης. Καὶ τυφλώνεται.

Β'

Εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔπειτα ἀπὸ τὸν μέγαν πόλεμον, τὸ θέατρον δὲν ὡμίλει διὰ τίποτε ἄλλο παρὰ διὰ τὸ ἐγώ, θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς, διὰ τὴν φαντασίαν καὶ διὰ τὴν πραγματικότητα, διὰ τὴν ἀνωφελῆ ζωὴν καὶ διὰ τὴν ἀπελπισίαν. Ἦτο λοιπὸν μικρὸν πρᾶγμα τὸ ὅτι ἄνθρωποι μὲ κοινὸν «bon sens» ἐδέχθησαν τὴν πραγματικότητα ποὺ ἔβλεπαν μὲ τὰ μάτια των, ὅτι ἐζητοῦσαν παλαιὰς ἱστορίας, ἀφηγήσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀναπαράστασιν τῆς καθ' ἡμέραν ὑπάρξεως, αἰσιόδοξον ἢ ἀπαισιόδοξον, ἐζητοῦσαν τοὺς τυπικοὺς μύθους τοῦ προδοθέντος ἐραστοῦ ἢ τῆς σαγηνευθείσης νέας, τῆς κακοπαντρεμένης γυναικὸς ποὺ ὑποφέρει ἢ ποὺ ἀναζητεῖ καὶ εὑρίσκει ἀλλοῦ παρηγορίαν, τῆς γενναίας τέλος κόρης ποὺ ἀρραβωνιάζεται ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷ ; Πράγματι, τοῦτο συνέβη.

Καὶ συνέβη διότι τὸ ἠξίωσε τὸ μεγάλο κοινόν, τὸ κοινὸν τῶν ἐπαρχιῶν, τὸ κοινὸν τῶν ἀπογευματινῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κυριακάτικων παραστάσεων, τὸ μᾶλλον φιλοδραματικὸν κοινὸν τῆς Ἰταλίας, τὸ ὁποῖον ἀκόμη καὶ εἰς τὰ θέατρα τῆς μόδας ἐζητοῦσεν, ὡς διάλειμμα καὶ ὡς ἀναψυχὴν μεταξὺ δύο νέων δραμάτων, τὴν παλαιὰν κωμῳδίαν. Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ ὑπεστήριξαν τὴν κίνησιν αὐτὴν ἦσαν: Πρῶτον, οἱ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς συνεχισταὶ τοῦ Βοργιανοῦ θεάτρου, ὅπως ὁ Σαμπατίνο Λοπέζ, συγγραφεὺς χαριτωμένων κωμῳδιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον ὅπως καὶ πρὸ 30 ἐτῶν ἔχουν πάντοτε καλοὺς ἀκροατὰς τοὺς καλῶς σκεπτομένους ἀνθρώπους, ὅπως ἐπίσης ἡ ὁμὰς τῶν 20—30 συγγραφέων κωμῳδιῶν «μπριλλιάντι» ἢ κωμικοαισθηματικῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκόμη καὶ τώρα δὲν ἔχουν τὸν φόβον ν' ἀποτύχουν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Κατὰ δεύτερον λόγον ἐκεῖνοι ποὺ ὑπεβοήθησαν τὴν ἐπάνοδον αὐτὴν τοῦ κοινοῦ εἰς τὰ παλαιὰ πρότυπα ἦσαν οἱ συγγραφεῖς ἔργων «ἐντυπωσιακῶν» ὅπως ὁ Ντάριο Νικοντέμι, ὁ ὁποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ Μπερνστάϊν τῆς Ἰταλίας. Ἐπίσης οἱ ζωγράφοι τοῦ πλουτοκρατικοῦ κόσμου καὶ τῶν βουλιμιῶν αὐτοῦ, οἱ περιγράφοντες πάθη «αἰλουροειδῆ» ἰδιαιτέρως ἀγαπητὰ εἰς περιόδους πιστωτικοῦ πληθωρισμοῦ, εἰς περιόδους ὅπου καθεὶς ἠμπορεῖ νὰ κάνῃ ὅ,τι τοῦ ἀρέσει, εἰς περιόδους τέλος τοῦ ἔρωτος κατὰ τὰ κινηματογραφικὰ πρότυπα.

Κατὰ τρίτον λόγον συνετέλεσαν εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν οἱ ἀνακαινι-

σταὶ τῶν εὐκόλων ἱστορικῶν πλαισίων, ὅπως ὁ Νῖνο Μπερρίνι, ἢ ὁ Τζοακῖνο Φορτζάνο.

***

Ἀλλά... ἀλλά, χωρὶς ν' ἀρνηθῇ κανεὶς τὴν μεγάλην καὶ χρήσιμον αὐτὴν ἐπιβολήν, τὴν ὁποίαν ἐξήσκησαν ὅλοι οἱ ἐν λόγῳ δόκιμοι συγγραφεῖς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ μὲ τὰ ἁπλοϊκώτερα γοῦστα, δὲν εἶνε βέβαιον ὅτι θὰ ἠμποροῦσαν ν' ἀποβοῦν πράγματι οἱ δεῖκται τοῦ νέου προσανατολισμοῦ τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, οἱ σημαντικώτεροι συγγραφεῖς τῆς τελευταίας ἰταλικῆς σκηνῆς ἀρχίζουν ἤδη νὰ ἐμπνέωνται καὶ νὰ κινοῦνται ἀπὸ μοτίβα καθαρῶς πλέον αἰσθητικά. Ὑπάρχουν ἤδη ἀρκετοὶ λόγιοι, οἱ ὁποῖοι, σκανδαλισθέντες ἀπὸ τὰς ἐγκληματολογικὰς προτιμήσεις τῶν κωμῳδιογράφων ποὺ ἦσαν χθὲς ἀκόμη τῆς μόδας, ἠθέλησαν νὰ προσεγγίσουν πρὸς τὸ δυσφημισμένον θέατρον, μὲ τὴν φροντίδα τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης, καὶ μὲ τὴν διάθεσιν νὰ τὸ ἐξυγιάνουν καὶ νὰ τὸ καταστήσουν εὐπαρουσίαστον καὶ προσιτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων λογίων πρέπει νὰ καταλεχθῇ ὁ Φεδερῖκο Τόζζι, γνωστὸς καὶ τιμώμενος πολὺ περισσότερον ὡς μυθιστοριογράφος. Ἐκ τῶν σημερινῶν δέ, ὁ Ρικάρντο Μπακέλλι, ὁ Τζιοβάννι Καβιντσόλι, ὁ Ἐνρῖκο Πέα, ὁ Μπρουνο Τσικονιάνι, ὁ Στέφανο Πιραντέλλο, υἱὸς τοῦ Λουΐτζι Πιραντέλλο, ὁ Λέο Φερρέρο, υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου Φερρέρο καὶ ὁ ποιητὴς Οὔγγο Μπέττι.

Ἀλλ' αἱ ζωηρότεραι «ζυμώσεις» τοῦ σημερινοῦ ἰταλικοῦ δράματος εἶνε ἐκεῖναι ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὰ νέα ἰδεολογικὰ καὶ πνευματικὰ πρωτόλεια, ἀπὸ τοὺς νεοσσοὺς τῆς τέχνης. Καὶ ὁλονὲν αἰσθητοτέρα γίνεται εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ κατακραυγὴ τούτων ἐναντίον τῆς τέχνης τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν ἐτῶν, ἡ ὁποία κατηγορεῖται ὡς ἀσφυκτική, τμηματικὴ καὶ κομματιασμένη, μηδενιστικὴ (νιχιλισμός). Ὑπάρχουν μεταξὺ τούτων οἱ θέλοντες τὸν Φασισμὸν ὡς καθεστὼς νέας τάξεως καὶ παλινορθώσεως ἀκόμη καὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς διανοήσεως. Τὴν δὲ παλινόρθωσιν αὐτὴν ἐννοοῦν ὄχι μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας (ἡ ὁποία ἐζήτει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς λαοὺς ὡρισμένας ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις, ἀπολυταρχικάς), ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς αἰωνίας καὶ ἀδιαφθόρου ἀξίας τῆς οἰκογενειακῆς ἠθικῆς, τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἠθικῆς — διὰ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς σκέψεως, εἰς τὴν σύνθετον παράδοσιν, εἰς τὸν κλασικισμόν.

Αἱ ἰδέαι των ἠμποροῦν νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἑξῆς: «Ἀρκεῖ πλέον ἡ καταστροφή, εἶνε ἀνάγκη ἀναδημιουργίας, τώρα, εἶνε καιρὸς ἀνοικοδομήσεως. Δὲν πιστεύομεν πλέον εἰς τὸ θέατρον τῆς ἐξαιρέσεως, εἰς τὸ θέατρον τῆς καθαρᾶς τέχνης, πρὸς χρῆσιν τῶν σνόμπ. Οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ Σαίξπηρ ἔγραψαν διὰ τὸ πολὺ κοινόν. Ἂς ἐπανέλθωμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ πλήθους. Διατὶ τὸ νέον θέατρον δὲν ἀναζητεῖ πλέον τὸ πλῆθος τοῦτο; Καὶ ποῦ ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πλῆθος ἀποφεύγει τὸ θέατρον χάριν τοῦ κινηματογράφου καὶ περισσότερον χάριν τοῦ σπόρτ; Ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ μεταπολεμικὸν θέατρον ἐξεφράσθη πάντοτε μέσα εἰς μίαν ἀγωνίαν, εὑρέθη μέσα εἰς μίαν δοκιμασίαν, ἡ ὁποία εἰλικρινῶς ἀνησύχησε τὴν ἄγρυπνον εὐρωπαϊκὴν διανόησιν. Ἀλλ' ἡ ἀγωνία αὐτὴ εἶνε ξένη πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου πλήθους, τὸ ὁποῖον τὴν ἀποστρέφεται καὶ δὲν ζητεῖ παρὰ μόνον τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν πίστιν τῆς ζωῆς».

Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς ἀνησύχου πράγματι ταύτης καταστάσεως καταδεικνύονται εἰς τὰ ἀπίθανα ταῦτα φαινόμενα ποὺ βλέπομεν σήμερον, ἤτοι τὸν χωρισμὸν ἠθοποιῶν καὶ θεατῶν, τὴν ἐχθρότητα μεταξὺ κριτικῶν

καὶ κοινοῦ, τὸ διαζύγιον μεταξὺ θεάτρου καὶ κοινοῦ, τὴν ἀντίθεσιν ποὺ ὑπάρχει εἰς τοὺς ἐν χρήσει ὅρους «μικρὸν θέατρον», «στούντιο», «κάμμερσπηλ» κλπ. κλπ.

Ἐν συμπεράσματι: Ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι θέατρον σημαίνει μεγάλην συγκέντρωσιν πλήθους ἐν ἐπικοινωνίᾳ καὶ κοινότητι αἰσθημάτων, ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐκκλησία σημαίνει ἐπίσης συγκέντρωσιν καὶ θρησκεία σημαίνει δεσμὸν (κατ' ἐτυμολογίαν τῆς λατινικῆς ρίζης τῆς λέξεως religio) — ἂς εἴπωμεν τὸν λόγον ποὺ καίει τὰ χείλη πολλῶν: Ὅτι δηλαδὴ καὶ ἡ κρίσις τοῦ θεάτρου εἶνε, εἰς εὐρυτέραν ἔννοιαν, κρίσις θρησκευτική.

***

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ προσήκει νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρα μνεία τοῦ ἔργου ἑνὸς ποιητοῦ νέου, ὁ ὁποῖος, ἀκμάσας μεταξὺ τοῦ 1910 καὶ τοῦ 1920, ἠμπορεῖ μὲν νὰ μὴ εἶνε μεγάλος, ἀλλὰ μὲ τὰ συμπεράσματά του ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῆς ἰδεολογικῆς αὐτῆς «ἐπανόδου» τῆς σήμερον : τοῦ Ἔρικολε Λουΐτζι Μορσέλλι. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1910, ὁ Μορσέλλι, εἰς τὸ πρῶτον δρᾶμα του, μυθολογικοῦ θέματος καὶ φέροντος τὸν τίτλον «Ὡρίων», εἶχε φέρει ἐπὶ σκηνῆς ἕνα μέγαν καὶ χονδρὸν σαρκικὸν ἥρωα, ἕνα ἡμίθεον, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν ἔργα γιγάντια, ἐκυνηγοῦσεν ἄγρια θηρία, ὑπέτασσε τὰς γυναῖκας, ἠθαδίαζε πρὸς τοὺς θεούς, ἐγλεντοῦσε καὶ ἐπεριφρονοῦσε τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τὴν μητέρα του, ἡ ὁποία τὸν εἶχε γεννήσει ἐκ τοῦ σπόρου τοῦ οἴνου. Ἀλλὰ τί ἠξίζεν ὅλον αὐτὸ τὸ πληθωρικὸν ξεχείλισμα εὐχαριστημένης σαρκὸς καὶ τί ἔγινεν ὅλη ἐκείνη ἡ ἡμιθεϊκὴ ἐνέργεια τοῦ ἥρωος, ὅταν ἕνας μικρὸς σκορπιός, βγαλμένος ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν Γῆν, τὸν ἐδάγκωσε καὶ τὸν ἐθανάτωσε;

Ἰδού, λοιπόν, ὁ λυγμὸς τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τῆς ματαιότητος τῆς ἀγωνιώδους ζωῆς, λυγμὸς χαρακτῆρος ἀσαφοῦς ἀκόμη. Ἀκριβῶς ὅπως τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος, εἰς τὸ λυκόφως, ἀσαφὲς εἶνε ἀκόμη καὶ τὸ ἄλλο ἔργον τοῦ ἰδίου Μορσέλλι, μυθολογικοῦ ἐπίσης θέματος, ὁ «Γλαῦκος», τὸ ὁποῖον ἐχειροκροτήθη περισσότερον καὶ δικαιότερον. Εἶνε ὁ μῦθος ἑνὸς νέου ποὺ ἀφίνει τὴν ἀγάπην του διὰ νὰ περιπλανηθῇ ἀνὰ τὸν κόσμον πρὸς ἀνεύρεσιν τύχης καὶ δόξης. Καὶ ἀφοῦ γυρίσῃ ὅλον τὸν κόσμον, ἀφοῦ νικήσῃ τὴν γόησσαν Κίρκην, ἀφοῦ γίνῃ βασιλεὺς καὶ σχεδὸν θεός, ἐπιστρέφει εἰς τὸν τόπον του, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκει πλέον τὴν ἀγαπημένην του, ἡ ὁποία ἐνῷ ἐπὶ τόσα χρόνια τὸν ἐπερίμενε ματαίως ἀπέθανε τέλος ἀπὸ τὴν λύπην της. Ἡ νέα δύναμις ποὺ εἶχεν ἀποκτήσει ὁ ἥρως τοῦ μύθου αὐτοῦ, κυρίαρχος τοῦ παντὸς, δὲν τοῦ χρησιμεύει εἰς τίποτε, ἀφοῦ δὲν ἠμπορῇ ν' ἀναστήσῃ τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην του, νεκρὰν τώρα...

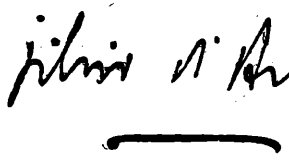
Ἀνάλογον αἴσθημα πίστεως καὶ ἀγάπης, ὄχι ὅμως ἁπλῶς εἰδυλλιακόν, ἀλλὰ περισσότερον ἀνδρικὸν καὶ μεστόν, ἀπεικονίζουν τὰ πλεῖστα τῶν νεωτέρων ἔργων τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου τῆς σήμερον. Π. χ. αἱ κωμῳδίαι τοῦ Γουλιέλμου Ζώρζη, συγγραφέως μὲ λεπτότητα κάπως μελαγχολικήν, τὰ συμπεράσματα τοῦ ὁποίου ἠμποροῦν νὰ συνοψισθοῦν εἰς μίαν λελογισμένην ἀποδοχὴν τῆς ζωῆς ὅπως εἶνε. Ἐπίσης τὰ ἔργα τοῦ Τσέζαρε Τζιούλιο Βιόλα, ὑπερμάχου τοῦ νόμου τῆς ἀλληλεγγύης (τῶν ἀνθρώπων) καὶ τῆς ἱερότητος τῶν διατάξεων τούτου. Ἐπίσης τὰ ἔργα τοῦ γονίμου καὶ ποικίλου Τζίνο Ρόκκα, συγγραφέως μὲ πυρετώδη ἐνεργητικότητα, πολυπλεύρου ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὑμνητοῦ πάντοτε τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς καλωσύνης. Καὶ τέλος, τὰ δράματα τοῦ Φεντερίκο Βαλέριο Ράττι, περιοριζόμενα αὐστηρῶς εἰς μεγαλοπνεύστους ἑρμηνείας τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς ἱστορίας, ἢ τῆς μυθολογίας ἢ τῆς Βίβλου, ὅπως ὁ «Βροῦτος» του, ὁ «Ἰδούδας» κλπ.

Γενικῶς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς χώ-

ρας, διανύει κρίσιν. Τὸ ἰταλικὸν δρᾶμα περνᾶ τὴν ὥραν τοῦ λυκόφωτος, ὅπερ ὅμως ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι θὰ φέρῃ ὄχι τὸ σκότος, ἀλλὰ τὴν αὐγήν...

Εἰς ἕνα φίλον του ποὺ τὸν ἐρωτοῦσε διατὶ δὲν εἰργάζετο πλέον, ὁ Ἔρκολε Λουίτζι Μορσέλλι, ἄρρωστος ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια ποὺ τὸν ἔφερεν εἰς τὸν τάφον, ἔλεγε: — Θὰ μοῦ πῇς ὅτι ὁ Λεοπάρδι ἂν καὶ ἄρρωστος ἐδούλευε. Ἀλλ' ὁ Λεοπάρδι δὲν ἔγραφε γιὰ τὸ θέατρο. Ὅποιος γράφει γιὰ τὸ θέατρο, ἔχει ἕνα καθῆκον σκληρόν: πρέπει νὰ σκορπίζῃ ἀφθόνως τὴν δύναμιν καὶ τὴν πίστιν, ὄχι τὴν ἀπελπισίαν. Τὴν ἀπελπισίαν πρέπει νὰ τὴν κρατᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Ἡ φράσις αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σήμερον ὡς πνευματικὴ ἐντολὴ καὶ κληρονομία μιᾶς κάποιας ποιήσεως τῆς χθὲς πρὸς τὴν τέχνην τῆς αὔριον. Τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, αἱ ὁποῖαι ἐγέμιζαν ἕως τώρα, μὲ σκιόφως, ἂν ὄχι μὲ πηχτὰ σκοτάδια, τόσα δράματα μεταπολεμικά, ἡμεῖς τὰς βλέπομεν ὡς ἐργασίαν διὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς μίαν νέαν ζωήν. Ἂν ἡ κρίσις παρέλθῃ, θὰ παρέλθῃ μόνον μὲ τὴν ὑστάτην σύστασιν ποὺ ἔδωσεν ὁ τελευταῖος καὶ ὁ λεπτότερος τῶν ποιητῶν μας, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν προσήγγιζε τὸν θεόν, τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου του. Τὰ πλήθη διψοῦν τὴν βεβαιότητα. Ἡ ἐπιτυχία τῆς αὔριον θὰ στέψῃ τὸν συγγραφέα ποὺ θὰ εἰπῇ πρὸς τὰ πλήθη ἕνα λόγον πίστεως.

ΠΩΣ ΘΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΘΗ ΤΕΧΝΙΚΑ Ο ΛΑΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ κ. Θ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Ένας ἀπὸ τοὺς συγχρόνους σοφοὺς αἰσθητικοὺς τῆς Γαλλίας, ὁ Ἐλὶ Φώρ, σὲ μιὰ διάλεξι ποὺ ἔκανε γιὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου στὸ Παρίσι ἐρωτᾶ : «Τί εἶνε ὁ λαός ;»

Θέτουν συχνά, πολὺ συχνὰ μάλιστα τὴν ὑπόθεσιν:

«Τί εἶνε τέχνη;» Ποτὲ ὅμως τὸ «Τί εἶνε ὁ λαός;»

Ὁ λαὸς εἶνε μία τάξις; Εἶνε ἡ τάξις ποὺ παράγει, διὰ τῆς ἀντιθέσεως μὲ τὴν τάξι ποὺ διευθύνει καὶ ἡ ὁποία κατέχει; Ἀλλὰ ἡ τάξις ποὺ διευθύνει καὶ κατέχει δὲν παράγει καὶ αὐτή;...

Θ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

«Ὀνομάζω ἀστούς, ἔλεγεν ὁ Φλωμπέρ, ὁποιονδήποτε σκέπτεται ποταπά». Ὥστε ὁ λαὸς λοιπὸν θὰ εἶνε τὸ πλῆθος ἐκείνων ποὺ σκέπτονται εὐγενῶς;... Ἐγνώρισα ἀστούς, οἱ ὁποῖοι σκέπτονται ὡς προλετάριοι, καὶ ἐγνώρισα προλεταρίους ποὺ σκέπτονται ὡς ἀστοί!

Ἡ ἀριστοκρατία καὶ ὁ λαὸς εἶνε τὰ δύο ἀναπόσπαστα στοιχεῖα ἀπὸ κάθε κοινωνικὸν ὀργανισμόν. Κάθε ζῶσα ἀριστοκρατία ἐξέρχεται ἐκ τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸ ἐναπόθεμα τῆς ἀθωότητος ποὺ κοιμᾶται ἐντός μας, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ μετ' ἐνδιαφέροντος ἔρευνα κάμνει κάθε μελλοντικὸν ὀργανισμόν... Ὅσον ὅμως λυρικὸν καὶ ἂν εἶνε ἕνα αἴσθημα λαϊκόν, δὲν δύναται νὰ ζήσῃ καὶ ἐξελίσσεται χωρὶς ρυθμόν, καὶ ἀντιθέτως ὅσον καλὰ καὶ ἂν εἶνε ρυθμισμένη μία μάθησις ἀριστοκρατική, δὲν θὰ κάμῃ τίποτε χωρὶς τὸ λαϊκὸ αἴσθημα.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ καλέσωμε τὸ λαὸ στὴν ἀνώτερη ζωὴ τοῦ πνεύματος, λέγει ὁ ἐπιθεωρητὴς τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως στὸ Παρίσι κ. Riotor, δὲν εἶνε πιὰ ἀμφισβητήσιμη, ὄχι ὅπως τὸν διασκεδάσωμε ἢ γιὰ νὰ τοῦ δώσωμε κάποια ἐνασχόλησι γιὰ νὰ περνᾷ τὸν καιρό του, ἀλλὰ γιὰ νὰ καθέξῃ τὴ ζωὴ αὐτή, τῆς ὁποίας εἶνε αὐτὴ ἡ ὕπαρξις. Σήμερον ὅμως ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία εἶνε ὁ ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος τῆς τέχνης. Πρέπει νὰ βαδίσωμεν ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὴν τέχνην, καὶ ἐκ τῆς τέχνης εἰς τὴν φύσιν. Πρέπει νὰ συνηθίσωμε στὸ παιδὶ τὸ ξύπνημα τῆς περιεργείας ποὺ τὸ φέρει νἄρχεται ἀντιμέτωπο μὲ τ' ἀντικείμενα ποὺ τὸ περιβάλλουν, νὰ τὸ ὁδηγοῦν νὰ δέχεται τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ νὰ διαβλέπῃ τὴν ὡμορφιὰ ταὐτοχρόνως μὲ τὴν χάρά. Ἂς ἀγαπήσωμεν λοιπὸν τὴν φύσιν.

Τὸ μικρὸ χορτάρι φωνάζει ἐκεῖ τὸ πλῆθος, μιὰ κίνησι τοῦ σιδηρουργοῦ, μιὰ φράσι τοῦ γέροντα, ἕνα φίλημα, παίζουνε τὸ μέρος τους στὸ ἀπέραντο θέατρο ὅπου τὸ πᾶν τελειώνει καὶ ξαναρχίζει. Ἂς ἀγαπήσωμε, ἂς τιμήσωμε ὅλ' αὐτά, ἂς τρέξωμε ἀπάνω ἀπὸ τοὺς ἀπίστους.

Αἱ κυβερνήσεις ἔκριναν ὅτι τὰ μουσεῖα εἶνε τὰ ἀρχεῖα τῆς ἱστορίας.

Τί νὰ ποῦμε λοιπὸν γιὰ τὸ χῶμα αὐτὸ τὸ θρεμμένο ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σποδοῦ, γιὰ τοὺς ἐμβληματικοὺς αὐτοὺς ποταμοὺς τῆς ζωῆς, γιὰ τὸ χορτάρι ποὺ φυτρώνει, γιὰ τὰ αἰώνια αὐτὰ ὄρη;

Μία ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς συγχρόνου μορφώσεως τῶν λαῶν εἶνε καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις. Πολλὲς φορὲς μοῦ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ δώσω μιὰ γενικὴ ἰδέα γιὰ τὴν «τεχνικὴ ἐκπαίδευσι» στὴν Ἑλλάδα, τὸ ζήτημα ποὺ ἀπασχολεῖ καὶ θὰ ἀπασχολήσῃ ἀκόμη γιὰ πολὺ καιρὸ τὴν ἐκπαίδευσί μας. Δυστυχῶς ὅμως στὸν τόπο μας δὲν ἔχει κατανοηθῆ ἀκόμη ὁ σκοπὸς καὶ ἡ μεγάλη συμβολὴ ποὺ δίνουν τὰ τεχνικὰ μαθήματα στὴ γενικὴ μόρφωσι τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ ἄλλα ἔθνη ποὺ ἡ ἀνάγκη τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε ἡ πιὸ μεγάλη φροντίδα τῆς πολιτείας, φρονοῦνε πὼς ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν εἶνε ἕνα μέσο γιὰ νὰ περνᾶνε τὸν καιρὸ τους οἱ ἄεργοι, οὔτε διασκέδασι πολυτελής. Ἀλλ' εἶνε ὡρισμένη ἐργασία ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται στὶς οὐσιώδεις ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις εἶνε σήμερα μία ἀνάγκη ἐπιβεβλημένη γιὰ κείνους ποὺ θέλουνε νὰ θεμελιώσουν τὸν ἐθνικὸ ρυθμὸ ποὺ θἄβγῃ ἀπ' τὴν ἀληθινὴ ἐκτίμησι τοῦ σχήματος σ' ὁποιαδήποτε ἐφαρμογὴ καὶ ἂν τὸ συναντᾶμε.

Βάσις τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε τὸ ΣΧΕΔΙΟ. Ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τοῦ σχεδίου ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ γυμνάσῃ τὴν διάνοια, τὸ μάτι καὶ τὸ χέρι σὲ μιὰ αἰτιολογημένη ἀναπαράστασι τῶν σχημάτων. Στὴν Ἑλλάδα δυστυχῶς ποτὲ δὲν σκεφθήκαμε τὴν ἁπλῆ αὐτὴ ἀλήθεια, στὴν ὁποία στηρίζεται ὅλο τὸ σύστημα τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως· δηλαδὴ τοῦ νὰ γυμνάσωμε καλὰ τὸ χέρι, τὸ μάτι καὶ τὴν διάνοια τῶν παιδιῶν, ὥστε νὰ τὰ καταστήσωμε ἱκανὰ νὰ ἐκφράζουνε μὲ καθαρότητα τὰ σχήματα τῶν ἀντικειμένων ποὺ βλέπουν καὶ σκέπτονται. Ἀνάγνωσι τοῦ σχήματος, γραφὴ τοῦ σχήματος, γραμματικὴ τοῦ σχήματος.

Ἄλλοτε ἕναν ἄνθρωπο πού ξερε νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ γράφῃ χωρὶς λάθος τὸν τιμοῦσαν καὶ τοῦ δίνανε μιὰ ξεχωριστὴ θέσι. Τὸ νὰ σχεδιάζῃς, εἶνε σὰν νὰ γράφῃς τὴν σκέψι σου σ' ὅλες τὶς γλῶσσες : γράφεις γιὰ ὅλα τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ τὸ σχέδιο εἶνε γλῶσσα παγκόσμια.

Τὸ σχέδιο καθαρίζει τὴ σκέψι, λεπτύνει τὴν αἴσθησι, ξετυλίγει τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία, βοηθάει στὴν κατανόησι καὶ στὴν κατάταξι· εἶνε σπουδαῖος παράγων τῆς γενικῆς μορφώσεως, καὶ εἶνε μιὰ δυνατὴ βοήθεια σ' ὅλη τὴν ἐκπαίδευσι.

Ὁ Σπένσερ λέγει πὼς τὸ σπουδαῖο πρᾶγμα δὲν εἶνε τὸ σχέδιο ποὺ φτιάνει ὁ μαθητής, ἀλλ' εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ γυμνάσματος στὶς πνευματικές του δυνάμεις.

Ὡς βάσις τῶν ἐπαγγελμάτων τὸ σχέδιο εἶνε ἕνα θαυματουργὸ ἐργαλεῖο ἐπὶ πλέον στὰ χέρια τοῦ τεχνίτη. Γιατὶ δὲν αὐξάνει μονάχα τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα, ἀλλὰ δυναμώνει τὴν δεξιότητά του, τὴν ἐπιτηδειότητα, τὴν ταχύτητα γιὰ νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἴδια ἐργαλεῖα, πριόνι, ροκάνη, τριβέλι, λίμα, βελῶνα, ψαλλίδι. Ἀναπτύσσει ἐπίσης μὲ τὴν μελέτη τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ χρώματος τὴν καλαισθησίαν του καὶ τὸ συναίσθημα τῆς κριτικῆς.

Οἱ ὑπηρεσίες αὐτὲς τοῦ σχεδίου κάνουν τὴν διδασκαλία του ἀπαραίτητη σ' ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους.

Πῶς τὸ σχέδιο μπορεῖ ν' ἀνταποκριθῇ σ' ὅτι περιμένει κανεὶς ἀπ' αὐτό ; Τί μεθόδους πρέπει νὰ μεταχειρισθοῦμε γιὰ νὰ φτάσουμε στὸ σκοπό ; Μποροῦμε νὰ ξεχωρίσωμε τρία ἐνδιαφέροντα σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται τρεῖς βαθμοὶ ἐκπαιδεύσεως, ὅπως λέγει καὶ ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῆς διδασκαλίας τοῦ σχεδίου στὸ Παρίσι κ. Paul Simons.

Ἐκπαίδευσι τοῦ μυαλοῦ: Ἐργαστήριο ὅλων τῶν ἐκτελέσεων.

Ἐκπαίδευσι τοῦ ματιοῦ : Μέσον μεταφορᾶς μεταξὺ τοῦ μυαλοῦ ποὺ συλλαμβάνει καὶ τοῦ χεριοῦ ποὺ ἐκτελεῖ.

Ἐκπαίδευσι τοῦ χεριοῦ : Μέσον πραγματοποιήσεως.

Ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν τῶν τριῶν ὀργάνων εἶνε δυνατὴ σ' ὅλα τὰ ἄτομα, χωρὶς αὐτὴ θάτανε ἡ ἄρνησις, καὶ τὸ ναυάγιον γενικὰ τῆς διδασκαλίας.

Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ κατευθύνωμε τὶς σπουδές μας :

Σὲ σχέδιο παρατηρήσεως.

Σὲ σχέδιο μνήμης.

Σὲ σχέδιο γεωμετρικό.

Σὲ σχέδιο φαντασίας καὶ ἀναμνήσεως.

Σὲ σύνθεσι διακοσμητικὴ μὲ τὶς ἐφαρμογές της. Καὶ μὲ τὴν πρόθεσι τοῦ νάνε χρήσιμη πρῶτα στὴν γενικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀτόμου κ' ὕστερα καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ του τελειοποίησι.

Μόνον ὅταν κατορθώσωμε νὰ κάνωμε τὸν λαὸ γενικῶς νὰ σχεδιάζῃ θὰ δυνάμεθα νὰ ποῦμε ὅτι ζοῦμε μέσα στὸ σύγχρονο πολιτισμό !

Γιατὶ ὅπως ἔγραφε τὸ 1851 ὁ μεγάλος ἀναμορφωτὴς τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως στὴ Γαλλία κόμης Ντὲ Λαμπόρδ, ὅτι τὸ σχέδιο εἶνε ἕνα εἶδος γραφῆς καὶ ὅτι καθένας ἀπὸ μᾶς μπορεῖ νάχῃ καλὸ ἢ κακὸ σχέδιο, ὅπως μποροῦσε νὰ ἔχῃ καλὸ ἢ κακὸ γράψιμο· μὰ θάτανε ντροπὴ νὰ μὴ ξέρῃ κανεὶς νὰ σχεδιάζῃ, ὅπως θὰ εἰκόνιζε ὅποιος δὲν θἄξερε νὰ γράψῃ.

Καὶ ὅπως ὅταν γράφῃς χαράζοντας τὴν σκέψι σου στὸ χαρτὶ μὲ τὸ μελάνι δὲν θὰ πῇ πὼς ἔχεις καὶ τάλαντο συγγραφέως. Τὸ ἴδιο καὶ σὰν σχεδιάζῃς ἐκεῖνα ποὺ εἶδες ἢ ἐκεῖνο ποὺ βλέπεις δὲν θὰ πῇ πὼς ἔγινες καὶ καλλιτέχνης !

ΠΟΥ ΕΥΡΙΣΚΕΤΟ Ο ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΟΥ κ. Δ. Γ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

Ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἐννοοῦμεν ὅταν λέγωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἑνὸς δικαίου ἀνθρώπου ποὺ ἀπέθανε θὰ μεταβῇ εἰς τὸν Παράδεισον ; Στηρίζεται τάχα εἰς καμμίαν λογικὴν βάσιν αὐτὴ ἡ φράσις, ἢ ἁπλῶς λέγεται πρὸς παρηγορίαν τῶν ἐπιζώντων ; Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ὁμιλεῖ περὶ ἑνὸς Παραδείσου εἰς τὸν ὁποῖον ἐτοποθέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὁμιλεῖ περὶ Παραδείσου καὶ Κολάσεως, ἀλλὰ δὲν ορίζει ποῦ τοῦ Σύμπαντος εὑρίσκονται. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὰ Ἠλύσια Πεδία ὡς Παράδεισον καὶ τὰ τοποθετοῦν εἰς τὰς Νήσους τῶν Μακάρων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι δὲν ὁρίζουν ποῦ εὑρίσκοντο αὐτὰ τὰ νησιά. Οἱ μετὰ Χριστὸν ποιηταὶ Μίλτων μὲ τὸν «Ἀπολεσθέντα Παράδεισον» καὶ Δάντε μὲ τὴν «Θείαν Κωμωδίαν» του ἐφαντάσθησαν τὸν Παράδεισον εἰς τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Κόλασιν μὲ τὸν Ἅδην εἰς τὴν γῆν ἢ μᾶλλον ὑπὸ τὴν γῆν. Τὰ ἴδια λέγουν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις τὰς ὁποίας ἀναφέρουν οἱ ἁγιογράφοι καὶ συναξαρισταὶ, λέγοντες ὅτι «αἱ μοναὶ τῶν δικαίων» θὰ εἶνε εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν ἁμαρτωλῶν θὰ εἶνε εἰς τὰ Τάρταρα τῆς γῆς ὅπου εὑρίσκεται ὁ Ἅδης, ἡ Κόλασις. Φυσικὰ αἱ δοξασίαι αὐταὶ συνδυάζονται μὲ τὴν μετὰ θάνατον ζωήν. Καὶ μεταξὺ Παραδείσου καὶ Κολάσεως ἀμφιταλαντεύεται ἡ ἀνθρωπίνη ἀμφιβολία καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ στηρίζει τὴν ἠθικὴν ἀνταπόδοσιν εἰς τοὺς τηροῦντας τὰς 10 ἐντολὰς τοῦ Μωϋσέως καὶ τὴν τιμωρίαν ἐκείνων ποὺ τὰς παραβαίνουν. Καὶ ἔτσι προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐν ὅσῳ ζοῦν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

Δ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ

Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι ἔρχεται ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Ἔρευνα, ἡ Φιλοσοφία, ἡ ἀκόρεστος φιλομάθεια τῶν συγχρόνων καὶ ὅλας αὐτὰς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ ὅλας αὐτὰς τὰς παλαιὰς δοξασίας θέλει νὰ τὰς μεταβάλῃ εἰς στάκτην. Κλονίζει τὴν πίστιν, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς ὑποθλητικὰ διδάγματα καὶ εἰς ἱερὰς παραδόσεις καὶ ἐπάνω εἰς τὸ βάθρον τῆς πίστεως τοποθετεῖ τὴν στυγνὴν πραγματικότητα καὶ θέλει νὰ εὕρῃ ὄχι ποῦ εὑρίσκεται ὁ εὐαγγελικὸς Παράδεισος, ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ὁ Παράδεισος ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην τοῦ Μωϋσέως, εἶχαν τοποθετηθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οἱ πρωτόπλαστοι ἄνθρωποι Ἀδὰμ καὶ Εὔα. Καὶ ἡ Ἐπιστήμη ἰσχυρίζεται ὅτι εὗρε γεωγραφικῶς καὶ τοπογραφικῶς ποῦ εὑρίσκετο τὸ μέρος ἐκεῖνο.

***

Καὶ ἐν πρώτοις ἡ λέξις Παράδεισος, ἡ ὁποία ἐτέθη εἰς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ σημαίνει πάρκον ἢ ζωολογικὸν κῆπον, φαίνεται λέξις περσικὴ κατὰ τὸν Πολυδεύκην, καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν ἤκουσαν λεγομένην ὑπὸ τῶν Περσῶν διὰ τοὺς κήπους τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Ὁ Γερμανὸς γλωσσολόγος Σπίγγελ τὴν θεωρεῖ

λέξιν ἑλληνοπερσοεβραϊκὴν εἰσαχθεῖσαν ἔπειτα εἰς τὴν ἀρμενικὴν (Παρτὲζ) καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν (Φυρντάους). Κατὰ τὴν γνώμην ὅμως τοῦ Γερμανοῦ ἀσσυριολόγου Φρειδερίκου Ντέλιτς, τοῦ πρώτου γράψαντος εἰδικὴν μελέτην περὶ τοῦ Παραδείσου, ἡ λέξις Παράδεισος, γίνεται ἀπὸ τὴν Σανσκριτικὴν dih—diz, ἡ ὁποία ἐσήμαινε τόπον περιτειχισμένον, καὶ ἀπὸ τὴν σανσκριτοπερσικὴν λέξιν pavan, ἡ ὁποία ἐσήμαινε φύλακα, φρουρόν. Αἱ δύο αὐταὶ λέξεις, συντεθειμέναι παρουσιάζονται ὡς μία Ἀσσυριακὴ τοιαύτη. Τὸ ἀπόκρυφον Εὐαγγέλιον Σουσάννα ὀνομάζει τὸν Βαβυλωνικὸν «Κῆπον τῆς Τρυφῆς» Παράδεισον, μεταχειριζόμενον βεβαίως λέξιν ἐπιχωριάζουσαν.

Περὶ «Παραδείσου» εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν ὁμιλεῖ ὁ Στράβων (XVI, 2 παρ. 19), ὁ Πτολεμαῖος (V, 15. 20) καὶ ὁ Πλίνιος, ἀλλὰ μὲ τὴν λέξιν αὐτὴν ἐννοοῦσαν τὴν Δαμασκὸν καὶ ὄχι τὸν «Παράδεισον» εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν Γένεσιν τοῦ Μωϋσέως, ἤτοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐτοποθέτησεν ὁ Θεὸς τοὺς πρωτοπλάστους Ἀδὰμ καὶ Εὔαν, καὶ ὁ ὁποῖος Παράδεισος ὠνομάζετο Ἐδὲμ, ὡς τὸν μετέφρασαν οἱ Ἑβδομήκοντα ἢ Gan—Eden, ὡς τὸν ὀνομάζει ἑβραϊστὶ ἡ Γένεσις καὶ σημαίνει κατὰ τὴν ἀρχικήν του σημασίαν «Κῆπος Θεοῦ» καὶ ἔπειτα μετέπεσεν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εἰς τὴν σημασίαν «Κῆπος τῆς τρυφῆς» ἢ «Χώρα τῆς ἡδονῆς».

Αὐτὸς λοιπὸν εἶνε ὁ Παράδεισος ἀπὸ τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν Γένεσιν, μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, τὸ διαπραχθὲν τῇ μεσολαβήσει τοῦ Σατανᾶ μεταβληθέντος εἰς ὄφιν, ἐξώσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι καὶ ἔχασεν ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἀθανασίαν! Ποῦ τῆς γῆς λοιπὸν εὑρίσκετο αὐτὸς ὁ Παράδεισος, τὸν ὁποῖον οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μετέφεραν φανταστικῶς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦ γενάρχου τῶν Ἑβραίων ποὺ εἶχε πατρίδα τὴν μεγάλην Οὖρ, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια καὶ τὰ δείγματα τοῦ προϊστορικοῦ καὶ μεγάλου πολιτισμοῦ της, 5—10 χιλιετηρίδων πρὸ Χριστοῦ, μόλις ἐσχάτως ἀπεκάλυψεν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη;

***

Τὴν τοποθεσίαν τῆς Ἐδὲμ, ἤτοι τοῦ Παραδείσου, δὲν διέσωσεν ἐπακριβῶς ὁ ἀφηγούμενος τὴν Γένεσιν Μωϋσῆς. Μόνον γεωγραφικά τινα σημεῖα παρέσχε περὶ αὐτῆς. Ἀναφέρει πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Θεὸς ἔσυρε καὶ τὸν Κάϊν ἔξω τοῦ Παραδείσου πρὸς τὴν χώραν Νόντ, ἀπέναντι τῆς Ἐδὲμ εὑρισκομένην καὶ ἐκεῖ ὁ Κάϊν ἔκτισε τὴν πρώτην πόλιν ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ του Ἐνώχ. Περὶ τοῦ Κήπου ὅμως τῆς Ἐδὲμ ἡ Γένεσις ἀναφέρει μερικὰ ὡρισμένα στοιχεῖα διὰ τῶν λέξεων: «ὁ Ἰεχωβᾶς—Ἐλωὶμ ἐδημιούργησεν ἕνα κῆπον ἀνατολικῶς τῆς Ἐδὲμ», δηλαδὴ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι εὑρίσκετο ὁ συγγράψας τὴν Γένεσιν. Τὴν θέσιν λοιπὸν αὐτὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς προσδιώρισε πρὸ πολλῶν ἐτῶν κατὰ τὸ 1881 ὁ Γερμανὸς Φρειδερῖκος Ντέλιτς καὶ ἡ γνώμη του ἐπεκυρώθη πρό τινος χρόνου ὑπὸ τῶν γενομένων παρὰ τὴν ἀρχαίαν Βαβυλῶνα ἀνασκαφῶν. Ἐκεῖ λοιπὸν εἰς τὴν νότιον Μεσοποταμίαν εὑρίσκετο ὁ «Κῆπος τοῦ Θεοῦ», τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἡ Γένεσις εἰς τὸ Β' αὐτῆς κεφάλαιον, εἴτε εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Μωϋσέως. Καὶ προσθέτει ὅτι «ὁ Ἰεχωβᾶς—Ἐλωὶμ διέταξεν εἰς τὸν κῆπον αὐτὸν νὰ βλαστήσουν ἐκ τῆς γῆς παντὸς εἴδους δένδρα μὲ καρποὺς εὐχαρίστους τὴν θέαν καὶ ὡραίους εἰς τὴν γεῦσιν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κήπου ἐβλάστησε τὸ δένδρον τῆς Ζωῆς καὶ τὸ δένδρον τῆς Γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ ποταμὸς ἐξήρχετο ἐκ τῆς Ἐδὲμ, ὁ ὁποῖος ἐπότιζε τὸν κῆπον, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐγωρίζετο εἰς τέσσαρα ρεύματα. Τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἦτο Πισσὼν (Φεισὼν κατὰ τοὺς 70) καὶ εἶνε ἐκεῖνο ποὺ περιέβαλεν ὁλόκληρον τὴν χώραν τῆς Χαβίλας, ὅπου εὑρί-

σκετο ὁ χρυσὸς—καὶ ὁ χρυσὸς τῆς χώρας αὐτῆς εἶνε καλὸς—καὶ ἐκεῖ εὑρίσκεται τὸ Μπεντολοὺχ καὶ ὁ Σοχουμτάϊν.

»Τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ρεύματος ἦτο Γκιὼν (Γηων κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα ἑλληνιστὰς ποὺ μετέφρασαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην) καὶ αὐτὸ ἦτο ἐκεῖνο ποὺ περιβρέχει ὁλόκληρον τὴν χώραν τοῦ Κύσς. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου ρεύματος ἦτο Χιντεκέλ, (ἐννοεῖ τὸν Τίγριν), καὶ αὐτὸ ἦτο ἐκεῖνο ποὺ τρέχει εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς πόλεως Ἀσσύρ. Καὶ τὸ τέταρτον ρεῦμα ἦτο ὁ Φρὰτ (Εὐφράτης). Καὶ ὁ Ἰεχωβᾶς—Ἐλωΐμ ἔθεσε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Κῆπον τῆς Ἐδὲμ καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ τὸν καλλιεργῇ καὶ νὰ τὸν φυλάττῃ».

Αὐτὰ λέγει ἡ Ἁγία Γραφὴ περὶ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς τὸν ὁποῖον ὥρισεν ὁ Θεὸς—Ἰεχωβᾶς εἰς τὸν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον καὶ ὁ τόπος αὐτὸς ὑπῆρξεν ἔπειτα τὸ μέρος ὅπου διεπράχθη τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Ὁ κῆπος αὐτὸς λοιπὸν κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα ὠνομάσθη Παράδεισος, καὶ συνεπῶς δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὸν Οὐρανὸν ἢ εἰς οἱονδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ ἀπείρου, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως ἔπρεπε νὰ ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς. Αὐτὸς ὁ περιγράφων τοπογραφικῶς τὸ ἔδαφος τοῦ Παραδείσου, δηλ. ὁ συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως, ὅταν ἔγραφεν εἶχεν αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἀκόμη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἀπαράλλακτον ὅπως τὸ ἐσκέφθη ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ καὶ τὸ ἀναφέρει εἰς τὸ κεφάλαιον 31 παρ. 9 τῶν προφητειῶν του, ὅπου παρουσιάζει τὸν Ἰεχωβᾶ λέγοντα :

«Ὡραίαν ἔκαμα τὴν Ἀσσὺρ μὲ τὸ πλῆθος τῶν κλάδων της, ὥστε νὰ τὴν ζηλεύουν ὅλα τὰ δένδρα τοῦ Παραδείσου, ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ εἰς τὸν κῆπον τοῦ Θεοῦ».

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὁ προφήτης δὲν ὡμιλοῦσε περὶ τοῦ Παραδείσου ὡς ὑπάρξαντος κατὰ τὸ παρελθὸν πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ πρὸ τοῦ Κατακλυσμοῦ, ἀλλ' ὡς ὑπάρχοντος ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι αὐτὸς ἦτο ἀσφαλέστατος γνώστης τῆς τοποθεσίας τοῦ Παραδείσου καὶ θέλει νὰ πείσῃ περὶ τούτου διὰ τῆς περιγραφῆς του καὶ τοὺς ἀναγνώστας του.

Ὁ Ντέλιτς διὰ τῆς γνωστῆς μελέτης του προσεπάθησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως τῆς Γενέσεως καὶ ν' ἀποδείξῃ ποῦ εὑρίσκετο ἡ Ἐδὲμ, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἀπαντᾶται εἰς καμμίαν ἄλλην χώραν καὶ δὲν ἀποδίδεται εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τῆς γῆς ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ποίαν δηλαδὴ εἶχεν ὁ συγγραφεὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του χώραν πραγματικὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτησε τὴν Ἐδέμ ; Τὸ ὑπὸ τῶν Βασιλειῶν ἀναφερόμενον Μπενὲ—Ἐδὲμ, ὄπισθεν τῆς Γκοζὰμ, τοῦ Χαρὰν καὶ Ρεσὲφ, τὰ ὁποῖα κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν προγόνων τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων Σανεχερὶμ, γνωρίζομεν σήμερον ὅτι ἦτο ὁ «Οἶκος Ἀντὶν» τῆς ἀσσυρικῆς φυλῆς τῶν Μπὶτ—Ἀντινί, ἡ ὁποία συχνὰ ἀναφέρεται εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ Σαρδαναπάλ καὶ τοῦ Σαλμανασσὰρ, καὶ εὑρίσκετο εἰς τὴν δυτικὴν Μεσοποταμίαν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν σημερινῶν πόλεων Ἀϊντὰπ καὶ Οὔρφας. Ἡ Ἐδὲμ λοιπὸν αὐτὴ ὡς ἐκ τῆς θέσεως ποὺ εὑρίσκετο δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν Ἐδὲμ τοῦ Παραδείσου. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν Μπὲτ—Ἐδὲμ ποὺ συγχέεται μὲ τὴν Δαμασκὸν, καὶ τὴν ἀναφέρουν, ὡς εἴπομεν προηγουμένως, ὁ Στράβων, ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Πλίνιος, καὶ θεωρεῖται σήμερον ὡς ποιητικὴ ἔκφρασις τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ προφήτης Ἀμὼς εἰς τὴν Δαμασκόν.

Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ λέξις Ἐδὲμ ἦτο συμβολικὸν ὄναμα σημαῖνον χώραν τῆς τρυφῆς, ὡς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ λέξις Ὄλυμπος ἐ-

σήμαινε συμβολικῶς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν. Παρ' ἄλλων πάλιν ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Παράδεισος εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἢ εἰς τὴν Νότιον Ἀσσυρίαν. Ὁ Ντέλιτς ὅμως ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τῆς Γενέσεως ὀνόματα τῶν τεσσάρων διακλαδώσεων τοῦ ποταμοῦ Πισσών, ὁ ὁποῖος διέσχιζε τὸν Κῆπον τῆς Ἐδὲμ, προσεπάθησε νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα εὑρίσκετο ὁ Παράδεισος. Γνώστης βαθὺς τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν κατώρθωσε διὰ τῆς ἐτυμολογικῆς ἐρεύνης τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῆς Γενέσεως ὀνομάτων ν' ἀνακαλύψῃ πρὸς ποῖα ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ ὀνόματα ἀντιστοιχοῦν ταῦτα σήμερον ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς ποταμοὺς τῆς Ἐδὲμ, τοὺς ὁποίους ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, καὶ εἶνε οὗτοι ὁ Φεισὼν, ὁ Γηὼν, ὁ Τίγρης καὶ ὁ Εὐφράτης, καὶ νὰ πιστοποιήσῃ οὕτως ὅτι ὁ Παράδεισος ἦτο αὐτὴ ἡ Βαβυλωνία, ποὺ ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἐθεωρεῖτο ὡς χώρα παραδείσιος, ὀνομαζομένη εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Βαβυλωνίων Καρ—δούνιας καὶ σημαίνουσα Κῆπος τοῦ Δούνιας, ἤτοι Κῆπος τοῦ θεοῦ Δούνιας, καὶ ἐκ τῆς λέξεως αὐτῆς ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ Σημιτικοῦ τύπου giudunisa διὰ παρετυμολογίας παρήχθη τὸ ἑβραϊκὸν Gan—Eden = Κῆπος Ἔδεν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχαιότατα ὀνόματα τῆς Βαβυλωνίας Tintira = ἄλσος ζωῆς, Gat—Tingira καὶ Σημιτικῶς Bab—ilou ἐσήμαιναν «πύλη τοῦ Θεοῦ».

Πλὴν ὅμως τῆς τοπογραφικῆς ταύτης καὶ γλωσσολογικῆς βεβαιώσεως περὶ τῆς χώρας ὅπου εὑρίσκετο ὁ Παράδεισος, ποὺ δὲν στηρίζονται πλέον εἰς παραδόσεις, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν περιγραφὴν τῆς Γενέσεως, ὑπάρχουν καὶ βαβυλωνιακαὶ παραδόσεις ποὺ ταὐτίζονται μὲ ὅσα ἀναφέρει ἡ Γένεσις περὶ τοῦ Δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ Σατὰν ποὺ παρεπλάνησε τὴν Εὔαν παρουσιασθεὶς ὡς ὄφις. Κατὰ τὰς βαβυλωνιακὰς παραδόσεις καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα τῶν διασωθέντων βαβυλωνικῶν ἐπῶν «ὁ Μέγας δράκων» τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸ φεῖδι ἐκπροσωπεῖται διὰ τῆς θεᾶς τοῦ σκότους Τιαμάτ, καὶ εἰκονίζεται ὡς ἕνα τερατῶδες θηρίον μὲ πτερὰ, πόδας, ὄνυχας καὶ κέρατα εἰς λιθίνας βαβυλωνιακὰς καὶ ἀσσυριακὰς παραστάσεις. Εἰς δὲ τὸν ἀγῶνα ποὺ διεξάγεται μεταξὺ τῆς Τιαμὰτ καὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ Μαρδωνάχ, ἡ πρώτη ὀνομάζεται «Μεγάλος ὄφις». Εἰς ἕνα δὲ μικρὸν βαβυλωνιακὸν κύλινδρον, θεωρούμενον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀρχαιολόγους ὡς ἀρχαιότατος καὶ τὸν ὁποῖον πρὸ ἐτῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Γεώργιος Σμὶθ εἰς τὴν Χαλδαϊκὴν Γένεσιν, εἰκονίζεται τὸν Δένδρον τῆς αἰωνίας ζωῆς, δεξιὰ αὐτοῦ ἀνδρικὴ μορφὴ μὲ κέρατα (ὅπως ὁ Κρητικὸς Μινώταυρος περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ὁποίου μὲ τὰς βαβυλωνιακὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις θὰ γράψωμεν ἄλλοτε) καὶ ἀριστερὰ γυναικεία μορφὴ καὶ ὄπισθεν αὐτῆς τὸ φεῖδι. Καὶ οἱ δύο ἁπλώνουν τὰς χεῖρας πρὸς τὸ Δένδρον. Ἡ ὅλη παράστασις ὑπενθυμίζει τὴν εἰκόνα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὡς τὴν διέσωσεν εἰς τὸ Κεφάλ. 3 ἡ Γένεσις. Σημειωτέον, κατὰ τὸν Ντέλιτς καὶ ἄλλους ἀσσυριολόγους, ὅτι αἱ περὶ Γενέσεως παραδόσεις τῶν Βαβυλωνίων εἶνε πολὺ ἀρχαιότεραι τῶν ἑβραϊκῶν, καίτοι ἀντίθετον εἶνε τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ. Πολλαχοῦ εἰς βαβυλωνιακὰς καὶ ἀσσυριακὰς παραστάσεις εἰκονίζεται τὸ «Δένδρον τῆς ζωῆς», εἴτε τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, εἴτε γενικώτερον, ὡς σύμβολον τῆς ἀθανασίας. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρεται τὸ Δένδρον μὲ ἀδαμαντίνους καρποὺς εἰς τὸ βαβυλωνιακὸν ἔπος τῆς Καταβάσεως τῆς Ἰστὰρ εἰς τὸν Ἅδην.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ντέλιτς ὑποστηρίζει ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κατακλυσμὸς τοῦ Νῶε (βαβυλωνιστὶ Ξισούθρου ἢ Σάμας—Ναπιστὶμ), τὸν ὁποῖον περιγράφουν λεπτομερῶς τὰ βαβυλωνιακὰ κείμενα, ἀλλὰ μὲ ἄλλα ὀνόματα καὶ αἴτια, ἔγινεν εἰς τὸν Παράδεισον, δηλαδὴ εἰς τὴν χώραν τῆς Βαβυλῶνος. Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὸν Χαλδαῖον ἱστορικὸν Βηρωσὸν ὁ ὁποῖος ἀνα-

φέρων τοὺς πρώτους βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος Ἄλωρος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Ἀδάμ, λέγει ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ προσθέτει ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῶν Βαβυλωνίων ὁ τόπος τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Κατακλυσμοῦ ἦτο ἡ Βαβυλών.

Ὁ ἰδικός μας Καρολίδης ἀναφέρων τὰς δοξασίας αὐτὰς τοῦ Ντέλιτς καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἔχει ἀντίθετον γνώμην, παραδεχόμενος τὰς ἑβραϊκὰς παραδόσεις ὡς ἀρχαιοτέρας τῶν χαλδαϊκῶν καὶ βαβυλωνιακῶν, ἂν καὶ δὲν δύναται νὰ διαψεύσῃ τοὺς ὑποστηρίζοντας τοῦτο ἀρχαιολόγους, οἱ ὁποῖοι ἐπικαλοῦνται καὶ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ἰδίως τὸν Χαλδαῖον Βηρωσὸν, τοῦ ὁποίου ἡ κοσμογονία καὶ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις ὀλίγον διαφέρει τῆς ἑβραϊκῆς Γενέσεως.

***

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει—χωρὶς ν' ἀναφέρωμεν ὅλην τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τῶν μετὰ τὰς τελευταίας ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς τῆς Οὖρ ἀσχοληθέντων ἐπὶ τοῦ ζητήματος ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς γνώμης τοῦ Ντέλιτς—ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγράφετο ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἢ προγενεστέρων Ἑβραίων σοφῶν ἡ Γένεσις ἐν Παλαιστίνῃ ἢ ἀλλαχοῦ, πραγματικὸς ἐπὶ τῆς γῆς Παράδεισος ἦτο ἡ χώρα τῆς Βαβυλῶνος. Ἂν ἦτο δὲ ἁπλῆ παράδοσις ἢ οὐτοπία, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύῃ εἰς αὐτὴν ἐπὶ χιλιετηρίδας ὁ ἑβραϊκὸς λαός, ὁ τόσους σοφοὺς ἄνδρας καὶ ποιητὰς ἢ προφήτας ἀναδείξας, ἀφοῦ καὶ τὸ μετὰ Χριστὸν Ταλμοὺθ παραδέχεται ὅτι οἱ φοίνικες τῆς Βαβυλῶνος ἀρχίζουν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ; Βαβυλῶνα δὲ λέγοντες πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅλην τὴν νότιον Μεσοποταμίαν. Τὴν χώραν αὐτὴν περιγράφοντες οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, καὶ ὅταν περιῆλθεν ἀκόμη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν, τὴν παριστάνουν ὡς ἀληθῆ Παράδεισον. Ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι ἦτο ἡ εὐφορωτάτη εἰς ὅλην τὴν Ἀσίαν. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἐκθειάζων τὴν εὐφορίαν τῆς Βαβυλωνίας λέγει ὅτι δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην χώραν παράγουσαν εἰς τόσην ἀφθονίαν τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς, ὥστε ν' ἀποδίδῃ 200 καὶ πλέον, καὶ ὅταν εὐνοηθῇ ὑπὸ τοῦ καιροῦ 300. Τὰ φύλλα, λέγει, τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς ἔχουν πλάτος 4 δακτύλων. Τὸ κεχρὶ καὶ τὸ σησάμι γίνονται τὸ μέγεθος ὡς ἕνα δένδρον, καὶ προκαλοῦν οἱ ἀπειροπληθεῖς καρποὶ τῆς χώρας αὐτῆς τὴν δυσπιστίαν. Προσθέτει δὲ ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἡ Ἀσσυρία μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βαβυλῶνα παρεῖχε τὸ ἓν τρίτον τῶν δαπανῶν τῆς αὐλῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἐτησίως καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ παρέχῃ τὰ πρὸς διατροφὴν αὐτῆς ἐπὶ 4 μῆνας, τὴν δὲ διατροφὴν τῶν 8 ὑπολειπομένων μηνῶν παρεῖχεν ὁλόκληρος ἡ λοιπὴ Ἀσία.

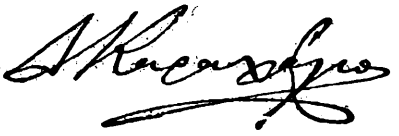
Ὁ Βηρωσὸς περιγράφων ἐπίσης τὴν γονιμότητα καὶ εὐφορίαν τῆς χώρας αὐτῆς λέγει ὅτι ἐφύτρωναν ἐκεῖ αὐτομάτως σιτάρι καὶ κριθάρι, κεχρὶ καὶ σησάμι καὶ εἰς τὰ ἕλη της ρίζες ποὺ ἐτρώγοντο καὶ ὠνομάζοντο γόγγες (ἡ λέξις ἐνθυμίζει τὰ γογγύλια).

Ὁ Στράβων περιγράφων τὴν εὐφορίαν της λέγει, ὅτι τὸ κριθάρι της ἀποφέρει τριακοσιοπλάσιον, οἱ δὲ φοίνικές της παρεῖχον ἄρτον, οἶνον καὶ ὄξος καὶ μέλι καὶ ἄλφιτα ! Οἱ σιδηρουργοὶ μετεχειρίζοντο τὸ σιτάρι ἀντὶ ἀνθράκων, καὶ βρεχόμενον τὸ ἔδιδαν ὡς τροφὴν εἰς τὰ βόδια καὶ τὰ πρόβατα.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Μαρκελλῖνος καὶ Ζώσιμος καὶ πολλοὶ Ἄραβες γεωγράφοι τῶν μέσων αἰώνων, ἐξυμνοῦν τὴν θαυμαστὴν γονιμότητα τῆς Βαβυλωνίας. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ρεκλὺς καὶ ὁ περιηγητὴς Ὀλιβιὲ περιελθὼν τὴν Βαβυλωνίαν κατὰ τὸ 1807 ἀνεκάλυψεν εἰς μίαν κοιλάδα δημητριακοὺς καρποὺς σῖτον, κριθὴν καὶ ζειὰν αὐτοφυεῖς. Ὁ δὲ Ρεκλὺς γράφει ὅτι καὶ τώρα οἱ ἀναπλέοντες τὸν Ἀράβιον ποταμὸν ναῦται δεικνύουν εἰς τοὺς περιηγητὰς ὡς τοποθεσίας τοῦ Παραδείσου τὰ δέν-

δρα τῆς Κόρνης εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, ὅπου τὰ σταφύλια κρεμάμενα ἀπὸ τὰ κλήματα ἐσχημάτιζαν στεφάνια γύρω ἀπὸ τοὺς φοίνικας καὶ τὸ σιτάρι ἐφύτρωνεν αὐτοφυὲς, ἐκεῖ ὅπου διὰ πρώτην φορὰν ἐζυμώθη ὁ ἄρτος.

Αὐτὸς λοιπὸν ἦτο ὁ Παράδεισος ὅπου ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ὑπῆρξεν ὁ τόπος τοῦ πρώτου ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων ἔπλασε καὶ τὸν ἄλλον Παράδεισον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωήν, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη.

ΤΑ ΜΑΓΙΚΑ ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΖΩΡΟΑΣΤΡΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΟΥ κ. Δ. Γ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

Ἀπὸ ὅσους ἀνέγνωσαν τὸ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος δημοσιευθὲν σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου Φρειδερίκου Νεϊτσὲ τὸ τιτλοφορούμενον «Ἔτσι μίλησεν ὁ Ζαρατούστρας» (Also sprach Zarathustra), ὀλίγοι θὰ γνωρίζουν ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ Ζαρατούστρας, πότε ἔζησε, ποίας ἐθνικότητος ἦτο καὶ τί ἐπάγγελμα εἶχεν. Ἂν θελήσουν νὰ συμβουλευθοῦν τὰ παλαιὰ λεξικὰ θὰ τὸν εὕρουν ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ζωροάστρης, Ζωρόαστρις, Ζαρατος, καὶ περσιστὶ Ζερδοὺχστ, καὶ θὰ μάθουν, ὅτι ἦτο μέγας σοφὸς, νομοθέτης καὶ θεμελιωτὴς τῆς θρησκείας τῶν Περσῶν, σύγχρονος (;) τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, καὶ ὅτι ἓν ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, ἡ «Ζέντ—Ἀβέστα», ἔγινε γνωστὸν εἰς τὴν Εὐρώπην περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος, εἶχον δὲ ἀσχοληθῇ περὶ αὐτοῦ πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τῆς Ἀναγεννήσεως Ψελλὸς καὶ Πλήθων σχολιάσαντες. ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, διὰ μακρῶν τὰ «Μαγικά του Λόγια».

Ἦτο λοιπὸν ὁ Ζωροάστρης ἢ Ζαρατούστρας διὰ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μήδους ὅ,τι ὁ Μωϋσῆς διὰ τοὺς Ἑβραίους, ὁ Χαμουράμπη διὰ τοὺς Βαβυλωνίους καὶ ὁ Μίνως διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἀναφέρομεν καὶ τὸν Μίνωα, διότι κατὰ τὸν γνωστὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος, ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Κρητος ἐκείνου, λαβόντος τοὺς νόμους παρὰ τοῦ Διὸς, προέκυψαν οἱ Νόμοι τῆς Γόρτυνος καὶ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Δίκαιον, καὶ ἐξ ἐκείνου πάλιν παρέλαβεν ὁ Νουμᾶς τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Ὁ Ζωροάστρης ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας φυσιογνωμίας τοῦ ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ, γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μὲ τὸν τίτλον τοῦ μάγου, ὡς ἀπεκάλουν οἱ Ἀσιᾶται τοὺς τότε σοφούς. Τὸ ὄνομά του ἐγέμισε μὲ λάμψιν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν. Ζωγραφίζεται δὲ μὲ φωτεινὸν ἀκτινοστέφανον, καὶ τὸνομα του Ζερδούχστ περσιστὶ σημαίνει «λάμπων χρυσός». Ἡ θεμελιωθεῖσα παρ' αὐτοῦ θρησκεία, ἡ χαρακτηρισθεῖσα ὡς πυρολατρεία, διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς διάφορα ἔθνη καὶ φυλὰς τῆς Ἀσίας, καὶ οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ὡς καὶ οἱ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ὡμίλουν περὶ αὐτοῦ μὲ μεγάλον θαυμασμόν.

***

Δὲν γνωρίζω ποῦ στηρίζονται οἱ λέγοντες ὅτι ἦτο σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀφοῦ οὗτος ἀπεβίωσε τὸν Ἰούνιον τοῦ 323 πρὸ Χριστοῦ, ὁ δὲ Ζωροάστρης κατὰ τοὺς συγγραφεῖς ποὺ θ'ἀναφέρω κατωτέρω ἔζησε πέντε χιλιάδες χρόνια πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. Σήμερον ἐξηκριβώθη ὅτι ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἔγινε κατὰ τὸ 1182 πρὸ Χριστοῦ. Καὶ πρῶτος ὁ Πλάτων ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παίδων παρὰ τοῖς Πέρσαις λέγει : «Εἰσὶ δὲ ἐξειλεγμένοι Περσῶν οἱ ἄριστοι δόξαντες ἐν ἡλικίᾳ τέτταρες, ὅ τε σοφώτατος καὶ ὁ δικαιότατος καὶ ὁ σωφρονέστατος καὶ ὁ ἀνδρειότατος, ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει τοῦ Ζωροάστρου, τοῦ Ὡρομάζου (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά». Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Ζωροάστρης ἔζησε πολὺ πρὸ τοῦ Πλάτωνος. Ὁ δὲ Πορφύριος εἰς τὸν βίον Πυθαγόρα λέγει ὅτι ἦτο οὗτος σύγχρονος τοῦ Ζωροάστρου διὰ τῶν ἑξῆς : «Ἔν τε Ἀραβίᾳ συνῆν (ὁ Πυθαγόρας) ἔν τε Βαβυλῶνι τοῖς τ' ἄλλοις Χαλδαίοις συν-

εγένετο καὶ πρὸς Ζάρατον (Ζωροάστρην) ἀφίκετο παρ' οὗ καὶ ἐκαθάρθη τὰ τοῦ προτέρου βίου λύματα καὶ ἐδιδάχθη ἀφ' οὗ ἀγνεύειν προσήκει τοῖς σπουδαίοις τόν τε περὶ φύσεως λόγον ἤκουσε καὶ τίνες αἱ τῶν ὅλων ἀρχαί». Ἄρα κατὰ τὸν Πορφύριον ἦτο σύγχρονος ὁ Ζωροάστρης τοῦ Πυθαγόρα, ἀφοῦ μετέβη οὗτος πρὸς ἐκεῖνον καὶ ἔλαβε μεθήματα περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ σύμπαντος. Ὁ δὲ Πυθαγόρας ἐγεννήθη τὴν 49 Ὀλυμπιάδα, ἤτοι περὶ τὸ 580 πρὸ Χριστοῦ, πολὺ δηλαδὴ πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ὁ δὲ Πλούταρχος ὁ ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ ὅλων τῶν διασήμων ἀνδρῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς του περισυλλέξας λέγει κατὰ λέξιν τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Ζωροάστρου (τὸν ὁποῖον μεταφράζει εἰς Ζωρόαστριν) εἰς τὴν περὶ τῆς Ἴσιδος μελέτην του (Τόμ. Ι, σελ. 452) : «Νομίζουσι γὰρ οἱ μὲν θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους, (ἀντιτιθεμένους) τὸν μὲν ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν. Οἱ δὲ τὸν μὲν ἀμείνονα θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον δαίμονα καλοῦσιν, ὥσπερ Ζωρόαστρις ὁ μάγος, ὃν πεντακισχιλίοις ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἱστοροῦσιν. Οὗτος οὖν ἐκάλει τὸν μὲν Ὡρομάζην, τὸν δ' Ἀρειμάνιον· καὶ προσαπεφαίνετο τὸν μὲν ἐοικέναι φωτὶ μάλιστα τῶν αἰσθητῶν, τὸν δ' ἔμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέσον δ' ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι. Διὸ καὶ Μίθρην οἱ Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσιν...» Ὁ Πλούταρχος ὁμιλεῖ περὶ τῆς θρησκείας τῶν Περσῶν τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν ὁ Ζωροάστρης, ὅστις ἔζησε 5 χιλ. χρόνια πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. Πόθεν παρέλαβε τὴν πληροφορίαν ὁ Πλούταρχος δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὴν ἔλαβε παρὰ τοῦ Εὐδόξου ἢ παρὰ τῶν Περσῶν.

Ὁ δὲ Σουΐδας λέγει ὅτι ὑπῆρξε 500 χρόνους πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ἀναφέρει περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς : «Ζωροάστρης, Περσομήδης σοφὸς παρὰ τοῖς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ ὃς καὶ πρῶτος ἤρξατο τοῦ παρ' αὐτοῖς πολιτευομένου ὀνόματος τῶν μάγων. Ἐγένετο δὲ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἔτεσι φ'. Φέρεται δὲ αὐτοῦ περὶ φύσεως βιβλία δ', περὶ λίθων τιμίων ἓν, ἀστεροσκοπικὰ ἀποτελεσματικὰ βιβλία ε'».

Αὐτὸς λέγει ἔζησε 500 χρόνια πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, ἐκτὸς ἂν ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Σουΐδα ἀντὶ νὰ βάλῃ τὸν τόνον ἀριστερὰ εἰς τὸ φ, ὅτε θὰ ἐσήμαινε 5.000, τὸν ἔβαλε δεξιὰ τοῦ φ', ὅτε σημαίνει μόνον 500.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς τὸν θεωρεῖ σύγχρονον τοῦ Προδίκου, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους καὶ κατεδικάσθη ὡς ἐκεῖνος νὰ πίῃ τὸ κώνειον, λέγων ὁ Κλήμης τὰ ἑξῆς : «Ζωροάστρην τὸν μάγον τὸν Πέρσην, ὁ Πυθαγόρας ἐδήλωσε βίβλους ἀποκρύφους τ' ἀνδρὸς τοῦδε οἱ τοῦ Προδίκου μετιόντες αἵρεσιν αὐχοῦσι κεκτᾶσθαι».

Ὁ δὲ Εὐσέβιος ἀναφέρει εἰς τὸ 10ον βιβλίον τῆς «Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς» ὅτι ὁ Ζωροάστρης ἦτο σύγχρονος τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων Νίνου, ὅστις ἐκυρίευσεν ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν, πλὴν τῶν Ἰνδιῶν, καὶ ὅτι τότε «Ζωροάστρης ὁ μάγος Βακτρίων ἐβασίλευσε». Λέγει δηλαδὴ ὅτι ὁ Ζωροάστρης ὑπῆρξε καὶ βασιλεὺς τῶν Βακτρίων, δηλαδὴ πολὺ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς ἄλλο δὲ κεφάλαιον ὁ Εὐσέβιος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ζωροάστρου «ὡς μάγου τινὸς εὑρόντος τὴν σοφίαν», ἐνῷ ἄλλοι τινὲς ἀποδίδουσι τοῦτο εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ἄλλοι εἰς τὸν Ρόδωνα.

Ἐπίσης εἰς τὸ βιβλ. Α' τῆς «Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς» ἀναφέρει καὶ βιβλίον τοῦ Ζωροάστρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱερὰ Συναγωγὴ τῶν Περσικῶν», ἐν τῷ ὁποίῳ ὁμιλεῖ ὁ Ζωροάστρης περὶ τοῦ Θεοῦ λέγων κατὰ λέξιν : «Ὁ δὲ Θεὸς ἔστι κεφαλὴν ἔχων ἱέρακος (ἄλλοι ἀνατολικοὶ λαοὶ τὸν παρίστων ὡς ὄφιν μὲ κεφαλὴν ἱέρακος). Τοιοῦτος ἐστὶν ὁ πρῶτος ἄφθαρτος ἄϊδιος, ἀγέννητος, ἀμερής, ἀνομοιότατος, ἡνίοχος παντὸς καλοῦ, ἀδωροδόκη-

τος, ἀγαθῶν ἀγαθότατος, φρονίμων φρονιμώτατος. Ἔστι δὲ καὶ πατὴρ εὐνομίας καὶ δικαιοσύνης, αὐτοδίδακτος, φυσικὸς καὶ τέλειος καὶ σοφὸς καὶ ἱεροῦ φυσικοῦ μόνος εὑρετής».

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ρωμαίων συγγραφέων ὁ Πλίνιος ἐν τῷ κεφ. 15, τοῦ 7ου βιβλίου τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐθνῶν γράφει ὅτι ἔζησε 6 χιλ. ἔτη πρὸ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὸν Εὔδοξον, καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Ἑρμιππος εἶχεν ἀφιερώσει 10 χιλ. στίχους εἰς τὸν Ζωροάστρην. Ἕτερος δὲ Ρωμαῖος ὁ Μαρκελλῖνος γράφων περὶ τοῦ Ἱεροῦ Λόγου «vers sacrum ἢ verbum mysticum»γράφει ὅτι ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐδόθη εἰς τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς Βακτρίους ὑπὸ τοῦ Ζωροάστρου μαθόντος τοῦτον παρὰ τῶν Βραχμάνων.

***

Ποῖος δὲ εἶνε αὐτὸς ὁ Ἱερὸς Λόγος περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Μαρκελλῖνος ; Βέβαια δὲν θὰ εἶνε ὁ περὶ Θεοῦ ὁρισμὸς τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Εὐσέβιον ἔδωκεν ὁ Ζωροάστρης εἰς τὴν «Ἱερὰν Συναγωγὴν τῶν Περσικῶν». Εἶνε ὁ Ἱερὸς Λόγος τὸν ὁποῖον οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι ἀπέδωκαν εἰς πᾶσαν μυστικὴν ἔννοιαν συνδέουσαν τὸ Σύμπαν μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὕπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται διαιωνιζομένη ἡ ψυχὴ ὡς ἐκεῖνος. Ὅλη ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία τοῦ Ζωροάστρου καὶ ἡ θρησκευτική του δοξασία συγκεντρώνεται εἰς αὐτὸν τὸν Ἱερὸν Λόγον, τὸν ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι σοφοὶ ὠνόμασαν «Μαγικὰ Λόγια τῶν ἀπὸ τοῦ Ζωροάστρου μάγων». Καὶ ἀνεφέραμεν ὅλους σχεδὸν τοὺς περὶ Ζωροάστρου γράψαντας ἀρχαίους διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτὰ τὰ «Μαγικὰ Λόγια», τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρα, καὶ τὰς ἐλεγείας τοῦ Φωκυλίδου καὶ ἐν μέρει τὸν Δεκάλογον τοῦ Μωϋσέως, μὲ τὸν ὁποῖον ἦτο πιθανῶς σύγχρονος ὁ Ζωροάστρης, διεσώθησαν δέ, ὡς λέγεται, τὰ Λόγια αὐτὰ διὰ τῶν Σιβυλλιακῶν χρησμῶν.

Παραθέτομεν αὐτὰ κατωτέρω ὡς τὰ διέσωσαν μὲ μικρὰν πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν ὁ Ψελλὸς καὶ ὁ Πλήθων, πληρέστερον ὁ πρῶτος, χαρακτηρίζων αὐτὰ ὡς Χαλδαϊκὸν Λόγιον. Ὁ Ψελλὸς (1018—1078 μ. Χ.) ἔγραψε καὶ «Ἔκθεσιν κεφαλαιώδη καὶ σύντομον τῶν παρὰ Χαλδαίοις δογμάτων», ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη ἐν Παρισίοις τὸ 1599, πολὺ δηλαδὴ προτοῦ μεταφρασθῇ εἰς εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν ἡ «Ζέντ' Ἀβέστα» ἡ περιέχουσα τὴν διασωθεῖσαν ἐκ τῆς καταστροφῆς θρησκευτικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ζωροάστρου, τὴν ἀποτελέσασαν τὰ δόγματα τῆς θρησκείας τοῦ Μασδαϊσμοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἀναφέρουν οὔτε ὁ Ψελλός, οὔτε ὁ Πλήθων ἢ Γεμιστός, οὔτε ὁ Θεόδωρος Γαζῆς ὁ ἐπίσης ἀσχοληθεὶς μὲ τὰ Λόγια τοῦ Ζωροάστρου εἰς τὴν «περὶ τῶν Μηνῶν» συγγραφήν του. Εἰς τὴν Ἔκθεσίν του ὁ Ψελλὸς περὶ τῶν Χαλδαϊκῶν, δηλ. Ζωροαστρικῶν δογμάτων, λέγει ὅτι «τὰ πλείω ἐξ αὐτῶν καὶ Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων ἐδέξαντο», οἱ δὲ περὶ τὸν Πλωτῖνον, Ἰάμβλιχον, Πορφύριον καὶ Πρόκλον ἠκολούθησαν ὅλα καὶ τὰ ἐχαρακτήρισαν ὡς θείας φωνάς. Πάντες προσεπάθησαν νὰ δώσουν εἰς αὐτὰ φιλοσοφικὴν ἐξήγησιν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των. Ὁ δὲ Πλήθων τόσον φαίνεται ἐπηρεάσθη ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διαμονήν του, ὥστε ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρεμβάλλων εἰς τὰ περὶ Νεοπλατωνισμοῦ συγγράμματά του καὶ Ζωροαστρικὰ δόγματα.

***

Ὁ Νεῖτσε εἶχεν ἀναγνώσει, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ εὑρεθέντος ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του σημειώματός του, τὴν «Ζέντ' Ἀβέστα» ἐκ τῆς γενομένης κατὰ τὸ 1853—1858 μεταφράσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Σπῆγκελ ἐν Βιέννῃ, εἴτε ἐκ τῆς Δανικῆς ὑπὸ τοῦ Βέστεργκαρδ ἐν Κοπεγχάγῃ. Τὰς ἄλλας μεταγενεστέρας καὶ πληρεστέρας ἐκδόσεις δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του. Ἐκ τοῦ ὕφους ὅμως ὅπερ

ἠκολούθησεν εἰς τὸν Ζαρατούστραν του, τοῦ τόσον ποιητικοῦ καὶ τόσον ἀποφθεγματικοῦ, φαίνεται ἀναντίρρητον ὅτι εἶχεν ἀναγνώσει καὶ τὰ «Μαγικὰ Λόγια» τοῦ Ζωροάστρου ἢ τινος ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁπαδῶν του, εἰς τὰς παλαιὰς αὐτῶν ἐκδόσεις ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Ἰταλίᾳ εἰς ἀρχαΐζουσαν ἑλληνικὴν ἢ λατινικὴν γλῶσσαν. Καὶ ναὶ μὲν ἐκ τῆς «Ζέντ' Ἀβέστα» προκύπτει ἐκεῖνο ποὺ εἴπομεν ἐν ἀρχῇ ὅτι ὁ Ζωροάστρης δὲν ἐμφανίζεται ἁπλῶς ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς πραγματικῶς ὑπεράνθρωπος, ὡς προφήτης, ὡς ἡμίθεος, συνομιλῶν μὲ τὸν Θεὸν τοῦ φωτὸς ποὺ δίδει εἰς αὐτὸν τοὺς Νόμους, ὅπως ὁ Ἰεχωβᾶ τοὺς ἔδωσεν εἰς τὸν Μωϋσῆν, ὁ Μαρδοὺκ ἢ Μαρδουὰχ εἰς τὸν Χαμουράμπη καὶ ὁ Ζεὺς εἰς τὸν Μίνωα, ἀλλὰ τὰ «Μαγικὰ Λόγια» δίδουν τὰ πρὸς τοὺς θνητοὺς παραγγέλματα τοῦ Ζωροάστρου εἰς τὸν προστακτικὸν ἢ προφητικὸν τόνον ποὺ ἐγράφησαν οἱ χρησμοὶ τῶν ἀρχαίων Σιβύλλῶν καὶ τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν εἰς τὸν Ζαρατούστραν του ὁ Νεῖτσε, δημιουργήσας τὸν ἰδικόν του Ὑπεράνθρωπον.

Παραθέτω κατωτέρω τὰ «Μαγικὰ Λόγια» ὡς τὰ διέσωσε **Θεόδωρος** ὁ Γαζῆς καὶ ὡς τὰ ἐσχολίασαν ὁ Ψελλὸς καὶ ὁ Πλήθων, διὰ νὰ λάβουν γνῶσιν αὐτῶν καὶ οἱ νέοι συγγραφεῖς μας, διότι καὶ δυσεύρετα εἶνε καὶ ἀπαραίτητα διὰ τοὺς θέλοντας νὰ μελετήσουν τὰ παλαιὰ θρησκευτικὰ δόγματα εἰς τὰς πηγάς των καὶ ὄχι εἰς τὰς ἐπεξηγήσεις των ὑπὸ φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων. Τὰ δημοσιεύω κατὰ λέξιν καὶ εἰς τὴν ἀρχαΐζουσαν ἑλληνικὴν καὶ ἀφίνω τοὺς ἀναγνώστας νὰ κρίνουν καὶ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς αὐτὰ ὡς νομίζει ἕκαστος, καὶ ἔπειτα θὰ φέρω καὶ τὰς ἐξηγήσεις τῶν εἰδικώτερον ἀσχοληθέντων μὲ αὐτά.

Ἰδοὺ αὐτὰ ὡς τὰ δημοσιεύει ὁ Ψελλός :

Ἔστι καὶ εἰδώλῳ μερὶς εἰς τόπον ἀμφιφάοντα.
Μηδὲ τὸ τῆς ὕλης σκύβαλον κρημνῷ καταλείψῃς.
Μὴ ἐξάξῃς, ἵνα μὴ ἐξίῃ ἔχουσά τι.
Μὴ τὰ πελώρια μέτρα γαίης ὑπὸ σὴν φρένα βάλλου.
Οὐ γὰρ ἀληθείης φυτὸν ἐνὶ χθονί.
Μηδὲ μέτρου μέτρα ἡλίου κανόνας συναθροίσας.
Αἰθίῳ βουλῇ φέρεται πατρός, οὐχ ἕνεκέν σου.
Μήνης ροῖζον ἔασον· ἀεὶ τρέχει ἔργῳ ἀνάγκης.
Ἀστέριον προπόρευμα σέθεν χάριν οὐχ ἑλοχεύθη.
Αἴθριος ὀρνίθων ταρσὸς πλατύς, οὔποτ' ἀληθής.
Καὶ θυσιῶν σπλάγχνων τε τομαί· πάντ' ἀθύρματα πάντα,
Ἐμπορικῆς ἀπάτης στηρίγματα. Φεῦγε σὺ ταῦτα,
Μέλλον εὐσεβίης ἱερὸν Παράδεισον ἀνοίγειν.
Ἔνθ' ἀρετή, σοφία τε καὶ εὐνομίη συνάγονται.
Δίζεο ψυχῆς ὀχετόν, ὅθεν ἤ τινι τάξει
Σώματι θητεύσας ἐπὶ τάξιν ἰθὺς ἀναστήσεις,
Ἱερῷ λόγῳ ἔργον ἑνώσας.
Μὴ κάτω νεύσῃς, κρημνὸς κατὰ γῆς ὑπόκειται,
Ἑπταπόρου σύρων κατὰ βαθμίδος. ὑφ' ἣν ὁ τῆς
Ἀνάγκης θρόνος ἑστίν.
Ὀνόματα βάρβαρα μήποτ' ἀλλάξῃς.
Πῶς ἔχει κόσμος νοεροὺς ἀνοχῆας ἀκαμπεῖς.
Ἐνέργει περὶ τὸν ἑκατινὸν στρόφαλον.
Πολλάκις ἢν λέξεις μοι, ἀθρήσεις πάντα λέοντα.
Οὔτε γὰρ οὐράνιος κυρτὸς τότε φαίνεται ὄγκος,
Ἀστέρες οὐ λάμπουσι, τὸ μήνης φῶς κεκάλυπται,
Χθὼν οὐχ ἕστηκε· βλέπεται δὲ πάντα κεραυνοῖς.

Πάντοθεν ἁπλάστῳ ψυχῇ πυρὸς ἡνία τεῖνον.
Ὦ τολμηρᾶς ἐκ φύσεως ἄνθρωπε τέχνασμα!
Λεῆς ἐν λαγόσιν Ἑκάτης ἀρετῆς πέλε πηγή,
Ἔνδον ὅλη μένουσα, τὸ παρθένιον οὐ προϊεῖσα.
Ἡνίκα βλέψῃς μορφῆς ἄτερ εὐίερον πῦρ
Λαμπόμενον σκιρτηδὸν ὅλον κατὰ βένθεα κόσμου,
Κλῦθι πυρὸς φωνήν.
Μὴ φύσεως καλέσῃς αὔτοπτον ἄγαλμα.
Ἡ φύσις πείθει πιστεύειν εἶναι τοὺς δαίμονας ἀγνούς,
Καὶ τὰ κακῆς ὕλης ἐλαστήματα, χρηστὰ καὶ ἐσθλά.
Ψυχὴ μερόπων θεὸν ἄγξει εἰς ἑαυτήν,
Οὐδὲν θνητὸν ἔχουσα, ὅλη μεμέθυσται·
Ἁρμονίαν αὔχει γάρ, ὑφ' ἣ πέλε σῶμα βρότειον.
Ἡγείσθω ψυχῆς βάθος ἄμβροτον·
Ὄμματα δὲ πάντα
Ἄρδην ἐκπέτασον ἄνω.
Μὴ πνεῦμα μολύνῃς, μηδὲ βαθύνῃς τὸ ἐπίπεδον.
Ζήτησον παράδεισον.
Σὸν ἀγγεῖον θῆρες χθονὸς οἰκήσουσιν.
Ἐκτείνας πύρινον νοῦν
Ἔργον ἐπ' εὐσεβίης, ρευστὸν καὶ σῶμα σαώσεις.
Ἐκ δ' ἄρα κόλπων γαίης θρώσκουσι κύνες χθόνιοι.
Οὔτ' ἀληθὲς σῆμα βροτῷ δεικνύντες
Πάντα γὰρ ἐξετέλεσε πατὴρ καὶ νῷ παρέδωκε
Δευτέρῳ· ὃν πρῶτον κληΐζεται πᾶν γένος ἀνδρῶν.
Ποιναὶ μερόπων ἄγκτειραι.
Σύμβολα πατρικὸς νόος ἔσπειρε ψυχαῖς.
Βίη σῶμα λιπόντων ψυχαὶ καθαρώτατα.
Ὅτι ψυχὴ πῦρ οὖσα φαεινὸν δυνάμει πατρός,
Ἀθάνατος τε μένει, καὶ ζωῆς δεσπότης ἐστί.
Καὶ ἔχει πολλὰ πληρώματα κόλπων.
Πατὴρ οὐ φόβον ἐνθρώσκει, πειθὼ δ' ἐπιχέει.
Ὁ πατὴρ ἑαυτὸν ἥρπασεν.
Οὐδ' ἐν δυνάμει νοερᾷ κλείσας ἴδιον πῦρ.
Ἔστί τι νοητόν, ὁ χρῆ σε νοεῖν νόου ἄνθει.
Ψυχῆς ἐξωστῆρες ἀνάπνοες, εὔλυτοί εἰσιν.
Χρή σε σπεύδειν πρὸς τὸ φάος καὶ πρὸς πατρὸς αὐγάς,
Ἔνθ' ἐπέμφθη σοι ψυχὴ πολὺν ἐσπασμένη νοῦν.
Εἰσὶ πάντα πυρὸς ἑνὸς ἐκγεγαῶτα.
Ἃ νοῦς λέγει τὸ νοεῖν δήπου λέγει.
Ἀεὶ τούς δε χθὼν καπωρύεται ἐς τέκνα μέχρις.
Μὴ συναυξήσῃς τὴν Εἱμαρμένην
Οὐ γὰρ ἀπὸ πατρικῆς ἀρχῆς ἀτελές τι τροχάζει,
Ἀλλ' οὐκ εἰσδέχεται κείνης πατρικὸς νοῦς,
Μέχρις ἂν ἐξέλθῃ.
Ἡνίκα δ' ἐρχόμενον δαίμονα πρόσγειον ἀθροίσῃς,
Θύε λίθον μινίζουριν ἐπαυδῶν.
Μάθε τὸ νοητόν, ἐπεὶ ἔξω νόου ὑπάρχει.
Αἱ ἴυγκες νοούμεναι, πατρόθεν νοέουσι καὶ αὗται
Βουλῶν ἀφθέγκτων κινούμεναι ἔστε νοῆσαι.

Ἔτσι τελειώνουν παρὰ τῷ Ψελλῷ τὰ Μαγικὰ Λόγια. Παρὰ δὲ τῷ Πλήθωνι τελειώνουν μὲ τὸν στίχον :

«Πατὴρ οὐ φόβον ἐνθρώσκει, πειθὼ δ' ἐπιχεύει».

Εἶνε προφανὲς ὅτι ἀπ' αὐτὰ τὰ Λόγια ἐνεπνεύσθη ὁ Νεῖτσε τὸ ὑπέροχον βιβλίον του «Also sprach Zarathustra», τὸ ὁποῖον κατέστη κτῆμα ὅλου τοῦ διανοουμένου κόσμου μὲ τὴν δι' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν ἰδέαν τοῦ Ὑπερανθρώπου.

Ἀλλὰ τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ Μαγικὰ Λόγια ; Ποίας φιλοσοφικὰς ἰδέας ἐγκλείουν καὶ πῶς συνδέονται μὲ τὴν θρησκείαν τῆς πυρολατρείας τοῦ Ζωροάστρου, θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἑπόμενον μάθημα.

Δ. Γ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ

Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ!

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΟΥΡΝΑΖΟΥ

Τὸ ἀγωνιῶδες ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ὑποβάλλουν τόσον συχνὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἶνε τὸ διατί ἀποθνήσκομεν! Ἂς ἀρχίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν θεμάτων ἀπὸ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ θάνατος κατηργεῖτο πρὸς καιρόν, διά τινος τεχνητοῦ μέσου, τί ἤθελε συμβῇ;

Ὁ πλανήτης μας θὰ κατετρώγετο ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, ἡ ἀτμόσφαιρα, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς παρέχεται ἡ ζωογόνος ἐνέργεια τοῦ ἡλίου θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμπαγεῖς μάζας πτηνῶν καὶ ἐντόμων, οὕτως ὥστε οὐδεμία πλέον ἀκτὶς ἐκείνου θὰ ἔφθανε μέχρις ἡμῶν. Καὶ τότε ἐξ ἐλλείψεως τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς ἀναγκαστικῶς θὰ ἀνεφαίνετο ὁ θάνατος. Ἀλλ' εἶνε, θὰ ἐρωτήσετε, τόσον καταπληκτικὸς ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς; Ἂς ἴδωμεν μερικὰ παραδείγματα: Τὰ μαμούδια διαφόρων δένδρων, ἡ φυλλοξήρα, ὁ ψὴν τῆς βαλανιδιᾶς καὶ συνήθη ἄλλα τινὰ ἔντομα, τὰ ὁποῖα οἱ ἐντομολόγοι ὀνομάζουν *ἀφίδας*, γεννῶσιν ἡμερησίως ἕκαστον ἀνὰ 25 ἀπογόνους. Ἐὰν φαντασθῶμεν 10 διαδοχικὰς γενεὰς τῶν θηλέων τῶν μικρῶν αὐτῶν ὄντων διαβιούσας ἄνευ φθορᾶς θὰ ἔχωμεν μᾶζαν ἰσουμένην πρὸς ἓν δισεκατομμύριον ἀνθρώπων. Μία μυῖγα γεννῶσα ἀκωλύτως ἤθελε δώσει εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς θέρους 20 ἑκατομμύρια ἀπογόνων, ἤτοι ἐὰν ὑπολογίσωμεν ἐπὶ ἀριθμοῦ θηλέων, θὰ ἔχωμεν τὸ πέμπτον θέρος τὸν τρομακτικὸν ἀριθμὸν 32 μὲ 35 ἑκατομμύρια μηδενικά! Εἰς τὰς ἀχανεῖς θαλάσσας ἡ θήλεια τοῦ βακαλάου ἀπὸ τοῦ τρίτου ἤδη ἔτους αὐτῆς γεννᾷ ἐτησίως 8—9 ἑκατομμύρια αὐγῶν. Μετὰ τριετῆ τοιαύτην εὐγονίαν, ἄνευ φθορᾶς, ἡ θάλασσα ἤθελε περιέχει 40.000 δισεκατομμύρια βακαλάων καὶ φυσικὰ ναυσιπλοΐα δὲν θὰ ἦτο πλέον δυνατή.

ΑΛ. ΒΟΥΡΝΑΖΟΣ

Ἀλλ' ἡ ἰσορροπία μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου ἀποκαθίσταται οὕτως ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐξαφανίσεως τῶν θαλασσῶν. Αἱ μέδουσαι λ. χ. καταστρέφονται κατὰ πλήθη ἀφάνταστα ἀπὸ διάφορα θηλαστικὰ τῶν θαλασσῶν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ὁ στόμαχος ἑκάστης μεδούσης περιέχει πλέον τῶν 100 χιλιάδων μικροσκοπικῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα καλοῦνται διάτομα. Ἡ φάλαινα καθ' ἑκάστην αὐτῆς κατάποσιν ἐξαφανίζει ἤδη χιλιάδας τινὰς θαλασσίων ζωαρίων!

Ἡ καταπληκτικὴ αὕτη τάσις τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ ἀφανισμοῦ συναντᾶται ἐπίσης καὶ εἰς τὰ φυτά. Ἰδοὺ παραδείγματος χάριν ἓν ἐξ αὐτῶν. ὁ ὑοσκύαμος (κοινῶς λεγόμενος γέροντας), ὅστις δύναται νὰ παραγάγῃ περὶ τοὺς δεκακισχιλίους σπόρους κατ' ἔτος. Ἐὰν δὲν ἐφθείρετο θὰ ἠδύνατο ἐντὸς πενταετίας νὰ σκεπάσῃ ὁλόκληρον τὴν γηΐνην ἐπιφάνειαν μὲ ἕνα πυκνότατον πράσινον μανδύαν!

Οἱ μικροσκοπικοὶ μύκητες, ἐξ ὧν πλήθει ὁ πλανήτης μας θὰ ἠδύνατο αὐτοὶ καὶ μόνον ἐντὸς ἡμερῶν τινων νὰ καταστήσωσι τὴν ζωὴν ἀδύνατον

εἰς ἅπαντα τὰ ἐπίγεια ὄντα. Περιέργως δὲ τὰ μικρότερα ἐν τῇ φύσει ὀνπάρια, τὰ πρωτόφυτα καὶ πρωτόζωα κατασκευάσματα μονοκύτταρα, εὐκίνητα καὶ εὐαίσθητα πολλαπλασιάζονται περισσότερον καὶ ταχύτερον παντὸς ἄλλου ὀργανισμοῦ. Τινὰ ἐξ αὐτῶν διαιωνίζονται ἄνευ γάμου, ἄνευ σπόρου, ἀλλὰ δι' ἁπλοῦ διχασμοῦ, κόπτονται ἀφ' ἑαυτῶν εἰς δύο καὶ ἔπειτα ἕκαστον ἐκ τῶν δύο εἰς ἄλλα δύο καὶ οὕτω καθεξῆς. Αὐτὰ καὶ μόνα θὰ ἠδύναντο νὰ πνίξωσι τὴν γῆν καὶ λόγῳ τῆς ταχύτητος τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των καὶ διότι κατ' οὐσίαν εἶνε ἀθάνατα ἀφοῦ δύνανται νὰ διαιωνίζωνται διὰ τῆς ἐπ' ἄπειρον ὑποδιαιρέσεως.

Τὸ φαινόμενον λοιπὸν τῆς ἀθανασίας ἀνήκει εἰς τὰ ἁπλούστερα καὶ ἀτελέστερα αὐτὰ ὄντα τὰ ἀποτελούμενα ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου κυττάρου, καὶ τὰ ὁποῖα οἱ ἐπιστήμονες ὠνόμασαν πρώτιστα διότι αὐτὰ ὑπῆρξαν αἱ πρῶται μορφαὶ ζωῆς, αἵτινες ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ πρώτιστα προηγήθησαν οὕτω ἀναμφιβόλως πάντων τῶν ἄλλων ὄντων τῶν ἀπαρτιζομένων ἐκ συστήματος περισσοτέρων κυττάρων. Τὸ ζωτικὸν κύτταρον κατὰ χονδροειδῆ παρομοίωσιν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον ἑνὸς οἱουδήποτε οἰκοδομήματος, ἂς εἴπω οἰκοδομικὸς λίθος, ὅστις χρησιμεύει διὰ τὴν κατασκευὴν μιᾶς οἰκίας, μικρᾶς ἢ μεγάλης. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ λίθος μεμονωμένος θὰ ἰσοδυναμῇ ἄρα πρὸς ἓν κύτταρον ἢ πρὸς ἓν πρώτιστον. ἐνῶ ἡ οἰκοδομὴ μικρὰ ἢ μεγάλη εἶνε ἓν πλῆθος κατὰ τάξιν διατεθέντων λίθων ἢ ἐν ἄλλοις λόγοις σύστημα ἀνάλογον πρὸς τὰ ἐκ περισσοτέρων κυττάρων ἀποτελούμενα ὄντα, τὰ πολυκύτταρα. Ὅπως ὁ λίθος ἔγινε πρῶτος καὶ ἔπειτα ἐξ αὐτοῦ τὸ λίθινον οἰκοδόμημα οὕτω καὶ τὸ μονοκύτταρον θὰ παρουσιασθῇ πρῶτον καὶ ἔπειτα ἐξ αὐτοῦ δι' ἐξελίξεως καὶ μεταξολῶν. ἀναλόγως πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἐνεφανίσθησαν τὰ πολυκύτταρα καὶ μυριοκύτταρα. Τὸ συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω εἶνε τώρα καταφανές. Ἡ ζωὴ ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ἄνευ θανάτου. Ὁ θάνατος παρουσιάσθη πολὺ βραδύτερον ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ πολυπλόκου συνδυασμοῦ τῶν κυττάρων καὶ τῶν χημικῶν ἀλλοιώσεων. εἰς ἃς ὑπόκειται ἀδιακόπως τὸ πολυκύτταρον τοῦτο σύστημα. Ἡ ἐπιστήμη προσεπάθησε νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἐποχὴν τῆς γηΐνης ἱστορίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀκριβῶς ἐνεφανίσθη ὁ θάνατος. πρὸς τοῦτο δὲ ἐβασίσθη ἐπὶ τῶν περιφήμων πειραμάτων τοῦ Γάλλου βιολόγου Μωπά, ὅστις ἐσπούδασεν ἰδιαιτέρως τὰ φαινόμενα τῆς γηράνσεως τῶν μονοκυττάρων πρωτοζώων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν ἐγχυματικὰ (ἰνφουζόρια). Ἐξ αὐτῶν τῶν πειραμάτων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ θάνατος παρουσιάσθη ταὐτοχρόνως μὲ τὴν διὰ τοῦ γάμου ἀναπαραγωγήν, διότι τὰ ἐγχυματικὰ πολλαπλασιάζονται μὲν καὶ διὰ διχασμοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ συζεύξεως ἀνομοίων στοιχείων, ὅπως εἰς τὰ ἄλλα τὰ τελειότερα ζῶα ὁ πολλαπλασιασμὸς γίνεται διὰ συζεύξεως στοιχείων διαφόρου γένους.

Εἶνε ὅθεν ὁ θάνατος φαινόμενον γνωστὸν εἰς τὰ πρωτόζωα πολὺ ἐνωρίτερον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, οἵτινες ὑπῆρξαν—διὰ τοὺς ἀνθρώπους πλέον — φορεῖς δύο κακῶν, τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ θανάτου. Καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τὸ ἀπόκτημα, τὸ ὁποῖον ἔσχον τὰ ζῶα, τὸ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἔρωτος τούτου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναπαραγωγῆς τοῦ εἴδους των, τὸ πληρώνουν βαρύτατα διὰ τοῦ ἀναποφεύκτου θανάτου των. Ἀλλὰ καὶ πάλιν εἶνε ζήτημα ἐὰν τὰ ζῶα καὶ κυρίως οἱ ἄνθρωποι θὰ προτιμοῦσαν τὴν διὰ διχοτομήσεως ἀναπαραγωγὴν μὲ τὸ πλεονέκτημα τῆς αἰωνιότητος ἀπὸ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἔρωτος ἔστω κἂν αὕτη εἶνε ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὸ γῆρας καὶ μὲ τὸν θάνατον!

Κυριολεκτικῶς ἄρα ἀθάνατα εἶνε μόνα τὰ διὰ διχοτομήσεως πολλαπλασιαζόμενα, τῶν ὁποίων ὄχι μόνον τὸ σῶμα ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ διχοτομεῖται

ἀενάως χωρὶς νὰ ἐξασθενῇ, χωρὶς νὰ ἐξαντλῆται.

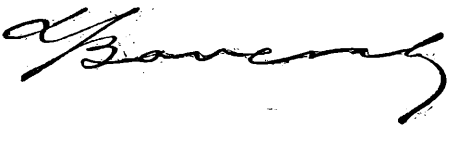
Ἀλλ' ἡ ἀθανασία τῶν ὀνταρίων αὐτῶν δὲν εἶνε ὅπως ἡ τῶν ἀτρώτων ἀρχαίων θεῶν, τοὐναντίον εἶνε ἰδιαιτέρως εὐπρόσβλητα, εὐπαθῆ, εὔθραυστα. Χωρὶς ὡς εἶπον νὰ καταστρέφωνται διὰ γηράνσεως, χωρὶς νὰ ἐξαντλῶνται, ὑπόκεινται εἰς τὴν τρομερὰν φθορὰν τῶν ἔξωθεν δυνάμεων, τῆς κινήσεως, τῆς συντριβῆς, τῆς θέρμης τοῦ ψύχους καὶ ἀποτελοῦσι συνεχῶς τροφὴν ἄλλων μεγαλειτέρων κάπως ὀνταρίων. Καθ' ἑκάστην στιγμὴν χάνονται κατὰ μυριάδας ἀφαντάστους, ἀνυπολογίστους, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρξῃ ὁ φόβος νὰ καταστῇ ἡ γῆ βασίλειον τῶν μονοκυττάρων καὶ οὐδὲν πλέον.

Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα πὼς ἡ ἰδέα ὅτι πάντοτε τὰ μεγάλα ζῶα καταστρέφουσι τὰ μικρότερα δὲν εἶνε ἀκριβής, διότι ὑπάρχουσι μονοκύτταρα, τὰ ὁποῖα, ὡς νὰ ἐκδικῶνται, κατασκευάζουν τρομερὰ δηλητήρια, δι' ὧν φονεύουσιν ἀνθρώπους καὶ ζῶα μέχρι καὶ τῶν γιγάντων τῆς φύσεως. Καὶ ἐδῶ ἀκόμη ὁ πόλεμος διὰ δηλητηρίων!

Ἄλλως τε ἡ συντήρησις τῆς ζωῆς εἶνε διηνεκὴς ἀγὼν ἐξοντώσεως, τοῦ ὁποίου τὸ καλλίτερον ὅπλον δὲν εἶνε ἡ δύναμις τῶν μυῶν, τῶν ὀδόντων καὶ τῶν ὀνύχων, ἀλλ' ἡ πανουργία καὶ ὁ δόλος. Ἀγωνίζονται πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς βιοῦντα εἰς τὸ νὰ ἐπικρατήσωσιν αὐτὰ ἐξολοθρεύοντα τὰ ἄλλα, εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ὑπερβαίνουσιν ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν κάθε δυνατὸν ὑπολογισμόν, διὰ τίνα λόγον, οὐδεὶς ἀκόμη κατώρθωσε νὰ μαντεύσῃ.

Ἀπὸ τῶν μικροτέρων μέχρι τῶν μεγαλειτέρων φυτῶν καὶ ζώων τὸ θέαμα τῆς ζωῆς εἶνε πάντοτε τὸ αὐτό. Ἀλλ' ὅσον περισσότερον καὶ ταχύτερον ἓν εἶδος πολλαπλασιάζεται, τόσον καὶ τὸ ἔργον τοῦ θανάτου εὑρύνεται, ὅπως οὕτω διατηρηθῇ ἐν τῇ φύσει ἡ ἰσορροπία, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ αὐτὴ δὲν θὰ ἦτο πλέον δυνατή. Βεβαίως ἡ φύσις δεικνύεται κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν σκληρά, ἀλλ' ἡ σκληρότης της ἀποτελεῖ πρόνοιαν δι' ὅλους. Ὅλα τὰ ἐπὶ γῆς ζῶντα, ἀφοῦ ἀπήλαυσαν τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ παραχωρήσωσι τὴν θέσιν των εἰς ἄλλα καὶ ἄλλα. Καὶ ὁ θάνατος εἴτε φυσικός, εἴτε βίαιος, ὅπως ὁ δι' ἀλληλοφαγίας, πολέμων, λιμῶν κτλ. ἐπερχόμενος ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν ἀσφαλιστικὴν δικλεῖδα, ἀκριβῶς πρὸς διαιώνισιν τῆς ζωῆς.

Ἀλλὰ—θὰ ἐρωτήσητε—τίνα τελικὸν σκοπὸν ἔχει ἡ διαιώνισις αὐτὴ τῆς ζωῆς. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ἀπαντήσῃ καὶ ἴσως — λέγω — ἴσως νὰ μὴ ἀπαντήσῃ ποτέ!

Η ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΥΡΙΩΣ ΕΝ ΤΗ ΦΥΣΙΚΗ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ, ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ κ. P. EWALD

Α'.

Ἐν τοῖς κατωτέρω θέλω ἀσχοληθῆ μὲ τὴν ὁδὸν τῆς ἐρεύνης ἐν τῇ Φυσικῇ Ἐπιστήμῃ, καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διότι ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶνε τῆς ἁρμοδιότητός μου, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ τελειότης τοῦ φυσικοῦ πειράματος καὶ ἡ ἀκριβὴς ποσοτικὴ καὶ μαθηματικὴ διατύπωσις τῶν ἀποτελεσμάτων της τὴν παρουσιάζει δικαίως ὡς πρότυπον παράδειγμα μιᾶς ὀρθολογιστικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπὶ πλέον διότι ἡ Φυσικὴ ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν τελευταίων 30 ἐτῶν συχνάκις ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν βαθυτέρων προβλημάτων τῆς γνώσεως. Ἂς ἀκολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν μερικῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς, λαμβάνοντες ὡς ἀφετηρίαν τὸν κλάδον τῆς Ὀπτικῆς. Πολὺ ἐνωρὶς ἡ θεωρία τοῦ φωτὸς ὑπέστη μίαν βαθεῖαν ἀλλαγὴν τῶν ἀρχῶν της. Διὰ τῆς ἐξεχούσης ἐπιστημονικῆς προσωπικότητος τοῦ Newton ἐπεκράτησεν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα ἡ πεποίθησις ὅτι αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς δέον νὰ θεωροῦνται ὡς ὑλικαὶ ἀκτῖνες. Ῥεῦμα φωτεινῶν σωματιδίων ἐξορμᾷ, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ φωτός, κινουμένων κατὰ τοὺς νόμους τῆς Μηχανικῆς καὶ διαπερώντων καὶ αὐτὰ τὰ ὑλικὰ σώματα. Ἡ θεωρία αὕτη παρέμεινεν ἰσχύουσα μέχρις ὅτου αἱ πειραματικαὶ καὶ θεωρητικαὶ ἔρευναι τοῦ Fresnel ἀπεδείξαν, φαινομενικῶς, τὸ ἀβάσιμόν των. Κατὰ τὸν Fresnel, τὸ φῶς δέον νὰ θεωρῆται ὡς κυματοειδὴς κίνησις ἐγκαρσίων δονήσεων διὰ μέσου ἑνὸς τὰ πάντα διαπερῶντος αἰθέρος, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἦχον ὅστις ἐξαπλοῦται διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ἢ τῶν ἄλλων σωμάτων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ Ὀπτικὴ μὲ γιγαντιαῖα βήματα ἐκέρδιζεν ἔδαφος. Πλῆθος, συνεχῶς αὐξάνον, εὐφυεστάτων πειραμάτων συνεφώνει πλήρως μετὰ τῆς ἐλαστικῆς θεωρίας τοῦ φωτὸς καὶ ἐφαίνετο νὰ τὴν ἐπικυρώνῃ θ-ρχῶς διὰ νέων παρατηρήσεων. Μόνον ὁ αἰθὴρ παρεῖχεν ἀφορμὴν ἀπορίας, διότι ἡ φύσις του, καθορισθεῖσα διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων πειραμάτων, ἐφαίνετο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν γνωστὴν φύσιν πάντων τῶν ὑλικῶν σωμάτων.

P. EWALD

Ἀπὸ τὰς ἀπορίας ταύτας μᾶς ἀπήλλαξεν ἡ θεωρία τοῦ Maxwel, ὁ

ὁποῖος, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μακρὰ Χερτσιανὰ κύματα ἦσαν ἀκόμη ἐντελῶς ἄγνωστα, προσδιώρισε τὴν φύσιν τοῦ φωτὸς ὡς ἠλεκτροδυναμικῆς κυματοειδοῦς κινήσεως.

Ἡ θεωρία τοῦ Maxwel μετεκίνει ὁλόκληρον τὸ ἐπίπεδον τῆς τότε Ὀπτικῆς, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν ἐσωτερικὴν συνέχειάν της. Ἡ Ὀπτική, μέχρι τοῦ ἔτους 1870, μέρος τῆς παντοδυνάμου μηχανικῆς ἐγένετο τώρα μέρος τῆς ἠλεκτροδυναμικῆς. Αὐτὴ ἡ μετακίνησις ἀφήρει ἀπὸ τὴν Μηχανικὴν τὰ πρωτεῖα της ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἔδιδε περισσοτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν ἠλεκτροδυναμικήν. Ἀπὸ τότε ὑπῆρχον δύο πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα κατεγίνετο ἡ Φυσικὴ καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐφαίνετο κατασκευασμένος ὁ κόσμος : τὰ σώματα, ὑπακούοντα εἰς τοὺς νόμους τῆς Μηχανικῆς, καὶ τὰ δυναμικὰ πεδία διὰ τὰ ὁποῖα ἰσχύουσιν οἱ νόμοι τῆς Ἠλεκτροδυναμικῆς.

Τὰ σώματα, συμπεριλαμβάνοντα καὶ τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ στοιχειώδη ἠλεκτρικὰ φορτία, εἶνε ἀτομιστικά, δηλαδὴ κατασκευασμένα ἀπὸ μικροτάτας μονάδας. Τὰ δυναμικὰ πεδία, ὅπως τὰ ἠλεκτρικὰ καὶ τὰ μαγνητικά, εἶνε μεγέθη συνεχῶς διανεμημένα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ προσδιορισθοῦν ἐν ἑκάστῃ θέσει ἑνὸς χώρου.

Ὁ χωρισμὸς τῶν δύο οὐσιωδῶς διαφόρων καὶ ὅμως τοπικῶς διαμιγνυομένων κόσμων τῆς σωματικῆς ὕλης καὶ τῶν πεδίων ἐφαίνετο σαφής : Τὸ φωτεινὸν ἄτομον, ἡ πηγὴ τοῦ φωτός, ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τῶν σωμάτων, τὸ κῦμα τοῦ φωτός, ἐκπεμπόμενον κυκλικῶς γύρω του, ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τῶν πεδίων, ὅστις συνδέει τὰ σώματα.

Ἐπὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης εἰς μηχανικὴν καὶ ἠλεκτροδυναμικήν, εἰς συνεχῆ καὶ ἀσυνεχῆ μέσα, βασίζεται ἡ Νεωτέρα Φυσική, ἡ ὁποία χαριν τῆς σπουδαιότητος τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων της, χαριν τῆς σαφηνείας τῶν διατυπώσεων καὶ τῆς αὐστηρότητος τῶν ἀποδείξεών της, ἐπέσυρε τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν—ἡ Φυσικὴ τῆς μεγάλης περιόδου τῆς ἐξελίξεώς της τὴν ὁποίαν σήμερον ὀνομάζομεν «Κλασσικήν»», διότι εἶνε πλέον πεπαλαιωμένη. Διατὶ σήμερον ἡ εὐχαριστησίς μας διὰ τὰ μεγάλα κατορθώματα τῆς κλασσικῆς Ὀπτικῆς δὲν εἶνε πλέον ἀμέριστος ; Διότι ἡ κλασσικὴ Ὀπτικὴ (ὁ Maxwel ὡς καὶ ὁ Fresnel) δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλο τι παρὰ ἀποκλειστικῶς τὰ φαινόμενα τῆς διαδόσεως τοῦ φωτός. Ἡ μέθοδος τῆς διακρίσεως καὶ τῆς περιωρισμένης ἐρεύνης, τόσον ἀναγκαία διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐπιστημονικῶν ἀντιλήψεων, εἶχεν ἀπομακρύνει πάρα πολὺ τὴν προσοχήν, πρὸς ὄφελος τῆς διαδόσεως τοῦ φωτὸς ἀπὸ τὰ ὡσαύτως θεμελιώδη φαινόμενα τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἐξαφανίσεώς του. Τὰ δύο αὐτὰ φαινόμενα, ἡ ἐκπομπὴ καὶ ἡ ἀπορρόφησις τοῦ φωτός, ἐνέκλεισον καὶ ἐγκλείουν ὁλόκληρον τὸ βαθὺ πρόβλημα τῆς ἀλληλεπενεργείας τῶν θεμελιωδῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τῆς σωματικῆς ὕλης καὶ τοῦ πεδίου.

Ἡ ἀλληλεπενέργεια αὕτη ἀναγκαστικῶς εἶχεν ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰς ἐρεύνας, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν αἱ κατάλληλοι ἀρχαὶ διὰ τὴν ἐξέτασίν της. Μόνον ἀφ' ὅτου ὁ Planck, ὁ Einstein καὶ ὁ Bohr ἐπέτυχον τοῦτο (διὰ τὰς ἁπλουστέρας περιπτώσεις) μέσῳ νέων θαυμασίων μεθόδων, συμπεριελήφθησαν ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἐξαφάνισις τοῦ φωτὸς ἐκ νέου εἰς τὸ σύστημα τῆς Ὀπτικῆς.

Ἡ θεωρία ἥτις ἐπέφερε τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα καὶ ἡ ὁποία ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ἀμετρήτους σπουδαίας πειραματικὰς ἀνακαλύψεις, ἡ «Θεωρία τῶν Κβάντα», ἔμεινεν ἐπὶ ἔτη ἀκατάληπτος ἔναντι τοῦ συστήματος τῆς κλασσικῆς Ὀπτικῆς.

Αἱ ἔρευναι τῶν ἐτῶν 1900—1926 ἐβασίζοντο ἐπὶ ἑνὸς εἴδους μαγικῶν μαθηματικῶν τύπων, οἵτινες, διακόπτοντες ἀποτόμως τὴν σειρὰν τῶν ἰδεῶν τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς, ὡδήγουν εἰς ἀκριβεῖς σχέσεις μεταξὺ φυσικῶν στοιχείων δυναμένων νὰ μετρηθοῦν ἀπ' εὐθείας. Ὡς ἐξήγησις ὑπὸ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν τῆς λέξεως οἱ μαγικοὶ οὗτοι τύποι ἔπρεπε νὰ ἀποκρουσθοῦν, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς τὸ γνωστὸν σύστημα τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν. Ἀλλὰ τί σημαίνει «ἐξήγησις» ; Μήπως ἦτο ἀνάγκη νὰ βασίζηται αὕτη πάντοτε ἐπὶ τῶν νόμων τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς ; Μήπως ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νέων μαγικῶν τύπων δὲν ἦτο μία ἰσάξιος ἐξήγησις ; Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ θεωρία τῆς ἐκπομπῆς τοῦ φωτὸς ἔδει νὰ παραμείνῃ εἰς μίαν ἰδιόρρυθμον ἐνδιάμεσον κατάστασιν ἁπλῆς κατατάξεως, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ἐν κοινὸν σχέδιον δυνάμενον νὰ περιλάβῃ τόσον τὴν κλασσικήν, ὅσον καὶ τὴν νέαν Φυσικὴν τῶν Κβάντα. Μόνον διὰ δοκιμῶν ἐκανονίζετο πότε ἔδει νὰ ἐφαρμόζωνται οἱ παλαιοὶ νόμοι καὶ πότε οἱ νέοι, διὰ νὰ ἐπιτυγχάνηται μία ὀρθὴ ἐξεικόνισις τῶν μετρηθεισῶν σχέσεων. Ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐγένοντο προσπάθειαι πρὸς ἐπανάκτησιν μιᾶς ἐναίας μεθόδου, διατηρουμένης καὶ τῆς μηχανικῆς τοῦ Newton. Ἀλλὰ ἡ θεωρία αὕτη, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ βάσις τῆς Φυσικῆς Ἐπιστήμης ἔδει σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐγκαταλειφθῇ, ἐπειδὴ ἀπέλιπεν ἐντελῶς ἡ ἐλπὶς ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης νὰ τερματισθῇ ἡ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ὀρθολογιστικὴ καὶ περιγραφικὴ κατάστασις τῆς θεωρίας τῶν Κβάντα.

Ὑπῆρξε περαιτέρω ἀνάγκη νὰ ἀποβάλλωσιν οἱ νόμοι τῆς κλασσικῆς μηχανικῆς τὴν φαινομενικήν των ἀναμαρτησίαν καὶ νὰ περιορίσωσι τὸ κῦρος των ἐντὸς τῆς ἐμπειρικῆς περιοχῆς τοῦ «μέσου» ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ εἶχον γεννηθῇ.

Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ «μέσον» τοῦτο ἀρχίζει ἀπὸ χώρους περιέχοντας ὀλίγας μόνον ἀποστάσεις ἀτόμων καὶ ἐκτείνεται πέραν τῶν γηΐνων μας διαστάσεων μέχρι τῶν πλανητῶν καὶ τῶν πλησιεστέρων ἀπλανῶν ἀστέρων, τὸ γεγονὸς τοῦτο πιστοποιεῖ τὸ μεγαλεῖον, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ὁριστικὸν κῦρος τῶν νομων τούτων.

Ἡ συγχώνευσις τῶν ἀρχῶν τοῦ Newton μετὰ μιᾶς γενικωτέρας θεωρίας ἤρχισε τῷ 1926 διὰ τῆς «Μηχανικῆς τῶν μητρῶν» τοῦ Born καὶ τοῦ Heisenberg καὶ τῆς Μηχανικῆς τῶν κυμάτων τοῦ Schroedinger, καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη σήμερον. Ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη ὁριστικὰ ἀποτελέσματα, προκύπτουν ὅμως ἤδη φανερῶς μερικαὶ γενικαὶ γραμμαί : Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ περιγράφωνται τὰ γεγονότα τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀποκλειστικῶς διὰ τῶν ἀρχῶν μιᾶς ὑλικῆς θεωρίας, ἀλλ' ἀπαιτοῦνται ἐπιπροσθέτως καὶ συνεχῶς διανεμημένα μεγέθη, ὑπακούοντα εἰς ὁμοίους νόμους διαδόσεως ὅπως τὸ φῶς.

Ἡ τολμηρὰ αὕτη νέα ἀντίληψις εὗρε μίαν λαμπρὰν ἐπικύρωσιν ὅταν ἀπεδείχθη διὰ τὰς ὑλικὰς ἀκτῖνας ἡ ὕπαρξις τῶν φαινομένων τῆς παραθλάσεως καὶ τῆς συμβολῆς, τῶν χαρακτηριστικῶν δηλαδὴ φαινομένων τοῦ δυναμικοῦ πεδίου καὶ τῶν κυμάτων.

Σήμερον γίνεται χρῆσις τῶν συμβολῶν τῶν καθοδικῶν ἀκτίνων ὁμοίως ὡς τῶν ἀκτίνων «Roentgen» ἢ τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων ἵνα ἐξετάζωνται ἐπὶ μετάλλων καὶ ἀερίων τὰ προβλήματα τῆς συνθέσεως τῆς ὕλης. Ἐπὶ πλέον καὶ ἀκτῖνες ἐκ ταχέως κινουμένων ἀτόμων ὑφίστανται διὰ τῆς συγκρούσεως μετ' ἄλλων ἀτόμων μίαν χαρακτηριστικὴν παράθλασιν, φαινόμενον μὴ συμβιβαζόμενον οὐδόλως πρὸς τὴν παλαιὰν περὶ τῆς ὕλης ἀντίληψιν.

Εἰς τὴν Μηχανικήν, καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν μετρίων διαστάσεων, ἐπικρατεῖ μία ἀντίληψις ἐντελῶς ὑλικὴ, αἱ δὲ ἀρχαὶ διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλη-

μάτων της, ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, διαφέρουσιν ὅλως διόλου τῶν ἀρχῶν διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων τῆς διαδόσεως τοῦ φωτός.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ὁ Hamilton εἶχε σημειώσει τυπικάς τινας ἀναλογίας, αἵτινες ὅμως μόνον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Φυσικῆς τῶν ἀτομικῶν διαστάσεων ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσουν φυσικὴν μορφήν, ἐπεκτεινουσαι τὰ ὅρια τῆς Μηχανικῆς πέραν τῆς Μηχανικῆς τοῦ Newton.

Ἀντιστρόφως ἡ θεωρία τῆς συνεχοῦς κυματοειδοῦς κινήσεως ἀπεδείχθη ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν ἐξήγησιν ὡρισμένων ὀπτικῶν φαινομένων, ἀπαιτούντων μίαν ὑλικὴν θεωρίαν τοῦ φωτός.

Τοιουτοτρόπως ἐπετεύχθη σήμερον μία ἐνιαία μέθοδος διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν μηχανικῶν καὶ τῶν ὀπτικῶν φαινομένων διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἄλλοτε ὑφιστάμενον χάσμα μεταξὺ τοῦ συνεχοῦς καὶ τοῦ ἀσυνεχοῦς φαίνεται γεφυρωμένον.

Ἐπίσης καὶ ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς Μηχανικῆς καὶ τῆς Ἠλεκτροδυναμικῆς ἐξηφανίζετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διὰ τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος. Ἂν καὶ σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ θεωροῦμεν ὡς ὁριστικῶς λελυμένα ὅλα τὰ προβλήματα μεθ' ὅλων τῶν λεπτομερειῶν των, γίνεται ὅμως ἐμφανὲς ὅτι διὰ τῶν θεωριῶν τῶν Κβάντα καὶ τῆς σχετικότητος δὲν ἐκινδύνευεν, ὡς ἀρχικῶς ἐφαίνετο, ἡ ἑνότης τῆς φυσικῆς κοσμοθεωρίας, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἐστερεοῦτο αὕτη ἐπὶ μιᾶς νέας βαθμίδος τῆς ἐξελίξεώς της κατὰ τρόπον πολὺ ἀσφαλέστερον (καὶ αὐστηρότερον) ἀφ' ὅτι τοῦτο ἦτο δυνατὸν διὰ τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς.

Παρατηροῦντες τὰς ἀλλαγὰς ταύτας τῶν φυσικῶν ἀντιλήψεων ἐλέπομεν διαμιγνυόμενα τὸ ἐφήμερον μετὰ τοῦ διαρκοῦντος. Ἡ περιφανὴς εὐστάθεια τῆς κλασσικῆς θεωρίας ἐκλονίσθη ἐκ βάσεων, διελύθησαν αἱ, κατὰ τὰ φαινόμενα, τόσον ὠφέλιμοι καὶ ἀναγκαῖαι διακρίσεις μεταξὺ συνεχῶς καὶ ἀσυνεχῶς διαμιγνυομένων μεγεθῶν, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων κτήσεων τῆς ἐπιστήμης. Τί λοιπὸν ἔμεινεν ὡς διαρκοῦν ; Διαρκοῦν πρῶτον μὲν εἶνε ὁ κόσμος τῶν ἀμέσως παρατηρουμένων γεγονότων. Ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν κοινὴν ἔννοιαν, δηλαδὴ ὅτι παρατηρήσεις ἅπαξ γενόμεναι δὲν δύνανται πλέον νὰ μεταβάλλωνται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δυνάμεθα σήμερον, μετὰ ἑκατὸν ἔτη, νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν μετὰ ἀναλλοιώτου ἀποτελέσματος τὰ πειράματα π. χ. ἑνὸς Faraday. Διατὶ ὑπάρχει τὸ «διαρκοῦν» τοῦτο καὶ θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τὴν ὁποίαν δυνάμεθα μὲν νὰ ὑποβάλωμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν, ἀρκούμενοι εἰς προϋποθέσεις ἐπὶ τῆς διαρκείας ἵνα ἐπιδοθῶμεν εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας. Ἀλλὰ καὶ δεύτερον τί ἀποδεικνύεται ὡς διαρκοῦν ἐν μέσῳ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἀντιλήψεων : Ἡ σύνδεσις, ἡ ἅπαξ ἀνακαλυφθεῖσα μεταξὺ τῶν φαινομένων : ὁ νόμος.

Σπανίως μόνον ἡ προσκαίρως ἠναγκάσθη ἡ ἐπιστήμη νὰ ἐγκαταλείψῃ τοιαύτας συνδέσεις, πάντοτε δὲ σχεδὸν τὰς προσήρμοσεν ἀμέσως καὶ ὑπὸ ἐξηυγενισμένην μορφὴν πρὸς τὰς νέας ἀντιλήψεις. Ἡ συνέχεια αὕτη ἐξασφαλίζει τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ μίαν ἁπλῆν προώθησιν ταύτης ἄνευ τελικοῦ σκοποῦ.

Ὑπὸ τὴν ὄψιν τῆς σταθερότητος τῶν νόμων σχηματίζονται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔννοιαι καὶ ἀποκτῶνται συνδέσεις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτεινόμεναι. Εὐκόλως αἱ τολμηραὶ πτέρυγες τῆς φαντασίας μᾶς φέρουν εἰς ἀνεξάλεγκτα ὕψη τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, μόνον ὅμως ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν γῆν τῶν γεγονότων ἀποκτῶμεν διαρκοῦντα ἀποτελέσματα. Ἡ αἰθερία καταγωγὴ πολλάκις προδίδεται ἀκόμη ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν νόμων. Παραδείγματα εἶνε ὁ αἰθὴρ ἢ τὰ ὑλικὰ σωματίδια.

Ἐὰν ἐπιδιώκωμεν τὴν γνῶσιν τοῦ «διαρκοῦντος», τότε πρέπει νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτον καταγωγήν των. Καλλίτερος ὁδηγὸς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος.

Ἡ θεωρία τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν πεδίων τοῦ Maxwell προβλέπει ὅτι ἡ διάδοσις εἰς τὰ σώματα ἐν κινήσει γίνεται κατ' ἄλλον τρόπον παρὰ εἰς τὰ ἀκίνητα σώματα. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων ἐν τῇ Μηχανικῇ. Μία πέτρα πίπτουσα ἐκ τῆς χειρός μου ἐπὶ ἑνὸς περιστρεφομένου μηχανήματος δὲν καταπίπτει εἰς τοὺς πόδας μου, ἀλλὰ παραπλεύρως.

Ὅταν ὅμως μία κίνησις ἐπηρεάζῃ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως δέον νὰ ἐρωτήσωμεν : Κίνησις σχετικῶς πρὸς τί ;

Διότι μία ἀπόλυτος κίνησις δὲν εἶνε νοητή, ἀλλὰ μόνον ἡ κίνησις ἑνὸς σώματος σχετικῶς πρὸς σταθερόν τι σημεῖον. Ποῖα λοιπὸν εἶνε τὰ σταθερὰ σημεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ βασίζηται ἡ περιγραφὴ τῆς φύσεως ;

Μήπως ἡ Γῆ ; Ἀλλὰ ἡ γῆ ἐκτελεῖ τοὺς κύκλους της πέρυξ τοῦ ἡλίου καὶ διέρχεται μετὰ τοῦ ἡλίου τοὺς οὐρανούς. Μήπως ὁ ἥλιος ὁ ἴδιος ; Ἢ τὸ κέντρον βαρύτητος πάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων ;

Οἱ ἀστρονόμοι τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς προσεπάθησαν νὰ ὁρίσουν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἓν σταθερὸν σημεῖον, διὰ θεμελίωσιν τοὐλάχιστον τῶν ἐξισώσεων κινήσεως τοῦ Newton.

Ἀλλ' εἰς πόσας παρεκβολὰς ἐκ τῆς γηΐνης μας πείρας ἠναγκάσθησαν νὰ προβῶσι, πόσον ἀβέβαιος ἦτο ὁ καθορισμὸς τοῦ σημείου τούτου ; Ναί, θὰ ὑπῆρχεν ἴσως μία λύσις τοῦ προβλήματος : Ἐὰν ὑπῆρχεν ἐν τῷ χώρῳ μεταξὺ τῶν ἄστρων ἓν μέσον, ἐν ἀκινησίᾳ, ὁ αἰθήρ, ὅστις μεταβιβάζει τὸ φῶς ἀπὸ ἄστρου εἰς ἄστρον.

Τότε ἀπόλυτος κίνησις θὰ ἐσήμαινε : κίνησις σχετικῶς πρὸς τὸν αἰθέρα. Οἱ φυσικοὶ ἄλλοτε ἤλπιζον εἰς μίαν τοιαύτην λύσιν, καὶ σήμερον ἀκόμη εἶνε τόσον ἑλκυστικὴ ἡ ἰδέα αὕτη διὰ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ μερικοὺς μᾶλλον ἡλικιωμένους εἰδικούς, ὥστε προσπαθοῦν νὰ τὴν σώσουν διὰ τῶν πλέον πολυπλόκων κατασκευῶν. Ἀλλ' οὔτε ὁ αἰθὴρ μᾶς χρησιμεύει, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει μέσον νὰ ἀποδείξωμεν τὴν κίνησιν ἑνὸς σώματος σχετικῶς πρὸς αὐτόν. Ἐδῶ ἔγκειται τὸ ἀποφασιστικὸν σημεῖον. Αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις δὲν ἐπετεύχθη ποτέ, τοὐναντίον ἀπεδείχθη (καὶ ἐπανειλημμένως πρὸ ὀλίγου διὰ διαφόρων καὶ ἐπάκρως τελειοποιημένων πειραμάτων) ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἀνεμένετο μία ἐπίδρασις τῆς κινήσεως σχετικῶς πρὸς τὸν αἰθέρα, οὔτε ἴχνος τοιαύτης ἐπιδράσεως ὑπῆρχε. Τίνα λοιπὸν σημασίαν ἔχει τὸ «σταθερὸν» τοῦτο σημεῖον ἐὰν εἰσαγόμενον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς φύσεως, δὲν παρέχῃ οὐδεμίαν ὠφέλειαν ; Δύναται ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἐξαρτηθῇ ὅλη ἡ περιγραφὴ τῆς φύσεως :

Δὲν ἀποδεικνύεται μᾶλλον φάντασμα, ὑπόλειμμα τῆς ἀρχεγόνου πείρας εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ γῆ προσεφέρετο ὡς σταθερὰ βάσις σχετικῶς πρὸς πᾶσαν κίνησιν ; Πρῶτος ὁ Einstein ἐξέφρασε τὸν ἰσχυρισμόν, ὁ ὁποῖος φαίνεται σχεδὸν αὐτονόητος καὶ εἶνε ὅμως τόσον βαθύς, ὅτι εἰς τὴν διὰ μετρήσεων περιγραφὴν τῆς φύσεως δέον νὰ γίνεται χρῆσις μόνον τοιούτων στοιχείων τῶν ὁποίων ἡ μέτρησις δύναται νὰ ἐκτελῆται κατὰ ῥητῶς καθορισμένους κανόνας. Διὰ τούτου ἀπήλλαξε τὴν περιγραφὴν τῆς φύσεως ἀπὸ φαντάσματα. Εἰς τοιαῦτα ἀνήκει καὶ ὁ ἀπόλυτος χρόνος, ὁ χρόνος δηλαδὴ ὁ ὁποῖος καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Σειρίου, πανταχοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν σχετικῶν κινήσεων τῶν σωμάτων, πάλλει μὲ τὸν ἴδιον ρυθμόν.

Δὲν θὰ ὑπῆρχε μέσον νὰ μετρήσωμεν ἕνα τοιοῦτον χρόνον. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον ἑνὸς ξένου τόπου παρὰ μέσῳ τῆς διαδόσεως

μιᾶς ἐνεργείας, ἑνὸς ἀγγελιαφόρου ὅστις μεταβιβάζει ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὰς ἀγγελίας, καὶ δὲν γνωρίζομεν κανὲν μέσον τὸ ὁποῖον νὰ κινῆται μετ' ἀπείρου ταχύτητος.

Παρατηροῦμεν οὕτως ὅτι ἀντιλήψεις αἵτινες ἐξέφυγαν ἄνευ διαμφισβητήσεων τὴν κριτικὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἑνὸς Kant ἀκόμη, ἀπεδείχθησαν ἀπαράδεκτοι ἐξ αἰτίας τῆς πρόοδου τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης.

Β'.

Ἀλλὰ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Einstein δὲν περιωρίζετο εἰς τὸν ἐξορκισμὸν τῶν φαντασμάτων. Ἡ κριτική του ἦτο μόνον ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν ἑνὸς νέου συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἀπέφυγε νὰ μεταχειρισθῇ ὡς γενικὰ ἀξιώματα τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἵτινες μόνον διὰ τὴν ἐμπειρικὴν περιοχὴν τοῦ «μέσου» ἐφαίνοντο αὐτονόητοι.

Νέος καὶ τολμηρὸς ἰσχυρισμὸς ἐχρειάζετο ὡς βάσις τοῦ νέου συστήματος. Ὅπως πολλαὶ ἐκ τῶν στοιχειωδεστέρων ἐπιγνώσεων τῆς Φυσικῆς ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἦτο ἀρνητικός. Ὡσαύτως στοιχειώδης καὶ ἀρνητικὸς ἦτο ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Robert Mayer : «Δὲν ὑπάρχει ἀεικίνητον», στοιχειώδης καὶ ἀρνητικὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ Clausius : «Δὲν δύναται νὰ μεταφερθῇ θερμότης ἀπὸ τὸ ψυχρότερον σῶμα εἰς τὸ θερμότερον χωρὶς τὴν παραγωγὴν ἐργασίας». Τοῦ αὐτοῦ δὲ εἴδους εἶνε καὶ ὁ ἰσχυρισμός : «Δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ φύσει ἠλεκτρικὸν φορτίον περιέχον μέρος μόνον τοῦ στοιχειώδους φορτίου».

Ἐὰν δὲν ἐτολμῶμεν, βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀποκτηθείσης πείρας, νὰ ἐκφράσωμεν προφητικῶς τοιούτους ἀρνητικοὺς ἰσχυρισμοὺς ἢ νὰ τοὺς ἀξιοῦμεν ὡς πρόγραμμα διὰ τὴν μελλοντικὴν ἔρευναν, τότε θὰ ἠναγκαζόμεθα νὰ παραιτηθῶμεν τοῦ σπουδαιοτέρου μέρους τῆς ὀρθολογιστικῆς φυσικῆς ἐρεύνης. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Einstein ἦτο : «Ποτὲ δὲν δύναται νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ μία ἀπόλυτος κίνησις ἐν τῇ φύσει». Διὰ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης, τῆς ἀρχῆς τῆς σχετικότητος, προγράφεται μία ὡρισμένη διεύθυνσις εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς φύσεως .

Ἡ λεγομένη εἰδικὴ θεωρία τῆς σχετικότητος, γενικεύουσα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πειράματος τοῦ Michelson, χρησιμοποιεῖ προσέτι μίαν δευτέραν ἀρχήν : «Ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς δι' ἕκαστον παρατηρητὴν ἔχει πάντοτε τὴν ἰδίαν ἀξίαν». Μέσῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι συμφωνοῦν μετὰ ὡρισμένων μετρήσεων, δύνανται νὰ κανονίζωνται ἐν μονίμῳ κατατάξει αἱ τοπικαὶ καὶ χρονικαὶ μετρήσεις, οὕτως ὥστε νὰ καθίστανται ἐκτελεσταὶ πᾶσαι αἱ φυσικαὶ μετρήσεις.

Διὰ τὸν παλαιὸν χῶρον καὶ τὸν παλαιὸν χρόνον ἐν τῇ ἀρχικῇ μας περιοχῇ τῶν μέσων μεγεθῶν καὶ τῆς μέσης ἀκριβείας τὰ ἀποτελέσματα ἔμεναν ἀναλλοίωτα. Μόνον ἡ παρεκβολὴ εἰς τὰς πρώην ἀπροσίτους περιοχὰς ἀποβαίνει διάφορος ἀφ' ὅ,τι εἶχεν εἰκάσει καὶ αὐτὸς ὁ Kant ἀκόμη. Σήμερον καὶ ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἡ μέτρησις καὶ ἡ ἔρευνα εἶνε ἐφικταί.

Ὡς ἀνταμοιβὴ τρόπον τινὰ προέκυπτεν ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὁλόκληρον δίκτυον ἀπροόπτων σχέσεων μεταξὺ τῶν ἤδη γνωστῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπέκτων τοιουτοτρόπως μίαν κοινὴν θεμελίωσιν καὶ ἀμοιβαῖον στήριγμα ὅπως ποτὲ πρὶν ἐν οὐδεμιᾷ προηγουμένῃ ἐποχῇ.

Τὰ ἀναφερόμενα ἐπαρκοῦν διὰ νὰ ἀποδειχθῇ πόσον ἀπείρως ἀνόητος εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς, περὶ δῆθεν ἀποσυνθέσεως τῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Einstein. Μήπως «ἀποσύνθεσις» σημαίνει ἀπαλλαγὴν τῆς σκέψεως ἐκ τῶν δεσμῶν, οἱ ὁποῖοι κωλύουν τὴν ἐλευθέραν πτῆσιν της ; Μήπως τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης δὲν γίνεται πλέον εὐσταθὲς, ἐφ' ὅσον ἀσαφεῖς ἀντιλήψεις ἀντικαθίστανται διὰ νέων καὶ σαφῶν κανονισμῶν ; Ἐφ' ὅσον δημιουργεῖται πλαίσιον διὰ τὴν περιγραφὴν συμπάσης τῆς φύσεως, ἀνεξαρτή-

τως ἀπὸ τὴν τυχαίαν τοπικὴν θέσιν καὶ ἀπὸ τὴν περιωρισμένην ἀργέγονον πεῖραν μας ;

Ἀπὸ πολλοῦ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ἀδίκως φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο. Διότι δὲν ἀναζητεῖ τὸ «σχετικόν», ἀλλὰ τὸν νόμον τὸν ἀνεξάρτήτως ἀφ' ἡμῶν καὶ ἀμεταβλήτως ὑφιστάμενον. Τοιουτοτρόπως ἡ θεωρία αὕτη ἐξακολουθεῖ τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν ἐχάραξαν ὁ Kopernicus καὶ ὁ Galilei, ζητοῦντες νὰ ἀπαλλάξουν τὴν περιγραφὴν τῆς φύσεως ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον καὶ ἀπὸ τὴν τυχαίαν θέσιν του. Καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ καὶ μόνον δύναται ὁ ἐρευνητὴς νὰ διαφύγῃ τὴν τρομερὰν ἀπάντησιν τοῦ δαίμονος τῆς Γῆς πρὸς τὸν Φάουστ : «Τῷ πνεύματι ὁμοιάζεις ὃ. κατανοεῖς, οὐχὶ ἐμοί».

Ναί, τί κατανοοῦμεν ἀπὸ τὴν φύσιν ; Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν δυναμικῶν μεταβολῶν τὰς ὁποίας παρατηροῦμεν, τῶν οὐδέποτε θεωμένων ἄστρων καὶ ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἐρευνῶμεν ; Ὁ Kirchoff ἀπαντᾷ : «Κατανόησις εἶνε περιγραφή, γνῶσις τῆς φύσεως δὲν εἶνε ἄλλο τι παρὰ περιγραφὴ ἐπὶ τῇ βάσει ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρων ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων. Εἶνε πλάνη τὸ νὰ ἀναζητῶμεν μίαν ἄλλην ἀπάντησιν εἰς τὸ «διατί» παρὰ διὰ κατατάξεως τῶν φαινομένων εἰς περιγραφικὰς ἀρχάς».

Ὅσον πλέον παλυάριθμοι εἶνε αἱ φυσικαὶ παρατηρήσεις αἵτινες δύνανται νὰ περιγράφωνται διὰ περιωρισμένου ἀριθμοῦ ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων, τόσον σαφέστεραι εἶνε αἱ φυσικαὶ γνώσεις μας. Πέραν τούτου δὲν χωρεῖ ἄλλη ἔρευνα δι' ἡμᾶς, καὶ χωρὶς θετικὴν ἔννοιαν εἶνε πᾶσαι αἱ θεωρίαι καὶ ὑποθέσεις περὶ τῆς «οὐσίας» τῶν σωμάτων καὶ τῶν δυνάμεων.

Ἡ πέτρα, τὴν ὁποίαν ἀφίνω νὰ πέσῃ, δὲν πίπτει διότι τὴν προσέλκει ἡ γῆ, ἀλλὰ ἀφοῦ πᾶσαι αἱ πέτραι πίπτουν, πίπτει καὶ αὕτη. Οὐδεμία αἰτία δύναται νὰ ἀναδεικνύηται, ὁ νόμος εἶνε ἡ περιγραφή. Ἐφικτὸν εἶνε μόνον νὰ ἐμβαθύνωμεν τὰς ρίζας τῆς περιγραφῆς, νὰ αὐξάνωμεν τὴν περιοχήν της καὶ νὰ περιγράφωμεν μέσῳ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν νόμων τοῦ Newton ταυτοχρόνως τὴν πτῶσιν τῆς πέτρας καὶ τὴν κίνησιν τῆς σελήνης πέριξ τῆς γῆς.

Διότι ἡ ἀναγνώρισις τῆς γενικῆς ἀρχῆς ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ γεγονότι, ἡ πρόγνωσις ἑνὸς φαινομένου ἐκ τοῦ γενικοῦ νόμου εἶνε ὅλη ἡ οὐσία τῆς φυσικῆς γνώσεως. Ὡς «ἀληθὴς» θεωρεῖται παρ' ἡμῶν μία περιγραφή, ὅταν αὕτη ἐπαρκῆται μετὰ τοῦ ἐλαχίστου δυνατοῦ ἀριθμοῦ ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων, ὅταν συνεπῶς συμπεριλαμβάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα φαινόμενα ἐντὸς τοῦ κόσμου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Ἐὰν θὰ παρουσιασθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἄλλο σύστημα φυσικῆς περιγραφῆς, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει δι' ὀλιγωτέρου ἀριθμοῦ ἀρχῶν τὴν σύναψιν περισσοτέρων συνδέσεων μεταξὺ παρατηρητέων καὶ μετρητέων φαινομένων ἔχει καλῶς, θὰ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ παραιτηθῶμεν τῆς σημερινῆς μεθόδου τῆς φυσικῆς ἐρεύνης καὶ νὰ ἀποδεχθῶμεν τὸ νέον σύστημα. Τοῦτο συμβαίνει ἐν μικρᾷ κλίμακι ὁσάκις μία διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀποδεικνύεται ὡς ἀδιέξοδος. Οὐδέποτε μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ κλείωμεν τοὺς ὀφθαλμούς μας δογματικῶς ἀπέναντι ἑνὸς ἀσυνήθους ἐνδεχομένου, διότι πάντες προερχόμεθα ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ «μέσου» καὶ δὲν ἔχομεν ἀντιληφθῆ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' ὡσαύτως ὁ ἐρευνητὴς πρέπει νὰ γνωρίζῃ τί δικαιοῦται νὰ ἀξιοῖ. Διότι ἀπαράμιλλον ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματά της ἀνυψοῦται τὸ οἰκοδόμημα τῆς σημερινῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἐπεκτεινόμενον καὶ εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος μὲ γιγαντιαῖα βήματα

Ἀλλὰ μήπως αἱ γνώσεις μας ἐν τῇ περιοχῇ τοὐλάχιστον τῆς θετικῆς φυσικῆς ἐπιστήμης δικαιολογοῦν καὶ ἄλλους ἀκόμη ἰσχυρισμούς ; Μήπως αἱ ἀρχαί της δὲν εἶνε στερρῶς ἐρριζωμέναι καὶ ἀποδειχθεῖσαι πρὸ πάντων ἐν τῇ «Κλασσικῇ Μηχανικῇ» ;

Συχνάκις παρουσιάζεται ὡς πρότυπον παράδειγμα ἡ μονότιμος κατάταξις τὴν ὁποίαν ἡ Μηχανικὴ καθορίζει διὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀρχικῶν δεδομένων μιᾶς κινήσεως καὶ τῆς συνεχείας της.

Ἡ νέα Φυσικὴ εἶνε ἠναγκασμένη νὰ διαμφισβητῇ τὴν δυνατότητα τῆς μεταφορᾶς τῆς αἰτιοκρατικῆς σχέσεως ταύτης ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ «μέσου» εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀτόμων. Αἰτία τῆς διαμφισβητήσεως ταύτης εἶνε τὰ κάτωθι ἀναφερόμενα φαινόμενα τῆς παραθλάσεως τῶν ὑλικῶν ἀκτίνων.

Ἐὰν διευθύνωμεν ρεῦμα ἠλεκτρονίων κινουμένων μετ' ἴσης ταχύτητος ἐντὸς καθοδικοῦ σωλῆνος ἐπὶ ἑνὸς διαφράγματος μετὰ μιᾶς σχισμῆς, τότε ἀνακόπτονται πάντα τὰ σωματίδια τὰ ὁποῖα πίπτουν ἐπὶ τῶν ἀδιαπεράτων μερῶν τοῦ διαφράγματος καὶ μόνον διὰ τῆς σχισμῆς δύνανται νὰ διέλθουν μερικὰ ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ μαυρίσουν μίαν φωτογραφικὴν πλάκα, τοποθετημένην ὄπισθεν τοῦ διαφράγματος.

Ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐμφαίνονται τότε εἰκόνες παραθλάσεως μετὰ μεγίστων ἐντάσεων, ὅπως θὰ συνέβαινεν ἐὰν εἴχομεν ρίξει ἐπὶ τῆς σχισμῆς κύματα φωτὸς ἀντὶ καθοδικῶν ἀκτίνων. Ἐὰν μεταχειριζώμεθα διαφράγματα μετὰ δύο σχισμῶν, τότε προκύπτει ἐκ τῆς ἀναλογίας τῆς διανομῆς τῶν ἠλεκτρονίων τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν Thomas Young καὶ τὸν Fresnel ἐφαίνετο ἀποδεικνῦον τελειωτικῶς τὴν κυματοειδῆ φύσιν τοῦ φωτός : Ὅτι δηλαδὴ φῶς προστιθέμενον εἰς φῶς δύναται νὰ παράγῃ σκότος.

Μεταξὺ σωματιδίων καὶ φωτὸς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ὑφίσταται οὐδεμία διαφορά. Κατὰ τὴν ἀποκλειστικῶς ὑλικὴν ἀντίληψιν τῶν φαινομένων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς Κλασσικῆς Μηχανικῆς ἡ μέλλουσα τύχη ἑνὸς ἑκάστου ἠλεκτρονίου προσδιορίζεται ἐκ τῶν ἀρχικῶν δεδομένων.

Ἡ μηχανικὴ τροχιά του δὲν ἐπηρεάζεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πλησίον εἰς τὴν πρώτην σχισμήν, τὴν ὁποίαν διέρχεται, προσετέθη δευτέρα. Τὸ φαινόμενον τῆς ἀμοιβαίας ἀποσβέσεως δύο μεγίστων προξενεῖ διὰ τὴν Μηχανικὴν ἑτεραρχικὴν ἐξήγησιν, τὰς ἰδίας ἀκριβῶς ἀπορίας ὅπως διὰ τὴν Ὀπτικὴν ἡ ἀξίωσις νὰ ἐξηγηθῇ ἡ διὰ παραθλάσεως διάσπασις μιᾶς δέσμης φωτεινῶν ἀκτίνων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑλικῆς κατασκευῆς τῶν ἀκτίνων τούτων. Ἡ ἔννοια τῶν ὑλικῶν φωτεινῶν ἀκτίνων τότε μόνον περιέχει σημασίαν καὶ εἶνε κατάλληλος νὰ παράσχῃ μίαν ὀρθὴν περιγραφὴν τῶν γεγονότων, ὅταν αἱ ἀκτῖνες εὑρίσκωνται εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸ ἢ ὄπισθεν τῆς σχισμῆς, ὅταν ἡ ἀκώλυτος διάδοσίς των ἐπὶ ἐκτενοῦς μετώπου καθίσταται δυνατή. Εἶνε ἀκατάλληλος καὶ ἄνευ σημασίας ἐν τῷ στενῷ τῆς σχισμῆς, ὅπου ἡ Ὀπτικὴ τῶν ἀκτίνων δέον νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς θεωρίας τῶν κυμάτων τοῦ Huygens, καὶ τοῦτο διότι δὲν εἶνε ἐφικτὸν νὰ κατατάσσωνται πρὸς ἀλλήλας δύο ἀκτῖνες πρὸ καὶ ὄπισθεν τῆς σχισμῆς. Εἰς μίαν φωτεινὴν ἀκτῖνα, ἥτις ὑπόκειται εἰς τὴν Γεωμετρικὴν Ὀπτικήν, ἀντιστοιχεῖ ἡ τροχιὰ ἑνὸς σωματιδίου κινουμένου κατὰ τοὺς νόμους τῆς Κλασσικῆς Μηχανικῆς. Ἡ ἀντίληψις τῆς τροχιᾶς καὶ ὡς ἐκ τούτου πᾶσα ἡ αἰτιοκρατικὴ Μηχανικὴ ἀποδεικνύεται συνεπῶς ὡς ἀκατάλληλος διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν φαινομένων τῆς παραθλάσεως τῶν ἠλεκτρονικῶν ἀκτίνων.

Κατάλληλος εἶνε ἡ ἐξέτασις κατ' ἀναλογίαν τῶν κατασκευῶν τοῦ Huygens, αἱ ὁποῖαι ὅμως μᾶς καθορίζουν μόνον τὰ φαινόμενα ἅτινα παρατηροῦνται εἰς ὁλόκληρον σμῆνος ἠλεκτρονίων πρὸ τῆς παραθλάσεως, ἀποδεικνύουσαι ὡς ἄσκοπον καὶ ἄνευ σημασίας τὴν προσπάθειαν νὰ εὕρωμεν μίαν αἰτιοκρατικὴν ἐξήγησιν καὶ διὰ τὰ μεμονωμένα ἠλεκτρόνια. Πρέπει νὰ μάθωμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὴν φύσιν ἕνα τύπον ἐξηγήσεως κατὰ τὴν βούλησίν μας καὶ ὅτι ὀφείλομεν (κατὰ τὸν Αἰσχύλον) «τοῖς τρόποις της ὑπηρετεῖν».

Ἡ αἰτιοκρατικὴ μέθοδος τῆς περιγραφῆς δέον νὰ σταματήσῃ εἰς τὰ ὅρια τῶν ἀτομιστικῶν φαινομένων. Καὶ πάλιν παρατηροῦμεν ὅτι τὸ βασικὸν ζήτημα, ὅπως καὶ διὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ὑπάρχει καὶ διὰ τὰς ἀπορίας ταύτας : Ἡ δυνατότης τῆς μετρήσεως.

Ὁ Bohr ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ φυσικαὶ θεωρίαι μας πάντα ἐβασίζοντο ἐπὶ μιᾶς σιωπηρᾶς προϋποθέσεως : ὅτι δηλαδὴ ἕκαστον μετρητέον γεγονὸς ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῇ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῆς μετρήσεως. Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἀληθεύει διὰ τὴν περιοχὴν τοῦ «μέσου» (ὄχι ὅμως διὰ τὸν κόσμον τῶν ἀτόμων). Μάλιστα, ἐν τῇ διακρίσει ταύτῃ συνίσταται ἡ οὐσία τῶν πειραμάτων : ἡ πίπτουσα πέτρα δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζηται δι' ἑνὸς χονδροῦ μέσου ἐξετάσεως. Δι' αὐτό, ἀπὸ τῶν πολλῶν μέσων τὰ ὁποῖα διαθέτομεν ἐκλέγομεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπηρεάζουν ἀνεπαισθήτως μόνον τὴν μετρητέαν πτῶσιν.

Ἀλλὰ μήπως ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας πάντοτε μέσα μετρήσεως ἀρκούντως λεπτὰ διὰ πᾶν φαινόμενον ὅσον λεπτὸν καὶ ἂν εἶνε ; Οἱ νόμοι τῶν κβαντικῶν ἐπενεργειῶν ἐν τῇ Φυσικῇ τῶν ἀτόμων ἀπαντοῦν ἀρνητικῶς. Διότι αἱ ἐπενέργειαι αὗται ἐπιδεικνύουν ἰδιότροπον χαρακτῆρα.

Ἐὰν πρὸς πειραματισμὸν ρίψωμεν δέσμην φωτεινῶν ἀκτίνων ἐπὶ ἠλεκτρονίου, τοῦτο ἢ ἀνταναklᾷ τὸ φῶς ἐμφαῖνον οὕτω τὴν θέσιν του—ὁπότε ὅμως ὑφίσταται ἀπώθησιν μεταβάλλουσαν τὴν κινητικήν του κατάστασιν—ἢ ἀφίνει τὸ φῶς νὰ παρέρχεται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀλληλοεπιδράσεως, ὁπότε ὅμως δὲν μᾶς παρέχεται οὐδεμία πληροφορία περὶ τοῦ ἠλεκτρονίου. Βεβαίως διὰ καταλλήλου ἐκλογῆς τοῦ εἴδους τῶν ἀκτίνων δύναται νὰ προσδιορισθῇ μετ' ἀρκούσης ἀκριβείας ἢ ἡ θέσις ἢ ἡ ταχύτης τοῦ ἠλεκτρονίου, οὐδέποτε ὅμως δύνανται νὰ γίνουν καὶ αἱ δύο μετρήσεις ταὐτοχρόνως.

Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος, ἐπιβεβαιωμένος ἐξ ἀρκετῶν πειραμάτων, ἐγκαθιδρύθη ὑπὸ τοῦ Bohr καὶ τοῦ Heisenberg ὡς γενικὴ ποσοτικὴ ἀρχή: τὸ λεγόμενον θεώρημα τοῦ «ἀπροσδιορίστου». Διὰ τοῦ θεωρήματος τούτου μᾶς ἀφαιρεῖται ἡ γνῶσις τῶν ἀρχικῶν δεδομένων, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς αἰτιοκρατικῆς Μηχανικῆς τοῦ Newton ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν ἀτόμων.

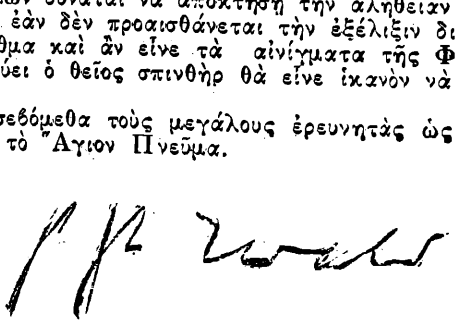
Δὲν δυνάμεθα συνεπῶς, οὔτε εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φυσικῆς νὰ ἀποδώσωμεν γενικὸν κῦρος εἰς αὐτὴν τὴν μορφὴν αἰτιοκρατικῆς γνώσεως.

Διὰ τὴν πορείαν τῆς φυσικῆς ἐρεύνης δὲν δύναται συνεπῶς νὰ προσδιορισθῇ οὔτε ἀρχή, οὔτε τέλος, οὔτε κἂν ὑπάρχει πυξὶς ἐμφαίνουσα ἀσφαλῶς τὴν ἐν μέσῳ ὁδόν. Ἡ ἐπιστήμη, ζῶσα καὶ ἀναπτυσσομένη ὡς ἔμψυχον κατὰ ἰδικούς της νόμους, ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον φανερώνει ἐὰν μία ὁδὸς ἦτο ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη, ἐὰν δηλαδὴ ὁ ἐρευνητὴς προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν τὴν ἐπετάχυνεν ἢ ἂν ἀποπλανώμενος τὴν ἀνέκοψε.

Οὐδεὶς ἐπιστήμων δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀλήθειαν δι' ὀρθολογιστικῶν συμπερασμάτων ἐὰν δὲν προαισθάνεται τὴν ἐξέλιξιν δι' ἐμπνεύσεως.

Ὅσον πολυάριθμα καὶ ἂν εἶνε τὰ αἰνίγματα τῆς Φύσεως, μόνον τὸ δαιμόνιον ἐν ᾧ ἑδρεύει ὁ θεῖος σπινθὴρ θὰ εἶνε ἱκανὸν νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων.

Δι' αὐτὸ καὶ σεβόμεθα τοὺς μεγάλους ἐρευνητὰς ὡς τοὺς προφήτας τοὺς ὁποίου ἐφώτιζε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΕΩΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΗΣ ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝ. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΟΜΗΤΟΣ Π. ΤΕΛΕΚΙ

Μοῦ συνέβη συχνὰ νὰ μοῦ ἀναφέρουν οἱ φίλοι μου τὸ ὄνομα μιᾶς μικρᾶς πόλεως, ἑνὸς χωριοῦ ἢ ἑνὸς μικροῦ ποταμοῦ εὑρισκομένων σὲ κάποια γωνιὰ τοῦ κόσμου ποὺ δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ προσδιορίσω, εἴτε γιατὶ ἀγνοῶ τὰ ὀνόματά των, εἴτε γιατὶ τὰ ἐλησμόνησα ἀνάμεσα εἰς τὰ ἑκαταμμύρια τῶν ὀνομάτων τῶν ὑφισταμένων ἀνὰ τὴν σφαῖραν μας μικρῶν πόλεων, χωρίων ἢ ποταμῶν. Τότε οἱ φίλοι μου σπεύδουν νὰ ἀναφωνήσουν κατάπληκτοι. «Ἄ ! αὐτοὶ οἱ γεωγράφοι !» Ἡ ἀναφώνησις τῶν φίλων μου δὲν ὀφείλεται παρὰ εἰς τὸ ὅτι ἡ γεωγραφία εἶνε καὶ δι' αὐτούς, ὅπως καὶ διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους, ἕνα εἶδος «ἐγκυκλοπαιδείας ὀνομάτων» ἢ «ἕνας χάρτης γεωγραφικοῦ ἄτλαντος», χρησιμεύων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, δηλαδὴ ἀποτελῶν ἐπίσης ἕνα σύνολον γνώσεων ἐπιφανείας, πληθυσμῶν, τοπικῶν προϊόντων κτλ.

ΚΟΜΗΣ Π. ΤΕΛΕΚΙ

Ἐὰν ἀναζητήσωμεν πόθεν πηγάζει αὐτὴ ἡ ἀντίληψίς των, θὰ εὕρωμεν τὴν αἰτίαν της εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ εἰς τὰς «περιγραφικὰς κοσμογραφίας» τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος, αἵτινες κυρίως περιέγραφαν τὰ περίεργα τῆς γῆς. Ὁ χαρακτὴρ αὐτὸς τῆς γεωγραφικῆς φιλολογίας ἦτο φυσικώτατος διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀπετέλει δηλαδὴ τὴν ἀρχικὴν φυσικὴν συνέπειαν τῶν μεγάλων καινούργιων ἀνακαλύψεων νέων ἀκτῶν καὶ λαῶν, δηλαδὴ πραγμάτων καινούργιων γιὰ τὰ ὁποῖα εὐνοήτως ἐνδιεφέρετο ὅλος ὁ κόσμος καὶ διψοῦσε γιὰ τὰς περιγραφάς των, τὰς ὁποίας βεβαίως δὲν θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κάμουν οἱ ἐξερευνηταὶ ποὺ βλέπουν μονομερῶς τὰ πράγματα.

Ἀργότερα, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἔγιναν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ἠπείρων, ἡ διανομὴ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἀποικισμὸς τῆς Ἀμερικῆς. Ὡς ἐκ τούτων ὁ κόσμος δὲν ἐνδιεφέρετο πλέον διὰ τὸ περίεργον τῶν ἀνακαλύψεων, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον διὰ τὴν πολιτικὴν κατοχὴν τῶν ἐδαφῶν καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην τῶν ἀγαθῶν ἅτινα εὑρίσκοντο εἰς τὰς νέας χώρας. Ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ γεωγραφικὴ ἄποψις δὲν ἐμβαθύνει εἰς τὰ πράγματα. Ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν πολιτικῶν καὶ πλουτοπαραγωγικῶν συνθηκῶν τῶν καινούργιων χωρῶν καὶ ἀπομένει τρόπον τινὰ ἁπλοῦς παρατηρητὴς τῆς ἐπιφανείας τῶν γαιῶν των.

Σήμερον βλέπομεν τὸν ἄνθρωπον ν' ἀνακαλύπτῃ καθημερινῶς χέας δυναμικότητας, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιστήμην του κυριαρχῶν ὁσημέραι περισσότερον ἐπὶ τῶν ὑλῶν καὶ τῶν δυνάμεων τῆς γῆς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παύῃ ἐξαρτώμενος ἀπὸ αὐτάς. Ναὶ μὲν ἐπεβλήθη τῆς ἀποστάσεως καὶ μετατρέπει κατὰ βούλησίν τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ὕλην μεταβάλλων ἐντελῶς τὴν ἀρχικὴν καὶ φυσικὴν ὄψιν τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἀλλάσσει τὴν βλάστησιν

καὶ οἰκοδομεῖ πόλεις. Ἀλλὰ ταὐτοχρόνως αὐξάνουν καὶ αἱ ἀνάγκαι του, καθιστάμεναι ὁσημέραι πλέον πολυποίκιλοι. Δὲν ἀρκεῖται πιὰ μόνον εἰς τὸν σίδηρον διὰ τὴν κατασκευὴν οἰκιακῶν σκευῶν ἀλλ' εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ εἰσαγάγῃ διάφορα ὀρυκτά, μέταλλα καὶ ἄλλας ὕλας διαφόρων συνθέσεων καὶ προελεύσεων, διὰ νὰ δώσῃ μεγαλειτέραν ἀντοχὴν καὶ εὐκαμψίαν εἰς τὰ τεμάχια τῶν μηχανῶν τῶν διαφόρων τύπων, τῶν ὁποίων ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ καταστήσῃ ἀνετωτέραν τὴν ζωήν του.

Ἡ διανομὴ τῶν ὀρυκτῶν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς γῆς, εἶνε συνέπεια τῶν μεταμορφώσεων ἃς ὑπέστη ἡ τελευταία κατὰ διαφόρους ἐποχάς της.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ φυτά, τὰ ζῶα, ἀκόμη δὲ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, αἱ δυναμικότητές των εἶνε ἤδη γνωσταὶ ὡς ἀποτελοῦσαι δεδομένα. Ταῦτα ὅμως, εἶνε μᾶλλον σχετικὰ παρὰ ἀπόλυτα : Ἐπὶ παραδείγματι, εἰς ὡρισμένα μέρη τὸ ἄλφα ἢ τὸ βῆτα φυτὸν δὲν βλαστάνει λόγῳ τῶν κλιματικῶν συνθηκῶν ἢ βλαστάνει, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδει καρπούς.

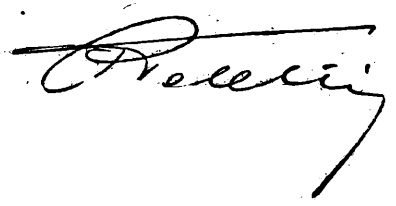
Ὅσον περισσοτέρας ὕλας χρησιμοποιοῦμεν, τόσον καλλίτερα πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὴν κατάστασιν καὶ τὰς δυνατότητας ποὺ παρουσιάζουν τὰ τμήματα τῆς γῆς ὅπου τὰ μεταχειριζόμεθα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ συναγωνισμὸς μεταξὺ τῶν κατασκευαστῶν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀντικειμένων ἐφθασεν εἰς τὸ ζενίθ του, κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ ποιότης των ὀφείλει νὰ βελτιοῦται καὶ αἱ συνθέσεις τοῦ πολυπλόκου μηχανισμοῦ τῆς φύσεως ἔδει νὰ ἐρευνῶνται ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὰς ἐκμεταλλεύονται, ἀντὶ νὰ χαρακτηρίζωνται τόσον ἐπιπολαίως—ὅπως γίνεται σήμερον—ὡς εἰς ἁπλοῦς μηχανισμός, ἐνῷ πρόκειται περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς μας.

Δὲν πρόκειται λοιπὸν μόνον περὶ τοῦ ὁλονὲν αὐξάνοντος ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς ἐκ τῶν ἐπιτελουμένων ἀνακαλύψεων εἰς ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς σφαίρας, τῶν ὁποίων οἱ ἐκπρόσωποι ἀπασχολοῦνται μὲ τὰς ὑπερχομένας ἀλλοιώσεις ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, (δηλαδὴ τὴν βοτανικήν, γεωλογίαν, γεωφυσικὴν, γεωργικὴν χημείαν κτλ.). Σήμερον δεσπόζει τὸ οἰκονομικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ πρακτικὴ ζωὴ ἀξιοῖ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας μίαν ἁπλούστευσιν τῆς συνθέσεως τῆς γηΐνης ζωῆς. Δὲν ἠμποροῦμεν πλέον νὰ ἀρκούμεθα εἰς μερικὰς ἐπιπολαίας γνώσεις ἐπὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς γῆς. Σήμερον πλέον ἔχομεν ἀνάγκην μιᾶς συνθετικῆς γνώσεως τοῦ συνόλου τῶν δυνάμεων ποὺ ἐδημιούργησαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ κυβερνοῦν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, τὴν ζωὴν ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ἐπ' αὐτῆς, κατὰ συνέπειαν αὐτὴν ταύτην τὴν ζωήν μας. Ἡ σύνθεσις αὐτὴ ἀκριβῶς, ἀποτελεῖ τὴν σφαῖραν τῆς καλουμένης σήμερον «γεωγραφικῆς ἐπιστήμης», καὶ ἥτις ἔδει νὰ εἶνε διάφορος ἐκείνης ποὺ ἐστάθη πρὸ ἡμίσεως αἰῶνος. Ἀδιάφορον ἂν ἡ «νέα μορφὴ» τῆς «γεωγραφικῆς ἐπιστήμης» ἐπανέρχεται εἰς ἐκείνην τοῦ Παρμενίδου, τὴν παλαιοτέραν δηλονότι ἀπὸ τὰς τρεῖς γεωγραφίας, τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Αἱ τρεῖς αὗται γεωγραφίαι ἢ γεωγραφικαὶ περίοδοι, ὑπῆρξαν ἡ «κοσμογραφία», ἡ «ἀνθρωπολογία», κι' ἡ «συστηματικὴ γεωγραφία». Ἡ τρίτη ἀποτελεῖ ἤδη μίαν ἀντίδρασιν καὶ μίαν ὑποτροπὴν ἔν τινι μέτρῳ, τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, μολονότι λογικήν.

Ἀναγνωρίζοντες ὅτι ἀγνοοῦμεν ἀκόμη ἀρκετὰ ἐκ τῶν ἀπαιτουμένων διὰ μίαν μεγάλην σύνθεσιν τῆς ἐπιγείου ζωῆς, ἐρρίφθημεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἀγνοήσωμεν ἀκόμη ἐπὶ πολὺ ἂν ὄχι ἐσαεὶ ἐκεῖνα ποὺ χρειάζονται διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ δώσωμεν τὴν ὁριστικὴν αὐτὴν σύνθεσιν. Πάντως ὅμως, πρέπει νὰ τείνομεν πρὸς τὴν δημιουργίαν της, ἔστω καὶ βασιζόμενοι εἰς ὡρισμένας μόνον εὐνοϊκὰς περιόδους τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρωπίνων μας γνώσεων. Ἐξ ἄλλου, ἡ σύνθεσις αὕτη ἀποτελεῖ μίαν ἐπι-

τακτικὴν ἀνάγκην, ἐφόσον μόνον διὰ ταύτης τίθενται τὰ δεδομένα τῶν μεγάλων προβλημάτων καὶ ἐκείνη εἶνε ποὺ θὰ μᾶς φέρῃ πρὸς τὴν λύσιν των.

Αὐτὸς εἶνε ὁ σκοπὸς καὶ αἱ ὑποχρεώσεις πρὸς ἃς ὀφείλει νὰ τείνῃ ἡ σύγχρονος γεωγραφία, σκοπὸς περικλείων τὴν ἔννοιάν της καὶ τὸ συμφέρον της διὰ λογαριασμὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

ΦΥΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΚΛΙΜΑΚΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Δ. ΧΟΝΔΡΟΥ

Πρὸ 2 1)2 περίπου χιλιάδων ἐτῶν ἐπερνοῦσεν ὁ Πυθαγόρας ἀπὸ κάποιο σιδηρουργεῖον καὶ ἤκουσε τὰ κτυπήματα τῶν σφυριῶν νὰ ἀναβίδουν ἤχους ἁρμονικούς. Τὸ πρᾶγμα ἔκαμεν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν καὶ ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ εἰς τὶ τοῦτο ὠφείλετο. Διεπίστωσεν ὅτι τὰ σφυριὰ τῶν σιδηρουργῶν εἶχαν διάφορα βάρη καὶ ὅτι τὰ βάρη αὐτὰ εἶχαν πρὸς ἄλληλα ἁπλοῦς ἀριθμητικοὺς λόγους. Αὐτὴ ἡ παρατήρησις παρεκίνησε κατὰ τὴν παράδοσιν τὸν Πυθαγόραν νὰ κατασκευάσῃ τὸ περίφημον μονόχορδον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξήτασε τὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ ὕψους τοῦ φθόγγου μιᾶς χορδῆς, τοῦ βάρους τὸ ὁποῖον τὴν τείνει καὶ τοῦ μήκους της.

Δὲν εἶνε ἀνάγκη πολλῶν γνώσεων φυσικῆς διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς ὅτι εἰς τὴν παράδοσιν αὐτὴν ὑπάρχει περισσοτέρα ποίησις παρὰ ἀλήθεια. Ἐν τούτοις, φαίνεται ἀναμφίβολον ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἦτο ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος διησθάνθη τὴν στενὴν συγγένειαν τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ ἁρμονικότης τῶν μουσικῶν διαστημάτων ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἁπλότητα τῶν λόγων μερικῶν ἀριθμῶν, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζουν τοὺς μουσικοὺς φθόγγους.

Δ. ΧΟΝΔΡΟΣ

Καὶ ἦτο ἀληθινὰ ἐνδεδειγμένος ὁ Πυθαγόρας διὰ νὰ κάμῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀνακάλυψιν. Ἡ μουσικὴ εἶχε σπουδαιότατον μέρος εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τοῦ κοινοβίου τῶν Πυθαγορείων, οἱ ὁποῖοι μὲ ὕμνους ἤρχιζαν τὴν ἡμέραν των καὶ ὁμοίως τὴν ἐτελείωναν, εἶνε γνωστὸν δὲ ὅτι μαγικὰς ἀληθῶς ἰδιότητας ἀπέδιδαν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς οἱ Πυθαγόρειοι. Σήμερον, ὅταν διαβάζωμεν εἰς τὸν Πλούταρχον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς ὀκτώ, γινόμενον τοῦ δύο, τοῦ πρώτου τῶν ἀρτίων, ἐπὶ τὸ τέσσαρα, τὴν ἱερὰν τετρακτύν, ἡ ὁποία πάλιν εἶνε τελειότατος ἀριθμὸς διότι εἶνε γινόμενον τοῦ δύο ἐπὶ τὸν ἑαυτόν του, ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀπολύτου σταθερότητος καὶ δι' αὐτὸ δικαίως συμβολίζει τὸν στηρίζοντα τὴν γῆν γαιήοχον Ποσειδῶνα, ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν φράσεων χωρὶς νόημα, οἱ παλαιοὶ ὅμως ἐνόμιζαν ὅτι εἰς τὰ δόγματα αὐτὰ διέβλεπαν τὴν ἀπήχησιν ὑψηλῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν.

Ἂς ὁμολογήσωμεν, ἐν τούτοις, ὅτι καὶ σήμερον δὲν εἴμεθα ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι τῶν καθαλλιστικῶν αὐτῶν προλήψεων περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀριθμῶν. Πόσοι π. χ. θὰ ἐδέχοντο νὰ ἀνάψουν τ ρ ί τ ο ι τὸ τσιγάρο των ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίρτο, νὰ καθήσουν δεκατρεῖς εἰς τὸ τραπέζι καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἡ πειραματικὴ μελέτη τῶν νόμων τῶν χορδῶν εἶνε ἀπὸ τὰς ὀλίγας σχετικῶς πειραματικὰς ἐργασίας, τὰς ὁποίας μᾶς ἐκληροδότησεν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, διότι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι μὲ τὴν μονομερῆ αὐτῶν τάσιν πρὸς τὰς ἐκ τῶν προτέρων θεωρίας ἔχαναν δυστυχῶς πολὺ συχνὰ τὴν ἐπαφὴν πρὸς τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν μόνον τὸ πείραμα ἀποκαθιστᾷ. Ἀπὸ τὴν πειραματικὴν μελέτην τῶν χορδῶν ἐξήγαγεν ὁ Πυθαγόρας εὐθὺς

ἐξ ἀρχῆς ἕνα θεμελιώδη νόμον : Τὸ ὕψος τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον παράγει μία χορδὴ τεινομένη ἀπὸ ὡρισμένον βάρος, εἶνε τόσον μεγαλείτερον, ὅσον μικρότερον εἶνε τὸ παλλόμενον μέρος αὐτῆς, καὶ ὅταν δύο διάφοροι φθόγγοι παράγωνται ἀπὸ δύο διάφορα μήκη τῆς αὐτῆς χορδῆς, τὸ μουσικὸν αὐτῶν διάστημα εἶνε τόσον ἁρμονικώτερον ὅσον τὰ δύο μήκη ἔχουν ἁπλούστερον ἀριθμητικὸν λόγον.

Ὁ νόμος αὐτὸς, ὁ ὁποῖος δικαιολογεῖ ἕνα αἰσθητικῶς εὐχάριστον συναίσθημα μὲ τὴν ἁπλότητα τῶν σχέσεων ἀντικειμενικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν φθόγγων, συνετέλεσε βέβαια εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Πυθαγορείου ἐκδοχῆς περὶ τῆς θείας φύσεως τῶν ἀριθμητικῶν λόγων.

Ἡ μελέτη τῶν νόμων τῶν χορδῶν γίνεται κυρίως μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μονοχόρδου, δηλ. ἡχητικοῦ κιβωτίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τείνεται εἴτε διὰ κλειδὸς εἴτε διὰ βαρῶν μία χορδὴ, ἠμπορεῖ ὅμως ἐξαίρετα νὰ γίνῃ καὶ μὲ τὴν βοήθειαν οἱουδήποτε ἐγχόρδου ὀργάνου (ἐκτὸς πιάνου) π. χ. βιολιοῦ, βιολοντσέλλου, μανδολίνου ἢ κιθάρας. Οὕτω πιστοποιοῦμεν, ὅτι διὰ νὰ παραγάγῃ μία χορδὴ τὸν κατὰ μίαν ὀγδόην ὀξύτερον φθόγγον πρέπει νὰ πατήσωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸ μέσον, ὥστε τὸ δονούμενον μέρος νὰ γίνῃ τὸ ἥμισυ τοῦ ἀρχικοῦ. Εἰς τὸ ἁρμονικώτατον διάστημα τῆς ὀγδόης (π.χ. δὸ—ἄνω δὸ) ἀντιστοιχοῦν μήκη χορδῶν ἔχοντα λόγον 2:1.

Τὸ μετὰ τὴν ὀγδόην ἁρμονικώτατον διάστημα εἶνε τὸ διάστημα πέμπτης (π.χ. δὸ—σόλ). Εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ ὁ μετὰ τὸν 2:1 ἁπλούστατος λόγος μηκῶν 3:2. Τὸ διάστημα αὐτὸ ἔχει θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν ἐν γένει κλιμάκων, διότι παρήχθησαν αὗται κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς πέμπτης. Οὕτω π. χ. ἡ ἀρχαιοτάτη κλῖμαξ τοῦ Ὀρφέως ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἕνα βασικὸν φθόγγον, τὸν κατὰ μίαν πέμπτην ὑψηλότερον, τὸν κατὰ μίαν ὀγδόην ὑψηλότερον καὶ τὸν κατὰ μίαν πέμπτην χαμηλότερον τοῦ τελευταίου τούτου φθόγγου.

Μὲ τὴν σημερινὴν ὀνομασίαν τῶν φθόγγων ἡ λύρα τοῦ Ὀρφέως εἶχε τὰς ἑξῆς χορδάς : δὸ—φὰ—σόλ—δό. Αὐτὸ ἦτο τὸ μουσικὸν ὑλικὸν, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Θρᾷξ ἀοιδὸς ἡμέρωσε καὶ αὐτὸν τὸν Κέρβερον, τὸν φοβερὸν φύλακα τοῦ Ἅδου.

Εἰς τὴν ὀρφικὴν κλίμακα ἐπρόσθεσε νέους φθόγγους ὁ Τέρπανδρος, μὲ τὴν βοήθειαν πάντοτε τοῦ διαστήματος τῆς πέμπτης καὶ τέλος ὁ Πυθαγόρας συνεπλήρωσε τὴν φερώνυμον αὐτοῦ Πυθαγόρειον διατονικὴν κλίμακα, ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ τὴν μείζονα κλίμακα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, χαρακτηριζομένην ἀπὸ τὴν γνωστὴν διαδοχὴν τόνων καὶ ἡμιτονίων.

Ὁ Πυθαγόρας δὲν διέθετε διὰ τὸν ἀριθμητικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὕψους τῶν φθόγγων ἄλλο μέσον ἀπὸ τὴν ἀναγωγὴν αὐτῶν εἰς μήκη χορδῆς. Σήμερον μεταχειριζόμεθα ἓν ἄλλο χαρακτηριστικὸν, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀνεξάρτητον τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς τοῦ ἤχου. Εἶνε γνωστὸν ὅτι διὰ νὰ παραχθῇ ἦχος χρειάζεται κίνησις ὑλικοῦ σώματος καὶ ὅτι διὰ νὰ ἔχῃ ὁ ἦχος τὸ χαρακτηριστικὸν ὡρισμένου ὕψους νὰ εἶνε δηλ. μουσικὸς φθόγγος καὶ ὄχι κρότος, πρέπει ἡ κίνησις τοῦ ὑλικοῦ σώματος νὰ ἐπαναλαμβάνεται ρυθμικῶς, νὰ εἶνε δηλαδὴ περιοδικὴ ἢ παλμική. Οὕτω π. χ. παράγονται μουσικοὶ φθόγγοι ἀπὸ παλμικῶς κινουμένας χορδάς, ἐλάσματα, ράβδους, μεμβράνας, τῶν ὁποίων ἡ παλμικὴ κίνησις μεταδίδεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ αἰσθητήριόν μας, εἶνε δὲ δυνατὸν καὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀέριοι μᾶζαι νὰ τίθενται εἰς παλμικὴν κίνησιν διὰ καταλλήλου διεγέρσεως (ἡχητικοὶ σωλῆνες, πνευστὰ ὄργανα κλπ.).

Ἡ φυσικὴ διαθέτει διάφορα μέσα διὰ τῶν ὁποίων εἶνε εὔκολον νὰ μετρηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ δευτερόλεπτον παλμῶν ἢ δονήσεων τῶν ἠχογό-

νων σωμάτων, ἡ δὲ συστηματικὴ ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι τὸ ὕψος τοῦ ἤχου ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον τῶν παλμῶν κατὰ δευτερόλεπτον, τὴν λεγομένην συχνότητα τῆς περιοδικῆς κινήσεως, καὶ ὅτι ἕνας ἦχος μᾶς φαίνεται τόσον ὀξύτερος, ὅσον μεγαλειτέρα εἶνε ἡ ἀντίστοιχος συχνότης.

Εἰς τὰς χορδὰς ἡ συχνότης εἶνε ἀντιστρόφως ἀνάλογος τοῦ μήκους καὶ ἑπομένως αἱ ἁπλαῖ σχέσεις τῶν μηκῶν τῶν χορδῶν, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὰ ἁρμονικὰ μουσικὰ διαστήματα ἀντιστοιχοῦν εἰς ἁπλᾶς σχέσεις τῶν συχνοτήτων τῶν φθόγγων.

Τὰ μουσικὰ διαστήματα μᾶς φαίνονται ὑποκειμενικῶς ὡς διαφοραὶ ὕψους. Εἰς τὸ ὑποκειμενικὸν τοῦτο αἴσθημα, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν τοῦ εἰδικοῦ αἰσθητηρίου καὶ τὸν ἰδιότυπον αὐτοῦ σύνδεσμον πρὸς τὴν συνείδησίν μας, ἀντιστοιχεῖ ὡς ἀντικειμενικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ διαστήματος, ἀνεξάρτητον τῆς ὑπάρξεως τοῦ εἰδικοῦ αἰσθητηρίου, ὁ λόγος τῶν συχνοτήτων τῶν φθόγγων. Οὕτω ὅταν δύο φθόγγοι διαφέρουν κατὰ μίαν ὀγδόην, ὁ ὑψηλότερος ἔχει διπλασίαν συχνότητα τοῦ χαμηλοτέρου. Εἰς τὴν πέμπτην ὁ ὑψηλότερος φθόγγος ἔχει συχνότητα ἴσην πρὸς τὰ 3)2 τῆς τοῦ χαμηλοτέρου, εἰς τὴν τετάρτην ἴσην πρὸς τὰ 4)3 καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Μία μουσικὴ κλῖμαξ εἶνε σειρὰ φθόγγων, οἱ ὁποῖοι διαδέχονται ἀλλήλους κατὰ ὡρισμένον νόμον καὶ ὀνομάζονται βαθμίδες κλίμακος. Εἴδομεν π. χ. ὅτι αἱ κλίμακες τοῦ Ὀρφέως, τοῦ Τερπάνδρου, τοῦ Πυθαγόρα χαρακτηρίζονται ἐκ τοῦ ὅτι πρὸς σχηματισμὸν αὐτῶν χρησιμεύει ἓν μόνον κύριον διάστημα, τὸ διάστημα τῆς πέμπτης, καὶ τὸ βοηθητικὸν διάστημα τῆς ὀγδόης. Οὕτω ὅλων τῶν φθόγγων τῆς κλίμακος δὸ αἱ συχνότητες εὑρίσκονται ἐκ τῆς συχνότητος ἑνὸς βασικοῦ δὸ δι' ἐπανειλημμένων πολλαπλασιασμῶν καὶ διαιρέσεων μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 3)2 καὶ 2.

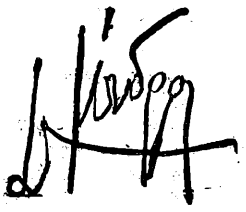
Ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κλίμακος ἔχει τὸ ἐλάττωμα ὅτι ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων αὐτῶν πολλαπλασιασμῶν καὶ διαιρέσεων προκύπτουν ἀριθμοὶ πολύπλοκοι καὶ ἑπομένως διαστήματα ὄχι πολὺ ἁρμονικά. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν Πυθαγόρειον κλίμακα τὸ διάστημα τρίτης (δὸ—μὶ) χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν λόγον 81 : 64, ὁ ὁποῖος δὲν διαφέρει πολὺ τοῦ ἁπλουστέρου 80 : 64=5 : 4. Ἂν λοιπὸν ὁρίσωμεν τὴν συχνότητα τοῦ μὶ ἴσην ὄχι πρὸς τὰ 81)64 τῆς συχνότητος τοῦ δὸ, ἀλλὰ πρὸς τὰ 5)4 αὐτῆς, ἔχομεν διάστημα ἐλάχιστα διαφέρον τοῦ Πυθαγορείου, ἀλλ' ἁρμονικώτερον. Ἡ κλῖμαξ, τῆς ὁποίας οὕτω ἔχει διορθωθῇ ἡ τρίτη, ἕκτη καὶ ἑβδόμη βαθμίς, ὀνομάζεται φυσικὴ κλῖμαξ.

Αἱ κατὰ τοὺς ἁπλοῦς αὐτοὺς τρόπους ὁριζόμεναι κλίμακες, ἂν καὶ, καθὼς φαίνεται, ἀνταποκρίνονται τελείως πρὸς τὰς αἰσθητικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σημερινοῦ φορέως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεραπεύσουν τὰς τεχνικὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου μουσικῆς. Πράγματι, εἰς τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν ἑκάστη βαθμὶς τῆς κλίμακος πρέπει νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ καταστῇ ἀρχὴ ἰδίας κλίμακος. Τὸ πρόβλημα εἶνε καθαρῶς ἀριθμητικὸν καὶ δυστυχῶς δὲν δέχεται λύσιν μὲ πεπερασμένον ἀριθμὸν φθόγγων. Διὰ τῶν διαδοχικῶν ἀλλοιώσεων εὑρίσκομεν διαρκῶς νέους φθόγγους. Δύο ἡμιτόνια δὲν κάμνουν ἕνα τόνον, οἱ ἐναρμόνιοι φθόγγοι (π.χ. σὶ δίεσις καὶ δὸ, σὸλ δίεσις καὶ λὰ ὕφεσις) εἶνε διάφοροι, ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτὸς φθόγγος εὑρίσκεται διάφορος εἰς τὰς διαφόρους κλίμακας. Οὕτω π. χ. τὸ λὰ, ἕκτη βαθμὶς τῆς κλίμακος δὸ, καὶ τὸ λὰ, πέμπτη βαθμὶς τῆς κλίμακος ρὲ, δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ ὕψος.

Ἀλλὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα, ἐκτὸς τῶν ὀργάνων τῆς οἰκογενείας τοῦ βιολιοῦ, δὲν ἠμποροῦν νὰ παραγάγουν παρὰ μίαν ἐντελῶς ὡρισμένην σειρὰν

φθόγγων. Διὰ τοῦτο ἦτο ἀνάγκη κάποιας συμβιβαστικῆς λύσεως. Ἡ λύσις αὕτη εἶνε ἡ περίφημος κρᾶσις.

Μὲ θυσίαν δηλ. τῆς ἀπολύτου ἁρμονικότητος τῶν μουσικῶν διαστημάτων ὁρίζομεν, ὅτι ὅλοι οἱ τόνοι τῆς κλίμακος εἶνε ἴσοι καὶ δύο ἡμιτόνια κάμνουν ἕνα τόνον. Εἰς τὴν μείζονα κλίμακα ἔχομεν εἰς τὸ διάστημα τῆς ὀγδόης πέντε τόνους καὶ δύο ἡμιτόνια, ἤτοι ἐν ὅλῳ δώδεκα ἡμιτόνια. Δεχόμεθα λοιπὸν ὅτι δώδεκα ἡμιτόνια κάμνουν μίαν ὀγδόην, ὅτι δηλαδὴ ἐὰν ἐπαναλάβωμεν 12 φορὰς τὸ διάστημα τοῦ ἡμιτονίου θὰ εὕρωμεν τὸ διάστημα τῆς ὀγδόης, ἤτοι θὰ εὕρωμεν φθόγγον μὲ συχνότητα διπλασίαν τῆς τοῦ ἀρχικοῦ. Οὕτω εὑρίσκεται ὅτι τὸ ἡμιτόνιον χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν λόγον 1,0594, ὁ δὲ τόνος ἀπὸ τὸν λόγον 1,0594X1,0594=1,1225. Εἰς τὴν κλίμακα ταύτην, ἡ ὁποία ὀνομάζεται συγκεκραμένη ἢ συγκερασμένη, ὅλα τὰ διαστήματα εἶνε παράφωνα. Ἡ πέμπτη π. χ. χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν λόγον 1,498 ἀντὶ τοῦ 3 : 2 = 1,500, ἡ τρίτη ἀπὸ τὸν λόγον 1,260 ἀντὶ τοῦ 5 : 4 = 1,250 τῆς φυσικῆς κλίμακος καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐν τούτοις, παρ' ὅλας αὐτὰς τὰς παραφωνίας, τὰς ὁποίας ἴσως ἕνεκα τῆς μουσικῆς μας ἀνατροφῆς, σχεδὸν δὲν ἀντιλαμβανόμεθα πλέον, ἡ συγκεκραμένη κλῖμαξ ἀποτελεῖ πλαστικωτάτην λύσιν ἑνὸς πολυπλόκου αἰσθητικοῦ καὶ ἀριθμητικοῦ προβλήματος. Ἡ ἐπικράτησις τῆς κράσεως ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς ἀριστουργηματικὰς συνθέσεις τοῦ Μπὰχ, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν «τὸ καλῶς συγκερασμένον κλειδοκύμβαλον» (Das wohltemperiste Klavier).

Η ΡΥΤΙΔΩΣΙΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΔΕΛΒΕΡΓΗΣ κ. ERNST JANECKER

Ἡ ρυτίδωσις τῆς γῆς ἀποδίδεται γενικῶς εἰς τὴν σύμπτυξιν τῆς μάζης της περὶ τὸ κέντρον αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἐλαττώσεως τῆς θερμοκρασίας.

Ἡ ρυτίδωσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι λόγῳ τῆς διαρκοῦς ἀπωλείας θερμότητος, ἣν ὑφίσταται ἡ γῆ διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ φλοιοῦ της, ἡ ἐσωτερικὴ μᾶζα της οὖσα ρευστὴ καὶ διάπυρος, ψυχραινομένη δὲ βαθμηδὸν στερεοποιεῖται εἰς τὴν μεθόριον γραμμὴν μεταξὺ στερεᾶς καὶ ρευστῆς καταστάσεως καὶ τὸ σχηματιζόμενον στερεὸν στρῶμα καταλαμβάνει μικρότερον ὄγκον τοῦ πρώην ὑπάρξαντος ρευστοῦ.

Δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ βαθμὸς τήξεως τῶν διαφόρων σωμάτων ὑπὸ ὑψηλὰς πιέσεις αὐξάνει ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τῆς πιέσεως.

Ernst Jânecker

Σώματα, ὡς τὸ ὕδωρ καὶ τὸ βισμούθιον, ἅτινα ὑπὸ χαμηλὰς πιέσεις ἀποτελοῦν ἐξαίρεσιν, ὑπὸ ὑψηλοτέρας πιέσεις εὑρισκόμενα ἀκολουθοῦν τὸν γενικὸν κανόνα. Λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ θερμοκρασία εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς γῆς αὐξάνει, κατ' ἀνάγκην θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον τὰ διάφορα σώματα ρευστοποιοῦνται.

Αἱ κύριαι ὕλαι τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς ἔχουν ὑπὸ κανονικὴν πίεσιν βαθμὸν τήξεως κυμαινόμενον μεταξὺ 1000—1500 βαθμῶν.

Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πίεσιν ἥτις ὑφίσταται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς, ὑπολογίζομεν ὅτι ἡ μετάβασις ἐκ τῆς ὑγρᾶς εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν τῶν διαφόρων σωμάτων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς συντελεῖται εἰς μίαν θερμοκρασίαν 2500—3000 βαθμῶν. Κατὰ τὴν γεωλογικὴν κλίμακα θερμοκρασιῶν, καθ' ἣν ἐπέρχεται αὔξησις τῆς θερμοκρασίας 30 βαθμῶν κατὰ χιλιόμετρον, ὑπολογίζεται τὸ πάχος τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς εἰς 80—100 χιλιόμετρα.

Κάτωθεν τοῦ φλοιοῦ τούτου ἡ μᾶζα τῆς γῆς εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν ὑγρὰν καὶ διάπυρον, ἀποτελεῖται δὲ αὕτη κατὰ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις ἀπὸ τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα, ὧν τὸ μὲν ἐνδότερον σύγκειται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ σίδηρον καὶ νίκελ, ἐπ' αὐτοῦ εὑρίσκεται στρῶμα ἐξ ἁλάτων, θείου καὶ ὀξειδίων, τὸ ἀνώτερον δὲ ὅλων ἀποτελεῖται ἐκ πυριτικῶν ἁλάτων.

Ἀπὸ τὴν ἐξακολουθητικὴν αὔξησιν τοῦ βαθμοῦ τήξεως ὅλων τῶν ὑλῶν συμφώνως μὲ τὴν πίεσιν, ἕπεται ὅτι ἡ στερεὰ κατάστασις εἶνε μικροτέρου ὄγκου τῆς ρευστῆς, δι' ὃ γίνεται κατὰ τὴν πῆξιν μία συστολή.

Ἡ διαρκῶς ὑπὸ τῆς γῆς ἐκπεμπομένη θερμότης δύναται νὰ ὑπολογισθῇ μέσῳ τῆς γεωλογικῆς κλίμακος θερμοκρασιῶν καὶ τῆς θερμαγωγοῦ ἰδιότητος. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ δι' ἑνὸς τετραγωνικοῦ χιλιομέτρου ἐκπεμπομένη θερμότης ἀνέρχεται εἰς 668 κιλὰ θερμίδων, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τήξουν πάγον πάχους 9 μ.μ.

Συνεπείᾳ τῆς ἀπωλείας θερμότητος ἡ μᾶζα τῆς γῆς πήγνυται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἡ πῆξις δὲ αὕτη ἀρχίζουσα ἀπὸ τὴν μεθόριον γραμμὴν

στερεᾶς καὶ ρευστῆς καταστάσεως χωρεῖ πρὸς τὸ κέντρον της. Ἡ θερμοκρασία τῆς πήξεως δέον νὰ εἶνε ἴση μὲ ποσὸν θερμίδων αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τήξουν πάγον πάχους 9 μ. μ. ἐντὸς ἔτους, ἰσοδυναμοῦντος μὲ στρῶμα πυριτικοῦ ἄλατος πάχους 3 μ. μ.

Ἐὰν οἱ ὅροι καθ' οὓς συντελεῖται ἡ πῆξις τῆς γῆς διατηρηθοῦν οἱ ἴδιοι ἐπὶ μακρὸν, ὁ φλοιὸς πάχους 100 χιλιομέτρων σχηματίζεται εἰς διάστημα 33 ἑκατομ. ἐτῶν. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δίδεται κατὰ προσέγγισιν ἕνεκεν τῆς φύσεως τοῦ ὑπολογισμοῦ.

Ὑπολογίζοντες ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ἅτινα θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν εὑρίσκομεν ἐξαγόμενον διάφορον.

Διὰ νὰ λύσωμεν μερικὰ ἀριθμητικὰ προβλήματα δέον νὰ γνωρίζωμεν τὴν δύναμιν τῆς συστολῆς κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς στερεᾶς εἰς τὴν ὑγρὰν κατάστασιν, ὑπὸ ὑψηλὴν πίεσιν καὶ θερμοκρασίαν 2500—3000 βαθμῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου οἱ ὑπολογισμοὶ θὰ γίνουν ὡς ἔγγιστα.

Διὰ τὸν ὑπολογισμὸν προϋποθέτομεν ὅτι ἡ συστολὴ κατὰ τὴν πῆξιν ἀνέρχεται περὶ 1)50, πιθανῶς δὲ νὰ εἶνε ἀκόμη μικροτέρα.

Λαμβάνοντες ὡς βάσιν τὸν ἀριθμὸν αὐτὸν ἔχομεν διὰ πῆξιν 3 μ.μ. ἐτησίαν ρυτίδωσιν τῆς γῆς 0,06. Ὑπολογίζοντες οὕτω τὴν ρυτίδωσιν ταύτην τῆς γῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καίσαρος μέχρι σήμερον βλέπομεν ὅτι ἡ ἀκτὶς τῆς γῆς ἐμικρύνε κατὰ 10 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου.

Ἂν ὁ φλοιὸς τῆς γῆς, πάχους 100 χιλιομέτρων, λυώσῃ ἐντελῶς, ἡ ἀκτὶς τῆς γῆς θὰ αὐξήσῃ κατὰ 2 χιλιόμετρα καὶ ἡ περιφέρεια αὐτῆς κατὰ 12 χιλιόμετρα.

Μία ἐτησία ρυτίδωσις 0.06 μ. μ. δι' ἐπιφάνειαν 510 ἑκατομμυρίων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων μᾶς δίδει ἐμβαδὸν 30 περίπου κυβικῶν χιλιομέτρων. Καθημερινὴ ρυτίδωσις τῆς γῆς κατὰ 1)10 περίπου κυβικῶν χιλιομέτρων, κατ' ἀνθρώπινον μὲν μέτρον εἶνε ποσὸν σπουδαῖον, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῆς γῆς ἀνερχόμενον εἰς ἓν δισεκατομμύριον κυβικῶν χιλιομέτρων.

Ἡ ρυτίδωσις λοιπὸν τῆς γῆς προχωρεῖ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν στερεὸν φλοιόν της πρὸς τὸ ρευστὸν κέντρον, θὰ διατηρηθῇ δὲ μέχρις ὅτου στερεοποιηθῇ ἐντελῶς.

Δὲν εἶνε ὅμως μόνον ἡ συνεπείᾳ τῆς ἀπωλείας τῆς θερμότητος σύμπτυξις τῆς γῆς περὶ τὸ κέντρον της, αἰτία τῆς ρυτιδώσεως αὐτῆς, ὡς θεωρεῖται συνήθως, ἀλλὰ κυρίως ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ὑγρᾶς εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν μερῶν τῆς ρευστῆς μάζης, εὑρισκομένων εἰς τὴν μεθόριον γραμμὴν στερεᾶς καὶ ρευστῆς καταστάσεως καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ μείωσις τοῦ ὄγκου.

Ὁμιλοῦντες περὶ φλοιοῦ τῆς γῆς πάχους 80—100 χιλιομέτρων μὴ φαντασθῶμεν ὅτι ὑφίσταται καθαρὰ καὶ ὡρισμένη γεωμετρικῶς μεθόριος. Αὐτὴ αὕτη ἡ πολυποίκιλος σύνθεσις τῆς γῆς ἀποκλείει τὸ τοιοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πῆξις τῶν διαφόρων ὑλῶν ἑνὸς μίγματος δὲν συντελεῖται εἰς τὴν ἰδίαν θερμοκρασίαν, ἀλλ' ἄλλων μὲν εἰς ὑψηλοτέρας, ἄλλων δὲ εἰς χαμηλοτέρας, ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς τῆς μὴ ταυτοχρόνου πήξεως τῶν διαφόρων μερῶν τῆς γῆς. Συνεπείᾳ τοῦ γεγονότος τούτου θεωρεῖται βέβαιον ὅτι μεταξὺ τῆς ρευστῆς καὶ στερεᾶς καταστάσεως ὑπάρχει πολτώδες στρῶμα σημαντικῶν διαστάσεων. Ὁ στερεὸς φλοιὸς τῆς γῆς εἶνε σχετικῶς βαρύτερος τοῦ ρευστοῦ ἐσωτερικοῦ της.

Ἐὰν ἦτο δυνατὸν τεμάχια τοῦ φλοιοῦ νὰ ριφθοῦν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν

της, ταῦτα θὰ ἔπρεπε νὰ βυθίζωνται καὶ νὰ λυώνουν, ἀφοῦ ἡ θερμοκασία αὐξάνει σχετικῶς μὲ τὸ βάθος.

Ἐὰν ὁ φλοιὸς τῆς γῆς ἦτο εἰς ἐντελῶς στερεὸς θόλος ἄνωθεν τοῦ ρευστοῦ ἐσωτερικοῦ της, αἱ ὡς ἄνω πήξεις τῆς μεθορίου γραμμῆς θὰ ἐδημιούργουν μεταξὺ ρευστῆς καὶ ατερεᾶς μάζης κενὸν χῶρον διαρκῶς αὐξανόμενον, ὅστις θὰ ἐπληροῦτο ἀερίων προερχομένων ἐκ τῆς ρευστῆς μάζης οὐχὶ ὑπὸ πίεσιν. Δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν πιθανὸν ὅτι τοιοῦτον τι συμβαίνει καὶ τώρα εἴς τινα μέρη τῆς γῆς. Γενικῶς ἡ κατάστασις ἔχει ἄλλως, ὁ δὲ φλοιὸς τῆς γῆς διαρκῶς αὐξανόμενος κεῖται ἄνωθεν τοῦ ρευστοῦ μίγματος, γεγονὸς ὅπερ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς δημιουργίαν ῥηγμάτων καὶ βουνῶν.

Emil Jäniske

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΗΛΙΑΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΕΙΣ ΚΑΥΣΙΜΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΧΗΜΕΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΜΕΤΣΟΒΕΙΩ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΩ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ κ. ΘΕΟΔ. ΒΑΡΟΥΝΗ

Τὸ ἀφελὲς ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔβαλε πολλάκις εἰς τοὺς μύθους του τὰ μεγάλα τεχνικὰ προβλήματα, τῶν ὁποίων ἐπεθύμει νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ λύσις, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ πιστεύῃ καὶ τοῦτο διότι τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἐπίτευξιν ταύτης οὐδὲ πόρρωθεν τῷ ἦσαν ἀντιληπτά. Οὕτω ὁ μαγικὸς μανδύας τοῦ Faust ἐνέπνευσεν εἰς τὸν μέγαν ποιητὴν τὴν ἀθάνατον ἐκείνην δικτύπωσιν τοῦ πόθου πρὸς τὴν πτῆσιν, τὴν ὁποίαν ὡς ἐξῆς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ ἀγαπητός μου συνάδελφος κ. Κ. Στάμου :

ΘΕΟΔ. ΒΑΡΟΥΝΗΣ

«Ἀπὸ κανένα τὸ αἴσθημα
τ' ἔμφυτο δὲ θὰ λείψῃ,
αὐτὸ ποὺ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπο
γιὰ ἐμπρὸς καὶ γιὰ τὰ ὕψη,
σὰν χάνεται ὁ Κορυδαλλὸς
μέσ' στὸ γαλάζιο αἰθέρα
καὶ τὸ τραγούδι του τ' ὀξὺ
στέλνει στὴ γῆ ἀπὸ πέρα,
σὰν ὁ Ἀετὸς ζυγίζεται
μὲ τὰ φτερὰ ἁπλωμένα
πάν' ἀπ' τ' ἀπόκρημνα βουνὰ
τὰ ἐλατοστολισμένα
καὶ σὰν πρὸς τὴν πατρίδα του
πετώντας γιὰ νὰ φθάσῃ,
πίσω του ἀφήνει ὁ Γερανὸς
πελάγη, κάμπους, δάση !»

Δὲν ἔχουν περάσει ἀκόμη ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν οἱ ἀνωτέρω στίχοι καὶ τὸ παλαιὸ ὄνειρο ἐπραγματοποιήθη. Οἱ ἄνθρωποι πετῶσι συναγωνιζόμενοι πρὸς τὸν κορυδαλλόν, τὸν ἀετὸν καὶ τὸν γερανόν. «Ἀλλὰ μὲ τὰ πτερὰ τοῦ πνεύματος δὲν δύναται τόσον εὐκόλως νὰ συνεταιρισθῇ κανὲν ὑλικὸ πτερό». Ἀλλὰ μήπως ὁ Ἴκαρος, ὁ ἥρως τοῦ Μινωϊκοῦ κύκλου δὲν ἐπέταξε κατὰ τὴν παράδοσιν ; Ὡσαύτως ὁ μῦθος θέλει τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον νὰ ταξειδεύῃ ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ ἰλιγγιώδους ταχύτητος, νὰ κολυμβᾷ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν

ἰχθύων, νὰ ὁμιλῇ μετ' ἄλλων ἀνθρώπων εἰς ἀπόστασιν πολλῶν μιλίων, νὰ βλέπῃ τὸ ἀόρατον καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται τέλος τὸ μὴ ἀκουόμενον. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὄνειρα τῶν μύθων ἔγιναν σήμερον πραγματικότης.

Τὸ ὅτι ὅμως αὐτὰ θὰ ἐγένοντό ποτε πραγματικότης δὲν ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἐποχήν των ἢ ὀλίγοι μόνον ἄνθρωποι. Οἱ περισσότεροι τὰ ἐθεώρουν χιμαίρας. Ὑπῆρξαν ἐν τούτοις καὶ μερικοὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ κόσμου, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ λέξις «ἀδύνατον» δὲν εἶχε καμμίαν ἔννοιαν, ἡ δ' ἐνασχόλησις μὲ τοιαῦτα θέματα ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἐνδεδειγμένη καὶ τερπνή, ὅσον ταῦτα παρουσιάζοντο εἰς τὰ ὄμματα τῶν πολλῶν, τῆς μεγάλης μάζης τῶν ἀνθρώπων ὡς μὴ δυνάμενα νὰ εὕρωσι τὴν λύσιν των. Καὶ οὕτω βλέπομεν τὸν μῦθον ὁδεύοντα ἀνεπαισθήτως πρὸς τὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διαδρομήν του ταύτην φέροντα μεθ' ἑαυτοῦ σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς προελεύσεώς του. Μαγεία, Ἐπιστήμη καὶ Τέχνη συνορεύουν ὡς πρὸς τὴν καταγωγήν των. Ὄχι δὲ μόνον ὁ ἰατρός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ σιδηρουργὸς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλήθους καὶ σήμερον ἔτι κάτι τι τὸ μυστηριῶδες, τὸ μαγικόν. Διὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὸν μῦθον ἀμφότεροι εἶνε μάγοι.

Διὰ τῆς ἐρεύνης προέκυψεν, ὡς γνωστόν, ἡ ἐπιστήμη, ὁ ὄγκος ἐκεῖνος τῶν ἐν τάξει γνώσεων, ὁ κεκοσμημένος δι' ἀρχῶν καὶ νόμων, τὸ μέγα ἐκεῖνο μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐρευνητὴς τῆς σήμερον μελετᾷ εὐχερέστερον πλέον τὴν φύσιν καὶ λύει ταχύτερον τὰ ἑκάστοτε προκύπτοντα προβλήματα. Τὰ πλεῖστα τούτων στρέφονται περὶ τὴν ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῇ φύσει εὑρισκομένων ἀντικειμένων ἢ καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἐνῷ ἄλλα ἔχουσι ὡς βάσιν τὴν παρασκευὴν ἀντικειμένων μὴ εὑρισκομένων μὲν ἐν τῇ φύσει ἀλλ' ὄντων συγγενῶν πρὸς αὐτὰ ἢ καὶ τέλος ἀφορῶσιν εἰς συνδυασμοὺς τούτων. Πάντως ὁ ἐρευνητὴς καὶ διὰ τὴν ἐπινόησιν νέων ἔτι πραγμάτων ἔχει ἐνώπιόν του ὡς μέγαν διδάσκαλον καὶ σύμβουλον τὴν φύσιν. Ἐν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων προβλημάτων, ἅτινα ἀπασχολοῦσι τοὺς σοφοὺς καὶ θὰ τοὺς ἀπασχολήσωσιν ἴσως ἔτι ἐπὶ μακρὸν, εἶνε καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς ἡλιακῆς ἐνεργείας εἰς χρήσιμον ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν μετατροπὴν ταύτην ἐκτελεῖ ἡ φύσις μόνη της, παρέχουσα οὕτω εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ καύσιμα, τὰς πολυτίμους ἐκείνας ὕλας. τὰς εὑρισκομένας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς μεγάλα ποσά. Εἶνε γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι ἡ θερμότης δὲν εἶνε μόνον οὐσιώδης παράγων διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐμάρειαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἐν ταὐτῷ καὶ τὴν μορφὴν ἐκείνην τῆς ἐνεργείας, ἐξ ἧς παράγομεν μηχανικὴν δύναμιν πρὸς κίνησιν τῶν διαφόρων μηχανῶν μας. Ἐκεῖναι δὲ αἱ οὐσίαι, αἵτινες κατὰ τὴν καῦσιν των ἀποδίδουσι θερμαντικὴν ἐνέργειαν σημαντικὴν καὶ εἶνε ἐπαρκῶς ἄφθονοι ἐν τῇ φύσει, ὥστε νὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εὐρύτερον ἐν τῇ πράξει, τάσσονται γενικῶς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καυσίμων ὑλῶν καὶ καλοῦνται καύσιμα.

Εἰς τὰ σώματα ταῦτα τὸν σπουδαιότερον ρόλον παίζει τὸ στοιχεῖον ἄνθραξ καὶ τὸ ὑδρογόνον, κατὰ τὴν καῦσιν τῶν ὁποίων ἤτοι τὴν ἕνωσιν τούτων μετὰ τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος πρὸς σχηματισμὸν διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ ὕδατος παράγεται ἡ καλουμένη θερμότης καύσεως καὶ δὴ ἐν τοιαύτῃ μορφῇ ὥστε νὰ ἦ χρήσιμος δι' ἁπάσας τὰς ἀνάγκας, δι' ἃς ἀπαιτεῖται τοιαύτη τις ἐνέργεια.

Ἐν τῇ φύσει τὰ ξύλα, ἡ τύρφη, οἱ γαιάνθρακες καὶ τὰ πετρέλαια εὑρίσκονται κατὰ τεράστια ποσά· εἶνε δὲ τοσοῦτον εὐρέως διαδεδομένα ὥστε ἡ χρῆσις αὐτῶν ὡς καυσίμων νὰ ἦ πάνυ εὐχερής. Ἐξ ἄλλου αἱ σχετικαὶ διερευνήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἅπασαι αἱ οὐσίαι αὗται ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῶν βλαστήσεων καὶ ὅτι, ἐνῷ τὸ ξύλον καὶ ἡ τύρφη παράγονται ἔτι ὑπὸ τὰ ὄμματα ἡμῶν, οἱ γαιάνθρακες καὶ τὰ πετρέλαια εἶνε λείψανα παρωχημένων

ἐποχῶν, σχηματισθέντα ἐκ τῶν βλαστήσεων τῆς ἀνθρακοφόρου καὶ τριτογενοῦς περιόδου τοῦ σχηματισμοῦ τῆς γῆς

Ἡ ἐπιστήμη διδάσκει ὅτι, ὅταν ὑγρά τις φυτικὴ ὕλη ὑφίσταται σῆψιν ἢ ἄλλως ζύμωσιν παράγονται ἐκ ταύτης διοξείδιον τοῦ ἀνθρακος (κοινῶς ἀνθρακικὸν ὀξὺ καλούμενον) καὶ μεθάνιον, ἀεριώδεις ἑνώσεις, αἵτινες καὶ ἐκφεύγουσι τοῦ χώρου, ὅπου διεδραματίσθη ἡ πρᾶξις αὕτη, ἐνῷ ταυτοχρόνως ἡ φυτικὴ μᾶζα ἡ ὑποστᾶσα τὴν σηπτικὴν διεργασίαν ἐμπλουτίζεται εἰς ἄνθρακα. Τυγχάνει δ' αὐτονόητον ὅτι μία τοιαύτη διεργασία, ἐπιτελουμένη διὰ μέσου μακρῶν αἰώνων ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ὑποβοηθουμένη ὑπὸ τῆς πιέσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς θερμότητος τῆς γῆς δὲν εἶνε δυνατὸν ἢ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν μετατροπὴν τῆς ξυλίνης ἴνὸς πρὸς ἄνθρακα πυκνῆς μορφῆς, τὸν γνωστὸν ἡμῖν ὡς γραφίτην, ἐνῷ αἱ ἐνδιάμεσοι βαθμίδες τῆς ἀποσυνθέσεως ταύτης παρέχουσι σώματα τῆς μορφῆς τῆς τύρφης, τοῦ λιγνίτου, τοῦ ἀσφαλτούχου γαιάνθρακος ἤτοι τοῦ λιθάνθρακος καὶ τοῦ ἀνθρακίτου.

Ἀλλὰ καὶ τὰ πετρέλαια, τὰ ἄλλως καὶ ὀρυκτέλαια καλούμενα, θεωροῦνται ὑπὸ μιᾶς μεγάλης μερίδος ἐρευνητῶν ὡς προϊόντα ἀποστάξεως τῆς ὀρυκτοποιηθείσης βλαστήσεως, τῶν γαιανθράκων, καὶ οἱ ἐρευνηταὶ οὗτοι ἐπιμένουν εἰς τὴν ἀντίληψίν των ταύτην, τονίζοντες ὅτι καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν πετρελαίων εἶνε φυτική. Γεγονὸς εἶνε πάντως ὅτι τὰ ὀρυκτέλαια ἔχουσι σχηματισθῇ ἐντὸς στρωμάτων τῆς γῆς, ἐν οἷς εὑρίσκονται βότανα, ἀνθήσαντα κατὰ τὴν ἀνθρακοφόρον καὶ τριτογενῆ ἐποχὴν ἀλλὰ καὶ θαλάσσια ζῶα κατωτέρας μορφῆς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ διαφορά, ἡ ὑφισταμένη ἐν τῇ συστάσει τῶν διαφόρων ὀρυκτελαίων ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ φυτικοῦ ἢ τοῦ ζωϊκοῦ ἐλαίου.

Καὶ νῦν ἂς ἐξετάσωμεν τίνι τρόπῳ ἡ ἡλιακὴ ἐνέργεια μετατρέπεται εἰς ξύλον ἐν τῇ φύσει. Ἅπασαι αἱ κοιναὶ μορφαὶ τῶν φυτῶν, ἐν οἷς ἐνέχεται τὸ πράσινον χρῶμα, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «χλωροφύλλη», ὀφείλουσι τὴν ἀνάπτυξίν των εἰς τὴν ἐνέργειαν τὴν προερχομένην ἐκ τοῦ ἡλίου, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας ἡ χλωροφύλλη ἡ ἐνεχομένη εἰς τοὺς μικροὺς ἀδένας τῶν φυτῶν ἀπορροφᾷ ἐκ τῆς ἀτμοσφ[illegible] ἄνθρακος καὶ τοὺς ὑδρατμούς, ἐνῷ μεγαλείτεραι ποσότητες ὕδατος καὶ μικρότεραι ποσότητες ἁλάτων ἀναρροφῶνται ἐκ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν ριζῶν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ τῶν ὑδρατμῶν ἄρχεται ἐπιτελουμένη ὑπὸ τὴν μεσολάβησιν τῆς χλωροφύλλης θαυμασία τις σειρὰ μεταβολῶν μὲ ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸν τοῦ πρώτου στερεοῦ προϊόντος, τῶν κόκκων τοῦ ἀμύλου, ὡς καὶ τῶν σακχάρων, ἅτινα καὶ γίνονται κατόπιν ἡ ἀληθὴς τροφὴ τῶν φυτῶν. Εἶτα ἐκ τῶν οὐσιῶν τούτων παράγεται ἡ κυτταρίνη ἢ ξυλίνη ἴς, ἐξ ἧς καὶ ἀποτελεῖται τὸ στερεὸν μέρος τῶν φυτῶν.

Αἱ χημικαὶ δράσεις, αἱ ἀπολήγουσαι εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν κυτταρινῶν, ὡς λέγονται αἱ οὐσίαι ἐκεῖναι καὶ τῶν λοιπῶν σωμάτων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ βλάστησις εἶχον ἀνάγκην καταβολῆς ἐνεργείας, ἥτις δύναται νὰ ἐκφρασθῇ εἰς θερμαντικὰς ἢ θερμικὰς μονάδας ἤτοι θερμίδας. Θερμίδα δὲ καλοῦμεν τὴν ποσότητα ἐκείνην τῆς θερμότητος ἥτις δύναται νὰ ἀνυψώσῃ τὴν θερμοκρασίαν τῆς μονάδος τοῦ βάρους τοῦ ὕδατος κατὰ ἕνα βαθμόν.

Ἡ ποσότης θερμότητος, ἡ παραγομένη κατὰ τὴν καῦσιν τῆς μονάδος τοῦ βάρους τοῦ στοιχείου ἄνθρακος καὶ τοῦ ὑδρογόνου εἶνε ἴση πρὸς τὴν ἀπορροφουμένην ἐνέργειαν κατὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ τοῦ ὕδατος, ὅταν καὶ κατὰ ταύτην ἐλευθεροῦνται αἱ μονάδες βάρους τοῦ ἄνθρακος καὶ τοῦ ὑδρογόνου. Ὅπως δὲ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν, ἡ ἐνέργεια αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ πρακτικῶς κατέστη λανθάνουσα

ἐν τῷ ξύλῳ (τῇ κυτταρίνῃ) καὶ εἰς ἄλλα συγγενῆ πρὸς αὐτὴν σώματα, οὕτω καὶ ἔταν καίωμεν τὰς ἑνώσεις ταύτας, ὥστε ὁ ἄνθραξ καὶ τὸ ὑδρογόνον νὰ μετατρέπωνται πάλιν εἰς διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος καὶ εἰς ὕδωρ, ἡ ἀποθηκευμένη ἐν τῷ ξύλῳ (τῇ κυτταρίνῃ) ἐνέργεια ἅπαξ ἔτι ἐλευθερουμένη ὑπὸ μορφὴν θερμότητος καθίσταται χρήσιμος διὰ θερμαντικοὺς σκοπούς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ ἡλιακὴ ἐνέργεια ἀποθηκεύεται ἐν τῷ ξύλῳ, ὅπερ εἶτα δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς ἄλλα καύσιμα, καὶ ἀποδίδεται πάλιν ὑπὸ μορφὴν θερμότητος εἴτε κατὰ τὴν καῦσιν τούτου εἴτε καὶ κατὰ τὴν καῦσιν τῶν προϊόντων του.

Ἡ ἀνεύρεσις τῆς μεθόδου διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μετατροπὴ τῆς ἡλιακῆς ἐνεργείας εἰς χρήσιμον τοιαύτην ἐπὶ τῆς γῆς ἢ ἡ συγκέντρωσις ταύτης ὑπὸ μορφὴν ἠλεκτρικὴν ἢ ἄλλως, ἀνήκει, ὡς εἴπομεν ἀρχικῶς, εἰς τὸ μέλλον. Πάντως εἶνε αὐτονόητον ὅτι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου θὰ προσφέρῃ μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, σημειοῦσα οὕτω ἐποχὴν τοιαύτην οἵαν ὀλίγιστοι μέχρι τοῦδε ἀνακαλύψεις ἐσημείωσαν. Ἡ ἐπιστήμη σήμερον ἔχει ἐπὶ τοσοῦτον προαχθῇ ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐπιληφθῇ καὶ τοιούτων προβλημάτων. Ἄλλως ἐπιστήμη εἶνε ἡ τέχνη τοῦ προφητεύειν. Ἡ ὅλη της δ' ἀξία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ πεδίου ἐρεύνης καὶ τῆς βεβαιότητος δι' ὧν αὕτη καθιστᾷ δυνατὴν τὴν πρόρρησιν μελλόντων πραγμάτων. Πᾶσα γνῶσις, μὴ ἄγουσα πρὸς τὸ μέλλον, εἶνε νεκρὰ καὶ ἐστερημένη τοῦ τιμίου ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης.

ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΩΤ. ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ κ. ΑΘ. ΚΕΦΑΛΑ

Α'

Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Βραδυνῆς», ὁσάκις διαβάζουν τὰ δελτία τοῦ καιροῦ, ἢ τὰς ἀνακοινώσεις τῆς Μετεωρολογικῆς ὑπηρεσίας, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν ἀποτόμων κακοκαιριῶν, κυμάτων ψύχους ἢ καύσωνος, κυκλώνων, ἀντικυκλώνων κλπ., σκέπτονται ἴσως ὅτι μαζὶ μὲ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ καιροῦ εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ ὑφίστανται καὶ τὰς ἐξηγήσεις καὶ προγνώσεις τῶν μετεωρολόγων. Οἱ ἀντικυκλῶνες καὶ αἱ ἐξορμήσεις των, αἱ ὑφέσεις μὲ τὰ ψυχρὰ καὶ θερμὰ μέτωπά των, τὰ πεδία χαμηλῶν πιέσεων, καὶ ὁ λαβύρινθος αὐτὸς ἐν γένει τοῦ παιγνιδιοῦ τῶν μαζῶν τοῦ ἀέρος ἢ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, προστιθέμενα εἰς τὰς ὀλίγας ἢ ἐλαχίστας γνώσεις περὶ ἀτμοσφαίρας, καὶ τῶν φαινομένων ποὺ λαμβάνουν χώραν μέσα εἰς αὐτήν, καὶ τὰς ὁποίας ἔχει ὡς μακρυνὰς ἀναμνήσεις τῶν σχολικῶν χρόνων τὸ ἀναγνωστικὸν κοινόν, ἔρχονται νὰ δημιουργήσουν πλησίον τοῦ τελευταίου τούτου μίαν μεμψίμοιρον καὶ εἰρωνικὴν συγχρόνως διάθεσιν περὶ Μετεωρολογίας καὶ Μετεωρολόγων.

ΑΘ. ΚΕΦΑΛΑΣ

Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι τὸ κοινὸν δὲν ἔχει πολὺ ἄδικον νὰ τοποθετῆται μὲ τὰς διαθέσεις ταύτας, ἔναντι τῆς Μετεωρολογίας καὶ τῶν Μετεωρολόγων. Αἱ ἀνακοινώσεις καὶ ἐξηγήσεις τῶν Μετεωρολόγων ἑκάστοτε, ὅτι ὁ καλὸς καιρός, ὁ ὁποῖος μὲ τόσην ἐπιμονὴν παρατηρεῖται πολλάκις ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν, ἐν μέσῳ χειμῶνι, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὑφιστάμεθα τὴν ἐπίδρασιν ἰσχυροῦ ἀντικυκλῶνος, ὡς ἐπίσης ἀφ' ἑτέρου, εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅτι προβλέπεται δριμὺ ψῦχος καὶ κακοκαιρία ἐν γένει, διότι εὑρισκόμεθα ἢ πρόκειται νὰ εὑρεθῶμεν εἰς τὰ κράσπεδα καὶ πάλιν ἀντικυκλῶνος, ἔρχονται, μονομερῶς ἐκτιθέμεναι ἑκάστοτε, νὰ προσθέσουν σύγχυσιν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ προσπαθοῦντος νὰ φωτισθῇ ἀπὸ τὰς ἀνακοινώσεις τῶν Μετεωρολόγων ἀναγνώστου καὶ νὰ ἐμφανίσουν τὴν Μετεωρολογίαν εἰς τὴν σκέψιν του, ὡς ἐπιστήμην πιθανοτήτων, ἀμφιταλαντευομένην εἰς τὰ συμπεράσματά της, οὐδὲν ἀρνουμένην, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν βεβαιοῦσαν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τούτοις, ὅταν τὸ βράδυ ἀνοίγῃ τὴν ἐφημερίδα του ὁ ἀναγνώστης, ὁ καταπονηθεὶς ἀπὸ τὴν συνεχῆ πτῶσιν βροχῆς, ἢ περιορισθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἢ ὁ ταλαιπωρηθεὶς καὶ ἀναβεύσας, λόγῳ τῆς ἐργασίας του, τὴν λάσπην ἢ τὸν βόρβορον τῶν ὁδῶν ἀστὸς, ἢ ὁ ἐκ τῆς ξηρασίας ἀπειλούμενος γεωργός, ἢ ὁ μέλλων νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἑπομένην ταξείδιον, καὶ ἐν γένει πᾶς ὅστις μικρὸν ἢ μέγα συμφέρον ἢ ἐργασίαν ἐξαρτᾷ ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης καταστάσεως τοῦ καιροῦ, εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ πρώτη ματιὰ ποὺ θὰ ῥίψῃ θὰ εἶνε διὰ νὰ ἀνεύρῃ τὴν βραχείαν προφητείαν τῆς Μετεωρολογικῆς ὑπηρεσίας περὶ τοῦ καιροῦ τῆς ἑπομένης.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ δύσπιστοι καὶ ἀρνηταὶ τῆς ὠφελείας τῶν μετεωρολογικῶν δελτίων, ὁμοιάζουν μὲ τοὺς ἀρνουμένους μὲ πεῖσμα τὴν θαυματουργὸν ἐπέμβασιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης—ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερον πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ μάλιστα ἐντὸς τῶν μᾶλλον μορφωμένων κοινωνικῶν τάξεων—οἵτινες ὅμως καλοῦσιν ἐπειγόντως καὶ μὲ τὸ παραμικρὸν κρυολόγημα τὸν θεράποντα ἰατρόν τους ἢ ὑποβάλλονται μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ βεβαιότητος ἀσφαλοῦς περὶ τῆς θεραπείας των εἰς τὴν χειρουργικὴν ἐπέμβασιν. Ἀλλ' ἂς μὴ γινώμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι μεμψίμοιροι διὰ τὴν ἰδέαν ποὺ ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ κοινῷ περὶ τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν θεραπεύομεν, ἀφοῦ ἄλλως τε εἰς στιγμὰς δικαιοσύνης καὶ καλωσύνης, καὶ αὐτοὶ οἱ σφοδρότεροι κατήγοροι τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἔρχονται νὰ ἀναγνωρίσουν τὰς δυσκολίας ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ ἀντιπαλαίσῃ, ἐπιστήμη ὑποχρεωμένη νὰ μαντεύῃ καθ' ἑκάστην τὰς βαθυτέρας σκέψεις αὐτῆς τῆς φύσεως, τῆς τόσον ἰδιοτρόπου καὶ ἀσυλλήπτου εἰς τὰς βουλάς της. Ἡ πλήρης γνῶσις τῶν δυσκολιῶν τούτων παρὰ τοῦ κοινοῦ θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐλαττωθῇ ἡ δυσπιστία του καὶ νὰ ἑρμηνευθοῦν τὰ δελτία προγνώσεως κατὰ τὸν ὀρθότερον τρόπον. Ἡ πρόσκλησις τῆς ἀγαπητῆς «Βραδυνῆς» μᾶς παρέχει τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ θέσωμεν ὑπ' ὄψιν τῶν ἀναγνωστῶν της τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καλεῖται νὰ λύσῃ ἡ Μετεωρολογία, καὶ τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς λύσεώς των.

Προτιθέμενοι ὅπως κατὰ τὸν ἁπλούστερον τρόπον ὁδηγήσωμεν τὸν ἀναγνώστην ἀνὰ τὰ πεδία τῆς Μετεωρολογικῆς ἐρεύνης, ἐνομίσαμεν ὅτι εἷς τὰ πρῶτα ἡμῶν ἄρθρα, θὰ ἔπρεπε νὰ καταδείξωμεν τὸ ἐσφαλμένον τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐσφαλμένης ἰδέας ὅτι ἡ Μετεωρολογία ἀποτελεῖ νεώτατόν τινα κλάδον τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ὁποίου ἡ θεραπεία μετεδόθη καὶ εἰς τὴν χώραν μας, ὡς μεταδίδεται ἡ μόδα ἢ αἱ ἑκάστοτε ἀπασχολοῦσαι τὸ κοινὸν καινοτομίαι τῆς Ἑσπερίας. Ἡ Μετεωρολογία εἶνε ἐπιστήμη ἥ, ἂν προτιμῶμεν, ἀπασχόλησις τῶν ἀνθρώπων ἀρχαιοτάτη, ἀναφαινομένη συγχρόνως μὲ τοὺς πρώτους πολιτισμούς, καὶ κλάδος γνώσεως καλλιεργηθεὶς καὶ συστηματοποιηθεὶς μὲ ἀξαιρετικὸν ζῆλον ἰδίως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ πρώϊμος ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἐμφανιζομένη θεραπεία τῆς Μετεωρολογίας, τυγχάνει λίαν εὐεξήγητος, ἂν σκεφθῇ τις ὅτι, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους τῶν πρώτων πολιτισμῶν, ὁ ἄνθρωπος ἐξηρτᾶτο πολὺ περισσότερον ἢ ὅσον σήμερον ἐκ τοῦ καιροῦ. Ἡ καταβαλλομένη ἰσχυρὰ προσπάθεια πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν, διὰ τῆς θήρας, τῆς ἁλιείας καὶ τῶν στοιχειωδῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν καθαρῶς ἀσχολίας ὑπαίθρου, εἶνε ἡ κινοῦσα αἰτία ἥτις ὠδήγησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐπεχείρει, κατ' ἀνάγκην διὰ νὰ ἐξακριβώνῃ καὶ χρησιμοποιῇ τὰς εὐνοϊκὰς διὰ τοὺς σκοπούς του καιρικὰς καταστάσεις καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς ἀντιξόους τοιαύτας. Ὁ λαὸς ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ καιροῦ κτηθεῖσαν πεῖραν του ἵνα χρησιμοποιήσῃ ταύτην εἰς τὰς μελλοντικὰς προσπαθείας του, ἤρχισε νὰ διαμορφώνῃ βραδέως ταύτην εἰς παροιμίας καὶ γνωμικὰ περὶ τοῦ καιροῦ, ἡ σκοτεινὴ ὅμως κατάστασις, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὑρίσκετο ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις κατὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην ἐποχήν, ἐπέτρεπε ὅπως μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ καιροῦ καθαρῶν συμπερασμάτων τῆς πείρας ἀναμιγνύωνται καὶ διάφοροι δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις, αἱ παροιμίαι τοῦ καιροῦ ἐνοθεύοντο ὡς ἐκ τούτου, καθιστάμεναι σκοτειναί, μυστηριώδεις καὶ σφαλεραί. Ἐρευνῶντες τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πότε ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις κατέστη ἱκανὴ νὰ ἀρχίσῃ ἀποκρυσταλλώνουσα τὴν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ καιροῦ πεῖράν της εἰς παροιμίας καὶ γνωμικά,

εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ τοιοῦτον συνέβη εἰς λίαν μεμακρυσμένην ἐποχήν, ἀναγομένην ἴσως εἰς αὐτὴν τὴν χαραυγὴν τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ συχνὴ χρησιμοποίησις τῶν γνωμικῶν καὶ τῶν παροιμιῶν παρὰ τῶν ἀρχαιοτάτων συγγραφέων, ὡς τοῦ Ἰώβ, τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου καὶ λοιπῶν, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διανοητικὴ διὰ τὴν κατάρτισιν τῶν παροιμιῶν τούτων ἐργασία, εἶχε γίνει πολὺ ἐνωρίτερον τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἤκμασαν οἱ ἐν λόγῳ συγγραφεῖς, αἱ παροιμίαι αἱ ὑπ' αὐτῶν ἀναφερόμεναι, ἐκυκλοφόρουν βεβαίως πολὺ ἐνωρίτερον μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνατρέξῃ τις μέχρι τῶν ἀρχαιοτάτων Ἰνδικῶν πολιτισμῶν διὰ νὰ ἀνεύρῃ τὰς ρίζας παροιμιῶν καὶ παραδόσεων, αἵτινες ἀπησχόλησαν τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Τοιαύτη τις, λόγου χάριν, ἀρχαιοτάτη περὶ καιροῦ παράδοσις εἶνε ἡ τῶν «δώδεκα νυκτῶν», τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε ὁ Ἕλλην φυσικὸς καὶ φιλόσοφος Δημόκριτος, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ καιρὸς ὁ ὁποῖος θὰ παρετηρεῖτο κατὰ τοὺς 12 μῆνας τοῦ ἔτους ἦτο δυνατὸν νὰ προβλεφθῇ ἐκ τοῦ καιροῦ 12 ὡρισμένων νυκτῶν, ἡ παράδοσις αὕτη συναντᾶται εἰς τὰς Βέδδας τῶν Ἰνδῶν, εἶνε δὲ ἐκπληκτικὸν ὅτι διεσώθη κάπως παρηλλαγμένη καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαούς. Ἡ παρ' ἡμῖν πρόληψις περὶ τῶν «ἡμερομηνίων» καὶ ἀνάλογοι τοιαῦται τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἐπήγασαν ἀσφαλῶς ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης παραδόσεως. Ἕτεραι περὶ καιροῦ προλήψεις καὶ παροιμίαι προέρχονται ἐκ Βαβυλῶνος. Τὰ λαϊκὰ βιβλία, αἱ ἐπιγραφαὶ περὶ καιροῦ, οἱ «Καζαμίαι», οὕτως εἰπεῖν, δὲν λείπουν οὔτε ἀπὸ τὴν μακρυνὴν ἐκείνην ἐποχήν.

Β'

Οἱ Χαλδαῖοι ἱερεῖς φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι συντάκται τοιούτων πινάκων συγκεντρούντων προφητείας περὶ καιροῦ, αἱ προφητεῖαι αὗται ἐλέγετο τότε ὅτι ἐγράφοντο ἀπὸ τὸν Ζωροάστρην, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει τὴν ἐξ ἀνατολῶν καταγωγήν των. Ἡ σύνταξις τοιούτων προφητειῶν συνεχιζομένη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, λαμβάνει βραδύτερον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐπισημοτέραν προέλευσιν, ἀφοῦ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀρέσκονται νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ εἴδους τούτου τῶν «Καζαμιῶν». Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη ἐποχὴ τῆς Μετεωρολογίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πρόληψις ἔπαιζε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν παροιμιῶν, ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῆς λεγομένης «Βαβυλωνικῆς περιόδου», κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ περὶ καιροῦ ἀναζητήσεις ἀρχίζουν περίπου νὰ στηρίζωνται ἐπὶ θετικωτέρων βάσεων, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ προσοχὴ στρέφεται περισσότερον πρὸς τὴν παρατήρησιν τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ἱερεῖς λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των τοὺς ἀστερισμοὺς καὶ τὴν ἑκάστοτε θέσιν αὐτῶν εἰς τὸ στερέωμα, μορφοῦται δὲ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἱερέων τούτων πολύπλοκόν τι σύστημα, ἡ «ἀστρομετεωρολογία». Ὁ κλάδος οὗτος ἀποβαίνει σὺν τῷ χρόνῳ σπουδαιότατος, ἀπασχολεῖ δὲ τὰ πνεύματα μέχρι τῆς 17ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Αἱ γενόμεναι κατὰ τὴν μακρυνὴν ταύτην περίοδον παρατηρήσεις τοῦ καιροῦ, ἐπὶ τῶν ἀστρονομικῶν καὶ μετεωρολογικῶν φαινομένων, ὑπὸ τῶν Χαλδαίων ἱερέων, εἶνε ἐκλεκτῆς φύσεως καὶ ἐγένοντο μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ἐχρησίμευον τότε αὗται διὰ νὰ παράσχουν τὰς βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς οὗτοι θὰ ἐστήριζον τὰς διὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας προγνώσεις καὶ προφητείας τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσι. Τοιοῦτοι περίεργοι συνδυασμοὶ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων καὶ προφητειῶν ἀπαντῶνται εἰς τὰς Βεδδικὰς γραφάς, ὅπου παρατίθενται καὶ ἐξιλαστήριοι εὐχαὶ καὶ θυσίαι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν προβλεπομένων κακῶν. Εἰς τὰς ἱερογλυγφικὰς ἐν τούτοις ἐπιγραφὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὁποίων μικρὸν μέρος διεσώθη, δὲν συναντῶνται μετεωρολογικαὶ θεωρίαι. Ὁ καθορισμὸς τῆς

διευθύνσεως τοῦ ἀνέμου διὰ τῶν τεσσάρων κυρίων σημείων τοῦ ὁρίζοντος καὶ τῶν τεσσάρων ἐνδιαμέσων τούτων χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπίδρασιν τῆς Βαβυλωνικῆς ταύτης περιόδου ἀνευρίσκομεν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἂν καὶ ἐν Ἑλλάδι φαίνεται ὅτι ἀπὸ τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος ἀρχίζουν νὰ ἐκτελῶνται τακτικαὶ μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. Ὁ Θεόφραστος ἀναφέρει ὀνόματα ἀνθρώπων οἵτινες ἠσχολοῦντο εἰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συντελεσθεῖσα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρόοδος εἶνε περισσότερον ἐμφανὴς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν παραδόξων ἐκείνων παραπηγμάτων τῶν τοποθετουμένων ἐπὶ κιόνων εἰς τὰς δημοσίας πλατείας διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πλήθους. Ἀπὸ τῆς ἐπαχῆς τοῦ Μέτωνος—περὶ τῷ 432 π. Χ.—τὰ παραπήγματα ταῦτα ἐμπεριεῖχον πλείστας πληροφορίας ἐπὶ τῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων, ἢ παρατηρήσεις καὶ προγνώσεις ἐπὶ τοῦ καιροῦ.

Αἱ παρατηρήσεις τῶν ἀρχαίων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Θεόφραστον, ἐγένοντο ἀπὸ σημεῖα ἐκτὸς τῆς πόλεως εὑρισκόμενα. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἱδρυθέντες βραδύτερον πύργοι τοῦ ἀνέμου—ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Κηρύστου—ἦσαν χρήσιμοι διὰ διακοσμητικοὺς λόγους μᾶλλον καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν κλεψύδρας καὶ ὡρολόγια, παρὰ ὅπως χρησιμεύσουν διὰ μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις. Τὸ στοιχεῖον εἰς τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες—εὐλόγως ἄλλως ὡς ναυτικὸς λαὸς—ἐπέτειναν τὴν προσοχήν των ἦσαν οἱ ἄνεμοι, αἱ ἐπὶ τῶν ὁποίων πληροφορίαι καὶ παρατηρήσεις ἦσαν ἀφθονώταται, ἀποτελοῦσαι ἓν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων κεφαλαίων τῆς Μετεωρολογίας τῶν ἀρχαίων. Τὰ ὄργανα διὰ τὴν παρατήρησιν ἰδίᾳ τῆς διευθύνσεως τοῦ ἀνέμου εἶχον ἕνα αἰῶνα π. Χ. μεγίστην ἐξάπλωσιν. Αἱ πρῶται συστηματικαὶ μετρήσεις μετεωρολογικῶν στοιχείων φαίνεται ὅτι ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς χριστιανικῆς περιόδου, ἴσως δὲ αἱ πρῶται τούτων νὰ εἶνε αἱ γενόμεναι ἐν Παλαιστίνῃ μετρήσεις τῆς ἐροχῆς, αἵτινες παρουσιάζουν ἐκπληττούσαν συμφωνίαν πρὸς τὰς ἐν Ἱερουσαλὴμ γενομένας ἐπὶ τοῦ ἰδίου στοιχείου νεωτέρας μετρήσεις. Τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ τὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γενομένας παρατηρήσεις ἐχρησιμοποιήθησαν ὄργανα, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Μετεωρολογία ἤρχισε νὰ μορφώνεται εἰς θετικὸν κλάδον ἐπιστήμης λίαν ἐνωρίς. Ἡ ἀντίληψις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι οὔτε ὄργανα εἶχον, οὔτε πειράματα καὶ παρατηρήσεις ἐπεχείρουν δι' ὀργάνων, δέον νὰ θεωρηθῇ ἐσφαλμένη. Ἀσφαλῶς ὁ Φίλων ὁ Βυζαντινὸς κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα καὶ ὁ Ἥρων ὁ Ἀλεξανδρεὺς κατὸ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα εἶχον ἐπινοήσει συσκευὰς καὶ διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀρχαιοτάτους τύπους θερμοσκοπίων καὶ θερμομέτρων. Βραδύτερον πολὺ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Poeta καὶ ὁ Dubbel προέδησαν εἰς κατασκευὴν θερμοσκοπίων, παρακινηθέντες εἰς τοῦτο ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν περιγραφῶν τῶν ἀνωτέρω συσκευῶν. Γενικώτερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἡ σπουδὴ τῆς Μετεωρολογίας εἶχεν ἀπασχολήσει ὅλους σχεδὸν τοὺς μεγάλους Ἕλληνας φιλοσόφους καὶ σοφιστάς, κατέστη δὲ τοσοῦτον κοινὴ καὶ τετριμμένη ἡ ἀπασχόλησις αὕτη, ὥστε νὰ κινήσῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωκράτους τὰ σκώμματα τοῦ φιλοπαίγμονος ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ὅστις καὶ ἰδίαν ἐπενόησε λέξιν, τὴν τοῦ «μετεωρολέσχου», ἵνα εἰρωνευθῇ καὶ χαραχτηρίσῃ πάντα φλυαροῦντα ἐπὶ σπουδαίων πραγμάτων. Ἐν μέσῳ τοιαύτης καταστάσεως πνευμάτων, ὡς πρὸς τὴν Μετεωρολογίαν, ὁ δαιμόνιος Ἀριστοφάνης γράφει τότε τὴν ἀριστουργηματικήν του σάτυραν, τὰς «Νεφέλας», εἰς τὰς ὁποίας μαστιγώνει καὶ γελοιοποιεῖ τὰς διαφόρους περὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως ὑποθέσεις καὶ τὰ ἀφθονοῦντα καινοφανῆ δόγματα τῶν ὑπεραφθονούντων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρασύρων καὶ παραδίδων διὰ

τῆς χειμαρρώδους σατύρας του κυρίως τὸν Σωκράτην εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, ἀντὶ τοῦ Πρωταγόρα, τοῦ Διογένους καὶ τῶν ἄλλων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς, οἵτινες ἦσαν οἱ πραγματικοὶ εἰσηγηταὶ τῶν καινοφανῶν δοξασιῶν. Ἐν τούτοις ἡ Μετεωρολογία διασώζεται ἐκ τῆς δημιουργηθείσης δυσμενοῦς καταστάσεως καὶ ἀνευρίσκει τέλος μετὰ ἕνα αἰῶνα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην τὸν ὑπέροχον θεμελιωτήν της. Τὰ «Μετεωρολογικὰ» τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰς σελίδας τῶν ὁποίων συγκεντρώνει οὗτος κατὰ τρόπον θαυμασίως ἐπιστημονικὸν τὰς μετεωρολογικὰς γνώσεις τῶν μέχρις αὐτοῦ αἰώνων καὶ τὰς ὁποίας συμπληρώνει διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων καὶ ἐξηγήσεων, ἀποτελοῦν μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος τὴν στερεὰν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖται καὶ στηρίζεται ἡ νεωτέρα μετεωρολογικὴ διδασκαλία. Οἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἀσχοληθέντες εἰς τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα συγγραφεῖς πολὺ ὀλίγα πράγματα ἔρχονται νὰ προσθέσουν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐξόχου καὶ εὐρυτάτου τούτου πνεύματος τῆς ἀρχαιότητος. Παρὰ τῶν Ρωμαίων ἡ Μετεωρολογία ἐκαλλιεργήθη οὐχὶ ὡς κλάδος ἀμέσου πρακτικῆς ἀξίας. Ὁ Πλίνιος, ὁ Σενέκας καὶ ὁ Λουκρήτιος, ὁσάκις εἰς τὰς συγγραφάς των ἀσχολοῦνται μὲ τὰ φαινόμενα τοῦ καιροῦ, δὲν προσθέτουν τι τὸ σημαντικὸν εἰς τὰ ἕως τότε γνωστά, μόνον ὁ Βιργίλιος ἀναφέρει κανόνας τινὰς προγνώσεως τοῦ καιροῦ καὶ ὁ Colunella εἰς τὸ «Calendarium rusticum» συγκεντρώνει μετεωρολογικὰς καὶ φαινομενολογικάς τινας παρατηρήσεις.

Ἡ Μετεωρολογία ἀρχίζει καὶ πάλιν ν' ἀπασχολῇ ζωηρῶς τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν ἐξερευνήσεων, ὅπως δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγνώσθησαν τὰ τόσην σημασίαν ἔχοντα διὰ τὴν ἀσιατικὴν ἤπειρον συστήματα τῶν Μουσώνων ἀνέμων, οὕτω ἀπὸ τῶν πρώτων ἐξερευνήσεων συγκεντροῦνται σπουδαῖαι μετεωρολογικαὶ γνώσεις. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεσαίωνος οἱ μεγάλοι ἐγκυκλοπαιδισταὶ ἔστρεψαν μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν προσοχήν των πρὸς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ ἐποχὴν παρετηρήθη ἐπίσης ἀναζωογόνησις τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ διὰ τὰ μετεωρολογικὰ προβλήματα, μία μεγάλη δὲ τάσις πρὸς μελέτην αὐτῶν ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται ἰδίᾳ κατὰ τὸ τέλος τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὀφειλομένη καὶ πάλιν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ ὁποῖα διαδίδονται ἀνὰ τὰ κράτη τῆς Δύσεως εἰς λατινικὰς μεταφράσεις γενομένας ἐκ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀράβων κομισθέντων κειμένων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρχίζει νὰ διδάσκεται ἡ Μετεωρολογία καὶ οἱ συναφεῖς πρὸς αὐτὴν κλάδοι ὑπὸ τὸν τίτλον «Μετέωρα» εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Δύσεως, μὲ βάσιν τὰς συγγραφὰς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλινίου. Συγχρόνως σχεδὸν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Μετεωρολογίαν ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Βελγίῳ, ὅπου ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα συστηματικὰ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης συγγράμματα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1300 εἰσέρχεται ἡ Μετεωρολογία εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν νεωτέρων συστηματικῶν παρατηρήσεων τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαιότεραι διασώζονται ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου τὸ πρῶτον ἀνεφάνησαν. Αἱ παρατηρήσεις συνεχίζονται εἰς πλεῖστα κράτη τῆς Δύσεως μέχρι τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος σημειοῦται νέα ἐνίσχυσις τῆς τάσεως πρὸς παρατήρησιν καὶ μελέτην τοῦ καιροῦ λόγῳ τῶν θαλασσοπόρων, ὁ Καμόενς εἰς τὸ περίφημον ἔπος του τὰς «Λουϊζιάδας» περιγράφει σίφωνας καὶ θυέλλας τῆς Μαδαγασκάρης, ὁ δὲ Χριστόφορος Κολόμβος εἰς τὰς διηγήσεις του περὶ τοῦ πρώτου πρὸς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας ταξειδίου του περιγράφει τὴν ἐντύπωσιν αὐτοῦ καὶ τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων του, ἐκ τῶν κλιματικῶν διαφορῶν καὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν ἀνὰ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν. Οἱ Ἱσπανοὶ καὶ οἱ Πορτογάλλοι ἐπιδίδονται καὶ πάλιν διὰ τοὺς ἰδίους δι' οὓς καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες λόγους εἰς τὴν παρα-

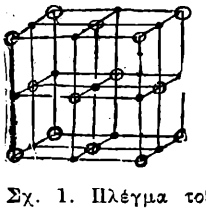
τήρησιν τῶν ἀνέμων ἰδίᾳ, καὶ ὁ Φραγκίσκος Βάκων γράφει τότε εἰδικὸν περὶ τῶν ἀνέμων βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετάζει τὴν γενικὴν κυκλοφορίαν τῆς ἀτμοσφαίρας. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς δεκάτης ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἐφευρίσκονται πλέον τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ἡ Μετεωρολογία κατὰ τὴν νεωτάτην αὐτῆς περίοδον. Εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ δὴ τῆς Φλωρεντίας ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψις τῶν ὀργάνων τούτων, διὰ τῶν ὁποίων πλέον ἡ Μετεωρολογία μεταβάλλεται ἀπὸ κλάδον γνώσεως εἰς ἐπιστήμην. Ἡ Μετεωρολογία ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, διῆλθεν ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι πολλὰ στάδια ἐξελίξεως, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῆς γνώσεως τοῦ καιροῦ καὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἡ πραγματοποιουμένη διὰ τῶν προγνώσεων τοῦ καιροῦ, ἔλαβε μεγάλην ἐξέλιξιν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ ἐντεῦθεν. Ἡ νεωτάτη περίοδος τῆς Μετεωρολογίας ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ θύελλα τῆς 14ης Νοεμβρίου τοῦ 1854 κατὰ τὴν ὁποίαν μεγάλαι καταστροφαὶ συνέβησαν εἰς τὸν ἡνωμένον γαλλοαγγλικὸν στόλον ἐν Εὐξείνῳ, σημειώνει τὴν ἔναρξιν νέας ἐποχῆς ἐν τῇ Μετεωρολογίᾳ. Ἡ ὑψηλὴ σκέψις τοῦ διασήμου Γάλλου ἀστρονόμου Λεβεριὲ μετὰ τὰς καταστροφὰς τῶν γαλλικῶν πλοίων δὲν διστάζει νὰ στραφῇ πρὸς τὴν μελέτην τῶν μετεωρολογικῶν ζητημάτων καὶ τὴν ὀργάνωσιν συστηματικοῦ δικτύου Μετεωρολογικῶν Σταθμῶν διὰ τὴν τακτικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν παρακολούθησιν τῶν φαινομένων τοῦ καιροῦ. Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1863 ἡ ὀργανωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ μετεωρολογικὴ ὑπηρεσία ἀρχίζει νὰ δημοσεύῃ χάρτας τοῦ καθ' ἑκάστην παρατηρουμένου ἐν Εὐρώπῃ καιροῦ, συντόνως δὲ καταρτίζονται καὶ εἰς τὰ λοιπὰ προηγμένα εἰς πολιτισμὸν Κράτη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὅμοιαι ὑπηρεσίαι. Ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐργάζονται πλέον αἱ οὕτω συγκροτηθεῖσαι ὑπηρεσίαι εἶνε ἡ συγκέντρωσις διὰ συμβόλων, βοηθητικῶν σημείων, γραμμῶν κλπ. τοῦ καιροῦ, ὅστις συγχρόνως παρατηρεῖται ἐκ διαφόρων σημείων τῆς Γῆς, μέσῳ τῶν μετεωρολογικῶν τηλεγραφημάτων, διαμορφουμένης σὺν τῷ χρόνῳ καὶ Συνοπτικῆς Μετεωρολογίας, ἡ ὁποία ἐν τῇ νεωτάτῃ μορφῇ της ὡς εἰς ἕτερα ἄρθρα θὰ ἴδωμεν, ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ἐλκύουσαν καὶ συναρπάζουσαν ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν, ἀλλὰ καὶ κλάδον τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως, τυχόντα θαυμασίας τῷ ὄντι διεθνοῦς φροντίδος καὶ ὀργανώσεως καὶ εἰς τὸν ὁποῖον διὰ λόγους ἀνάγκης καὶ οἰκονομίας, ἐγκαίρου ἀποδόσεως καὶ ὀρθῆς συναγωγῆς συμπερασμάτων, ἄνθρωποι εἰς λίαν διαφέροντα ἐπίπεδα πολιτισμοῦ εὑρισκόμενοι κατώρθωσαν νὰ ἐκτιμοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐργασίαν ἀλλήλων κατὰ τρόπον ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον, μὲ τάξιν καὶ ἁρμονίαν πλησιάζουσαν ἐκείνην τῶν φυσικῶν νόμων, εἰς τὴν μελέτην τῶν ὁποίων καταγίνονται. Εἶνε περίεργον ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μὲ ἐλαχίστους ἄλλους κλάδους τὰ μόνα ἐδάφη ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις στενώτερον συνηντήθη καὶ ἀνεπτύχθη, ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὀντότητα ἀπὸ ἕνα πόλεμον, τὸν Κριμαϊκόν, καὶ ἐξειλίχθη εἰς σοβαρὸν πεδίον ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως καὶ δραστηριότητος ἀπὸ ἕνα ἄλλον πόλεμον, τὸν Εὐρωπαϊκόν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις τοῦ τελευταίου τούτου πολέμου καὶ ἡ εἴσοδος, κατ' αὐτόν, εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα τοῦ ἀεροπλάνου καὶ τοῦ ἀεροπλοίου ὡς ὅπλου ἀποτελεσματικοῦ, κατέδειξε πλέον σαφῶς πόσον σπουδαῖον θὰ ἀπέβαινεν ἐφεξῆς τὸ ζήτημα τῆς γνώσεως καὶ προγνώσεως τῶν καιρικῶν καταστάσεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου τούτου ραγδαίως ὀργανοῦνται αἱ ὑπηρεσίαι, πυκνοῦνται τὰ μετεωρολογικὰ δίκτυα τῶν διαφόρων κρατῶν, πολλαπλασιάζονται οἱ παρατηρηταί, ἐπινοοῦνται τρόποι, ὄργανα καὶ μέσα ἐν γένει διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἀτμοσφαίρας. Τὸ περίεργον καὶ ἐρευνητικὸν τῆς ἐπιστήμης βλέμμα

διασχίζει διαρκῶς τὰς ἀερίους μάζας κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, καὶ ἕνα πλούσιον ὑλικὸν παρατηρήσεων ὁλονὲν συγκεντροῦται, ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὁποίου ἀναμένεται νὰ ἐκπηδήσουν αἱ ἐξισώσεις, οἱ κανόνες καὶ οἱ νόμοι διὰ τῶν ὁποίων ἡ αἰθεριωτέρα, ἡ πλέον ἀσύλληπτος καὶ ἰδιότροπος ἐπὶ τῆς γῆς ὕλη θὰ παραδώσῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὰ μυστικά της εἰς τὴν μοχθοῦσαν διὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΚΗΣ ΥΛΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΛΟΓΙΑΣ κ. Π. ΚΟΚΚΟΡΟΥ

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶχον ἐλκύσει τὴν προσοχὴν τῶν παρατηρούντων τὴν φύσιν ὀρυκτά, ὡς ὁ χαλαζίας, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα περατοῦται εἰς ἐπιπέδους ἐπιφανείας τεμνομένας (ἕδρας). Τὸν πρῶτον παρατηρηθέντα χαλαζίαν ὠνόμασαν ὀρείαν κρύσταλλον, ἐπειδὴ τὸν ἐφαντάζοντο ὡς κρυσταλλωμένον (πεπηγμένον) ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ἔγινε τόσον στερεόν, διότι ὑπέστη ἐξαιρετικὰ μεγάλην ψύξιν. Ὁ ὅρος κρύσταλλος ἐπεξετάθη εἰς ὅλα τὰ στερεὰ σώματα, τὰ ὁποῖα φυσικῶς λαμβάνουν σχῆμα πολυεδρικόν.

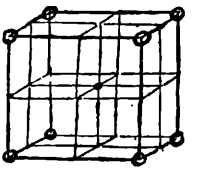

Σχ. 1. Πλέγμα τοῦ χλωρούχου νατρίου
O = ἰόντα χλωρίου
• = ἰόντα νατρίου

Ἡ κρυσταλλικὴ κατάστασις δὲν εἶνε ἰδιότης ἀποκλειστικῶς τῶν ὀρυκτῶν. Εἰς πάσας σχεδὸν τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς σῶμά τι μεταβαίνει εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν σχηματίζει κρυστάλλους. Τῆγμα θείου ψυχόμενον σχηματίζει στερεὰν μᾶζαν εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνονται συμπλέγματα πρισματικῶν κρυστάλλων.

Διάλυμα μαγειρικοῦ ἅλατος ψυχόμενον ἢ ἐξατμιζόμενον ἀποβάλλει μερικοὺς κύβους. Τὰ πετρώματα εἶνε συσσωμάτωμα ὀρυκτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον κρυσταλλικῶν· καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ μέταλλα παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν στιφρὰν ὄψιν των εἶνε ἐπίσης συσσωμάτωμα μικροσκοπικῶν κρυστάλλων. Σπανίως ἡ στερεὰ ὕλη δὲν λαμβάνει τὴν κρυσταλλικὴν κατάστασιν, ἀλλ' εἶνε ἄμορφος, ὡς ἡ ὕαλος, ἡ ζελατίνα.

Τὰ κρυσταλλικὰ πολύεδρα εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμμετρικά, ἡ δὲ ἀνάπτυξίς των ἀκολουθεῖ ὡρισμένους γεωμετρικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι περιορίζουν τὸν ἀριθμὸν τῶν δυνατῶν κρυσταλλικῶν σχημάτων εἰς ἐλάχιστα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων αὐτῶν πρὶν ἀκόμη εὑρεθοῦν εἰς τὴν φύσιν ὅλοι οἱ δυνατοὶ κρυσταλλικοὶ τύποι καθωρίσθησαν οὗτοι μαθηματικῶς ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Bravais.

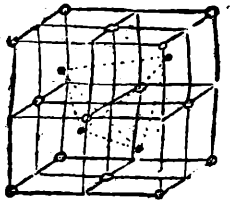
Σχ. 2. Πλέγμα τοῦ χλωριούχου καισίου
O = ἰόντα χλωρίου
• = ἰόντα καισίου

Τὸ πολυεδρικὸν σχῆμα εἶνε ἡ ἐντονώτερον ὑποπίπτουσα εἰς τὴν ἀντίληψιν ἰδιότης τῆς κρυσταλλικῆς καταστάσεως, ἀλλ' ὄχι ἡ μόνη, οὔτε ἡ σπουδαιοτέρα. Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν κρυσταλλικὴν κατάστασιν εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ κρυστάλλου κατασκευή. Εἶνε δυνατὸν ἐξωτερικὰ αἴτια νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολυεδρικοῦ σχήματος χωρὶς νὰ ἐπηρεάσουν οὐδόλως τὴν ἐσωτερικὴν κατασκευήν του. Αὕτη ἐκδηλώνεται καὶ εἰς ἄλλας φυσικὰς ἰδιότητας θερμικάς, ὀπτικάς, ἐλαστικὰς κλπ. Αἱ ἰδιότητες αὐταὶ ἀρκοῦν καὶ μόναι διὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν κρυσταλλικὴν ὕλην καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ τὸ πολυεδρικὸν σχῆμα. Μία ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τούτων, ἥτις καὶ παρέσχε τὰς πρώτας ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐσωτερικῆς κατασκευῆς τῶν κρυστάλλων, εἶνε ὁ σχισμός.

Τὰ περισσότερα κρυσταλλικὰ σώματα, ὅταν ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀποχω-

ἰσωμεν ἀπ' αὐτῶν τεμάχια, ἀποχωρίζονται κατὰ ἐπιπέδους ἐπιφανείας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν λάμψιν καὶ ἰδιότητας φυσικῆς κρυσταλλικῆς ἕδρας. Χαρακτηριστικώτατον παράδειγμα εἶνε ὁ σχισμὸς τοῦ μαρμαρυγίου (mica), ὅστις ἀποχωρίζεται διὰ μαχαιριδίου εἰς λεπτότατα πέταλα. Τὸ ὀρυκτὸν ἅλας (χλωριοῦχον νάτριον) κρυταλλούμενον εἰς κύβους, θραυόμενον χωρίζεται εἰς μικροὺς κύβους, ἤτοι σχίζεται κατὰ ἐπίπεδα παράλληλα πρὸς τὰς ἕδρας τοῦ κύβου. Ἁπλαῖ σκέψεις ἐπὶ τῶν παραδειγμάτων αὐτῶν δύνανται νὰ δώσουν συμπεράσματα περὶ τῆς ἐσωτερικῆς κατασκευῆς τῶν κρυστάλλων.

Ὅλα τὰ ὑλικὰ σώματα, ἐπομένως καὶ οἱ κρύσταλλοι, ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐλάχιστα μέρη ὕλης, τὰ μόρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων μεσολαβεῖ κενὸς χῶρος. Ὅσον ἐγγύτερον ἀλλήλων κεῖνται τὰ μόρια, τόσον ἡ μεταξύ των συνοχὴ εἶνε μεγαλειτέρα. Τὰ πέταλα τοῦ μαρμαρυγίου ἔχουν μικρὰν μεταξύ των συνοχήν, ὥστε κατὰ κάθετον πρὸς αὐτὰ διεύθυνσιν τὰ μόρια θὰ πρέπῃ νὰ εὑρίσκωνται εἰς μεγαλυτέραν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν παρ' ὅ,τι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῶν πετάλων· εἶνε δηλαδὴ τὰ μόρια συμπυκνωμένα εἰς ἐπίπεδα, τὰ ὁποῖα διατάσσονται ἐπάλληλα κατὰ στρώματα, ὅπως τὰ φύλλα βιβλίου. Τὰ ἐπίπεδα αὐτὰ λόγῳ τῆς μεγάλης συνοχῆς τῶν μορίων των ἀποχωρίζονται ἀδιάσπαστα ὡς σχισμογενεῖς ἐπιφάνειαι. Τὸ συμπέρασμα εἶνε ὅτι αἱ σχισμογενεῖς ἐπιφάνειαι εἶνε αἱ πυκνότεραι εἰς ὕλην. Τὸν σχισμὸν τοῦ ὀρυκτοῦ ἅλατος κατὰ ἐπίπεδα παράλληλα πρὸς τὰς ἕδρας κύβου δικαιολογεῖ διάταξις τῶν μορίων κατὰ τὸ σχῆμα 1. Εἰς αὐτὸ ὁ χῶρος εἶνε διηρημένος εἰς ἴσους κύβους καὶ τὰ κρυσταλλομόρια εἶνε διατεταγμένα εἰς τὰς κορυφὰς τῶν κύβων αὐτῶν. Ἡ ὕλη εἶνε πυκνότερον συγκεντρωμένη ἐπὶ τῶν ἑδρῶν τοῦ κύβου, ἑπομένως παραλλήλως πρὸς αὐτὰς θὰ σχίζεται ὁ κρύσταλλος. Ἡ τοιαύτη κανονικὴ διάταξις τῶν ὑλικῶν τεμαχίων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κρυστάλλου καλεῖται κρυσταλλικὸν πλέγμα. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς διατάξεως αὐτῆς εἶνε ὅτι ἐὰν συνδέσωμεν δύο τυχόντα μόρια τοῦ πλέγματος δι' εὐθείας καὶ τὴν ἐκτείνωμεν ἐντὸς τοῦ κρυστάλλου θὰ συναντῶμεν κατὰ μῆκος τῆς εὐθείας αὐτῆς τὰ μόρια εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε σταθερὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων. Ὑπάρχουν 14 εἴδη πλεγμάτων ἀντιστοιχοῦντα εἰς τοὺς 14 δυνατοὺς τρόπους σχισμοῦ τῶν κρυστάλλων. Τὸ βάσιμον τῆς θεωρίας τῶν πλεγμάτων ἐπιβεβαιώνουν ὅλα τὰ δεδομένα τῆς παρατηρήσεως τῶν κρυστάλλων. Οἱ γεωμετρικοὶ νόμοι, οἱ ὁποῖοι τοὺς διέπουν, ἑρμηνεύονται πλήρως δι' αὐτῆς.

Σχ. 3. Πλέγμα τοῦ σφαλερίτου
O — ἰόντα θείου
• = ἰόντα ψευδαργύρου

Ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένων φυσικῶν καὶ χημικῶν σταθερῶν τοῦ ὀρυκτοῦ ἅλατος (εἰδικὴ θερμότης, εἰδικὸν βάρος, μοριακὸν βάρος) συνάγεται δι' ἁπλῶν ὑπολογισμῶν, ὅτι οἱ οἰκοδομικοὶ λίθοι τοῦ πλέγματος τοῦ χλωριούχου νατρίου δὲν εἶνε τὰ μόρια, ἀλλὰ τὰ ἄτομα νατρίου καὶ χλωρίου, ἡ δὲ ἀπόστασις μεταξὺ δύο ἐγγυτέρων ἀτόμων εἶνε ἀπείρως μικρά, 100 ἑκατομμύρια φορὰς μικροτέρα τοῦ ἑκατοστοῦ τοῦ μέτρου.

Μέχρι τοῦ 1912 ἡ μελέτη τῶν κρυστάλλων ἦτο κυρίως ἐξωτερική· ὡρισμένοι μόνον ἰδιότητες φυσικαὶ καὶ χημικαὶ ἄφινον εἰς τοὺς ἐρευνητὰς νὰ ὑποπτεύωνται μερικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς ἐσωτερικῆς κατασκευῆς των. Τῷ 1912 ὁ Laue ἐχρησιμοποίησε τὰς ἀκτῖνας Roentgen διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῆς δομῆς τῆς κρυσταλλικῆς ὕλης. Ἡ σπουδαία αὐτὴ ἀνακάλυψις ἤνοιξε νέους εὐρυτάτους ὁρίζοντας εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν κρυστάλλων, τῆς

ἐπέτρεψε νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικόν των, νὰ μετρήσῃ μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν τὰς ἀποστάσεις τῶν ἀτόμων καὶ νὰ εὕρῃ τὴν θέσιν των εἰς τὸ πλέγμα. Ἔκτοτε ἐμελετήθη μέγα πλῆθος φυσικῶν καὶ χημικῶν σωμάτων. Τὰ παρατιθέμενα σχήματα δεικνύουν τρεῖς τύπους πλεγμάτων μελετηθέντων ὑπὸ τοῦ Bragg. Εἰς τὸ πλέγμα τοῦ χλωριούχου νατρίου ἕκαστον ἄτομον νατρίου ἔχει γειτονικά του ἓξ ἄτομα χλωρίου. Ὁ ἀριθμὸς 6 τῶν γειτονικῶν ἀτόμων καλεῖται ἀριθμὸς συνδέσμων. Εἰς τὸ πλέγμα τοῦ χλωριούχου καισίου ὁ ἀριθμὸς τῶν περιβαλλόντων τὸ καίσιον ἀτόμων χλωρίου εἶνε 8. Εἰς τὸν σφαλερίτην ἕκαστον ἄτομον ψευδαργύρου περιβάλλεται ἀπὸ 4 ἄτομα θείου. Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα ποῖα εἶνε τὰ αἴτια τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν ἀτόμων;

Τὰ ἄτομα, ὡς γνωστόν, εἶνε οἰκοδομήματα πολύπλοκα. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ κεντρικὸν ὑλικὸν πυρῆνα φέροντα φορτίον θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὡρισμένον δι' ἕκαστον ἄτομον, καὶ ἀπὸ μονάδας ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὰ ἠλεκτρόνια, ἰσάριθμα πρὸς τὸ θετικὸν φορτίον τοῦ πυρῆνος, διατεταγμένα εἰς διαδοχικὰς στιβάδας καὶ στρεφόμενα περὶ αὐτὸν ὡς οἱ πλανῆται περὶ τὸν ἥλιον. Τὸ ἄτομον οὕτω εἶνε ἠλεκτρικῶς οὐδέτερον. Τὰ ἄτομα ὅμως τῶν μετάλλων ἔχουν τὴν τάσιν νὰ ἀποβάλλουν ἓν ἢ πλείονα περιφερικὰ ἠλεκτρόνια καὶ οὕτω νὰ φορτίζωνται μὲ θετικὸν ἠλεκτρισμόν, νὰ μετατρέπωνται δηλ. εἰς ἰόντα ἠλεκτροθετικά, τὰ ἀμέταλλα στοιχεῖα τοὐναντίον ἔχουν τὴν τάσιν νὰ προσλάβουν ἠλεκτρόνια καὶ οὕτω νὰ φορτίζωνται μὲ ἀρνητικὸν ἠλεκτρισμόν, νὰ γίνωνται δηλ. ἠλεκτραρνητικὰ ἰόντα. Τὰ ἄτομα εἰς τὰ κρυσταλλικὰ πλέγματα εὑρίσκονται εἰς κατάστασιν ἰόντων. Τὸ νάτριον, τὸ καίσιον, ὁ ψευδάργυρος, εἶνε φορτισμένα θετικῶς, τὸ χλώριον, τὸ θεῖον ἀρνητικῶς. Αἱ ἠλεκτροστατικαὶ ἕλξεις μεταξὺ τῶν ἀντιθέτως φορτισμένων ἰόντων εἶνε αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι συσσωματώνουν τὰ ἰόντα εἰς τὰ κρυσταλλικὰ πλέγματα τῶν ἑνώσεων αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα, ὅλα τὰ φυσικοχημικὰ προβλήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς κρυστάλλους ἀποτελουμένους ἐξ ἰόντων ἀνάγονται εἰς σχέσεις τῶν ἠλεκτρικῶν φορτίων τῶν ἰόντων πρὸς ἄλληλα, εἰς προβλήματα ἠλεκτροστατικῆς. Ἐπ! τῇ βάσει τοῦ πλέγματος τῶν ἰόντων ἐπεχείρησαν νὰ ἑρμηνεύσουν ποσοτικῶς τὴν συνοχὴν τῶν κρυστάλλων, τὰ φαινόμενα τήξεως, ἐξαερώσεως, τὰ ὀπτικὰ φαινόμενα κλπ. Ὁ ποσοτικὸς χειρισμὸς τῶν θεμάτων αὐτῶν ἄγει πολλάκις εἰς μαθηματικὰ προβλήματα δυσεπίλυτα. Οὐχ' ἧττον καὶ ἡ ποιοτικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πλέγματος τῶν ἰόντων παρέχει συμπεράσματα μεγίστης σπουδαιότητος.

Ἐν τούτοις, ἓν τῶν κυριωτέρων προβλημάτων τῆς κρυσταλλογραφίας, ποία εἶνε δηλ. ἡ αἰτία ἡ καθορίζουσα τὸν τύπον τοῦ πλέγματος δὲν λύεται μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἰόντων. Τὰ ἠλεκτρικὰ φορτία τοῦ καισίου καὶ νατρίου εἶνε ἀπολύτως τὰ αὐτά, θὰ ἀνέμενέ τις ἑπομένως νὰ συμπεριφέρωνται ἀπέναντι τοῦ χλωρίου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, νὰ δίδουν πλέγματα ἀπολύτως ὅμοια. Ἡ διαφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ συνδέσμων, διὰ τὰς δύο ἑνώσεις εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Goldschmidt ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν σχέσιν μεγέθους τῶν ἰόντων. Αὐτὴ εἶνε ἡ αἰτία ἡ καθορίζουσα ἑκάστοτε τοὺς ἀριθμοὺς συνδέσμων, ἤτοι τὸν τρόπον τοῦ πλέγματος.

Ὁ Bragg συγκρίνων τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἀποστάσεις εἰς τὰ πλέγματα εὗρεν ὅτι δι' ἕκαστον ἄτομον χρειάζεται ὡρισμένος ὄγκος ἐντὸς τοῦ πλέγματος καὶ ὁ ὄγκος αὐτὸς τὸ συνοδεύει σταθερῶς εἰς ὅλα τὰ πλέγματα χωρὶς νὰ δύναται νὰ καταλάβῃ μέρος αὐτοῦ ὁ ὄγκος ὁ ἀνήκων εἰς ἄλλο ἄτομον. Ὁ ὄγκος αὐτὸς δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν πραγματικὸν ὄγκον τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιδράσεώς του. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὡς σφαῖραν, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον κατέχει τὸ ἄτομον, ἔχουσαν

ἀκτῖνα ὡρισμένην δι' ἕκαστον ἄτομον. Ἡ ἀκτὶς δράσεως τῶν ἀτόμων εὑρέθη μὲ μεγάλην προσέγγισιν κατὰ τρεῖς διαφόρους ἀπ' ἀλλήλων μεθόδους. Τὰ ἰόντα μιᾶς ἑνώσεως συσσωματούμενα πρὸς ἀποτέλεσιν τοῦ κρυσταλλικοῦ πλέγματος πλησιάζουν ἄλληλα, μέχρις ὅτου αἱ σφαῖραι ἐπιδράσεως τῶν διαφόρων ἰόντων ἔλθουν εἰς ἐπαφήν. Θεωρήσωμεν μίαν ἕνωσιν ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο εἴδη ἰόντων Α καὶ Β, τῶν ὁποίων αἱ ἀκτῖνες ἐπιδράσεως εἶνε α καὶ β. Γύρω ἀπὸ κάθε σφαῖραν Α θὰ τοποθετηθῇ ὡρισμένος ἀριθμῶν σφαιρῶν Β, αἱ ὁποῖαι θὰ εὑρίσκωνται εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτήν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ μεγέθους τῶν ἀκτίνων α: β. Ἁπλούστατον παράδειγμα καθιστᾷ τὸ πρᾶγμα σαφέστερον. Δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν γύρω ἀπὸ ἓν εἰκοσάλεπτον καὶ εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτὸ κατ' ἀνώτατον ὅριον 4 πεντάδραχμα νικέλινα, ἂν διατάξωμεν πέντε ἢ μεταξύ των ἐπαφὴ ἀφίνει χῶρον ἐλεύθερον μεγαλύτερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ εἰκοσαλέπτου, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν ὅλα τὰ πεντάδραχμα νὰ τὸ ἐγγίζουν. Ἀνάλογα συμβαίνουν μὲ τὴν ἐπαφὴν σφαιρῶν διαφόρου ἀκτῖνος ἐν τῷ χώρῳ. Εἰς τὰ πλέγματα τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ ἀντιθέτως φορτισμένα ἰόντα ἕκαστον ἰὸν τείνει νὰ περιβληθῇ μὲ τὸν μεγαλύτερον δυνατὸν ἀριθμὸν ἀντιθέτως φορτισμένων ἰόντων, τὸν ἀριθμὸν ὅμως αὐτὸν περιορίζει ὁ λόγος τῶν ἀκτίνων τῶν δύο ἰόντων. Μέχρι ὁρίου τοῦ λόγου αὐτοῦ ἴσου πρὸς 0.22 πραγματοποιεῖται ὁ τύπος πλέγματος τοῦ σφαλερίτου, (ἀριθμὸς συνδέσμων 4). Ὁ τύπος πλέγματος τοῦ χλωριούχου νατρίου (ἀριθμὸς συνδέσμων 6). ἔχει ὡς ὅριον 0,41. Ὁ τοῦ πλέγματος τοῦ χλωριούχου καισίου ὡς ὅριον 0,73.

Τὰ προβλήματα τῆς συγχρόνου Κρυσταλλογραφίας συνδέονται στενώτατα πρὸς τὰ φυσικοχημικὰ προβλήματα. Ἐὰν ὁ ὄγκος τῶν θεμάτων της δικαιολογῇ τὸν χωρισμόν της εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην, ἡ φύσις των τὴν συνδέει ἀρρήκτως μὲ τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Χημείαν ὡς ἓν κεφάλαιον τῆς Φυσικοχημικῆς ἐπιστήμης, τὸ πραγματευόμενον τὴν στερεὰν τῶν σωμάτων κατάστασιν.

Π. Κόσμος

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

(ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ)

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΥ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ κ. Σ. Φ. ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗ (ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ)

Τὸν ὅρο σωματικὴ ἀγωγὴ μποροῦμε νὰ καθορίσουμε ὡς τὴν ὠργανωμένη καὶ συστηματικὴ χρησιμοποίησι — κινητοποίησι τῶν μυϊκῶν δυναμεων τοῦ σώματός μας, μὲ σκοπὸ τὴν παραγωγὴ ἢ τελειοποίησι νευρομυϊκῶν συνδυασμῶν ποὺ ἀποτελοῦν τοὺς βασικοὺς παράγοντας γιὰ τὴν κανονικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὡς πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ συνόλου.

Ὀφείλουμε βέβαια νὰ κάμουμε στὸν ὁρισμό μας μιὰ ἀπαραίτητη προσθήκη, ὅτι δηλαδὴ ἡ σωματικὴ ἐξάσκησι πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς καὶ νὰ περιέχῃ ἀρκετὴ δόσι ψυχαγωγίας.

Τὸ παιγνίδι καὶ ἡ γυμναστικὴ (διαφόρων τύπων) ἀποτελοῦν τοὺς δύο μεγάλους ὁμίλους μυϊκῶν ἀσκήσεων στοὺς ὁποίους μποροῦμε νὰ διαιρέσουμε τὴν σωματικὴ ἀγωγή. Τὸ παιγνίδι εἶνε μιὰ σωματικὴ ἀγωγή. Τὸ παιγνίδι εἶνε μιὰ ἀπασχόλησι ἔμφυτη, φυσιολογικὴ χωρὶς καθωρισμένο ἄμεσο σκοπὸ (ἀπὸ τὴν ἄποψι τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως) καὶ περιλαμβάνει ὅλες τις ἀθλοπαιδιές, τὰ ἀγωνίσματα στίβου, τὰ θαλάσσια Sports, τὴν ὀρειβασία, τὰς κατασκηνώσεις στὸ ὕπαιθρο, τοὺς διαφόρους χοροὺς κ.τ.λ. Τὸ παιγνίδι εἶνε ἡ βασικωτέρα μορφὴ σωματικῆς ἐξασκήσεως. Ἡ γυμναστικὴ εἶνε ὁ περισσότερο καθωρισμένος καὶ συστηματοποιημένος τύπος σωματικῆς ἐξασκήσεως. Ἡ γυμναστικὴ εἶνε σύνολο τεχνητῶν καὶ προσχεδιασμένων σωματικῶν κινήσεων ποὺ γίνονται καὶ ἔχουν σκοπὸ τὴν ἐπίτευξι ὡρισμένου ἐπιθυμητοῦ ἀποτελέσματος. Κάθε ἄσκησι στὴν γυμναστικὴ ἔχει καὶ τὸν καθωρισμένο σκοπό της. Ἕνα ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματά της εἶνε τὸ ὅτι μποροῦμε νὰ προβαίνουμε σὲ ἐπιλογὴ τῶν ἀσκήσεων, οὕτως ὥστε νὰ προσαρμόζωνται στὶς ἀνάγκες ἑκάστου ἀτόμου χωριστὰ ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ ρυθμίζουμε τὴν διάρκεια, ταχύτητα, ἔνταση καὶ συχνότητά των κλπ., πρᾶγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ κατορθωτὸ στὸ παιγνίδι καὶ τὰ Sports ἐν γένει. Ἡ γυμναστικὴ εἶνε ὁ ἀποτελεσματικώτερος παράγων στὴν συμμετρικὴ ἀνάπτυξι τοῦ σώματος, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν θεραπεία ἐλαττωματικῶν στάσεων ἢ παραμορφώσεων τοῦ σώματος. Μὲ τὴν γυμναστικὴ μποροῦμε νὰ ἀ-

Σ. Φ. ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ

σκήσουμε τμήματα τοῦ νευρομυϊκοῦ συστήματος, ποὺ ἴσως στὸ παιγνίδι καὶ τὰ Sports δὲν χρησιμοποιοῦνται συχνὰ καὶ ἑπομένως δὲν ἀσκοῦνται ὅσο θἄπρεπε. Ἕνα πλεονέκτημα ἐπίσης τῆς γυμναστικῆς εἶνε ὅτι μποροῦμε νὰ προχωροῦμε προοδευτικὰ στὴν ἐξάσκησι, ἀρχίζοντας μὲ ἁπλὲς ἀσκήσεις καὶ τελειώνοντας μὲ περισσότερο σύνθετες καὶ ἐντονώτερες.

Εἶνε ἀναμφισβήτητο ὅτι ὑπάρχει μεγάλη σχέσις μεταξὺ Sports καὶ γυμναστικῆς καὶ ἑπομένως ἕνα πρόγραμμα σωματικῆς ἀγωγῆς ὀφείλει νὰ περιέχῃ καὶ τοὺς δύο παράγοντας σὲ σωστὴ ἀναλογία.

Ἂν ἀνατρέξουμε μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς ὅλοι σχεδὸν οἱ λαοὶ εἶχαν κάποιο εἶδος σωματικῆς ἀγωγῆς. Πολλὲς φορὲς ἡ σωματικὴ ἀγωγὴ ἦταν συνυφασμένη μὲ θρησκευτικοὺς τύπους λατρείας, πρᾶγμα ποὺ μᾶς κάνει νὰ θαυμάζουμε τὴν ἐξυπνάδα τῶν πρώτων θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν ποὺ εἶχαν ὡς φαίνεται κατανοήσει τὴν σπουδαιότητα τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὴν εἰσαγάγουν στὴ ζωὴ τῶν μεγάλων ἀμορφώτων μαζῶν, συνδυάζοντάς την μὲ τέχνη, μὲ θρησκευτικὲς δοξασίες καὶ καθήκοντα.

Οἱ Μωαμεθανοὶ π. χ. στὶς προσευχές τους, ποὺ ἔκαναν ἀρκετὲς φορὲς τὴν ἡμέρα, χρησιμοποιοῦσαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν ἀκόμα, κινήσεις ποὺ γυμνάζουν ἀρκετὰ τοὺς κοιλιακοὺς καὶ τοὺς ραχιαίους μῦς, δύο ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μυϊκὰ συγκροτήματα τοῦ σώματος.

Οἱ Κινέζοι ποὺ ἐδημιούργησαν ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους πολιτισμοὺς εἶχαν διαμορφώσει δύο συστήματα σωματικῆς ἀγωγῆς: Τὸ ἕνα χρησίμευε γιὰ τὴν στρατιωτικὴ προετοιμασία καὶ τὸ ἄλλο γιὰ θεραπευτικοὺς σκοπούς.

Στὴν ἱστορία τῶν Ἰαπώνων, Ἑβραίων, Ἰνδῶν, Περσῶν κλπ. ἡ σωματικὴ ἀγωγὴ ἀναφέρεται καὶ ἔχουμε πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύουμε πὼς ἀποτελοῦσε σπουδαῖο παράγοντα στὸν ἰδιωτικό τους καὶ δημόσιο βίο.

Εἶνε γενικὰ παραδεδεγμένο πὼς οἱ Ἕλληνες περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο λαὸ ἐτελειοποίησαν τὴν σωματικὴ ἀγωγὴ καὶ τὴν ἀνέβασαν σὲ ὑψηλὴ περιωπή.

Τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας των αὐτῆς ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι κατάλαβαν καλὰ τὴν στενὴ σχέσι ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀτόμου.

Μετὰ τὴν κατάρρευσι τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἔρχεται μία περίοδος παρακμῆς τῆς ἰδέας τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς. Μὲ τὴν ἐξάπλωσι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν παρεξηγημένη ἐφαρμογὴ μερικῶν διδασκαλιῶν του, τὸ ἐνδιαφέρο γιὰ σωματικὴ ἀγωγὴ χάνεται. Κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ ἱππόται εἶνε οἱ μόνοι ποὺ ἐπιδίδονται σὲ συστηματικὴ ἐξάσκησι τοῦ σώματος.

Μὲ τὴν ἀναγέννησι ὅπως ἦταν φυσικό, μερικοὶ μεγάλοι διανοούμενοι κατάλαβαν τὴν σπουδαία σημασία τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς στὴν κανονικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀτόμου. Οἱ Rabelai, Montaigne, Comenius καὶ Locke, ἔγιναν οἱ σκαπανεῖς τῆς ἰδεολογίας, ἡ ὁποία ἀργότερα βρῆκε ἕνα μεγάλο καὶ ἐμπνευσμένο ὑποστηρικτὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Rousseau.

Στὰ 1777 στὸ Dessau τῆς Γερμανίας ἱδρύθηκε ἀπὸ τὸν Bassedow τὸ πρότυπο σχολεῖο «Philanthropium». Στὸ σχολεῖο αὐτὸ ἡ σωματικὴ ἀγωγὴ ἦταν μέρος τοῦ σχολικοῦ προγράμματος. Μετὰ τὸν Rousseau ἕνας ἄλλος μεγάλος παιδαγωγός, ὁ Pestalozzi ἔγινε θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς καὶ στὰ 1814 συνετέλεσε στὴν ἵδρυσι τοῦ Γυμναστικοῦ Ἰνστιτούτου στὴν Βέρνη τῆς Ἑλβετίας.

Ὁ Guthmuths (1759 — 1839) ἀφιέρωσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στὴν προσπάθεια νὰ διαμορφώσῃ ἕνα σύστημα γυμναστικῆς γιὰ

σχολεῖα. Ὁ ὁρισμός του γιὰ τὴν γυμναστικὴ ἦταν ὁ ἑξῆς: Γυμναστικὴ= Σύστημα σωματικῶν ἀσκήσεων ποὺ ἔχουν σκοπὸ τὴν τελειοποίησι τοῦ σώματος.

Ὁ F. G. Jahn (1778 — 1852) εἶνε γνωστὸς ὡς ὁ πατέρας τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς στὴν Γερμανία καὶ ὁ ἱδρυτὴς τοῦ γερμανικοῦ συστήματος. Εἶχε ἀνεπτυγμένη σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν φιλοπατρία καὶ ὡς μοναδικός του σκοπὸς διαγράφεται ἡ ἐντατικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς ρωμαλέας γερμανικῆς νεολαίας, μὲ φλογερὸ πατριωτισμὸ ποὺ νὰ ἀποθῆ ὑπερασπίστρια τῆς πατρίδος.

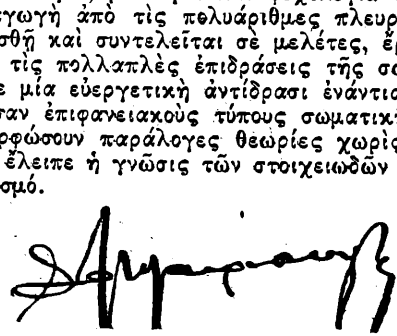
Αἱ γνώσεις του ἦσαν πολὺ περιωρισμένες ὅσον ἀφορᾶ τοὺς φυσιολογικούς, ψυχολογικοὺς καὶ βιολογικοὺς παράγοντας ποὺ διέπουν τὸ ἀνθρώπινο κορμί. Ἐπενόησε διάφορα ὄργανα γυμναστικῆς (δίζυγον κλπ.) τῶν ὁποίων ἡ χρῆσι κατὰ τὴν γνώμην του δημιουργοῦσε στιβαροὺς μυῶνας σὲ σχετικὸ βραχύτερο χρονικὸ διάστημα.

Ὁ Adolphe Spiess (1800 — 1858) λογίζεται ὡς ὁ ἱδρυτὴς τῆς σχολικῆς γυμναστικῆς γιατὶ τὴν εἰσήγαγε στὰ σχολεῖα τῆς Ἑλβετίας. Καὶ αὐτὸς ὅπως καὶ ὁ F. Jahn εἶχε πολὺ λίγες γνώσεις γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀνατομία καὶ φυσιολογία. Εἰσήγαγε τὶς ἐλεύθερες ἀσκήσεις καὶ ἐν γένει ἐφρόντισε γιὰ τὴν προσεκτικώτερη ἐπιλογὴ τῶν ἀσκήσεων μὲ τὸν σκοπὸ τὴν συμμετρικὴ καὶ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξι τοῦ σώματος.

Ὁ P. H. Ling (1776 — 1839) εἶνε ὁ πρῶτος ποὺ ἐθεμελίωσε ἕνα σύστημα γυμναστικῆς πάνω σὲ ἐπιστημονικὲς βάσεις, πρᾶγμα ποὺ ἀκριβῶς ἔλειπε ἀπὸ τὶς προσπάθειες τῶν ἄλλων. Εἶνε ὁ πατέρας τοῦ σουηδικοῦ συστήματος γυμναστικῆς ποὺ βασίζεται: 1ον. Στὴ βαθειὰ μελέτη τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. 2ον. Τὴν προσεκτικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων συστημάτων γυμναστικῆς καὶ 3ον. Τὴν λεπτομερῆ μελέτην τῶν κινήσεων ἀπὸ φυσιολογικῆς, ἀνατομικῆς καὶ μηχανικῆς ἀπόψεως.

Ὁ Franz Nachtegall στὴ Δανία ἔγινε ὁ εἰσηγητὴς τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς στὴ χώρα αὐτή. Στὰ 1799 ἄνοιξε τὸ πρῶτο κλειστὸ γυμναστήριο στὴν Κοπεγχάγη. Τὸ ἔργο του βασιζόταν πρωτίστως στὸ γερμανικὸ σύστημα. Ἡ Δανία εἶνε ἀπὸ τὶς πρῶτες χῶρες ποὺ εἰσήγαγαν τὴν γυμναστικὴ διὰ νόμου στὸ σχολικὸ πρόγραμμα. Ταὐτοχρόνως στὴ Γαλλία, τὴν Ἀγγλία καὶ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν διάδοσι τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς προώδευε ἀλματωδῶς καὶ ἄρχισε νὰ κατακτᾶ τὶς μεγάλες μᾶζες ἰδίως τῶν νέων, καὶ κατέληξε νὰ φθάσῃ τὴν σημερινὴ τεραστία ἐξάπλωσί της.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ἡ σωματικὴ ἀγωγὴ λόγῳ τῆς σπουδαίας θέσεως ποὺ πῆρε στὴ ζωή μας ἔγινε τὸ ἀντικείμενο ἐπιστημονικῶν μελετῶν καὶ πειραματισμῶν. Πολλὲς ἐξέχουσες ἐπιστημονικὲς φυσιογνωμίες στὴν νεώτερη φυσιολογία, βιολογία καὶ ψυχολογία ἐμελέτησαν καὶ μελετοῦν τὴν σωματικὴ ἀγωγὴ ἀπὸ τὶς πολυάριθμες πλευρές της. Τεραστία ἐργασία ἔχει συντελεσθῆ καὶ συντελεῖται σὲ μελέτες, ἐρευνες καὶ πειραματισμοὺς ἐν σχέσει μὲ τὶς πολλαπλὲς ἐπιδράσεις τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς. Ἡ κίνησις αὐτὴ εἶνε μία εὐεργετικὴ ἀντίδρασι ἐνάντια στὴν ἀσύνετη τάσι μερικῶν ποὺ διεφήμισαν ἐπιφανειακοὺς τύπους σωματικῆς ἐξασκήσεως καὶ φιλοδόξησαν νὰ διαμορφώσουν παράλογες θεωρίες χωρὶς γερὰ ἐπιστημονικὰ θεμέλια γιατὶ τοὺς ἔλειπε ἡ γνῶσις τῶν στοιχειωδῶν νόμων ποὺ διέπουν τὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό.

Η ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ Π. ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΕΝ ΤΗ ΑΝΩΤ. ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΤΟΥ «ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ» κ. Κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ ὅρος «ἐπιχείρησις», τὸν ὁποῖον μεταχειριζόμεθα εἰς τὰ μαθήματα ταῦτα, ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν αὐτοῦ ἔννοιαν σημαίνει πᾶσαν ὀργάνωσιν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Περιλαμβάνει λοιπὸν ὄχι ἁπλῶς τὴν ἐμπορικὴν ἐν γένει ἐπιχείρησιν, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν παραγωγὴν κέρδους, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην ὠργανωμένην ἐργασίαν, δι' ἧς ἐπιδιώκεται θεραπεία ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν.

Ἡ δὲ Λογιστικὴ ἀφορᾷ ὄχι μόνον τὸν ἔμπορον, τὸν βιομήχανον, τὸν τραπεζίτην, τὸν ἐπαγγελματίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν γεωργόν, τὸν κεφαλαιοῦχον, τὸν ἰατρόν, τὸν δικηγόρον, τὸν μηχανικόν, τὸν χημικόν, τὸν καλλιτέχνην, τὸν διδάσκαλον, τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν ὑπάλληλον, τὴν ἐκκλησίαν, τὸν ἱερέα, τὸν πολιτευτήν, τὸν οἰκογενειάρχην, τὸν τεχνίτην καὶ ἐν γένει πάντα οἰκονομικὸν ὀργανισμὸν κάτοχον μικρᾶς ἢ μεγάλης περιουσίας, ἥτις ἀποφέρει εἰς σόδημα καὶ ἀπαιτεῖ δαπάνας.

Κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Μετὰ τὴν ἀπαραίτητον ταύτην ἐξήγησιν διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐπιχειρήσεως», θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐκθέσωμεν δι' ὀλίγων τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἔργον τῆς Λογιστικῆς, διότι ἡ κατανόησις αὐτῶν εἶνε τὸ πρῶτον βῆμα διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχῶν τῆς Λογιστικῆς καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐπιχειρήσεων.

***

Ὁ κύριος μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἔχει ἀνάγκην ὡρισμένων πληροφοριῶν σχετικῶς πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐπιχειρήσεώς του καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς προκειμένου νὰ προδιαγράψῃ ἐσκεμμένως τὴν μέλλουσαν αὐτῆς πορείαν.

Κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιχειρήσεως δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ προβλήματα ὀργανώσεως καὶ χρηματοδοτήσεως, ἀγορᾶς ἢ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἢ πωλήσεως διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων μόνη ἡ Λογιστικὴ εἶνε ἁρμοδία νὰ δώσῃ τὰς ἀπαιτουμένας πληροφορίας.

Κυρίως ἡ Λογιστικὴ μιᾶς ἐπιχειρήσεως συνεπάγεται τὴν ὀργάνωσιν τῶν μέσων τῆς ἐγγραφῆς, τὴν ἐγγραφὴν τῶν οἰκονομικῶν πράξεων, τὸν ἔλεγχον τῶν ἐγγραφῶν καὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ διερμήνευσιν αὐτῶν.

***

Αἱ ἐγγραφαὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνωνται ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε. Ἀπαιτεῖται προηγουμένως ὀργάνωσις τῶν βιβλίων, τῶν λογαριασμῶν καὶ τῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ λογιστικὸν σύστημα τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ εἶνε τοῦτο ἔργον τοῦ ὀργανωτοῦ—λογιστοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὰ δικαιολογητικὰ ἔγγραφα σημειοῦνται αἱ ἀπαιτούμεναι πρὸς ἀπόδειξιν τῶν πράξεων καὶ τὴν ἐγγραφὴν αὐτῶν πληροφορίαι, τὰ δὲ βιβλία καὶ οἱ λογαριασμοὶ χρησιμεύουσι πρὸς ἐγγραφὴν τῶν πράξεων.

Αἱ πληροφορίαι, αἵτινες χρειάζονται πρὸς σύνταξιν τῶν οἰκονομικῶν καταστάσεων, τὰς ὁποίας ἀπαιτοῦσιν ἡ διεύθυνσις καὶ οἱ λοιποὶ ἐνδιαφερόμενοι, λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐγγραφῶν.

Τὸ εἶδος τῶν οἰκονομικῶν καταστάσεων, ὡς καὶ ἡ ὀργάνωσις τοῦ λογιστικοῦ συστήματος ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ εἴδους τῶν ἀπαιτουμένων πληροφοριῶν.

Ὁ δὲ ὀργανωτικὸς κλάδος τῆς Λογιστικῆς, ἐνῷ ἔρχεται πρῶτος κατὰ σειρὰν δὲν εἶνε δυνατὸν καὶ νὰ διδαχθῇ κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν, διότι ἀπαιτεῖται πρὸς πλήρη αὐτοῦ κατανόησιν ἡ τελεία γνῶσις τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς Λογιστικῆς καὶ ἡ πεῖρα τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς Λογιστικῆς.

Ἡ ἐγγραφὴ τῶν οἰκονομικῶν πράξεων μιᾶς ἐπιχειρήσεως συνεπάγεται ἐφαρμογὴν ὡρισμένων ἀρχῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ θεμέλια τοῦ διπλογραφικοῦ συστήματος. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀπαιτεῖ ἀνάλυσιν ἑκάστης οἰκονομικῆς πράξεως πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐγγραφὴν αὐτοῦ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐν οἱαδήποτε στιγμῇ ἡ περιουσία τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα τῶν δικαιούχων.

Ἡ ἐγγραφὴ τῶν πράξεων ἀποτελεῖ τὴν χρονολογικὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ὅταν δὲν χρησιμοποιῆται τὸ διπλογραφικὸν σύστημα γίνεται μόνον μερικὴ ἐγγραφὴ τῶν πράξεων, ἡ ὁποία φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν εἶνε πλήρης. Ἡ ἀτελὴς αὕτη ἐγγραφὴ εἶνε γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἁπλογραφία.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐγγραφῆς τῶν πράξεων, ὅστις εἰς μερικὰς ἁπλᾶς περιπτώσεις θεωρεῖται ἐπαρκής, γενικῶς δὲν συνιστᾶται, διότι δὲν προσφέρει οὔτε ἀποτελεσματικὰ μέσα ἐλέγχου, οὔτε ἀρκετὰς πληροφορίας ἀφορώσας τὰ αἴτια τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς περιουσίας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς δικαιωμάτων.

Ὁ κλάδος τῆς ἐγγραφῆς τῶν οἰκονομικῶν πράξεων εἰς βιβλία (κατάστιχα) καλεῖται καταστιχογραφικὸς καὶ ὁ ἐνεργῶν τὰς ἐγγραφὰς καταστιχογράφος.

Εἰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις τὸ αὐτὸ πρόσωπον δύναται νὰ ἐγγράφῃ τὰς πράξεις καὶ νὰ ὀργανώνῃ καὶ νὰ ἐλέγχῃ καὶ νὰ διερμηνεύῃ τὰ δεδομένα τῶν ἐγγραφῶν καὶ νὰ συντάσσῃ τὰς οἰκονομικὰς καταστάσεις διὰ τὴν Διεύθυνσιν. Τὸ ἔργον αὐτοῦ πλησιάζει τὸ τοῦ λογιστοῦ.

Εἰς τὰς μεγαλειτέρας ὅμως ἐπιχειρήσεις τὸ ἔργον τοῦ λογιστοῦ εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κεχωρισμένον ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ καταστιχογράφου ἢ βοηθοῦ λογιστοῦ, διότι οὗτος ἀσχολεῖται κυρίως εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ λογιστικοῦ συστήματος, εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ἐγγραφῶν καὶ εἰς τὴν διερμήνευσιν αὐτῶν πρὸς ὁδηγίαν τῆς διευθύνσεως.

Ὁ ἔλεγχος δύναται νὰ εἶνε συνεχὴς καὶ περιοδικός.

Κατὰ τὴν ὀργάνωσιν πρέπει νὰ λαμβάνηται πρόνοια ὅπως ἐνεργῆται συνεχὴς ἐσωτερικὸς ἔλεγχος τῶν ἐγγραφῶν.

Τὸ διπλογραφικὸν δὲ σύστημα τῶν ἐγγραφῶν διευκολύνει τὴν λειτουργίαν ἐσωτερικοῦ ἐλέγχου τῶν πράξεων διὰ διαφόρων μεθόδων.

Ἐπιβάλλεται ὅμως ἐκτὸς τοῦ συνεχοῦς ἐσωτερικοῦ ἐλέγχου καὶ περιοδικὸς τοιοῦτος.

Ἡ ἀνάγκη αὕτη ἠνάγκασε τὰς ἐπιχειρήσεις νὰ χρησιμοποιῶσιν ἀνεγνωρισμένους πραγματογνώμονας λογιστὰς πρὸς περιοδικὸν ἔλεγχον τῶν ἐγγραφῶν καὶ σύνταξιν καταστάσεων κεκυρωμένων παρ' αὐτῶν.

Τὸ ἔργον τῶν ἀνεγνωρισμένων λογιστῶν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς ἐλέγχους. Δύνανται οὗτοι νὰ προβαίνωσι καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν λογιστικῶν συστημάτων, νὰ ἐνεργῶσιν οἱανδήποτε λογιστικὴν ἢ τεχνικὴν πραγματογνωμοσύνην καὶ νὰ συντάσσωσιν εἰδικὰς ἐκθέσεις κλπ.

Οἱ ἀνεγνωρισμένοι λογισταὶ ὑποβάλλονται εἰς ἐξετάσεις πρὸς ἀπόκτησιν εἰδικοῦ διπλώματος.

Αἱ ἐξετάσεις αὗται πρέπει νὰ περιλαμβάνωσι τὰ ἑξῆς, κατὰ τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας ὑπόμνημα τῆς Πανελληνίου Ἐπιστημονικῆς Λογιστικῆς Ἑταιρίας προκειμένου περὶ δοκιμασίας τῶν ὁρκωτῶν λογιστῶν, ἦτοι:

Ὀργάνωσιν ἐπιχειρήσεων.

Ἐμπορικὰ καὶ Οἰκονομικὰ Μαθηματικά.

Γενικὴν καὶ Ἐφηρμοσμένην Λογιστικὴν (ἐμπορικήν, βιομηχανικήν, γεωργικήν, ναυτικήν, τραπεζιτικήν, Ἀσφαλειῶν, Συνεταιρισμῶν, δημόσιον λογιστικὸν κλπ.).

Ἀνάλυσιν Ἰσολογισμῶν καὶ Καταστάσεων Ἀποτελεσμάτων — Ἐκθέσεις πραγματογνωμοσύνης.

Στοιχεῖα ἐφηρμοσμένης στατιστικῆς.

Ἐλεγκτικήν.

Ἐμπορικήν, Βιομηχανικὴν καὶ Τραπεζιτικὴν Οἰκονομίαν.

Στοιχεῖα Ἀστικοῦ Δικαίου καὶ Πολιτικῆς Δικονομίας, Ἐμπορικὸν Δίκαιον.

Δημόσια Οἰκονομικὰ καὶ Φορολογικὴν Νομοθεσίαν.

Μίαν ξένην γλῶσσαν (Γαλλικήν, Ἀγγλικήν, Γερμανικήν, Ἰταλικήν).

Οἱ ὑποψήφιοι τῶν ἐξετάσεων τούτων πρέπει νὰ ἔχωσιν εὐρυτάτην μόρφωσιν εἰς τὰ ἀνωτέρω μαθήματα καὶ μεγάλην πεῖραν ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῇ τῆς Λογιστικῆς.

Οἱ κάτοχοι τοῦ διπλώματος πραγματογνώμονος λογιστοῦ εἶνε συνήθως εἰς θέσιν νὰ φέρωσιν εἰς πέρας οἱανδήποτε λογιστικὴν ὑπόθεσιν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἔμποροι ἐπωφελοῦνται τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας οὗτοι προσφέρουν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λογιστικοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, Ἀμερικῇ, Γαλλίᾳ κλπ. ἐξασκοῦσι χιλιάδες ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένων λογιστῶν, δυναμένων νὰ προσφέρωσι δημοσίᾳ τὰς ὑπηρεσίας των κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μηχανικῶν, τῶν δικηγόρων, τῶν ἰατρῶν κλπ.

***

Ἡ Λογιστικὴ χρησιμοποιουμένη ὡς ὄργανον ἐγγραφῆς τῶν πράξεων μιᾶς ἐπιχειρήσεως εἶνε ἁπλῶς μέσον ἀποβλέπον πρὸς ἕνα σκοπόν. Διὰ νὰ προσλάβῃ δὲ τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς ἀξίας της ἐπιβάλλεται ἡ διερμήνευσις τῶν ἐγγραφῶν.

Πρέπει νὰ συνταχθῶσιν οἰκονομικαὶ καταστάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἡ

Διεύθυνσις λαμβάνει ὅλας τὰς ἀπαιτουμένας πληροφορίας πρὸς λύσιν τῶν παρουσιαζομένων προβλημάτων καὶ λῆψιν τῶν ἐπιβεβλημένων μέτρων.

Αἱ καταστάσεις αὗται εἶνε γνωσταὶ ὑπὸ τοὺς τίτλους Ἰσολογισμὸς καὶ Κατάστασις Ἀποτελεσμάτων. Ὁ Ἰσολογισμὸς δεικνύει τὴν περιουσίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν δοθείσῃ στιγμῇ ὡς καὶ τὴν καθαρὰν περιουσίαν τοῦ κυρίου τῆς ἐπιχειρήσεως.

Διὰ τῆς συγκρίσεως δὲ τοῦ τελευταίου Ἰσολογισμοῦ πρὸς τὸν προηγούμενον ἐξάγεται κατὰ πόσον ηὐξήθη ἢ ἠλαττώθη ἡ καθαρὰ περιουσία διαρκούσης ὡρισμένης χρονικῆς περιόδου.

Ἐν τούτοις, ἡ γνῶσις τοῦ ποσοῦ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς καθαρᾶς περιουσίας δὲν εἶνε ἀρκετὴ καὶ διὰ τοῦτο συντάσσεται καὶ ἡ Κατάστασις Ἀποτελεσμάτων, ἥτις δεικνύει λεπτομερῶς τὸ προκῦψαν ἐκ τῶν οἰκονομικῶν πράξεων εἰσόδημα καὶ τὸ κόστος τοῦ εἰσοδήματος τούτου.

***

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἔργου τῆς Λογιστικῆς, τὸ ὁποῖον συνοψίζεται εἰς τοὺς τέσσαρας αὐτῆς κλάδους: τῆς ὀργανώσεως, τῆς ἐγγραφῆς, τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς διερμηνεύσεως, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ περιγράψωμεν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἤτοι τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας ἡ Λογιστικὴ προσφέρει.

Ἐφ' ὅσον ὁ κύριος μιᾶς ἐπιχειρήσεως δύναται νὰ συγκρατῇ εἰς τὸν νοῦν του πᾶν ὅ,τι λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν λειτουργίαν αὐτῆς δὲν παρίσταται ἀνάγκη σημειώσεως τῶν πράξεών της. Ἐὰν ὅμως τὸ εἶδος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως εἶνε τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ δύναται οὗτος νὰ ἐνθυμῆται τὰ συμβαίνοντα, ἐπιβάλλεται ἡ ἐνέργεια συστηματικῶν ἐγγραφῶν.

Τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῶν πληροφοριῶν, τῶν ὁποίων λαμβάνει ἀνάγκην ὁ κύριος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἀναντιρρήτως ὁ παντοπώλης δὲν χρειάζεται τὰς αὐτὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἀξιοῖ νὰ ἔχῃ ὁ διευθυντὴς μιᾶς μεγάλης βιομηχανικῆς Ἑταιρίας. Πάντως ὅμως καὶ οἱ δύο ἔχουσιν ἀνάγκην ὡρισμένων πληροφοριῶν, ἡ Λογιστικὴ δὲ εἶνε ἐκείνη ἥτις προσφέρει τὰς πληροφορίας ταύτας.

Ἀσχέτως δὲ πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας χρειάζεται ὁ ἐπιχειρηματίας, πρέπει αὗται νὰ ληφθῶσιν ἐκ τῶν ἐγγραφῶν. Ἐὰν δὲ δὲν εἶνε ἐγγεγραμμέναι συστηματικῶς ὅλαι αἱ οἰκονομικαὶ πράξεις τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἀπαιτουμένων πληροφοριῶν.

Ἡ πρώτη λοιπὸν ὑπηρεσία τῆς Λογιστικῆς εἶνε ἡ παροχὴ πληροφοριῶν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ εἶνε οὗτοι πολλοί.

Ἡ ἵδρυσις πάσης ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως κατὰ κανόνα, ἀποβλέπει εἰς τὴν παραγωγὴν κέρδους. Ὁ ἱδρυτὴς τοποθετεῖ τὴν περιουσίαν του εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἀναμένει τὴν ἐκ τῆς καλῆς διευθύνσεως αὔξησιν αὐτῆς.

Εἶνε δυνατὸν δὲ νὰ καταβληθῇ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐπιπρόσθετον κεφάλαιον παρὰ κεφαλαιούχων, οἵτινες ἤθελον πεισθῇ πρὸς τοποθέτησιν τῶν κεφαλαίων των εἰς αὐτήν. Καὶ τοιουτοτρόπως δύνανται καὶ ἄλλοι νὰ ἀποβῶσι συνέταιροι τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ συνεργάται τῆς διευθύνσεως, ἐὰν θέλωσι. Διὰ τῆς συμμετοχῆς δὲ καὶ νέων προσώπων εἰς τὴν διεύθυνσιν, δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ ἐπέκτασις τῆς ἐπιχειρήσεως.

Πρὸς τούτοις διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς πίστεως εἶνε δυνατὸν νὰ αὐξηθῇ ὁ κύκλος τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιχειρήσεως, διότι γίνονται ἀγοραὶ ἐπὶ πιστώσει καὶ δάνεια παρὰ Τραπεζῶν. Ἐνδιαφέρονται δὲ τώρα διὰ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ οἱ πιστωταί.

Τὸ Κράτος ἐπίσης ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἐπιχειρήσεως, διότι ἐπιβάλλει φόρους ἐπὶ τῶν κερδῶν.

Πληροφορίαι ὅθεν ἀφορῶσαι τὰς ἐργασίας ἑκάστης ἐπιχειρήσεως καὶ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς θέσιν, παρέχονται πρὸς τοὺς δικαιουμένους νὰ ἔχωσι τοιαύτας διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους, ἤτοι :

1) Πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην, διότι δι' αὐτὸν ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὡς μέσον γενικῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως.

2) Πρὸς τὴν διεύθυνσιν, διότι δι' αὐτὴν ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὡς μέσον ἐλέγχου τῶν πράξεων.

3) Πρὸς τοὺς κεφαλαιούχους, διότι δι' αὐτοὺς ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὡς μέσον προστασίας τῶν τοποθετημένων κεφαλαίων των.

4) Πρὸς τοὺς πιστωτὰς, διότι δι' αὐτοὺς ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὡς μέσον ἐλέγχου τῆς πιστωτικῆς δυνάμεως τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ

5) Πρὸς τὸ Κράτος, διότι δι' αὐτὸ ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὡς μέσον ἐπιβολῆς φορολογίας καὶ κατατάξεως τῶν φορολογουμένων ἐπιχειρήσεων.

***

Ὁ κύριος μιᾶς ἐπιχειρήσεως δύναται νὰ διευθύνῃ τὴν ἐπιχείρησιν εἴτε μόνος εἴτε τῇ βοηθείᾳ ἄλλων ἢ νὰ ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἄλλους. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Λογιστικὴ θὰ παρέχῃ τὰς ἀναγκαιούσας εἰς τὴν διεύθυνσιν πληροφορίας, ἀναλύουσα τὰς πράξεις τοῦ παρελθόντος. Ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἀποβαίνει μέσον διερμηνεύσεως τῆς παρούσης καταστάσεως καὶ καταστρώσεως τῆς μελλοντικῆς πορείας τῆς ἐπιχειρήσεως.

***

Ἡ βαθεῖα καὶ πλήρης γνῶσις μιᾶς ἐπιχειρήσεως εἶνε ὁ θεμελιώδης ὅρος τῆς ἀποτελεσματικῆς αὐτῆς διευθύνσεως.

Ἡ ἐπιτυχία ἑνὸς διευθυντοῦ ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας παρέχει αὐτῷ ἡ Λογιστικὴ καὶ ἐκ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ πρὸς διερμήνευσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν πληροφοριῶν τούτων διὰ τὴν μέλλουσαν σταδιοδρομίαν τῆς ἐπιχειρήσεως.

***

Ἐξ ἄλλου, οἱ συμμετέχοντες εἰς μίαν ἐπιχείρησιν χωρὶς καὶ νὰ λαμβάνωσι μέρος ἐνεργὸν εἰς τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς πρέπει νὰ ἐξάγωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν λογιστικῶν καταστάσεων τὰς πληροφορίας τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἀνάγκην πρὸς διάκρισιν μεταξὺ τῶν καλῶν καὶ κακῶν τοποθετήσεων καὶ ἀνάλυσιν τῶν εὐκαιριῶν, αἵτινες παρουσιάζονται πρὸς τοποθέτησιν τῶν κεφαλαίων.

***

Ἡ Λογιστικὴ εἶνε καὶ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνονται πολλαὶ πληροφορίαι χρησιμεύουσαι πρὸς ἀνάλυσιν τῆς καταστάσεως μιᾶς ἐπιχειρήσεως προκειμένου νὰ ἀποφασισθῇ ἡ χορήγησις ἢ ἐπέκτασις πιστώσεως εἰς αὐτήν. Αἱ Τράπεζαι βασίζονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπὶ λογιστικῶν καταστάσεων συντεταγμένων παρ' ἀνεγνωρισμένων λογιστῶν προκειμένου νὰ χορηγήσωσι πιστώσεις. Οἱ δὲ διευθυνταὶ τῶν πιστώσεων βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν λογιστικῶν τούτων καταστάσεων προσδιορίζουσι τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὸ ποσὸν τῶν πιστώσεων τούτων. Αἱ Τράπεζαι συνήθως ἀπαιτοῦσιν ὅπως αἱ ἐπιχειρήσεις ὑποβάλλωσιν εἰς αὐτὰς τὰς ἐτησίας λογιστικὰς καταστάσεις, ὅπως εἶνε εἰς θέσιν νὰ συγκρίνωσιν αὐτὰς ἐν οἱᾳδήποτε ἐποχῇ προκειμένου νὰ χορηγήσωσιν εἰς αὐτὰς δάνεια.

Β'

Τὸ Κράτος, ἐξ ἄλλου, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ

φόρους ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Αἱ δὲ Οἰκονομικαὶ Ἐφορίαι δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων.

Αἱ ὑποκείμεναι εἰς φορολογίαν ἐπιχειρήσεις ὑποβάλλουσιν εἰς τὰς Οἰκονομικὰς Ἐφορίας σχετικὰς λογιστικὰς καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ εἶνε ὁμοιόμορφοι, καθ' ὑπόδειξιν τῆς κρατικῆς ὑπηρεσίας.

Τὸ Κράτος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ προσέτι ὁμοιόμορφον λογιστικὸν σύστημα εἰς τὰς ὁμοειδεῖς ἐπιχειρήσεις μεθ' ὧν συμβάλλεται. Ἡ δὲ σχετικὴ κρατικὴ ὑπηρεσία χρησιμοποιοῦσα πρόσωπα γνωρίζοντα τελείως τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πρακτικὴν τῆς Λογιστικῆς, θὰ ἠδύνατο νὰ καθιερώσῃ δι' αὐτὰς ὁμοιομόρφους ταξινομήσεις λογαριασμῶν καὶ λογιστικὰς Καταστάσεις, ἵνα ἀποβαίνῃ εὔκολος ἡ σύγκρισις καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων τῆς δημοσίας ὠφελείας πρὸς περιορισμὸν τῶν ὑπερβολικῶν τιμῶν καὶ οἱωνδήποτε ἄλλων ὑπερβασιῶν. Τοιαῦται ἐπιχειρήσεις παρ' ἡμῖν εἶνε αἱ τῶν Σιδηροδρόμων, Τροχιοδρόμων, Ἠλεκτρικοῦ Φωτισμοῦ, Φωταερίου, Τηλεφώνων, Τηλεγράφων, Αὐτονόμων Ὀργανισμῶν κλπ.

Τὸ Κράτος πολλάκις ἐπιχειρεῖ καὶ ἐργασίας ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς φύσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει εἰς αὐτὸ ὅπως καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς μέσον Διευθύνσεως.

Ἀλλὰ τὸ Κράτος ἐνεργεῖ καὶ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ, συνάπτει καὶ διαχειρίζεται δάνεια, διαθέτει ἀκίνητον περιουσίαν. Ὥστε ἡ Λογιστικὴ εἶνε ἐπιβεβλημένη δι' αὐτὸ καὶ δὴ ὑπὸ τὴν τελειοτέραν αὐτῆς μορφὴν πρὸς πρόληψιν σφαλμάτων καὶ καταχρήσεων, αἵτινες συμπαρομαρτοῦσιν κατὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου πλούτου λόγῳ τῆς φυσικῆς ἀδιαφορίας τῶν κρατικῶν ὀργάνων, τῆς ἐλλείψεως συστηματικοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς συνήθους ἀτιμωρησίας τῶν καταχραστῶν.

Οἱ αὐτοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι τὴν τελείαν ἐφαρμογὴν τῆς λογιστικῆς καὶ διὰ τοὺς δήμους, τὰς κοινότητας, τὰς ἐκκλησίας, τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ τοὺς αὐτονόμους οἰκονομικοὺς ὀργανισμοὺς ἐν γένει.

Ἡ κοινωνία προκειμένου περὶ τοῦ Κράτους, τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων, ἐκκλησιῶν, μονῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων καὶ συνεταιρισμῶν καὶ αὐτονόμων ὀργανισμῶν, εὐχαρίστως θὰ ἐδέχετο πληροφορίας περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τιμίας διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῶν νομικῶν τούτων προσώπων.

***

Ἐξ ὅλων ὅσα ἐξεθέσαμεν ἤδη ἐξάγεται ὅτι ἡ παροχὴ πληροφοριῶν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους οἰκονομικοὺς συντελεστὰς εἶνε ὁ κύριος σκοπὸς τῆς Λογιστικῆς.

Πρόκειται ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τοὺς εἰδικοὺς λόγους ἢ παράγοντας, οἵτινες συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Λογιστικῆς ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ πληροφορίαι αὗται.

Ἀμφότεροι, ὅ τε λογιστὴς καὶ ὁ κύριος τῆς ἐπιχειρήσεως, πρέπει νὰ κατέχωσιν ἐπαρκῶς τὰς ἀρχὰς τῆς Λογιστικῆς, πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν ὠφελημάτων, ἅτινα δύνανται νὰ προκύψωσι α') ἐκ τῆς ἀρτίας ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τῆς ἐγγραφῆς τῶν οἰκονομικῶν πράξεων καὶ β') ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν πληροφοριῶν αἵτινες ἀφορῶσι τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐν γένει ἔχουσι συμφέρον νὰ χρησιμοποιῶσι τὰς πληροφορίας ταύτας, εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐννοῶσιν ἔν τινι βαθμῷ τὴν Λογιστικήν.

Ὑπάρχουν ὡρισμένοι παράγοντες, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ σπουδάσῃ καὶ

κατανοήσῃ τις καλῶς προκειμένου νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν Λογιστικὴν ὡς μέσον διευθύνσεως ἐπιχειρήσεως.

Οἱ παράγοντες οὗτοι εἶνε οἱ ἑξῆς :

1) Οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς Λογιστικῆς.
2) Αἱ μέθοδοι τῆς ἐκθέσεως τῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν.
3) Αἱ πηγαὶ τῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν.
4) Ἡ συλλογὴ τῶν πληροφοριῶν καὶ
5) Ἡ ἐγγραφὴ τῶν στοιχείων αὐτῶν.

Ἐτονίσθη ἤδη, ὅτι ἡ κυρία ὑπηρεσία τῆς Λογιστικῆς εἶνε ἡ παροχὴ πληροφοριῶν πρὸς ὄφελος τῶν ἐνδιαφερομένων

Αἱ σχετικαὶ αὗται πληροφορίαι καταλλήλως συλλεγόμεναι καὶ χρησιμοποιούμεναι καθιστῶσι τὴν Λογιστικὴν ὄργανον μετρήσεως τῆς δράσεως, ὄργανον ἐλέγχου καὶ προλήψεως τῶν λαθῶν καὶ τῶν καταχρήσεων, ὁδηγὸν χαράξεως μελλοντικῆς πορείας καὶ μέσον προβλέψεως.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ὑγιῶν λογιστικῶν ἀρχῶν εἶνε δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἀποτελεσματικὴ ἐνέργεια τῶν ἀτόμων, τῶν μεθόδων κατασκευῆς καὶ πωλήσεως τῶν τμημάτων ἐργοστασίων ἢ καταστημάτων καὶ τῶν ὑποκαταστημάτων. Τοιουτοτρόπως ἐπιτυγχάνεται ἡ διάγνωσις τῶν ἐπικερδῶν κλάδων μιᾶς ἐπιχειρήσεως.

***

Ὅταν ἡ ἐπιχείρησις ἐκτείνεται εἰς σημεῖον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ δύναται ὁ κύριος τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ὁ γενικὸς διευθυντὴς νὰ ἐξασκήσῃ ἔλεγχον ἐπὶ τῶν διαφόρων τμημάτων ἢ ὑποκαταστημάτων τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐλέγχου ἀνατίθεται εἰς ἄλλους. Ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει ὄχι μόνον ὡς μέσον μετρήσεως τῆς δράσεως τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν διευθυντῶν τμημάτων καὶ ὑποκαταστημάτων. ἀλλὰ καὶ ὡς μέσον ἐλέγχου τῶν ὑπευθύνων τούτων ὑπαλλήλων.

Ὁ δὲ γενικὸς διευθυντὴς, λαμβάνων γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν ἑκάστου διευθυντοῦ τμήματος ἢ ὑποκαταστήματος διὰ Καταστάσεων συντασσομένων ὑπὸ τοῦ λογιστοῦ ἐλεγκτοῦ, δύναται τῇ βοηθείᾳ τῶν πληροφοριῶν τούτων νὰ ἐξασκῇ ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐνδείκνυται καὶ νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

***

Ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι ἡ Λογιστικὴ προλαμβάνει καὶ τὰ λάθη. Πράγματι κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Λογιστικῆς μιᾶς ὑπηρεσίας, πρέπει νὰ λαμβάνηται πρόνοια καὶ δι' ἐσωτερικὸν ἔλεγχον τῶν πράξεων, ἀποβλέποντα εἰς τὴν πρόληψιν λαθῶν ἢ ἀταξιῶν. Διὰ περιοδικοῦ δὲ ἐλέγχου τῶν ἐγγραφῶν δύναντα: νὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ ἀνωμαλίαι ἢ ἀπόπειραι κλοπῆς ἢ ἀπάτης τῆς ἐπιχειρήσεως.

***

Ἡ Λογιστικὴ χρησιμεύει καὶ ὡς ὁδηγὸς χαράξεως μελλοντικῆς πορείας τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὰ ἀποτελέσματα διαφημίσεων, μεθόδων κατασκευῆς καὶ πωλήσεως δύνανται κάλλιστα νὰ μετρηθῶσι καὶ τὰ μέτρα ταῦτα νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς βάσις εἴτε πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς παλαιᾶς τακτικῆς εἴτε πρὸς χάραξιν νέας πορείας.

***

Ἡ Λογιστικὴ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μέσον προβλέψεως.

Πᾶς ὅστις προβλέπει τὰς συνθήκας ἑνὸς ἀνωμάλου καιροῦ καὶ ἐφοδιάζεται διὰ τῶν ἀπαιτουμένων μέσων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν συνθηκῶν τούτων κρίνει καλῶς.

'Αλλὰ καὶ ὁ ἔμπορος ὅστις προβλέπει μίαν περίοδον ὑποτιμήσεως τῶν τιμῶν ἢ περίοδον ἐμπορικῆς κρίσεως καὶ σχεδιάζει συμφώνως πρὸς τὴν πρόβλεψιν ταύτην τὰς ἐμπορικάς του ἐργασίας, ἐπίσης κρίνει καλῶς.

'Ακριβῶς δὲ ὅπως τὸ βαρόμετρον παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς πρόβλεψιν τῶν καιρικῶν συνθηκῶν πληροφορίας, οὕτω καὶ ἡ Λογιστικὴ δύναται νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν ἔμπορον διὰ τῶν πληροφοριῶν αἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς πρόβλεψιν τῶν σχετικῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν.

***

'Αλλ' ἐκτὸς τῶν ἀντικειμενικῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν προηγουμένως ὡς παράγοντας τῆς Λογιστικῆς, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ αἱ μέθοδοι τῆς ἐκθέσεως τῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν.

'Εὰν ὁ κύριος τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν διεύθυνσιν μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἠρώτα τὸν λογιστὴν «ποῦ εὑρισκόμεθα», θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὑποβάλλων κατάστασιν δεικνύουσαν τὴν οἰκονομικὴν θέσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε ὁ κοινῶς λεγόμενος 'Ισολογισμὸς καὶ παρέχει πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς κεκτημένης περιουσίας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς δικαιωμάτων τοῦ κυρίου τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῶν τρίτων, ἐὰν ὑπάρχωσι τοιοῦτοι.

'Εὰν δὲ ὁ λογιστὴς ἠρωτᾶτο «πῶς ἐφθάσαμεν ἐκεῖ;» θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὑποβάλλων κατάστασιν, ἥτις θὰ παρουσίαζε τὰς ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως μεταβολὰς ὡς ἀποτέλεσμα τῶν πράξεων διαρκούσης ὡρισμένης χρονικῆς περιόδου. Ἡ κατάστασις αὕτη γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον Κατάστασις 'Αποτελεσμάτων καὶ ἄγνωστος ἐν 'Ελλάδι ὑπὸ τὴν νεωτέραν ὁλοκληρωτικὴν αὐτῆς μορφήν, παρέχει πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ τὸ ποσὸν τοῦ εἰσοδήματος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τοῦ κόστους ἢ τῶν ἐξόδων ἅτινα συνεπάγεται τὸ παρουσιαζόμενον εἰσόδημα.

Εἰς περίπτωσιν δὲ καθ' ἣν ἐτίθετο εἰς τὸν λογιστὴν τὸ ἐρώτημα «ποῦ βαίνομεν διὰ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς» δὲν θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀπαντήσῃ ὑποβάλλων σχετικὴν κατάστασιν. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται εἰδικὸς προϋπολογισμός. Ὁ διὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἔλεγχος δὲν ἀποβαίνει μόνον μέσον προβλέψεως, ἀλλὰ καὶ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ καταστρωθῇ ὡρισμένον σχέδιον δράσεως καὶ νὰ ἐξελεγχθῶσιν ἱκανοποιητικῶς αἱ πράξεις τῆς ἐπιχειρήσεως.

***

Ὁ λογιστὴς ὅστις ἐννοεῖ πλήρως τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς Λογιστικῆς καὶ γνωρίζει ποία πληροφορία ἀποβαίνει χρησιμωτέρα εἰς τὴν διεύθυνσιν, εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀποδώσῃ ὑπηρεσίαν πολὺ μεγαλειτέρας ἀξίας παρὰ ἐκεῖνος ὅστις γνωρίζει ἁπλῶς πῶς νὰ ἐγγράψῃ καὶ νὰ συντάξῃ τὰς συνήθεις λογιστικὰς καταστάσεις ἐκ τῶν ἐγγραφῶν του. Καίτοι δὲ ὁ 'Ισολογισμὸς καὶ ἡ Κατάστασις 'Αποτελεσμάτων δύνανται νὰ παράσχωσιν ὅλας τὰς συνήθεις πληροφορίας, ἐν τούτοις τὸ ἔργον τοῦ λογιστοῦ δὲν τελειώνει εἰς τὴν σύνταξιν τῶν καταστάσεων τούτων. Αἱ ἐγγραφαὶ θὰ ἔπρεπε νὰ παρέχωσι πολλὰς ἄλλας πληροφορίας στατιστικῆς φύσεως, αἵτινες καλῶς συλλεγόμεναι θὰ ἀπέβαινον χρησιμώταται εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν κίνησιν τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Δύνανται δὲ νὰ συγκεντρωθῶσιν ὑπὸ συγκριτικὴν μορφὴν πληροφορίαι ἀφορῶσαι τὰς ἀγοράς, τὰς πωλήσεις, τὸ προσωπικόν, τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, τὸ κόστος τῶν πωλήσεων, τὰ ἔξοδα τῶν τμημάτων καὶ πολλὰς ἄλλας ὑπηρεσίας τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ὅριον συντάξεως τοιούτων στατιστικῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν τίθε-

ται μόνον ὑπὸ τῆς ἐκτάσεως, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ λάβῃ ἡ ἐπωφελὴς χρησιμοποίησις αὐτῶν.

***

Πρέπει ὅμως νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰς πηγὰς τῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν.

Πηγαὶ τῶν λογιστικῶν πληροφοριῶν εἶνε αἱ ἐγγραφαί, αἵτινες εἶνε τριῶν εἰδῶν :

Ἀρχικαί, τελικαὶ καὶ βοηθητικαί.

Ὁ συνηθέστερος τύπος ἀρχικῆς ἐγγραφῆς εἶνε τὸ ἡμερολόγιον καὶ ὁ συνηθέστερος τύπος τελικῆς ἐγγραφῆς εἶνε τὸ καθολικόν.

Βοηθητικαὶ δὲ ἐγγραφαὶ εἶνε αἱ χρησιμεύουσαι ὡς συμπληρωματικαὶ πληροφορίαι, μὴ συμπεριλαμβανόμεναι εἰς τὰ ἡμερολόγια καὶ τὰ καθολικά, ὡς αἱ τῶν βιβλίων γραμματίων, ἀσφαλειῶν κλπ.

Ἕκαστον εἶδος ἐγγραφῆς ἐξυπηρετεῖ ὡρισμένον σκοπὸν εἰς ἓν λογιστικὸν σύστημα.

Αἱ πληροφορίαι αἵτινες χρειάζονται διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Ἰσολογισμοῦ καὶ τῆς Καταστάσεως Ἀποτελεσμάτων, δύνανται νὰ ληφθῶσιν ἐκ τῶν τελικῶν ἐγγρασῶν, εἰς τὰς ὁποίας ταξινομοῦνται τὰ δεδομένα τῶν οἰκονομικῶν πράξεων, οὕτως ὥστε νὰ εἶνε εὔκολος ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν διὰ τὴν σύνταξιν τῶν Καταστάσεων.

***

Εἶνε ἐνδιαφέρον ἐπίσης καὶ τὸ ζήτημα τῆς συλλογῆς πληροφοριῶν. Δοθέντος, ὅτι ὁ λογιστὴς ἐνεργεῖ πλήρεις ἐγγραφὰς τῶν πράξεων τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐπόμενον εἶνε ὅτι ὑπάρχουσι τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων δύναταί τις νὰ πληροφορηθῇ περὶ ὅλων τῶν γεγονότων, ἅτινα λαμβάνουσι καθημερινῶς χώραν.

Τὰ δικαιολογητικὰ ἔγγραφα, ὡς γνωστὸν, ἀποδεικνύουσι τὰς πράξεις ταύτας. Ἡ κατάλληλος δὲ χρῆσις τῶν ἐγγράφων τούτων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποβαίνει μέσον ἐγγραφῆς τῶν πράξεων, διευκολύνει καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐγγραφῶν.

Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔγγραφα ταῦτα δικαιολογοῦσι τὰς ἐγγραφάς.

Ἀπαιτεῖται δὲ ἄρτιον σχέδιον ὀργανώσεως, ὅπως ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις μιᾶς πράξεως, χωρὶς νὰ λάβῃ γνῶσιν ὁ λογιστής.

Ἡ παράλειψις ἢ ἀλλοίωσις ἐγγραφῆς μιᾶς πράξεως δύναται νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τελικῶν λογιστικῶν καταστάσεων, αἵτινες συντάσσονται ἐκ τῶν ἐγγραφῶν. Ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν αἵτινες λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐγγραφῶν εἶνε ἀπαραίτητος ὅρος τῆς χρησιμότητος αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ὁ λογιστὴς ἀδυνατῇ νὰ τηρῇ πλήρεις χρονολογικὰς ἐγγραφάς, δὲν θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ συντάσσῃ ἀκριβεῖς καταστάσεις.

Ὁ λογιστὴς, κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν πράξεων πληροφοριῶν, βοηθεῖται πολὺ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων. Οὕτω π.χ. τὸ τιμολόγιον ἀγορᾶς παρέχει τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῆς ἀγορᾶς πληροφορίαν, τὸ ἀντίγραφον τιμολογίου πωλήσεως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐγγραφὴ τῆς πωλήσεως ἢ νὰ παράσχῃ τὴν διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῆς πωλήσεως πληροφορίαν.

Ὁ κατάλογος τῶν χρηματικῶν ἀποστολῶν, παρέχει τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰσπράξεως πληροφορίαν, αἱ δὲ ἀποδείξεις ἢ τὰ στελέχη τῶν βιβλιαρίων ἐπιταγῶν παρέχουσι τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν πληρωμῶν πληροφορίας. Ἄλλα ἐμπορικὰ ἔγγραφα, χρησιμοποιούμενα κατὰ τὴν λειτουργίαν μιᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ τὰ ὁποῖα παρέχουσιν εἰς τὸ λογιστήριον τὰς ἀπαιτουμένας πληροφορίας εἶνε τὰ γραμμάτια, αἱ συναλλαγ-

ματικαὶ, τὰ ἐνοικιαστήρια, τὰ συμβόλαια τῶν ἐνυποθήκων δανείων, τὰ ἀσφαλιστήρια, αἱ φορτωτικαὶ, αἱ ἀποδείξεις τῆς ἀποθήκης κλπ.

Ἐκτὸς δὲ τῶν γενικῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων, χρησιμοποιοῦνται καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐσωτερικῆς χρήσεως, ὡς π. χ. δελτία ἡμερομισθίων, καταστάσεις πληρωμῶν, αἰτήσεις κλπ.

***

Ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ τῆς ἐγγραφῆς τῶν στοιχείων τῶν πληροφοριῶν.

Καθ' ὅσον λαμβάνει χώραν μία οἰκονομικὴ πρᾶξις πρέπει νὰ ἐγγραφῇ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς. Ὁ τρόπος τῆς ἐγγραφῆς τῶν οἰκονομικῶν πράξεων ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸν, τὸν καταστιχογραφικὸν κλάδον τῆς λογιστικῆς. Εἰς καὶ μόνος καταστιχογράφος δύναται νὰ ἐγγράφῃ ὅλας τὰς πράξεις μιᾶς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως. Ὅταν ὅμως τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως εἶνε τοιοῦτον ὥστε νὰ μὴ ἐπαρκῇ εἷς ὑπάλληλος διὰ τὴν ἐγγραφὴν ὅλων τῶν πράξεων τότε κατ' ἀνάγκην διαιρεῖται ἡ ἐργασία οὕτως, ὥστε νὰ γίνηται ἡ ἐγγραφὴ ὑπὸ περισσοτέρων προσώπων.

Εἰς τὰ καλῶς ὠργανωμένα λογιστήρια ἕκαστος ὑπάλληλος εἰδικεύεται εἰς τὴν ἐγγραφὴν ὡρισμένων πράξεων.

Χρησιμοποιοῦνται δὲ ἐπωφελῶς σήμερον καὶ πολλὰ μηχανικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐγγραφῶν καὶ τοῦ ὅλου λογιστικοῦ συστήματος μιᾶς ἐπιχειρήσεως, λόγῳ τῆς ταχύτητος καὶ τῆς ἀκριβείας αὐτῶν κατὰ τὴν ἐγγραφήν.

Ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις τί εἶνε ἡ Λογιστικὴ καὶ διατὶ δικαιολογεῖται ἡ ἀπαίτησις τῆς νεωτέρας κοινωνίας πρὸς ἐκλαΐκευσιν αὐτῆς, ἀφοῦ ὕψιστα κοινωνικὰ συμφέροντα διακυβεύονται ἐκ τῆς λογιστικῆς ἀταξίας, ἥτις μαστίζει σήμερον κατὰ μέγα μέρος τὰς οἰκονομικὰς ὀργανώσεις.

Εἰς τὸ ἑπόμενον μάθημα θὰ ἐξετάσωμεν τὸ βασικὸν πρόβλημα τῆς Λογιστικῆς καὶ τὴν λύσιν αὐτοῦ.

Κ. Παπαϊωάννου

ΟΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΡΧΗΓΟΥ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΩΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ κ. ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐργατικοὺς ἢ ἀστικοὺς συνεταιρισμούς, οἱ ὁποῖοι εἶνε ἐλάχιστα διαδεδομένοι εἰς τὸν τόπον μας, οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ παρουσιάζουν μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ ἡ σημασία των εἶνε ἐξαιρετικὴ καὶ λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ των—ἀνέρχεται περίπου εἰς 6000—καὶ διότι ἡ Ἑλλὰς εἶνε γεωργικὴ χώρα καὶ ἡ σημερινὴ κρίσις πιέζει περισσότερον τὰς γεωργικὰς τάξεις.

Καὶ τῶν ἐργατικῶν ἢ ἀστικῶν συνεταιρισμῶν, ἰδίως τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως, ἡ σημασία δὲν εἶνε μικρά, μάλιστα αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τῆς κρίσεως, καὶ ἴσως ὁμιλήσω καμμιὰ ἄλλη φορὰ περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ πάντως τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν σήμερον εἶνε σχετικῶς μικρότερον.

ΑΛ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Τί εἶνε λοιπὸν γεωργικοὶ συνεταιρισμοί; Πῶς ἐγεννήθησαν καὶ ποία εἶνε ἡ λειτουργία των; Ποῖα τὰ ἀποτελέσματά των;

Εἶνε φανερὸν ὅτι τὰ ζητήματα, ποὺ προβάλλουν αἱ ἐρωτήσεις αὐταὶ μόνον ἀκροθιγῶς ἠμποροῦν νὰ ἐξετασθοῦν εἰς τὴν στήλην αὐτὴν τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου, ποὺ εἶχε τὴν εὐτυχῆ ἔμπνευσιν νὰ ἐγκαινιάσῃ ἡ «Βραδυνή».

Ἀρχικῶς οἱ συνεταιρισμοὶ ἐκαλοῦντο συνεργατικαὶ ἑνώσεις. Ὁ ἑλληνικὸς αὐτὸς ὅρος ἦτο μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου γαλλικοῦ ὅρου (associations cooperatives) ποὺ ἐπήγασεν ἀπὸ τοὺς συνεταιρισμούς, οἱ ὁποῖοι συνίσταντο εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίαν τῶν μελῶν των, εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς ἐργασίας ἑνὸς ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αὐτὸ εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν ὡρισμένων εἰδῶν συνεταιρισμῶν, δηλ. ἐκείνων ποὺ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ παραγωγήν. Τοιοῦτοι συνεταιρισμοὶ εἶνε ἐπὶ παραδείγματι οἱ συνεταιρισμοὶ τῶν ἀρβυλοποιῶν, οἱ ὁποῖοι δι' αὐτὸ καλοῦνται ὀρθῶς συνεργατικαί.

Καὶ εἰς τὴν γεωργίαν ὑπάρχουν τοιοῦτοι συνεταιρισμοί. Παλαιότερα ἡ μεγάλη οἰκογένεια, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ περισσοτέρας οἰκογενείας ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀπετέλει ἕνωσιν κτημάτων, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἕνωσιν ἐργατικῶν δυνάμεων.

Καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν οἱ πρῶτοι γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ ποὺ ἱδρύθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἦσαν ἑνώσεις ἐργασίας. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι συνεταιρισμοί, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ηὐδοκίμησαν, δὲν χαρακτηρίζουν τὴν νεωτέραν συνεταιριστικὴν κίνησιν· δὲν ἐγεννήθησαν ἀπὸ γενικοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους

τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὀφείλονται εἰς εἰδικὰ αἴτια, ἐξαιρετικῶς ἐμφανιζόμενα καὶ ἔχουν ἐλαχίστην ἀνάπτυξιν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, ὅπου ἔχουν κοινωνιστικὴν μορφὴν καὶ ὀφείλονται εἰς τὸν κρατικὸν ἐξαναγκασμόν.

Οἱ σημερινοὶ γεωργικοὶ συνεταιρισμοί, οἱ ὀφειλόμενοι εἰς γενικὰ οἰκονομικὰ αἴτια, δὲν ἀποτελοῦν ἑνώσεις ἐργασίας. Εἶνε συνασπισμοὶ οἰκονομικῶν δυνάμεων. Στηρίζονται ἕκαστος εἰς πολλὰς μικρὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις ἢ οἰκονομίας, εἰς γεωργούς, οἱ ὁποῖοι συνασπίζονται πρὸς ἐπιδίωξιν ὡρισμένων οἰκονομικῶν σκοπῶν ποὺ ἔχουν σχέσιν μὲ τὰς ἰδιαιτέρας των γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀποβλέπουν εἰς τὴν προαγωγήν των. Ἐπὶ παραδείγματι οἱ γεωργοὶ συνασπίζονται διὰ νὰ πωλήσουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν σταφίδα ἢ τὸν καπνὸν ἢ τὰ φροῦτα ἢ τὰ σιτηρά, ἢ τὸ κρασί των ἢ διὰ νὰ μετατρέψουν τὶς ἐλιές των εἰς λάδι ἢ διὰ νὰ προμηθευθοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὸν σπόρον ποὺ χρειάζονται ἢ τὰ ἐργαλεῖα των ἢ διὰ νὰ εὑρίσκουν πιστώσεις ὑπὸ καλλιτέρους ὅρους ἢ διὰ νὰ ἀγοράσουν ἢ μισθώσουν πρὸς καλλιέργειαν γαίας ἢ τέλος διὰ νὰ χρησιμοποιοῦν ἀπὸ κοινοῦ γεωργικὰς μηχανάς.

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις αἱ ἰδιαίτεραι γεωργικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν μελῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ παραμένουν χωριστά. Ὁ συνασπισμὸς γίνεται μόνον διὰ τὴν πώλησιν ὡρισμένων προϊόντων ἢ διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν των ἢ διὰ τὴν προμήθειαν πιστώσεων ἢ ὡρισμένων εἰδῶν ἢ διὰ τὴν χρησιμοποίησιν ὡρισμένων πραγμάτων διὰ νὰ καλλιτερεύουν τοὺς ὅρους τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἐξ αὐτοῦ καθίσταται φανερὸν ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ εἶνε μία μορφὴ οἰκονομικὴ διάφορος ἀπὸ τὰς ἐμπορικὰς ἑταιρείας ὅπου ὑπάρχει ἢ μόνον συγκέντρωσις κεφαλαίων, ἄσχετος ἐντελῶς μὲ τὰς ἰδιαιτέρας οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἑταίρων ἢ κεφαλαίων καὶ ἐργασίας, ὁπότε ὅμως ἀποκλείεται ἢ τοὐλάχιστον ἀποκλείεται κατὰ κανόνα ἡ ὕπαρξις ἰδιαιτέρων σχετικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἑταίρων.

Οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπὸ ἀπόψεως σχέσεως μὲ τὰς ἰδιαιτέρας οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν συνεταίρων ὁμοιάζουν περισσότερον μὲ τὰ συνδικάτα ἢ τράστ, τὰ ἀποβλέποντα εἰς ὡρισμένας λειτουργίας (καθορισμὸν παραγωγῆς, καθορισμὸν τιμῶν, κατανομὴν πελατείας, κλπ.) ἐπωφελεῖς εἰς τὰς καθ' ἑκάστην ἐπιχειρήσεις ποὺ τὰ ἀποτελοῦν.

Ἀλλ' ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν συνασπισμοῦ, μεταξὺ συνεταιρισμῶν καὶ τράστ εἶνε κολοσσιαία. Διότι τὰ τράστ εἶνε κεφαλαιοκρατικοὶ ὀργανισμοί, στηρίζονται εἰς σχετικῶς μεγάλας ἐπιχειρήσεις καὶ ἔχουν ἀποκλειστικὸν χαρακτῆρα. Ἀντιστρόφως οἱ συνεταιρισμοὶ εἶνε συνασπισμοὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, δὲν ἔχουν ἀποκλειστικὸν χαρακτῆρα. Κάθε ὁμοία ἐπιχείρησις ἐφόσον πληροῖ ὡρισμένους ὅρους, εἶνε δεκτὴ εἰς τὸν συνεταιρισμόν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ νόμος ποὺ καθιερώνει τὴν νομικὴν προσωπικότητα τῶν συνεταιρισμῶν ὡς στοιχεῖον αὐτῶν θεωρεῖ τὸ ἀπεριόριστον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς ὡρισμένα εἴδη συνεταιρισμῶν γίνεται εἰς τὴν πρᾶξιν ἀπόκλισις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτήν, διότι ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνεταίρων εἶνε κάποτε ἀσύμφορος, ὅπως π. χ. εἰς βουτυροκομικοὺς συνεταιρισμούς ὅταν αἱ ἐγκαταστάσεις των δὲν ἐπιτρέπουν τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνεταίρων καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ γενικὸς κανὼν εἶνε τὸ ἀπεριόριστον τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τοὐλάχιστον ὁ σχετικῶς μεγάλος ἀριθμὸς τῶν συνεταίρων, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀνάγκην ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μικρῶν ἐπιχειρηματιῶν, τῶν μικρῶν γεωργῶν. Διὰ τοῦτο οἱ συνεταιρισμοὶ εἶνε δημοκρατικοὶ ὀργανισμοί, καὶ ἀσκοῦν ἀποκεντρωτικὴν οἰκονομικὴν ἐπίδρασιν, ἐνῷ ἀντιστρόφως τὰ συνδικᾶτα καὶ τὰ τράστ εἶνε ὀλιγαρχικοὶ ὀργανισμοί, ἐπενεργοῦν δὲ συγκεντρωτικῶς.

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν ποῖαι συνθῆκαι ἐπροκάλεσαν τὴν γέννεσιν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, ποῖα εἶνε τὰ γεννεσιουργικά των αἴτια. Ταῦτα δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας :

1) Εἰς μεταβολὰς ποὺ ἔλαβαν χώραν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ ποὺ ηὔξησαν σημαντικῶς τὰς ἀγοραστικὰς ἢ προμηθευτικὰς ἀνάγκας τῶν γεωργῶν καὶ κατὰ συνέπειαν κατέστησαν ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην δι' αὐτοὺς νὰ παράγουν προϊόντα πρὸς πώλησιν.

2) Εἰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν νὰ αὐξήσῃ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν καταναλωτῶν τῶν προϊόντων των καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν παραγωγῶν τῶν εἰδῶν, ποὺ ἔχουν ἀνάγκην οἱ γεωργοὶ καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων. Καὶ ὅταν λέγωμεν, νὰ αὐξηθῇ ἡ ἀπόστασις, ἐννοοῦμεν ὄχι τόσον τὴν γεωγραφικὴν ὅσον τὴν οἰκονομικὴν ἀπόστασιν ἡ ὁποία αὐξάνει τόσον περισσότερον ὅσον μεγαλείτερος ἀριθμὸς μεσαζόντων, μεσολαβουσῶν ἐπιχειρήσεων παρεμβάλλεται μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως.

Ἂς ἴδωμεν πλησιέστερα τὴν πρώτην κατηγορίαν τῶν αἰτίων αὐτῶν.

Ἡ αὔξησις τῶν ἀγοραστικῶν ἢ προμηθευτικῶν ἀναγκῶν τῶν γεωργῶν προῆλθεν ἀπὸ δύο λόγους :

Πρῶτον ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπὸ τὴν γεωργικὴν οἰκογένειαν τῆς παραγωγῆς πολλῶν εἰδῶν ποὺ ἔχει ἀνάγκην. Ἔπειτα ἀπὸ τὰς τεχνικὰς γεωργικὰς τελειοποιήσεις, τὸν ἐκβιομηχανισμὸν τῆς γεωργίας.

Εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν ἡ γεωργικὴ οἰκογένεια παρῆγε τὰ περισσότερα εἴδη ποὺ εἶχεν ἀνάγκην καὶ τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς παραγωγῆς της τὸ κατηνάλισκεν ἡ ἰδία. Ὅ,τι ἐπερίσσευε τὸ ἀντήλλασσεν εἰς εἶδος μὲ τὰ πράγματα ποὺ τῆς ἐχρειάζοντο. Ἔτσι ἔψηνε μόνη της τὸ ψωμί, ὕφαινε τὰ ὑφάσματα καὶ σκεπάσματα ποὺ εἶχεν ἀνάγκην, κατεσκεύαζε τὴν ὑπόδησιν καὶ ἐπεσκεύαζε τὰ ἐργαλεῖα ποὺ μετεχειρίζετο καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Μὲ τὴν βιομηχανικὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας ἀποσπῶνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον αὐταὶ αἱ ἐργασίαι ἀπὸ τὴν γεωργικὴν οἰκογένειαν καὶ δημιουργοῦνται ἰδιαίτεραι βιομηχανίαι ἢ βιοτεχνίαι ποὺ προμηθεύουν εἰς τὸν γεωργὸν τὰ πράγματα ποὺ ἔχει ἀνάγκην. Διὰ νὰ τὰ προμηθευθῇ ὁ γεωργὸς ἔχει ἀνάγκην νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα του. Ἔτσι ὁλονὲν καὶ περισσότερον καθίσταται ὑποχείριος τῆς ἀγορᾶς.

Ἐξ ἄλλου ἡ γεωργικὴ οἰκονομία ὑφίσταται καθ' ἡμέραν σημαντικὰς τελειοποιήσεις μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λιπασμάτων, τὴν κατασκευὴν νέων ἐργαλείων καὶ μηχανημάτων, τὴν ἐπιλογήν, τὴν ἀπολύμανσιν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν σπόρων, μὲ τὴν χρησιμοποίησιν εἰδικῶν οὐσιῶν καὶ φαρμάκων πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν, τῶν παρασίτων καὶ τῶν καταστρεπτικῶν ζώων κτλ. Καὶ αἱ τελειοποιήσεις αὐταὶ ποὺ ἐπροκάλεσαν ἐπανάστασιν εἰς τὰς μεθόδους τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς συνεπιφέρουν σημαντικὰς δαπάνας.

Ὅσον μεγαλείτεραι εἶνε αἱ δαπάναι αὐταὶ διὰ τὴν τελειοτέραν καλλιέργειαν ἢ διὰ τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας, τόσον μεγαλείτεραι γίνονται αἱ πιστωτικαὶ ἀνάγκαι τῶν γεωργῶν, τὰς ὁποίας αὐξάνουν ἀκόμη περισσότερον περιοδικαὶ ἀφορίαι, κρίσεις, ὁ μικρὸς κλῆρος καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπεκτάσεως των δι' ἀγορῶν, ἀλλὰ καὶ τόσον ἐπιτακτικωτέρα ἡ ἀνάγκη τοῦ γεωργοῦ νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα του εἰς καλὰς τιμάς. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ τὸν ὠθεῖ νὰ ἐπιδίδεται εἰς εἰδικὰς καλλιεργείας, ἱκανὰς κατὰ τὰς προβλέψεις του νὰ αὐξήσουν τὰ χρηματικὰ εἰσοδήματά του.

Καὶ ἐνῷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αὐξάνουν αἱ ἀνάγκαι τοῦ γεωργοῦ αἱ πιστωτικαὶ καὶ αἱ ἀγοραστικαί, ἐνῷ τόσον περισσότερον ἐξαρτᾶται ἡ ὕπαρξίς του ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων του, πῶς διαμορφώνεται ἡ προσφορὰ

τῶν πιστώσεων δι' αὐτὸν ἢ τῶν εἰδῶν ποὺ ἔχει ἀνάγκην ἢ ἡ ἀγορὰ τῶν προϊόντων του ;

Ἐνῷ προηγουμένως, ὅταν εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων—καὶ εἶχεν ἐκτάκτως μόνον—ἠδύνατο συνήθως νὰ τὰ προμηθευθῇ ἀπὸ συγγενῆ ἢ φιλικὰ πρόσωπα, τώρα πλέον ἡ πηγὴ αὐτὴ εἶνε ἐντελῶς ἀνεπαρκὴς, αἱ πιστωτικαὶ ἀνάγκαι μεγάλαι καὶ κανονικαὶ, οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ ἐξ ἄλλου ἔχουν πλέον χαλαρωθῇ. Καὶ μολονότι συγχρόνως μεγεθύνονται καὶ αὐξάνουν εἰς τὰς πόλεις αἱ τραπεζιτικαὶ ἐπιχειρήσεις, ἡ δρᾶσις των δὲν φθάνει ἕως αὐτοῦ. Ἡ ζήτησις πιστώσεων ἐκ μέρους τῶν γεωργῶν ἀπέχει ἀπὸ τὰ τραπεζιτικὰ ἱδρύματα καὶ εἶνε τεμαχισμένη εἰς πολλὰ μικρὰ ποσά. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς φερεγγυότητος ἑνὸς ἑκάστου γεωργοῦ καὶ ἡ παρακολούθησίς του προκαλεῖ χρονοτριβὴν καὶ ἀπαιτεῖ ἐργασίαν, μὲ ἄλλους λόγους ἀπαιτεῖ δαπάνας. Δι' αὐτὸ ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς γεωργικῆς πίστεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐπικερδὴς ἐργασία, ὅσον ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ἀστικῆς πίστεως, ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς, κτηματικῆς, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἐγγὺς τῶν τραπεζιτικῶν ἱδρυμάτων καὶ ἐμφανίζεται συγκεντρωμένη εἰς σχετικῶς μεγάλα ποσά. Ἔτσι ἀναγκάζονται νὰ προσφεύγουν οἱ γεωργοὶ εἰς ἀτομικοὺς δανειστὰς, οἱ ὁποῖοι, ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἐξαιρετικὴν στενοχωρίαν καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν γεωργῶν τοὺς παρέχουν πιστώσεις μὲ ἐξαιρετικὰ βαρεῖς ὅρους. Οἱ νόμοι ἐναντίον τῆς τοκογλυφίας εἶνε ἀνίσχυροι νὰ ἐμποδίσουν τὸ κακόν. Οἱ τοκογλύφοι δανεισταὶ εὑρίσκουν εὐκόλως τὸν τρόπον νὰ τοὺς παραβιάζουν ἀτιμωρητεί.

Ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν κεφαλαίων καὶ ἐπαρκῶν γνώσεων ζημιώνει σημαντικῶς τὸν γεωργὸν, διότι τὸν ἀναγκάζει νὰ προσφεύγῃ εἰς τοὺς μικρεμπόρους τοῦ χωριοῦ του, οἱ ὁποῖοι προθυμοποιοῦνται νὰ τοῦ πωλήσουν ἐπὶ πιστώσει, ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα τὸν ἀναγκάζουν νὰ δεχθῇ ὑψηλὰς σχετικῶς τιμὰς καὶ χειροτέρας ποιότητος εἴδη, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλέγξῃ, ὅπως π. χ. τὴν ποιότητα τῶν λιπασμάτων, τῶν μηχανημάτων κτλ.

Οἱ ὅροι διὰ τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων του διαμορφοῦνται ἀκόμη χειρότεροι. Ἐφόσον ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων του ἐλάμβανε χώραν ἐντὸς σχετικῶς ὄχι μεγάλης περιφερείας, ἦτο εἰς θέσιν νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν ὅρων τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν ἐγγυτέραν πόλιν καὶ νὰ ἔρχεται εἰς ἀπ' εὐθείας συναλλαγὰς μὲ τοὺς τελευταίους καταναλωτὰς ἢ τοὐλάχιστον μὲ τὸν μεσάζοντα ἔμπορον μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Τοιουτοτρόπως δὲν ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῶν προϊόντων του τὸ κέρδος πολλῶν μεσαζόντων. Πάντως ὅμως ὑφίσταται ζημίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν, ἰδίως ὅταν εἶνε οἰκονομικῶς στενοχωρημένος καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ περιμένῃ ὅπως ἐπιτύχῃ καλλιτέρας τιμὰς ἢ ὅταν ὑφίσταται τὸν ἀνταγωνισμὸν ἄλλων γεωργῶν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ χειροτερεύει διὰ τὸν γεωργὸν, ὅταν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας εὐρυνθῇ ὁ κύκλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταναλίσκονται τὰ προϊόντα του, ὅταν ἐκτείνεται καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ σχετικοῦ κράτους. Τότε δὲν εἶνε εὔκολον νὰ παρακολουθῇ τὰς τιμὰς τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ καταναλωτοῦ ξεφυτρώνουν πολλαὶ σειραὶ μεσαζόντων. Εἶνε ὁ μικρέμπορος ὁ πρῶτος ἀγοραστὴς, ὁ μεγαλέμπορος ἐξαγωγεὺς, ὁ μεγαλέμπορος εἰσαγωγεὺς εἰς τὸν τόπον τῆς καταναλώσεως, ὁ μικρέμπορος λιανοπωλητής. Τοὐλάχιστον τέσσαρες ἀλλεπάλληλοι μεσάζοντες. Ἐὰν τὸ προϊὸν του ὑφίσταται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπεξεργασίαν προστίθεται καὶ ἄλλη κατηγορία μεσαζόντων. Ὅλοι αὐτοὶ ποὺ μεσολαβοῦν μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἀποκομίζουν κέρδη, τὰ ὁποῖα ἀποσποῦν ἀπὸ τὸν οἰκονομικῶς ἀσθενέστερον, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ παραγωγὸς, διότι αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ περιμένῃ ὀλιγώτερον καὶ δι' αὐτὸ συχνὰ ἀναγκάζεται νὰ προπωλῇ τὴν ἐσοδείαν του εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμάς.

Καὶ ὅταν αἱ ἐπιχειρήσεις ποὺ εἰσάγουν τὰ προϊόντα του εἰς τοὺς τόπους τῆς καταναλώσεως ἐπεκτείνουν τὴν δρᾶσιν ἕως τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς καὶ συντομεύουν ἔτσι τὴν μεταξὺ παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ οἰκονομικὴν ἀπόστασιν, ἡ θέσις τοῦ γεωργοῦ δὲν καλλιτερεύει, διότι εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος μεγάλων κεφαλαιοκρατικῶν ἐπιχειρήσεων, ποὺ πιέζουν τὰς τιμὰς ἀπέναντι τῶν ὁποίων δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀντιδράσῃ, ἰδίως ἐφόσον εὑρίσκεται μεμονωμένος καὶ ὑφίσταται τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ἄλλων γεωργῶν.

Β΄

Εἰς τὸ χθεσινὸν φύλλον ἐξέθεσα τὰς μεταβολὰς ποὺ ἔλαβαν χώραν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν γεωργῶν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχήν, τὴν κεφαλαιοκρατικὴν καὶ αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν ἀπὸ μὲν τὸ ἕνα μέρος νὰ αὐξηθοῦν αἱ χρηματικαὶ ἀνάγκαι τῶν γεωργῶν ποὺ τοὺς ἐξαναγκάζουν ὁλονὲν καὶ περισσότερον νὰ στηρίζωνται εἰς τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων των καὶ νὰ προσφεύγουν εἰς πιστωτικὰς δοσοληψίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοὺς ἀφαιροῦν ἕνα μεγάλο ποσοστὸν τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων, τὸ ὁποῖον περιέρχεται εἰς μεσάζοντας μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἐμπόρους, τοὺς ἐμποδίζουν νὰ προμηθευθοῦν εἰς τὰς κατὰ τὸ δυνατὸν εὐθηνοτέρας τιμὰς καὶ εἰς καλὰς σχετικῶς ποιότητας τὰ εἴδη ποὺ ἔχουν ἀνάγκην καὶ τοὺς παρεμβάλλουν ἐμπόδια νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς νεωτέρας μεθόδους καλλιεργείας.

Λοιπὸν ἡ ἀνάγκη καταπολεμήσεως τῶν τόσον δυσμενῶν διὰ τοὺς γεωργοὺς συνθηκῶν ποὺ ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν περίοδον, ἐγέννησε τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμούς.

Εἰς μίαν ἐποχὴν κρίσεως ἡ φροντὶς νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ βοηθηθοῦν οἱ πάσχοντες γεωργοί, ὠδήγησεν ἕνα Γερμανὸν δήμαρχον μιᾶς παραρρηνείου κωμοπόλεως, τὸν Ραϊφάϊζεν, εἰς τὴν ἵδρυσιν τῶν πρώτων γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὑπόδειγμα μὲ μικρὰς τροποποιήσεις ἐμιμήθησαν ὅλοι οἱ ἄλλοι πολιτισμένοι λαοί. Τὸ ὄνομά του ἔτσι συνεδέθη μὲ μίαν ἀπὸ τὰς εὐεργετικωτέρας, τὴν εὐεργετικωτέραν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν καὶ διὰ τοῦτο θὰ μείνῃ ἀθάνατον.

Μὲ τοὺς συνεταιρισμούς του ὁ Ραϊφάϊζεν ἀπέβλεπεν ὄχι μόνον νὰ διευκολύνῃ τοὺς γεωργοὺς εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πιστωτικῶν των ἀναγκῶν καὶ νὰ τοὺς προστατεύσῃ κατὰ τὴν προμήθειαν τῶν χρειωδῶν των καὶ τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων των, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ εἰς κάθε κοινότητα κοινοτικὸν κεφάλαιον, ἱκανὸν νὰ χειραφετήσῃ οἰκονομικῶς τοὺς γεωργούς. Πρὸς τούτοις νὰ τοὺς καταστήσῃ ἐπιμελεστέρους καὶ νὰ τοὺς ἐξυψώσῃ ἠθικῶς. Δι' αὐτὸ ἤθελεν οἱ συνεταιρισμοὶ νὰ στηρίζωνται πάντοτε εἰς τὴν ἀπεριόριστον καὶ ἀλληλέγγυον ἐνοχὴν τῶν συνεταίρων, αἱ μετοχαὶ τῶν συνεταίρων νὰ εἶνε πολὺ χαμηλαί, νὰ μὴ δίδεται καθόλου μέρισμα δι' αὐτάς, νὰ διατίθενται ὅλα τὰ κέρδη πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικῶν, νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἰσοτιμία ψήφων — συνεταῖρος καὶ ψῆφος — νὰ περιορίζεται ἡ δικαιοδοσία κάθε συνεταιρισμοῦ εἰς τὰ ὅρια μιᾶς κοινότητος, τὰ δάνεια εἰς τοὺς συνεταίρους νὰ παρέχωνται μόνον διὰ γεωργικοὺς σκοποὺς καὶ ἐφόσον οἱ ζητοῦντες παρέχουν τὰ ἐχέγγυα καλῆς χρησιμοποιήσεως. Ὅλοι οἱ ὅροι αὐτοὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τηρηθοῦν, ἰδίως προκειμένου περὶ συνεταιρισμῶν ἐπεξεργασίας γεωργικῶν προϊόντων καὶ πωλήσεως αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην ἐξ ὑπαρχῆς κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἠμποροῦν νὰ εὑρεθοῦν παρὰ καὶ διὰ τῆς καθιερώσεως μετοχῶν μὲ μεγαλύτερα σχετικῶς ποσὰ καὶ παροχὴν μερίσματος δι' αὐτάς. Ὁμοίως ἡ ἀρχὴ τοῦ περιορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ συνεταιρισμοῦ εἰς μίαν κοινότητα δὲν προσηρμόζετο εἰς τὰς ἀνάγκας ὡρισμένων εἰδῶν συνεταιρισμῶν. Παρέκκλισις ἐπίσης ἔγινεν εἰς μερικὰ μέρη ἀτυχῶς ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴν ἀρχὴν τῆς πλήρους ἰσοτιμίας εἰς τὰς ψήφους,

μὲ τὴν παροχὴν δυνατότητος παροχῆς εἰς τοὺς ἔχοντας μεγαλυτέραν μετοχὴν συνεταίρους, ἑνὸς ἐλαχίστου ἀριθμοῦ ψήφων. Ἐπίσης τοῦ ὅρου τῆς ἀπεριορίστου ἀλληλεγγύου εὐθύνης ἔγινεν ἀπομάκρυνσις ὅπου ὑπῆρχε κίνδυνος ζημιῶν ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῶν συνεταιρισμῶν καὶ τοιοῦτον κίνδυνον παρουσιάζουν οἱ συνεταιρισμοὶ ἐπεξεργασίας καὶ πωλήσεως ἢ καὶ μόνον πωλήσεως.

Ἡ ἀνάπτυξις καὶ καλὴ λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὡρισμένας ἱκανότητας τοῦ πληθυσμοῦ, περισσότερον ἠθικὰς παρὰ πνευματικάς. Ἀπὸ τὴν πιστὴν ἐκπλήρωσιν ἀναλαμβανομένων ὑποχρεώσεων, τὴν συναίσθησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τὴν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, τὴν παραμέρισιν μικροῦ ἀμέσου καὶ πρόσκαιρου κέρδους χάριν τοῦ ἀπωτέρου γενικωτέρου, διαρκεστέρου καὶ μεγαλυτέρου συμφέροντος, τὴν ἱκανότητα συνεργασίας καὶ αὐτοδιοικήσεως τῶν κοινῶν συμφερόντων τῶν συνεπαγγελματιῶν.

Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπεστηρίζετο, ὅτι αἱ ἱκανότητες αὐταί, αἱ ὁποῖαι περιληπτικῶς ὀνομάζονται συνεταιριστικὸν πνεῦμα, δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ὅτι εἶνε μᾶλλον προνόμιον ὡρισμένων λαῶν. Καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπεστηρίζετο σοβαρῶς ὅτι λόγῳ τῶν ἀτομιστικῶν τάσεων τοῦ λαοῦ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ ὁ θεσμὸς τῶν συνεταιρισμῶν. Καὶ ὅμως, παρ' ὅλον τὸν ἀτομιστικὸν χαρακτῆρα, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου 604, ὁ ὁποῖος ἐθέσπισε τὴν νομικὴν προσωπικότητα τῶν συνεταιρισμῶν καὶ ἐρρύθμισε τὴν λειτουργίαν των, ὁ ἀριθμὸς τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν μόνον ἔφθασε περίπου τὰς 6.000. Βεβαίως δὲν εὑρίσκονται εἰς κανονικὴν λειτουργίαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ συνεταιρισμοί. Οἱ πραγματικῶς λειτουργοῦντες ὑπολογίζεται ὅτι δὲν θὰ εἶνε ὀλιγώτεροι ἀπὸ 4.000. Καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δεικνύει τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς συνεταιριστικῆς ἰδέας, ὅσον καὶ ἂν ἡ αὔξησις τῶν συνεταιρισμῶν ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν παροχὴν τῶν πιστώσεων ἐκ μέρους κατ' ἀρχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ κατόπιν τῆς Ἀγροτικῆς εἰς τοὺς ἀγρότας διὰ τῶν συνεταιρισμῶν, καὶ ὅσον καὶ ἂν ἡ τοιαύτη παροχὴ δὲν γίνεται καθ' ὅλους τοὺς συνεταιριστικοὺς κανόνας.

Καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συνεταιρισμῶν εἰς ὅλας τὰς χώρας, ὅπου αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι ποὺ ἐξεθέσαμεν παρουσιάσθησαν, ἀποδεικνύει ὅτι ὅλοι οἱ λαοί, ἄλλοι περισσότερον ἄλλοι ὀλιγώτερον, εἶνε ἱκανοὶ νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ προαγάγουν τὸν θεσμὸν τῶν συνεταιρισμῶν, διότι ἡ ἀνάγκη εἶνε πειστικωτέρα ἀπὸ ὅ,τι φανταζόμεθα διδασκάλισσα καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς ὅλας τὰς χώρας ἀντιμετωπίζουν τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας κατὰ τρόπους παρεμφερεῖς.

Πόσον ἡ ἀνάγκη τῶν περιστάσεων συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῶν συνεταιρισμῶν εἰς κάθε τόπον. Καὶ ἐδῶ οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ ἐγεννήθησαν ὅταν τὰ γενεσιουργὰ αἴτια ποὺ ἐξεθέσαμεν χθὲς ἐνεφανίσθησαν. Ἐκτὸς τούτου βλέπομεν νὰ ἀναπτύσσωνται περισσότερον εἰς ἐκείνας τὰς περιφερείας τοῦ Κράτους οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ ὅπου αἱ χρηματικαὶ ἀνάγκαι τῶν γεωργῶν εἶνε μεγαλύτεραι καὶ πιεστικώτεραι, ὅπου οἱ παραγωγοὶ ἐξαρτῶνται περισσότερον ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων των καὶ ὁ γεωργικὸς κλῆρος εἶνε σχετικῶς μικρότερος. Τοιαῦται περιφέρειαι εἶνε τῶν καπνοπαραγωγικῶν, τῶν σταφιδοφόρων καὶ τῶν οἰνοπαραγωγικῶν περιφερειῶν. Ἀντιστρόφως ὅπου αἱ μικραὶ γεωργικαὶ οἰκονομίαι εἶνε περισσότερον αὐτάρκεις, ἡ συνεταιριστικὴ κίνησις εἶνε μᾶλλον περιωρισμένη.

Ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταβάλλεται συνεχῶς ἐντατικὴ προσπάθεια πρὸς ἵδρυσιν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέραν λειτουργίαν των, διότι πάλιν ἡ ἱστορία τῶν γεωργικῶν συνε-

ταιρισμῶν καὶ ἐδῶ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους τόπους ἀποδεικνύει τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν ποὺ ἔχει διὰ τὴν συνεταιριστικὴν ἀνάπτυξιν ὁ προσωρινὸς ἢ ψυχολογικὸς παράγων, ἡ καλλιέργεια τῶν ἠθικῶν ἱκανοτήτων, ποὺ ἐξέθεσα, ἡ ὕπαρξις προσώπων ἐμφορουμένων ἀπὸ ἁγνὰ συνεταιριστικὰ αἰσθήματα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν συνεταιρισμῶν εἶνε τόσον σπουδαῖα, ὥστε κάθε φροντὶς καταβαλλομένη ὑπὲρ αὐτῶν εἶνε καρποφόρος.

***

Τὸ σπουδαιότερον εἶδος τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν εἶνε οἱ πιστωτικοὶ συνεταιρισμοί. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διότι εἰς ὅλας τὰς χώρας εἶνε οἱ πολυριθμότεροι καὶ ἐνεργοῦν συχνὰ καὶ ἄλλας ἐργασίας πλὴν τῶν πιστωτικῶν, δηλαδὴ προμήθειαν γεωργικῶν χρειωδῶν καὶ ἀκόμη καὶ πώλησιν γεωργικῶν προϊόντων, ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦν μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας ἀνάγκας τοῦ γεωργικοῦ κόσμου, διὰ νὰ μὴ εἴπω τὴν σπουδαιοτέραν καὶ ἐπὶ πλέον συμβάλλουν εἰς τὴν ἵδρυσιν συνεταιρισμῶν ἄλλων εἰδῶν, τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦν ἐπίσης τὰς πιστωτικὰς ἀνάγκας.

Ἡ λειτουργία τῶν γεωργικῶν πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν συνίσταται: α') εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς ζητήσεως πιστώσεως τῶν μεμονωμένων γεωργῶν, β') εἰς τὴν διὰ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς μετὰ προσοχῆς παροχῆς τῶν πιστώσεων καὶ τῆς παρακολουθήσεως τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῶν αὔξησιν τῆς πιστωτικῆς ἱκανότητος ἑνὸς ἑκάστου συνεταίρου, τοῦ ὁποίου ἡ φερεγγυότης δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐξετάζεται καὶ νὰ παρακολουθῆται ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὰ τραπεζιτικὰ ἱδρύματα, γ') εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἀποταμιεύσεων τῶν συνεταίρων.

Ἀποτέλεσμα τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν τῶν ἐν λόγῳ συνεταιρισμῶν εἶνε ἡ ἐξεύρεσις εὐθηνῶν κεφαλαίων διὰ τοὺς συνεταίρους, ὁ ὑποβιβασμὸς τοῦ τόκου γενικῶς καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς τοκογλυφίας πάσης μορφῆς καὶ τῆς ἀσκουμένης δηλ. καὶ ἀπὸ τοὺς μικρεμπόρους, μὲ ἄλλους λόγους ἡ ἐπέκτασις τῆς τραπεζιτικῆς ὀργανώσεως εἰς τοὺς ἀγρούς.

Ὅπως ἐπιτευχθοῦν αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα εἶνε ἀπαραίτητον νὰ εὑρεθοῦν τραπεζιτικὰ ἱδρύματα, τὰ ὁποῖα νὰ εἶνε εἰς θέσιν καὶ νὰ θέλουν νὰ διαθέσουν ἐπαρκῆ κεφάλαια πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀγροτικῆς πίστεως. Τὸν ρόλον αὐτὸν ἔπαιξε κατ' ἀρχὰς ἐδῶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, ἡ ὁποία συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν διὰ τῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς ἀγροτικῆς πίστεως.

Πρὸς πληρεστέραν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἱδρύθη ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα, ἡ ἐξέτασις τῆς δράσεως τῆς ὁποίας ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ.

Οἱ προμηθευτικοὶ συνεταιρισμοί, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ καταλέγωνται καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ κοινῆς χρήσεως μηχανῶν, ἀσκοῦν λειτουργίαν ἀνάλογον εἰς τὸ εἶδος των μὲ τὴν λειτουργίαν τῶν πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν. Συγκεντρώνουν τὴν ζήτησιν ὡρισμένων εἰδῶν, ἰδίως γεωργικῶν εἰδῶν, καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ζητήσεως καὶ διὰ τῆς παραμερίσεως τῶν μεσαζόντων κατορθώνουν νὰ ἐπιτυγχάνουν ὑπὲρ τῶν συνεταίρων των καλὰς τιμὰς καὶ καλὴν ποιότητα τῶν εἰδῶν ποὺ προμηθεύονται εἰς τοὺς συνεταίρους. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας δὲν ἐκθέτει εἰς κανένα κίνδυνον τοὺς συνεταιρισμούς. Εἶνε τὸ ἁπλούστερον καὶ ἰδίως ὅταν διεξάγεται ἐπὶ τῇ βάσει προπαραγγελίας, τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς ἑλληνικοὺς συνεταιρισμοὺς ἔχει γίνει ὑποχρεωτικὸν διὰ νόμου. Ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ συνεταιριστικαὶ προμήθειαι ἔχουν ἀναπτυχθῇ ἐπαρκῶς. Προμηθείας χάριν τῶν γεωργῶν ἐνεργοῦν ὁ Αὐτόνομος Σταφιδικὸς Ὀργανισμός, τοῦ ὁποίου ὅμως τὴν τοιαύτην δρᾶσιν ἐπεδίωξε παραδόξως νὰ περιορίσῃ τὸ Κράτος, καὶ ἐπί-

σης ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα. Κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον τὸ Κράτος διέγειμε τρόφιμα εἰς τοὺς γεωργοὺς διὰ τῶν συνεταιρισμῶν καὶ τοῦτο συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐξαιρετικὰ τότε αἱ ἐργασίαι αὐταὶ τῶν συνεταιρισμῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ παρεκκλίνουν πολλοὶ συνεταιρισμοὶ τῆς συνεταιριστικῆς βάσεως.

Οἱ συνεταιρισμοὶ πωλήσεως εἶνε δυσκολώτεροι, διότι δὲν εἶνε εὔκολος ἡ ἐκτίμησις τῆς ποιότητος τῶν παροχῶν τῶν συνεταίρων, ὥστε νὰ κανονίζωνται κατὰ τρόπον καθ' ὅλα ἱκανοποιητικὸν αἱ ἀντιπαροχαὶ τοῦ συνεταιρισμοῦ. Εἰς τοὺς προμηθευτικοὺς καὶ τοὺς πιστωτικοὺς συνεταιρισμοὺς ἡ ἐκτίμησις τῶν παροχῶν καὶ ἀντιπαροχῶν εἶνε ἁπλουστάτη, μετρεῖται. Εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς πωλήσεως παίζει μεγάλον ρόλον ἡ ἐκτίμησις τῆς ποιότητος τῶν προϊόντων τῶν συνεταίρων. Πρὸς καλὴν λειτουργίαν των εἶνε πολλάκις ἀπαραίτητον νὰ ἀναλαμβάνουν οἱ συνεταῖροι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραδίδουν ἢ ὁλόκληρον τὴν παραγωγήν των ἢ μέρος αὐτῆς εἰς τὸν συνεταιρισμὸν καὶ ἡ ὑποχρέωσις αὐτὴ δὲν τηρεῖται εὐκόλως. Ἐκτὸς τούτου ἡ διεύθυνσις ἑνὸς συνεταιρισμοῦ πωλήσεως ἀπαιτεῖ μεγαλυτέραν ἱκανότητα ἐμπορικὴν πρὸς ἀποφυγὴν ζημιῶν τῶν συνεταίρων καὶ χρειάζεται νὰ ἔχῃ μερικὰ κεφάλαια ὁ συνεατιρισμὸς ἢ ἐπαρκεῖς πιστωτικὰς εὐκολίας, διὰ νὰ μὴ πιέζεται ἀπὸ τοὺς συνεταίρους νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα των εἰς κατάλληλον στιγμήν.

Μὲ τὸν συνεταιρισμὸν πωλήσεως καταργεῖται ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν συνεταίρων, ὁ ὁποῖος εἶνε πολλάκις δι' αὐτοὺς καταστρεπτικός, συντομεύεται ὁ οἰκονομικὸς δρόμος μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως διὰ τοῦ παραγκωνισμοῦ περικῶν ἢ καὶ ὅλων τῶν μεσαζόντων. Ἰδανικὰ ἀποτελέσματα ἐπιτυγχάνουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς οἱ Δανικοὶ γεωργικοὶ συνεταιρισμοί, οἱ ὁποῖοι ἀποστέλλουν δι' ἰδίων ἀτμοπλοίων τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῶν συνεταίρων των εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰ πωλοῦν εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως. Ἔτσι παραμερίζονται ὅλαι αἱ παρασιτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν μεσαζόντων.

Οἱ συνεταιρισμοὶ πωλήσεως συντελοῦν ἐπίσης εἰς τὴν καλλιτέρευσιν τῆς ποιότητος τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ὄχι μόνον διότι ἐπιβάλλουν ὡρισμένους κανόνας εἰ στοὺς συνεταίρους διὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, τὴν προφύλαξιν αὐτῶν καὶ καθαριότητα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐνδιαφερόμενοι ἰδιαιτέρως διὰ τὰ συμφέροντα τῆς παραγωγῆς, προστατεύουν τὰς καλὰς ποιότητας καὶ καταβάλλουν ἰδιαιτέραν προσοχὴν διὰ τὴν κατάταξιν τῶν προϊόντων κατὰ τύπους καὶ τὴν συσκευασίαν αὐτῶν. Ἔτσι τὰ προϊόντα γίνονται εὐκολώτερον ἐμπορεύσιμα καὶ ἡ κατανάλωσις ἀποκτᾷ ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτά.

Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν εἶνε ὅτι διευκολύνεται ἡ κατανάλωσις τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ ἐπιτυγχάνονται αἱ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνώτεραι τιμαὶ ὑπὲρ τῶν συνεταίρων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συνεταιριστικὴ πώλησις γεωργικῶν προϊόντων ἀνεπτύχθη ὄχι ἐπαρκῶς ἀπὸ τοὺς συνεταιρισμοὺς τῶν σταφιδοπαραγωγῶν, τῶν καπνοπαραγωγῶν καὶ τῶν οἰνοπαραγωγῶν.

Γ'

Εἰς τὸ χθεσινὸν φύλλον ἐξέθεσα τὰς οἰκονομικὰς λειτουργίας τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπιφέρουν.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰ εὐεργετικὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα δὲν περιορίζονται μόνον μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν συνεταιρισμῶν. Ἐπεκτείνονται, ἂν ὄχι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, καὶ εἰς τοὺς μὴ συνεταιρισμένους γεωργούς. Διότι π. χ. οἱ πιστωτικοὶ συνεταιρισμοὶ συντελοῦν γενικῶς εἰς τὸν ὑποβιβασμὸν τῶν τόκων εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας, οἱ συνεταιρισμοὶ πωλήσεως γεωργικῶν προϊόντων καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ προμηθείας γεωργικῶν χρειωδῶν ἐ-

πηρεάζουν τὴν ἀγορὰν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν παραγωγῶν καὶ ἐκ τούτου ὠφελοῦνται ἐν μέρει καὶ οἱ ἐκτὸς τῶν συνεταιρισμῶν εὑρισκόμενοι.

Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὰ ἐκτεθέντα ἀποτελέσματα οἱ συνεταιρισμοὶ παρίστανται ἀνάγκη ἑνώσεως αὐτῶν εἰς εὐρυτέρους ὀργανισμούς, κεντρικὰς συνεταιριστικὰς Τραπέζας ἢ Ἑνώσεις ἢ κεντρικοὺς συνεταιρισμοὺς πωλήσεως ἢ προμηθευτικοὺς δευτέρου καὶ τρίτου ἀκόμη βαθμοῦ, οἱ ὁποῖοι συνιστῶνται περιλαμβάνοντες μερικὰς ἢ ὅλας τὰς λειτουργίας αὐτὰς ὑπὸ τὸν τύπον ἢ συνεταιρισμῶν ἢ καὶ ἀνωνύμων ἑταιριῶν ἢ καὶ σωματείων ὅταν αἱ ἀνώτεραι ὀργανώσεις ἀποβλέπουν μόνον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἠθικῶν συνεταιριστικῶν συμφερόντων καὶ τὴν μελέτην τῶν ζητημάτων καὶ ὄχι εἰς οἰκονομικὰς ἐνεργείας. Τοιούτου εἴδους ἀνωτέρα ὀργάνωσις λείπει εἰς τὸν τόπον μας ἐπὶ βλάβῃ τῶν συνεταιριστικῶν συμφερόντων. Ἓν μέρει ἐκπληροῖ αὐτὴν τὴν λειτουργίαν ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα, ἡ ὁποία ἐκτὸς πωλήσεων καὶ ἀγορῶν ποὺ ἐνεργεῖ χάριν τῶν γεωργῶν, ἔχει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της τὴν ἐποπτείαν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν. Ἐπίσης ὁ Α.Σ.Ο. ἐνεργεῖ καὶ πωλήσεις διὰ λογαριασμὸν τῶν παραγωγῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ λειτουργία αὐτὴ ἐπολεμήθη ἀπὸ τὸ Κράτος, ἐπηρεασθὲν ἀπὸ συμφέροντα τῶν ἐμπόρων.

Δὲν εἶνε περιττὸν νὰ τονισθῇ καὶ ἐδῶ, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐκτεθέντων οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων τῶν συνεταιρισμῶν, ἀσκοῦν οὗτοι καὶ ἀξίαν νὰ ἐξαρθῇ ἠθικοπλαστικὴν καὶ πολιτικοπαιδαγωγικὴν ἐπίδρασιν. Συντελοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν συναισθήσεως τῶν κοινῶν ἀγροτικῶν συμφερόντων, συμβάλλουν εἰς τὴν καλυτέραν αὐτῶν γεωργικὴν μόρφωσιν, συνηθίζουν τοὺς ἀγρότας εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεών των. Δὲν εἶνε καμμία ὑπερβολὴ ἐὰν λεχθῇ ὅτι οἱ καλοὶ συνεταιρισταὶ εἶνε σχετικῶς οἱ καλύτεροι γεωργοὶ καὶ οἱ καλύτεροι πολῖται ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου. Καλύτερον σχολεῖον διὰ τὴν πολιτικὴν μόρφωσιν τῶν γεωργῶν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀπὸ τοὺς συνεταιρισμούς.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπολαμβάνουν τὴν εὔνοιαν τῶν Κυβερνήσεων εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα Κράτη, ὅπως καὶ πρέπει.

Ἡ εὔνοια αὐτὴ δὲν ἦτο εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τοὺς πρώτους συνεταιριστάς. Ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ κρατικὴ εὔνοια θὰ ἐχαλάρωνε τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης τῆς αὐτοβοηθείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἐνόμιζαν ὅτι δύναται νὰ βασισθῇ καλὴ καὶ καρποφόρος συνεταιριστικὴ ὀργάνωσις. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διεξήχθη σφοδρὸς ἀγὼν περὶ τοῦ ἂν πρέπῃ νὰ παρέχεται εἰς τὴν συνεταιριστικὴν κίνησιν κρατικὴ βοήθεια. Ἡ ἱστορία διέψευσε τοὺς ἀρχικοὺς ἐνθουσιώδεις συνεταιριστάς, διότι ἀφοῦ κατεδείχθη ἡ ἀναγκαιότης τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως καὶ αἱ καλύτεραι μορφαὶ αὐτῆς, ἡ ἐκ τῶν ἄνω ἐνίσχυσις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συνεταιρισμῶν. Καὶ πράγματι εἰς τὰς ἀπὸ συνεταιριστικῆς ἀπόψεως καθυστερημένας χώρας ἡ ἐκ τῶν ἄνω ὑποστήριξις συντέλεσεν εἰς τὸ νὰ κερδηθῇ ὁ ἀπολεσθεὶς χρόνος, νὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ συνεταιριστικὴ ὀργάνωσις. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις κατεδείχθη ἐπωφελὴς καὶ ὁ ἀναγκαστικὸς συνεταιριστικὸς συνασπισμός. Εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις ὁ ἀναγκαστικὸς συνεταιρισμὸς δὲν ἔφερε σοβαρὰ ἀποτελέσματα. Ὁ Αὐτόνομος σταφιδικὸς συνεταιρισμὸς εἶνε ἕνα παράδειγμα ἀναγκαστικοῦ συνεταιριστικοῦ συνασπισμοῦ. Ὁμοίως τὸ ταμεῖον ἀμύνης τῆς οἰνοπαραγωγῆς Λευκάδος, στηριζόμενον καὶ ἐπὶ ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν. Ὁμοίως ἡ ὀργάνωσις τῶν παραγωγῶν κίτρων Κρήτης. Ἐπίσης οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπαλλοτριώσεως, οἱ ὁποῖοι εἶνε ἀναγκαστικοὶ πιστωτικοὶ συνεταρισμοὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐξοφλήσεως τῶν πρὸς τὸ Κράτος ὀφειλῶν τῶν ἀποκατασταθέντων ἀκτημόνων. Ἡ ἐξέτασις τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἄρθρου τούτου.

Περὶ τῶν συνεταιρισμῶν ἀποκαταστάσεως ἐπεθύμουν νὰ εἴπω ὅτι, ἐὰν δὲν ἀπέφερον τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, τοῦτο ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀνομοιότητα ἀπὸ ἀπόψεως ψυχολογικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν συνεταίρων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς καθοδηγήσεως καὶ εἰς τὸν μικρὸν κλῆρον καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐπιβάρυνσιν τῶν ἀποκατασταθέντων ἀγροτῶν.

***

Ἀπομένει νὰ εἴπω ὀλίγα περὶ ἑνὸς ἄλλου εἴδους συνεταιρισμῶν, τῶν καλουμένων παραγωγικῶν. Ὑπὸ τὸν ὅρον αὐτὸν περιλαμβάνονται συνεταιρισμοὶ διαφόρων σκοπῶν, π. χ. συνεταιρισμοὶ ἐπεξεργασίας γεωργικῶν προϊόντων, π. χ. οἰνοποιητικοί, ἐλαιοκομικοί κτλ., συνεταιρισμοὶ ἀπὸ κοινοῦ μισθώσεως ἀγρῶν, συνεταιρισμοὶ ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργείας, οἱ ὁποῖοι εἶνε καὶ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, τέλος ὀνομάζονται παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ οἱ ἐκτεινόμενοι πέραν τῆς ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργείας τῆς γῆς καὶ ρυθμίζοντες κατὰ κομμουνιστικὸν τρόπον τὴν διανομὴν τῶν ἀγαθῶν, τέλος οἱ ἀναγκαστικοὶ συνεταιρισμοὶ ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργείας τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας.

Ἐκ τῶν σύνεταιρισμῶν αὐτῶν μεγαλειτέραν σπουδαιότητα εἰς τὰς χώρας τὰς διεπομένας ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ εἶνε οἱ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐπεξεργασίας γεωργικῶν προϊόντων. Εἶνε συγγενεῖς πρὸς τοὺς συνεταιρισμοὺς πωλήσεως, ἔχοντες ἐπὶ πλέον καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν προϊόντων. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν εἶνε ἀνώτερα ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως. Τοιοῦτοι συνεταιρισμοὶ ἀπολύτως εὐδοκιμοῦντες εἶνε εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἄλλας χώρας οἱ βουτυροκομικοὶ συνεταιρισμοί. Ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχομεν δυστυχῶς ὀλίγους μόνον τοιούτους συνεταιρισμούς, π. χ. ἐλαιοκομικούς.

Οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπὸ κοινοῦ μισθώσεως ἀγρῶν δὲν ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν παραγωγικοὶ ἐφόσον δὲν ἐκτείνονται εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ καλλιέργειαν, ἔχουν μᾶλλον χαρακτῆρα πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν. Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐκμισθώσεως ἀπὸ κοινοῦ τῆς χορτονομῆς, οἱ ὁποῖοι εἶνε διαδεδομένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶνε παραγωγικοί, διότι ἡ ἐκμίσθωσις δὲν εἶνε ἐνέργεια παραγωγῆς.

Οἱ συνεταιρισμοὶ ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργείας ἀγρῶν καὶ κατὰ μείζονα λόγον οἱ ἐκτεινόμενοι καὶ εἰς κοινωνιστικὴν ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς τῶν συνεταίρων, δὲν ἀπεδείχθησαν βιώσιμοι εἰς χώρας μὲ καπιλιστικὸν σύστημα. Ἱδρύθησαν ἀρκεταὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἀμερικὴν, ὀφείλονται δὲ ἢ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν, ἢ καὶ τὴν οἰκονομικὴν ὑποστήριξιν ἐμπνευσμένων ἰδεολόγων ἢ καὶ εἰς συνδυασμὸν τῶν οἰκονομικῶν σκοπῶν μὲ ὡρισμένας θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις. Οἱ ὀργανισμοὶ αὐτοὶ κατέρρευσαν ἢ ἀπὸ ἔλλειψιν καλῆς διοικήσεως ἢ κεφαλαίων. Ἐπὶ μακρότερον διετηρήθησαν ὅσων τὰ μέλη ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἐξαιρετικὰ ἀνεπτυγμένου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος κατώρθωναν νὰ τηρήσουν ἐπὶ μακρότερον χρονικὸν διάστημα τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων ποὺ ἀπαιτοῦν τοιοῦτοι ὀργανισμοί.

Περὶ τῶν ρωσσικῶν ἀναγκαστικῶν συνεταιρισμῶν δὲν ἔχομεν ἀσφαλεῖς πληροφορίας. Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις ποὺ ἔρχονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν περὶ συγκρούσεων μεταξὺ στρατοῦ καὶ ἀγροτῶν, περὶ καταστροφῆς εἰς τὴν ὁποίαν προέβησαν πολλοὶ χωρικοὶ τῶν ἀροτριώντων ζώων των καὶ ἄλλων πραγμάτων, περὶ καταστάσεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς παραγωγῆς, γεννοῦν πολλὰς καὶ βασίμους ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν ἀναγκαστικῶν αὐτῶν συνεταιρισμῶν. Ὅπως, ἄλλως τε, δύναται νὰ ἀναμένῃ κανεὶς μὲ ἀπόλυτον βεβαιότητα, διότι τὸ ἅλμα ποὺ γίνεται μὲ αὐτὴν τὴν ὀργάνωσιν εἶνε μέγιστον καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικὴν ἀνάπτυξιν ἠθικῶν καὶ

πνευματικῶν ἰδιοτήτων, τὴν ὁποίαν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἔχῃ ἕνας ὁλόκληρος λαὸς οἱοσδήποτε καὶ ἂν εἶνε.

***

Ἐν συναφείᾳ δύναται νὰ προβληθῇ καὶ προβάλλεται συχνὰ τὸ ἐρώτημα : Οἱ συνεταιρισμοί, ὄχι οἱ ἀναγκαστικοὶ συνεταιρισμοὶ τῆς τελευταίας κατηγορίας κομμουνιστικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλ' οἱ ἐλεύθεροι συνεταιρισμοί, δημιουργοῦν νέαν οἰκονωνικὴν κατάστασιν, ριζικὴν μεταβολὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος; Ἡ ἀπάντησις εἶνε ἀρνητική. Οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι εἶνε τέκνα τοῦ κρατοῦντος συστήματος τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Αἱ ὠφέλειαι ποὺ παρέχουν δὲν στηρίζονται ἐπὶ σοσιαλιστικῶν ἢ κομμουνιστικῶν ἀρχῶν. Στηρίζονται ἐπὶ τῶν παροχῶν τῶν συνεταίρων.

Ἐν τούτοις, ἂν δὲν ἀνατρέπουν τὸ κοινωνικὸν καθεστὼς οἱ συνεταιρισμοὶ τὸ τροποποιοῦν σημαντικῶς. Ἀποτελοῦν μίαν ἀνωτέραν οἰκονομικὴν μορφὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὄχι μόνον ἐπέρχεται ἐξοικονόμησις δυνάμεως διὰ τῆς καταργήσεως περιττῶν ἐργασιῶν μεσολαβουσῶν μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἀνεξαρτήτων ἐπιχειρήσεων, ὄχι μόνον τελειοποιοῦνται αἱ μέθοδοι καλλιεργείας καὶ παραγωγῆς, καὶ γενικεύεται ἡ ἐφαρμογή των, ἀλλὰ καὶ ἐπιτυγχάνεται δικαιοτέρα σχετικῶς κατανομὴ τῶν ἀγαθῶν, περιορίζονται αἱ ἐκμεταλλεύσεις καὶ ἀμείβεται ἱκανοποιητικώτερον ἡ ἐργασία. Ἐπὶ πλέον, ὅπερ ὄχι ὀλιγώτερον σπουδαῖον, ἐπιτυγχάνεται ἡ ἠθικωτέρα, ἡ κοινωνικωτέρα διαπαιδαγώγησις τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι τοιουτοτρόπως καθίστανται ὡριμώτεροι διὰ τὴν γενικωτέραν μεταρρύθμισιν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἐπὶ τῇ βάσει ἀνθρωπιστικωτέρων ἀρχῶν.

Ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι εἰς τὸν σοσιαλισμὸν θὰ φθάσωμεν διὰ μέσου τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως.

Καὶ ἀφοῦ ἐξετέθησαν αἱ μεγάλαι οἰκονομικαὶ καὶ ἠθικαὶ ὠφέλειαι τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, οἱ ὑψηλοί των σκοποί, οἱ ἐγγύτεροι καὶ οἱ ἀπώτεροι, εἶνε περιττὸν νὰ τονισθῇ ποίαν ἐξαιρετικὴν ὑποχρέωσιν ἔχει καὶ τὸ Κράτος καὶ ἡ κοινωνία νὰ περιβάλλουν συνεχῶς μὲ ἐξαιρετικὴν στοργὴν τὴν συνεταιριστικὴν κίνησιν.

Ἰδίως εἰς ἕνα τόπον, ὅπως ἡ Ἑλλάς, τῆς ὁποίας ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μικροὺς γεωργούς, τῶν ὁποίων ἕνα μέγα μέρος μόλις ἐσχάτως ἐγκατεστάθη καὶ ἐγκατεστάθη ἀτελῶς, ὅπου αἱ κρατοῦσαι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι εἶνε καθυστερημέναι καὶ ὅπου ἐπὶ πλέον ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ ἐκ κλιματολογικῶν λόγων καὶ συνεπείᾳ τῶν ἀναγκῶν τῶν μικρῶν γεωργῶν καθ' ὑπεροχὴν συνίσταται ἀπὸ παραγωγὴν ἐκλεκτῶν εἰδῶν, τὰ ὁποῖα, ὅπως ὁ καπνός, ἡ σταφὶς κτλ., μόνον εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν εἶνε δυνατὸν νὰ καταναλωθοῦν ἐξ ὁλοκλήρου, ἡ σημασία τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἔχει ἀποκτήσει ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Ἡ προσπάθεια πρὸς βελτίωσιν τελειοτέρων καλλιεργητικῶν μεθόδων στερεῖται σοβαρότητος, ἐὰν δὲν συνδυάζεται μὲ ἐνίσχυσιν τῆς συνεταιριστικῆς κινήσεως, μὲ ἐξάπλωσιν καὶ καλὴν λειτουργίαν τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν. Βάσις τῆς ἀγροτικῆς μας πολιτικῆς πρέπει νὰ εἶνε, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀκτημόνων, ἡ ἀνάπτυξις καὶ καλὴ λειτουργία τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν.

ΑΛ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΩΣ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΑΛ. ΚΟΡΙΖΗ

Εἶνε γνωστὴ ἡ ραγδαία ἀνάπτυξις τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' ὅτου τὸ 1915 ἤρχισε καὶ παρ' ἡμῖν, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου 602 τῷ 1914, ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ τόσον σπουδαίου τούτου οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ θεσμοῦ. Ἡ τοιαύτη ταχεῖα ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον ἐπέκτασις τοῦ συνεργατισμοῦ μαρτυροῦσε πόσον ὁ θεσμὸς ἀνταπεκρίνετο καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς εὐρυτάτην ὅσον καὶ ὀξεῖαν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάγκην, καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ἑπομένου πίνακος, ἀναγράφοντος τὴν καθ' ἕκαστον ἔτος αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑφισταμένων συνεταιρισμῶν:

Ἔτος	Ἀριθ. Συνεταιρισμῶν
1915	150
1916	197
1917	275
1918	168
1919	124
1920	257
1921	327
1922	317
1923	408
1924	577
1925	1033
1926	315
1927	333
1928	446
1929	259
1930	568
1931	134
Σύνολον	5888

Οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1931 ὑπῆρχον ἐν ὅλῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα 5.888 γεωργικοὶ συνεταιρισμοί, ἀριθμὸς ὅστις δέον νὰ θεωρηθῇ ἄκρως ἱκανοποιητικός, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ μὲν τὸ νεαρὸν τοῦ θεσμοῦ, τὸ δὲ ἡ ἀντίστοιχος κίνησις εἰς ἄλλας χώρας μᾶλλον τῆς ἡμετέρας προηγμένας ἀπὸ συνεταιριστικῆς ἀπόψεως.

Ἐκ τῶν συνεταιρισμῶν τούτων πολλοὶ βεβαίως ἀδρανοῦν, δι' ὃ καὶ ἐζητήθη ἤδη κατὰ νόμον ἡ διὰ δικαστικῶν ἀποφάσεων διάλυσις τῶν τύποις μόνον ὑφισταμένων, κατ' οὐσίαν ὅμως νεκρῶν ὀργανισμῶν, ἀλλὰ δύναταί τις βασίμως νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι περὶ τοὺς 4.000 συνεταιρισμοὺς ὑφίστανται ἐν δράσει, ἀλλαχοῦ μείζονι, ἀλλαχοῦ ἐλάσσονι, ἀναλόγως τῶν ἑκασταχοῦ συνθηκῶν.

Ὡς χαρακτηριστικὰ τῆς δράσεως τῶν συνεταιρισμῶν ἀναγράφομεν τὰ ἑξῆς στατιστικὰ δεδομένα, ἀναφερόμενα εἰς 3.845 γεωργικοὺς συνεταιρισμούς:

Ἀριθμὸς συνεταίρων	260.000		
Συνεταιρικὰ κεφάλαια	Δρχ.	275	ἑκατομ.
Ἐξ αὐτῶν καταβεβλημένα	»	153	»
Ἀποθεματικὰ κεφάλαια	»	52	»
Καταθέσεις εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς	»	45	»
Καταθέσεις συνεταιρισμῶν	»	30	»
Ἀξία συνεταιρικῶν ἐγκαταστάσεων	»	92	»
Βραχυπρόθεσμα δάνεια χορηγηθέντα κατ' ἀτὸ διάστημα τοῦ ἔτους 1931 εἰς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς	»	930	»
Πλὴν τούτων ὑπόλοιπον χορηγήσεων Ἐθνικῆς Τραπέζης πρὸς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς εἰς τὸ τέλος τοῦ 1931	»	308	»

Οἱ ἐν τέλει τοῦ ἔτους 1931 ὑφιστάμενοι συνεταιρισμοὶ κατανέμονται ἀναλόγως τῆς φύσεως αὐτῶν ὡς ἀκολούθως:

Πιστωτικοὶ	4482
Προμηθευτικοὶ	178
Κοινῆς πωλήσεως	424
Κοινῆς συγκομιδῆς	342
Διάφοροι	462
Σύνολον	5888

Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων, ὁ δεσπόζων τύπος τῶν συνεταιρισμῶν ἐν Ἑλλάδι εἶνε ὁ πιστωτικός, ὅστις ἐκπροσωπεῖ ποσοστὸν 76 ο)ο ἐπὶ τοῦ συνόλου. Ἂν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἔχουσι κλάδον πιστωτικὸν καὶ ἐνεργοῦσι πιστωτικὰς ἐργασίας, προκύπτει ἡ σοβαρότης τῆς δράσεως τῶν συνεταιρισμῶν ἐν τῇ ἀγροτικῇ πίστει.

Εἶνε πλέον γενικῶς παραδεδεγμένη ἡ ἀρχή, ὅτι ἡ προσωπικὴ τοὐλάχιστον ἀγροτικὴ πίστις μόνον διὰ τῶν συνεταιρισμῶν δύναται ὑγιῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ν' ἀσκηθῇ. Διότι εἶνε ἀδύνατον ὁ Κεντρικὸς Ὀργανισμὸς τῆς Ἀγροτικῆς Πίστεως, ὁσαδήποτε ὑποκαταστήματα καὶ ἂν ἔχῃ, νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ἀσφαλῶς τὴν οἰκονομικὴν ὑπόστασιν, τὴν πίστιν καὶ τὰς ἀνάγκας ἑκάστου ἀγρότου, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ σκοπίμως ρυθμίζῃ τὴν χορηγητέαν ἐνίσχυσιν. Ἐνῷ ὁ συνεταιρισμὸς εὑρισκόμενος ἐγγὺς τοῦ ἀγρότου παρακολουθεῖ τὰς ἀνάγκας του καὶ τὴν ἐπίδοσίν του, εἶνε εἰς θέσιν νὰ σταθμίζῃ τὴν φερεγγυότητα καὶ ἐντιμότητά του καὶ κανονίζῃ ἀνάλογον τὸ ποσὸν τοῦ δανείου, ἐν τῷ συμφέροντι τῷ πηγάζοντι ἐκ τῆς εὐθύνης του πρὸς τὴν Ἀγροτικὴν Τράπεζαν ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ συνολικὸν δάνειον διὰ νὰ κατανείμῃ αὐτὸ εἰς τὰ μέλη του. Οὕτως ὄχι μόνον ἡ χορήγησις τοῦ δανείου ἀποβαίνει ἀσφαλεστέρα, διότι καὶ ἐν καιρῷ θὰ ἐπιμεληθῇ ὁ συνεταιρισμὸς τὴν εἰσπραξιν κατὰ τὴν συγκομιδὴν ,ἀλλὰ καὶ παραγωγικωτέρα, διότι ὁ συνεταιρισμὸς θὰ φροντίσῃ νὰ μὴ διατεθῇ τὸ δάνειον εἰς ξένους πρὸς τὴν γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν σκοπούς.

Διὰ τὴν Τράπεζαν ὁ καθορισμὸς τῆς ὑπὲρ τοῦ συνεταιρισμοῦ πιστώσεως εἶνε ἀσυγκρίτως εὐχερέστερος τοῦ καθορισμοῦ τῆς κατ' ἀγρότην πιστωσεως, καὶ πάντως ἀσφαλέστερος λόγῳ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν μελῶν τῆς προκυπτούσης ἐκ τῆς εὐθύνης αὐτῶν ἀπέναντι τοῦ συνεταιρισμοῦ, περιωρισμένης ἢ ἀπεριορίστου, ἥτις εὐρύνει τὴν πίστιν τῶν μελῶν καὶ πολλαπλασιάζει,δύναταί τις εἰπεῖν, τὴν κατ' ἄτομον ἀσφάλειαν.

Ἀκολουθοῦσα τὰ δόγματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ξένης πείρας ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, πιστεύουσα δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ κτηθείσης ἰδίας

πείρας ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ ἀποτελοῦσι τὰ προσφορώτερα ὄργανα ἀσκήσεως τῆς προσωπικῆς πίστεως, ἔταξεν ὡς κυρίαν γραμμὴν τῆς τακτικῆς της βαθμιαίως μὲν. διὰ νὰ μὴ ἐπιφέρῃ κλονισμούς, ἀλλὰ σταθερῶς, τὴν χορήγησιν τῶν καλλιεργητικῶν κυρίων δανείων διὰ τῶν συνεταιρισμῶν καὶ οὕτως ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἡ ἀναλογία τῶν δανείων πρὸς συνεταιρισμοὺς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν δανείων πρὸς τοὺς μεμονωμένους ἀγρότας ἔβαινε διαρκῶς αὐξανομένη εἰς βάρος τῆς δευτέρας.

ΝΕΑΙ ΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ

	Πρὸς Γεωργικοὺς Συν)σμούς		Πρὸς μεμονωμένους ἀγρότας		
Ἔτη	ἀποτελοῦσαι ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν χορηγηθέντων	ποσοστὸν ο)ο	ἀποτελοῦσαι ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν χορηγηθέντων	ποσοστὸν ο)ο	Σύνολον χορηγηθέντων
1915	223.000	5	4.462.160	95	4.685.160
1919	13.443.646	46	13.830.716	51	27.274.362
1923	114.971.172	52	105.048.190	48	220.019.362
1927	809.195.792	71	335.256.335	29	1.144.452.127
1928	1.009.784.750	75	335.691.703	25	1.345.476.453
1929	1.164.793.926	71	477.962.527	29	1.642.756.453

Τὴν αὐτὴν ὀρθὴν πολιτικὴν ἠκολούθησεν ἐν προκειμένῳ ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα οἱ ἀπολογισμοὶ τῆς ὁποίας ἐμφανίζουν τὰς κάτωθι ἀναλογίας εἰς τὰς βραχυπροθέσμους χορηγήσεις της :

Εἰς Συνεταιρισμούς		Εἰς μεμονωμένους
1929 καὶ 1930	71.6 ο)ο	28.4 ο)ο
1931	68.6..	31.4

Ἡ πιστωτικὴ λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν ἀπετέλεσαν ἀπαναγκαίου σχεδὸν καὶ πάντοτε τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον τῶν ἔργων των. Ὁ πρώτιστος καὶ κύριος ρόλος αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία «πιστωτικῆς ἐπιφανείας» δηλ. προσφόρου καὶ ἀσφαλοῦς ἐδάφους πρὸς δανεισμὸν καὶ ἀνάπτυξιν γενικώτερον τῆς πίστεως εἰς τοὺς ἀγρούς, καὶ ἡ σκοπιμωτέρα καὶ παραγωγικωτέρα διάθεσις τῶν δανείων. Ἄνευ τοῦ συνεταιρισμοῦ ὑπῆρχον μεμονωμένοι καὶ ἀγνώστου φερεγγυότητος καὶ πίστεως ἀγρόται. Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῶν συμπαρομαρτούντων πρὸς αὐτὸν ἐξασφαλιστικῶν θεσμῶν, ἀνεπτύχθη ἡ ὑγιὴς ἀγροτικὴ πίστις, ἡ ὁποία μὲ τὴν σχετικὴν ἀφθονίαν τῶν κεφαλαίων, τοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους τῶν ἐπιτοκίων καὶ τὰς ἀναλόγους προθεσμίας ἀπήλλαξε καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀπαλλάσσει περισσότερον τοὺς γεωργοὺς ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς τοκογλυφίας καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ μικροπαντοπώλου τοῦ χωρίου.

Πολλοὶ κατέκριναν παρ' ἡμῖν τοὺς συνεταιρισμοὺς ὡς λαβόντας κατὰ μέγιστον μέρος καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ πιστωτικοῦ ἔργου, παραμεληθέντων τῶν ἄλλων συνθετωτέρων καὶ «ἀνωτέρων» εἰδῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ—ἰδίως τοῦ συνεταιρισμοῦ κοινῆς προμηθείας εἰδῶν ἐπαγγελματικῆς καὶ βιωτικῆς ἀνάγκης, τοῦ συνεταιρισμοῦ κοινῆς πωλήσεως τῶν προϊόντων, τοῦ συνεταιρισμοῦ τῆς ἀπὸ κοινοῦ παραγωγῆς. Ἡ ἐπίκρισις αὕτη εἶνε ὀρθὴ καὶ δικαία, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἰδεολογικοὶ φίλοι τῶν συνεταιρισμῶν, οἱ ὁποῖοι περιβάλλομεν τὸ ἔργον των, ἀπὸ τὰς

διαφόρους σκοπιάς, μὲ τὸ θερμότερον ἐνδιαφέρον, ἔχομεν καὶ τὴν εὔλογον φιλοδοξίαν καὶ ἀξίωσιν νὰ τὸ ἴδωμεν ἀνυψούμενον ταχέως εἰς τὰς μᾶλλον δυσκόλους ὁλοκληρωμένας μορφὰς τοῦ θεσμοῦ—ἐξυπηρετούσας ὅσον τὸ δυνατὸν πληρέστερον τὰς παραγωγικὰς καὶ καταναλωτικὰς ἀνάγκας τῶν ἀδυνάτων ἀγροτικῶν τάξεων. Ὅταν ὅμως ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ πρωτίστη ἀνάγκη καὶ ἀφετηρία τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ γεωργοῦ εἶνε ἡ εἰς αὐτὸν ἐξασφάλισις ἐπαρκοῦς καὶ εὐθηνοῦ κεφαλαίου διὰ τὰς παραγωγικὰς ἀνάγκας του καὶ διὰ τὰς λογικὰς δαπάνας συντηρήσεως τῆς οἰκογενείας του, ἐν ἀναμονῇ τῆς εἰσοδείας καὶ τῆς πωλήσεώς της, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ρόλος τοῦ συνεταιρισμοῦ ὡς ὀργάνου καὶ φορέως τῆς ἀγροτικῆς πίστεως εἶνε παρ' ἡμῖν τοὐλάχιστον καὶ θὰ εἶνε ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὁ πρωτεύων.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀποστολὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ ὡς πιστωτικοῦ ὀργάνου εἶνε νὰ διοχετεύσῃ εἰς τὸν ἀγρότην ὄχι μόνον τὴν βραχυπρόθεσμον πίστιν τοῦ καλλιεργητικοῦ δανείου ἢ τῆς ἐπὶ προϊόντων προκαταβολῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν μεσοπρόθεσμον ἀγροτικὴν πίστιν (ἐξοπλισμὸς τοῦ ἀγροκτήματος εἰς ζῶα, γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ μηχανήματα πρὸς αὔξησιν τῆς παραγωγῆς) καὶ τὴν μακροπρόθεσμον πίστιν πρὸς ἐνέργειαν γεωργικῶν βελτιώσεων τοῦ ἐδάφους καὶ ἐγκαταστάσεως τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας. Εἰς τὰς χώρας ὅπου ἡ γεωργικὴ οἰκονομία εἶνε προωδευμένη καὶ ἐξειλιγμένη, ὅπως ἡ Γαλλία, βλέπομεν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν μεσοπροθέσμων καὶ μακροπροθέσμων χορηγήσεων πρὸς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς δι' ἐγγείους βελτιώσεις, ἐγκαταστάσεις, ἵδρυσιν καὶ λειτουργίαν συνεταιρικῶν οἰνοποιείων, γαλακτοκομείων κλπ. βαίνει μὲ ρυθμὸν πολὺ ραγδαιότερον ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βραχυπροθέσμου συνεταιρικῆς πίστεως. Ἡ ροπὴ αὕτη εἶνε ἄλλως τε σύμφωνος μὲ τὴν γενικὴν τάσιν ἐντατικοποιήσεως καὶ βιομηχανίσεως ὅλων τῶν ἐκμεταλεύσεων, μὴ ἐξαιρουμένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οὔτε τῶν γεωργικῶν τοιούτων, μολονότι ἄλλοτε ἐθεωροῦντο αὗται ὡς ὀλιγώτερον ἐπιδεκτικαὶ τῶν νεωτάτων βιομηχανικῶν μεθόδων.

ΑΛ. ΚΟΡΙΖΗΣ

Ὀρθῶς ἐξ ἄλλου παρετηρήθη ὅτι ἡ πιστωτικὴ μορφὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀποτελεῖ τὸ κίνητρον καὶ τὸ ἐλατήριον διὰ τὴν συνεταιριστικὴν συγκέντρωσιν, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ θὰ φέρῃ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ τὴν προπαρασκευήν της δι' εὐρυτέρας συνεταιριστικὰς ὀργανώσεις. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνάγκη τοῦ πιστωτικοῦ συνεταιρισμοῦ εἶνε γενικωτάτη εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἡ λειτουργία του εἶνε ἁπλῆ, οἱ δι' αὐτοῦ ἐπιβαλλόμενοι εἰς τοὺς συνεταίρους περιορισμοὶ εἶνε οἱ μικρότεροι καὶ οἱ ὀλιγώτερον ἐπαχθεῖς. Διὰ τοὺς λόγους τούτους συγκεντρώνει τὸ μεγαλείτερον πλῆθος συνεταίρων καὶ ἔχει τὴν δυνατότητα καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτῶν

ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἰδεωδῶν τοῦ συνεργατισμοῦ καὶ ν' ἀποβαίνῃ ὁ ἀποστολικὸς δημιουργὸς μιᾶς βαθμιαίως προαγομένης καὶ ὁλοκληρουμένης «συνεταιριστικῆς συνειδήσεως».

Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως τὸ ἀνώτερον τοῦτο ἠθικὸν ἀποτέλεσμα, καὶ διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ, εἶνε ἀνάγκη ὅπως ἡ ὅλη κίνησις καὶ δρᾶσις τῶν συνεταιρισμῶν μας, αἱ τάσεις καὶ ἡ πολιτική των, ὁ καθημερινὸς χειρισμὸς τῆς πίστεως ἐκ μέρους τῶν διοικήσεών των, προσαρμοσθῇ μὲ βαθύτερον πνεῦμα πρὸς τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς καὶ σκοποὺς τοῦ ἀγνοῦ συνεργατισμοῦ.

Ὁ συνεταιρισμὸς πρέπει νὰ παύσῃ νὰ θεωρῆται, ὅπως δυστυχῶς ὑπὸ πολλῶν ἀκόμη ἐκλαμβάνεται, ὡς μία ἁπλῆ ὁμὰς δανειζομένων ἀτόμων, τυχαίως καὶ μοιραίως καὶ ἐξ ἀνάγκης συμπραττόντων, ἄνευ οὐδενὸς βαθυτέρου μεταξὺ αὐτῶν ψυχικοῦ δεσμοῦ.

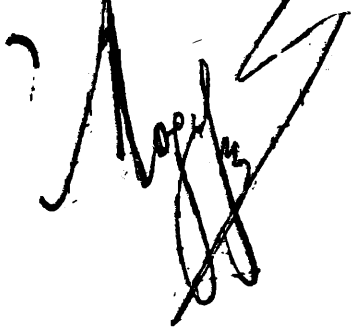
Τὸ ἔργον τοῦ ἀπὸ κοινοῦ δανεισμοῦ καὶ τῆς διοχετεύσεως τῶν κεφαλαίων τῆς ἀγροτικῆς πίστεως εἰς τὰ μέλη τῶν συνεταιρισμῶν δι' αὐτῶν δὲν εἶνε ἁπλῆ λογιστικὴ ἐνέργεια. Ἀντιθέτως πρέπει σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐξελίσσεται εἰς μίαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συνειδητὴν καὶ ὑπεύθυνον κατεύθυνσιν τῶν δανειζομένων μελῶν πρὸς παραγωγικωτέραν χρησιμοποίησιν τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας των, πρὸς συστηματικωτέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν ἐκμετάλλευσιν τοῦ κτήματός των, δι' ἀνωτέρων μεθόδων καλλιεργείας, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς, αὔξησιν τῆς ποσότητος καὶ βελτίωσιν τῆς ποιότητος τῶν προϊόντων τῆς γεωργικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἅτινα πάλιν ὁ συνεταιρισμὸς θὰ φέρῃ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν κατανάλωσιν διὰ παραμερισμοῦ τῶν ἐνδιαμέσων.

Συγχρόνως ὁ συνεταιρισμὸς πρέπει νὰ προφυλάξῃ τὰ μέλη του ἀπὸ τὴν τάσιν τοῦ ἀλογίστου ὑπερδανεισμοῦ. Ἂς ἐνθυμούμεθα πάντοτε τὸν Luzzati παρομοιάζοντα τὴν ἀγροτικὴν πίστιν πρὸς τὸν ἥλιον ὅστις χρησιμοποιούμενος ἐν μέτρῳ θάλπει καὶ θεραπεύει, ὅστις ὅμως κατακαίει καὶ καταστρέφει, ὅταν ἀμέτρως συγκεντρώνῃ τὰς ἀκτῖνας του. Ἀνάγκη ὁ συνεταιρισμὸς νὰ χειραγωγῇ τοὺς παραγωγοὺς μακρὰν τῆς σπατάλης, πρὸς τὴν αὐτοπρόσωπον γεωργικὴν ἐργασίαν, ἀποφευγομένης τῆς κατ' ἐξοχὴν σήμερον ἀντιοικονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως, δι' ἡμερομισθίων ἐργατῶν, τὴν ὁποίαν ἐνθαρρύνει ὁ ὑπέρμετρος δανεισμός. Ἑτέρα ἐξ ἴσου σημαντικὴ ἀποστολὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶνε ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐνθάρρυνσις καὶ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος τῆς ἀποταμιεύσεως τῶν μελῶν του. Δυστυχῶς ἡ κατεύθυνσις αὕτη ἔχει πολὺ παραμεληθῇ παρὰ τῷ Ἕλληνι ἀγρότῃ, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀγρότας ἄλλων χωρῶν, συστηματικῶς ἀποταμιεύοντας τὰ πλεονάσματα μιᾶς πλουσίας ἐσοδείας ἵνα δι' αὐτῶν ἀντικρύσωσι τὰς δυσχερείας ἐξ ἰσχνῶν ἐσοδειῶν καὶ θεομηνιῶν, αἵτινες δυστυχῶς εἶνε συνήθεις εἰς τὴν γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν. Φειδὼ καὶ ἀποταμίευσις πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἔμβλημα τοῦ ἀγρότου καὶ τὰς ροπὰς ταύτας δέον νὰ καλλιεργῇ καὶ προπαγανδίζῃ διηνεκῶς ὁ συνεταιρισμός.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἀνωτέρω οἰκονομικὰς ἐπιδιώξεις, αἵτινες ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸ γενικὸν πνεῦμα τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς μας ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀνάγκης μιᾶς ρασιοναλιστικῆς παραγωγῆς, ὁ συνεταιρισμὸς ἔχει καὶ ἐπὶ τοῦ καθαρῶς ἠθικοῦ ἐπιπέδου νὰ ἐπιδιώξῃ, ὡς ἠθικοπλαστικὸν ὄργανον, καὶ ἓν ἀνώτερον ἰδεῶδες: Τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος τῆς ἀλληλεγγύης καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἀτόμων — πνεύματος τὸ ὁποῖον δυστυχῶς σπανίζει τόσον πολὺ εἰς τὸν ἀκράτως ἀτομιστικὸν τόπον μας, τοὐτέστι ἐθισμὸν τοῦ Ἕλληνος ἀγρότου εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην καὶ εἰς τὴν συλλογικὴν ἐργασίαν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς καὶ ἡ χώρα του τόσα

ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν, πρὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ συνεταιρικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς «συνεταιριστικῆς συνειδήσεως» ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον, πρέπει νὰ στραφοῦν ἐντατικῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν ἐν τῇ χώρᾳ μας ἁρμοδίων παραγόντων. Κράτος, κυρίως διὰ τῶν σχολείων, Ἀγροτικὴ Τράπεζα, Γεωργικὰ Ἐπιμελητήρια καὶ Σύλλογοι. Α.Σ.Ο.,Γραφεῖα Προστασίας Καπνοῦ, συνεταιρισμοὶ καὶ ἑνώσεις αὐτῶν καὶ πρὸ παντὸς ἡ εἰδικῶς ταύτην κυρίως τὴν ἀποστολὴν ἔχουσα Ἐποπτεία τῶν συνεταιρισμῶν δὲν πρέπει νὰ φεισθοῦν κόπων καὶ μέσων «προπαγάνδα, διαφώτισις, ἐκπαίδευσις συνεταιρικῶν στελεχῶν, εἰδικὴ συνεταιριστικὴ μετεκπαίδευσις τῶν διδασκάλων, μετεβατικὰ σχολεῖα συνεταιριστικῆς διδασκαλίας κτλ.) διὰ τὴν ἐντατικὴν ὅσον καὶ συστηματικὴν ἐπιδίωξιν τοῦ μεγάλου καὶ ἀληθῶς ἐθνικοῦ ἔργου τῆς συνεταιριστικῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν γεωργικῶν μαζῶν ἐν τῇ βαθείᾳ πεποιθήσει ὅτι διὰ τούτου ἀπεργάζονται τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀγροτου μας, ἥτις σημαίνει εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

(ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΤΗΣ ΒΗΜΑΤΑ)

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΒΑΣΙΛ. Γ. ΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

«Πρώτη ἡ Δήμητρα ἐδίδαξε τοὺς θνητοὺς νὰ σκάφτουν τὴν γῆν μὲ σίδερο· εὐθὺς ὡς ὠλιγόστευσαν τὰ βαλανίδια εἰς τοὺς ἱεροὺς δρυμούς», μᾶς λέγει ὁ Βιργίλιος.

Πράγματι ἡ γεωργία εἶνε μία τέχνη, τὴν ὁποίαν ἀρκετὰ ἀργὰ ἔμαθαν καὶ ἐξήσκησαν οἱ ἄνθρωποι. Οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανισθέντες ἄνθρωποι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔζοῦσαν ὅσοι μὲν ἦσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Ἠπείρων ἀπὸ τὸ κυνήγι τῶν ἀγρίων ζώων καὶ τὴν συλλογὴν ἀγρίων καρπῶν ἀπὸ τὰ δάση, ὅσοι δὲ κατοικοῦσαν εἰς τὰ παράλια ἀπὸ τὴν ἁλιείαν καὶ συλλογὴν ὀστρέων.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Μερικοὶ ὑπολογίζουν τὸν χρόνον αὐτὸν εἰς 200.000 ἔτη. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἐπληθύνοντο ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ζῶα ὠλιγόστευαν, τὸ κυνήγι καθίστατο ὁλονὲν σπανιώτερον καὶ κοπιωδέστερον. Τοὺς ἦλθε τότε ἡ ἰδέα νὰ συλλαμβάνουν ζωντανὰ μερικὰ ζῶα, νὰ τὰ κλείνουν σὲ ἕνα φραγμένο μέρος γιὰ νὰ πολλαπλασιάζωνται ἐκεῖ καὶ ἔτσι νὰ μὴ ἀναγκάζωνται νὰ τρέχουν στὰ δάση γιὰ νὰ τὰ κυνηγοῦν.

Β. Γ. ΓΑΝΩΣΗΣ

Ἡ πρώτη ἰδέα νὰ ἐξημερώνουν τὰ ζῶα φαίνεται ὅτι ἐγεννήθη ὡς ἑξῆς: Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι συνείθιζαν νὰ θυσιάζουν ἄγρια βώδια εἰς τὸ φεγγάρι τὸ ὁποῖον τὸ ἐλάτρευαν ὡς θεόν. Συνελάμβαναν, λοιπόν, ἐγκαίρως τὰ βώδια καὶ γιὰ νὰ μὴ τοὺς φύγουν, ἐπειδὴ ἡ θυσία δὲν ἐγένετο ἀμέσως, ἀλλὰ καθ' ὡρισμένας ἡμέρας, τὰ ἔκλειναν σὲ ἕνα φραγμένο μέρος καὶ ἐκεῖ ἄρμεγαν μάλιστα τὰ θηλυκὰ καὶ προσέφεραν εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ γάλα ἀκόμη εἰς τοὺς θεούς. Κατόπιν τὸ ἔδιδαν εἰς τοὺς παπάδες καὶ τοὺς ἀρχηγούς των.

Ταὐτοχρόνως παρατηροῦσαν ὅτι τὰ ζῶα αὐτὰ ἐγίνοντο μὲ τὸν χρόνον ἡμερώτερα, τὰ ἐπολλαπλασίασαν καὶ ἐγενίκευσαν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν προϊόντων των, τοῦ γάλακτος, τοῦ κρέατος, τοῦ δέρματος καὶ μεταξύ των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπηκολούθησεν ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἀγρίων κυνῶν οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐχρειάζοντο διὰ τὸν πόλεμον, τῶν χοίρων, τῶν προβάτων καὶ τῶν γιδιῶν διὰ τὴν τροφή τους.

Ἔτσι ἐγεννήθη ἡ πρώτη κτηνοτροφία, ἡ ὁποία προηγήθη κατὰ πολὺ τῆς γεωργίας. Ταὐτοχρόνως ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἐξησκήθη καὶ στοιχειώδης τις καλλιέργεια ὄχι ὅμως ἐκτεταμένη οὔτε δι' ἀρότρου, ἀλλὰ γύρω στὶς καλύβες τους καὶ δι' ἐκσκαφῆς τοῦ ἐδάφους μὲ τσάπες ἀπὸ πυριτικὴν πέτραν σὰν καὶ ἐκείνες ποὺ ἔφεραν εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν νεολιθικῶν κοιτασμάτων τῆς Ἀγγλίας. Ἡ πυριτικὴ πέτρα βγάζει φωτιὲς ὅταν χτυπιέται καὶ σχίζεται σὲ κοφτερὲς λάμες.

Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἄνθρωποι θὰ παρετήρησαν πῶς μεγαλώνουν εἰς τὴν γῆν μερικὰ φυτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐτρέφοντο, πῶς κάμνουν σπόρους, πῶς οἱ σπόροι αὐτοὶ πέφτοντας εἰς τὸ χῶμα ξαναφυτρώνουν πάλιν καὶ ξαναδίδουν

σπόρους καὶ τοὺς ἤλθεν ἡ ἰδέα ὅπως καὶ μὲ τὰ ζῶα ἀντὶ νὰ τρέχουν γιὰ νὰ μαζεύσουν τὰ φυτὰ αὐτὰ καὶ τοὺς καρπούς των, νὰ σπέργουν καὶ τοὺς σπόρους κοντὰ στὶς καλύβες των. Πολυμήχανοι δὲ καθὼς ἦσαν καὶ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος ἄνθρωπος, ὅπερ κατὰ Πλάτωνα παρήχθη ἐκ τοῦ ἀναθρεῖν ἃ ὄπωπε συνώνυμον μὲ τὸ διαλογίζεσθαι, ἐσκέφθησαν καὶ νὰ διευκολύνουν τὸ φύτρωμά τους, ἔφτιαξαν μερικὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὴν σκληρὴ ἐκείνη πέτρα μὲ τὴν ὁποίαν ἐσκότωναν τὰ ἄγρια ζῶα καὶ ἄναβαν φωτιά, καὶ ἐσκάλιζαν τὸ χῶμα καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ ἔσπερναν. Κατόπιν ἐφρόντιζον νὰ τ ὀκαθαρίζουν ἀπὸ τὰ ζιζάνια, διηυκόλυναν τὴν ἀνάπτυξίν των καὶ τὰ ἔκαμναν περισσότερον παραγωγικά. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκαλλιεργήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι, ἡ φακῆ, τὰ μπιζέλια ἰδίᾳ δὲ τὸ κεχρὶ ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν προϊστορικῶν λιμνοδῶν χωρίων τῆς Ἑλβετίας καὶ ἀλλαχοῦ.

Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι ἡ κηπουρικὴ καλλιέργεια προηγήθη τῆς μεγάλης δι' ἀρότρου καλλιεργείας, ἡ ὁποία ἀπαιτοῦσε πολυπλοκώτερα ἐργαλεῖα καὶ γυμνασμένα ἐπίτηδες γιὰ τὴν δουλειὰ αὐτὴν βώδια. Χωρὶς τὰ τελευταῖα ὅμως ταῦτα μέσα ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς θὰ διενεργεῖτο εἰς περιωρισμένην πάντοτε κλίμακα, οἱ δὲ ἄνθρωποι θὰ ἠσχολοῦντο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐπεξετείνοντο ἐνώπιόν των ἀπέραντοι ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦσαν νὰ διαθρέψουν πολλαπλάσια ζῶα ἐκείνων ποὺ εὑρίσκοντο εἰς ἀγρίαν κατάστασιν.

Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου εἴτε διότι ἤθελον ποικολωτέραν τροφήν, τὸ σιτάρι δὲν τοὺς ἐφαίνετο ἀρκετὰ εὔγευστον, εἴτε διότι ἐπεθύμουν μονιμωτέραν κατάστασιν, διότι μὲ τὴν κτηνοτροφίαν ἠναγκάζοντο νὰ μετακινοῦνται γιὰ νὰ εὑρίσκουν βοσκάς, ἄρχιζαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν καλλιέργειαν. Στὴν ἀρχὴ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποιοῦσαν μυτερὰς ράβδους μὲ τὰς ὁποίας ἐγρατσούνιζαν τὸ ἔδαφος εἰς τὸ ὁποῖον ἔρριχναν τοὺς σπόρους. Ὕστερα τοὺς ἦλθε ἡ ἰδέα νὰ ζεύξουν τὰ βώδια καὶ ἐφρόντιζαν νὰ εὕρουν κατάλληλα πρὸς τοῦτο ἐργαλεῖα, ἰδίᾳ δὲ κλωνάρια καμπύλα ἀπὸ σκληρὸ ξύλο δρυὸς («ἐπικαμπύλα κάλα» ὡς διδάσκει ὁ Ἡσίοδος, τὰ ὁποῖα τὰ ἔφερναν στὸ σπίτι τους τὰ ἐξήραιναν καὶ ἔκαμναν τὰ πρῶτα τους ἄροτρα. Δὲν ἐβράδυνε δὲ αὐξάνοντος τοῦ πληθυσμοῦ νὰ καταλάβῃ ἡ γεωργία δεσπόζουσαν θέσιν καὶ ἰδίως ἡ καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ ἤδη τοὺς ἀνθρώπους «ἀλφηστῆας» τρώγοντας σῖτον.

Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι τόσον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν γεωργίαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀπησχολήθησαν δὲν εἶνε οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ αἱ γυναῖκες καὶ τοῦτο διότι αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἀπαιτοῦσαν κόπο καὶ ὑπομονὴ καὶ ὡς ἀναγκαῖα κακὰ ἀφήνοντο εἰς τὰς γυναῖκας αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο σκλάβοι των, οἱ δὲ ἄνδρες ἀπησχολοῦντο μὲ τὰ εὐγενῆ ἐπαγγέλματα τοῦ κυνηγίου καὶ τοῦ πολέμου.

Ἡ λέξις θυγάτηρ παράγεται ἀπὸ μίαν σανσκριτικὴν ρίζαν λέξεως ἡ ὁποία σημαίνει κόρην ποὺ ἀλμέγει. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, διότι τὰ γυναικεῖα χέρια δὲν ἔφθαναν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπασχοληθοῦν καὶ οἱ ἄνδρες. Αὐτὸ δὲν θὰ μᾶς φαίνεται καὶ πολὺ περίεργον εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, διότι σὲ πολλὰ μέρη παρ' ἡμῖν τὸ αὐτὸ ἀκόμη συμβαίνει.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς γεωργίας εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ σπουδαῖον βῆμα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι ἡ γεωργία ἀπαιτεῖ διαρκῆ παραμονὴν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος. αἱ ξύλιναι καλύβαι δὲν ἐπήρκουν πλέον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων, ἐχρειάζοντο καλὰς οἰκίας, ἀποθήκας καὶ σταύλους, τὰ ὁποῖα ἔκτιζαν εἰδικοὶ ἄνθρωποι, διότι οἱ ἄλλοι ἀπη-

σχολημένοι μὲ τὴν καλλιέργειαν δὲν εἶχαν πλέον καιρὸν, ἐχρειάζοντο τελειότερα ἐργαλεῖα διὰ τὰ ὁποῖα ἔπρεπε ἐπίσης νὰ ἀπασχοληθοῦν εἰδικοὶ μεταλλουργοὶ καὶ ἔτσι ἀνεπτύχθη ἡ μία τέχνη μετὰ τὴν ἄλλην καὶ ἐδημιουργήθη ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη. Ἐπὶ πλέον ἐδημιουργήθη καὶ τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας καὶ ἀποταμιεύσεως εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἰδιότητες τὰς ὁποίας δὲν ἔχουν καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ ἄγριοι λαοί.

Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἦτο περισσότερον χρήσιμος πλέον τώρα εἰς τοὺς γεωργοὺς κατόθι οἱ νομαδικῶς ἀκόμη ζῶντες προσεπάθουν νὰ ἐκφεληθοῦν τῶν κόπων τῶν γεωργῶν καὶ διὰ τοῦτο οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ εἶνε περισσότερον ἡνωμένοι διὰ νὰ ὑπερασπίζουν καλλίτερα τὴν ἰδιοκτησίαν των κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Συγχρόνως ἔθεσαν νόμους διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἡσυχίαν των καὶ ἔτσι μαζὶ μὲ τὴν γεωργίαν εἰσήχθη ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐκάλουν τὴν Δήμητραν τὴν θεὰν τῆς γεωργίας θεσμοφόρον δηλ. νομοθέτην ὁ δὲ Ὅμηρος διηγούμενος τὰ τοῦ βίου τῶν Κυκλώπων λέγει ὅτι οὗτοι δὲν κάμνουν οὔτε φυτείας οὔτε ὀργώματα καὶ ὅτι δι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν ζοῦν κοινωνικὴν ζωὴν, ἀλλὰ, πλάντητα βίον κάθε ἕνας μεμονωμένος εἰς τὰ σπίτια των φροντίζων μόνον διὰ τοὶ ἑαυτόν του καὶ ἀδιαφορῶν διὰ τοὺς ἄλλους.

Β. Γαλάνης

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΒΑΣΙΛ. Γ. ΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Οἱ μῦθοι, τὰ ὁμαδικὰ αὐτὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων, διακρίνονται κατὰ τὸν μεγάλον φιλόσοφον Ribot εἰς δύο εἴδη: 1) εἰς μύθους ἐπεξηγηματικοὺς τῶν διαφόρων φαινομένων καὶ πραγμάτων καὶ 2) εἰς μύθους καθαρῶς διηγηματικοὺς μὴ ὑποκρύπτοντας ἔννοιάν τινα ὑπὸ τὴν μορφὴν ὑπὸ τὴν ὁποίαν παρουσιάζονται.

Τὸ πρῶτον εἶδος τῶν μύθων ἀποτελεῖ τὴν πρώτην προσπάθειαν τῶν ἀνθρώπων νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν περιέργειάν των ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς φαντασίας ἀντὶ τῆς λογικῆς χρησιμοποιηθείσης πολὺ ἀργότερα καὶ ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς ὀλίγας πηγὰς δι' ἡμᾶς διὰ νὰ γνωρίσωμεν πῶς ἐσκέπτοντο οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι καὶ νὰ διαλευκάνωμεν δι' αὐτῶν τὴν ἱστορίαν των.

Οὕτω λ. χ. ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία ἀναφέρουσα ὅτι τὴν καλλιέργειαν τοῦ σίτου τὴν ἐδίδαξεν ὁ Τριπτόλεμος, τὴν τῆς συκῆς ὁ Φύταλος, τῆς ἀμπέλου ὁ Διόνυσος κλπ. μᾶς κάμνει νὰ διαβλέπωμεν ὅτι παρ' ἄλλων ἐδιδάχθησαν τὴν γεωργικὴν τέχνην, πιθανώτατα ὑπὸ ξένων τῶν Αἰγυπτίων ἢ τῶν Φοινίκων πολὺ περισσότερον αὐτῶν προχωρημένων καὶ μὲ τοὺς ὁποίους λίαν ἐνωρὶς εἶχαν ἔλθει εἰς σχέσεις. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλως τε ἐδιδάχθησαν καὶ ἐδανείσθησαν καὶ τὰ πρῶτα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἔμαθαν καὶ τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων. Ὁ Τριπτόλεμος κατέχει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γεωργίας τῆς Ἑλλάδος τὴν αὐτὴν θέσιν, οἵαν ὁ Προμηθεὺς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἐδιδάχθη τὴν γεωργικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν Δήμητρα τὴν θεὰν τῆς γεωργίας εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν πατέρα του Κελεόν, τὸν βασιλέα τῆς Ἐλευσῖνος. Ὁ Κελεὸς εἶχε φιλοξενήσει τὴν θεὰν ὅτε περιεπλανᾶτο πρὸς ἀναζήτησιν τῆς κόρης της Περσεφόνης ἁρπαγείσης, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, ὅταν ἀμέριμνη μὲ τὶς φίλες της ἔπαιζε σὲ ἕνα χλοερὸ λιβάδι.

Πρῶτος λοιπὸν ὁ Τριπτόλεμος μυθολογεῖται ὅτι ἔσπειρε τοὺς ὑπὸ τῆς Δήμητρος δοθέντας εἰς αὐτὸν σπόρους τοῦ σίτου εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἀφοῦ προηγουμένως ἐτριπλογύρισε τὸ χωράφι, ἐξ οὗ πιθανῶς καὶ τὸ ὄνομά του, μὲ ἕνα ἀλέτρι ποὺ κατεσκεύασε καὶ αὐτὸ τῇ ὁδηγίᾳ τῆς θεᾶς. Καὶ ἔτσι ἡ Ἐλευσὶς, ἡ ὁποία σήμερα θεωρεῖται τόσον ἄγονος καὶ γρουσούζα ὥστε νὰ λέγουν οἱ χωρικοί: «Ἔκαμε καὶ ἡ Λευσῖνα στάρι», εἶνε ἡ πατρὶς τοῦ σίτου καὶ τῆς γεωργίας ἐν γένει!

Ὁ μῦθος μάλιστα ἀναφέρει ὅτι τῆς μυήσεως τοῦ Τριπτολέμου εἰς τὰ τῆς γεωργίας προηγήθη ἀφορία τῆς γῆς καὶ πεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑποδηλοῦν ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τῆς γεωργικῆς τέχνης ἦτο προϊὸν ἀνάγκης, ὅταν ἔπαυσε πλέον ἡ γῆ νὰ φέρῃ ἐπαρκεῖς φυσικοὺς καρπούς.

Εἰς τὸν Τριπτόλεμον αὐτὸν, ὁ ὁποῖος εἶνε τρόπον τινὰ ὁ πρῶτος γεωπόνος τῆς Ἑλλάδος, εἶχον ἀφιερώσει καὶ ναὸν οἱ Ἐλευσίνιοι, ἐδεικνύετο δὲ καὶ τὸ πρῶτον ἀλῶνι, ὅπου ἀλωνίσθη τὸ πρῶτον παραχθὲν ἐκ τῆς θείας αὐτῆς σπορᾶς σιτάρι. Παρόμοιον ναὸν εἶχαν ἐπίσης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεγείρει εἰς τὸ Ἄστυ πλησίον τῆς Ἐννεακρούνου πηγῆς, ὅπου ἦτο καὶ τὸ ἄγαλμά του.

Ἡ λατρεία ὅμως τοῦ Τριπτολέμου δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Ἀττικήν. Μὲ τὸν χρόνον ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκτὸς ἀκόμη αὐτῆς ὅπου ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἐθνικὸς διδάσκαλος τῆς γεωργίας ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον καὶ πολλαὶ πόλεις διεξεδίκουν τὴν τιμὴν ὅτι τὸν ἐφιλοξένησαν κατὰ τὴν διάβασίν του, κατὰ τὴν περιοδείαν του, ὡς θὰ ἐλέγαμεν σήμερον. Τοιαῦται πόλεις, εἰς ἃς περιώδευσε ἦσαν καὶ ἡ Ἔννα τῆς Σικελίας, ἡ Ἀντιοχεία ἐπὶ τοῦ Ὀρόντα, ἡ Γόρδυα ἐπὶ τοῦ Τίγρητος, ἡ Ἀλεξάνδρεια κτλ.

Ὁ παλαιὸς, λοιπὸν, ἐκεῖνος γεωπόνος δὲν ἦτο γραφειοκράτης, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀφοῦ τόσον μεγάλας περιοδείας ἔκαμνε, ἀλλ' ἀεικίνητος καὶ ἐνθουσιώδης καὶ δι' αὐτὸ ἄλλως τε παρίσταται πάντοτε καθήμενος ἐπὶ ἅρματος πτερωτοῦ κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς σκήπτρον (ἦτο υἱὸς βασιλέως, ὡς εἴπομεν) καὶ διὰ τῆς ἄλλης στάχυν, περιστοιχίζεται δὲ ἀπὸ ἀκροατὰς, ὥστε νὰ ὑπενθυμίζῃ πολὺ τοὺς ἐνθέρμους ἱεροκήρυκας τῶν θρησκειῶν, τοὺς ἱεραποστόλους. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἀποστολή του θεωρεῖται καὶ ἱερὰ, αὐτὸς δὲ ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ἱερεὺς τῆς Δήμητρος. Δὲν ἦτο δὲ μόνον θεωρητικὸς διδάσκαλος τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς, διότι παρίσταται φέρων ὑποδήματα (διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ βαδίζῃ εὔκολα εἰς τὰ χωράφια) καὶ ὁδηγῶν ἄροτρον διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν. Ἦτο, δηλαδὴ, ὑπόδειγμα γεωπόνου ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος νεανίας.

Εἰς ἄλλας πάλιν εἰκόνας παρίσταται ἡ ἀναχώρησίς του ἐξ Ἐλευσῖνος, ὅταν πρωτοήρχιζε τὴν περιοδείαν του. Εὑρίσκεται πάλιν ἐπὶ πτερωτοῦ ἅρματος, ἔχει τὴν κεφαλήν του στεφανωμένην μὲ μύρτα καὶ μὲ τὸ ἕνα χέρι κρατεῖ στάχυν καὶ μὲ τὸ ἄλλο μίαν φιάλην, εἰς τὴν ὁποίαν μιὰ ἀγροτικὴ θεότης τοῦ χύνει κρασὶ ὡς δυναμωτικὸ γιὰ τὸ ταξεῖδι του. Εἰς ἄλλην πάλιν παράστασιν εὑρίσκεται σὲ ἕνα καΐκι γεμᾶτο ἀπὸ σιτάρι. Τὸ καΐκι αὐτὸ τὸ διευθύνει ὁ ἴδιος πρὸς ἄγνωστον ἀκτὴν, ὅπου πρόκειται νὰ τὸ ξεφορτώσῃ γιὰ νὰ τὸ διαδώσῃ.

Εἶνε γνωστὸν τέλος τὸ περίφημον ἀνάγλυφον τῆς Ἐλευσῖνος ἔργον ἀρίστης τέχνης καὶ τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἀποκτήματα τοῦ ἐθνικοῦ μας Μουσείου, παριστῶν τὴν Δήμητραν προσφέρουσαν κάτι εἰς τὸν Τριπτόλεμον, πιθανῶς τὸν πρῶτον κόκκον σίτου ἢ καὶ ἐγγράφους ὁδηγίας, ὄπισθεν δὲ τὴν Περσεφόνην ἐπιθέτουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του πιθανῶς στέφανον ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν κόπων του.

Ἐκτὸς τῆς σποράς ὁ Τριπτόλεμος ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐδίδασκε καὶ τοὺς νόμους τῆς Ἠθικῆς καὶ ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν τὰ τρία παραγγέλματα τῶν πρώτων ἀνθρώπων: «Τίμα τοὺς γονεῖς σου· πρόσφερε τοὺς πρώτους καρποὺς τῆς γῆς εἰς τοὺς θεοὺς, μὴ κακοποιῇς τὰ ζῶα». Ἄλλως τε, ὅπως καὶ εἰς τὸ προηγούμενόν μας ἀνεφέραμεν καὶ οἱ νόμοι τῆς ἠθικῆς εἶνε ἐπακολουθήματα ἀπαραίτητα τῆς γεωργικῆς ζωῆς, ἥτις ἄνευ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Καὶ αὐτὴ ἡ Δήμητρα, ἡ θεὰ τῆς γεωργίας ἐκαλεῖτο συνάμα καὶ θεσμοφόρος ὡς ἐφευρέτις τῶν νόμων «εὑρηκέναι πυρσοὺς καὶ νόμους». Ὁ ἴδιος ἄλλως τε ὁ Τριπτόλεμος θεωρεῖται ὡς ἱδρυτὴς καὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδιώκετο ἡ ἠθικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀνάλογος μῦθος μὲ τὸν τοῦ Τριπτολέμου εἶνε καὶ ὁ τοῦ Ἰασίωνος. Οὗτος παρευρισκόμενος εἰς τὸν γάμον τῆς Ἑρμιόνης καὶ τοῦ Κάδμου τῶν Θηβῶν ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν τῆς Δήμητρας, ἥτις τὸν ἠγάπησε, συνευρέθη μετ' αὐτοῦ σὲ ἕνα χωράφι τριπλογυρισμένο μὲ τὸ ἀλέτρι καὶ ἐγέννησε τὸν Πλοῦτον. Ὁ Ζεὺς ὅμως φθονήσας τὴν εὐτυχίαν τοῦ θνητοῦ αὐτοῦ Ἰασίωνος, τὸν κεραυνοβολεῖ καὶ τὸν φονεύει. Ὁ μῦθος οὗτος ὑπονοεῖ τὰ ἑξῆς:

«Ὁ Ἰασίων εἶνε ὁ πρῶτος καλλιεργητὴς ὅστις καλλιεργήσας καλῶς ἕνα ἀγρὸν εἶχεν ἄφθονον συγκομιδήν, πλοῦτον, ἀλλ' ὁ Ζεὺς, ἡ φύσις, δὲν ἀφήνει αὐτὸν νὰ ἔχῃ διαρκῶς τὴν αὐτὴν ἐπιτυχίαν, διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐὰν ὁ γεωργὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἶνε ὅμως ἀνίσχυρος ἐπὶ τοῦ κλίματος καὶ τῶν θεομηνιῶν.

Ὅ,τι ἦτο ὁ Τριπτόλεμος διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν σιτηρῶν, ἦσαν καὶ ὁ Φύταλος καὶ ὁ Διόνυσος διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς συκῆς καὶ τῆς ἀμπέλου. Διὰ τὸν Φύταλον μυθολογεῖται ὅτι ἦτο ἀρχαῖος κάτοικος τῆς Ἀττικῆς φιλοξενήσας τὴν Δήμητρα πλανωμένην καὶ ἀναζητοῦσαν τὴν Περσεφόνην, λαβὼν δὲ εἰς ἀνταμοιβὴν παρ' αὐτῆς κλάδον συκῆς, τὸν ἐφύτευσε πρῶτος αὐτὸς εἰς Ἀθήνας. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ μύθου πλασθέντος κατ' ἀπομίμησιν μὲ τὸν τοῦ Τριπτολέμου. Ὁπωσδήποτε ὁ Φύταλος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἐφευρέτης τῆς καλλιεργείας τῆς συκῆς, σήμερον δὲ ἀκόμη σώζεται τὸ ὄνομά του παρεφθαρμένον εἰς τι χωρίον τῆς Κύμης παράγον τὰ καλλίτερα ἴσως σῦκα τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα Βέταλον, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ μας καὶ νῦν γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ κ. Παπαϊωάννου.

Ὅσον διὰ τὸν Διόνυσον, μυθολογεῖται ὅτι ἡ Ἥρα φθονήσασα αὐτὸν τοῦ ἐνέβαλε μανίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας κατεχόμενος μετέβη πρῶτον εἰς Αἴγυπτον ὅπου ματαίως ἐφρόντισε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου κατόπιν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου κατώρθωσε τοῦτο εἰσαγαγὼν μετὰ τῆς καλλιεργείας καὶ τὸν πολιτισμόν. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπέρασε πρῶτον ἀπὸ τὴν Θράκην, ὅπου δὲν εὗρε φιλόξενον ὑποδοχήν, ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως της τοῦ ὁποίου τὸν υἱὸν ἐσκότωσεν ὁ Διόνυσος νομίζων ἐκ παραισθήσεως ὅτι κόπτει κλῆμα ἀμπέλου. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν διέδωκε τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου καὶ μετ' αὐτῆς τὰ βακχικὰ ὄργια εἰς πολλὰς περιφερείας, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικὴν, τὰς νήσους Νάξον, Χίον κτλ. Τροφοὶ τοῦ θεοῦ ἐθεωροῦντο αἱ νύμφαι τῆς Δωδώνης, αἱ Ὑάδες παριστῶσαι τὰ ὄμβρια ὕδατα, τὰ ὁποῖα εἶνε ὁ κυριώτερος παράγων τῆς βλαστήσεως τῆς ἀμπέλου.

Εἰς τὴν Χίον ἐμυθολογεῖτο ὅτι ὁ γίγας Ὠρίων τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Διονύσου Οἰνοπίωνος, τοῦ ὁποίου ἠθέλησε νὰ ἀτιμάσῃ τὴν γυναῖκα, φθάνει εἰς τὴν Λῆμνον, ἁρπάζει ἕνα τῶν ἐργατῶν τοῦ Ἡφαίστου ἵνα τὸν ὁδηγήσῃ τυφλὸν ὄντα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀνατέλλοντος Ἡλίου, λαμβάνει φῶς ἐκ τῶν ἀκτίνων του καὶ σπεύδει νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Οἰνοπίωνα· ὁ Ποσειδῶν ὅμως τὸν ἀποκρύπτει εἰς τὰ βάθη ὑπογείου κατοικίας καὶ τὸν σώζει.

Ὁ μῦθος οὗτος ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς : Καθ' ἣν ἐποχὴν γίνεται ὁ τρυγητὸς ἐν Χίῳ, ὁ ἀστερισμὸς Ὠρίων εἶνε τυφλὸς, δὲν φαίνεται τὸ φῶς του μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου καὶ φαίνεται μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου θέρους, ὁπότε ἐμφανίζεται ἀπ' ἀνατολῶν ὡς νὰ ἐδανείσθη τὸ φῶς ἀπὸ τὸν ἀνατέλλοντα Ἥλιον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν ἡ θερμότης τοῦ Ἡλίου ἀπειλεῖ νὰ ξηράνῃ τὴν ἄμπελον, ἀλλὰ τὴν προστατεύει ὁ Ποσειδῶν, δηλαδὴ τὸ νερὸ, τὸ ὁποῖον συντελεῖ μετὰ τῆς θερμότητος εἰς τὴν ὡρίμανσιν τῶν σταφυλῶν.

Παρομοίους μύθους σχετιζομένους μὲ τὴν γεωργίαν δύναται νὰ εὕρῃ κανεὶς πολλοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν. Ἂς περιορισθῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν μόνον τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸν κυριώτερον παράγοντα τῆς βλαστήσεως εἰς τὸ θερμὸν τῆς Ἑλλάδος κλῖμα, τὸ νερό.

Εἶνε γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ ἀγῶνος εἰς γενναιοδωρίας τῆς Ἀθηνᾶς

καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Ἡ πρώτη ἐχάρισεν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὴν ἐλαίαν, ὁ δὲ δεύτερος κατὰ τὴν μίαν παράδρσιν τὸ νερό. Ἡ προτίμησις τῶν Ἀθηναίων ἐπῆγε πρὸς τὸ δῶρον τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ἐλαίαν, ἥτις ἠμπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ εἰς τὰ ξηρότερα μέρη τῆς Ἀττικῆς, ἐνῷ τὸ νερὸ εἰς ὡρισμένα μόνον σημεῖα αὐτῆς συναντᾶται καὶ εἰς μικρὰν ποσότητα. Χωρὶς τὸ νερὸ τῆς βροχῆς εἶνε ἄγονον ἐν τούτοις κάθε ἔδαφος ἐξαιρέσει ὡς πρὸς τὰς δενδρώδεις καλλιεργείας (ἐλαίαν, ἄμπελον, συκῆν), ὁ δὲ Αἰσχύλος θεωρεῖ τὴν γονιμότητα τῆς γῆς ὡς ἀποτέλεσμα συνουσίας τοῦ Ὄμβρου μετὰ τοῦ ἐδάφους :

Ἐρᾷ μὲν ἀγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα
ἔρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμου τυχεῖν
ὄμβρος δὲ ἀπὸ εὐναέντος οὐρανοῦ πεσὼν
ἔκυσε γαῖαν· ἡ δὲ τίκτεται βροτοῖς
μήλων τε βοσκὰς καὶ βίον Δημήτριον

(Δαναΐδες)

Ἡ γονιμοποιὸς αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ νεροῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἀκόμη περισσότερον ἀντιληπτὴ λόγῳ τοῦ θερμοῦ της κλίματος καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς ὑγρασίας. Διὰ τοῦτο οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ πηγαὶ τυγχάνουν ἰδιαιτέρας λατρείας. Ἔβλεπαν οἱ πρῶτοι μας πρόγονοι ὅτι ἐνῷ ὁλόκληροι πεδιάδες ἦσαν κατάξηροι, αἱ ὄχθαι τῶν ποταμῶν ἦσαν πάντοτε καταφυτοι, γεμᾶται ζωὴν καθὼς καὶ τὰ ἐκ τῶν πηγῶν ἀρδευόμενα τμήματα. Ἡ δὲ ζωὴ εἶνε δῶρον τῶν θεῶν. Ἐθεοποίησαν, λοιπόν, τόσον τοὺς ποταμούς, ὅσον καὶ τὰς πηγάς.

Ἐν Ἀρκαδίᾳ οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι συνεκεντροῦντο κατ' ἔτος ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Νέδα καὶ ἀφιέρωνον τὸ καλλίτερόν των στόλισμα, τὰς κόμας των εἰς τὸν ποταμόν. Τὸ ἴδιο κάμνει καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Σπερχειόν, τὸν πάτριον ποταμὸν τὸν γονιμοποιοῦντα τὰς πεδιάδας τῆς πατρίδος του. Ὁ Ἡσίοδος παραγγέλλει ὁσάκις περνᾷ κανεὶς ἀπὸ «τῶν ἀεννάων ποταμῶν τὸ καλίρροον ὕδωρ» νὰ κάμνῃ προσευχήν τινα προσβλέπων πρὸς τὰς ὄχθας του, ὁ δὲ Ἡρακλῆς νικήσας τὸν Ἀχελῶον ἀφαιρεῖ τὸν ἓν κέρας του, ὅπερ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν ὀπωρῶν κατέστη τὸ κέρας τῆς ἀμαλθείας, τῆς ἀφθονίας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπονοεῖ γενομένην διευθέτησιν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ διὰ κατασκευῆς ἀναχώματός τινος διὰ τοῦ ὁποίου περιωρίσθη τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν αἱ πλημμυρίζουσαι ἐκτάσεις. Ὁ Ἡρακλῆς φαίνεται ὅτι ἦτο καλὸς ὑδραυλικὸς, ὁ πατὴρ τῆς γεωργικῆς ὑδραυλικῆς, διότι ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλα ὑδραυλικὰ ἔργα. Ἡ ἀποκοπὴ τῶν κεφαλῶν τῆς Λερναίας Ὕδρας ἔχει σχέσιν μὲ ἀπόπειραν κατασκευῆς ἔργων πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιβλαβῶν ὑδάτων τῶν κεφαλαριῶν τῆς Ἀργολικῆς πεδιάδος. Ὁμοίως παρομοίαν ἀπόπειραν διευθετήσεως ποταμῶν ὑπονοεῖ καὶ ὁ ἄθλος του δι' οὗ ἤνωσε τοὺς δύο ποταμοὺς τῆς Ἤλιδος διὰ νὰ καθαρίσῃ τὸν σταῦλον τοῦ Αὐγίου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς πηγάς, ὁ Παυσανίας μᾶς διηγεῖται ὅτι εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαίου ὄρους, ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ξηρασίας ἐπήγαινεν εἰς τὴν πηγὴν Ἀγνὼ καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὴν ὡς Νύμφην θυσίας. Ἔρριχνε κατόπιν κλάδον δρυὸς εἰς τὴν πηγὴν καὶ ἀμέσως τὸ νερὸ ἔβγαζε ἀτμοὺς «ἀχλὺς ἄνεσιν ἐσικυῖα ὀμίχλη», οἱ ἀτμοὶ αὐτοὶ ἐσχημάτιζαν νέφη καὶ ἔπεφτε βροχὴ δροσίζουσα τὰς ἀποξηρανθείσας γαίας «ὑετὸν τοῖς Ἀρκάσιν εἰς τὴν γῆν κατιέναι ποιεῖ».

Αἱ Νύμφαι κατὰ τὴν Ἰλιάδα ἐθεωροῦντο ὅτι «ἄλσεα καλὰ νέμονται καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα (λειβάδια)».

Διὰ τοῦτο αἱ νύμφαι τῶν πηγῶν ἐκαλοῦντο καὶ καρποτρόφοι, ἡ δὲ γονιμοποιός των δύναμις ἐπεξετείνετο διὰ τῆς γονιμοποιοῦ ἐπίσης φαντασίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ πρὸ τοῦ γάμου των ἐλούοντο εἰς τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν, διὰ νὰ διατηροῦνται ὡς οἱ ἀγροὶ γόνιμοι καὶ δροσεραί...

ΒΑΣ. Γ. ΓΑΝΩΣΗΣ

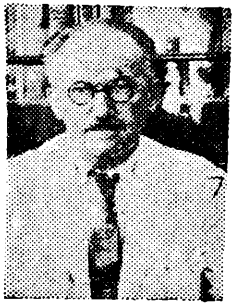
ΤΟ ΔΕΝΔΡΟ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΔΕΝΔΡΟΚΟΜΙΑΣ ΠΑΡΑ ΤΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΓΕΩΠΟΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΒΟΤΑΝΙΚΟΥ ΚΗΠΟΥ κ. Π. Θ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ δένδρο. Ἡ λέξις αὐτὴ γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ἰδιαιτέρως δὲ γιὰ κάθε Ἕλληνα, ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ μεγάλη σημασία, διότι σημαίνει εὐτυχία. Ἔχει σημασία γιατὶ μᾶς παρέχεται ἀπὸ τὴ μητέρα φύσι ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλυτέρας ἀξίας δῶρα της.

Ἡ ἀξία του εἶνε διπλή, ἤτοι οἰκονομικὴ καὶ αἰσθητικὴ (ψυχική). Εἶνε οἰκονομική, διότι ὡς οἰκονομικὸς παράγων μᾶς προσφέρει τὸ δένδρο α΄) τοὺς καρπούς του, β΄) τὸ ξύλο του καὶ γ΄) τὴν προστασία τῶν καλλιεργειῶν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ αἰσθητική του ἀξία, διὰ τὸν ἄνθρωπο, βρίσκεται μέσα στὴν εὐχάριστη συντροφιὰ ποὺ τοῦ παρέχει.

Κοντὰ στὶς δύο του γενικὲς ἀξίες, ποὺ τὶς διατηρεῖ σὲ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου καὶ ἂν εὑρεθῇ, τὸ δένδρο ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία προσφέρει γιὰ τὴ διατήρησι κάθε φυτοῦ καὶ δένδρου τὸν σπουδαιότερο παράγοντα, ποὺ λέγεται νερό, σὲ μικρὴ σχετικῶς ποσότητα ἐροχῆς καὶ μάλιστα τὸν χειμῶνα, ποὺ δὲν τὸ ἔχει ἀνάγκη, καὶ ὄχι στὴν περίοδο τῆς βλαστήσεως, ἤτοι τὴν ἄνοιξι καὶ τὸ καλοκαίρι. Ὑπὸ τέτοιες συνθῆκες τὸ δένδρο ἀναπτύσσεται καλλίτερα ἀπὸ ἄλλα ἐτήσια φυτά, ὅπως εἶνε τὸ σιτάρι, τὰ φασόλια, διότι ὡς πολυετὲς καὶ βαθύρριζο εἶνε ἱκανὸ νὰ βρῇ καλλίτερα, ἀπὸ τὰ ἐτήσια φυτά, τὸ νερὸ ποὺ ἔπεσε τὸν χειμῶνα καὶ ἀποθηκεύθηκε στὸ βάθος τοῦ ἐδάφους. Αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος ποὺ πάντοτε

Π. Ἀναγνωστόπουλος

ἐπιτυγχάνει τὸ δένδρο ἐκεῖ ποὺ ἀποτυγχάνει τὸ ἐπιπολαιόρριζο καὶ ξερικὸ ἐτήσιο φυτό. Αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι μπορεῖ σὲ μιὰ τέτοια περιφέρεια νὰ προτιμηθῇ τὸ δένδρο ὡς ἀσφαλέστερο μέσο ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Οἱ καρποὶ τῶν δένδρων εἴτε ζουμεροὶ (νερουλοὶ) εἶνε (ὀπῶραι), ὅπως π. χ. τὰ μῆλα, τὰ ἀπίδια, τὰ κορόμηλα, τὰ ροδάκινα, τὰ βερύκοκκα, τὰ κεράσια, τὰ σῦκα, τὰ λεμονοπορτόκαλλα, τὰ σταφύλια, εἴτε ξηροὶ εἶνε, ὅπως τὰ καρύδια, τὰ μύγδαλα, τὰ φοντούκια (λεπτοκάρυα), τὰ κάστανα, τὰ φυστίκια, τὰ σῦκα, οἱ σταφίδες κτλ. εἶνε ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀρίστη τροφή, ταιριασμένη γιὰ τὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό. Ἂν ὁ Ἕλλην καταλάβῃ ποσο συντελοῦν οἱ καρποὶ τῶν δένδρων στὴ δημιουργία γεροῦ σώματος καὶ στὴ διατήρησί του σὲ ὑγιεινὴ κατάστασι θὰ ἐσπευδε νὰ φυτέψῃ ἀπὸ λίγα καρποφόρα δένδρα, ὅπου μπορεῖ, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἔτσι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ καλοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος τὰ μέσα τῆς εὐτυχίας του. Λέγω τῆς εὐτυχίας διότι τί ἄλλο μπορεῖ νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν καρπῶν τῶν δένδρων, ἀφοῦ θὰ ἀπομακρύνῃ τὸ μισοχορτασμένο Ἕλληνα ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ τοὺς φαρμακοποιοὺς καὶ χορταίνοντάς τον θὰ τοῦ ἐξοικονομήσῃ ἀρκετὰ χρήματα, ἀφοῦ ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν καρπῶν θὰ ἐλαττώσῃ

τὴ δαπανηρὴ κατανάλωσι ἄλλων τροφῶν ; Ἀντὶ π.χ. νὰ χρησιμοποιῇ ἕνα σπίτι ὕποπτα γλυκὰ, φκιασμένα μὲ τὴ δύσπεπτη ζάχαρι τοῦ σακχαροκαλάμου ἢ σακχαροτεύτλου, μπορεῖ νὰ χρησιμοποιῇ εὔπεπτη καρποζάχαρι ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ συμπεπυκνωμένο μοῦστο σταφυλιοῦ, στὴ σταφίδα, στὰ ξηρὰ δαμάσκηνα, ἀπίδια, μῆλα, σῦκα, δηλ. στοὺς καρποὺς ποὺ ἔχει ὁ ἥλιος ἀποθηκεύσει ἐνέργεια περίσσεια. Μαζὶ μ' αὐτὰ μπορεῖ νὰ τρώγωνται τὰ ἀμυλοῦχα κάστανα ἢ τὰ ἐλαιοῦχα καρύδια, μύγδαλα, φυστίκια. Μὲ διαφόρους συνδυασμοὺς τῆς μεγάλης αὐτῆς ποικιλίας τῶν καρπῶν θὰ βρίσκουν τὰ παιδάκια μέσα στὴν εὐχαρίστησι τῆς χρήσεως καὶ τὴν ζωογόνο ἐνέργεια παρμένη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φύσι ποὺ θὰ τὰ βοηθήσῃ νὰ ἐξελιχθοῦν ὁμαλὰ σὲ χρησίμους ἀνθρώπους γιὰ τὸν ἑαυτόν τους καὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ λίγη προσπάθεια.

Λίγα δένδρα στὴν ἄγονη ἄκρη κάθε γεωργικοῦ κτήματος θὰ δίδουν πάντοτε ξύλα γιὰ τὶς διάφορες χρήσεις τοῦ σπιτιοῦ καὶ καταφύγιο στὰ οἰκόσιτα ζῶα. Ἐκεῖ μπορεῖ νὰ βρίσκῃ ξεχωριστὴ θέσι καὶ ὁ ἄνθρωπος μέσα στὴ ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ. Τὰ εἴδη τῶν δένδρων ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὸ δασύλλιο πρὸς ξύλευσι καὶ ἀπόλαυσι μπορεῖ νὰ διαλεχθοῦν μέσα στὶς ὁμάδες τῶν φυλλοβόλων ἢ ἀειφύλλων ὀπωροφόρων (μυγδαλιὰ, ἀπιδιά), καλλωπιστικῶν καὶ δασικῶν (ἀκακία, λεύκη, εὐκάλυπτος, κυπαρίσσι).

Γιὰ τὸ δασικὸ δένδρο εἶνε φκιασμένες οἱ πλαγιὲς τῶν λόφων καὶ βουνῶν. Ἐκεῖ μαζὶ μὲ θάμνους θὰ δέχωνται τὰ δένδρα τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, τὸ ὁποῖο ἔτσι θὰ βρίσκῃ καιρὸ ν' ἀπορροφηθῇ ἀπὸ τὸ ἔδαφος, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴ δασικὴ βλάστησι καὶ βγῇ στὰ ριζώματα σὲ πολλὲς κρύες βρυσοῦλες. Ἂν καῇ τὸ δάσος τῆς πλαγιᾶς ἢ ὁπωσδήποτε καταστραφῇ, τότε τὸ νερὸ τῆς ραγδαίας βροχῆς, δὲν θὰ δοθῇ καιρὸς ν' ἀπορροφηθῇ ἀπ' ὀτὸ ἔδαφος, ἀλλὰ θὰ κατρακυλίσῃ πρὸς τὰ κάτω σχηματίζον ρυάκια, τὰ ὁποῖα θὰ μεταφέρουν στὰ γειτονικὰ χωράφια χώματα, χαλίκια καὶ πέτρες γιὰ νὰ τὰ κάνουν ἄχρηστα πρὸς γεωργικὴ ἐκμετάλλευσι. Ἡ δασωμένη πλαγιὰ δίδει ἐξ ἄλλου ξύλα γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες καὶ καταφύγιο ἡσυχίας στὸν κουρασμένο κάτοικο τῆς πόλεως.

Ὥστε πρέπει ὅλοι νὰ προστατεύουν τὸ δάσος τῆς πλαγιᾶς, διότι ὅλοι ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν παρουσία του.

Ἡ αἰσθητικὴ ὠφέλεια ποὺ μᾶς δίδει τὸ δένδρο δὲν ἔχει μικρότερη σημασία ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ, ἐφόσον μ' αὐτὴν ἐννοοῦμεν τὸ ψυχικὸς κέρδος ποὺ θ' ἀποκομίσῃ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν συντροφιὰ τοῦ δένδρου.

Τὸ βαθμὸ τοῦ ψυχικοῦ κέρδους, ἢ τῆς καλῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου μετροῦμε μὲ τὸ ποσὸ τοῦ κεφιοῦ ποὺ αἰσθάνεται οὗτος μέσα στὸ κάθε περιβάλλον ποὺ θὰ βρεθῇ. Ὅταν βρίσκεται σὲ φιλικὸ περιβάλλον αἰσθάνεται εὐχαρίστησι μικρὴ ἢ μεγάλη ἀναλόγως τῆς φιλικῆς διαθέσεως τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ περιβάλλον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄψυχο ἢ γενικῶς κάθε περιβάλλον ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιρροὴν καλὴν ἢ κακὴν ἀναλόγως τῆς καλῆς ἢ κακῆς καταστάσεώς του. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐχαριστεῖται σὲ περιβάλλον καλῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντί του. Τέτοιο δὲ βρίσκει, ἐφόσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ τεχνητὸ περιβάλλον τῆς πόλεως ποὺ ἐδημιούργησε αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δι' ἑαυτῶν, καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ὑλικοῦ στεγάσεως, ἀμφιέσεως καὶ διατροφῆς, μέσα στὴν....ἀπολίτιστη φύσι ποὺ ἔχει στολίδι της τὸ δένδρο. Ἐκεῖ ἕνα ἁρμονικὸ καὶ φιλικὸ περιβάλλον προσφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπο περισσότερο ἀπὸ τὸ δένδρο.

Τὸ δένδρο παρέχει περιβάλλον εὐχάριστο εἰς τὸν ἄνθρωπο, διότι τοῦ παρέχει τὸ ἁρμονικό του σχῆμα, τὰ χρωματιστὰ καὶ εὔοσμα ἄνθη καὶ τὸ καταπραϋντικὸ τῶν νεύρων πράσινο χρῶμα, ποὺ κάμνει ἐντύπωσι περισσότερο

στο ζεστὸ καὶ φωτεινὸ καλοκαίρι, ὅταν τὸ ἀπολαμβάνῃ ὁ ἄνθρωπος κάτω ἀπὸ τὴ σκιὰ ποὺ δημιουργεῖ μὲ τὸ φύλλωμά του.

Γενικῶς μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μᾶς στενοχωρεῖ ἡ γυμνὴ καὶ ἀκάλυπτος ἀπὸ δένδρα ἐπιφάνεια τῆς γῆς καὶ μᾶς εὐχαριστεῖ καὶ μᾶς προδιαθέτει καλῶς ἡ γειτονιά μας μὲ δένδρα. Αὐτὸ νομίζω ὅτι ὀφείλεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων λόγων καὶ στὴν ἀκτινοβολία τῆς ἁρμονικῆς φυτικῆς ζωῆς. Κάθε μορφὴ τῆς ὕλης ἀκτινοβολεῖ ἐνέργειαν. Ἐξαίρεσι τοῦ κανόνος δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ τὸ φυτικὸ κύτταρο, ἀφοῦ ἄλλως τε τοῦτο ἀποδεδειγμένως κάμνει καὶ τὸ ἐξελιχθὲν ἐξ αὐτοῦ ζωϊκό. Καὶ ἐπειδὴ τὸ φυτικὸ κύτταρο λειτουργεῖ ἁρμονικῶς, ἤτοι φυσικῶς, φυσικὸν εἶνε ἡ ἀκτινοβολία του νὰ εἶνε ἁρμονική, ἤτοι εὐχάριστος. Ὡς τοιαύτη συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν πλησίον τοῦ δένδρου εὑρισκόμενον ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος καλοκεφίζει, ἤτοι εὐχαριστεῖται ψυχικῶς. Καὶ ἔτσι θὰ μπορῇ νὰ βλέπῃ, ὅπως καὶ πρέπει, μὲ καλλίτερο μάτι τὴν ζωή, τὴν ὁποίαν θὰ κάμνῃ εὐχαριστη γιὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ τοὺς ἄλλους.

Τὸ δένδρο, θὰ βρίσκῃ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὰ ψυχικὰ κέρδη μέσα στὸν κῆπο του ὡς ὀπωροφόρα ἢ καλλωπιστικό, στὶς δενδροστοιχίες καὶ στοὺς κήπους τῶν πόλεων ὡς καλλωπιστικό, στὸ ἀγρόκτημα ὡς ὀπωροφόρο, καλλωπιστικὸ καὶ δασικὸ καὶ στὸ δάσος ὡς δασικό. Θὰ πρέπῃ δὲ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν συντροφιά του σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς μορφὲς, ὄχι βέβαια γιὰ τὸ καλὸ τοῦ δένδρου, ἀλλὰ γιὰ τὸ δικό του καλό.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ κέρδη ποὺ μᾶς δίδει τὸ δένδρο γενικῶς καὶ ἰδιαιτέρως στὴν Ἑλλάδα εἶνε ὑψίστης ἀξίας, θὰ πρέπῃ νὰ φροντίσουμε νὰ τὸ καταλάβουμε αὐτὸ καλὰ γιὰ νὰ συντελέσουμε, πρὸς τὸ συμφέρο μας, στὴ διάδοσί του. Πρὸς τοῦτο θὰ συντελέσῃ, νομίζω, ἡ ἐκμάθησις καὶ κατανόησις ὑπὸ τῶν Ἑλληνοπαίδων στὸ σχολεῖο τοῦ κατωτέρω Πιστεύω καὶ ὅρκου τοῦ φιλοδένδρου. Θὰ πρέπῃ νὰ βρίσκεται κρεμασμένο μέσα σὲ καλὴ κορνίζα σὲ κάθε τάξι τοῦ σχολείου γιὰ τὴν προπαγάνδα.

«ΤΟ ΠΙΣΤΕΩ ΚΑΙ Ο ΟΡΚΟΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΔΕΝΔΡΟΥ»

1) Πιστεύω στὴν μεγάλην χρησιμότητα τοῦ ὀπωροφόρου δένδρου, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τοὺς καρπούς του καὶ τὴν χάριν του.

2) Πιστεύω εἰς τὴν ὠφελιμότητα, τὴν θρεπτικὴ καὶ ὑγιεινὴ τῶν καρπῶν τοῦ ὀπωροφόρου δένδρου, οἱ ὁποῖοι μᾶς κάνουν νὰ ἀγνοοῦμε τοὺς γιατροὺς καὶ τὰ φάρμακα.

3) Πιστεύω στὴν οἰκονομικὴ ἀξία τοῦ ὀπωροφόρου δένδρου μὲ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ἐκμεταλλευθοῦμε καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη καλλιέργεια τὴν ἑλληνικὴ γῆ.

4) Πιστεύω στὴ μεγάλη ψυχικὴ ἀνακούφισι ποὺ μᾶς παρέχει τὸ δένδρο εἴτε σὲ κῆπο βρίσκεται εἴτε σὲ κάμπο, εἴτε σὲ βουνό, εἴτε σὲ δρόμους πόλεων.

5) Πιστεύω ὅτι τὸ ὀπωροφόρο δένδρο ὕστερα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ὠφέλειες πρέπει νὰ καλλιεργῆται παντοῦ ὅπου μπορεῖ νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ νὰ ἀφίνεται ὁ κῆπος τῆς πόλεως καὶ οἱ δρόμοι της διὰ τὸ καλλωπιστικὸ δένδρο καὶ τὸ ἄγονο χωράφι καὶ ἡ ἀπότομος πλαγιὰ στὸ δασικὸ δένδρο, γιὰ νὰ εὑρίσκῃ εἰ στὸ δάσος καταφύγιο καὶ ζωογόνο περιβάλλον ὁ φυσιολάτρης, γιὰ νὰ μᾶς δίδῃ τοῦτο τὰ ξύλα ποὺ μᾶς χρειάζονται καὶ γιὰ νὰ προστατεύωνται τὰ παρακάτω χωράφια ἀπὸ τὶς πλημμύρες ποὺ θὰ ἐγίνοντο ἀσφαλῶς ἂν ἡ πλαγιὲς εὑρίσκοντο γυμνές.

6) Πιστεύω ὅτι τὸ δένδρο τὸ καλλωπιστικὸ τῆς πόλεως πρέπει ν' ἀγνοῇ τὸ τσεκοῦρι, τὸ ὁποῖον μπορεῖ νὰ βρίσκεται μόνο σὲ χέρι πονετικοῦ καὶ μαθημένου ὑλοτόμου, ὅταν πρόκειται οὗτος νὰ κάμῃ στὸ δάσος ὥριμα δένδρα

καὶ κλαδεύση ἢ ἀραιώση ἄλλα γιὰ νὰ μπῆ μέσα φῶς καὶ ἀναπτυχθοῦν τὰ μικρότερα δένδρα τοῦ δάσους.

7) Πιστεύω στὴν δύναμι τῶν σπόρων τῶν δένδρων, τοὺς ὁποίους θὰ σπέρνω γιὰ νὰ φυτρώνουν οἱ μεγάλοι μας εὐεργέται τὰ δένδρα.

8) Πιστεύων σὲ ὅλα τὰ καλὰ τοῦ δένδρου, ὁρκίζομαι νὰ μὴ παραλείψω εὐκαιρία νὰ τὰ διαδώσω καὶ στοὺς μὴ φιλοδένδρους, ὥστε νὰ φθάση μία ἡμέρα ποὺ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔχουν κατανοήσει τὴν ἀξία καὶ δύναμι τοῦ δένδρου καὶ νὰ ἔχουν ὑψωθῆ πάρα πάνω καὶ ν' ἀγαποῦν τὰ δένδρα.

9) Ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀγαπήσουν τὰ δένδρα θὰ βασιλεύη πλέον ἡ ἀγάπη, ἡ εὐτυχία καὶ ἡ πρόοδος ἐπὶ τῆς γῆς. Θὰ ἔχουμε ἐξημερωθῆ.

ΠΑΝΟΣ Θ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητὴς τῆς Δενδροκομίας παρὰ τῇ Ἀνωτ. Γεωπονικῇ Σχολῇ Ἀθηνῶν

Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΣΙΤΟΥ ΙΔΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΘΗΝΩΝ κ. Σ. Λ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ὁ σῖτος μετὰ τὴν ὄρυζαν εἶνε τὸ μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καταναλισκόμενον προϊόν.

Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν Ἑλλάδα εἶνε τὸ κύριον προϊὸν καταναλώσεως πρὸς θρέψιν κυρίως τῶν ἀγροτικῶν καὶ ἐργατικῶν τάξεων. Διὰ τοῦτο ἂν καὶ ἡ μέση ἐτησία παραγωγὴ τοῦ σίτου ἀνέρχεται εἰς 350 χιλ. τόννους καὶ τῶν ἐν γένει ἀρτοποιησίμων σιτηρῶν (σίτου, ἀραβοσίτου, βρίζης) εἰς 550 χιλ. τόννους, ἡ εἰσαγωγὴ σίτου καὶ σιταλεύρου ἀνέρχεται 550 εἰσέτι χιλιάδας τόννους οὕτως ὥστε ἡ συνολικὴ κατανάλωσις τοῦ μὲν σίτου ἀνέρχεται εἰς 900 χιλ. τόννους, ὅλων δὲ ὁμοῦ τῶν ἀρτοποιησίμων σιτηρῶν εἰς 1.100 χιλ. τόννους.

Σ. Λ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ἡ ἐξαιρετικῶς μεγάλη ἐφετεινὴ ἐσοδεία θὰ ἐλαττώσῃ κατὰ πολὺ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν σιτηρῶν χωρὶς ὅμως ἡ εἰσαγωγὴ αὕτη νὰ παύσῃ ἀποτελοῦσα τὴν αἰτίαν τῆς ἐξαγωγῆς μεγάλου ποσοῦ συναλλάγματος καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἑλλὰς ἔχει τόσον μεγάλην ἔλλειψιν τοιούτου.

Ἐγείρεται ὅμως τὸ ζήτημα, εἶνε κατάλληλος ἡ Ἑλλὰς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ σίτου ἢ ὁ Ἕλλην γεωργὸς δέον νὰ στραφῇ εἰς ἄλλην παραγωγήν; Πολλοὶ εἶνε οἱ διατεινόμενοι ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ἀκατάλληλος διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ σίτου καὶ τῶν λοιπῶν σιτηρῶν, συμπεραίνουσι δὲ τοῦτο ἐκ τῆς μικρᾶς ἀποδόσεως, τὴν ὁποίαν δίδει ἡ καλλιέργεια αὕτη ἐν Ἑλλάδι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς καλλιεργείας ταύτης εἰς τὴν βόρειον καὶ κεντρικὴν Εὐρώπην. Οὕτω ἡ Ἑλληνικὴ ἀπόδοσις κατὰ στρέμμα εἶνε 60—65 περίπου χιλιογράμμων ἐνῷ τῶν προοδευμένων γεωργικῶς κρατῶν εἶνε 200—350 χιλιόγραμμα, ἀποδίδουσι δὲ τὴν μικρὰν ταύτην ἑλληνικὴν ἀπόδοσιν, ἥτις ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰ ἄλλα μεσημβρινὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς (πλὴν τῆς Αἰγύπτου ἥτις ἀρδεύεται καὶ τῆς νήσου Μάλτας ἄνευ ἀρδεύσεως) εἰς τὸ ξηρὸν τοῦ κλίματος. Ἐὰν πράγματι ἡ ἀκαταλληλότης τοῦ κλίματος ἦτο ἡ αἰτία τῶν μικρῶν ἀποδόσεων βεβαίως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀντισταθῶμεν εἰς τοῦτο καὶ νὰ καταβάλωμεν προσπαθείας διὰ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς. Εὐτυχῶς ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη ὡς ἀποδεικνύεται διὰ πλείστων παραδειγμάτων καὶ πειραμάτων ἐνεργηθέντων καὶ ὑπὸ ἄλλων συναδέλφων καὶ ὑφ' ἡμῶν.

Οὕτω διὰ νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ξηρὰν Ἀττικὴν, τῆς ὁποίας τὸ μέσον ἐτήσιον ποσὸν τῆς πιπτούσης βροχῆς ἀνέρχεται μόλις εἰς 400 κυβικὰ μέτρα κατὰ στρέμμα (ποσὸν κατώτερον τοῦ πίπτοντος εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα), ἔχομεν ἀποδόσεις αἵτινες εἶνε ἀσυνήθεις καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς μᾶλλον ἐντατικῆς καὶ προοδευτικῆς γεωργίας τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τοὺς παρὰ τὰς Ἀθήνας ἀγροὺς τῆς Ἀνωτάτης Γεωπονικῆς Σχολῆς ἐλάβομεν ἀποδόσεις, αἵτινες ὑπῆρξαν πενταπλάσιαι καὶ δεκαπλάσιαι ἀκόμη τῆς μέσης ἑλληνικῆς ἀποδόσεως σίτου. Αἱ ἀποδόσεις αὗται σχεδὸν πάντοτε ὑπῆρξαν ἀνώτεραι τῶν 200 χιλιογράμμων κατὰ στρέμμα διά τινας δὲ βελτιωμένας ποικιλίας ἔφθασαν

προπέρυσι τὰ 402 χιλιόγραμμα, πέρυσι τὰ 220 καὶ ἐφέτος τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 637 χιλιογράμμων κατὰ στρέμμα. Βεβαίως τὸ ἐφετεινὸν ἔτος ἦτο ἔτος ἐξαιρετικῆς παραγωγῆς δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοσις αὕτη εἶνε καταπληκτικῶς μεγάλη δι' οἱονδήποτε ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης.

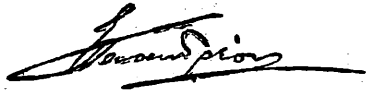
Μεγάλας ἀποδόσεις ἔσχομεν καὶ εἰς ἄλλας περιφερείας κατὰ τὰ παλαιότερα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα διηυθύναμεν γεωργικὰς ἐκμεταλλεύσεις.

Οὕτω εἰς τὸν νομὸν Τρικκάλων ἐφθάσαμεν εἰς ἐκτεταμένους ἀγροὺς στρεμματικὰς ἀποδόσεις 260 χιλιογράμμων τὸ στρέμμα. Ἐν τῇ γεωργικῇ σχολῇ Λαρίσσης εἰς ἀγρὸν 10 στρεμμάτων ἐλάβομεν ἀπόδοσιν 276 χιλιογράμμων κατὰ στρέμμα, ἐπὶ σειρὰν δὲ ἐτῶν εἴχομεν ἐφ' ὅλων τῶν ἀγρῶν τῆς σχολῆς μέσας ἀποδόσεις 150—250 χιλιογράμμων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δέον νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι δὲν εἶνε τὸ κλῖμα τὸ ἐμποδίζον τὰς μεγάλας ἀποδόσεις, ἀλλ' ἄλλοι λόγοι. Εἶνε παγκοίνως γνωστὸν ὅτι τὰ κράτη ὡς ἡ Δανία, τὸ Βέλγιον, ἡ Γερμανία, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγίστας διὰ τὸν σῖτον στρεμματικὰς ἀποδόσεις εἶνε κράτη, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἐντατικωτέραν ἀνάπτυξιν οὐ μόνον εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν συγκοινωνίαν καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς πολιτισμένης ζωῆς. Εἰδικῶς διὰ τὴν γεωργίαν ἡ καταβαλλομένη προσπάθεια καὶ τὰ διατιθέμενα μέσα εἶνε ἀπείρως ἀνώτερα τῶν διατιθεμένων διὰ τὴν ἑλληνικὴν γεωργίαν.

Ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους εἶνε ὀλίγον ἀνωτέρα τῆς πρωτογόνου, φθάνουσα κατὰ μέγιστον ὅρον εἰς βάθος 10—12 ἑκατοστά. Ἐν Δανίᾳ καὶ ἐν Βελγίῳ φθάνει τὰ 30—33. Ἐν Ἑλλάδι ἡ λίπανσις τῶν σιτηρῶν εἶνε ἐλάχιστα διαδεδομένη ἐκεῖ ἡ κατανάλωσις τῶν λιπασμάτων καὶ ἡ λίπανσις διὰ κόπρου ἔφθασεν εἰς τὸ μέγιστον ὅριον. Τὰ βοτανίσματα, τὰ σκαλίσματα, ἡ διὰ μηχανῆς σπορά, αἱ ἐκλεκταὶ ποικιλίαι εἶνε εἰς κοινὴν ὑπὸ τῶν γεωργῶν ἐφαρμογὴν ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι εἶνε σχεδὸν ἄγνωστοι.

Ἐν συμπεράσματι δεχόμεθα ὅτι διὰ τῶν καταλλήλων γνώσεων καλῶς ἐφαρμοζομένων θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ ἐν Ἑλλάδι μεγίστας ἀποδόσεις σιτηρῶν, τῶν ὁποίων καὶ μόνον ὁ διπλασιασμὸς θὰ εἶνε ἀρκετὸς διὰ νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν τόσον ποθητὴν σιτάρκειαν.

Εἰς τὰ ἑπόμενα μαθήματα θὰ ἐκθέσωμεν τὸν ἐπιστημονικὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας τοῦ σίτου μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ προσπάθεια ἡ καταβαλλομένη διὰ τῶν στηλῶν τῆς «Βραδυνῆς» θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλισθῇ εὐτυχέστερον μέλλον διὰ τὴν ἑλληνικὴν σιτοπαραγωγήν.

ΜΥΚΗΤΕΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ κ. Ι. Α. ΣΑΡΕΓΙΑΝΝΗ ΤΟΥ ΜΠΕΝΑΚΕΙΟΥ ΦΥΤΟΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

Μὲ τὴν λέξιν μύκητες χαρακτηρίζομεν εἰς τὴν καθαρεύουσαν τὰ κοινῶς λεγόμενα μνητάρια (ἀμανῖτες ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ). Μύκητες ὅμως εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶνε μόνον τὰ μανητάρια. Ἡ μούχλα τοῦ ψωμιοῦ, ὁ περονόσπορος, ἡ ἴσκα, ἡ μαγιὰ τοῦ ψωμιοῦ, οἱ μαγιὲς τῆς μπύρας καὶ τοῦ κρασιοῦ, εἶνε μύκητες. Ἕως τώρα ὁ εἰδικὸς κλάδος τῆς Βοτανικῆς, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ αὐτούς, ἡ Μυκητολογία, ἔχει ἀνακαλύψει, μελετήσει ,κατατάξει 50.000 περίπου διαφορετικὰ εἴδη. Χάριν περιεργείας ἀναφέρομεν ὅτι ἡ περιγραφὴ τῶν μυκήτων τούτων περιλαμβάνεται εἰς 24 πελωρίους τόμους τοῦ Ἰταλοῦ εἰδικοῦ μυκητολόγου.

Ἡ μελέτη τῶν μυκήτων δὲν ἔχει μόνον θεωρητικὴν σημασίαν. Εἶνε σήμερον ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τμημάτων τῆς ἐπιστήμης, τὰ ὁποῖα ἔχουν πρακτικὴν σημασίαν. Μερικοὶ μύκητες, ὅπως τὰ κοινὰ μανητάρια, χρησιμοποιοῦνται ἀμέσως ὡ ςφαγητόν· ἄλλοι χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ μετατραπῇ ὁ μοῦστος εἰς κρασί, ἡ ζυθοζύμη εἰς μπύρα· ἀκόμη καὶ τὸ ἀνέβασμα τοῦ ψωμιοῦ ὀφείλεται εἰς τοὺς μύκητας. Ἐκτὸς ὅμως τῶν χρησίμων ὑπάρχουν καὶ πλεῖστοι ὅσοι ἐπιβλαβεῖς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν πρὸς καταστροφὴν τῶν ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν ὀργανισμῶν. Τὰ «φαρμακερὰ μανητάρια» ἐπιφέρουν τὸν θάνατον εἰς πολλούς, οἱ ὁποῖοι τρώγουν μύκητας χωρὶς νὰ ξεύρουν νὰ διακρίνουν τὰ δέκα περίπου εἴδη, τὰ ὁποῖα εἶνε δηλητηριώδη. Ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν ὀφείλεται εἰς μύκητας. Ὁ περονόσπορος, ἡ ἴσκα, τὸ ὠΐδιον, ἡ κορυφοξήρα, αἱ σκωριάσεις τῶν σιτηρῶν ὀφείλονται εἰς μύκητας. Πρία εἶνε ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς μελέτης τῶν μυκήτων, τὴν ὁποίαν ἐπακολουθεῖ ἡ ἔρευνα τῆς καταπολεμήσεως αὐτῶν, ἀποδεικνύουν αἱ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας προκαλοῦν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Αἱ καταστροφαὶ αὗται προξενοῦν οἰκονομικὰς ζημίας σχεδὸν ἀπιστεύτους. Θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς ἓν καὶ μόνον παράδειγμα. Κατὰ τὸ ἔτος 1916 οἱ μύκητες τῶν σκωριάσεων προὐκάλεσαν ζημίας εἰς τὰς καλλιεργείας μόνον τοῦ σίτου εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, ζημίας ἀξίας283.700.000 δολλαρίων, δηλαδὴ 46 δισεκατομμυρίων σημερινῶν δραχμῶν, περισσότερον δηλαδὴ ἀπὸ ὅ,τι εἶνε ὁλόκληρον τὸ δημόσιον χρέος τῆς Ἑλλάδος.

Τί εἶνε λοιπὸν μύκης; Μύκης, ἐπιστημονικῶς, εἶνε ἄθροισμα φυτικῶν ὀργανισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν διακρίνονται οὔτε ρίζα, οὔτε φύλλα, οὔτε κορμός. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶνε ὅτι δὲν παράγουν τὴν πρασίνην ἐκείνην οὐσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ πράσινον χρῶμα τῶν φυτῶν, τὴν χλωροφύλλην. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲ οἱ μύκητες ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ζωϊκοὺς ὀργανισμοὺς καὶ ἀπομακρύνονται τῶν φυτικῶν. Εὑρίσκονται δηλαδὴ οἱ μύκητες εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ ζώων καὶ φυτῶν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα φυτὰ παραλαμβάνουν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὀλίγα ἀνόργανα ἅλατα καὶ ὀλίγον ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ δημιουργοῦν μόνα των διὰ τῆς χλωροφύλλης των τὰς ὀργανικάς των οὐσίας (τὸ ἄμυλον, τὸ σάκχαρον κλπ.), οἱ δὲ μύκητες καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ζῶα παραλαμβάνουν ἀπὸ ἄλλα ζῶα ἢ φυτὰ μόνον ἑτοίμους ὀργανικὰς οὐσίας, τὰς ὁποίας μετατρέπουν εἰς ἄλλας πάλιν ,ὀργανικὰς ἢ καὶ τὰς καταστρέφουν, τὰς μεταβάλλουν δηλαδὴ

εἰς ἀνοργάνους. Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ μὲν πράσινα φυτὰ εἶνε οἱ παραγωγοί, οἱ δὲ μύκητες καὶ ἱτὰ ζῶα οἱ βιομήχανοι τῆς ὀργανικῆς οὐσίας. Ἐξαιρεσιν τοῦ γενικοῦ κανόνος κάνει μόνον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῦτο μόλις ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, διότι ἂν καὶ ἐγεννήθη ἀποκλειστικῶς βιομήχανος, κατώρθωσε διὰ τῆς βοηθείας τῆς ἐπιστήμης του, διὰ τῆς χημείας του, νὰ γίνῃ καὶ παραγωγὸς καὶ νὰ κατασκευάζῃ δηλαδὴ διαφόρους ὀργανικὰς οὐσίας ἐξ ἀνοργάνων.

Πῶς εἶνε εἷς μύκης; Ἕκαστος μύκης ἀποτελεῖται γενικῶς τοὐλάχιστον ἐκ δύο μερῶν 1) ἀπὸ τὸ μυκήλιον, 2) ἐκ σπορίων. τὰ ὁποῖα παίζουν τὸν ρόλον τῶν κοινῶν σπόρων τῶν φυτῶν.

Τὸ μυκήλιον εἶνε τὸ σῶμα τοῦ μύκητος. Ἀποτελεῖται ἐκ λεπτοτάτων σωλήνων πάχους ὀλίγων χιλιοστῶν τοῦ χιλιοστομέτρου οἱ ὁποῖοι διακλαδοῦνται, περιπλέκονται, ἑνώνονται ἀναμεταξύ των διὰ νὰ σχηματίσουν διάφορα σχήματα ὡς εἶνε π. χ. τὸ ἐπάνω θολωτὸ μέρος τοῦ κοινοῦ μανητα ριοῦ. Τὸ μυκήλιον, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ ἐνθυμίζει τὰ λεπτότατα ριζίδια τῶν φυτῶν, προσκολλᾶται ἐπὶ κορμῶν δένδρων, ἐπὶ ξύλων, ἐπὶ τῆς κόπρου. ἐπὶ τῶν φύλλων καὶ ἀπορροφᾷ τὰς ὀργανικὰς οὐσίας, τὰς ὁποίας χρειάζεται. Ἡ λεπτότης τῶν ἰνῶν του καὶ ὁ ἄπειρος ἀριθμὸς τῶν διακλαδώσεών του συντελεῖ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐκμετάλλευσιν τῶν θρεπτικῶν ὑλικῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων προσκολλᾶται. Ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν ἀπὸ ἕνα μικροσκοπικώτατον σπόριον γεννᾶται ἕνα πελώριον μανητάρι· πληρέστατα δικαιολογεῖται ἡ λαϊκὴ ἔκφρασις «ξεφύτρωσε σὰν μανητάρι».

Τὰ σπόρια τῶν μυκήτων γεννῶνται ἐκ τοῦ μυκηλίου κατὰ τρόπον πολύπλοκον. Τὰ σπόρια χρησιμεύουν διὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους. Εἷς καὶ μόνον μύκης δύναται νὰ γεννήσῃ ἕως ἑκατὸ ἑκατομμύρια σπόρια Ταῦτα εἶνε μικροσκοπικά. Ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἔχει μῆκος, πλάτος καὶ ὕψος ὀλίγα χιλιοστὰ τοῦ χιλιοστομέτρου καὶ εἶνε ἀόρατον διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὅταν εἶνε πολλὰ συγκεντρωμένα μαζὶ φαίνονται ὡς λεπτοτάτη σκόνη. Εἷς ἕνα καὶ μόνον μικρὸν κῆπον δισεκατομμύρια σπορίων γεννῶνται καθ' ἑκάστην. Ὁ ἀέρας τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν εἶνε πλήρης σπορίων, τὰ ὁποῖα περιμένουν νὰ εὕρουν καταλλήλους συνθήκας διὰ νὰ βλαστήσουν καὶ προσβάλλουν τὰ φυτά μας. Δὲν εἶνε ἐπομένως δίολου παράδοξον ἐὰν ὑπάρχουν ἀσθενῆ φυτά, ἀλλ' ἀληθὲς θαῦμα τὸ πῶς ὑπάρχουν ὑγιειᾶ φυτά.

Ἕκαστος μύκης πολλαπλασιάζεται διὰ σπορίων ἢ τεμαχίων μυκηλίου, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τοῦ ἐλαχίστου βάρους των μεταφέρονται εὐκόλως ἀπὸ ὅλα τὰ φυσικὰ μέσα· ὁ ἀέρας, τὸ νερό, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ τὸ μεταφέρουν. Ἕκαστον σπόριον βλαστάνει μόνον ὅταν εὕρῃ τὰς καταλλήλους εὐνοϊκὰς συνθήκας ὑγρασίας καὶ θερμοκρασίας, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶνε αἱ αὐταὶ δι' ὅλα τὰ εἴδη τῶν μυκήτων. Ἕκαστον σπόριον, ὅταν βλαστήσῃ, δίδει ἢ νέον μυκήλιον ἢ νέα σπόρια. Τὸ νέον μυκήλιον ἀναπτύσσεται κανονικῶς καὶ δίδει νέας καρποφορίας μόνον ἐὰν εὕρῃ γύρω του πλουσίαν τροφὴν καὶ εὐνοϊκὰς συνθήκας διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του, εἰ δ' ἄλλως ἐξακολουθεῖ καὶ ζῇ ἐπ' ἄπειρον ὡς μυκήλιον ἢ ὅπως συνηθίζουν μερικοὶ μύκητες σχηματίζει ἓν εἶδος ξηροῦ κονδύλου. Ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν τῶν ξηρῶν κονδύλων, τῶν σκληροτίων, τὸ μυκήλιον δύναται νὰ ζήσῃ πολὺν χρόνον χωρὶς νὰ τρέφηται καὶ νὰ ἀναπτύσσηται· οὕτω κατορθώνει καὶ περιμένει νὰ παρουσιασθοῦν πάλιν αἱ κατάλληλοι εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξίν του. Οἱ ξηροὶ οὗτοι κόνδυλοι ἀντέχουν ἐξαιρετικῶς εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος.

Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν μυκήτων εἰς τὸ ζήτημα τῆς τροφῆς δὲν εἶνε αἱ ἴδιαι δι' ὅλα τὰ εἴδη. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ζοῦν ὁπουδήποτε· οὕτω ἡ κοινὴ

πράσινη μούχλα τοῦ ψωμιοῦ ἀναπτύσσεται εἰς μωλωπισμένα πορτοκάλλια, εἰς τυριά, εἰς ὑγροὺς τοίχους, εἰς ὑποδήματα κλπ. Ἄλλοι ὅμως οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν προκαλούντων τὰς ἀσθενείας τῶν φυτῶν εἶνε πολὺ ἐκλεκτικοὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς τροφῆς των καὶ ζοῦν μόνον εἰς δύο ἢ τρία φυτὰ καὶ πουθενὰ ἀλλοῦ· τοιοῦτος εἶνε π. χ. ὁ περονόσπορος τῆς ἀμπέλου. Οἱ μύκητες ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς τροφῆς των διαιροῦνται εἰς σαπροφύτους καὶ εἰς παρασίτους. Παράσιτοι λέγονται ὅσοι ζοῦν ἐπὶ ζώντων ὀργανισμῶν, ἐπὶ φυτῶν δηλαδὴ ἢ ζώων. Οἱ σαπρόφυτοι ζοῦν ἐπὶ ὀργανικῶν οὐσιῶν ἐν ἀποσυνθέσει, ἐπὶ νεκρῶν ἱστῶν, κόπρου κλπ. Πολλοὶ μύκητες, ὡς ὁ περονόσπορος τῆς πατάτας δύνανται νὰ ζήσωσι καὶ παρασιτικῶς καὶ σαπροφυτικῶς. Ἄλλοι ὅμως, ὅπως οἱ μύκητες τῶν σκωριάσεων, μόνον ὡς παράσιτα δύνανται νὰ ζήσουν.

Περὶ τοῦ θανάτου τῶν μυκήτων δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν μετ' ἀκριβείας, διότι εἶνε δύσκολον εἰς τὰ χατώτερα ταῦτα ὄντα νὰ χωρίσωμεν ἄτομα. Αἱ ὑψηλαὶ θερμοκρασίαι (180 βαθμοὶ ἐπὶ μίαν ὥραν) βεβαίως τοὺς σκοτώνουν· ἡ ἔλλειψις τῆς τροφῆς τοὺς περιορίζει. Πρακτικῶς ὅμως τὸ μυκήλιον, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐξ ἑνὸς σπορίου, δύναται νὰ ζήσῃ ἐπ' ἄπειρον ὡς μυκήλιον ἐφ' ὅσον εὑρίσκει ἔστω καὶ ἐλαχίστας ποσότητας τροφῆς.

Εἰς τὸ σημερινόν μας ἄρθρον δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν οὔτε διὰ τοὺς μαγειρικοὺς μύκητας, οὔτε διὰ τὰς ζύμας· θὰ περιορισθῶμεν ν' ἀναφέρωμεν μερικὰ ἀθροίσματα μυκήτων ἰδιαιτέρως ἐπιβλαβῶν εἴς τινα γεωργικὰ φυτά. Ἐκ τούτων καταστρεπτικώτεροι εἶνε:

1) Οἱ περονόσποροι, τῶν ὁποίων τὸ μυκήλιον εἶνε συνεχές, ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἐξ ἑνὸς καὶ μόνον κυττάρου. Οἱ μύκητες οὗτοι ζοῦν ἐντὸς τῶν φυτῶν. Τὸ μυκήλιόν των ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν κυττάρων, τῶν ὁποίων ἀποροφᾷ τὰς τροφάς. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων ἦλθον εἰς τὸν παλαιὸν κόσμον ἐκ τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ περονόσπορος τῆς ἀμπέλου ἔφθασε εἰς τὴν Εὐρώπην ὀλίγον πρὰ τοῦ 1874.

2) Τὰ ᾠΐδια, αἱ κοινῶς στάκτες, στακτώματα, ζοῦν συνήθως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν φυτῶν, ἰδίως ἐπὶ τῶν φύλλων καὶ τῶν καρπῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων σχηματίζουν ἓν εἶδος λευκοῦ ἐπιχρίσματος, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μὲ λευκὴν σκόνην. Τὸ μυκήλιον δὲν εἰσέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ φυτοῦ, ἀλλὰ διὰ εἰδικῶν μυζητήρων, οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται ἐντὸς τῶν κυττάρων, τρέφεται καὶ ξηραίνει τὸ φυτόν. Ἐκ τῶν ᾠΐδίων ἄλλοι προσβάλλουν τὰ ἄνθη μας (τριανταφυλλιὲς), ἄλλοι τὰ λαχανικά μας (κολοκύθια, μπάμιες), ἄλλοι τὰ ὀπωροφόρα μας (ροδακινέαι). Τὸ καταστρεπτικώτερον διὰ τὴν χώραν μας εἶνε τὸ ᾠΐδιον τῆς ἀμπέλου, τὸ ὁποῖον ἦλθε καὶ τοῦτο ἐξ Ἀμερικῆς κατὰ τὸ 1845 περίπου.

3) Αἱ σκωριάσεις, αἱ ὁποῖαι κατέστρεψαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰ σιτηρά μας. Οἱ μύκητες οὗτοι εἶνε ἀποκλειστικῶς παράσιτοι καὶ ζοῦν μόνον ἐπὶ ζώντων φυτῶν. Τὰ ἔτη τῶν σκωριάσεων ἦσαν πάντοτε ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ φόβητρον τῶν παραγωγῶν. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὁ Θεόφραστος, ὁ Ρωμαῖος Πλίνιος ἀναφέρουν τὰς τρομερὰς ζημίας των.

4) Οἱ διάφοροι «ἄσκες», αἱ ὁποῖοι καταστρέφουν τὰ δένδρα μας. Οἱ μύκητες οὗτοι εἰσέρχονται διὰ τῶν πληγῶν τὰς ὁποίας προξενοῦν εἰς τὰ δένδρα μας οἱ παγετοί, οἱ κεραυνοί, τὰ ἔντομα, ἀλλ' ἰδίως καὶ πρὸ πάντων τὰ κλαδεύματα. Τὸ ἀόρατον ἐξωτερικῶς μυκήλιόν των κατατρώγει καὶ γάλα ξυλώδη μανητάρια, δὲν φαίνονται πάντοτε. Καταστρεπτικώτεραι εἶνε ἡ μολύβδωσις τῶν ὀπωροφόρων καὶ ἡ γνωστὴ ἴσκα τῆς ἀμπέλου.

5) Οἱ ἄνθρακες καὶ αἱ τερηδόνες τῶν δημητριακῶν μας ὀφείλονται ἐπίσης εἰς μύκητας.

Οὗτοι μεταβάλλουν τοὺς στάχεις τῶν σιτηρῶν μας εἰς μαύρην ἢ στακτιὰν σκόνιν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν κυριωτέρων τούτων ἀθροισμάτων ὑπάρχουν πλεῖστοι ἄλλοι ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν γεωργίαν μύκητες, οἱ ὁποῖοι προκαλοῦν τὰς διαφόρους σήψηριζίας τῶν δένδρων καὶ τῶν σπορίων, τὰς ποικίλας ὑγρὰς καὶ ξηρὰς σήψεις τῶν καρπῶν, καὶ τῶν κονδύλων, τὰς ἀδρομυκώσεις, τὰ καρκινώματα καὶ ἄλλα πολλά. Ἐναντίον τῶν ὁρατῶν του καὶ ἀοράτων του ἐχθρῶν τὸ φυτὸν ἀγωνίζεται καθ' ἑκάστην διὰ νὰ ζήσῃ, ἀλλὰ πρέπει καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸ ὑποβοηθῇ, διότι διὰ τῆς καλλιεργείας, διὰ τῆς πλουσίας λιπάνσεως, διὰ τῶν κλαδευμάτων ηὐξήσαμεν τὴν παραγωγὴν τῶν φυτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀσθενείας των.

Ι. Α. ΣΑΡΕΓΙΑΝΝΗΣ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΠΙΖΩΟΤΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΩΝ ΣΟΒΙΕΤ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ κ. Α. ΣΒΙΡΤΣΕΦΣΚΥ

Ἡ σοσιαλιστικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς ζωοκομίας ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Ἕνωσιν τῶν Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν, ὁλόκληρον σειρὰν εὐνοϊκῶν ὅρων διὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἐπιζωοτιῶν, συστηματοποιήσασα τὰ μέσα τῆς ὀργανώσεως τοῦ προαναφερθέντος ἀγῶνος.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς καταπολεμήσεως τῶν ἐπιζωοτιῶν ἐν Ρωσσίᾳ, κατὰ τὸ 1931 ἱδρύθη αὐτόθι τὸ «Πανενωτικὸν ἐπιζωοτικὸν τράστ». Ταὐτοχρόνως δὲ, τὰ Σοβιὲτ ἤρχισαν καὶ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κτηνιατρικοῦ συστήματος, συνισταμένην εἰς τὴν μεταφορὰν τοῦ δικτύου τῶν κτηνιατρικῶν ἐγκαταστάσεων εἰς τὰ Κολχόζ καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς πρακτικῆς κτηνιατρικῆς εἰς τὰ Σοβχόζ

Αἱ φροντίδες, ἐξ ἄλλου, τοῦ προαναφερθέντος «Πανενωτικοῦ ἐπιζωοτικοῦ τράστ» συνίστανται: 1) Εἰς τὴν λῆψιν τῶν μέτρων διὰ τὸν κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν ἀγῶνα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν Ἡνωμένων Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν. 2) Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μέτρων τούτων μέχρι καὶ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων περιφερειῶν τῆς Ρωσσίας, εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς κλάδους τῆς ζωοκομίας. 3) Εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ὑλικῆς βάσεως, τῆς ἀναγκαίας διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν μὲ βιολογικὰς παρασκευὰς, μέσα διαγνώσεως, χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ἐγκαταστάσεις χημικῶν ἐργαστηρίων, στὸκ φαρμάκων, ἀπολυμαντικῶν κτλ.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ ἐπιζωοτικοῦ τράστ τῆς Ρωσσίας, εἶνε συγκεντρωμένη εἰς τὸ Πανενωτικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς πειραματικῆς κτηνιατρικῆς τοῦ ὁποίου τὸ ὅλον σύστημα περιλαμβάνει τὰ ἰδιαίτερα ἰνστιτοῦτα διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, μὲ ἓξ πρακτορεῖα. Ἀπὸ τὰ πρακτορεῖα αὐτὰ ἐξαρτῶνται 10 ἄλλοι περιφερειακοὶ σταθμοὶ καὶ 23 ἀκόμη παραρτήματά των ἀπασχολούμενα μὲ ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας.

Μέγα μέρος τῶν ἰνστιτούτων αὐτῶν δύναται νὰ συναγωνισθῇ μὲ τὰ καλλίτερα τοιαῦτα τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὅσον ἀφορᾷ τὴν τελείαν των ἐγκατάστασιν καὶ τὰ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας των.

Τὸ «Πανενωτικὸν ἐπιζωοτικὸν τράστ», προέβη εἰς ἐργασίαν μεγάλης ἐκτάσεως διὰ τὸν πρακτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν. Πλέον τοῦ 1.000.000 ζῶα ὑπεβλήθησαν εἰς κλινικὴν ἐξέτασιν, ἀπὸ ὅλον τὸ δίκτυον τῶν κτηνιατρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκτελεσθέντων ἐμβολιασμῶν παραλλήλως ἀνήρχετο εἰς 4—5 ἑκατομμύρια καὶ τῶν ὀρροτικῶν ἀναλύσεων, εἰς πολλὰς δεκάδας χιλιάδων. Τὸ «Πανενωτικὸν ἐπιζωοτικὸν τράστ», προσεπάθησεν εἶτα νὰ ἐξαλείψῃ ὁλοκληρωτικὰ τὰς κυριωτέρας ἐπιζωοτίας ποὺ ἐμάστιζαν τὸν τομέα τῶν κυβερνητικῶν ἀγροκτημάτων. (Σοβχόζ). Κατὰ τὸ 1931. ἐπέτυχεν ἱκανοποιητικώτατα ἀποτελέσματα εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιδημικῆς πνευμονίας τῶν κερασφόρων ζώων εἰς τὰ Σοβχόζ. Κατὰ τὸ 1932, τὸ «Πανενωτικὸν ἐπιζωοτικὸν τράστ»

συνεκέντρωσεν ὅλας του τὰς φροντίδας διὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ἐπιζωοτιῶν εἰς τοὺς τομεῖς τῶν κολλεκτιβιστικῶν ἀγροκτημάτων, (Κολχόζ).

Παραλλήλως, εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς τὸ τράκτ κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν ἐπέτυχε τὴν τελείαν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ τμήματος τῶν μικροβιολογικῶν παρασκευῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῆς εἰδικοποιήσεως ταῦ κλάδου τούτου. Ἀντὶ τῶν μικρῶν χημικῶν ἐργαστηρίων καὶ τῶν κτηνιατρικῶν σταθμῶν, τῶν λειτουργούντων μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πρωτογόνων μεθόδων καὶ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰς διαφόρους ἀκτῖνας τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, ἱδρύθησαν τὰ 14 μεγάλα μικροβιολογικὰ ἐργαστήρια. Ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἑκάστου τούτων, δύναται νὰ παραβληθῇ μὲ ἐκείνην τοῦ μεγίστου μικροβιολογικοῦ ἐργαστηρίου ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ καθὲν ἀπὸ τὰ ἀντιπανωλικὰ μικροβιολογικὰ ἐργαστήρια, ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του 4.000 ζῶα διὰ πειραματικοὺς ἐμβολιασμοὺς κτλ.

Ἐξ ἄλλου, τὸ Πανενωτικὸν τράκτ κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν, ἐφήρμοσε σειρὰν ὅλην μέτρων, ἀποβλεπόντων εἰς τὴν αὔξησιν τῶν μικροβιολογικῶν παρασκευῶν. Κατὰ τὸ 1931, παρήγαγε 242.000 λίτρας βακτηριακῶν ὀρρῶν 60.000 λίτρας ἐμβολίων καὶ 7.000 λίτραι φαρμάκων ὑποβοηθητικῶν τῶν διαγνώσεων.

Ὁ κτηνιατρικὸς ἀνεφοδιασμὸς δεικνύει ἐπίσης μίαν αἰσθητὴν αὔξησιν χάρις εἰς τὴν συστηματοποιημένην ἀνάπτυξιν τῶν ἀντιεπιζωοτικῶν ἐργασιῶν, αὔξησιν ὑποσχομένην πολλὰ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀναδιοργανωθείσης ζωοκομίας, εἰς τὴν Ἕνωσιν τῶν Σοσιαλιστικῶν Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν.

Α. ΣΒΙΡΤΣΕΦΣΚΥ

Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΡΧΗΓΟΥ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ κ. ΑΔΟΛΦΟΥ ΧΙΤΛΕΡ

Ἡ σημασία τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος ὡς καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἀνάπτυξίς του εἰς σπουδαῖον πολιτικὸν παράγοντα ἐν Γερμανίᾳ δὲν ἔγινεν ἀντιληπτὴ ταχέως εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ γερμανικὸς τύπος κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ μέρος πρόσκειται εἰς τὸ σημερινὸν κυβερνητικὸν σύστημα τὸ κρατοῦν ἐν Γερμανίᾳ καὶ διὰ τῆς τακτικῆς τῆς σιωπῆς, ἡ ὁποία ἐπὶ ἔτη ἐφηρμόσθη ἐκ συστήματος ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ἐπ' ἄπειρον νὰ ἀποκρύψῃ τὴν σημασίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς του ἐπαναστάσεως, ποὺ ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ κινήματος, τοῦ ὁποίου προΐσταμαι. Οὕτω, ὁ κόσμος, ποὺ μέχρι τότε ἠγνόει τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος, μόλις μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 14ης Σεπτεμβρίου, ἐπληροφορήθη τὰ κατ' αὐτὸ καὶ ἤρχισε νὰ τὸ παρακολουθῇ μετ' ἐνδιαφέροντος διαρκῶς αὐξανομένου. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς ἀντίληψις περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ κινήματος καὶ περὶ τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους τοῦτο ἐπιδιώκει. Ἡ αὐτὴ περίπτωσις ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τῆς ἐφημερίδος αὐτῆς, θὰ προσπαθήσω ὅπως ἐν ὀλιγοσελίδῳ ἀνακεφαλαιώσω τὰς γενικὰς γραμμὰς τοῦ κινήματός μου, τὸ ὁποῖον προωρίσθη, νὰ παίξῃ σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Εὐρώπης.

ΑΔΟΛΦΟΣ ΧΙΤΛΕΡ

(Ἐνυπόγραφος φωτογραφία τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γερμανῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν μὲ τὴν ὁποίαν συνώδευσεν οὗτος τὸ μάθημά του διὰ τὸ Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον τῆς «Βραδυνῆς»).

Τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κίνημα βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἕνας ἄνθρωπος μὲ ὀλίγην ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ σωματικῶς ὑγιὴς καὶ κάτοχος καλοῦ καὶ σταθεροῦ χαρακτῆρος, ἐπίσης δὲ ἀποφασιστικὸς καὶ μὲ ἰσχυρὰν θέλησιν, εἶνε περισσότερον χρήσιμος εἰς τὴν ὁλότητα ἀπὸ ἕνα πνευματώδη ἀλλὰ καχεκτικὸν ἄνθρωπον.

Μόνον τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ἀντιξόων περιστάσεων ! «Ἡ τρομοκρατία δὲν καταπολεμεῖται διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς λογικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς τρομοκρατίας». Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν μέθοδον. Ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς ἦλθε νὰ πληρώσῃ ἀνάγκας πνευματικὰς μεγάλων στρωμάτων τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ποὺ εὑρισκόμενα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν σφαλερῶν κηρύκων τοῦ ρασιοναλισμοῦ ὁ ὁποῖος ἐπεκράτει κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη, ἀνεζήτουν ἐνστίκτως τὴν στιβαρὰν χεῖρα ἑνὸς ἡγέτου. Καὶ γρήγορα ἀνεγνώρισαν εἰς τὸν ἐθνικοσοσιαλισμὸν τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἰδέας, ἡ ὁποία ἀντεπεκρίνετο εἰς τὸ ἰδικόν των ἰδεῶδες. Οὕτω ἡ ραγδαία διείσδυσις τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος εἰς τὰς μάζας ἀπεκάλυψε τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἡρωϊκὴ σκέψις, παρὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐπανάστασιν δὲν ἀπέλειπε τὸν γερμανικὸν λαὸν καὶ ὅτι εἷς ἐθνικὸς ἡγέτης, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπετύγχανε νὰ ἀποκτήσῃ συγχρόνως τὴν κοινωνικὴν ἐμπιστοσύνην τῆς μάζης, θὰ ἦτο ἐπίσης εἰς θέσιν νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Διότι ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀδιαλύτου ἑνότητος τῆς μεγάλης ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας μετὰ τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλισμοῦ ποὺ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν ὁλέθριον καὶ ἀποσυνθετικὸν «σοσιαλισμὸν», τὸν κηρυττόμενον ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τῶν λεγομένων σοσιαλιστικῶν κομμάτων (ὡς τὸ μαρξιστικὸν), ἀλλὰ ποὺ εἶνε ἡ πραγματοποίησις τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως ποὺ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν γερμανικὴν ἀνάγκην.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τὸ γερμανικὸν ἐθνικοσοσιαλιστικὸν οἰκονομικὸν πρόγραμμα ἀναχωρεῖ ἐκ τοῦ συνθήματος «γενικὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς ἀτομικῆς ὠφελείας» καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἔννοια κάθε οἰκονομικῆς πολιτικῆς δέον νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς καλύψεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο μὲ τὰ 25 κύρια ἄρθρα του, τὸ ὁποῖον συνετάχθη ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1920, βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως πρέπει νὰ τεθοῦν ὅρια σωματειακά, ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τῆς ὁλότητος. Ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὁρίων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους, πρέπει νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀναπτυχθῇ ἐλευθέρως ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομικὴ πρωτοβουλία, συμφώνως μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνωτέρας δυνατῆς ἀποδόσεως καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ ἀναχαιτίζεται ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς διὰ παντοειδῶν δεσμῶν, ὡς γίνεται σήμερον διὰ τῶν καρτὲλ καὶ τῶν τράστ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν μεγάλων μαζῶν τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐθνικοσοσιαλιστικὴ ἰδέα ἀποτελεῖ μίαν θεμελιώδη ἑνότητα. Δὲν εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ γίνεται λόγος «περὶ σοσιαλιστῶν» καὶ «μὴ σοσιαλιστῶν» εἰς τὸ κόμμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχουν οὔτε «ἐθνικόφρονες σοσιαλισταί», ἀλλὰ μόνον περὶ «ἐθνικοσοσιαλιστῶν».

Η ΛΑΪΚΗ ΘΕΛΗΣΙΣ

Ἡ ἀριστοκρατικὴ ἡγέτις ἰδέα τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ἀπορρέει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀξία καὶ ἡ ἱκανότης ἑνὸς λαοῦ καθορίζεται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑγιὴς καὶ φυσικὴ

ἀρχὴ παρίσταται σφαλερῶς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ γερμανικοῦ κινήματος, εἰς τὸ ἐξωτερικόν. «Ζητεῖτε δικτατορίαν ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ» κραυγάζουν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ κινήματός μας. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶνε ἄδικος. Ἐκεῖνο ποὺ διακηρύσσομεν ἀπὸ ἐτῶν εἶνε ὅτι δὲν ζητοῦμεν δικτατορίαν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἑνὸς δεσποτισμοῦ ποὺ νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸν γερμανικὸν λαόν. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει. Ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς τείνει ἐν τῇ πραγματικότητι πρὸς μίαν πολιτικὴν μορφήν, ἡ ὁποία θὰ προέλθῃ συγχρόνως ἐκ τῶν ἔσω ἀπὸ μίαν νεογέννητον ἐθνικὴν θέλησιν, θὰ αὐξηθῇ ὀργανικῶς καὶ θὰ ριζωθῇ εἰς αὐτήν. Ὁ ἀνώτερος ἄρχων τοῦ ἔθνους θὰ εἶνε ἁπλῶς καὶ μόνον ὁ ἐκτελεστὴς τῆς λαϊκῆς θελήσεως, οὐχὶ ὅμως ὁ ἐκπρόσωπος μιᾶς διαρκῶς μεταβαλλομένης κοινοβουλευτικῆς θελήσεως ἀριθμοῦ τινος προσώπων, ἀλλὰ τῆς ἀνωτέρας ἐκείνης θελήσεως, ποὺ ἐνυπάρχει εἰς τὸν λαὸν καὶ ζητεῖ μόνιμον ἔκφρασιν. Εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς ἡ ἐνιαία αὕτη ἐθνικὴ ἔκφρασις τῆς θελήσεως ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ εἶνε ἀνέκαθεν κάτι τὸ φυσικὸν καὶ μόνον ἐν Γερμανίᾳ ἡ χαρακτηριστικὴ «μιζέρια» τῶν κομμάτων τῶν ταξικῶν ἀγώνων, ἐμπόδισε μέχρι σήμερον τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ γερμανικὸς λαὸς ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς κατέστησε σκοπὸν του τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐνδιαθέτου αὐτῆς θελήσεως, διὰ τοῦτο ἐστράφη μὲ ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸ κίνημά μας. Εἰς τὴν νίκην τοῦ κινήματος αὐτοῦ διαβλέπει τὴν νίκην τῆς ἰδίας αὐτοῦ θελήσεως. Καὶ εἰς τὴν νίκην αὐτὴν ἀντιτίθεται ὁ σημερινὸς ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατῶν δεσποτισμός, μὲ συστήματα δικτατορικά.

Πάντως, τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κίνημα ἔχει ἐπιθέσει τὴν σφραγῖδα του ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ πολὺ βαθύτερα ἢ ὅσον πιστεύεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Εἶνε ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ ἡ σημερινὴ Γερμανία καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ὀρθῶς, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐν τῷ γίγνεσθαι μεταβολῶν ποὺ θὰ ἀποτελέσουν τὴν αὐριανὴν Γερμανίαν. Ὁ γερμανικὸς λαὸς εὑρίσκεται ὄντως εἰς μίαν στροφὴν τῆς ἱστορίας του, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ παλαιαὶ ἐπιδράσεις παλαίουν πρὸς τὰς νέας, ἀλλ' ἀπὸ τὴν διαμάχην ταύτην ἀρχίζει νὰ διαγράφεται καθαρὰ ἡ μελλοντικὴ μορφὴ μιᾶς νέας Γερμανίας. Ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς δημιουργεῖ ἤδη, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς καταρρεούσης ἀστικῆς καὶ προλεταριακῆς ἰδεολογίας, τὴν ἰδέαν μιᾶς νέας πολιτείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μονὰς ἀξίας δὲν θὰ εἶνε τὸ «ἄτομον» ἢ ἡ «ἀνθρωπότης», ἀλλὰ ὁ λαὸς ὡς μοναδικὴ πραγματικὴ καὶ ὀργανικὴ ὁλότης. Ἀπὸ τῆς κοσμοθεωρητικῆς αὐτῆς ἀπόψεως ἀναχωρῶν ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς ἀρνεῖται νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ ξένων λαῶν καὶ νὰ τοὺς καταστήσῃ ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς κανένα ὅπως διαμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους νὰ ζήσῃ τὴν ἐλευθέραν καὶ εἰρηνικὴν ζωὴν ἑνὸς μεγάλου καὶ ἐλευθέρου λαοῦ.

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΦΥΛΗ

Μία ἀπὸ τὰς βάσεις τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος εἶνε νὰ διατηρήσῃ τὸν λαὸν ὡς τὴν πρώτην ὕλην τοῦ ἔθνους, σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὑγιᾶ. Ἀνεγνωρίσαμεν ὅτι περαιτέρω ἐπιμιξία μὲ ἀνθρώπους ξένων φυλῶν, οὐχὶ ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν γερμανικήν, εἶνε ἐπιζημία. Τὸ κίνημα ἀπαιτεῖ τὴν θέσπισιν νόμων ρυθμιζόντων τὰ τῆς εἰσόδου ξένων εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁμοίων πρὸς τοὺς ἰσχύοντας ἐν Ἡνωμέναις Πολιτείαις μεταναστευτικοὺς νόμους, ποὺ προστατεύουν τὴν ὑγείαν τῆς ἀμερικανικῆς φυλῆς. Ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ πρέπει νὰ ἰσχύσουν οἱ νόμοι οὗτοι ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπὸ ἀνατολῶν εἰσροὴν ξένων στοιχείων, ὡς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μετὰ τὸν πόλεμον εἰσῆλθον εἰς Γερμανίαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μπολ-

σεβικοποίησιν μερίδων τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Ἡ ἐπιρροὴ τοιούτων στοιχείων ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας ἔγινεν αἰσθητὴ μὲ σειρὰν σκανδάλων.

Ἡ νίκη τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος ἐν Γερμανίᾳ δὲν θὰ εἶνε νίκη τῆς προπολεμικῆς Γερμανίας, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν. Μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ δὲν πρόκειται νὰ ἐπανέλθῃ ἡ παλαιὰ Γερμανία. Ἕνα νέον γερμανικὸν γένος παλαίει διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ δικαιώματός του εἰς τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ νέα αὐτὴ Γερμανία, ἐλευθέρα πάσης εὐθύνης διὰ τὸν πόλεμον καὶ ποὺ δὲν ὑπέγραψε τὸ δῆθεν πολεμικὸν χρέος τῆς Γερμανίας, παρὰ τὴν θέλησίν της καὶ τὸ δίκαιον, ἔχει ἐμπιστευθῇ τὰς τύχας της εἰς τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κόμμα διὰ νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸ φοβερὸν βάρος τῶν πολεμικῶν χρεῶν, ποὺ ἀποστεροῦν τὰ παιδιά της καὶ τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν της ἀπὸ τὴν ἐλπίδα μιᾶς καλυτέρας ζωῆς. Ἡ νέα αὐτὴ Γερμανία, ποὺ εἶνε ἀποφασισμένη, ὅπως μαζὶ μὲ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν χρεῶν, διακανονίσῃ καὶ τὴν νέαν τάξιν τῶν γερμανικῶν πραγμάτων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἐπιδιδομένη εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰρηνικῆς ἀνοικοδομήσεως, θὰ πολεμήσῃ μὲ στιβαρὸν βραχίονα τὴν ἐπικράτησιν τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων μαρξιστικῶν στοιχείων, ποὺ ὡδήγησαν τὴν Γερμανίαν οἰκονομικῶς καὶ ἠθικῶς εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου. Θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ μίασμα τοῦ λαοφθόρου μαρξισμοῦ καὶ τοῦ ἀσιατικοῦ μπολσεβικισμοῦ ποὺ ἀπειλεῖ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ θὰ τονώσῃ τὰς ἠθικὰς ἐκείνας δυνάμεις καὶ ἰδιότητας εἰς τὰς ὁποίας τὸ γερμανικὸν ἔθνος ὀφείλει τὴν περίοπτον θέσιν του μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀποστολήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐντιμότητός του, δὲν θὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ὅπως ὑποσχεθῇ οἰκονομικὰς ὑπογοεώσεις, τὰς ὁποίας ὁ οἰκονομικῶς ἀφαιμαγθεὶς γερμανικὸς λαὸς δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ποὺ ἡ ἐκπλήρωσίς των θὰ ἀποκλείσῃ κάθε δυνατότητα οἰκονομικῆς ἀνορθώσεως τῆς Γερμανίας, πρὸς βλάβην καὶ τῶν λοιπῶν κρατῶν. Τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κόμμα ἔχει τὴν στέρρὰν θέλησιν, ὅπως ἐκπληρώσῃ ἐντίμως τὰς ἰδιωτικὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἡ Γερμανία ἔχει ἀναλάβει. Ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς ἐπιθυμεῖ νὰ φέρῃ τοῦτο εἰς γνῶσιν τοῦ κόσμου, διαψεύδων πάσας τὰς κακοήθεις φήμας. Οἱ ἰδιῶται δανεισταὶ θὰ πεισθοῦν ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐθνικοσοσιαλιστικῶν οἰκονομικῶν ἀρχῶν ἐν Γερμανίᾳ θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλεστέραν καὶ καλυτέραν ἐγγύησιν διὰ τὰς οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις των, ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην οἰκονομικὴν πολιτικήν, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζει τὸ σήμερον ἐν Γερμανίᾳ κρατοῦν καθεστώς. Ἡ νίκη τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς κρατικῆς ἰδέας ἐν Γερμανίᾳ σημαίνει γαλήνην καὶ τάξιν ἐν Εὐρώπῃ, ἐνῷ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ σημερινοῦ συστήματος θὰ ὁδηγήσῃ τελικῶς εἰς τὸ χάος, μὲ συνέπειαν τὴν ἀπώλειαν ὅλων τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν Γερμανίᾳ ἀξιῶν.

Τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κίνημα δὲν ἔχει πολεμικοὺς σκοποὺς καὶ ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς τὴν εἰρήνην, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἀφιερωθῇ ἐν ἡσυχίᾳ εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς χώρας. Πάντως εἰδοποιεῖ πάντα ἐνδιαφερόμενον ὅτι ἡ εἰρήνη δὲν ἠμπορεῖ νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καταπιέσεως τῶν ἐπανορθώσεων καὶ τῆς ἐξαθλιώσεως ἑνὸς ὁλοκλήρου λαοῦ ποὺ θέλει νὰ ζήσῃ, εἰς τὴν καρδίαν τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἐπιθυμῶν ἀληθῶς τὴν εἰρήνην ἐν τῷ κόσμῳ, ὀφείλει πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ φροντίσῃ ὅπως οἱ λαοὶ διαβιώσιν εἰρηνικῶς μετ' ἀλλήλων καὶ ὄχι νὰ ὑπόκεινται εἰς αἰφνιδιαστικὰς ἐκρήξεις τῶν δυνάμεών των. Τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κόμμα ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον ἡ νέα Γερμανία, τῆς ὁποίας τὸ βλέμμα εἶνε προσηλωμένον εἰς τὸ σύνθημα «Πτωχὴ καὶ ἔντιμος» καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ δυνηθῇ νὰ

ἀνακτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἄλλων λαῶν πρὸς τὸν γερμανικὸν καὶ ὅτι οὐδὲν ἔθνος, ἐν γνώσει τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης μόνον διὰ τῆς ὑπάρξεως ζωτικῶν, ἐλευθέρων καὶ εὐημερούντων κρατῶν, ἐννοεῖται, θὰ ἀρκεσθῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν ζητεῖ.

ΣΗΜ. Τὸ ἀνωτέρω μάθημα τοῦ Χίτλερ ἐγράφη πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος, ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὴν «Βραδυνὴν» τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου 1933.

ΤΙ ΕΙΝΕ ΕΘΝΟΣ;

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΗΛΙΑ Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ λέξις «Ἔθνος» εἶνε πολὺ παλαιά, ἐχρησιμοποίουν δὲ αὐτὴν ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν ἐκείνης μὲ τὴν ὁποίαν γίνεται χρῆσις αὐτῆς σήμερον εἰς τὴν ἐπιστήμην. Διὰ τοῦτο εἶνε ἀναγκαῖον ἐν πρώτοις νὰ λεχθοῦν ὀλίγα τινὰ διὰ νὰ γίνῃ γνωστὸν τί ἐσήμαινεν ἡ λέξις αὕτη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ κατόπιν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ σημερινή της ἔννοια.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξις Ἔθνος ἐσήμαινεν ἁπλῶς εἴτε ὁμάδα ζώων ἢ ἀνθρώπων, εἴτε τοὺς ἀσκοῦντας κοινὴν τέχνην ἢ τὸ αὐτὸ ἐπιτήδευμα, εἴτε ἐδήλου τὰς διαφόρους κατ' ἰδίαν Ἑλληνικὰς φυλάς. Οὕτω πως ὡμίλουν οἱ ἀρχαῖοι διὰ «ἔθνεα ὀρνίθων», «ἔθνη ἑταίρων», «ἔθνεα νεκρῶν», ἢ ἔλεγον ἔθνος ραψῳδῶν, ληστῶν, καὶ ἐπομένως κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκους, ἔθνος εὐπατριδῶν, δημιουργῶν, γεωμόρων (ὅπως ἀπεκλήθησαν αἱ τρεῖς τάξεις εἰς τὰς ὁμοίας διῄρεσεν ὁ Θησεὺς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς), ἢ ἀπεκάλουν τοὺς Δωριεῖς «Δωρικὸν ἔθνος», τοὺς Πελασγοὺς «Πελασγικὸν ἔθνος» κλπ. Ὁ Ἡρόδοτος, μάλιστα, κάμνει χρῆσιν καὶ τοῦ ὅρου «Ἑλληνικὸν ἔθνος», ἀλλὰ δι' αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖ τὸ σύνολον τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ὁ Ὅμηρους ὀνομάζει «Ἀχαιούς», ὁ δὲ Ἀριστοτέλης «Πανέλληνας», ἀλλὰ μέρος μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς φέροντας τὸ ὄνομα τοῦτο Δωριεῖς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἴωνας, τοὺς ὁποίους καλεῖ «Πελασγικὸν ἔθνος».

Ἡ αἰτία ἕνεκα τῆς ὁποίας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ σημασία τῆς λέξεως ἔθνος ἦτο τόσον περιωρισμένη, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδέποτε ἀπετέλεσαν καθ' ὅλον τὸν μακρὸν αὐτῶν ἱστορικὸν βίον μίαν ὁλότητα, ἓν σύνολον ὡς κράτος. Εἶνε ὅμως χαρακτηριστικὸν ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπιστεύετο ἐν τούτοις ὅτι ὑπάρχει μεταξύ των φυλετικὸς δεσμός, τὸν ὁποῖον ἐνίσχυον ἡ ὁμογλωσσία, ἡ λατρεία τῶν αὐτῶν θεῶν καὶ ἡ ὕπαρξις κοινῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, δηλαδὴ στοιχεῖα ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ὅπως θεωροῦνται συνήθως ταῦτα. Ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν αὐτήν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐξηγεῖται ἀρκετὰ σαφῶς καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον οἱ μεταξύ των πόλεμοι ἐθεωροῦντο «ἐμφύλιοι» πόλεμοι.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις καιρὸς εἶνε ν' ἀναπτυχθῇ κατωτέρω τί ἐννοοῦμεν σήμερον λέγοντες Ἔθνος. Ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε νὰ καθορίσῃ ἐπιτυχέστερον τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου αὐτοῦ, ὥστε γενικῶς σήμερον νὰ διδάσκεται ἡ γνώμη του, εἶνε ὁ Ἰταλὸς Μαντσίνι, πολιτικὸς καὶ καθηγητὴς διαφόρων ἰταλικῶν Πανεπιστημίων κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Κατὰ τὸν Μαντσίνι, λοιπόν, Ἔθνος εἶνε μία φυσικὴ κοινωνία ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μεταξύ των διὰ τῆς κοινῆς καταγωγῆς, τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν κατοικοῦν, τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦν, τῆς θρησκείας τὴν ὁποίαν πρεσβεύουν, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῶν κοινῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων καὶ τοῦ κοινοῦ παρελθόντος των, καὶ οἱ ὁποῖοι, ἐπὶ πλέον, αἰσθάνονται ὅτι ἀποτελοῦν μίαν κοινωνικὴν ὀντότητα καὶ ἔχουν ἀκόμη τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀνήκουν εἰς αὐτήν.

'Αλλ' ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ ζυγίσῃ ἐπακριβῶς ἓν ἕκαστον τῶν γνωριστικῶν στοιχείων τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους, ὅπως ὥρισεν αὐτὸ ὁ Μαντσίνι, δὲν θὰ ἐδυσκολεύετο νὰ διαπιστώσῃ ὅτι σχεδὸν ὅλα, ἐκτὸς ἑνὸς μόνον, τοῦ τελευταίου, εἶνε σχετικῆς ἀξίας, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ κανεὶν ἀπ' αὐτὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀκριβὲς γνώρισμα. Διὰ ν' ἀποδείξω τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετάσω ἓν ἕκαστον χωριστὰ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ποὺ συναποτελοῦν, ὅπως εἴδαμεν, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔθνους κατὰ τὸν Μαντσίνι.

Ἡ κοινὴ καταγωγή, εἴτε κατὰ τὸ παρελθόν, εἴτε κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχήν, τῶν περισσοτέρων λαῶν τῆς Εὐρώπης δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ, ἡ δὲ ἐπιστήμη βεβαιώνει ὅτι ἰδίως τὰ νεώτερα ἔθνη εἶνε κράμα διαφόρων φυλῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων εἶνε πολλάκις ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλείτερος ὅσον ἀνώτερος εἶνε ὁ πολιτισμὸς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ παραδειγματικῶς, ὅτι τὸ σύγχρονον ἰταλικὸν ἔθνος κατάγεται ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους, τοὺς Ρωμαίους, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς κτλ. Ἐπίσης τὸ σύγχρονον γαλλικὸν ἔθνος ἀπέρρευσεν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, τοὺς Βρεττανούς, τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀκόμη φυλάς. Τὸ ρωσσικὸν ἔθνος ἐσχηματίσθη ἀπὸ διαφόρους σλαυϊκὰς καὶ μὴ σλαυϊκὰς φυλάς. Τὸ ἀμερικανικὸν ἔθνος διεπλάσθη ἀπὸ ὅλας σχεδὸν τὰς γνωστὰς φυλάς. Τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν του εἰς τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, τοὺς Κέλτας, τοὺς Δανούς, τοὺς Νορμανδούς, τὸ δὲ ἱσπανικὸν ἔθνος εἰς τοὺς Γότθους, τοὺς Ἰβήρους καὶ εἰς ἄλλας ρομανικὰς φυλάς.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ παραδείγματα συνάγει κανεὶς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶνε ἀδύνατον σήμερον νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι γνωριστικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔθνους ἀποτελεῖ ἡ κοινὴ καταγωγή, διὰ τοῦτο δὲ δικαιολογεῖται ὁ ἰσχυρισμὸς πολλῶν ὅτι οὐδαμοῦ σήμερον ὑφίσταται ἔθνος καταγόμενον ἀπὸ μίαν μόνον φυλήν, δηλαδὴ «καθαρόαιμον». Μάλιστα, ὑπάρχουν πολλοὶ οἵτινες ὑποστηρίζουν, καὶ δικαίως, ὅτι καὶ ὅτε ἀκόμη ὡρισμένον ἔθνος διετήρησε ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀμιγῆ τὴν καταγωγήν του (ὅπως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος), πάλιν δὲν εἶνε ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἡ ὁποία τὸ διατηρεῖ, ἀλλ' ἡ πίστις τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ὁμιλεῖται ἀπὸ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔθνος, πάλιν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἀποτελεῖ ἰδιάζον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ πολὺ μόνον ὡς δευτερευούσης φύσεως γνώρισμα ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ παραδεκτόν. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐπὶ παραδείγματι, ὁμιλοῦν ἥμισυ δισεκατομμύριον ἀνθρώπων, Ἀμερικανοί, Αὐστραλοί, Ἀφρικανοὶ κλπ., οἱ ὁποῖοι οὐδόλως ἀνήκουν εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος. Καὶ ἂν θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφέρω ἓν ἀντίθετον παράδειγμα, ὑπενθυμίζω ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Βρεττάνης καὶ τῶν Βοσγίων, ἂν καὶ πιστεύουν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ γαλλικὸν ἔθνος, ἐν τούτοις δὲν ὁμιλοῦσι τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν παρὰ ὡς ξένην μόνον.

Μὲ τὸ ζήτημα τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης δὲν εἶνε ἄσχετον καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων ἓν ἔθνος ὁμιλοῦνται, παρὰ τὴν ὁμοιόμορφον «ἐπίσημον» γραπτὴν γλῶσσαν, καὶ διάφορα γλωσσικὰ ἰδιώματα, ὅπως τοιαῦτα, ὡς γνωστόν, ἔχει καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Διὰ τὴν θρησκείαν ἠμπορεῖ νὰ ἐπαναληφθῇ περίπου ὅ,τι ἐλέχθη καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν. Ὅσον καὶ ἂν εἶνε ἱστορικῶς βέβαιον ὅτι ἡ θρησκεία ἐχώρισε καὶ ἔφερε μάλιστα εἰς ἐμπόλεμον ρῆξιν τοὺς Βραχμάνας καὶ τοὺς Βουδιστάς, ἐπίσης δὲ ὅτι διετήρησε τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἰουδαϊκοῦ Κράτους καὶ τὴν διασπορὰν τῶν ὁμοθρήσκων του εἰς

ὅλην σχεδὸν τὴν ὑφήλιον, εἶνε ὅμως ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ στοιχεῖον ἀσφαλὲς τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους, διότι πολλάκις ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὀπαδοὺς διαφόρων θρησκευμάτων. Μόνον εἰς τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον πολιτισμοῦ, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸ πρεσβεύουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θρησκείαν.

Μολαταῦτα ὅμως εἶνε δυνατὸν ἐνίοτε ἡ θρησκεία ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς γλώσσης νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖον τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ μεμονωμένως, δηλαδὴ μόνη της ἡ θρησκεία, οὐδέποτε. Καὶ διὰ νὰ σημειώσω ἓν παράδειγμα ἀναφέρω ὅτι οἱ Κροάται καὶ οἱ Σέρβοι ὁμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν εἶνε καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα, αὐτοὶ δὲ ὀρθόδοξοι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ πιστεύουν ὅτι ἀποτελοῦν ἰδιαίτερα ἔθνη καὶ ὄχι ἕν. Ἀντίθετον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον, ἐξ ἄλλου, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι ἡ γλῶσσα ἠμπορεῖ ἐνίοτε ν' ἀποτελέσῃ στοιχεῖον τοῦ ἔθνους, παρέχουν οἱ Γερμανοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀποτελοῦν ἴδιον ἔθνος, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν ἂν εἶνε καθολικοὶ ἢ διαμαρτυρόμενοι κλπ., ἐπειδὴ ὁμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἄλλο παράδειγμα, τὸ ὁποῖον δὲν συμφωνεῖ οὔτε πρὸς τὸ πρῶτον οὔτε πρὸς τὸ δεύτερον τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων, μᾶς δίδουν οἱ Ἑλβετοί, οἵτινες πιστεύουν ὅτι ἀποτελοῦν ἴδιον ἔθνος, ἂν καὶ δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν κοινὴν καταγωγήν, οὔτε ὁμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, οὔτε πρεσβεύουν τὴν αὐτὴν θρησκείαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο στοιχεῖον, δηλαδὴ ἡ χώρα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ληφθῇ ὡς σοβαρὸν γνωριστικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔθνους, ἐπειδὴ ποτὲ οἱ ἀποτελοῦντες ἓν ἔθνος δὲν ζῶσι καὶ δὲν διαμένουσιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς χώρας, ἀλλ' εἶνε διεσπαρμένοι καθ' ὅλην τὴν γῆν. Ἐὰν συνέβαινεν ὅμως ὅλοι οἱ ἀποτελοῦντες ἓν ὡρισμένον ἔθνος νὰ εὑρίσκωνται ἐντὸς τῆς αὐτῆς χώρας, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θ' ἀπετέλουν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ ἰδιαίτερον Κράτος, τὸ ὁποῖον τότε θὰ ἦτο καὶ «ἐθνικὸν Κράτος». Τὸ ἐθνικὸν Κράτος θὰ ἐσήμαινεν ὅτι τὰ χωρικὰ ὅρια μιᾶς πολιτικῶς ὠργανωμένης κοινωνίας ἀνθρώπων συμπίπτουν ἀπολύτως πρὸς τὰ ὅρια ἑνὸς ἔθνους, ὅτι ἑπομένως ἓν ἔθνος θὰ ἦτο ταὐτοχρόνως Κράτος, καὶ ἀντιστρόφως ἓν Κράτος θ' ἀπετέλει ταὐτοχρόνως καὶ ἔθνος. Ἐν τούτοις, ἐθνικὰ Κράτη δὲν ὑφίστανται σήμερον καὶ εἶνε κοινῶς γνωστὸν ὅτι πολλὰ Κράτη σύγκεινται ἐκ διαφόρων ἐθνικῶν στοιχείων καὶ ὑπάρχουν, ἐξ ἄλλου, πολλὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα δὲν ἀποτελοῦν Κράτη.

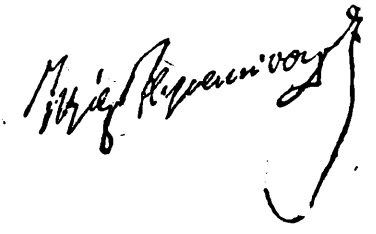
Σπουδαῖον παράδειγμα Κράτους ἀποτελουμένου ἀπὸ διάφορα ἔθνη εἴχομεν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παγκοσμίου πολέμου τὴν Αὐστροουγγαρίαν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ὑπάρχουν τοιαῦτα Κράτη, ὅπως λ. χ. ἡ Πολωνία καὶ ἡ Τσεχοσλοβακία.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ταὐτότης τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων ὡς στοιχεῖον προσδιοριστικὸν τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους δὲν ἠμπορεῖ ἐπίσης νὰ γίνῃ δεκτόν, διότι εἶνε δυσαπόδεικτος, ἰδίως προκειμένου περὶ μεγάλων ἐθνῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ ὄρεια κλίματα ἢ εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας διακρίνονται μεταξύ των ἀπὸ ἀπόψεως ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἂν καὶ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος, εἰς τὴν διαφοροποίησιν δὲ αὐτὴν ἐπέδρασαν σοβαρῶς καὶ ἐπιδροῦν ἐξακολουθητικῶς οἱ ἰδιάζοντες κλιματολογικοὶ ὅροι καὶ αἱ ἰδιαίτεραι τοπικαὶ συνθῆκαι. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ὅροι τοῦ βίου, ὁ τρόπος τῆς διαίτης καὶ τῆς κατοικίας δὲν δύνανται σήμερον τοὐλάχιστον. νὰ ἀποτελέσουν σοβαρὸν ἔρεισμα μιᾶς τοιαύτης γνώμης.

Κατόπιν τῶν ὅσων ἐξέθεσα ἀνωτέρω, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καταδεικνύεται ὅτι εἶνε τολμηρὸν νὰ ζητῶμεν νὰ στηρίζωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔθνους εἰς στοιχεῖα τῶν ὁποίων ἡ ἀξία εἶνε ἀμφίβολος, καὶ τὰ ὁποῖα εἰς τὴν πραγ-

ματικότητα διαψεύδουν κάθε ἀντίθετον ἐλπίδα, ἔπεται ὅτι δὲν μένει ἄλλο τίποτε νὰ δεχθῶμεν, ὡς ἀληθινὸν γνώρισμα ἑνὸς ἔθνους παρὰ τὸ ὅτι οἱ συναπαρτίζοντες αὐτὸ πρέπει νὰ αἰσθάνωνται ὅτι πράγματι ἀποτελοῦν ἓν κοινωνικὸν σύνολον καὶ νὰ ἔχουν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀνήκουν ἀναποσπάστως εἰς αὐτό. Μόνον τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ στηρίξῃ πραγματικὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ στοιχεῖον αὐτὸ εἶνε τὸ αἴσθημα καὶ μόνον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατέχονται οἱ ἀποτελοῦντες αὐτό, αἴσθημα τὸ ὁποῖον δὲν σχετίζεται μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐκείνων οἵτινες πάλλονται ἀπ' αὐτό, τὴν θρησκείαν ἢ τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ ἴδιοι, τὴν χώραν τὴν ὁποίαν κατοικοῦν ἢ τὴν καταγωγήν των ἢ ὁποία ἠμπορεῖ νὰ εἶνε καὶ νὰ μὴ εἶνε κοινή, αἴσθημα, τέλος, τὸ ὁποῖον παρήχθη ἀπὸ τὸ κοινὸν ἱστορικὸν παρελθόν των καὶ ἀπὸ τὴν κοινήν, καλὴν ἢ κακήν, τύχην ἥτις τοὺς συνέδεσεν εἰς περασμένους καιροὺς καὶ ἥτις τοὺς κρατεῖ καὶ σήμερον ἡνωμένους δι' ἓν ἐπίσης κοινὸν μέλλον.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ πολὺς Ρενὰν τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον, λέγει, ὅτι εἶνε μία μεγάλη ἀνθρώπινος κοινωνία, ἥτις βασίζεται εἰς τὸ συναίσθημα τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν περὶ τῶν γενομένων μετὰ προθυμίας διὰ τὸ σύνολον πράξεων, καὶ εἰς συμφωνίαν αὐτῶν ὅπως καὶ εἰς τὸ μέλλον διαβιώσουν ἡνωμένοι. «Ἓν ἔθνος ἀποτελεῖ μίαν ψυχήν», ἔλεγεν ὁ Ρενάν, παραθέτων τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά : «Πλῆθος ἀνθρώπων ὑγιοῦς πνεύματος καὶ παλλομένης καρδίας δημιουργεῖ ἠθικὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἔθνος». Διὰ τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ ἔθνος εἶνε φαινόμενον τῆς θελήσεως, ὅτι ἓν ἔθνος ζῇ διότι ὑπάρχει ἡ θέλησις εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὸ διὰ νὰ ζήσῃ.

Ο ΑΦΟΠΛΙΣΜΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ κ. ΑΛΕΞ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ

Ὅταν, ὀλίγον καιρὸν πρὸ τῆς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ἔτους τούτου ἐνάρξεως τῆς παγκοσμίου τοῦ ἀφοπλισμοῦ Συνδιασκέψεως, ὅλου τοῦ κόσμου ἡ προσοχὴ ἦτο μετ' ἐλπίδων ἐστραμμένη πρὸς τὴν Γενεύην, εἶχα κάμει μίαν ὁμιλίαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνέλυα τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέματα καὶ ἐτόνιζα τὰς μεγάλας δυσχερείας αἱ ὁποῖαι ἡ Διάσκεψις θὰ συνήντα. Τὸ μέγιστον δὲ τῶν ζητημάτων ἦτο ἡ ἐν μέρει δικαία ἀξίωσις τῆς ἰσοτιμίας τῶν ἐξοπλισμῶν τὴν ὁποίαν θὰ ἐπρόβαλλεν ἀσφαλῶς ἡ Γερμανία. Δικαία δηλαδὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς εἰρήνης οἱ νικηταὶ ἐπιβαλόντες μερικὸν ἀφοπλισμὸν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὰ λοιπὰ ἡττηθέντα κράτη ἐθεώρησαν τοῦτον ὡς πρόδρομον τοῦ γενικοῦ ἀφοπλισμοῦ. Πρέπει ὅμως ἀμέσως νὰ λεχθῇ ὅτι ἦτο ἐπόμενον νὰ γεννήσῃ ἡ ἀξίωσις αὕτη ἀντίδρασιν ἰσχυρὰν ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας καὶ ὅτι ἡ ἀντίδρασις αὕτη καὶ οἱ φόβοι τῆς Γαλλίας διὰ τὴν ἀσφάλειάν της ἦσαν ἐπίσης δικαιολογημένοι. Τῷ ὄντι, ὅταν ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν, αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι καὶ ἡ Ἀγγλία εἶχον, ὡς γνωστόν, ἀναλάβει τὴν ἐγγύησιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Γαλλίας ἐναντίον μελλοντικῆς ἐπιθέσεως τῆς Γερμανίας. Ἂς μὴ λησμονῆται δὲ ὅτι οἱ Πρῶσσοι ἢ Γερμανοί, μετὰ ἢ ἄνευ συμμάχων, διὰ τετάρτην φορὰν ἐντὸς ἑνὸς αἰῶνος (1814, 1815, 1870, 1914) εἶχον εἰσβάλῃ εἰς Γαλλίαν καὶ τὰς τρεῖς πρώτας φορὰς ἐώρτασαν τὴν νίκην των εἰς Παρισίους.

ΑΛ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ

Δυστυχῶς ἡ Γερουσία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἐγγύησιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναλάβῃ ὁ Οὐίλσων καὶ τὸ σύμφωνον ἑπομένως τῆς ἐγγυήσεως ἐματαιώθη, ἂν καὶ τὸ εἶχεν ἤδη δεχθῇ παμψηφεὶ ἡ ἀγγλικὴ Βουλή. Ἑπομένως ἡ ἀσφάλεια τῆς Γαλλίας ἔμεινεν ἄνευ ἑτέρας ἐγγυήσεως ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις, εἶνε δὲ φανερὸν ὅτι ἐὰν ἀνέκτα ἡ Γερμανία τὴν ἰσοτιμίαν τῶν ἐξοπλισμῶν, ἔχουσα πληθυσμὸν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλέον ἀνώτερον, τὴν γνωστὴν ὀργανωτικὴν ἱκανότητα καὶ τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως θ' ἀπετέλει κίνδυνον οὐσιαστικὸν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Γαλλίας, κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἡ Γαλλία, πλὴν τῆς ἄλλης αὐτῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως, ἐδαπάνησε περὶ τὰ δέκα δισεκατομμύρια γαλλικῶν φράγκων διὰ ν' ἀποτρέψῃ διὰ τῶν κατὰ μῆκος τῶν συνόρων αὐτῆς ὀχυρώσεων.

Ὥστε ἐὰν σήμερον εἶνε τόσον δύσκολος ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἀφοπλισμοῦ, πρώτη αἰτία καὶ εὐθύνη βαρύνει τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, αἱ ὁποῖαι παρέχουσαι μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου τὴν ἐγγύησίν των, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπηκολούθει ἡ ἀγγλική, θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ ἐλαττώσῃ τας δυνάμεις της καὶ τὴν ἐλάττωσιν ταύτην θὰ ἐπηκολούθει ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ὁ μερικὸς ἀφοπλισμὸς καὶ ἡ ἰσοτιμία μεταξὺ νικητῶν καὶ ἡττημένων.

Τὰ μεγάλα ζητήματα τὰ ὁποῖα θίγουν μεγάλα συμφέροντα, αὐτὴν

τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνῶν, δὲν λύονται δι' ὡραίων φράσεων ἐκ μέρους συνήθως ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τίποτε νὰ χάσουν. Τὰ ἔθνη ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν φροντίζουν πρὸ παντὸς διὰ τὴν ἐξασφάλισίν των, διὰ τὴν ἀμυνάν των. Καὶ μόνον τότε εἶνε δυνατὴ, πρακτικὴ καὶ διαρκὴς μία διεθνὴς συμφωνία ὅταν ἐξασφαλίζῃ ὅλων τῶν μετεχόντων, μεγάλων καὶ μικρῶν, τὴν ὕπαρξιν καὶ τὰ συμφέροντα. Ἐφ' ὅσον αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις τοιαύτης πρακτικῆς συμφωνίας δὲν εἶχον εὑρεθῇ, ἦτο πρόωρος ἀναμφισβητήτως ἡ σύγκλησις τῆς διασκέψεως. Οὕτως δὲ ἅμα συνεκλήθη κατηνάλωσε μῆνας ὁλοκλήρους εἰς ἀπεραντολογίας, ρητορικὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπαναλήψεις, χωρὶς ὄχι νὰ λύσῃ ἀλλ' οὐδὲ νὰ θίξῃ τὰ κύρια ζητήματα. Κατέγινεν εἰς λεπτεπιλέπτους καὶ μὴ ἀνταποκρινομένας εἰς τὴν πραγματικότητα διακρίσεις μεταξὺ ἀμυντικῶν, ἐπιθετικῶν καὶ ἐξαιρετικῶς ἐπιθετικῶν ὅπλων, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ καταργήσῃ τὰ τελευταῖα ταῦτα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν κρατῶν εἶχεν ἤδη ὡρισμένα ὅπλα κατὰ προτίμησιν εἰς μεγαλείτερον ἀριθμὸν, κατέληξεν ἕκαστος νὰ προτείνῃ τὴν κατάργησιν τῶν ὅπλων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος δὲν ἔχει. Ἓν Μεσογειακὸν κράτος τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης ἐπρότεινε τὴν κατάργησιν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ· ἄλλο τὴν κατάργησιν τῶν ὑποβρυχίων ἐφ' ὧν τὸ γειτονικὸν στηρίζει τὴν ἄμυνάν του, ἄλλο τὴν κατάργησιν τῶν τάνκς, τῶν βαρέων πυροβόλων, τοῦ χημικοῦ πολέμου κλπ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀναξίων τῆς σοβαρότητος τοῦ ζητήματα μικροπονηριῶν αὐτῶν καὶ ἂν ὑπετίθετο ὅτι συνεφώνουν ὅλοι εἰς τὴν κατάργησιν π. χ. τοῦ χημικοῦ πολέμου, ποῖος θὰ ἦτο ἐν πολέμῳ ὁ χωροφύλαξ ὁ ὁποῖος θὰ ἐξετέλει τὴν ἀπόφασιν ταύτην; Καὶ μήπως δὲν ὑπῆρχον τάχα εἰς τὸ παρελθὸν ἀπαγορεύσεις ὡρισμένων ὅπλων ἀπὸ τὰς συνθήκας τῆς Χάγης αἱ ὁποῖαι ὅμως περιεφρονήθησαν ἀπὸ τοὺς ἐμπολέμους;

Ἡ πρώτη περίοδος τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως κατηνάλωσεν ἀσκόπως μῆνας πολλοὺς χωρὶς εἰς τίποτε συγκεκριμένον νὰ καταλήξῃ. Καὶ πρὶν ἐπαναληφθοῦν αἱ ἐργασίαι αὐτῆς ἐξερράγη ἡ βόμβα τῆς γερμανικῆς διακοινώσεως, δι' ἧς ζητεῖται ἡ ἰσοτιμία τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ ἡ ἀπὸ τῆς διασκέψεως ἀποχώρησις τῆς Γερμανίας. Οὐσιαστικῶς ἡ ἀποχώρησις αὕτη ματαιώνει τὴν διάσκεψιν. Τί θὰ γίνῃ λοιπὸν; Οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ· ἓν μόνον εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ διάσκεψις συνῆλθε προώρως, χωρὶς νὰ ἐξομαλυνθοῦν τὰ μεγάλα κεφαλαιώδη ζητήματα, χωρὶς νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, ἄνευ τῆς ὁποίας καὶ ἂν ληφθῶσι τυχὸν ἀποφάσεις τινὲς θὰ παραβιασθοῦν εἰς πρώτην εὐκαιρίαν. Τὴν ἀμοιβαίαν δὲ ταύτην ἐμπιστοσύνην δὲν εἶνε πρὸς τὸ παρὸν προωρισμέναι νὰ ἀποκαταστήσουν αἱ ἄκρως ἐθνικιστικαὶ καὶ ἀδιάλλακτοι ἀντιλήψεις αἱ κρατοῦσαι ἐν Γερμανίᾳ καὶ αἱ ὁποῖαι, ὀλιγώτερον ἴσως παταγωδῶς, ἐπικρατοῦν καὶ εἰς ὅλα τὰ μετ' αὐτῆς ἡττηθέντα κράτη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Π. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

I

Ὁ καλλιεργῶν σήμερον τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία καλεῖται «κοινωνιολογία», δὲν ἔχει ἀνάγκην πλέον νὰ ἀγωνισθῇ διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀναγνώστας του, ὅτι καλλιεργεῖ ἐπιστήμην αὐτοτελῆ καὶ γνωσιολογικῶς θεμελιωμένην. Ὁ ἀγὼν, ὁ ὁποῖος διεξήχθη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μεταξὺ τοῦ ἱ σ τ ο ρ ι κ ο ῦ Treitschke καὶ τοῦ von Mohl τοῦ δευτέρου (μετὰ τὸν Lorenz von Stein) μεγάλου νομοδιδασκάλου, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισε τὴν κοινωνιολογίαν ὡς αὐτοτελῆ ἐπιστήμην, ἰδὲ τὴν τελευταίαν του ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔριδα, ἡ ὁποία

ΠΑΝ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ἀνεπτύχθη ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ παγκοσμίου πολέμου μεταξὺ τοῦ ἱστορικοῦ Georg von Below καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς κοινωνιολογίας, τοῦ Ferdinand Tönnies. Ἀφορμὴν εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἔριδα ἔδωκεν ἡ προβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ πρωσσικοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἀπαίτησις, ὅπως εἰς ὅλα τὰ Πανεπιστήμια τῆς Πρωσσίας ἀντιπροσωπευθῇ ἡ κοινωνιολογία δι' ἰδιαιτέρας τακτικῆς ἕδρας. Σήμερον πλέον ὄχι μόνον τὰ Πανεπιστήμια τῆς Πρωσσίας καὶ ἐν γένει τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων Πανεπιστημίων, ἰδίᾳ τῶν Ἀμερικανικῶν, καλλιεργοῦν τὴν κοινωνιολογίαν ἐντατικῶς ὡς αὐτοτελῆ ἐπιστήμην, οἱ δὲ καρποί, τοὺς ὁποίους ἀπέδωκεν ἡ καλλιέργεια αὕτη, εἶνε τόσον πλούσιοι, ὥστε οὐδεὶς πλέον δικαιοῦται ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς κοινωνιολογίας, ὅπως διεκδικήσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς αὐτοτελῆ ἐπιστημονικὴν ὀντότητα.

Ὅ,τι κυρίως προεκάλεσε τὰς ἐπιθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐστράφησαν κατὰ τῆς κοινωνιολογίας, ὑπῆρξε τὸ γεγονὸς, ὅτι εἰς τὴν συνείδησιν τῶν περισσοτέρων συγχέεται ἡ κοινωνιολογία πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ἡ σύγχυσις αὕτη, ἂν καὶ ἐσφαλμένη, δ ὲ ν ε ἶ ν ε ἐ ν τ ο ύ τ ο ι ς τ υ χ α ί α. Διὰ ν' ἀποδείξωμεν τὴν σύγχυσιν ταύτην ὡς ἐσφαλμένην, ἀρκεῖ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸ γεγονὸς, ὅτι ὑπάρχουν κοινωνιολόγοι, ὅπως κατ' ἐξοχὴν ὁ Othmar Spann, οἱ ὁποῖοι βασίζουν τὰς περὶ κοινωνίας παρατηρήσεις των ἐπὶ πολιτικῆς συνειδήσεως ἀπολύτως ἀντιδραστικῆς. Τὸ ὅτι

ὅμως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος σύγχυσις δὲν εἶνε τυχαία, τοῦτο ὀφείλεται εἰς γεγονὸς, τὸ ὁποῖον, χωρὶς νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὴν γνωσιολογικὴν συγκροτησιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης, συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἰδία δὲ πρὸς τὴν γένεσιν αὐτῆς. Ἡ κοινωνιολογία ἐγεννήθη ὡς ἐπιστήμη ἀντιπολιτευτική. Ἀντιπολιτευθεῖσα κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα τὸ φεουδαλικὸν κράτος, ἤτο μοιραῖον νὰ συνεχίσῃ ἀργότερον τὴν ἀντιπολιτευτικήν της τακτικήν, στρεφομένη κατὰ τοῦ διαδεχθέντος τὸν φεουδαλισμὸν καὶ μοναρχισμὸν φιλελευθέρου ἀστικοῦ κράτους. Τὸν ἀνταγωνισμὸν τοῦτον μεταξὺ κοινωνιολογίας καὶ καθεστῶτος πολιτικοῦ ὑπέθαλψεν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους, τῆς πολιτείας. Ἡ κοινωνία ὡς ἔννοια ἀνεκαλύφθη—καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ παράδοξον—μόλις κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεωρεῖτο αὕτη καλυπτομένη πλήρως ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας. Εἰς τὸν ἀγωνιζόμενον ἀστὸν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὀφείλει τὴν πρώτην συνειδητὴν καὶ συστηματικὴν διαμόρφωσίν της ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας. Ὁ ἀστὸς οὗτος, στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ κράτους καὶ συγχέων τοῦτο κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους ἐν γένει, ἀντεπαρέταξεν εἰς τὴν μισητὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία συνελήφθη τοιουτοτρόπως ὡς ἔννοια ἀναρχικὴ καὶ ἀντικρατική. Ὁ ἀγωνιζόμενος ἀστὸς δὲν ἤθελε νὰ εἶνε ὑπήκοος κράτους. Ἤθελε νὰ εἶνε ἁπλῶς μέλος ἐλευθέρας κοινωνίας. Ἡ οἰκονομία ὡς ἡ ἀμεσωτέρα ἐκδήλωσις κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ «φιλελευθέρα οἰκονομία», τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ὁ ἀστὸς, δὲν εἶχε ἀνάγκην κρατικῆς ρυθμίσεως. Τοὺς νόμους τοῦ κράτους ἀντικατέστησεν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀστοῦ ἡ ἰδέα τῆς φυσικῆς νομοτελείας. Ἡ κοινωνία ἐθεωρήθη διεπομένη μόνον ὑπὸ φυσικῶν νόμων. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ γεγονὸς. ὅτι οἱ πρῶτοι κοινωνιολόγοι, ὁρμώμενοι ἀπὸ φυσιοκρατικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας, ἀπέβλεψαν εἰς τὸ νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι κινοῦν τὴν κοινωνικὴν τῶν ἀνθρώπων συμβίωσιν.

II

Ἡ τευλευταία φράσις, εἰς τὴν ὁποίαν κατελήξαμεν ἀνωτέρω, ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ δικαίωμα νὰ ὁρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνιολογίας. Κοινωνιολογία εἶνε ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἐρευνᾷ τὰ ἱστορικὰ (ἢ κοινωνικὰ) φαινόμενα ὄχι χρονολογικῶς καὶ εἰδικευτικῶς, ἀλλὰ συστηματικῶς καὶ γενικευτικῶς. Διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου δηλοῦται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀντικείμενον, περὶ τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ κοινωνιολογία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μέθοδος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐργάζεται αὕτη. Ὁριζομένων τῶν ἱστορικῶν (ἢ κοινωνικῶν) φαινομένων ὡς τοῦ ἀντικειμένου ἐρεύνης τῆς κοινωνιολογίας, διακρίνεται ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν ἐπιστημῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἐρευνοῦν τὴν φύσιν. Ἐὰν ταὐτίζωμεν τὰ ἱστορικὰ πρὸς τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οὔτε κοινωνία εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ἱστορίας, οὔτε ἱστορία ἄνευ κοινωνίας. Καὶ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου προσλαμβάνει ἱστορικὸν χαρακτῆρα μόνον ἐφ' ὅσον προβάλλεται κοινωνικῶς. Ἔξω τῆς κοινωνίας δὲν ὑπάρχει ἱστορία. Μήπως ὅμως ὑπάρχει ἔξω τῆς ἱστορίας κοινωνία ; Μήπως αἱ μορφαί, ὑφ' ἃς συμβιοῦν τὰ ζῶα, ἀποτελοῦν κοινωνίας ; Ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν κοινωνίαν ὡς βασιζομένην ἐπὶ συμπτώσεως νοημάτων καὶ σκοπῶν, ἡ ἔννοια ταύτης δὲν θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς μορφὰς, ὑφ' ἃς συμβιοῦν τὰ ζῶα. Οἱ ἐκ τῆς φυσιοκρατίας ὅμως ὁρμώμενοι κοινωνιολόγοι θεωροῦν τὴν κοινωνίαν διεπομένην ὄχι ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὑπὸ φυσικῆς ἀναγκαιότητος. Κατ' αὐτοὺς, ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ

ἁπλῶς μορφὴν ἀνωτέραν τῆς κοινωνίας τῶν ζώων. Πάντως κατὰ κανόνα θεωροῦν καὶ οἱ φυσιοκρατικῶς προσανατολισμένοι κοινωνιολόγοι ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης των τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ δικαίωμα ὅπως καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῶν τούτων τῶν φυσιοκρατῶν ταὐτίσωμεν ἐν τῷ προκειμένῳ τὰ ἱστορικὰ πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἐν γένει φαινόμενα.

Λέγοντες, ὅτι ἡ κοινωνιολογία ἐρευνᾷ τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα συστηματικῶς καὶ γενικευτικῶς, διακρίνομεν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας. Πρὸς αὐτὴν ἔχει ἡ κοινωνιολογία κοινὸν μόνον τὸ ἀντικείμενόν της. Ἡ μέθοδος, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ, διακρίνεται θεμελιωδῶς ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς μεθόδου. Ἡ κοινωνιολογία γενικεύει καὶ συστηματοποιεῖ ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας πιστοποιεῖ ἰδεογραφικῶς καὶ συνδέει χρονολογικῶς. Ἐὰν ἡ γενίκευσις, εἰς τὴν ὁποίαν προβαίνει ἡ κοινωνιολογία, ὁδηγῇ εἰς τὴν πιστοποίησιν νόμων φυσικῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἢ ἁπλῶν ἐννοιῶν πρὸς συστηματικὴν ταξινόμησιν τῶν νοημάτων, ἅτινα ἐλευθέρως καὶ ὄχι κατ' ἀνάγκην φυσικὴν δροῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁρμᾶται ὁ ἐρευνῶν τὴν ἱστορίαν κοινωνιολόγος. Πάντως, ὁρίζοντες τὴν κοινωνιολογίαν ὡς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία ἐρευνᾷ τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα συστηματικῶς καὶ γενικευτικῶς, ὁρίζομεν ταύτην κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα τόσον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀναζητοῦν εἰς τὴν ἱστορίαν νόμους φυσικούς, ὅσον καὶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, διακρίνοντες πλήρως τὴν φύσιν ἀπὸ τῆς ἱστορίας, δηλαδὴ τὴν ἀναγκαιότητα ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας, θεωροῦν τὴν κοινωνιολογικὴν γενίκευσιν ὡς ἁπλῆν συστηματοποίησιν τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δρώντων ἀνθρωπίνων νοημάτων καὶ σκοπῶν.

III

Ὁρίσαντες ἀνωτέρω τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνιολογίας, ἐθέσαμεν ταὐτοχρόνως καὶ τὰ ὅρια, πέραν τῶν ὁποίων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Λέγοντες, ὅτι ἡ κοινωνιολογία γενικεύει τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς πράξεις των, ἀποκλείομεν τῆς ἐρεύνης τὰ νοήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὰ γενικεύσεως. Δὲν δύναμαι νὰ γενικεύσω καὶ νὰ ἀναγάγω εἰς τύπον εἰμὴ μόνον τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα εἶνε ἤδη ἀφ' ἑαυτῶν τυπικά, δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὴν συνείδησιν ἀνθρώπων περισσοτέρων τοῦ ἑνός. Σχηματίζω π. χ. τὸν τύπον τῆς κεφαλαιοκρατίας, γενικεύων τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν εἰς τὰς πράξεις των τοὺς κεφαλαιοκρατικῶς δρῶντας ἀνθρώπους. Τὰ νοήματα αὐτὰ εἶνε κοινὰ εἰς πολλούς. Πῶς θὰ γενικεύσω ὅμως καὶ θὰ συλλάβω κατ' ἀκολουθίαν κοινωνιολογικῶς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν νόημα, τὸ ὁποῖον, μεμιγμένον βεβαίως καὶ μετ' ἄλλων τυπικῶν νοημάτων, κινεῖ ἄνθρωπόν τινα εἰς τὴν πολιτικήν, καλλιτεχνικὴν ἢ καὶ καθημερινὴν ἀκόμη δρᾶσιν του; Τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον μεταβιβάζεται καὶ εἰς τὰς πράξεις μας (καὶ ὁ κοινότερος τῶν ἀνθρώπων μετέχει στοιχείου τινὸς ἀπολύτως ἀτομικοῦ), ἀποτελεῖ φραγμὸν ὄχι μόνον τῆς κοινωνιολογίας, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως ἐν γένει. Αὐτὴ αὕτη ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶνε πλήρης πτυχῶν, αἱ ὁποῖαι, ὀφειλόμεναι εἰς ἀπολύτως ἀτομικὰ νοήματα τῶν ἀνθρώπων, μένουν ἄγνωστοι, σκοτειναὶ καὶ δὲν ἔχουν κἂν τὴν τύχην νὰ γίνουν δεκταὶ ὡς θαύματα, νὰ συγκινήσουν, ὅπως συγκινεῖ —ἔστω καὶ ὅταν δὲν κατανοῆται— τὸ ἀνεξήγητον εἰς τὴν φύσιν ἢ εἰς τὴν τέχνην. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ προσδώσωμεν εἰς τὸν ἔρωτά μας ἢ εἰς τὴν φιλίαν μας—θαῦμα καὶ αὐτὸ καὶ δὴ ἐξ ἴσου ἀνεξήγητον, ὅπως καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διατηρεῖ τῶν ἀνθρώπων ἡ μνήμη—δὲν θὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν οὐδ' ὑπ' ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον στρεφόμεθα καὶ ἀφιερού-

μεθα. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶνε πλήρης τοιούτων μικρῶν παραμάτων, τὰ ὁποῖα, ὅσον περισσότερον μικρὰ εἶνε, τόσον μεγαλειτέραν πικρίαν γεννοῦν εἰς τὴν ψυχήν μας. Ἑκάστη κίνησίς μας σημαίνει καὶ κάποιαν ἀχαριστίαν πρὸς τὸν πλησίον μας. Δι' ἑκάστου βήματός μας ἀντιπαρερχόμεθα καὶ κάτι, τὸ ὁποῖον προσφέρει εἰς ἡμᾶς ὁ γείτων μας. Δὲν ὑπάρχει διάλογος, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν μένει ἀνανταπόκριτον ἐκεῖνο τὸ νόημα τῶν λόγων μας, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν κυρίως σημασίαν. Αὐταὶ εἶνε αἱ μικραὶ καὶ μυστικαὶ τραγωδίαι τῆς καθημερινῆς ζωῆς, πρὸ τῶν ὁποίων οὐδεὶς θεατὴς εἶνε διατεθειμένος νὰ σταματήσῃ. Καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀκόμη δὲν προχωρεῖ πέραν τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον παύει ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συνεννόησις καὶ ἐπαφή. Μόνον ὅ,τι ἀνατυποῦται εἰς τὴν συνείδησιν περισσοτέρων ἀνθρώπων ὅ,τι συνιστᾷ τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις των εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναχθῇ εἰς ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης !

Π. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΣΜΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΕΩΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΟΥ ΒΕΛΓΙΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ κ. EMIL VANDERVELDE

Ἐξετάζων κανεὶς τὰ πράγματα ἐπιπολαίως, πολὺ ἐπιπολαίως, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι, ἀπὸ τοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, οὐδέποτε τὰ κόμματα τῆς δεξιᾶς ὑπῆρξαν τόσον ἰσχυρὰ καὶ τὰ σοσιαλιστικὰ τοιαῦτα τοσοῦτον ἀσθενῆ. Ἡ παγκόσμιος ὅμως κρίσις, ἀπεκάλυψε κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, τὴν κατάπτωσιν καὶ βαθμιαίαν ἀποσύνθεσιν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος.

Οὕτω εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς δικτατορίας οἱ συντηρητικοὶ εὑρέθησαν ἐν πλήρει συγχύσει, οἱ σοσιαλισταὶ κατέκτησαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως μίαν κοινοβουλευτικὴν πλειοψηφίαν, πολὺ μεγαλειτέραν, εἶνε ἡ ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν κανονικὴν τοιαύτην.

Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα προοδεύουν καὶ, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλα κράτη ὅπου ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις εἶνε περισσότερον προχωρημένη, αἱ μεσαῖαι τάξεις, οἱ μικροαστοὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν, μένουν ἀριθμητικῶς ἀρκετὰ ἰσχυραὶ διὰ νὰ χαρίσουν εἰς τοὺς ριζοσπάστας τὴν πλειοψηφίαν των.

Εἰς ὅλα ὅμως τὰ ἄλλα μέρη, ὁ «συντηρητισμὸς» καὶ ἡ «ἀντίδρασις» θριαμβεύουν ἢ τοὐλάχιστον φαίνονται ὅτι θριαμβεύουν, ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς συγχύσεως τῶν πνευμάτων καὶ τῶν γεγονότων.

Ἐξαιρέσει τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ τῆς Δανίας (ἴσως νὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν Ἑλβετίαν μολονότι ὁ ριζοσπαστισμός της εἶνε πολὺ συντηρητικός), ὅλα τὰ μικρὰ κράτη τῆς δυτικῆς ἢ κεντρικῆς Εὐρώπης, ἔχουν σήμερον κυβερνήσεις συντηρητικὰς καὶ ἀντισοσιαλιστικάς. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τὴν ἀσφαλῆ ἀντιπάθειαν τῶν μαζῶν πρὸς αὐτὸν, ὁ φασισμὸς ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος καὶ φαίνεται ἐπιβαλλόμενος, ὑποδοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὰς πομπώδεις ἐκδηλώσεις του. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, χάρις εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Μακδόναλδ καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν ἐκ μέρους τῶν Φιλελευθέρων παντὸς ὅ,τι ἀπέμενεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Κόλντεν καὶ τοῦ Τζὼν Μπράϊτ, οἱ συντηρητικοὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν τῷ 1931 τὸ «ἀνυπέρβλητον Κοινοβούλιόν των». Εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐνώπιον τῶν ἀριστερῶν κομμάτων ἐξησθενημένων ἀπὸ μίαν θλιβερὰν διαίρεσιν, ἐνώπιον ἑνὸς Ράϊχσταγ ἀνικάνου νὰ δημιουργήσῃ μίαν βιώσιμον κοινοβουλευτικὴν πλειοψηφίαν, βλέπει κανεὶς νὰ ὀρθοῦται μία κυβέρνησις τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν γιοῦνκερς τῆς παλαιᾶς Πρωσσίας, ἤτις, ἐντὸς μιᾶς χώρας ὅπου τὸ δημοκρατικὸν Σύνταγμα τῆς Βαϊμάρης ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενον, ἔχει τὴν ἀπαίτησιν νὰ παραμένῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς μόνη κυβέρνησις «ἔχουσα συνείδησιν τῶν καθηκόντων της ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους».

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς—καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον—ἐνῷ ὁ καπιταλισμὸς καταρρέει βαθμηδὸν, ἡ ἄμυνά του δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κερδίζει ἔδαφος.

Ἐὰν ὅμως κανεὶς παρατηρήσῃ μὲ προσοχὴν θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι αἱ πο-

λιτικαὶ ἐπιτυχίαι τῆς ἰθυνούσης πλουτοκρατίας εἶνε ἐντελῶς φαινομενικαὶ καὶ ὅτι αὕτη δὲν κατορθώνει νὰ κυριαρχῇ—καὶ ὄχι πλέον μόνη της ὅπως πρότερον—εἰμὴ μόνον μετερχομένη μέσα, τῶν ὁποίων ὁ τύπος διαφέρει ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἅτινα ὅμως τείνουν, ὅλα, εἰς τὸ νὰ ἐξαπατήσουν, νὰ παραβιάσουν ἢ νὰ νοθεύσουν τὸ λαϊκὸν φρόνημα, ὅταν βέβαια οἱ ἰθύνοντες δὲν αἰσθάνωνται ἑαυτοὺς ἀρκετὰ ἰσχυροὺς, ὥστε νὰ τὸ παραμερίσουν ἐντελῶς.

Εἰς τὸ Βέλγιον, ἐπὶ παραδείγματι, ἐπιτυγχάνεται μία πλειοψηφία χάρις εἰς τὴν ὑποστήριξιν ἑνὸς μέρους τοῦ προλεταριάτου, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν σφαλερὰν ἀντίληψιν τῆς ἀνάγκης νὰ συγκεντρώσῃ, χάριν τῆς ἀμύνης τῆς θρησκείας, ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ καθολικισμοῦ εἰς ἓν κόμμα. Εἰς ἄλλας χώρας κερδοσκοποῦν ἐπιτυχῶς ἐπὶ τῆς ματαιοδοξίας μερικῶν ἡγετῶν, διὰ νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὰ κόμματα τῆς ἐργασίας τοὺς ἀρχηγούς των καὶ νὰ τοὺς θέσουν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεως, ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς συνασπισμοῦ ἐπωφελοῦς μόνον διὰ τοὺς συντηρητικούς. Ἀλλαχοῦ, ἐπωφελοῦνται τῆς διαιρέσεως τῶν ἀριστερῶν κομμάτων, τοῦ ἐντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τῶν φιλελευθέρων ἀστῶν, τῆς μανιώδους παραφροσύνης ἑνὸς δημαγωγικοῦ ἐθνικισμοῦ, διὰ νὰ τοποθετήσουν—ἀλλὰ διὰ πόσον καιρόν ;—μίαν κυβερνησιν εὐγενῶν καὶ μεγαλοκτηματιῶν ἐπάνω εἰς τὰς ξιφολόγχας τῆς Ράϊχσβερ. Ἀλλοῦ ἀκόμη, δέχονται, ὄχι ὅμως μὲ ἐνθουσιασμὸν τὰς προσφορὰς τῶν λαθροκυνηγῶν, οἱ ὁποῖοι μετεβλήθησαν εἰς φύλακας καὶ ἀναλαμβάνουν νὰ ὑπερασπίσουν, βασιζόμενοι ἐπὶ ἑνὸς κομματικοῦ στρατοῦ, τοὺς ἐγκοσμίους ἢ πνευματικοὺς θεσμούς, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἄλλοτε κατεφέροντο καὶ τοὺς προσέβαλον διαφοροτρόπως.

Τοιαῦται μέθοδοι κυβερνήσεως, ἔχουν ἀσφαλῶς, ἀπὸ συντηρητικῆς ἀπόψεως, τὰ πλεονεκτήματά των, ἐπειδὴ αἱ τάξεις ἀκόμη κυρίαρχοι—διὰ τῆς τριπλῆς δυνάμεως τοῦ χρυσοῦ, τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ἱερέως—εὑρίσκονται ὑποχρεωμέναι νὰ πληρώσουν τὴν σύμπραξιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰς ἔχουν καταδικάσει οἱ καιροί.

Αἱ τοιαῦται ὅμως νίκαι εἶνε ἐντελῶς πρόσκαιροι καὶ τὰ μέσα, εἰς τὰ ὁποῖα καταφεύγουν οἱ ἰθύνοντες διὰ νὰ συγκρατήσουν τὴν ἀρχὴν, ἀποτελοῦν ἐν συμπεράσματι μίαν ἀναγνώρισιν τῆς ὁλονὲν αὐξανομένης ἰσχύος τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἐρωτήσατε σχετικῶς, ἐπὶ παραδείγματι, τοὺς Βέλγους συντηρητικοὺς καὶ τοὺς φιλελευθέρους καὶ τοὺς ἐκ παραδόσεως καθολικούς, οἵτινες εἶδον κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπεργίαν τῶν ἐργατῶν τῶν ὀρυχείων τὰ χριστιανικὰ συνδικάτα νὰ σπεύδουν πρὸς τὰ σοσιαλιστικὰ τοιαῦτα διὰ νὰ δράσουν ἀπὸ κοινοῦ μὲ αὐτά.

Ἐρωτήσατε σχετικῶς τοὺς Ἰταλοὺς βιομηχάνους καὶ τοὺς μεγαλοκτηματίας, οἱ ὁποῖοι ἀκούουν τὸν Ντοῦτσε, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξαν ὑλικῶς διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, νὰ δηλοῖ ὅτι «ὁ καπιταλισμὸς πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος του» καὶ νὰ ἐκδιώκῃ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Συνδικάτων τὸν συντηρητικὸν Μποτάϊ, καὶ νὰ τὸν ἀντικαθιστᾷ διὰ τοῦ Ροσσόνι, ὅστις εἰς τὴν Γενεύην ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο ὁ δραστηριώτερος ὑπέρμαχος τῶν ἐργατικῶν συμφερόντων. Ὁ Ροσσόνι μάλιστα διηγεῖτο ὅτι κάποτε οἱ ἐργάται τῆς Ἑταιρίας Φίατ εἶχαν ἔλθει εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργοστασίων καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἐπίλυσις τῆς διαφορᾶς εἰς τὸν ἴδιον τὸν κ. Μουσολίνι, ὡς διαιτητήν, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἔλυσεν ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν. Ὁ Ροσσόνι προσέθετε μάλιστα ὅτι, ὅταν ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ἐργοστασίων Φίατ ἡτοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ, ἐστράφη πρὸς τὸν Ντοῦτσε καὶ τὸν παριστάμενον γραμματέα του καὶ εἶπε : «Εἶσθε χειρότερος καὶ ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστάς!»

Ἐρωτήσατε σχετικῶς τοὺς Ἄγγλους βιομηχάνους τοὺς ἰσχυρογνώμο-

νας «Τόρρις», οἱ ὁποῖοι ὑφίστανται τὴν ἐξουσίαν, ὅσον ὀνομαστικὴ καὶ ἂν εἶνε, ἑνὸς πρωθυπουργοῦ, ὅστις αὐτοκαλεῖται ἀκόμη σοσιαλιστής, καὶ οἱ ὁποῖοι βλέπουν εἰς κάθε ἐπαναληπτικὴν ἐκλογὴν τῶν βιομηχανικῶν περιοχῶν, τὸ Λέϊμπουρ Πάρτυ ('Εργατικὸν κόμμα) νὰ ἐπιτυγχάνῃ καὶ πάλιν, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ ὑπερτερῇ αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν νικηφόρων ἐκλογῶν τοῦ 1928.

"Οσον ἀφορᾷ τὴν Γερμανίαν, δὲν εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀρνοῦνται τὴν σοβαρότητα τῶν ὀφθαλμοφανῶν κινδύνων καὶ τὴν ἀνησυχαστικὴν πρόοδον μιᾶς ἀντεπαναστάσεως, ἡ ὁποία καταντᾷ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ αὐθαδεστέρα καὶ περισσότερον ἐπιθετική.

'Εν τούτοις, ὅμως, εἰς ὅλας τὰς ἀπὸ δεκαετίας γερμανικὰς ἐκλογάς, ἡ ἀναλογία τῶν ἀριστερῶν κομμάτων παρέμεινεν ἀμετάβλητος (ἐξαιρέσει διακυμάνσεων μεταξὺ σοσιαλιστῶν καὶ κομμουνιστῶν μόνον), ὁ πύργος τοῦ καθολικοῦ κέντρου εἶνε ἀνέπαφος, ἡ τερατώδης ὑπερτροφία τοῦ «ναζισμοῦ» ἐπετεύχθη ἀποκλειστικῶς εἰς βάρος τῶν μικροτέρων κομμάτων καὶ τῶν ἐθνικιστῶν τῆς δεξιᾶς, τῶν ὁποίων ὁ συντηρητικὸς ἐθνικισμὸς παρεχώρησε τὴν θέσιν του εἰς ἕνα δημαγωγικὸν τοιοῦτον μὲ ἐπαναστατικὰς ροπάς, ὁ νέος αὐτὸς ἐθνικισμὸς συνέλεξε τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐκλογέων του καὶ τὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων μισθοφόρων ἐθνοφρουρῶν του, ἀπὸ τὸ ρακένδυτον προλεταριᾶτον καὶ μεταξὺ τῶν κατεστραμμένων μικροαστῶν, προσθέσας εἰς τὴν ἐθνικιστικὴν ἐτικέταν τὴν σοσιαλιστικὴν τοιαύτην.

'Εκτὸς τούτου σημειωτέον ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας γενικὰς γερμανικὰς ἐκλογὰς τὰ τρία ἰσχυρότερα κόμματα—περιλαμβάνοντα ὁμοῦ τὰ 4)5 τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος—ἀνεπέτασαν, ὅπως συνηθίζεται εἰς τὴν Γερμανίαν κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνος, τὴν αὐτὴν ἐρυθρᾶν σημαίαν : οἱ δημοκράται σοσιαλισταὶ μὲ τὰ τρία βέλη, οἱ κομμουνισταὶ μὲ τὸ σφυρὶ καὶ τὸ δρεπάνι καὶ οἱ ἐθνικοσοσιαλισταὶ μὲ τὸν σταυρόν των.

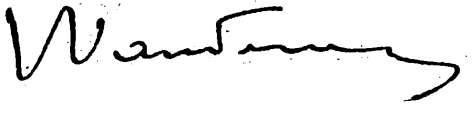
'Επαίσχυντον καὶ ἀπρεπὲς μέσον—θὰ ἔλεγε κανείς—ἐκ μέρους τῶν χιτλερικῶν διὰ νὰ κλέψουν τὰς ψήφους τῶν ἐργατῶν ὑπὲρ μιᾶς πολιτικῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία εἶνε παγκοίνως γνωστὸν ὅτι τυγχάνει ἐπιχορηγήσεως ἐκ μέρους τῶν μεγαλοβιομηχάνων καὶ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων.

'Ασφαλῶς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁποία ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδέας, ὅταν βλέπῃ κανεὶς τὰ κόμματα τῆς ἀντιδραστικῆς δημαγωγίας ὑποχρεωμένα νὰ τὸν τιμοῦν ἠθικῶς.

"Οπως τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ Χριστιανισμὸς ἐτοποθέτει τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων, οὕτω βλέπομεν σήμερον, βαθμηδόν, ὅλον τὸν κόσμον νὰ κάμῃ παραχωρήσεις εἰς τὸν σοσιαλισμόν, νὰ ἱκανοποιῇ ἐν μέρει τὰς ἀξιώσεις του καὶ νὰ υἱοθετῇ τὰ σύμβολά του.

Αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν ἀπόδειξιν τῆς ἰσχύος τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἕναν κίνδυνον, ἕναν πολὺ σοβαρὸν κίνδυνον.

Τὸ καθῆκον τῆς σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας εἶνε νὰ μὴν παραλείψῃ οὐδεμίαν προσπάθειαν διὰ νὰ διαχωρήσῃ τὸν ψευδῆ σοσιαλισμὸν ἀπὸ τὸν ἀληθῆ τοιοῦτον, διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ νὰ καταστήσῃ ἀντιληπτὸν εἰς τὰς μάζας ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὸς σοσιαλισμὸς ἄνευ Δημοκρατίας καὶ 'Ελευθερίας διὰ νὰ θέσῃ ἀντιμέτωπον ὅλων τῶν μεταμφιέσεων καὶ προσωπίδων τῆς δημαγωγικῆς «ἀντιδράσεως» τὸ κατακτηθὲν ὑπὸ τῶν ἐργαζομένων δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως τοῦ ἑαυτοῦ των.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΒΕΛΓΙΟΥ κ. EMIL VANDERVELDE

Ἕνα ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἀνησυχητικὰ φαινόμενα τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Γερμανίας εἶνε ἡ διαίρεσις τοῦ ἐργατικοῦ της κόσμου εἰς δύο ὁμάδας περίπου ἰσοδυνάμους κατ' ἀριθμὸν, τοὺς κομμουνιστὰς ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς σοσιαλδημοκράτας ἀφ' ἑτέρου.

Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν, ὅλαι αἱ δυσαρέσκειαι τῆς μικροαστικῆς καὶ τῆς μέσης ἀστικῆς τάξεως τὴν ὁποίαν ἔχει φέρει εἰς πτώχευσιν ὁ πληθωρισμός, ὅλη ἡ δυσφορία τῆς ἀγροτικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν δὲν ἀρκεῖ νὰ σώσῃ ἀπὸ τὴν διαρκῶς αὔξουσαν δυστυχίαν ὁ προστατευτισμὸς τῶν γεωργικῶν προϊόντων, εὑρίσκουν καταφύγιον εἰς τὸν ἐθνικοσοσιαλιστικὸν φασισμόν, ἡ ἐργατικὴ τάξις τῆς Γερμανίας ἡ ὁποία ἐνίκησεν ἄλλοτε τὸν Βίσμαρκ καὶ ἡ ὁποία ἦτο πάντοτε πρότυπον διὰ τοὺς ἐργάτας τῶν ἄλλων χωρῶν, ἡ τάξις αὐτὴ παραμένει τεμαχισμένη εἰς δύο, ἀνίκανος νὰ ἑνωθῇ, ἔστω καὶ προσωρινῶς, ἐναντι ἑνὸς ὑψίστου κινδύνου. Καὶ ὅμως δὲν λείπει ἀπὸ τὰς ἐργατικὰς μάζας ὁ βαθὺς πόθος μιᾶς κοινῆς δράσεως εἰς ἄμυναν. Δὲν λείπουν ἀκόμη οὔτε αἱ ἐκεῖθεν συστάσεις, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Τρότσκυ, μὲ ὅλην τὴν ἀποστροφήν του πρὸς πᾶν τὸ ἐφαπτόμενον μὲ τὴν σοσιαλδημοκρατίαν, ἐφρόντισε νὰ ἀπευθύνῃ σοβαρὰς προειδοποιήσεις πρὸς τοὺς παλαιούς του φίλους. Προσθέτως δὲν συμβαίνει κἂν ν' ἀγνοοῦν οἱ ἰθύνοντες τὸν σοσιαλδημοκρατικὸν ἀγῶνα τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν στιγμαὶ ἱστορικαὶ καθ' ἃς πρέπει νὰ λησμονῆται τὸ παρελθὸν καὶ ὅλαι αἱ θλίψεις του.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς, πῶς συμβαίνει ὥστε νὰ ὑφίστανται πάντοτε τὰ ἐμπόδια διὰ τὴν ἕνωσιν ; Εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἡ ἀποτυχία ὅλων τῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἕνωσιν ὁλοκλήρου τῆς ἐργατικῆς τάξεως προέρχεται ἆρά γε ἀπὸ μίαν τραγικὴν παρεξήγησιν προκληθεῖσαν ἐξ ἀμοιβαίας ἀσυνεννοησίας ἢ ἀπὸ ἀσυμβιβάστους ἀντιγνωμίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀπόψεις καὶ τὰς μεθόδους ;

Δεδομένου ὅτι ἡ στάσις τῶν διαφόρων κομμουνιστικῶν κομμάτων τῆς Εὐρώπης καθορίζεται ἔξωθεν, ἀπὸ τοὺς ἰθύνοντας τὴν Γ' Διεθνῆ, ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ παρεξήγησις αὐτὴ, ἡ ἀμοιβαία ἀσυνεννοησία, εἶνε μεγάλη. Οἱ σοσιαλισταὶ ἐργάται τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης δὲν γνωρίζουν τὴν κομμουνιστικὴν διεθνῆ παρὰ ἀπὸ τὰς ἀνοήτους πολιτικὰς κατευθύνσεις ποὺ δίδει καὶ ἀπὸ τὴν οἰκτρὰν διανοητικότητα τῶν ἡγετῶν της ἢ μᾶλλον τῶν κατὰ τόπους πρακτόρων της. Μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ κατανοοῦν τὴν τεραστίαν δημιουργικὴν προσπάθειαν ἡ ὁποία, παρ' ὅλους τοὺς δυσμενεῖς ὅρους, πραγματοποιεῖται εἰς τὴν χώραν τῶν Σοβιέτ. Μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ κατανοοῦν ποίαν μεγάλην καταστροφὴν διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ σοσιαλισμοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον θὰ ἀπετέλει μία χρεωκοπία τῆς Ρωσσικῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ὁποίος τότε θρίαμβος τῶν ἀντιδραστικῶν θεωριῶν ! Προσκολλημένοι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἰς ἀρκετὰς χώρας δὲν ἐξεχωρήθησαν ἀλλὰ κατεκτήθησαν μὲ ἀληθινὰς θυσίας, οἱ σοσιαλισταὶ Εὐρωπαῖοι ἐργάται ἀποστρέφονται ἐξ ἐνστίκτου τὴν δικτατορίαν ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν καὶ δυσκολεύονται νὰ καταλάβουν πῶς εἶνε δυνατὸν, εἰς χώρας τῶν ὁποίων οἱ πληθυσμοὶ εἶνε εἰσέτι καθυστερημένοι εἰς πολιτικὴν μόρφωσιν, στερούμενοι καὶ τῶν στοιχείων ἀκόμη τῆς μορφώσεως ταύτης,

πῶς εἶνε δυνατὸν εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ἡ δρᾶσις ἑνὸς Λένιν ἢ ἑνὸς Κεμὰλ νὰ ἀποβῇ ὄργανον ἀληθοῦς προόδου.

Ἀφ' ἑτέρου, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Μόσχας, εἶνε καταπληκτικὴ ἡ ἄγνοιά των εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ τοὺς ἁπλοϊκοὺς ἐκείνους Ρώσσους ποὺ πιστεύουν, διότι τοὺς τὸ εἶπαν, ὅτι τὸ προλεταριάτον τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν ὑποφέρει ἀσυγκρίτως περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἰδίους, ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ἐπανάστασις εἶνε ἐπὶ θύραις καὶ ὅτι μόνον ἡ προδοσία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, τῶν σοσιαλπρυδοτῶν, τῶν σοσιαλφασιστῶν τὴν ἀνακρατεῖ καὶ ἀναβάλλει τὴν νίκην.

Ἀλλὰ, καὶ τοῦτο εἶνε τὸ χειρότερον, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶνε καλῶς πληροφορημένοι ἀγνοοῦν τὰ πράγματα, τὰς πραγματικὰς καταστάσεις. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν πολιτικὴν τῶν κηνσόρων τῆς Μόσχας οἱ ὁποῖοι, φανταζόμενοι ὅτι θὰ κατορθώσουν κάποτε νὰ ἐκριζώσουν τὸν σοσιαλισμὸν ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ὅτι θὰ δυνηθοῦν τότε νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἑνότητα ὁλοκλήρου τοῦ ἐργαζομένου κόσμου ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ κομμουνισμοῦ, ἐπιμένουν εἰς τὸ νὰ ἐπιτίθενται κυρίως—αὐτοὶ ποὺ δὲν διστάζουν ποτὲ νὰ συμπράττουν καὶ μὲ τοὺς χειροτέρους των ἐχθροὺς— ἐναντίον τῶν κομμάτων ἀκριβῶς ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἰδίαν των ὑπεράσπισιν, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ ἔργον τῆς Ρωσσικῆς Ἐπαναστάσεως θὰ διέτρεχε πραγματικὸν κίνδυνον ἐκ μιᾶς ἐπιθέσεως τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ.

Ἴσως, ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, νὰ μὴν ἀποκλείεται ἡ ἐλπὶς ὅτι θὰ καταστῇ κάποτε δυνατὴ ἡ συνεννόησις τῶν δύο μερίδων τῶν ἐργαζομένων τάξεων. Τοῦτο δὲ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, προκειμένου διὰ τὴν Γερμανίαν. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶνε ἂν ἡ συνεννόησις αὐτὴ θὰ ἐπέλθῃ ἐγκαίρως καὶ ἂν δὲ θὰ εἶνε πολὺ ἀργά! Μὲ τὴν τακτικὴν δὲ καὶ τὰς μεθόδους τῶν μπολσεβίκων, θὰ εἶνε ἀτυχῶς (διὰ τὴν ἐργατικὴν τάξιν) ἀργά!

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι μία τοιαύτη συνεννόησις, προσωρινὴ, ἐννοεῖται, καὶ μόνον χάριν τῆς κοινῆς ἀμύνης, ἐπιτυγχάνεται κάποτε, καὶ τότε ἀκόμη θὰ εἴμεθα μακρὰν ἀπὸ τὴν ἑνότητα τῆς ἐργαζομένης τάξεως... Κατὰ βάθος, ἐκεῖνο ποὺ χωρίζει τοὺς κομμουνιστὰς ἀπὸ τοὺς σοσιαλδημοκράτας εἶνε ἡ ριζικὴ διαφορὰ ἀντιλήψεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰρήνην καὶ τὸν πόλεμον. Διὰ τοὺς κομμουνιστὰς, ἀποτελεῖ ἄρθρον πίστεως ἡ ἰδέα ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶνε μόνον πιθανὸς καὶ ἐνδεχόμενος, ἀλλ' ἀναπόφευκτος καὶ ἐπικίνδυνος. Ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς θὰ εἶνε πόλεμος ὅλων τῶν ἰμπεριαλιστῶν τοῦ κόσμου ἡνωμένων ἐναντίον τῶν Σοβιὲτ καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ μοναδικὴ ὑποχρέωσις ὅλων τῶν ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου των ἐργαζομένων ἀνθρώπων θὰ εἶνε, τότε, ἡ προάσπισις τῆς κοινῆς πατρίδος (τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας) καὶ ἡ προπαρασκευὴ, ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, τοῦ νέου παγκοσμίου πολέμου ἐξ οὗ θὰ προέλθῃ ἡ νέα παγκοσμία ἐπανάστασις! Οἱ κομμουνισταὶ, ἐν συντομίᾳ, παίζουν ἐπὶ τοῦ πολέμου, ριψοκινδυνεύουν ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ περιμένουν ἐκ τοῦ πολέμου τὴν ἀπολύτρωσιν «τῶν προλεταρίων».

Ἀντιθέτως, ἡμεῖς οἱ σοσιαλδημοκράται, δὲν θέλομεν ν' ἀπελπισθῶμεν διὰ τὴν εἰρήνην. Ἐλπίζομεν εἰς αὐτὴν καὶ θὰ ἐλπίζωμεν πάντοτε. Δὲν πιστεύομεν δὲ καθόλου, ἂν παρ' ὅλας τὰς προβλέψεις μας ἐγίνετο πόλεμος, ὅτι ἡ Ρωσσία θὰ ἦτο ἐναντίον ὅλων τῶν ἀστικῶν κρατῶν καὶ δὲν θὰ ἦτο ἴσως εἰς τὸ πλευρὸν τούτων. Ἐξ ἄλλου, ἡμεῖς θεωροῦμεν τὸν πόλεμον, κάθε πόλεμον, κακὸν καθ' ἑαυτόν, τὰς ἐκ τοῦ ὁποίου συμφορὰς τίποτε δὲ ἠμπορεῖ ν' ἀποζημιώσῃ, κατὰ τὴν ὡραίαν φράσιν τοῦ Μπερτρὰν Ρουσσὲλ, ἀφοῦ ἡ ζωὴ δὲν ἀναπληρώνεται. Ὁσονδήποτε δὲ σκοτειναὶ καὶ ἂν εἶνε αἱ προβλέ-

ψεις διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον, ἡμεῖς παίζομεν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, ριψοκινδυνεύομεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀνθρωπίνως δυνατὸν διὰ ν' ἀποτραπῇ ἀπὸ τὸν κόσμον ὁ φρικτὸς αὐτὸς ἀλληλοσκοτωμὸς ποὺ λέγεται πόλεμος.

Καὶ εἰς τὴν αἱματηρὰν μοιρολατρείαν ἡ ὁποία βλέπει εἰς τὸν πόλεμον μίαν ἐλπίδα ἐπαναστάσεως, ἀντιτάσσομεν ἡμεῖς μίαν ἄλλην ἐλπίδα ὑψηλοτέραν καὶ ὡραιοτέραν : τὸν θρίαμβον τοῦ σοσιαλισμοῦ, διὰ τῆς λαοκρατίας καὶ ἐν τῇ εἰρήνῃ...

EMIL VANDERVELDE

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΑΙΤΗΣΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΥΤΟΥ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ********

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. Ι. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν διαιτησίαν πρὸς ἐπίλυσιν διεθνῶν διαφορῶν κατέστη εἰς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον τόσον συνήθης, ὥστε γενικωτέρα τις ἐπισκόπησις τῆς ἐξελίξεως τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θεσμοῦ πρὸς διατήρησιν εἰρηνικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν κρατῶν ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως νὰ ἔχῃ καὶ διὰ τὸ εὐρύτερον κοινὸν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Ι. Καὶ ἐν πρώτοις τί εἶνε ἡ διεθνὴς διαιτησία; Ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις ἐννοοῦμεν τὴν ὑπὸ τρίτου προσώπου λύσιν διεθνοῦς τινος διαφορᾶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἡ διαιτησία εἰς τὰς σχέσεις τῶν κρατῶν εἶνε ὅ,τι εἶνε διὰ τοὺς ἰδιώτας ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ κρατικὰ δικαστήρια. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις αἱ ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ διεθνοῦς διαιτητοῦ ἢ τοῦ κρατικοῦ δικαστοῦ ὑποβαλλόμεναι διαφοραὶ λύονται οὐχὶ κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν περὶ δικαιοσύνης κρίσιν τοῦ διαιτητοῦ ἢ τοῦ δικαστοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσχυούσης ἐννόμου τάξεως. Ὅπως ἐσωτερικὸς δικαστὴς ὀφείλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον ἀσχέτως, ἐὰν ὁ νόμος συμφωνῇ ἢ μὴ πρὸς τὰς ἀντιλήψεις του, οὕτω καὶ ὁ διεθνὴς διαιτητὴς ἔχει καθῆκον νὰ ἐφαρμόσῃ αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς διεθνοῦς ἐννόμου τάξεως.

Ι. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Μετὰ τὰς εἰσαγωγικὰς ταύτας παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐννοίας τῆς διεθνοῦς διαιτησίας θὰ ἐξετάσωμεν ὁποία τις ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως. Αἱ ρίζαι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θεσμοῦ εὑρίσκονται ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Αἱ ἀμφικτυονίαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀποτελοῦσι κλασσικὸν τεκμήριον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς διεθνοῦς διαιτησίας ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τῶν ἀμφικτυονιῶν ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα ὅτι πολλάκις αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις προσέφευγον εἰς τὴν κρίσιν τρίτου πρὸς διευθέτησιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν.

Τελείως ἀντίθετος ὅμως ὑπῆρξεν ἡ στάσις τῆς Ρώμης, ἐν σχέσει πρὸς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος θεσμόν. Δεδομένου ὅτι ἡ πανίσχυρος αὕτη πόλις τῆς ἀρχαιότητος ἐθεώρει τὰς μετὰ τῶν ἄλλων κρατῶν σχέσεις αὐτῆς ὡς σχέσεις ὑπεροχῆς καὶ ὑποταγῆς, ἦτο ἐπόμενον νὰ μὴ συμπαθῇ πρὸς θεσμὸν τοσοῦτον φιλελεύθερον, οἷος εἶνε ὁ θεσμὸς τῆς διαιτησίας.

Νέαν ὥθησιν ἔλαβεν ἡ ἰδέα τῆς διαιτησίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὑπὸ

τὴν ἐπήρειαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Πράγματι ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ μνημονευθὲν μέσον δὲν εἶνε σπανία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Μοναρχίαι, Πάπαι, Κοινοβούλια, νομικαὶ σχολαί, διάσημοι νομομαθεῖς ἐκτελοῦσι συχνάκις χρέη διαιτητῶν εἰς ῥήξεις μεταξὺ ἡγεμόνων, πόλεων κλπ.

Περιπεσοῦσα εἰς ἀχρηστίαν ἐν τῇ πράξει περὶ τὰ τέλη τοῦ Μεσαίωνος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων, ἡ ἰδέα τῆς διαιτησίας υἱοθετήθη καὶ ὑπεστηριχθη ἐκ νέου θερμῶς ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, οἵτινες, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐκηρύχθη ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας των, προσέφυγον εἰς τὸ μέσον τοῦτο, ἵνα λύσωσι τὰς μετ' ἄλλων κρατῶν διαφοράς των. Τὸ παράδειγμα τοῦ νέου κόσμου δὲν ἤργησε νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ Εὐρώπη, τὰ δὲ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου ὡδήγησαν ἐν τέλει εἰς τὴν σύγκλησιν δύο σπουδαίων συνδιασκέψεων, τῶν Συνδιασκέψεων τῆς Χάγης τοῦ 1899 καὶ τοῦ 1907, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν σημαντικωτέραν προσπάθειαν, ἥτις ἐγένετο πρὸς συστηματοποίησιν καὶ κωδικοποίησιν τῶν εἰς τὸν θεσμὸν τῆς διαιτησίας ἀφορώντων κανόνων.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ θεσμοῦ τῆς διαιτησίας, ἂς ἴδωμεν τώρα ὑπὸ τίνας μορφὰς ἐνεφανίσθη καὶ τίνα στάδια διῆλθεν ὁ διὰ τὴν εἰρηνικὴν διευθέτησιν τῶν διεθνῶν διαφορῶν τοσοῦτον χρήσιμος οὗτος νομικὸς θεσμός.

Δεδομένου ὅτι εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις δὲν ὑπάρχουσιν ὄργανα παρεμφερῆ πρὸς τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν Πολιτειῶν δικαστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ προσφυγὴ θὰ ἦτο ὑποχρεωτική, εἶνε φυσικὸν ὅτι ἡ ὑποβολὴ διαφοράς τινος εἰς διαιτησίαν δὲν συνεφωνεῖτο κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τῶν κρατῶν δι' ἐνδεχομένως γενηθησομένας διαφοράς, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ τὴν ἐμφάνισιν διαφοράς τινος, ἀφοῦ τὰ διϊστάμενα μέρη εἶχον τελείως ἐξαντλήσει πάντα τὰ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν εὑρισκόμενα (ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεις, μεσολαβήσεις τρίτων κλπ.) πρὸς διευθέτησιν τῆς διαφορᾶς μέτρα. Πράγματι, ἐὰν σύγκρουσίς τις δὲν ἔθιγε τόσον ζωτικὰ συμφέροντα, ὥστε ἡ πολεμικὴ ῥῆξις νὰ ἦτο ἀναπόφευκτος, ἡ προσφυγὴ εἰς διαιτησίαν παρουσιάζετο ὡς χρησιμώτατον μέσον πρὸς ἔξοδον ἐξ ἀδιεξόδου τινός. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι προσέβαινον τότε εἰς τὸν καταρτισμὸν ἰδιαιτέρας συμβάσεως—τοῦ λεγομένου «συνυποσχετικοῦ»—ἥτις καθώριζε τὸ ἀντικείμενον τῆς κρινομένης διαφορᾶς, ὥριζε τοὺς διαιτητάς, πολλάκις δὲ καὶ τοὺς ἐφαρμοστέους κανόνας δικαίου, ὡς καὶ ἄλλας τινὰς λεπτομερείας σχετικῶς μὲ τὴν διεξαγωγὴν τῆς διαιτησίας. Ἡ σύστασις συνυποσχετικοῦ συνεπήγαγε διὰ τὰ ὑπογράψαντα τοῦτο κράτη τὴν ὑποχρέωσιν τῆς καλῇ τῇ πίστει ἐκτελέσεως τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως.

Ἡ καλὴ πεῖρα, ἣν ἀπέκτησαν τὰ κράτη διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν διαιτησίαν, ἐδίδαξε ταῦτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅπως μὴ ἀναμένωσι πλέον τὴν γένεσιν συγκρούσεώς τινος καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρὸς διευθέτησιν γενομένων διαπραγματεύσεων, ἀλλ' ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ νὰ ἀποδέχωνται καὶ δὴ ὑποχρεωτικῶς τὴν προσφυγὴν εἰς διαιτησίαν διὰ τὴν περίπτωσιν μελλοντικῶν διαφορῶν. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνάληψις τῆς ὑποχρεώσεως ὑποβολῆς διαφοράς τινος εἰς τὴν κρίσιν τρίτου προσώπου δὲν ἀνελαμβάνετο γενικῶς διὰ πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι προκύψουσαν διαφοράν. Εἰς τὰς πρώτας αὐτῆς ἐμφανίσεις ἡ ὑποχρεωτικὴ διαιτησία περιωρίζετο εἰς τὴν περίληψιν εἰδικῶν διατάξεων τῶν «διαιτητικῶν» καλουμένων «ρητρῶν», εἰς τὸ κείμενον ποικίλων εἰδῶν συμβάσεων (ἐμπορικῶν, προξενικῶν κλπ.), αἱ ῥῆτραι δὲ αὗται καθώριζον ὡς ὑποχρεωτικὴν τὴν προσφυγὴν εἰς διαιτησίαν ἐν περιπτώσει μελλοντικῶν διαφορῶν, ἐχουσῶν ὡς ἀντικείμενον τὴν

ἑρμηνείαν ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπὸ τῆς συμβάσεως ρυθμιζομένων ζητημάτων.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς «διαιτητικῆς ρήτρας» εἰς τὰς διακριτικὰς συμβάσεις ἀποτελεῖ τὴν εἴσοδον τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις. Πράγματι ἀρκεῖ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ρήτρα νὰ μὴ εὑρίσκεται πλέον ὡς εἰδικὴ διάταξις εἰς σύμβασίν τινα, ἀλλὰ ν' ἀποτελῇ αὐτὴ καὶ μόνη τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας συμβάσεως, διὰ νὰ εὑρισκώμεθα ἐνώπιον συμβάσεως διαρκοῦς καὶ ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας.

II. Ἡ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τελευταίου αἰῶνος ὀσημέραι αὐξάνουσα προσφυγὴ τῶν κρατῶν εἰς διαιτητικὰ ὄργανα διὰ τὴν λύσιν τῶν πρὸς ἄλληλα διαφορῶν των παρουσίασεν ὡς σκόπιμον τὴν διὰ γενικῆς συνδιασκέψεως ρύθμισιν δύο τινῶν ζητημάτων, τῶν ἑξῆς : α') τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς μονίμου διαιτητικοῦ Δικαστηρίου, εἰς ὃ θὰ ἠδύναντο νὰ προσφεύγωσι τὰ κράτη ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων καὶ β') τὴν ἐκ μέρους τῶν κυβερνήσεων ἀνάληψιν τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως προσφεύγουσιν εἰς τὸ μνημονευθὲν διαιτητικὸν Δικαστήριον ἢ εἰς ἄλλο τι διαιτητικὸν ὄργανον ἐν περιπτώσει μελλοντικῶν συγκρούσεων. Ἡ πρώτη σχετικὴ προσπάθεια ἔγινεν εἰς τὰς συνδιασκέψεις τῆς Χάγης, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη συνῆλθε τῷ 1899, ἡ δὲ δευτέρα τῷ 1907.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον τῶν δύο τούτων ζητημάτων, ὁ ἐπιδιωχθεὶς σκοπὸς ἐπετεύχθη μόνον ἐν μέρει, διότι κατωρθώθη μὲν ἡ ἵδρυσις ἑνὸς διαιτητικοῦ ὀργάνου, τοῦ «Διαρκοῦς διαιτητικοῦ καλουμένου Δικαστηρίου», ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦτο ἐν τῇ πραγματικότητι ἀποτελεῖται μόνον ἐξ ἑνὸς καταλόγου διαιτητῶν, ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῶν διαφόρων κυβερνήσεων, ἐκ τοῦ ὁποίου (καταλόγου) τὰ ἐνιστάμενα μέρη εἰς ἑκάστην περίπτωσιν θὰ ἐκλέγωσι τὸ καταρτιστέον διαιτητικὸν Δικαστήριον. Τὸ μόνον ὄργανον τοῦ δικαστηρίου τούτου, ὅπερ ἔχει πράγματι μόνιμον χαρακτῆρα, εἶνε γραφεῖον εὑρισκόμενον ἐν Χάγῃ καὶ χρησιμεῦον ὡς Γραμματεῖα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀργάνου. Οὐδεμία συμφωνία ἐπετεύχθη τοὐναντίον ἐν Χάγῃ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσφυγῆς τῆς διαιτησίας ὡς ὑποχρεωτικῆς. Κυρίως ἡ Γερμανία, ἣν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι μεγαλύτεραι καὶ μικρότεραι δυνάμεις, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ἡ Ἑλλάς, ἐκηρύχθησαν ἐναντίαι πάσης σχετικῆς προσπαθείας.

Ἀπὸ τῶν δύο δὲ τούτων προμνημονευθεισῶν Συνδιασκέψεων τῆς Χάγης μέχρι τοῦ μεγάλου πολέμου οὐδεμία νέα προσπάθεια ἔγινε πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωχθέντων σκοπῶν.

III. Ραγδαίαν ἐξέλιξιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διεθνοῦς διαιτησίας σημειοῦμεν ἐκ νέου ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ μεγάλου πολέμου. Ὡς γνωστόν, διὰ τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης ἐδημιουργήθη ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν τῆς Γενεύης καὶ αἱ πρὸς λύσιν τῶν διεθνῶν διαφορῶν διαδικασίαι ἐτέθησαν ἐπὶ νέων βάσεων. Τὸ Σύμφωνον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν δημιουργεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν διευθέτησιν τῶν μᾶλλον πολιτικὸν χαρακτῆρα ἐχουσῶν διαφορῶν δύο ὄργανα (τὸ Συμβούλιον καὶ τὴν Συνέλευσιν τῆς Κ.Τ.Ε.), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἵδρυσιν πραγματικοῦ μονίμου διαιτητικοῦ ὀργάνου, τοῦ καλουμένου Διαρκοῦς δικαστηρίου διεθνοῦς δικαιοσύνης, ὅπερ πράγματι συνεστήθη τῷ 1921 καὶ ἑδρεύει σήμερον ἐν Χάγῃ.

Ἡ δημιουργία τοῦ Διαρκοῦς δικαστηρίου τῆς Χάγης ἀποτελεῖ τὴν πραγματοποίησιν τῶν πόθων καὶ προσπαθειῶν τῶν δύο Συνδιασκέψεων τῆς Χάγης τοῦ 1899 καὶ 1907. Πρόκειται περὶ ἀληθοῦς μονίμου ὀργάνου παρεμφεροῦς πρὸς τὰ ἐθνικὰ Δικαστήρια, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ δικαστῶν, ἐκλεγομένων δι' ὡρισμένα ἔτη μεταξὺ τῶν διαπρεπεστέρων νομομαθῶν τοῦ

κόσμου. Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Δικαστηρίου, ὡς καὶ ἡ λειτουργία αὐτοῦ, ρυθμίζεται ὑπὸ ἰδιαιτέρου Καταστατικοῦ, τὸ ὁποῖον ἔχει σήμερον ἐπικυρωθῆ ὑπὸ τῶν περισσοτέρων μελῶν τῆς Διεθνοῦς κοινότητος.

Τὸ μόνον ὅμως, ὅπερ δὲν ἐπετεύχθη καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Δικαστηρίου τῆς Χάγης, εἶνε τὸ νὰ καταστῇ ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο ὑποχρεωτική. Ἡ μεταπολεμικὴ ἐποχή, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν προειρημένων, ἐπέτυχε δηλαδὴ τὴν ἵδρυσιν διαρκοῦς Δικαστηρίου, δὲν ἐπέτυχεν ὅμως νὰ καταστήσῃ ὑποχρεωτικὴν τὴν προσφυγὴν τῶν κρατῶν εἰς τὸ διαιτητικὸν τοῦτο ὄργανον διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν. Πάντως ὅμως δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ διαπιστώσωμεν καί τινας προόδους. Πολλαὶ Δυνάμεις ἔχουν ἤδη προσχωρήσει εἰς εἰδικήν τινα διάταξιν—τὴν καλουμένην προαιρετικὴν ῥήτραν—τοῦ Καταστατικοῦ τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης, ἥτις καθιστᾷ ὑποχρεωτικὴν τὴν προσφυγὴν εἰς τὸ δικαστικὸν τοῦτο ὄργανον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς «νομικῆς» φύσεως διαφοράς. Μεταξὺ τῶν προσχωρησάντων εἰς τὴν ῥήτραν ταύτην κρατῶν, ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Δικαστήριον διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν μελλοντικῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν εἶνε ὑποχρεωτική.

Δεδομένου ὅτι διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Διαρκοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης ἐπετεύχθη μὲν νὰ πληρωθῇ μέγα κενὸν εἰς τὰς διαδικασίας πρὸς λύσιν τῶν διεθνῶν διαφορῶν, ἡ δημιουργία δηλαδὴ ἑνὸς μονίμου δικαστικοῦ ὀργάνου, δὲν καθιερώθη ὅμως συγχρόνως καὶ τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς προσφυγῆς εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄργανον, ἦτο ἐπόμενον ὅτι αἱ προσπάθειαι τῶν κυβερνήσεων θὰ συνεκεντροῦντο ἐπὶ τῆς πραγματοποιήσεως καὶ τοῦ δευτέρου τούτου πόθου.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ καθιέρωσις τῆς διαιτησίας ὡς ὑποχρεωτικῆς κατέστη τοσοῦτον μᾶλλον ἀναγκαία, καθόσον αἱ προσπάθειαι τῶν κρατῶν, κυρίως δὲ τῶν ἀποτελούντων τὴν Κ. Τ. Ε., ὅπως ἀποκηρύξουν τὸν πόλεμον ὡς μέσον λύσεως τῶν διεθνῶν διαφορῶν εἶχον ὡς προϋπόθεσιν τὴν ἀντικατάστασιν τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν βίαν διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς διαιτητικὸν ἢ δικαστικὸν διακανονισμὸν τῶν διεθνῶν διαφορῶν. Σχετικὴ τις προσπάθεια ὅπως ἀναλάβουν τὰ κράτη τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφεύγωσιν ἐν τῷ μέλλοντι πάντοτε εἰς τὸ διαρκὲς Δικαστήριον τῆς Χάγης ἐν περιπτώσει συγκρούσεως, ἔγινε διὰ τοῦ καλουμένου Πρωτοκόλλου τῆς Γενεύης τοῦ 1924, ὅπερ ἐβασίζετο ἐπὶ τριῶν ἀρχῶν, ἤτοι τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου, τῆς ἀμοιβαίας ἀρωγῆς ἐν περιπτώσει μὴ προκληθείσης ἐπιθέσεως καὶ τῆς διευθετήσεως πασῶν τῶν διεθνῶν διαφορῶν δι' εἰρηνικῶν μέσων. Δυστυχῶς ὅμως ἡ μὴ ἐπικύρωσις τοῦ «Πρωτοκόλλου» ὑπό τινων Δυνάμεων ἐματαίωσε τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τοῦτο ἰσχύν.

Ἐπιτυχεστέρα τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Γενεύης ὑπῆρξεν ἡ καλουμένη «Γενικὴ πρᾶξις» τῆς 9ης Συνελεύσεως τῆς Κ. Τ. Ε. 1928. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ γενικῆς τινος συμβάσεως, ἀποσκοπούσης τὴν διευθέτησιν πασῶν τῶν διεθνῶν διαφορῶν δι' εἰρηνικῶν μέσων. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἔχει ὡς βάσιν τὴν διάκρισιν τῶν διαφορῶν εἰς «νομικὰς» καὶ «μὴ νομικὰς» ἢ «πολιτικάς», ἐξ ὧν αἱ νομικαὶ θὰ λύωνται ὑπὸ τοῦ Διαρκοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης, αἱ δὲ πολιτικῆς φύσεως ὑπὸ εἰδικοῦ διαιτητικοῦ Δικαστηρίου. Εἰς τὴν Γενικὴν ταύτην πρᾶξιν προσεχώρησαν ἤδη διάφορα κράτη.

Ὡς ἤδη εἴπομεν ἀνωτέρω, κύριος σκοπὸς τῆς μνημονευθείσης «προαιρετικῆς ῥήτρας» τοῦ Καταστατικοῦ τοῦ Διαρκοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης καὶ τῆς «Γενικῆς πράξεως τῆς Γενεύης» εἶνε νὰ καταστήσωσιν ὑποχρεωτικὸν τὸν διαιτητικὸν καὶ δικαστικὸν κανονισμὸν τῶν διεθνῶν διαφορῶν. Τὸ μέτρον, ἐν ᾧ θὰ ἐπιτύχουν τοῦτο, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσχωρήσεως τῶν δια-

φόρων κρατῶν εἰς τὰς δύο ταύτας συμβάσεις. Ἤδη ἔχει προσχωρήσει ἱκανὸς ἀριθμὸς κρατῶν τόσον εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος προαιρετικὴν ρήτραν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Γενικὴν πρᾶξιν. Μεταξὺ τῶν προσχωρησάντων κρατῶν ὁ διαιτητικὸς ἢ δικαστικὸς διακανονισμὸς τῶν διαφορῶν τοῦ μέλλοντος εἶνε ἤδη ὑποχρεωτικός, ἐκ τῶν διαφόρων δὲ κυβερνήσεων θὰ ἐξαρτηθῇ διὰ τῆς προσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὰς εἰρημένας συμβάσεις, ὅπως καταστήσωσι, τοῦ χρόνου προϊόντος, τὴν προσφυγὴν εἰς τὸν δικαστικὸν ἢ διαιτητικὸν κανονισμὸν ὑποχρεωτικὴν διὰ πάντα τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς Κοινωνίας.

ΙΥ. Αὕτη εἶνε, εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμάς, ἡ ἐξέλιξις τοῦ θεσμοῦ τῆς διεθνοῦς διαιτησίας εἰς τὰς σχέσεις τῶν κρατῶν. Κατ' ἀρχάς, ὡς προαιρετικὴ, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε τὴν μορφὴν τῆς ὑποχρεωτικῆς προσφυγῆς εἰς διαιτητικὰ ἢ δικαστικὰ ὄργανα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων μέχρι σήμερον ἐκδοθεισῶν διαιτητικῶν ἀποφάσεων εἶνε σημαντικός. Καίτοι εἰσέτι δὲν ὑφίσταται γενικὴ συλλογὴ πασῶν τῶν διαιτησιῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἐν τῷ παρελθόντι, ἔχομεν οὐχ ἧττον καὶ ἀκριβεῖς τινας ἀριθμοὺς, ἀφορῶντας εἰς ὡρισμένας περιόδους.

Οὕτως ἀναφέρει ὁ Raeder εἰς τὸ κλασσικὸν αὐτοῦ ἔργον περὶ τῆς διαιτησίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἑξήκοντα καὶ μίαν περιπτώσεις προσφυγῆς εἰς διαιτησίαν πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅτε ἡ προσφυγὴ εἰς διαιτησίαν, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, δὲν ἦτο σπανία, διεπιστώθησαν μεταξὺ τοῦ 1225 καὶ τοῦ 1465 τεσσαράκοντα ἓξ προσφυγαὶ εἰς διαιτητάς. Εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 1794 καὶ 1914 περίοδον ἔγιναν κατὰ σχετικὰς ἐρεύνας περισσότεραι τῶν διακοσίων διαιτησιῶν. Εἰς αὐτὰς ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία εἰς 71, αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς εἰς 63, ἡ Γαλλία εἰς 33, ἡ Ἰταλία εἰς 19, ἡ Γερμανία εἰς 15, ἡ Ρωσσία εἰς 3, ἡ Αὐστρία εἰς 2 καὶ ἡ Ἰαπωνία εἰς 2. Σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀποφάσεων ἐξέδωκε καὶ τὸ Διεθνὲς διαιτητικὸν Δικαστήριον. Μέχρι τοῦ 1931 τοῦτο εἶχεν ἐκδώσει εἴκοσιν ἀποφάσεις μεταξὺ διαφόρων μεγάλων καὶ μικρῶν Δυνάμεων.

Σήμερον μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Διαρκοῦς δικαστηρίου διεθνοῦς δικαιοσύνης τῆς Χάγης, ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν συνήθη τρόπον λύσεως τῶν «νομικῶν» διαφορῶν. Μέχρι τοῦ 1931 εἶχεν ἐκδώσει τὸ ἀνώτατον τοῦτο Δικαστήριον τοῦ Κόσμου 24 ἀποφάσεις. Ἡ Ἑλλὰς προσέφυγεν ἐπανειλημμένως εἰς τὸ Δικαστήριον τοῦτο πρὸς λύσιν τῶν μετὰ τῶν γειτόνων αὐτῆς διαφορῶν.

Δ. Ζαφειρόπουλος

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΜΙΧΑΗΛ Α. ΔΕΝΔΙΑ

I

Παρ' οὐδενὸς σήμερον ἀμφισβητεῖται ὅτι ὑφίσταται ἕνα πρόβλημα κυβερνητικόν, πρόβλημα ἀναγόμενον ὄχι τόσον εἰς τὸν τρόπον τῆς συγκροτήσεως, ὅσον εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν καθηκόντων τῆς κυβερνήσεως, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἱκανοποιητικὴ λύσις ἀποτελεῖ μίαν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν μιᾶς εὐτυχοῦς ἐξελίξεως, ἢ διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβέστεροι, μιᾶς συγχρονίσεως τοῦ σημερινοῦ κράτους. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀναχωρεῖ ἀπὸ μίαν γενικῶς ἀναγνωριζομένην διαπίστωσιν, ὅτι δηλαδὴ ἐπιφορτισμένον μὲ διαφόρους καὶ ποικίλας λειτουργίας τὸ σύγχρονον κράτος τὰς ἐκπληρώνει κακῶς καὶ φέρεται μοιραίως εἰς τὴν παραμέλησιν ἂν ὄχι εἰς τὴν θυσίαν τῆς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν, ἤτοι τῆς κυβερνητικῆς λειτουργίας, ὡς τὴν νοοῦμεν ἡμεῖς. Ἐκ τούτου τὸ χάος, ἡ ἀταξία, ἡ σύγχυσις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀγωνιοῦν τὰ σύγχρονα κράτη.

ΜΙΧ. Α. ΔΕΝΔΙΑΣ

Ἡ ἀνικανότης τοῦ κράτους ὅπως ἀναμιχθῇ εἰς ἔργα κείμενα ἐκτὸς τῆς κυρίας του ἀποστολῆς, καταδεικνύεται φανερὰ ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ἡ παρ' αὐτοῦ ἐκμετάλλευσις τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἄλλων ἐπιχειρήσεων, τῶν ὁποίων δικαιολογημένως ἢ ἀδικαιολογήτως ἀνέλαβε τὴν ἀπ' εὐθείας διαχείρισιν. Σήμερον ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς σοβαρότητος τῶν περιστάσεων, ἡ ἰδέα τῆς ἀποκρατικοποιήσεως (désétatisation) πολλῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν κερδίζει καθημερινῶς ἔδαφος καὶ ἀποκτᾷ παντοῦ, ἀνεξαρτήτως περιβάλλοντος, θερμοὺς ὀπαδούς. Ὁ λόγος τῆς μεταστροφῆς αὐτῆς δὲν εἶνε καθόλου θεωρητικός. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐπηρεάσθη ζωηρὰ ἀπὸ τὴν γενομένην διαπίστωσιν τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τῆς ἀμέσου διαχειρίσεως τοῦ κράτους, τῆς ὁποίας τὸ πεδίον δράσεως ἐπεκτάθη ἀναγκαίως ἢ μοιραίως εἰς ὑπερβολικὴν κλίμακα κατὰ τὸν πόλεμον καὶ μετ' αὐτόν (ὅτε τὸ κράτος ἐθεωρήθη ὁ μόνος ἁρμόδιος ἢ τοὐλάχιστον ὁ μόνος ἱκανὸς ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου προελθούσας ἢ ἐξ αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον ἐντεθείσας κοινωνικὰς ἀντιξοότητας) συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταδειχθῇ κατὰ τρόπον ἀναντίρρητον τὸ βασικὸν ἐλάττωμα τῶν κρατικῶν διοικητικῶν μεθόδων : Τὸ κράτος εἶνε κακὸς παραγωγὸς καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ ἀποστειρευτική του ἐπίδρασις ἀσκεῖται ἀμέσως ἐπὶ ὅλων τῶν σημείων τῆς παραγωγῆς, ὅπου αὕτη ἐμφανίζεται εἰς ἕνα οἱονδήποτε βαθμόν.

Δὲν εἶνε μόνον τοῦτο. Λόγῳ ἀκριβῶς τῶν κατὰ τὸν πόλεμον καὶ μετ' αὐτὸν (παρ' ἡμῖν π.χ. αἱ μετὰ τὸν πόλεμον κρατικαὶ προσπάθειαι, αἱ καταβληθεῖσαι ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς ἀπεράντου ἀνωμαλίας, τὴν ὁποίαν, συνοδευομένην ἀπὸ ἀνυπολογίστους συνεπείας, προεκάλεσε τὸ προσφυγικὸν πρόβλημα) καταβληθεισῶν ἐκ μέρους τοῦ κράτους καὶ εἰς πεδία μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὴν κυρίως κρατικὴν δρᾶσιν τεραστίων προσπαθειῶν, ὁ κρατικὸς ὀργανισμὸς ἔχει ἐξαντληθῇ εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ εἶνε σχεδὸν ἀνιάτως ἀνίσχυρος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατ' ἀπόλυτον πρωτοβουλίαν καὶ μὲ ριζικὰ μέτρα κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασύνταξιν. Ἡ αἰτία τούτου εὑρίσκεται ὄχι μόνον εἰς ἕνα κάποιον κλονισμὸν τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἡ πεποίθησις τοῦ κράτους εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις καὶ κοινωνικὰς ἱκανότητας, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν δημοσιονομικὴν καχεξίαν, ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει νὰ συνεχισθοῦν τὰ κοινωνικὰ πειράματα, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ παραλύσῃ διὰ μίαν περίοδον, τῆς ὁποίας ἀδυνατοῦμεν νὰ προϊδωμεν τὰ ὅρια, τὴν εὐρέως νοουμένην δρᾶσιν τοῦ κράτους ὡς παραγωγοῦ καὶ ὡς ἐπιχειρηματίου. Καθὼς ὀρθότατα παρετήρει κατὰ τὸ 1922 ὁ μακαρίτης Doumer, ἡ κυβερνητικὴ, νομοθετικὴ καὶ διοικητικὴ δρᾶσις πρέπει νὰ προσαρμόζεται ἐπὶ ὅλων τῶν πεδίων τῆς κρατικῆς δράσεως, πρὸς τὰς δημοσιονομικὰς δυνατότητας. Τὸ ν' ἀναγνωρίζῃ τις τὴν ὀρθότητα τῆς ἀρχῆς ταύτης, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι γίνεται ὁ ἀπόστολος μιᾶς πολιτικῆς στενῆς καὶ ἀνησύχου, ἀλλὰ τοὐναντίον ὅτι ἐπιτρέπει διὰ τὸ μέλλον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐημερίας τῆς χώρας. Τὸ πρᾶγμα εἶνε τόσον στοιχειῶδες, ὥστε νὰ δύναται νὰ διατυπωθῇ ὑπὸ τὸν τύπον τρόπον τινὰ ἀξιώματος : «Ἡ κυβερνητικὴ, νομοθετικὴ καὶ διοικητικὴ δρᾶσις ἑνὸς κράτους εἶνε εὐθέως ἀνάλογος πρὸς τὰς δημοσιονομικὰς αὐτοῦ δυνατότητας».

Ἡ δημοσιονομικὴ καχεξία, ἡ ὁποία εἶνε τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ σημερινοῦ δημοσίου βίου, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἀδυναμίαν τοῦ κράτους ὅπως ἐπιμείνῃ εἰς τὰς χωρὶς καθαρὰ προβλεπόμενον τέρμα κατευθύνσεις τοῦ Κρατισμοῦ, εἰς τὸν κατήφορον τοῦ ὁποίου παρεσύρθη μὲ ἰλιγγιώδη ταχύτητα κυρίως ἐκ τῶν πολεμικῶν καὶ μεταπολεμικῶν περιστάσεων καὶ συνθηκῶν. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ Κρατισμοῦ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δὲν ἐσήμαινεν ἄλλως τε καμμίαν πίστιν ἐπὶ τὴν θεωρητικὴν ὀρθότητα τῆς κατευθύνσεως, ἀλλ' ἦτο ἁπλοῦν προϊὸν ἀνάγκης καὶ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ ἀνάγκη δὲν γνωρίζει οὔτε νόμον, οὔτε λογικὴν, παρὰ μόνον τὴν ἰδικήν της.

Ὁπωσδήποτε, σήμερον τὸ Κράτος δὲν δύναται νὰ συνεχίσῃ τὸν παλαιόν του ρόλον διότι οὔτε αἱ ἴδιαι περιστάσεις ὑφίστανται πλέον, οὔτε τὰ ἴδια μέσα ἄφθονα ὡς ἄλλοτε διαθέτει. Ἐκ τούτου ἡ σύγχυσις ἡ κρατοῦσα εἰς τὴν σημερινὴν διοικητικὴν γραμμὴν, ἡ ὁποία, ἐμπειρικὴ, εἶχε χαραχθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀφ' ἑαυτῆς καὶ κυρίως ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν περιστάσεων.

Ὅ,τι εἶνε ἀναντίρρητον εἶνε ὅτι πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν νέας διοικητικὰς κατευθύνσεις. Ἡ διοικητικὴ δρᾶσις πρέπει νὰ διαρρυθμισθῇ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ λείψουν τὰ ἐλαττώματα καὶ αἱ δυσάρεστοι συνέπειαι, τῶν ὁποίων εἶνε ἡ ἀρχικὴ αἰτία. Ἡ δυσκολία ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν νέων αὐτῶν κατευθύνσεων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ κρατικὴ δραστηριότης, ἄλλως εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν νέων συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας θὰ λειτουργήσῃ ἡ κρατικὴ μηχανὴ περισσότερον εὐθηνά, περισσότερον ὁμαλά, περισσότερον ἀποτελεσματικά.

Καὶ ἄλλοι μὲν τονίζουν τὴν ἀνάγκην πρὸς τοῦτο μιᾶς καθαρῶς πολιτειακῆς μεταβολῆς, ἀφορώσης εἴτε τὴν παλινόρθωσιν τοῦ κληρονομικοῦ ἄρχοντος πρὸς δημιουργίαν οὕτω εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῆς χώρας ἑνὸς στοι-

χείου συνεχείας καὶ εὐσταθείας, ἄλλοι δὲ ἐπιζητοῦν τὴν αὔξησιν τῶν ἐξουσιῶν τοῦ οἱουδήποτε ἀνωτάτου ἄρχοντος τῆς χώρας, ὥστε νὰ δύναται οὗτος ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας νὰ κατευθύνῃ, ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς, τὰς κρατικὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας συμφώνως πρὸς τὰς ραγδαίως εἰς τὴν ἐποχήν μας ἐξελισσομένας περιστάσεις. Ἄλλοι πάλιν εὑρίσκουν ὅτι ἡ δρᾶσις τοῦ κράτους πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ νέαν καὶ παγίαν κατεύθυνσιν, τὴν κατεύθυνσιν τῆς «κοινωνικῆς ἀνανεώσεως», ἡ ὁποία θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν καταστροφὴν ἀπὸ ἀνέκαθεν ὑφισταμένων θεσμῶν, ὅπως ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία, ὁ κεφαλαιοκρατισμός, ὁ ἡμερομίσθιος βίος, χάρις εἰς τὴν ἀπεργίαν, τὴν παρὰ τῶν ἰδίων ἐργατῶν βλάβην ἢ καταστροφὴν τῶν μηχανημάτων, τὴν ἐπανάστασιν κλπ. Πρόκειται περὶ τῶν τάσεων αἱ ὁποῖαι εἶνε γνωσταὶ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ἀπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ μέχρι τοῦ μπολσεβικισμοῦ καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ κομμουνισμοῦ.

Μία ἄλλη κατηγορία μεταρρυθμιστῶν ἀπασχολεῖται, ὄχι μόνον μὲ τὴν καταστροφήν, ἡ ὁποία εἶνε πάντοτε εὐκολωτέρα ἀφοῦ δὲν χρειάζεται οὔτε σύστημα, οὔτε μόχθος πολὺς διὰ νὰ συντελεσθῇ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀνοικοδόμησιν. Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν τυφλὴν πίστιν εἰς ἕνα κοινωνικὸν θεσμόν, τοῦ ὁποίου αἱ ἰδιότητες θεωροῦνται σχεδὸν θαυματουργοί, τὸ συνδικᾶτον. Ἡ ὅλη ὄψις τῆς εἰς κράτος ὠργανωμένης κοινωνίας θ' ἀλλάξῃ ὁλοτελῶς μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ τὴν συστηματοποίησιν τῶν συνδικάτων (γεωργικῶν, βιομηχανικῶν), μὲ τὰ συνδικάτα δημοσίων ὑπαλλήλων, μὲ τὰς ἑνώσεις παραγωγῶν καὶ ἐμπόρων, μὲ τὴν ὑπὸ συνδικάτων διαχείρισιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν κλπ.

Ἡ πολιτειακὴ μεταρρύθμισις τοῦ Κράτους δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἐπιδράσῃ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἑκάστοτε καλλιτέρου καθορισμοῦ τῶν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ διοικητικῶν του κατευθύνσεων. Δὲν εἶμαι ὀπαδὸς τοῦ «φωτισμένου δεσποτισμοῦ», πολιτεύματος ἐξευτελίζοντος τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, παρὰ μόνον προκειμένου περὶ λαῶν ἀνεξελίκτων καὶ ἐχόντων μακρὰν ἀνάγκην συστηματικῆς προπαιδείας· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν καὶ τὴν βασιλευομένην δημοκρατίαν, ἡ ἐγκαθίδρυσις αὐτῶν θὰ εἶχεν ὡς κύριον ἀποτέλεσμα τὴν ὑποκατάστασιν εἰς ἀρχηγὸν τοῦ κράτους ἐκλεγόμενον διὰ τέσσαρα, πέντε ἢ ἑπτὰ ἔτη ἑνὸς ἀρχηγοῦ διαρκοῦς καὶ κληρονομικοῦ. Παρὰ τὰ ἐπιχειρήματα ὅσα προβάλλονται, ὑπὲρ καὶ κατά, τὸ ζήτημα περιορίζεται νομίζω κατὰ βάθος εἰς τοῦτο, ἐὰν ἡ κληρονομικότης, ἄλλως ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ θεωρουμένη ὡς μέσον ἐξευρέσεως ἀνωτάτου ἄρχοντος εἶνε ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἐκλογήν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν αὔξησιν τῶν ἐξουσιῶν τοῦ ἀνωτάτου δημοκρατικοῦ ἄρχοντος, κληρονομικοῦ ἢ αἱρετοῦ ἀδιάφορον, βεβαίως αὐτὴ δύναται νὰ καταστήσῃ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κράτους πολιτικῶς ἱκανὸν νὰ προσδώσῃ μίαν κατεύθυνσιν τείνουσαν νὰ προσαρμόσῃ ἑκάστοτε τὴν κρατικὴν δρᾶσιν κυρίως εἰς τὰς οἰκονομικὰς περιστάσεις, ἀφοῦ, διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν μίαν γνωστοτάτην φράσιν τοῦ Proudhom, ὑπεράνω τῶν πολιτικῶν φαντασμάτων ὑπάρχουν τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, καὶ εἰς ταῦτα ὀφείλεται κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὅλον τὸ καλὸν καὶ ὅλον τὸ κακόν, τὰ ὁποῖα βαρύνουν εἰς ὡρισμένην στιγμὴν μίαν κοινωνίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν, διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐξουσιῶν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους, καταστῇ οὗτος ἱκανὸς συνταγματικῶς νὰ δώσῃ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ εἰς τὴν κρατικὴν δραστηριότητα μίαν ὡρισμένην κατεύθυνσιν, ἐρωτᾶται ἐὰν ἀρκῇ τοῦτο διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ καὶ πραγματικῶς ἱκανόν, ἐὰν δὲν εἶνε τοιοῦτος ; Εἰς τὴν πρᾶξιν ἡ πραγμάτωσις τῆς ἀξίας ἑνὸς θεσμοῦ ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἀξίαν τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον γίνεται ὁ φορεὺς τοῦ θεσμοῦ τούτου.

Περισσότερον στεῖρα καὶ περισσότερον ἐπικίνδυνος εἶνε, φρονῶ, ἡ ἐ-

παναστατικὴ τάσις. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ διατηροῦνται μόνον χάρις εἰς μίαν διαρκῆ προσπάθειαν παραγωγῆς, ἡ ἐπιτυχία τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν ἅμα καὶ τὸ μέτρον πάσης δυνατότητος προόδου. Εἶνε διὰ τοῦτο κάπως ἀκατανόητον νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι θὰ ἐγκαινιασθῇ μία καλλιτέρα τάξις πραγμάτων διὰ τῆς συστηματικῆς καταστροφῆς τοῦ πλούτου καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, μετὰ τόσης δυσκολίας ἀποκτηθέντων. Καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν, καθὼς κάμνουν οἱ θεωρητικοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ, ὅτι ἡ βία δύναται νὰ παίξῃ κάποιον ρόλον εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ἀγαθῶν, εἶνε καταφανῶς παράλογον νὰ θεωρῇ κανεὶς ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ἐπέμβῃ καὶ εἰς τὴν παραγωγήν των. Ἀκόμη καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς συνδικαλισμὸς ἔχει κατανοήσει τοῦτο. Ἐν τούτοις ὁ συνδικαλισμὸς διαπράττει πάντοτε τὴν πλάνην νὰ θεωρῇ τὸ συνδικάτον ὡς τὸ κύτταρον τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ νὰ ζητῇ εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ τὴν εἰς ἀνώτερον κοινωνικὸν καὶ οὕτως εἰπεῖν «πολιτειακὸν» ἐπίπεδον τοποθέτησιν τῶν κυττάρων τούτων τὸ μέσον τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς βιωσίμου οἰκονομίας, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα θὰ ἰσορροπήσουν μεταξύ των ἁρμονικῶς.

Ἡ ἄποψις αὕτη δὲν εἶνε τελείως ἀκριβής. Τὸ συνδικάτον συνενώνει εἰς τοὺς κόλπους του μίαν μόνην κατηγορίαν τῶν ἀτόμων, τῶν ὁποίων ἡ συνεργασία εἶνε ἀναγκαία πρὸς παραγωγὴν τοῦ προϊόντος καὶ θέσιν αὐτοῦ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ καταναλωτοῦ. Συνδικάτα ἐργατικά, συνδικάτα ἐργοδοτικά, συνδικάτα δημοσίων ὑπαλλήλων, συνδικάτα καταναλωτῶν κλπ. εἶνε καθ' ἑαυτὰ ἀνίσχυρα, ὅπως εἶνε ἀνίσχυρον ἕνα φυσιολογικὸν ὄργανον ἀπομονωθὲν ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄργανα. Ὅπως ἕνα ὀργανικὸν ὂν ζῇ μόνον διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐν συμπνοίᾳ ἐνεργείας τῶν διαφόρων του ὀργάνων, παρόμοια, πιστεύω, μία κοινωνία εὐημερεῖ μόνον διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐν ὁμονοίᾳ δράσεως τῶν πραγματικῶν ἑνοτήτων, αἱ ὁποῖαι τὴν ἀποτελοῦν καὶ αἱ ὁποῖαι εἶνε, ὄχι τόσον τὸ συνδικάτον ἢ τοὐλάχιστον ὄχι μόνον τὸ συνδικάτον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐργαστήριον ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ τοῦ ὅρου, δηλαδὴ ἡ συνένωσις τῶν χειρωνακτῶν μὲ τὴν ἀρχήν, ἡ ὁποία ἐπιβλέπει τὴν ἐργασίαν των, τὸν προϊστάμενον, ὁ ὁποῖος προβλέπει, ὀργανώνει καὶ ἐξελέγχει, καὶ συνήθως καὶ μὲ τὸν κεφαλαιοῦχον, ὁ ὁποῖος ἱδρύει καὶ τροφοδοτεῖ τὴν ἐπιχείρησιν. Ἡ θεμελιώδης ἐν τούτοις αὐτὴ ἀρχὴ τῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν κατενοήθη ἀκόμη παρὰ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ συνδικαλισμοῦ.

Ἔτσι, οὔτε αἱ πολιτειακαὶ μεταρρυθμίσεις, οὔτε ἡ ἐπανάστασις, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις τοῦ συνδικαλισμοῦ ἀρκοῦν διὰ νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὸ κράτος τὴν θεμελιώδη ἐκείνην τάξιν, τῆς ὁποίας ὅλοι αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην. Πρέπει νὰ ἀνέλθωμεν μέχρι τῆς πηγῆς τῆς ἀταξίας. Καὶ αὕτη εὑρίσκεται εἰς μίαν διοικητικὴν πλάνην. Ὅταν μία οἱαδήποτε ἐπιχείρησις κινδυνεύῃ, τὰ βλέμματα στρέφονται πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ ὑπεύθυνος αὐτῆς προϊστάμενος. Ὁμοίως ὅταν ἕνα κράτος κινδυνεύῃ, πρέπει νὰ ζητηθοῦν αἱ εὐθῦναι τῶν σφαλμάτων, τῶν ὁποίων ὑφίσταται τοῦτο τὰς συνεπείας, ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸ κυβερνοῦν. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ τεθῇ ἕνα τέρμα εἰς τὴν σύγχυσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται τὰ σύγχρονα κράτη, πρέπει νὰ προσβάλωμεν αὐτὸν τὸν μοιραίως καὶ μὲ ἀλλεπαλλήλους προσθήκας ὡς εἶδος παλαιᾶς οἰκίας, τῆς ὁποίας τὸ σχέδιον παρεμορφώθη μὲ τὴν προσθήκην τῶν πλέον ἀλλοκότων παραρτημάτων, σχηματισθέντα κρατικὸν ὀργανισμὸν καὶ νὰ ἐπιδιώξωμεν μίαν εὐρεῖαν διοικητικὴν μεταρρύθμισιν.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς διοικητικῆς θεωρίας ἀποδίδουν κεφαλαιώδη σημασίαν εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ διαπίστωσις αὕτη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τοῦ

σχεδίου τῆς θετικῆς ἀναδημιουργίας τῆς διοικήσεως, πρέπει νὰ κατανοηθῇ πλήρως καὶ νὰ γίνῃ ἀπ' ὅλους δεκτή. Θεωροῦν δηλαδὴ ὡς ἀναμφισβήτητον τοῦτο, ὅτι ἡ περιβάλλουσα ἡμᾶς ἀταξία καὶ σύγχυσις δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὀφειλομένη οὔτε εἰς τὰ πρόσωπα, οὔτε εἰς τὴν μορφὴν τοῦ πολιτεύματος. Διότι οἱ μὲν ἄνθρωποι κάμνουν συνήθως ὅ,τι ἠμποροῦν καὶ οἱ πλέον δὲ δύσκολοι παραδεχόμεθα εὐχαρίστως ὅτι μεταξὺ τῶν κυβερνώντων ὑπάρχουν πολλάκις διάνοιαι πρώτης τάξεως καὶ ἐπὶ πλέον ζῆλος μεγάλος καὶ φωτισμένος ὑπὲρ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἐν τούτοις, ἡ εὐφυΐα αὕτη καὶ ὁ δημόσιος οὕτως εἰπεῖν ζῆλος, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν συντελοῦν μόνον εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ κακοῦ καὶ εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀδυναμίας τῶν θελόντων νὰ ἀντιδράσουν ἐναντίον του.

Δὲν νομίζω, ἐξ ἄλλου, ὅτι τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος πταίει περισσότερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Συνταγματικὴ μοναρχία ἢ δημοκρατία διατρέχουν ἐξ ἴσου τὸν κίνδυνον νὰ ἴδουν ἐπερχομένην τὴν διοικητικὴν ἐξάρθρωσιν, ὅπως ἐξ ἄλλου διαθέτουν ἀμφότεραι σχεδὸν παρόμοια μέσα ἐπανορθώσεως τοῦ κακοῦ διὰ μιᾶς ἀναλόγου πρὸς τὰς περιστάσεις ἀναδιοργανώσεως τοῦ διοικητικοῦ των ὀργανισμοῦ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν εἰδικώτερον εἰς τὸ δεύτερον ἄρθρον.

II

Ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον, ἐπιβάλλεται, νομίζω, ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ κατάστασις τὴν ὁποίαν παρουσιάζει σήμερον τὸ κράτος, θεωρούμενον ὑπὸ τὴν πλέον ἐνδιαφέρουσαν ὄψιν του, ἤτοι ὡς τὸ σύνολον δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ὀφείλεται, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀφορμῶν αἱ ὁποῖαι τὴν προεκάλεσαν, εἰς βασικὸν ἐλάττωμα τῆς ὀργανώσεως τῆς δημοσίας διοικήσεως. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἕνα ἀνυπέρβλητον κώλυμα εἰς τὸ νὰ δύναται τὸ κράτος—θὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ μίαν σοφὴν φράσιν ἑνὸς Γάλλου δημοσιολόγου—νὰ διοικῇ ἑαυτὸ σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς κανόνας μιᾶς καλῶς διοικουμένης μεγάλης βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως.

Φρονῶ ὅτι τὸ κακὸν θὰ χειροτερεύσῃ ἀκόμη περισσότερον ἐφ' ὅσον τὸ κράτος θὰ παρουσιάζῃ τὴν εἰκόνα ἑνὸς ὀργανισμοῦ στερουμένου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ψυχὴν τῆς διοικήσεως μιᾶς ἐπιχειρήσεως, ἤτοι τῆς ἐνιαίας, ὀργανωτικῆς καὶ ἐναρμονιστικῆς θελήσεως ἑνὸς ἀρχηγοῦ. διαθέτοντος τὰ μέσα ἐνεργείας καὶ ὑπέχοντος τὴν εὐθύνην, τὴν ὁποίαν συνεπάγεται φυσικὰ ἡ κυβερνητικὴ λειτουργία. Διὰ νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ ἡ αὐτὴ κατάστασις, θὰ ἔπρεπεν ἡ διακυβέρνησις ἑνὸς τόπου νὰ θεωρῆται ὡς κάτι ἀνάλογον πρὸς μίαν οἱανδήποτε ἐμπορικὴν ἢ βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὡς τοιαύτη νὰ συγκεντρώνῃ ἐν ἑαυτῇ ὅλας τὰς προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι εἶνε αἱ περισσότερον εὐνοοῦσαι τὴν κανονικὴν λειτουργίαν καὶ προκοπὴν μιᾶς ἐμπορικῆς ἢ βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως. Διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν μίαν τοιαύτην ἀναπροσαρμογὴν τῆς κρατικῆς μηχανῆς, θὰ ἔπρεπεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ περιορίσωμεν τὴν ἔκτασιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ὥστε ἕνας ἀρχηγὸς νὰ ἠμπορῇ νὰ κατευθύνῃ πραγματικὰ τὴν πορείαν των, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὸν προσπάθεια εὑρισκομένη εἰς προφανῆ δυσαναλογίαν μὲ τὴν δυναμικότητα ἑνὸς ἀνθρώπου. Ἐξ ἄλλου, πρέπει, ἀφοῦ πρῶτον ἐλαφρώσωμεν τὸ κράτος ἀφαιροῦντες ἀπὸ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ κάθε τι τὸ ὁποῖον δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς εἰδικῆς καὶ ἀποκλειστικῆς του ἀποστολῆς, νὰ διοργανωθῇ ἡ ὅλη κυβερνητικὴ μηχανὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς εὑρισκόμενος νὰ ἐξασφαλίζῃ τὰς ἀπαραιτήτους συνεργασίας καὶ νὰ ἀσκῇ ἐπωφελῶς τὴν ἐπίδρασίν του ἐπὶ τῆς ὅλης ἱεραρχίας τῶν συνεργατῶν, τοὺς ὁποίους θὰ προσλάβῃ καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ εἶνε ὁπωσδήποτε προσ-

ηρμοσμένοι εἰς τὰς λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι θ' ἀνατεθοῦν εἰς αὐτούς.

Βεβαίως, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων θέλουν συναντηθῇ δυσκολίαι, τῶν ὁποίων δὲν παραγνωρίζομεν οὔτε τὸ πλῆθος, οὔτε τὴν σοβαρότητα. Ἐν τοῦτοις, αἱ δυσκολίαι αὐταὶ δὲν εἶνε ἀνυπέρβλητοι. Πρῶτα-πρῶτα εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐλαφρώσωμεν τὸ κράτος ἀπὸ ἕνα μέρος τοὐλάχιστον τοῦ δυσβαστάκτου φορτίου καθηκόντων ὑπὸ τὸ ὁποῖον κύπτει σήμερον. Εἰς τὴν σημερινήν του διοργάνωσιν τὸ κράτος ἔχει τελείως παραγνωρίσει ἕνα θεμελιώδη νόμον τῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος διέπει τὴν ἐξέλιξιν ὅλων τῶν ὀργανισμῶν καὶ ὁ ὁποῖος ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐξειδικεύωνται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν λειτουργίαν, ἡ ὁποία προσιδιάζει εἰς αὐτοὺς περισσότερον, ἐγκαταλείποντες ἄλλας λειτουργίας, τὰς ὁποίας ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἶνε ὀλίγον ἢ τοὐλάχιστον ὀλιγώτερον ἄλλων κατάλληλοι διὰ νὰ ἐκπληρώσουν. Ἡ παραγνώρισις τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ νόμου συνεπάγεται διὰ τὸ κράτος τὸ ὀλέθριον ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον διετύπωσεν ἤδη ὁ Taine, ὅτι δηλαδὴ τὸ κράτος ἐκπληρώνει κακῶς τὴν κυρίαν του ἀποστολὴν καὶ ἐκπληρώνει ὁμοίως κακῶς τὴν λειτουργίαν, τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθη ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας.

Ἡ πλάνη αὕτη πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καλῶς καὶ νὰ ἐπανορθωθῇ, ἀνεξαρτήτως κάθε θεωρητικοῦ ὑπολογισμοῦ. Σήμερον ἐνώπιον τῆς τεραστίας κρίσεως τὴν ὁποίαν διέρχεται τὸ σύνολον τοῦ πολιτισμοῦ μας εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις του, πρέπει ν' ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὸ κράτος μέγα μέρος τῶν προσθέτων αὐτοῦ καθηκόντων, νὰ ὑποβληθῇ τρόπον τινὰ τοῦτο εἰς εἰδικὴν δίαιταν, ἀπαράλλακτα ὅπως ἀπαγορεύουν τὸ σάκχαρον εἰς ἕνα διαβητικὸν καὶ τὸν καπνὸν εἰς ἕνα καρδιακόν. Ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, μέσα εἰς μίαν κοινωνίαν, ὅπου οἱ πολῖται δι' ὅλας τὰς ἀνάγκας των ἔχουν συνηθίσει νὰ ἐπαφίενται εἰς τὸ κράτος—πρόνοιαν, εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἐξ ἑνὸς περιορισμοῦ τῶν σημερινῶν καθηκόντων τοῦ κράτους θὰ εἶνε δυσάρεστος. Πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ συναισθηματικῶν παρατηρήσεων ἢ περὶ ἀποκαταστάσεως κάποιας ἰσορροπίας μεταξὺ κρατικῆς καὶ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἰσορροπίας ἀναγκαίας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν μιᾶς ὑγιοῦς τάξεως πραγμάτων ; Καὶ δὲν εἶνε συμφερώτερον, ὅταν ἕνα πλοῖον κατάφορτον εὑρεθῇ εἰς μίαν τρικυμίαν καὶ ἀπειλῆται νὰ καταβυθισθῇ αὐτανδρον, ν' ἀπορρίψῃ ἕνα μέρος τοῦ φορτίου του διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιπαλαίσῃ εὐκολώτερον ; Ὅσον κακὴν ἐντύπωσιν καὶ ἂν προξενήσῃ ἕνας τέτοιος περιορισμὸς τῆς ἀπεράντου σήμερον κρατικῆς δράσεως, εἶμαι βέβαιος ὅτι τόσον τὸ κράτος, ὅσον καὶ οἱ ἰδιῶται, θὰ προσπαθήσουν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὴν νέαν κατάστασιν, χωρὶς αὕτη νὰ προκαλέσῃ ἐξαιρετικὰ δυσαρέστους κοινωνικὰς συνεπείας.

Βέβαια εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ καθορίσῃ κανεὶς γενικῶς τὰς ὑπηρεσίας τῶν ὁποίων τὸ κράτος θὰ ἠδύνατο νὰ παραιτηθῇ χωρὶς τὸ πρᾶγμα νὰ ἐπιφέρῃ ἐξαιρετικὰ ἰσχυρὸν κοινωνικὸν κλονισμόν. Ὁ καθορισμὸς τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων ἐξαρτᾶται πολλάκις ἀπὸ τὰς τοπικὰς συνθήκας, ἀπὸ τὴν τεχνικὴν ἰδίως ἀνάπτυξιν ἑνὸς λαοῦ, ἀπὸ τὸν βαθμὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δύναται, ὄχι μόνον ἐπιτυχῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελῶς ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ κράτος εἰς ὡρισμένα ἀπὸ τὰ σημερινά του καθήκοντα. Ἀντὶ νὰ ζητῶμεν νὰ μάθωμεν ποίας ὑπηρεσίας ἠμπορεῖ τὸ κράτος νὰ παύσῃ νὰ παρέχῃ, εὐκολώτερον εἶνε ἴσως νὰ καθορισθῇ ποίας ὑπηρεσίας πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ οἱονδήποτε κράτος νὰ διεξάγῃ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου φρονῶ ὅτι, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν διερχώμεθα περίοδον βαθείας κρίσεως ἢ οἰκονομικῆς εὐημερίας, κάθε κράτος ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ ἡσυχίαν, νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν

ἐπικράτησιν τοῦ γενικοῦ καὶ διαρκοῦς συμφέροντος τῆς χώρας ἀπέναντι τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιταχθοῦν κατὰ τοῦ πρώτου, νὰ κατευθύνῃ εἰς τὰς γενικάς των γραμμὰς τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν καὶ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις τῆς χώρας, νὰ καθορίζῃ καὶ νὰ εἰσπράττῃ τὰ δημόσια ἔσοδα, ἀπαραίτητα πρὸς συντήρησιν τῶν ὑπὸ τοῦ κράτους ἐπιχειρουμένων ἔργων γενικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Μία τοιαύτη ἀποστολὴ τοῦ κράτους εἶνε, βέβαια, σοβαρωτάτη. Ἐν τούτοις, πιστεύω, ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπληρωθῇ ὑπὸ τῶν κυβερνώντων, νομοθετῶν καὶ ἐκτελεστῶν, μόνον ἐφ' ὅσον τὸ κράτος δὲν ἤθελεν ἐπιφορτισθῇ μὲ ἄλλας λειτουργίας καὶ μὲ ἄλλα καθήκοντα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀπεδείχθη ἀναρμόδιον, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπεκτείνουν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ εἰς ἔκτασιν ὑπερβαίνουσαν τὴν ἐν γένει ἀνθρωπίνην δυναμικότητα. Τοὐναντίον πιστεύω, ὅτι τὸ κράτος ἐκπληρώνει ὁλόκληρον τὸ καθῆκον του, ἐφ' ὅσον ἤθελε δημιουργήσει ἕνα κοινωνικὸν περιβάλλον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐλευθέρα δρᾶσις τῶν ἀτόμων, μεμονωμένων ἢ συνηνωμένων εἰς μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας, νὰ δύναται νὰ ἐξασκηθῇ καὶ παραγάγῃ ὅ,τι τοῦ λοιποῦ θὰ παύσῃ νὰ ἐπιχειρῇ τὸ ἴδιον τὸ κράτος. Θὰ διετήρει λοιπὸν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ σημερινὸν κράτος, ἤτοι τὸ κράτος τῆς οἰκονομικῆς καὶ δημοσιονομικῆς κρίσεως, ἐκ τῶν σημερινῶν του καθηκόντων τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς κύρια, δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κανένα ἄλλο κοινωνικὸν ὄργανον δὲν ἠμπορεῖ σοβαρῶς νὰ διεκδικήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται τρόπον τινὰ φυσικῶς εἰς τὸ κράτος, λόγῳ τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἱκανοτήτων, αἱ ὁποῖαι τὸ χαρακτηρίζουν. Θὰ παρητείτο ἐξ ἐναντίας ἀπὸ ὅλα τὰ καθήκοντά του ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν πρόσθετα ἢ προαιρετικά, ἢ τοὐλάχιστον ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον ἀναγκαῖα ἐξ αὐτῶν, εἴτε πρόκειται περὶ καθηκόντων ἀναγομένων εἰς τὴν νομικὴν διαρρύθμισιν τῶν λεπτομερειῶν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, εἴτε πρόκειται περὶ ἐμπορικῶν ἢ βιομηχανικῶν ἐκμεταλλεύσεων ἐμφανιζομένων ὑπὸ τὴν μορφὴν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων.

Λέγοντες αὐτὰ δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι αἱ δύο αὐταὶ κατηγορίαι καθηκόντων δὲν εἶχον κάποιον σοβαρὸν ἀντικειμενικὸν δικαιολογικὸν λόγον, οὔτε ὅτι ἡ κατάργησις αὐτῶν δὲν θὰ ἐπιφέρῃ κάποιαν ζημίαν εἰς τὴν ζωὴν τῆς χώρας, οὔτε πάλιν ὅτι ἀρκεῖ ἡ ἐλάφρυνσις αὐτοῦ τοῦ κρατικοῦ φορτίου διὰ νὰ δυνηθῇ τὸ κράτος, ἐν τῇ παραδεδομένῃ αὐτοῦ μορφῇ, ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν θύελλαν μέσα εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ καλῶς τὰ κύρια αὐτοῦ καθήκοντα. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ ὅταν πραγματοποιηθῇ μία θετικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ συνόλου τῆς διοικητικῆς μηχανῆς, ἀναδιοργάνωσις τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τρία πρὸ πάντων κύρια σημεῖα.

Πρῶτα-πρῶτα, ἐὰν τὸ κράτος παραχωρήσῃ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν καὶ δρᾶσιν τὴν διαχείρισιν τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας διεξάγει σήμερον, τὸ πρᾶγμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ συντελεσθῇ μὲ τὴν μεγαλειτέραν εὐκολίαν καὶ ἀδιαφορίαν. Εἶνε ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ ἐν προκειμένῳ ἐπέμβασις τοῦ κράτους στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων, ἐπὶ τῆς ἀδυναμίας εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμεθα συνήθως νὰ ταὐτίσωμεν αὐτὰς πρὸς τὰς συνήθεις ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγκαιότητος ἑνὸς ἐλέγχου, τὸν ὁποῖον θὰ ἔπρεπε ν' ἀσκῇ ἐπὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν τὸ κράτος. Τούτου δοθέντος, εἶνε φυσικὸν νὰ γεννῶνται καὶ διὰ τὸ νέον κράτος, ἤτοι διὰ τὸ κράτος τὸ ὁποῖον θὰ ἀπηλλάσσετο τοιούτου εἴδους δημοσίων ὑπηρεσιῶν, δύο ζητήματα : Πρῶτον, τὸ τῆς ἐπιβλέψεως τῆς ὀργανώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ὄχι καθ' ὅλως ἐλεύθερον τρόπον, καὶ δεύτερον, τὸ ζήτημα τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιφυλάξῃ τὸ κράτος εἰς ἑαυτὸ πρὸς ἔλεγχον τῆς πορείας

τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων καὶ πρὸς ἐνδεχομένην χρησιμοποίησιν αὐτῶν διὰ σκοπούς, τοὺς ὁποίους μόνον τὸ κράτος καὶ εἰς χρόνον ἐξαρτώμενον ἀπ' αὐτοῦ δύναται νὰ καθαρίσῃ.

Δεύτερον, δι' ἕνα κράτος πολιτισμένον εἶνε ἀπαραίτητος ἡ παρ' αὐτοῦ διαρρύθμισις καὶ ἐπίβλεψις τόσον τῆς ἀτομικῆς, ὅσον καὶ τῆς ὁμαδικῆς ἢ σωματειακῆς δραστηριότητος, διότι ἂν ἡ διαρρύθμισις αὕτη παύσῃ νὰ εἶνε ἔργον τοῦ νόμου, ἐφ' ὅσον εἶνε ἀναγκαία νὰ ὑπάρχῃ (καὶ περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία), θὰ ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ὑποκατασταθοῦν εἰς τι κράτος ἄλλαι πειθαρχίαι καὶ ἄλλαι ἀρχαί, ἕτοιμοι νὰ ἐπιβάλουν ἕνα εἶδος κνομικοῦ» ἐξαναγκασμοῦ.

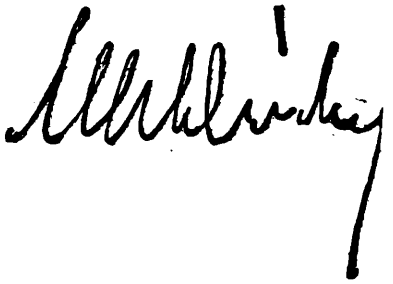
Τρίτον, περιορισθὲν εἰς τὰ ἀποκλειστικὰ καὶ εἰδικὰ αὐτοῦ καθήκοντα πρέπει τὸ κράτος νὰ μὴ ἐμμείνῃ εἰς τὰς παλαιὰς αὐτοῦ πλάνας, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν ὑπηρεσιῶν του κανόνας γενικῶς καθορισθέντας παρὰ τῆς διοικητικῆς θεωρίας καὶ ἡ τήρησις τῶν ὁποίων εἶνε προϋπόθεσις ἀπαραίτητος τῆς καλῆς ἐξελίξεως κάθε ἐπιχειρήσεως, ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως καὶ τῆς σημασίας της.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ κανόνες διοικήσεως, ὅσον γενικὸν καὶ ἂν εἶνε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, πρέπει νὰ προσαρμόζωνται ἑκάστοτε εἰς τὴν φύσιν μιᾶς ἑκάστης ἐπιχειρήσεως, καὶ ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ προϊσταμένου μιᾶς ἐπιχειρήσεως θὰ ἀσκῆται μὲ διάφορα πρακτικὰ μέσα ἐκτελέσεως, ἀναλόγως τοῦ ἂν πρόκειται π. χ. περὶ τῆς διοικήσεως μιᾶς οἰκογενείας, ἑνὸς σωματείου, ἑνὸς στρατιωτικοῦ σώματος, ἑνὸς μοναχικοῦ τάγματος κλπ. Ἡ δημοσία διοίκησις παρουσιάζει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἰς τὴν λειτουργίαν της ὅλως ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικά. Κατὰ πρῶτον, ἡ θέλησις ἡ ὁποία ζωογονεῖ καὶ κατευθύνει αὐτὴν εἶνε θέλησις συλλογικὴ, κατὰ συνέπειαν ἀκαθόριστος καὶ ἀσταθής. Χρειάζεται λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ ἕνα πρόσωπον, τὸ ὁποῖον νὰ τὴν ἐξατομικεύῃ ὅπως π. χ. εἰς μίαν Ἀνώνυμον Ἑταιρείαν τοιαῦτα καθήκοντα ἐκτελεῖ ὁ γενικὸς διευθυντὴς πραγματοποιῶν τὴν θέλησιν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου πρὸς τὰς κατευθύνσεις τοῦ ὁποίου προσαρμόζεται.

Ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἐθνικῆς ἢ ἀκριβέστερον περὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς θελήσεως, τὸ συλλογικὸν ὄργανον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πηγάζει αὕτη εἶνε ἀπείρως περισσότερον περίπλοκον, ἀσταθὲς καὶ περισσότερον ἐκτεθειμένον εἰς τὰς συλλογικὰς συγκινήσεις παρ' ἕνα ἁπλοῦν διοικητικὸν συμβούλιον, τοῦ ὁποίου ἡ προσοχὴ συγκεντροῦται ἐπὶ μιᾶς ἑκάστοτε ὑποθέσεως καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κυρία καὶ ἀποκλειστικὴ ἀπασχόλησις εἶνε ἡ ἐπιδίωξις κερδῶν. Ἡ λειτουργία τοῦ διερμηνευτοῦ τῆς λεγομένης ἐθνικῆς βουλήσεως εἶνε λειτουργία πολὺ λεπτή, πρὸς πλήρωσιν τῆς ὁποίας εἰς τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα ὑφίστανται εἰδικὰ ὄργανα, μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῶν ἐκφραζόντων τὴν βούλησιν αὐτὴν καὶ τῶν μερικῶς ἐκτελούντων αὐτὴν, οἱ ὑπουργοί, τῶν ὁποίων καλὸν εἶνε νὰ ὁρισθοῦν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον τὰ καθήκοντα, καθοριζομένου ἰδίως τούτου: ἐὰν λόγῳ τῆς ἰδιότητος αὐτῶν ὡς διερμηνευτῶν τῆς ἐθνικῆς βουλήσεως, δέον εἰς τὴν ἀδιαφιλονείκητον αὐτῶν ἀρχὴν, ὡς προϊσταμένων τῶν σχετικῶν κλάδων διοικήσεως, νὰ προστεθῇ καὶ ἡ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐκτελεστοῦ τῶν θελήσεων τοῦ κοινοβουλίου. Ἐξ ἄλλου οἱ ὑπουργοὶ δὲν εἶνε παρὰ ἁπλοῖ προϊστάμενοι τῶν διαφόρων μεγάλων κλάδων τῆς διοικήσεως. Εἶνε λοιπὸν ἀναγκαῖον, ὡς ἐξεθέσαμεν ἀλλαχοῦ, νὰ ὑφίσταται καὶ μία θέλησις οὐσιαστικῶς, ἂν μὴ καὶ τυπικῶς ἀνωτέρα τῆς ἰδικῆς των, δυναμένη νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς ἀτομικάς των θελήσεις καὶ νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν δράσιν των. Θὰ εἶνε ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως, περὶ τοῦ ὁποίου ὡς θεσμοῦ ὡμίλησα ἄλλοτε.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ δημοσία διοίκησις, χάριν τῆς ἑνότητος ἀκριβῶς αὐτῆς καὶ

τῆς συντονίσεως τῶν κατὰ τμήματα αὐτῆς καταβαλλομένων προσπαθειῶν, εἶνε ἀνάγκη νὰ εὑρίσκεται ὑπὸ μίαν γενικωτέραν κατεύθυνσιν, εἶνε ἀπαραίτητον ἡ λειτουργία καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῆς νὰ καθορισθοῦν ἀνάλογα πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ διανοητικὰς ἱκανότητας ἑνὸς ἀνθρώπου, ὁσονδήποτε καὶ ἂν θεωρηθῇ οὗτος ὑπερέχων. Ὡς βλέπει τις, λοιπόν, ὁ περιορισμὸς τῶν καθηκόντων τοῦ κράτους ἐπιβάλλεται, ὄχι μόνον διότι ἡ περιαγωγὴ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν μικρότερον κύκλον δὲν εἶνε ἴσως τὸ πρακτικῶς ἀποτελεσματικώτερον πάντοτε μέσον προαγωγῆς καὶ ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ὄχι μόνον, διότι, ἀνεξαρτήτως ἀξιολογικῶν παρατηρήσεων, τὸ σημερινὸν κράτος, ἐὰν δύναται νὰ σωθῇ, μόνον διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀπεράντου ἐκτάσεως δράσεως αὐτοῦ δύναται νὰ σωθῇ, ὄχι μόνον διότι ἡ σημερινὴ κρίσις, ἡ ὁποία εἶνε πρὸ πάντων κρίσις τοῦ κράτους καὶ διὰ τὴν ὁποίαν τοῦτο κάθε ἄλλο εἶνε παρὰ ἀνεύθυνον, ἐπιβάλλει ἀπαραιτήτως τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον ὑπηνίχθημεν ἀνωτέρω. Ὅτι δηλαδή, ἐφ' ὅσον ἡ δημοσία διοίκησις διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν σκοπόν της, πρέπει νὰ εὑρίσκεται ὄχι μόνον θεωρητικῶς, ὀνομαστικῶς, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς, πρακτικῶς ὑπὸ ἐνιαίαν συνολικὴν ἐποπτείαν, καὶ ἐφ' ὅσον αἱ φυσικαὶ καὶ διανοητικαὶ δυνάμεις οἱουδήποτε ἀνθρώπου δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν ἕνα ὡρισμένον βαθμὸν ἀναπτύξεως, ἡ περιοριστικὴ ὀργάνωσις καὶ σύμπτυξις τῆς κρατικῆς δράσεως προκύπτει πλέον ὡς μία ἀνάγκη ὀργανική, φυσιολογική, ἐπιβάλλουσα ὅπως περιορίσωμεν τὸ πεδίον τῆς κρατικῆς δραστηριότητος ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ὀργανώσῃ καὶ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς κατευθύνῃ καὶ ἐξελέγχῃ εἷς ἄνθρωπος. Τὸ ποσὸν τῆς κρατικῆς δραστηριότητος, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὰ ὅρια ταῦτα, μοῦ εἶνε πολὺ ἀμφίβολον ἐὰν καὶ θετικῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν σκοπὸν ὑπὲρ τοῦ ὁποίου καταβάλλεται.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΓΡΗΓ. Χ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Τὸ δίκαιον διέρχεται εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν δεινὴν κρίσιν. Ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν βάθρον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετήσῃ ἄλλοτε τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν ἡ ἀνθρωπίνη διανόησις, μία ἀνήσυχος κοινωνικὴ ζωὴ τὴν ἐκρήμνισε εἰς τὰ τρίσβαθα τῶν πλέον στείρων σχολαστικῶν ἀναζητήσεων. Ἔμπρος εἰς τὰ σφύζοντα προβλήματα, τὸ δίκαιον μὲ τὴν βραδεῖαν του ἐξελικτικὴν προσαρμογὴν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως παρέχει εἰς τοὺς πολλοὺς τὴν ἐντύπωσιν παρωχημένης καὶ στεγνῆς ἐπιστήμης, ποὺ περιχαρακωμένη εἰς τὰς παλαιὰς προσφιλεῖς της ἰδέας ἀρνεῖται νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοὺς τόνους τοῦ καιροῦ της. Ποτὲ ἐν τούτοις ἡ κοινωνικὴ σύστασις καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τοῦ δικαίου δὲν κατεδείχθη ἐναργέστερον ἀπὸ σήμερον. Καὶ ποτὲ ἡ ἄμεσος παρακολούθησις τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν δὲν προεκάλεσε τὴν ἰλιγγιώδη μεταμόρφωσιν ποὺ παρουσίασεν παγκοσμίως ἡ νομοθετικὴ δραστηριότης τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς. Θεσμοὶ ἀπὸ αἰώνων θεωρούμενοι ὁριστικῶς τελειωθέντες ὑπέστησαν ἀναπροσαρμογὴν εἰς τὰς νέας συνθήκας, ἡ ὁποία ὅσον καὶ ἂν θεωρεῖται φυσικὴ ἀπὸ τοὺς ζήσαντας αὐτὴν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς διαμορφώσεώς της, ἀπέχει ἐν τούτοις πολὺ ἀπὸ τὴν προηγουμένην μορφὴν τοῦ ἰδίου θεσμοῦ. Καὶ ἄλλοι θεσμοὶ ποὺ ἐφαίνοντο ἐντελῶς πρόσφατοι καὶ μεταβατικοὶ ἐδραιώθησαν κατὰ τρόπον ποὺ νὰ ἀποβοῦν βασικοὶ συντελεσταὶ τῆς νομικῆς ἐξελίξεως.

Καὶ ὅμως ἡ ἐντύπωσις περὶ τῆς παρακμῆς τοῦ δικαίου εἶνε γενική. Καὶ ὀφείλεται ἴσως περισσότερον εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ δίκαιον δὲν παρακολουθεῖ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν παρὰ εἰς τὴν ἔλλειψιν γενικῶν ἀρχῶν νέων ποὺ μὲ τὴν δυνατήν τους λάμψιν νὰ δώσουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι κάτι καινούργιο συντελεῖται εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτήν. Διότι, ἀκριβῶς, καὶ νέαι θεωρίαι καὶ νέαι ἀρχαί, ὅταν ἐνεφανίσθησαν, δὲν κατώρθωσαν νὰ προσελκύσουν τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον καὶ νὰ κριθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸν πλαίσιον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, σὰν καινούργιοι μορφωτικοὶ σταθμοὶ τοῦ νέου δικαίου. Ἀλλ' εἶνε τάχα σωστὴ ἡ ἰδέα τῆς παρακμῆς τοῦ δικαίου ; Ποία εἶνε ἡ σημερινή του θέσις μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ;

Τὸ δίκαιον εἶνε ὁμολογουμένως φαινόμενον οὐσιωδῶς κοινωνικὸν εἰς τὴν βάσιν του. Δὲν ἐφάνη παρὰ μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν πρώτων κοινωνικῶν σχηματισμῶν καὶ δὲν ὑφίσταται παρὰ μόνον ὡς συνάρτησις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας ἄλλως τε ὑπηρετεῖ τὰς ἀνάγκας, μὲ τὴν ρύθμισιν καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν διαφόρων ποικίλων καὶ συνθέτων δραστηριοτήτων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Καὶ ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικότητος τοῦ δικαίου ἔχει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν σημασίαν ὅτι αἱ βάσεις του καὶ αἱ πηγαί του πρέπει νὰ μὴ ζητηθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν σύνολον εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεκολάφθη, ἀλλὰ μέσα εἰς τὸ σύνολον αὐτό, εἰς τὰς ἀνάγκας του καὶ εἰς τὰς ἰδέας ποὺ ἐπικρατοῦν. Ὥστε τὸ δίκαιον ποὺ διαμορφώνεται βαθμιαίως μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν μιᾶς ἐποχῆς εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα διπλῆς διαπλαστικῆς ἐπιδράσεως, τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων, ἀφ' ἑτέρου, τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τρόπον ποὺ τὸ δίκαιον ἔχει εἰς τὴν πηγήν του ἕνα στοιχεῖον πραγματικὸν τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς καὶ ἕνα στοιχεῖον λογικόν, τὸ ὁποῖον δὲν

εἶνε βεβαίως ὀλιγώτερον οὐσιώδες, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ὁ ρόλος εἶνε δευτερεύων διότι ἀποτελεῖ τὸν ρυθμιστὴν τῶν καταστάσεων τῶν προκαλουμένων ἀπὸ τὸ πραγματικὸν στοιχεῖον καὶ δὲν ἔχει ἀπόλυτον πρωτοβουλίαν εἰς τὴν διάπλασιν τῶν θεσμῶν, ἀναγκασμένον νὰ κινεῖται μέσα εἰς τὰ πλαίσια ποὺ προσδιορίζουν αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι. Ἀπὸ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων, ὡς οὐσιαστικῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, καὶ ἀπὸ τὸν συγκερασμὸν τῶν ἀπολύτων λύσεων εἰς τὰς ὁποίας ὁδηγεῖ τὸ κάθε ἕνα λαμβανόμενον ξεχωριστά, συγκερασμὸν συνδεόμενον μὲ τὴν διὰ διαφόρους κοινωνικοὺς ἐπίσης λόγους περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐντονον ἐπικράτησιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, δημιουργεῖται ἡ καθολικὴ ἀναγνώρισις τῶν θεσμῶν τοῦ δικαίου ποὺ παγιοποιοῦνται σιγὰ-σιγὰ κοινωνικῶς καὶ ἐξελίσσονται εἰς θετοὺς κανόνας, μὲ τὴν μορφὴν τῶν νόμων, τῶν ἐθίμων, καὶ, κάποτε, τῆς νομολογίας τῶν δικαστηρίων.

Εἰς ἐποχὰς ὅμως ἀποτόμων κοινωνικῶν ἐξελίξεων τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα προσλαμβάνει κοινωνικῶς μεγαλειτέραν σημασίαν. Συνηθέστερον δὲ τοῦτο συμβαίνει μὲ τὸ πραγματικὸν στοιχεῖον. Διότι αἱ ἀνώμαλοι περιστάσεις ἔχουν πρωτίστως τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι δημιουργοῦν ἢ ἀποκαλύπτουν νέα πλαίσια εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἐκδηλώσεις τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν καὶ ἐπιφέρουν θεμελιώδεις πολλάκις μεταλλαγὰς εἰς τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας, εἴτε διότι γίνονται ἀφορμὴ ἐκδηλώσεως τῶν δημιουργηθέντων σιγὰ-σιγὰ μεταβολῶν ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομικῆς συνθέσεως τοῦ συνόλου καὶ τῆς ζωῆς του ὑπὸ ὡρισμένον κοινωνικὸν σύστημα, εἴτε διότι καθιστοῦν ἀπαραιτήτους νέας οἰκονομικὰς μορφὰς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων. Ἔτσι ἐνῷ πάντοτε τὸ πραγματικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἐσχάτην του ἐξέτασιν ταυτίζεται μὲ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου, εἰς τὰς ἀνωμάλους περιστάσεις ὁ ρόλος αὐτὸς παίρνει μίαν θέσιν ἐντελῶς ξεχωριστὴν καὶ πρωτεύουσαν καὶ ἐπισκιάζει τὴν σημασίαν τοῦ ἄλλου παράγοντος τοῦ δικαίου τοῦ λογικοῦ στοιχείου τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ.

Μὲ περισσοτέραν προσοχὴν καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ πτυχὴ τῶν ἀνωμάλων περιόδων ἐξηγεῖται. Τὸ λογικὸν στοιχεῖον τῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου, ἀναλύεται εἰς τὰς ἐπικρατούσας μέσα εἰς μίαν κοινωνίαν πολιτιστικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς τὰς δημιουργούσας βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μίαν παράδοσιν ποὺ ἐξελίσσεται μὲ σχετικὴν βραδύτητα καὶ ποὺ περικλείει μέσα της μόνον τὰ δοκιμασμένα ἰδεολογικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κοινωνίας ἡ ὁποία τὴν ἐκκολάπτει. Ἀλλά, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς παραδόσεως αὐτῆς παίζουν σπουδαιότατον ρόλον καὶ αὐταὶ αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι, ὅταν ὅμως παγιωθοῦν εἰς συστήματα καὶ δώσουν τὸν ἰδιότυπον χαρακτῆρα των εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Εἰς τὰς ἀνωμάλους ὅμως περιστάσεις, ὁπότε ἡ ἔντασις τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν ἀδυνατεῖ νὰ περιμένῃ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τὴν παγιοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, προλαμβάνεται ἡ ἀνάλογος πρὸς αὐτὰς ἐξέλιξις τῆς ὑφισταμένης παραδόσεως καὶ κατ' ἀνάγκην, μέσα εἰς τὸν δικαιομορφωτικὸν ὀργασμὸν τῆς κοινωνίας, ἡ παράδοσις, μὴ κατορθώνουσα νὰ προσαρμοσθῇ τόσον γρήγορα εἰς τὰ πράγματα, χάνει τὸν ρόλον ὁ ὁποῖος τῆς ἀνήκει καὶ ἀρχίζει νὰ θεωρεῖται ὡς ἐπικίνδυνος ἀντίδρασις διὰ τὴν πρόοδον, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, διὰ τὴν προσαρμογὴν εἰς τὰς νέας συνθήκας ποὺ ζητεῖ τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

Ἀποτέλεσμα τῆς μειώσεως αὐτῆς τῆς σημασίας τοῦ λογικοῦ στοιχείου τῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου εἶνε ἡ σύγχρουσις μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Καὶ ἡ σύγκρουσις αὐτὴ ὁδηγεῖ εἴτε εἰς

τὴν διαμόρφωσιν νέων κανόνων δικαίου ποὺ δὲν προσαρμόζονται ἀπολύτως πρὸς τὴν ἰσχύουσαν παράδοσιν, ἀλλ' ὑπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς των, εἴτε εἰς τὴν διατήρησιν, τῶν ὑπαρχόντων κανόνων τοὺς ὁποίους ἐξεπέρασεν δυναμικῶς ἡ πραγματικότης καὶ οἱ ὁποῖοι ἰσχύουν εἰς πεῖσμα τῶν γεγονότων. Ἀπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην λύσιν ποὺ δίδεται κάθε φορά, τὸ δίκαιον θεωρεῖται παράγων προόδου, ἢ ἀντιθέτως χάνει κάθε τέτοιον χαρακτῆρα καὶ ἀποτελεῖ τὸν δυνατώτερον συντηρητικὸν παράγοντα, μίαν δύναμιν ἀδρανείας ποὺ ἰσορροπεῖ κατὰ τὸν G. Renard τὰς δυνάμεις τῆς προόδου.

Ἂν τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβαίνῃ συνηθέστατα, τὰ σύγχρονα γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν εἶνε ὁ κανὼν καὶ ὅτι, πολλάκις τὸ θετικὸν δίκαιον ἀνταναχλᾷ τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἀντιπροσωπεύει τὰς ἰδέας τοῦ καιροῦ του, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰς ἐπιβάλλει. Μὲ μίαν ἐν τούτοις διαστολήν : Ὅτι κάθε νομικὸς νεωτερισμὸς ἐμφανίζεται κάτω ἀπὸ τὸν μανδύαν τῶν γνωστῶν γενικῶν ἰδεῶν ποὺ ἡ κοινωνικὴ πρόοδος θεωρεῖ πιὰ γερασμένες. Πρᾶγμα ποὺ κάμνει τὸν ἀπρόσεκτον παρατηρητὴν ἢ τὸν ὑπερβολικὰ προσεκτικὸν δημαγωγὸν νὰ μὴ ἐννοοῦν ἢ νὰ μὴ θέλουν νὰ ἐννοήσουν ὅτι κάτω ἀπὸ τὴν ἰδίαν γερασμένην νομικὴν μορφὴν ὑπάρχει κάτι νέον, ποὺ ἂν δὲν εἶνε κιόλας ἕνας πλήρης διαμορφωμένος θεσμός, περιέχει ὅμως τὸ σπέρμα του. Καὶ ὅτι ὅπως εἰς τὴν ὀργανικὴν ζωὴν ὑπάρχει καθὼς παρετήρησεν ὁ Bergson ἡ τάσις τῆς δημιουργίας νέων πραγμάτων, περιεχόντων ὑπὸ τὴν αὐτὴν συνήθη μορφὴν κάτι τὸ διαφορετικόν, ἔτσι καὶ εἰς τοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς τοῦ δικαίου, κάτω ἀπὸ τὰς ἰδίας συνειθισμένας μορφὰς ὑπάρχει ἕνα πλούσιον ὑλικὸν νέων κανόνων.

Ἂς μὴ ὁμιλοῦμεν λοιπὸν περὶ παρακμῆς τοῦ δικαίου. Τέτοια παρακμὴ δὲν ὑπάρχει. Ἀλλοῦ ἐντονώτερον, ἀλλοῦ ἀσθενέστερον παρακολουθεῖ καὶ αὐτὸ τὴν σημερινὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν οἰκονομικῶν τους προϋποθέσεων. Παράδειγμα τρανὸν καὶ πρόσφατον εἶνε τὰ διάφορα ἑλληνικὰ νομοθετήματα ποὺ προσεπάθησαν κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος νὰ ρυθμίσουν κατὰ τρόπον ἀπομακρυνόμενον ἀπὸ τὰς παλαιὰς παραδεδεγμένας ἀρχὰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως εἰς τὴν χώραν μας. Διότι ἡ παρακολούθησις αὕτη δὲν ἐξεδηλώθη εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ διότι δὲν ἐπῆρε τὸν φανταχτερὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπισήμου διαδηλώσεως νέων προγραμματικῶν ἀρχῶν, δὲν σημαίνει ὅτι τὸ δίκαιον ἐξέπεσε. Σιγὰ-σιγὰ ἡ προσαρμογή του πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας θὰ συμπληρωθῇ καὶ κάτω ἀπὸ τὰς λεπτομερειακὰς κατὰ μέρος ρυθμίσεις νὰ προβάλουν ἕτοιμαι καὶ διαμορφωμέναι αἱ νέαι ἀρχαὶ ποὺ θὰ ἀποτελέσουν τὰς βάσεις τοῦ δικαίου τῆς αὔριον....

Γεωρ. Καπετάνιος

Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Π. Β. ΔΕΡΤΙΛΗ

Ἡ καλὴ διαχείρισις ἀτομικῆς ἀκόμη ἐπιχειρήσεως ἐπιβάλλει τὴν τήρησιν λογιστικῶν βιβλίων συντασσομένων καθ' ὡρισμένας μεθόδους καὶ νομικὰς διατυπώσεις. Διὰ τῆς λογιστικῆς τάξεως εἰς μίαν ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν ἐξασφαλίζεται ἡ ἐνημερότης ἐν τῇ ἐπιχειρήσει, ἀναπτύσσεται ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν τρίτων πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν, πρωσελκύονται ἀφθονώτερα κεφάλαια, ἐλέγχεται καὶ παρακολουθεῖται ἡ ἐπιχείρησις εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυγχάνεται καὶ προάγεται πληρέστερον ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἡ λογιστικὴ τάξις, ἥτις καθίσταται τόσον σύμφορος καὶ σκόπιμος ἀκόμη διὰ τὰς ἰδιωτικὰς ἀτομικὰς ἐπιχειρήσεις, εὐνόητον ὅτι εἶνε μᾶλλον σκόπιμος καὶ ἀπαραίτητος διὰ τὸ Κράτος. Διότι τὸ Κράτος στερεῖται φυσικῆς προσωπικότητος καὶ συνεπῶς παρ' αὐτῷ δὲν ὑπάρχει πλήρης ἑνότης ἐνεργειῶν, οὔτε εἶνε ἐφικτὴ λεπτομερὴς γνῶσις τῶν ὑποθέσεών του, πολλῷ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ εἶνε πολλοὶ καὶ συνήθως βραχὺν χρόνον παραμένουσιν εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ διὰ νὰ εἴμεθα ἀντικειμενικοὶ δὲν ἐπιδεικνύουσι πάντοτε ἀνάλογον ἐπιμέλειαν ἣν ἐπιδεικνύουσι διαχειριζόμενοι ἴδια αὐτῶν συμφέροντα.

Π. Β. ΔΕΡΤΙΛΗΣ

Τὸ σύγχρονον ἐπίσης κράτος, λόγῳ τῆς ἐξελίξεώς του εἰς ὄργανον ἐπιτεύξεως κοινωνικῶν σκοπῶν, ἔχει κατὰ πολὺ ἐπεκτείνει τὸν κύκλον τῶν ἐνεργειῶν του καὶ τῆς δράσεώς του. Ὡς ἐκ τούτου ἀπαιτεῖ πολλὰ χρηματικὰ μέσα καὶ δυσχερέστερον δύναται ἐκ τῶν παρουσιαζομένων περιστάσεων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ προνοῇ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπωφελεστέρας ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν του.

Πρὸ τῶν δυσκόλων καὶ περιπλόκων τούτων περιστάσεων τὸ κράτος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προαγάγῃ τοὺς σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς του, ἂν δὲν ἐμερίμνα νὰ θέσῃ μίαν τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν προσόδων αὐτοῦ. Οὕτως προέκυψεν ἡ ἀναπόφευκτος ἀνάγκη τῆς διαχειρίσεως τοῦ δημοσίου χρήματος ἐπὶ τῇ βάσει λογιστικῶν καὶ νομικῶν διατάξεων καὶ κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει ἐνιαυσίου προϋπολογισμοῦ. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι Δημόσιον Λογιστικὸν εἶνε τὸ σύνολον ἐν γένει τῶν νομικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν, αἵτινες διέπουσι τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. Ἐπίσης ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους εἶνε ἡ πρᾶξις διὰ τῆς ὁποίας προβλέπονται καὶ ἐξουσιοδοτοῦνται κατὰ τὰς ἰσχυούσας διατάξεις τὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους διὰ μίαν ὡρισμένην περίοδον.

Εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους, λοιπόν, ὅστις προτίθεται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὔρυθμον διάταξιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους, ἀναγράφονται τὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους, προβλέπονται καὶ ἐξουσιοδοτοῦνται κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις αἱ δαπάναι τοῦ κράτους καὶ ἀναλόγως καὶ

μετὰ σκοπιμότητος ἐπιβάλλονται τὰ φορολογικὰ βάρη. Διὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους ἐπιδιώκεται ἡ ἰσοσκέλισις τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους, διὰ τῶν νόμων περὶ τοῦ δημοσίου λογιστικοῦ παρέχονται αἱ ὁδηγίαι καὶ αἱ μέθοδοι, τὰς ὁποίας δέον νὰ ἀκολουθῶσι τὰ ὄργανα τοῦ κράτους κατὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. Οὕτως καθίσταται ἡ δημοσία διαχείρισις φωτεινή, ἐπιτυγχάνεται πληρέστερον ὁ δημόσιος ἔλεγχος, δεσμεύεται ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐθαιρέτως καὶ μονομερῶς νέα φορολογικὰ βάρη ἐπὶ τοῦ λαοῦ, μανθάνει οὗτος πῶς διατίθενται τὰ παρ' αὐτοῦ καταβαλλόμενα χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς διοικήσεως καὶ διακυβερνήσεως τοῦ κράτους, ἐνισχύεται ἡ δημοσία πίστις διὰ τῆς φανερᾶς ἐρεύνης τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν προϋπολογισμῶν σειρᾶς ἐτῶν σταθμίζεται παρὰ τῶν εἰδικῶν καὶ ἁρμοδίων ὑπηρεσιῶν ἡ φορολογικὴ ἀντοχὴ τῆς λαϊκῆς οἰκονομίας, μελετᾶται ἡ ἐπιτευχθεῖσα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην πρόοδος, ἐμφανίζεται ἐπίσης ἡ πολυσχιδὴς δρᾶσις τοῦ κράτους καὶ τὸ πρόγραμμα, ὅπερ κατὰ καιροὺς αἱ διάφοροι κυβερνήσεις ἠκολούθησαν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν διακυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ καθίστανται ἐπιτακτικαὶ πολλαὶ δυναταὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν πολιτικὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς χώρας.

Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους δὲν πρέπει μόνον νὰ ἐξετάζηται ὡς λογιστικὴ ἐνέργεια καὶ ἁπλῆ πρᾶξις διαχειρίσεως, ὡς συνήθως θεωρεῖται, ἀλλ' εἶνε ἰδίως εἰς τὰ σύγχρονα προηγμένα κράτη πρᾶξις πολιτική, διότι εἰς αὐτὸν ἀντικατοπτρίζεται ἡ σύνθεσις τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους καὶ τὸ κυβερνητικὸν πρόγραμμα, ἐνσωματοῦνται αἱ μεταρρυθμίσεις, τὰς ὁποίας προτίθεται νὰ ἐφαρμόσῃ ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πολιτικὴ μερὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἰδίως ἡ ψήφισις αὐτοῦ παρὰ τοῦ Κοινοβουλίου διεγείρει πολιτικὰς συζητήσεις δυναμένας νὰ προκαλέσωσι τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῆς ἐξουσίας τῆς κυβερνώσης πολιτικῆς μερίδος καὶ νὰ θέσωσιν ἐπὶ τάπητος πολλὰ ἄλλα πολιτικά, κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα σχέσιν ἔχοντα μὲ διοικητικὰς καὶ κυβερνητικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ μεταβολάς, καὶ τὴν κατανομὴν τῶν δημοσίων βαρῶν καὶ δαπανῶν, τέλος δυναμένας γενικώτερον νὰ διαφωτίσωσι καὶ νὰ προαγάγωσι τοὺς σκοποὺς ἐν γένει τῆς λειτουργίας τοῦ κράτους.

Ὁ θεσμὸς τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, τόσον ὡς λογιστικὴ ἐνέργεια καὶ πρᾶξις διαχειρίσεως, ὅσον καὶ ὡς πολιτικὴ πρᾶξις διεμορφώθη καὶ τελειοποιεῖται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου. Ἀσφαλῶς ἡ μόρφωσις, ἡ προαγωγὴ καὶ ἡ τελειοποίησις τοῦ θεσμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους εἰς τὴν σύγχρονον διαμόρφωσιν αὐτοῦ, ὄχι μόνον ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ φωτεινὴν τὴν δημοσίαν διαχείρισιν καὶ διοίκησιν, ἀλλ' ἡ μόρφωσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀκόμη ἀληθὲς παλλάδιον καὶ λαμπρὸς θρίαμβος εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, χάριν εἰς τὰς ὁποίας ἀνυψώθησαν καὶ ἐχειραφετήθησαν τὰ προηγμένα κράτη καὶ προήχθησαν τὰ σύγχρονα δημοκρατικὰ πολιτεύματα.

Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τῆς μελέτης τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους πρὸς ἐξασφάλισιν εὐρύθμου λειτουργίας τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ πρὸς προαγωγὴν ἐν γένει τῶν σκοπῶν τῆς λειτουργίας τοῦ κράτους δὲν ἐκτιμᾶται παρὰ πάντων καὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἐπαρκῶς. Μάλιστα παρὰ πλείστων μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων ἐθεωρήθη δικαία ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τῆς μελέτης καὶ τηρήσεως τῶν αὐστηρῶν κανόνων τοῦ δημοσίου λογιστικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, ὅταν παρὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν κανόνων αὐτῶν καὶ τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, οὔτε ἡ συνεχὴς αὔξησις τῶν δημοσίων δαπανῶν ἀνε-

κόπτεται, οὔτε αἱ ἀνωμαλίαι καὶ αἱ παντὸς εἴδους ὑπερβάσεις τῆς διαχειρίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους ἐκλείπουσιν, ἐνῷ ἀντιθέτως πολλαὶ βραδύτητες, ὡς ὑποστηρίζεται παρὰ τῶν ἰδίων, προκύπτουσιν εἰς τὴν ταχυτέραν διεξαγωγὴν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας.

Δὲν εἶνε ἀνάγκη, νομίζομεν, διὰ μακρῶν νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ὅπως ἀνασκευάσωμεν τὸ ἀβάσιμον τῶν μνημονευομένων ἀνωτέρω ἐπιφυλάξεων καὶ ἀπόψεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῆς μελέτης τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους καὶ τῶν κανόνων, οἵτινες ἐν γένει διέπουσιν αὐτόν. Καὶ πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ τὴν προοδευτικὴν αὔξησιν τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὡς μετ' ἀπαραμίλλου σαφηνείας ἀναπτύσσει εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις του ὁ ἐπιφανὴς καθηγητὴς καὶ σοφὸς Ἀκαδημαϊκὸς Ἀνδρεάδης, εἶνε γνωστοὶ οἱ πολλαπλοῖ λόγοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς προοδευτικῆς αὐξήσεως τῶν δημοσίων δαπανῶν εἰς τὰ σύγχρονα κράτη. Ἡ λειτουργία θεσμῶν, ὅπως ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους, οἵτινες ἔχουσιν ὡς ἀποστολὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀποκαλύπτωσι τὰς ἀνωμαλίας καὶ ὑπερβασίας ἐν γένει κατὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου χρήματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀκριβῆ διαμόρφωσιν τῶν δημοσίων δαπανῶν, ἀναμφισβητήτως ἀποτελεῖ μεγίστην ὠφέλειαν διὰ τὴν εὔρυθμον λειτουργίαν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τὴν χρηστὴν διαχείρησιν τοῦ δημοσίου χρήματος καὶ εἶνε οὐσιώδης προϋπόθεσις πάσης ἀποπείρας περιστολῆς τῶν δημοσίων δαπανῶν, σοβαρὸς δὲ φραγμὸς εἰς τὴν ἄνευ μέτρου διόγκωσιν αὐτῶν. Ἐπίσης χάρις εἰς τὸν θεσμὸν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους καὶ τὴν θέσπισιν τῶν κανόνων τοῦ δημοσίου λογιστικοῦ ἡ δημοσιονομικὴ κατάστασις ἔπαυσε πλέον νὰ εἶνε ἠδη σκοτεινή, ὡς κατὰ τὸ παρελθόν. Συνεπείᾳ τοῦ θεσμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, ἡ ὀργάνωσις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν καὶ ἡ διαχείρισις καὶ διοίκησις αὐτῶν ὄχι μόνον ἐπιφέρει βραδύτητας εἰς τὴν ὁμαλὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως συμβάλλει εἰς τὴν μεθοδικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀσφαλῆ προαγωγὴν αὐτῶν. Ἐπίσης τὰ ἐλλείμματα ἀκόμη τῶν προϋπολογισμῶν τῶν κρατῶν δύνανται προγραμματικῶς ν' ἀντικρύζωνται καὶ νὰ διαρρυθμίζωνται, καὶ γενικῶς ἡ ἐπωφελὴς μελέτη τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν εἰς πᾶσαν περίοδον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀκόμη εἶνε εὐχερῶς δυνατή. Ὄντως ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους ἀποτελεῖ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διοικήσεως τῆς χώρας καὶ τὸ κάτοπτρον τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος. Διὰ τοῦτο ὅσον μεθοδικώτερον τηροῦνται αἱ σχετικαὶ μὲ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους διατάξεις, τόσον ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν ἀποβαίνει φωτεινοτέρα καὶ ἡ διοίκησις τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν εἶνε ὁμαλοτέρα, παρακολουθεῖται καὶ διαφαίνεται σαφέστερον ἡ σύνθεσις τῆς διοικήσεως τῆς χώρας καὶ τὸ κυβερνητικὸν αὐτῆς πρόγραμμα καὶ ἀπομακρύνεται τὸ χάος καὶ ἡ σύγχυσις, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον βραδύτητας μακρὰς προκαλεῖ, ἀλλ' εἶνε ἀκόμη ὁ πρόδρομος πάσης καταστροφῆς.

Εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τοῦ θεσμοῦ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους. Ἡ διοίκησις μιᾶς χώρας ἄνευ προϋπολογισμοῦ παρωθεῖται πρὸς τὸν κίνδυνον τῆς καταστροφῆς, τὸν ὁποῖον διατρέχει ταξειδιώτης βαδίζων πρὸς τὸ ἄγνωστον χωρὶς νὰ δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν πλήρη παντὸς εἴδους ἐμποδίων καὶ δυσχερειῶν ὁδόν, τὴν ὁποίαν μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκολουθεῖ. Ἀντιθέτως ὅμως, ὅταν ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους καλῶς καὶ μεθοδικῶς καταρτίζεται, ἡ διοίκησις τῆς χώρας δὲν δύναται νὰ παραπλανηθῇ πρὸς τὸ ἄγνωστον, δύναται νὰ διακρίνῃ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίου διατρέχει εἰς τὴν ὁδὸν ποὺ ἀκολουθεῖ, νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα ἐμπόδια αὐτῆς, νὰ σταθμίσῃ τὰς δυσχερείας καὶ οὕτως νὰ ἀποφύγῃ τὴν καταστροφήν. Συνεπῶς ὅσον δυσχερὴς εἶνε ἡ θέσις τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, τόσον

περισσοτερον ἐνδείκνυται νὰ ἀποδώσωμεν σημασίαν εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους καὶ τοὺς κανόνας, οἵτινες διέπουσιν αὐτόν. Ἐπίσης ὅσον μεγαλυτέρα προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια ἐπιδεικνύεται εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων αὐτοῦ, τόσον ἀσφαλέστερον ἀποφεύγονται αἱ δυσχέρειαι εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας καὶ προάγεται ἡ ἐν γένει ὁμαλὴ διοίκησις αὐτῆς. Ἰδοὺ διατὶ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους ἀποτελεῖ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διοικήσεως τῆς χώρας καὶ ποῦ ἔγκειται ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τῆς τηρήσεως καὶ μελέτης τῶν διεπόντων αὐτὸν κανόνων.

Εἰς συνεχῆ λοιπὸν αὐτοτελῆ ἄρθρα θὰ ἀποπειραθῶμεν νὰ ἀναπτύξωμεν διὰ τῶν στηλῶν τοῦ «Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου» εἰς γενικὰς γραμμὰς τὸν μηχανισμὸν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, τὸν θεσμὸν αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει αὐτοῦ, τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν νομοθεσίαν αἵτινες ἤδη διέπουσιν αὐτὸν καὶ νὰ ἐκθέσωμεν σαφέστερον καὶ ἀντικειμενικώτερον τὴν ἀπαραίτητον χρησιμότητα αὐτοῦ.

Π. Β. Δικηγ.

ΔΙΑΤΙ ΠΛΗΡΩΝΟΜΕΝ ΦΟΡΟΥΣ;

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΑΓΓ. Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη συνεχὴς αὔξησις τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὀφειλομένη κυρίως εἰς τὴν εὕρυνσιν τοῦ κύκλου τῆς κρατικῆς δράσεως καὶ εἰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου δημιουργηθείσας νέας συνθήκας, κατέστησε περισσότερον ἔκδηλον τὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν τῶν φόρων. Πρὸς κάλυψιν τῶν νέων τούτων ἐξόδων ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθοῦν νέοι φόροι, ν' αὐξηθοῦν σημαντικῶς οἱ παλαιοί, εἰς τρόπον ὥστε ἡ σημερινὴ φορολογικὴ ἐπιβάρυνσις νὰ καταστῇ τριπλασία περίπου τῆς προπολεμικῆς.

ΑΓ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Οὕτω δὲν ὑπάρχει σήμερον τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ παραμένῃ ἀφορολόγητον. Ὁ φόρος ἔχει ὑπεισέλθει εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων τῶν ὁποίων τὴν δρᾶσιν παρακολουθεῖ ὡς πιστὸς σύντροφος.

Ἐφόσον λοιπὸν ὁ φόρος ἀπέκτησε τόσον μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὸν καθημερινὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιβάλλεται νὰ ἐξετασθῇ ἡ δικαιολογία τῆς ἐπιβολῆς του, τὰ οἰκονομικὰ καὶ νομικὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα συνέτρεξαν εἰς τὴν γέννησίν του.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς δικαιολογητικῆς βάσεως τῶν φόρων ἐδημιουργήθησαν πλεῖσται ὅσαι θεωρίαι. Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ταύτας εἰς δύο ὁμάδας :

1. Τὰς παλαιοτέρας, αἵτινες εἶνε γνωσταὶ ὑπὸ τὰ δύο ὀνόματα : ἡ θεωρία τοῦ ἀνταλλάγματος (ἀντιπαροχῆς) καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἀσφαλίστρου.

καὶ 2. Τὰς νεωτέρας, ὡς αἱ θεωρίαι τῆς θυσίας καὶ τοῦ καθήκοντος.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἀνταλλάγματος ὁ φόρος ἀποτελεῖ τὴν ἀντιπαροχήν, τὸ ἀντάλλαγμα τῶν ὑπὸ τοῦ κράτους παρεχομένων ὑπηρεσιῶν (προστασία τοῦ ἀτόμου, ἐξασφάλισις τῆς περιουσίας κλπ.). Μεταξὺ κράτους καὶ ἀτόμου λαμβάνει χώραν μία πρᾶξις ἀνταλλαγῆς, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶνε τὸ χρῆμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ κρατικαὶ ὑπηρεσίαι.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ βάσεως, μὲ μικράς τινας διαφοράς, θεμελιοῦται καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἀσφαλίστρου. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ φόρος ἀποτελεῖ τὸ ἀσφάλιστρον διὰ τὴν προστασίαν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς περιουσίας ὡς καὶ τοῦ ἀτόμου. Τὸ ἄτομον παραχωρεῖ τμῆμα τοῦ εἰσοδήματός του καὶ τῆς περιουσίας του, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξασφαλίσῃ τὸ ὑπόλοιπον.

Καὶ αἱ δύο αὗται θεωρίαι εἶνε ἀπόρροια τῆς ἀτομικῆς περὶ κράτους

ἀντιλήψεως· συμπίπτουν πρὸς τὰς περὶ «κοινωνικοῦ συμβολαίου» ἀπόψεις. Ἀντιπροσώπους τῶν θεωριῶν τούτων εὑρίσκουεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν Hobbes κατὰ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα, εἰς τὴν Γαλλίαν τὸν Montesquieu (18 ἑκατονταετηρὶς), τὴν ἰδίαν δὲ ἐποχὴν εἰς τὴν Γερμανίαν τὸν Justi. Οἱ δεχόμενοι ὅτι τὸ κράτος ἀποτελεῖ μίαν εὐσυνείδητον δημιουργιαν τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς «κοινωνικοῦ συμβολαίου». Διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκεται ἡ ἐξασφάλισις τῶν ἰδίων συμφερόντων τῶν συμβαλλομένων, πρέπει νὰ παραδεχθοῦν, λογικῶς ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι πρέπει νὰ φέρουν τὰ βάρη τῆς κοινῆς ταύτης ἐπιχειρήσεως καὶ ἕκαστος, μάλιστα, ἀναλόγως τῆς ἀπολαμβανομένης ὠφελείας, ἀναλόγως τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ κράτους προστασίας.

Τὸ νεώτερον ὅμως κράτος δὲν ἔχει μόνον ἀποστολὴν προστασίας. ὡς ἄλλοτε, ἐπιστεύετο. Τὸ σημερινὸν κράτος ἔχει πολὺ εὐρυτέραν ἀποστολήν. Ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, φροντίζει διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν, ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν, ἀποβλέπει εἰς τὴν αὔξησιν τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς.

Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς σφαλερᾶς δικαιολογητικῆς βάσεως τῶν περὶ ἀνταλλάγματος καὶ ἀσφαλίστρου θεωριῶν ἡ ἐφαρμογὴ τούτων προσκόπτει εἰς τὸ ἀδύνατον τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ μεριδίου ἑκάστου εἰς τὰ δημόσια βάρη ἀναλόγως τῆς παρεχομένης προστασίας. Εἶνε δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἀξία τῆς παροχῆς καὶ ἀντιπαροχῆς ; Τὸ πρόσωπον τοῦ πλουσίου ἀξίζει περισσότερον τοῦ πτωχοῦ ; Ὁ μορφωμένος καὶ ὁ σωματικῶς καχεκτικὸς θὰ εἶχον περισσοτέραν ἀνάγκην προστασίας ἀπὸ τὸν ἀγράμματον καὶ τὸν ὑγιῆ ; Τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ πλεῖστα ἄλλα, θὰ ἐδημιουργεῖ ἡ τυχὸν ἐφαρμογὴ τῶν θεωριῶν τούτων. Ἀπὸ ἀπόψεως, κατὰ συνέπειαν, ἐφαρμογῆς προσκόπτουν καὶ αἱ δύο θεωρίαι, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐσφαλμένου τῆς δικαιολογητικῆς των βάσεως.

Τὸ κράτος δὲν ἀποτελεῖ μετοχικήν τινα ἑταιρείαν οὐδὲ ἀσφαλιστικὸν ἵδρυμα δημοσίας προστασίας. Τὸ κράτος δὲν εἶνε μόνον ἄθροισμα ἀτόμων, ἀλλ' ἕνα σύνολον, κάτι τὸ ἀνεξάρτητον, τὸ ἀνώτερον. Διὰ νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ λειτουργῇ χρειάζεται ἔσοδα, φόρους. Τοὺς φόρους τούτους τοὺς ἐπιβάλλει μονομερῶς κυριαρχικῷ δικαιώματι, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν συλλογικῶν τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν. Ὁ φόρος, κατὰ ταῦτα, ἀποτελεῖ μίαν ἀνάγκην. Ἕκαστον ἄτομον ἔχει καθῆκον νὰ εἰσφέρῃ χάριν τῆς ὁλότητος, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστῇ θυσίας, ὑπὲρ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἐντεῦθεν ἐδημιουργήθησαν αἱ νεώτεραι θεωρίαι περὶ καθήκοντος καὶ θυσίας. Ἡ συνεισφορὰ τῶν ἀτόμων δὲν καθορίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τυχὸν ἀντιπαροχῆς καὶ ὠφελείας, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς οἰκονομικῆς των δυνάμεως, τῆς φορολογικῆς των ἀντοχῆς. Πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ φόρου ἐξετάζεται ἡ περιουσιακὴ κατάστασις τῶν φορολογουμένων, προκειμένου περὶ τῶν ἀμέσων φόρων, ἢ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ὡρισμένα γεγονότα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν καθόλου δρᾶσιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ὡς συμβαίνει διὰ τοὺς ἐμμέσους φόρους. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀναγράφεται εἰς ὅλα τὰ νεώτερα συντάγματα, ὡς καὶ εἰς τὸ ἰδικόν μας, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὅτι «οἱ Ἕλληνες συμμετέχουν εἰς τὰ δημόσια βάρη ἀναλόγως τῶν δυνάμεών των».

***

Ἀφοῦ ἤδη ἐξετάσαμεν τὴν δικαιολογητικὴν βάσιν τῶν φόρων, ἂς ἴδωμεν τώρα ποῖος ὁ σκοπὸς τούτων. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη τὸ κράτος ἐπ-

βάλλει τοὺς φόρους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν συλλογικῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας.

Αἱ ἀνάγκαι, τὰς ὁποίας ἱκανοποιεῖ ἡ δημοσία οἰκονομία, εἶνε ἀνάγκαι δημοσίας ὠφελείας, γενικοῦ συμφέροντος, τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὁποίων δὲν δύναται ν' ἀναλάβῃ ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομία. Κατ' ἐξοχὴν συλλογικαὶ ἀνάγκαι εἶνε ἡ προστασία τοῦ πολίτου, ἡ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀσφάλεια ἐναντίον ξένης ἐπιθέσεως, ἡ παροχὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἀνάγκαι δημοσίας ὠφελείας. Τὸ ὅτι δὲ τὰ γενικὰ ἔξοδα τοῦ κράτους ἵνα συμπεριληφθοῦν εἰς τὸν προϋπολογισμὸν πρέπει νὰ τύχουν τῆς ἐγκρίσεως τῶν κοινοβουλευτικῶν σωμάτων, τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν ἐγγύησιν θεωρητικῶς τοὐλάχιστον, ὅτι αἱ δι' αὐτῶν ἐξυπηρετούμεναι ἀνάγκαι εἶνε ἀνάγκαι δημοσίας ὠφελείας γενικοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ γενικοῦ τούτου σκοποῦ τοῦ φόρου, κατὰ μίαν νεωτέραν θεωρίαν, ἔνθερμος ὀπαδὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ Γερμανὸς οἰκονομολόγος Adolf Wagner, ὁ φόρος ἔχει ἐπιπροσθέτως καὶ μίαν κοινωνιολογικὴν λειτουργίαν. Διὰ τοῦ φόρου δέον νὰ ἐπιδιώκεται ἡ δικαιοτέρα κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ βαθυτέρα βάσις τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἀρχῆς τοῦ φόρου εἶνε ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν ἐπιζημίων ἐπιδράσεων τῆς ἀνίσου κατανομῆς τῶν ἀγαθῶν εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον. Ἡ ἐκ τῆς ἀνίσου κατανομῆς τοῦ πλούτου μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων δημιουργουμένη ὀξύτης ἀντιθέσεων, δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς κοινωνικὰς ἀνατροπάς. Τὸ κράτος, κατὰ συνέπειαν, διὰ τῆς φορολογικῆς του πολιτικῆς πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ καὶ νὰ μετριάζῃ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ τὸ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προοδευτικοῦ συστήματος τῆς φορολογίας, διὰ τῆς φορολογήσεως τοὐτέστιν ἐπὶ τὸ βαρύτερον τῶν μεγαλειτέρων εἰσοδημάτων. Τὰ μεγάλα εἰσοδήματα φορολογοῦνται ἀναλογικῶς βαρύτερον ἀπὸ τὰ μικρότερα. Τὰ εἰσοδήματα ἐπίσης τοῦ κεφαλαίου πρέπει νὰ φορολογοῦνται βαρύτερον ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐργασίας.

Εἰς τὴν πρακτικὴν ἡ κοινωνικοπολιτικὴ ἀρχὴ τοῦ φόρου εὑρίσκει ἐφαρμογὴν εἰς τὰ περισσότερα φορολογικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων κρατῶν. Ἐὰν ἡ λειτουργία αὕτη τοῦ φόρου πρέπει νὰ ἀποτελῇ καὶ οὐσιώδες στοιχεῖον τούτου εἶνε ζήτημα ὑποκειμενικῆς κρίσεως. Ὅταν κανεὶς εἶνε τῆς γνώμης ὅτι τὸ ἐπίπεδον τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας τότε μόνον ὑψοῦται, ὅταν καλλιτερεύουν αἱ συνθῆκαι τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, πρέπει ν' ἀποφανθῇ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς κοινωνικῆς ταύτης λειτουργίας τοῦ φόρου. Ἡ λειτουργία ὅμως αὕτη δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ οὐσιῶδες στοιχεῖον τούτου, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιβάλλωνται ἔμμεσοι φόροι, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ προοδευτικὴ φορολογία. Ὑπαρξις ὅμως φορολογικοῦ συστήματος βασιζομένου μόνον ἐπὶ τῶν ἀμέσων φόρων δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἐν τῇ πρακτικῇ. Οἱ ἔμμεσοι φόροι παρουσιάζουν μεγάλα πλεονεκτήματα διὰ τὸ κράτος. Εἰσπράττονται εὐκόλως ἄνευ διαμαρτυριῶν τῶν φορολογουμένων.

Ἓν φορολογικὸν σύστημα διὰ νὰ λειτουργήσῃ ἀρτίως πρέπει νὰ βασίζεται τόσον ἐπὶ τῶν ἀμέσων φόρων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἐμμέσων. Ἡ συνύπαρξις ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τούτων ἐξουδετερώνει καὶ ἐξισώνει τὰς ἀδικίας καὶ ἀνισότητας τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἑκάστη ἐξ αὐτῶν. Οἱ ἄμεσοι φόροι ἐπιβαρύνουν κατὰ κανόνα τὰς ἰσχυροτέρας οἰκονομικῶς τάξεις καὶ ἀφήνουν ἐκτὸς φορολογίας τοὺς οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρους. Οἱ ἔμμεσοι φόροι ἀντιθέτως ἐπιβαρύνουν περισσότερον τὰς λαϊκὰς τάξεις, τὴν κατανάλωσιν γενικῶς. Μεταξὺ ἀμέσων καὶ ἐμμέσων φόρων πρέπει νὰ

ὑπάρχῃ ὅμως μία ὡρισμένη ἁρμονικὴ σχέσις, ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιβαρύνσεως, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει λαμβάνει χώραν ἄνισος κατανομὴ τῆς φορολογίας εἰς βάρος ὡρισμένης κοινωνικῆς τάξεως.

ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ κ. Κ. Γ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Α΄

Ἐπειδὴ σήμερον πολὺς λόγος γίνεται καὶ συζητήσεις ἐπαναλαμβάνονται περὶ τῆς δεινῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον ἐν τῷ Λαϊκῷ Πανεπιστημίῳ τῆς φίλης «Βραδυνῆς» νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ σχέσις, ἣν ἔχουν οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι, ὑφ' οὓς ἡ κοινωνία καὶ τὰ ἄτομα διαβιοῦσι, πρὸς τὴν ἐγκληματικότητα.

Ἡ ἐφεύρεσις καὶ χρῆσις τελειοτέρων μηχανημάτων, τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως καὶ κατανομῆς τῆς ἐργασίας, ἐδημιούργησαν περίπλοκον σύστημα συναλλαγῆς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ παρήγαγον τάξιν ἀνθρώπων, ἥτις ἀσκεῖ ἰδίας οἰκονομικὰς λειτουργίας. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων, ὁ τραχὺς περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν τοῦ ἀνθρώπου κατέστη ἀγὼν οἰκονομικὸς καὶ περίπλοκος, ἀσκῶν ἐπίδρασιν ἐπὶ παντὸς σπουδαίου σημείου τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἐπιδρᾷ δὲ σπουδαίως καὶ ἐπὶ τῶν τελουμένων ἐγκλημάτων.

ΚΩΝΣΤ. Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ

Α΄ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ (κλοπή, κλεπταποδοχή, ἀπάτη κλπ.).

Τὰ κατὰ τῆς περιουσίας ἐγκλήματα ἀποτελοῦσι μέγα μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τελουμένων ἐγκλημάτων. Ἐκ στατιστικῶν, ἃς ἔχομεν περὶ Γερμανίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἐπὶ μίαν δεκαετίαν καὶ εἰκοσαετίαν, δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1880 καὶ 1890-1900, βλέπομεν, ὅτι τὰ κατὰ τῆς περιουσίας ἐγκλήματα εἶνε τὰ 40—60 ο)ο τοῦ συνόλου τῶν τελουμένων ἐγκλημάτων (Bonger). α΄) Αἱ στατιστικαὶ καὶ δεικνύουσιν, ὅτι τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς περιουσίας εἶνε διάφορα ποσοτικῶς κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους, ἤτοι πλειότερα κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος, ὀλιγώτερα δὲ κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ θέρους. Οὕτω ὁ Laccassagne μελετῶν τὴν γαλλικὴν στατιστικὴν περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1827—1870 τελεσθέντων ἐγκλημάτων κατὰ τῆς περιουσίας παρατηρεῖ, ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν μηνῶν τοῦ χειμῶνος, ἤτοι Νοέμβριον, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον, ἐτελοῦντο ἀνὰ 16.000 ἐγκλήματα κατὰ τῆς περιουσίας, ἐνῷ καθ' ἕκαστον τῶν μηνῶν τοῦ θέρους, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, ἠλαττοῦντο, ἐτελοῦντο δηλαδὴ 13.000 τοιαῦτα ἐγκλήματα.

Τοιαύτη αὔξησις τῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς περιουσίας κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος παρετηρήθη καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ἰδίᾳ διὰ στατιστικῆς τῶν ἐτῶν 1883—1892.

Ἐκ πασῶν δὲ τῶν στατιστικῶν φαίνεται σταθερὰ καὶ βαθμιαία, λίαν δὲ σημαντική, τῶν εἰρημένων ἐγκλημάτων αὔξησις ἀπὸ τῆς θερμοτάτης τοῦ ἔτους ὥρας μέχρι τῆς ψυχροτάτης, ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν, ἐν Γαλλίᾳ μὲν κατὰ 23 ο)ο, ἐν Γερμανίᾳ δὲ κατὰ 28 ο)ο. Ἡ τέλεσις πλειοτέρων κατὰ τῆς περιουσίας ἐγκλημάτων κατὰ τὸν χειμῶνα ὀφείλεται εἰς τὴν μεγαλειτέραν οἰκονομικὴν πίεσιν πρὸς δαπάνας, ἣν ὑφίστανται τὰ ἄτομα. Διότι κατὰ τοὺς ψυχροτέρους μῆνας τοῦ ἔτους ὑπάρχουσι μάλιστα εἰς τὴν μεγάλην λαϊκὴν μᾶζαν τὸ μὲν ὀλιγώτερα πρὸς ἐργασίαν εὐκαιρίαι, τὸ δὲ καὶ αἱ βιωτικαὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκαι αὐξάνονται ἐπαισθητῶς διά τε τὴν τροφὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, διά τε τὴν θέρμανσιν καὶ τὸν φωτισμόν.

β') Ἐκ στατιστικῶν γενομένων ἐν πολλαῖς χώραις παρετηρήθη ἀναλογία τῆς τιμῆς τῶν σιτηρῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τῆς περιουσίας τελουμένων ἐγκλημάτων. Τοιαύτας δὲ στατιστικὰς ἔχομεν περὶ τῆς Γαλλίας (Lafargue), τῆς Ρωσσίας (Tarnowski), τῆς Ἀγγλίας καὶ Οὐαλλίας, τῆς Γερμανίας (v. Mayr Berg, Aschaffenburg). Ἡ τιμὴ τοῦ σίτου εἶνε γνώμων τῆς καθόλου οἰκονομικῆς καταστάσεως, τῶν οἰκονομικῶν ὅρων τῆς διαβιώσεως ἑνὸς λαοῦ καθ' ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον. Ἡ χρῆσις τοῦ ἄρτου ὑπὸ τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, τῆς μεγάλης δηλαδὴ μάζης εἶνε ἐξαιρετικῶς μεγάλη (Max May Aschaffenburg) καὶ ἡ αὔξησις τῆς τιμῆς τοῦ ἄρτου θίγει καιρίως τὴν κατωτάτην καὶ πολυπληθεστάτην τάξιν τῆς κοινωνίας. Ἐκ τῶν εἰρημένων στατιστικῶν ἔχομεν τρανὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ αὔξησις ἢ μείωσις τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐπιφέρει ἀνάλογον αὐξομείωσιν καὶ τῶν τελουμένων κλοπῶν, καὶ ὅτι αἱ μεταβολαὶ καὶ μεταπτώσεις εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν βιομηχανικὴν κίνησιν, ἀσκοῦσι μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν τέλεσιν τῶν ἐγκλημάτων.

Ἄλλαι στατιστικαὶ ἐμφαίνουσιν ἀναλογίαν τινὰ μεταξὺ τῶν μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων καὶ τῶν κατὰ τῆς περιουσίας τελουμένων ἐγκλημάτων (di Verce, Kurella). Ὅτε δηλαδὴ τὰ ἡμερομίσθια ἢ οἱ μισθοὶ αὐξάνονται, τὰ ἐγκλήματα τείνουσι νὰ μειωθῶσιν, ὑποβιβαζομένων δ' ἐκείνων ταῦτα τείνουσι ν' αὐξηθῶσιν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀναλογία τῶν ἡμερομισθίων πρὸς τὰς τελουμένας κλοπὰς δὲν εἶνε τόσον ἐμφανὴς ὡς ἡ τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν τελουμένων κλοπῶν.

γ') Ὅτι δὲ ἡ πενία μάλιστα ὠθεῖ εἰς τὸ ἔγκλημα δεικνύουσιν ἄλλαι στατιστικαί, καθ' ἃς αἱ πτωχότεραι τάξεις τῆς κοινωνίας εἶνε μᾶλλον ἐγκληματικαί, μία δὲ τῶν ἀκριβεστέρων τούτων στατιστικῶν, ἡ περὶ Ἰταλίας τοῦ Verce ὡς πρὸς τὰ ἔτη 1887—1889 δεικνύει, ὅτι τὰ 85—90 ο)ο τῶν καταδίκων ἀνῆκον εἰς τὴν πενεστέραν κοινωνικὴν τάξιν. Ἀλλ' οἱ ἐγκληματολόγοι δὲν ἀφῆκαν ἀνεξέταστον καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ἐπαγγέλματος πρὸς τὸ ἔγκλημα. Αἱ περὶ τούτου στατιστικαὶ διδάσκουσιν ἔν τινι μέτρῳ, ὅτι ἄτομα ἀσκοῦντα ἐπαγγέλματα ἐκ τῶν κάλλιον ἀμειβομένων εἶνε ὀλιγώτερον ἐγκληματικά, ἄνθρωποι δὲ ἀσκοῦντες ἐπαγγέλματα ἧττον προσοδοφόρα ῥέπουν μᾶλλον εἰς τὰ ἐγκλήματα (Bonger).

δ') Οἱ καθ' ἕξιν καὶ κατ' ἐπάγγελμα ἐγκληματίαι ἀποτελοῦσιν ἴσως τὸ 1)2 περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἐγκληματιῶν ἑκάστης χώρας. Τὰ ἐγκλήματα δὲ τούτων εἶνε ἀποκλειστικῶς σχεδὸν κατὰ τῆς περιουσίας· διότι εἶνε λωποδυσίαι, κλοπαί, διαρρήξεις, ἁπάται, κιβδηλεῖαι καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Κυριωτέρα αἰτία, ἥτις ἔρριψεν αὐτοὺς εἰς τὴν κατ' ἐπάγγελμα τοῦ ἐγκλήματος ἄσκησιν, εἶνε οἰκονομικοὶ λόγοι, καὶ ὅταν τὸ ἔγκλημα τού-

των ἐμφανῆ καὶ ἄμεσον αἰτίαν ἔχῃ ἀδυναμίαν ἢ ἐλάττωσιν χαρακτῆρος καὶ ἔμφυτον ἔτι. Διότι κατὰ κανόνα καλλίτερα οἰκονομικὰ θὰ ἐπέτρεπον βίον ὑγιεινότερον καὶ ἀγωγὴν σωματικὴν, πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κρείττονα, ὥστε νὰ μετριασθῶσιν ἡ δυσμενὴς προδιάθεσις καὶ τὸ ἐλάττωμα τῆς φύσεως. Ἀλλ' ὅταν οἱ γονεῖς εἶνε πένητες καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐργάζωνται νυχθημερὸν παραμελῶσι τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἀγωγὴν τῶν τέκνων των, ταῦτα ἐγκαταλελειμμένα περιπλανῶνται καὶ ἀλητεύουσι κατὰ τὰς ὁδοὺς, ἀποκτῶντα ἐλαττώματα γαγγραινώδη, ἐξ ὧν ἀναπτύσσεται ἡ κατ' ἐπάγγελμα τοῦ ἐγκλήματος ἄσκησις.

ε') Λίαν ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὸν πόλεμον (1914—1918) ἔτη αὔξησις τῆς ἐγκληματικότητος ἐν Γερμανίᾳ, ἕνεκα τῶν δυσμενῶν οἰκονομικῶν ὅρων τοῦ βίου. Εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου παρατηρεῖται κῦμα ἐγκληματικότητος διαρκῶς ἐξογκούμενον καὶ λαμβάνον τραμακτικὰς διαστάσεις κατὰ τὸ ἔτος 1923, καθ' ὃ ἔτος ἐξηυτελίσθη τὸ γερμανικὸν νόμισμα. Διότι τὸ μὲν 1919 κατεδικάσθησαν 348 χιλιάδες ἄτομα, τὸ δὲ 1921 πλειότερα, δηλαδὴ 651 χιλιάδες, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 80 ο)ο. Ἡ περαιτέρω πτῶσις τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος καὶ ἐπιδείνωσις τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος ἀνυψώνουν τῷ 1923 τὸν ἀριθμὸν τῶν καταδικαζομένων ἀτόμων ἔτι μᾶλλον, δηλαδὴ εἰς 823 χιλιάδας. Ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα σταθεροποίησις τοῦ μάρκου καὶ ἡ ἕνεκα ταύτης ἐπάνοδος εἰς τοὺς τακτικοὺς ὅρους τῆς οἰκονομικῆς διαβιώσεως ἐπήνεγκον μείωσιν τῆς ἐγκληματικότητος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ἔτει 1924 καταδικασθέντων κατέρχεται εἰς 696 χιλιάδας. Προϊούσης δὲ τῆς βελτιώσεως τῶν ὅρων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου κατὰ τὸ 1925, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς σχετικῶς εὐμενοῦς ἐξελίξεως τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας, ἔτι μᾶλλον ἐμειώθη ὁ ἀριθμὸς τῆς ἐγκληματικότητος, διότι τὸ ἔτος τοῦτο κατεδικάσθησαν 575 χιλ. ἄτομα. Ἐὰν δὲ ὑπολογίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν καταδικασθέντων ἐπὶ ἑκάστης ἑκατοντάδος χιλιάδων κατοίκων τοῦ πληθυσμοῦ βλέπομεν, ὅτι τῷ μὲν 1921 οὗτος ἦτο 1353, τὸ δὲ 1923 ἀνῆλθεν εἰς 1693, τῷ 1924 ἐμειώθη εἰς 1494 καὶ τῷ 1925 κατέβη εἰς 1217 ἄτομα ἐπὶ 100.000 κατοίκων τοῦ πληθυσμοῦ.

στ') Εἰς τὴν αὔξησιν τῶν ἐγκλημάτων συντελεῖ πολὺ καὶ ἡ σύγχρονος οἰκονομικὴ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας, καθ' ἣν ἡ παραγωγὴ γίνεται ὑπὸ μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ διοίκησις τῆς ἐργασίας τῶν πολλῶν περιελθοῦσα εἰς χεῖρας ὀλιγίστων ἀτόμων ἀπετέλεσεν ὀλιγαρχίαν οἱονεὶ τυραννικήν. Ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις τῶν ἐπιχειρήσεων ἔχει ὡς ἐπακόλουθον καὶ τὴν ἀστάθειαν τῶν βιομηχανιῶν. Αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις τελούμεναι διὰ τελειοτέρων μηχανημάτων καὶ μεγάλων χρηματικῶν κεφαλαίων αὐξάνουσι βεβαίως τὴν καταγάλωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ δυνάμεναι πολλάκις νὰ καθορίσωσιν ἐκ τῶν προτέρων τὸ μέγεθος τῆς ζητήσεως τῶν προϊόντων αὐτῶν παράγουσιν ἐνίοτε τόσον πολλὰ ὅσα δὲν δύνανται κατόπιν νὰ διαθέσωσιν· ὅθεν ἀπέρχεται ἡ πτώχευσις αὐτῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων, ὧν ἕνεκα μέγιστος ἀριθμὸς ἐργατῶν παραμένει ἄνευ ἐργασίας. Ἐπακολουθεῖ κατ' ἀνάγκην μεγάλη καὶ δυσανάλογος προσφορὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἐλάττωσις τῶν ἡμερομισθίων καὶ οὕτω ταπεινοῦται ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας. Ἕνεκα τῆς ὀργανώσεως ταύτης τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις συχνάκις διαδέχονται ἀλλήλας περίοδοι εὐτυχίας καὶ δυστυχίας ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ αἱ κρίσεις αὗται διαρκῶς ἐπεκτείνονται εἰς εὐρυτέρας οἰκονομικὰς περιφερείας καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονομίαν. Οὕτω δὲ ἡ αὔξησις τῆς ἀνεργίας καὶ αἱ διαδοχικαὶ κρίσεις εἶνε λίαν συντελεστικαὶ εἰς τὴν ἐγκληματικότητα, ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως. Ἀμέσως μὲν, διότι τὸ φοβερὸν φάσμα τῆς πείνης καὶ τῆς ἀθλιότητος κλονίζει καὶ τοὺς ἰσχυροτέρους χαρακτῆρας,

ἐμμέσως δὲ, διότι ἡ πενία συνεπάγεται διατροφὴν ἀνεπαρκῆ, ἀνθυγιεινὴν κατοικίαν καὶ νοσηρότητα εἰς τὴν μεγάλην μᾶζαν τοῦ λαοῦ. Ἐκ τούτου ἡ πρὸς ἐργασίαν ἱκανότης ἐλαττοῦται, τὰ τέκνα τῶν ἀπόρων γίνονται καχεκτικὰ καὶ οἱ γονεῖς καταθλιβόμενοι ἐκ τῆς δυστυχίας ζητοῦσι πολλάκις προσωρινὴν λήθην εἰς τὸν πότον, ὅστις συνεφέλκεται τὴν μείζονα πενίαν, νοσηρότητα καὶ δυστυχίαν. Οὕτω δὲ παρακμάζει ἡ οἰκογένεια, ὁ πυρὴν καὶ ἡ βάσις τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

Οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι τῆς διαβιώσεως τῶν ἀτόμων δὲν ἐπιδρῶσι μόνον ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς περιουσίας, ἅτινα ὡς ἐλέχθη εἶνε τὰ δύο ἢ τρία πέμπτα τοῦ συνόλου τῶν τελουμένων ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν ἐγκλημάτων.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΒΙΑΙΟΤΗΤΟΣ

Τὰ ἐγκλήματα τῆς βιαιότητος εἶνε μεγάλη κατηγορία ἐγκλημάτων, ἀποτελοῦντα περίπου τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦ συνόλου τῶν τελουμένων ἐγκλημάτων. Παλαιότεραι καὶ νεώτεραι στατιστικαὶ, ἃς συνέταξαν περὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας διάφοροι ἐπιστήμονες, ὡς ὁ Lafargue, ὁ Enrico Ferri καὶ ὁ Aschaffenburg, δεικνύουν, ὅτι εἰς ἐποχὰς οἰκονομικῆς εὐτυχίας ἐπιφαίνονται τὰ ἐγκλήματα τῆς βιαιότητος καὶ τὰ κατὰ τῶν προσώπων, τραύματα δηλαδὴ, προσβολαὶ τιμῆς, ἀντίστασις κατὰ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους, διατάραξις τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ ὅσα ἄλλα ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ οἰνοπνεύματος. Διότι εἰς ἐποχὰς οἰκονομικῆς εὐημερίας οἱ ἄνθρωποι πλειότερον συνέρχονται εἰς διασκεδάσεις, αἵτινες κατὰ κανόνα γίνονται διὰ θυσίας εἰς τὸν βάκχον. Ἀλλ' ἡ βακχεία καταλήγει εἰς συγκρούσεις, εἰς βίαν κατὰ προσώπων, φθορὰν προσώπων τε καὶ πραγμάτων. Δυστυχῶς δ' ὅταν παρέλθωσιν αἱ εὐτραφεῖς ἀγελάδες καὶ ἐπέλθωσιν αἱ ἰσχναὶ, τὰ ἐγκλήματα ταῦτα, ἅτινα ηὐξήθησαν ἐν ἐποχῇ τῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας δὲν μειοῦνται κατὰ τὰς οἰκονομικὰς δυσπραγίας καὶ κρίσεις. Ὅτε ὁ βίος εἶνε εὐθηνὸς καὶ οἱ μισθοὶ ὑψηλοὶ, γίνεται ἐθισμὸς πρὸς τὴν διασκέδασιν καὶ τὸν πότον, διότι αἱ πρὸς τοῦτο δαπάναι εἶνε πρόχειροι· ἀλλ' ἡ κτηθεῖσα ἕξις τοῦ πότου δὲν ἀποβάλλεται κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐνδείας καὶ οἱ ἄνθρωποι τότε κλέπτουσιν, ἵνα πίνωσιν.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΗΘΩΝ

Καὶ τούτων πολλὰ ἔχουσιν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐγγυτέραν ἢ ἀπωτέραν αἰτίαν τὴν οἰκονομικὴν ἔνδειαν· ἐκ πρώτης κ. χ. ἐνίοτε παρεκωλύθη ἡ τέλεσις νομίμου γάμου ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἢ ἐπῆλθεν ἐξάρτησις τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ οἰκονομικῶς εὐρωστοτέρου ἀνδρὸς, ἐργοδότου καὶ ἄλλων.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

Τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα εἶνε μὲν σπάνια ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πληθὺν τῆς καθ' ἡμέραν ἐγκληματικότητος, ἀλλ' ὅμως ἔχουσι μεγάλην σημασίαν ὡς ἐπιφέροντα δεινοὺς κραδασμοὺς καὶ σάλους ἐν τοῖς λαοῖς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τὸ πλεῖστον συμβάλλουσιν οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι. Διότι τὰ ἐγκλήματα ταῦτα τείνουσι μὲν εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν καθεστώτων, ἀλλὰ συνήθως τελοῦνται ἕνεκα οἰκονομικῆς καχεξίας, ἧς ἐπιδιώκουσι τὴν βελτίωσιν.

Ἐκ τῶν ἄνω λοιπὸν λεχθέντων ἐδείχθη, ὅτι τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῶν τελουμένων ἐγκλημάτων ἄλλοτε μὲν ἀμέσως, ἄλλοτε δὲ ἐμμέσως, ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἐκ τῆς ὑπαρχούσης οἰκονομικῆς καταστάσεως.

Β'

Εἰς τὸ προηγούμενον ἄρθρον ἡμῶν ἐδείξαμεν ποίαν καὶ πόσην ἐπίδρα-

σιν ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς ἐγκληματικότητος ἡ καλὴ ἢ κακὴ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ ἀτόμου ἢ ἡ τῆς κοινωνίας ἐν ἢ τὸ ἄτομον ζῇ. Μία ὅμως μερὶς ἐπιστημόνων, δηλαδὴ οἱ περὶ τὸν Lombroso ἐγκληματολογοῦντες ἀνθρωπολόγοι φρονοῦσιν, ὅτι ἡ πρὸς τὸ ἔγκλημα ροπὴ τῶν ἀνθρώπων παραμένει ἡ αὐτὴ κατά τε τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα, κατὰ τὰς οἰκονομικῶς καλὰς καὶ τὰς κακὰς χρονικὰς περιόδους, μόνον δὲ ὁ τρόπος τῆς πραγματώσεως καὶ μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τῶν ἐγκλημάτων παραλλάσσει, ὡς ἡ θάλασσα, ἡ ὁποία περιέχει τὸ αὐτὸ ποσὸν ὕδατος παρὰ τὴν ἄμπωτιν καὶ τὴν πλημμυρίδα. Κατὰ τοὺς ἐπιστήμονας τούτους, ἡ πενία δὲν εἶνε ἡ ἀφορμὴ καὶ ἡ αἰτία τῶν ἐγκλημάτων. Καὶ ἡ μεγίστη πενία καὶ ἡ ἐγκληματικότης ἀμφότεραι εἶνε ἐπακόλουθα τῆς κατωτερότητος τῆς προσωπικότητος, τῆς ἀδυναμίας τοῦ χαρακτῆρος. Κατὰ τὴν σχολὴν τοῦ Λομπρόζο, κυρία αἰτία τῶν ἐγκλημάτων εἶνε ἡ ἐκ γενετῆς κατωτέρα προσωπικότης, ἡ ἐκ γενετῆς ἠθικὴ ἀνωμαλία τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ ἐγκληματικότης κυρίως βλαστάνει ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐκφυλίσεως, ὅτι δηλαδὴ μέγας ἀριθμὸς ἀτόμων ἔχει προδιάθεσιν εἰς τὸ ἔγκλημα, δηλαδὴ γεννᾶται ἔχων σωματικὴν καὶ ψυχικὴν μειονεξίαν, ἧς ἕνεκεν εὐχερέστατα ἐγκληματεῖ. Ἡ τοιαύτη βεβαίως προδιάθεσις ὡρισμένων ἀτόμων εἰς τὸ ἔγκλημα, ἡ τοιαύτη σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐκφύλισις εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀτόμου. Ταύτην λοιπὸν λίαν συνήθως προκαλοῦσιν οἱ δυσμενεῖς οἰκονομικοὶ ὅροι τῆς διαβιώσεως τῶν ἀτόμων, ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν ἐξαθλίωσις καὶ πενία. Ὅταν λοιπὸν ὑποστηρίζωμεν, ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι τοῦ βίου ἐπιδρῶσι σπουδαίως πρὸς αὔξησιν τῆς ἐγκληματικότητος, οὐδόλως ἀνατρέπομεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπιρρωνύομεν τὴν θεωρίαν τοῦ Λομπρόζο. Δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι ἐκ γενετῆς ἐγκληματίαι, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐξηγοῦμεν καὶ διατὶ εἶνε ἐκ γενετῆς ἐγκληματίαι.

Ἂν μὲ βλέμμα κριτικὸν ἐπισκοπήσωμεν τὰς γνώσεις ἃς ἀρυόμεθα ἐκ τῶν στατιστικῶν τῶν διαφόρων χωρῶν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἀσκοῦσι τὰ διάφορα αἴτια ἐπὶ τῆς ἐγκληματικότητος θὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐκ πάντων τούτων πλειότερον συμβάλλουσιν οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι καὶ δεύτερον αἱ πρὸς τὸν Βάκχον καὶ τὰ οἰνοπνευματώδη ποτὰ θυσίαι. Διότι οἱ δυσμενεῖς οἰκονομικοὶ ὅροι οὐ μόνον διὰ κατ' εὐθεῖαν ἐπιδράσεως ἄγουσιν πλειότερα ἄτομα εἰς τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐμμέσως παράγουσιν ἢ ἐπιτείνουσι τὰ ἀνθρωπολογικὰ αἴτια τοῦ ἐγκλήματος, δηλαδὴ τὰς ἰδιότητας τῆς προσωπικότητος, αἵτινες φέρουσι τὸ ἄτομον εἰς τὸ ἔγκλημα. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν τοῦτο, καθ' ὃ ἡ ἐγκληματικότης ἐξαρτᾶται τόσον πολὺ ἐκ τῶν οἰκονομικῶν ὅρων τῆς διαβιώσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας εἶνε λίαν εὐφρόσυνον, διότι κατὰ τῶν οἰκονομικῶν αἰτίων τῶν ἐγκλημάτων δὲν εἰμεθα ἄοπλοι. Ἔχομεν μέσα τινά, ἵνα καταπολεμήσωμεν αὐτά.

Λοιπὸν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια προωθεῖ εἰς τὸ ἔγκλημα καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς ἐποχὰς οἰκονομικῆς δυσπραγίας καὶ ἀνεχείας αὐξάνονται τὰ ἐγκλήματα τῆς κλοπῆς, δὲν πρέπει νὰ ἀγώμεθα εἰς συμπεράσματα ἀτόπου οἴκτου καὶ αἰσθηματολογίας. Λόγος τῆς ὡς ἐλέχθη αὐξήσεως τῶν κλοπῶν δὲν εἶνε πάντοτε ἡ στέρησις τροφῆς καὶ τῶν ἀναγκαίων πρὸς συντήρησιν· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Μεταξὺ τῶν κλεπτῶν καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἀπατεώνων πολὺ ὀλίγοι εἶνε οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης. Ἡ μεσαία τάξις τῆς κοινωνίας, ἐπειδὴ εἶνε ἡ τάξις τῶν σταθερωτέρων καὶ ὑγιεστέρων ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ παραδόσεων, καίτοι οἰκονομικῶς ἐδοκιμάσθη πολὺ πλειότερον τῆς τε ἐργατικῆς καὶ τῆς τῶν βιομηχάνων, μεγαλεμπόρων κλπ. (διότι εἶχε καὶ ἀνάγκας πλειοτέρας καὶ ἔσοδα σχετικῶς ὀλιγώτερα), ὅμως

ἔβωκε πολὺ μικρότερον ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων καὶ εἰς ἐγκληματίας καὶ εἰς πόρνας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας κοινωνικὰς τάξεις.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας οἱ ἄνθρωποι αὐξάνουσι τὰς δαπάνας αὐτῶν πρὸς διασκεδάσεις, μάλιστα δὲ εἰς ἐπιβλαβεῖς καὶ ἀνθυγιεινάς, καὶ πρὸς πολυτελῆ ἀμφίεσιν. Αἱ ἐργάτιδες θέλουσι μεταξίνας περικνημίδας, αὐτοκινητοδρομίας, τὰ κινηματοθέατρα καὶ τὰς ἱπποδρομίας καὶ οἱ ἐργάται τὰς συναναστροφὰς καὶ τὸν πότον οἴνου ἢ οἰνοπνευματωδῶν. Ὅταν ὅμως αἰφνιδίως ὑφωθῶσιν αἱ τιμαὶ τῶν τροφίμων ἢ πέσωσι τὰ ἡμερομίσθια, τότε ἡ μεγάλη μᾶζα τῶν ἀνθρώπων, ἥτις δὲν συγκροτεῖται ἐξ ἡρώων, ἐξ ἰσχυρῶν προσωπικοτήτων, ἀλλ' ἐκ τῶν συνήθων ἀκρατῶν καὶ ἐπιπολαίων ἀτόμων, δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ τὰς διὰ τὰς κακὰς ἕξεις καὶ ἀπολαύσεις δαπάνας, καὶ διὰ τοῦτο αὐξάνει ἡ πορνεία καὶ τὰ τυχηρὰ παίγνια καὶ τελοῦνται κλοπαὶ καὶ ἁπάται, μάλιστα δὲ ὑπὸ τῶν νεαρῶν ἐργατῶν, οἵτινες ἔχουσιν οἰκογενειακὰς καὶ οἰκονομικὰς ὑποχρεώσεις πολὺ ὀλιγωτέρας ἢ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ οἰκογενειάρχαι ἐργάται. Τελοῦσι δὲ ἐγκλήματα εὐχερέστερον τὰ νεαρώτερα πρόσωπα, διότι αἰσθάνονται καὶ ἐντονωτέραν τὴν ἔφεσιν πρὸς τὰς ἀπολαύσεις καὶ δὲν ἔχουσι προσωπικότητα τοσὸν σταθερὰν ὡς οἱ πρεσβύτεροι, ἵνα κάλλιον ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τοῦ πειρασμοῦ. Κύριος λοιπὸν συντελεστὴς καθορίζων, ἂν ὁ ἄνθρωπος θὰ περιπέσῃ εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἀτιμίας, εἶνε ἡ προσωπικότης καὶ ὁ χαρακτήρ. Τοῦτο, ἄλλως τε, δείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ὁ πολὺς πλοῦτος καὶ αὐτὸς γίνεται αἰτία ἐγκληματικότητος, ἀκολασίας καὶ διαφθορᾶς. Μὴ συνοδευόμενος ἀπὸ γρανιτώδη ἠθικὸν χαρακτῆρα ἄγει εἰς κορεσμὸν ἀπολαύσεων, εἰς καταχρήσεις, διαστροφὰς καὶ ὁ κόρος γεννᾷ τὴν ὕβριν, ἥτις κατὰ τὴν ὑγιᾶ τοῦ Πλάτωνος κρίσιν εἶνε σπουδαία αἰτία ἐγκλημάτων. Καὶ κατὰ τὸν λυρικὸν «τίκτει κόρος ὕβριν ἀνδράσιν οἷς νόος οὐκ ἔστιν ἄρτιος».

Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ αἱ ἐποχαὶ τῆς πενίας αὐξάνουσι τὰς κλοπὰς καὶ γίνονται αἰτία πρὸς τέλεσιν πλειοτέρων ἐγκλημάτων οὐδεμίαν λιποψυχίαν πρέπει νὰ δείξωμεν ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τοῦ ἐγκλήματος. Ὅσῳ πλειότερον ἡ προσωπικότης φέρεται πρὸς τὸ ἔγκλημα, διότι πιέζεται πλειότερον ὑπὸ τοῦ πειρασμοῦ, τόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς τιμωρίας καὶ ἐνδεχομένως ἀμειλίκτου ἐκτελέσεως αὐτῆς θὰ στυλώσωμεν καὶ θὰ περισώσωμεν τὴν κλυδωνιζομένην προσωπικότητα. Διότι γνωρίζομεν, ὅτι ὁ φόβος τῆς τιμωρίας εἶνε ἂν μὴ τὸ εὐγενέστερον, ὅμως δραστικώτατον μέσον προλήψεως τῆς ἐγκληματικότητος.

Ἀλλ' ἡ καταστολὴ τῶν ἐγκλημάτων δὲν ἀρκεῖ μόνη. Ἔργον σώφρονος πολιτικῆς κατὰ τοῦ ἐγκλήματος εἶνε νὰ ἀπομακρύνωμεν ἢ νὰ ἀμβλύνωμεν, ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερον τὴν δυσμενῆ ἐπίδρασιν τῶν αἰτίων, ἅτινα προκαλοῦσι τὴν τέλεσιν τῶν ἐγκλημάτων. Πρέπει ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ μετριάσωμεν, ἰδίᾳ εἰς ἐποχὰς μεγάλων οἰκονομικῶν κρίσεων, τὴν μεγίστην ἀθλιότητα καὶ δυστυχίαν, ἥτις δύναται πολλοὺς νὰ ὠθήσῃ εἰς τὸ ἔγκλημα. Διότι οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶνε ἐφωδιασμένοι μὲ γρανιτώδη χαρακτῆρα καὶ ἄκαμπτον ἀρετήν, οὐδὲ ἔχουσι κρίσιν ἐαθυτέραν, ἀλλ' εἶνε ἐπιπόλαιοι καὶ ἀκρατεῖς.

Ἀσθένειαι καὶ ἀτυχήματα κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ γῆρας καὶ αἱ ἀναπόφευκτοι ἀνεργίαι, δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἐπαίτου καὶ τοῦ ἐγκληματίου καὶ τὸν φιλοπονώτερον καὶ τιμιώτερον ἐργάτην. Εἶνε λοιπὸν ἀπαραίτητος ἡ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων κατὰ τῶν ἀτυχημάτων τῆς ἐργασίας, κατὰ τῶν ἐπαγγελματικῶν νοσημάτων, τῶν ἄλλων νόσων, τῆς μητρότητος, τοῦ γήρατος καὶ θανάτου. Ἀλλὰ χρειάζεται ὑψίστην περίσκεψιν καὶ ἐπιμέλειαν ἡ ὀργάνω-

σις καὶ λειτουργία τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων. Διότι ἡ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐφορμογὴ εἶνε λίαν ἐπισφαλής. Πολλαχοῦ ἔνθα ἐλειτούργησεν ὁ θεσμὸς τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων ἐξεφυλίσθη. Οὐχὶ πραγματικοὶ ἐργάται, ἀληθῶς δὲ πάσχοντες ἢ παθόντες, ἀλλὰ κηφῆνες ἐπιτήδειοι ἀπομυζῶσι βοηθήματα, ἐμεταλλευόμενοι ἀσυνειδήτως τὰς ἀτελείας καὶ ἐπιεικείας τὰς συναφεῖς πρὸς τὴν φύσιν θεσμοῦ λεπτοῦ καὶ φιλανθρώπου ὡς ὁ τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων. Παράσιτοι κηφῆνες, καθ' ὑπόκρισιν ἀσθενοῦντες, ἀπομυζῶσι τοὺς πόρους τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων ἐν ραστώνῃ. Ἡ διοίκησις καὶ λειτουργία τοιούτων ὀργανισμῶν ἐνέχει πλὴν τούτου μεγάλην σπατάλην, καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις αἵτινες ἐλειτούργησαν μᾶλλον ἔβλαψαν τὴν ἠθικὴν τῶν ἐργατῶν, διότι πολλοὺς τιμίους καὶ φιλοπόνους ἐργάτας ὤθησαν εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν διὰ μέσων ψευδῶν καὶ ἀπατηλῶν.

Ἕτερον μέτρον σωτήριον θὰ ἦτο ἡ ἐπίβλεψις καὶ ἡ ρύθμισις τῆς ἐργασίας, κρατική τε καὶ διεθνής, ὥστε νὰ μετριασθῇ ἡ ὑπερπαραγωγὴ ἀχρησιμοποιήτων προϊόντων καὶ αἱ μεγάλαι ἀπώλειαι τούτων, μετριασθῇ δὲ ἡ ἀστάθεια τῶν βιομηχανιῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς μὴ τοιαύτης ρυθμίσεως παράγεται πληθώρα ὡρισμένων προϊόντων, ἅτινα καταστρέφονται εἰς τινας χώρας, ἐνῷ ἄλλαι στεροῦνται τῶν προϊόντων τούτων. Πρέπει νὰ προλάβωμεν τὴν σπατάλην τῶν κεφαλαίων, τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἀνεργίαν. Ἀλλὰ σπουδαιοτέρα εἶνε ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ἐνδιαφέρει ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, διότι αὕτη δὲν εἶνε ἁπλοῦν ἐμπόρευμα ἢ ἀντικείμενον ἐμπορίας. Πρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἱκανότητα καὶ ἐπιτηδειότητα τῶν ἐργατῶν καὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν εἰς ἀνέτους καὶ ὑγιεινὰς κατοικίας, τὴν παροχὴν οἰκονομικῶν συσσιτίων, τὴν ἵδρυσιν γραφείου ἀναγκαστικῶν ἀποταμιεύσεων, νὰ θεσπίσωμεν τὴν πληρωμὴν τῶν ἐργατῶν οὐχὶ κατὰ Σάββατον, ἀλλ' εἰς πλείονας διαφόρους ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος, νὰ ἱδρύσωμεν ταμεῖα κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας, κεντρικὰ ταμεῖα ἀσφαλείας χαλάζης καὶ παγετῶν, πυρός, δι' ὧν ἐξασφαλίζομεν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος. Διὰ τῶν μέτρων τούτων δύναται νὰ σωθῇ ἀπὸ τοῦ ἐγκλήματος μέγα μέρος ἀνθρώπων, ἤτοι τὰ ἄτομα τῆς ταλαντευομένης ἠθικῆς, τὰ ὁποῖα, ὅταν πιεσθῶσι πολὺ ὑπὸ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀνάγκης, ὑποκύπτουσιν εἰς τὸ ἔγκλημα.

Τὴν πάλην κατὰ τῶν οἰκονομικῶν αἰτίων τῆς ἐγκληματικότητος δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ περαιτέρω. Δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ κομμουνισμοῦ. Θὰ ἦτο ἀνόητον νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι θὰ ἐξαλείψωμεν τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ἀπάτην διὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ἂν δηλαδὴ ἰσοπεδώσωμεν τεχνικῶς τὰς περιουσίας καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἕκαστος ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ ἐπαρκὲς εἰσόδημα πρὸς ἄνετον διαβίωσιν, ἵνα οὕτω μὴ ἐγκληματήσῃ. Πρόκειται περὶ καθαρᾶς φαντασιοπληξίας. Ἡ ἱκανότης, ἡ προβλεπτικότης, ἡ ἐγκράτεια, ἡ ἁπληστία εἶνε ἀπείρως διάφοροι εἰς τὰ διάφορα ἄτομα καὶ οὐδεὶς θὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἴδιον, ἀλλὰ θὰ ἐπιθυμήσῃ ἀμέσως καὶ τὸ ἀλλότριον (Aschaffenburg).

Χ. Γ. Γαρδίκας

ΙΣΠΑΝΟΙ ΚΑΙ ΒΡΕΤΤΟΝΟΙ

(ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΝΤΟΣ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΗΣ)

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΝΤ' ΟΡΣ

ΠΟΙΟΣ Ο ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΒΡΑΔΥΝΗΣ, ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΝΤ' ΟΡΣ

Ὅπως ἄλλοτε ἡ Ἱσπανία ὡμίλει διὰ τῆς φωνῆς τοῦ Μιχαὴλ ντὲ Οὐναμοῦνο, σήμερον ὁμιλεῖ διὰ στόματος τοῦ Εὐγενίου ντ' Ὄρς, εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλ' ἡ ὁμιλία αὐτὴ εἶνε ἐντελῶς διαφορετική. Ἐνῷ δηλαδή, ὁ παλαιὸς Ἱσπανὸς προφήτης, χαμένος πλέον σήμερον μέσα εἰς τὰς μετριότητας μᾶς δημαγωγικῆς καὶ ἀσταθοῦς πολιτικῆς, ἐδίδασκε συγχρόνως τὸν μυστικισμόν, τὸν ἐμπειρισμὸν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἀναρχίας, ὁ νέος φιλόσοφος Εὐγένιος ντ' Ὄρς διδάσκει τὸν ὀρθὸν λόγον, τὴν ἀρχὴν καὶ τοὺς κλασσικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὡραιότητος. Κανένα ἔργον δὲν θὰ ἦτο πλέον εὐπρόσδεκτον ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Εὐγενίου ντ' Ὄρς τῆς Ἱσπανικῆς Ἀκαδημίας, ὑπὸ τὸν Ἀθηναϊκὸν οὐρανὸν ὅπου ἡ οἰκογένεια εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν αἱ ἰδέαι του εὗρε μίαν ἡμέραν τὴν τόσον φωτεινήν της κοιτίδα.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΝΤ' ΟΡΣ

Ἐξ ἄλλου αἱ Ἀθῆναι καὶ οἱ Δελφοί, πρὸ τριετίας μόλις, εἶδον τὸν Εὐγένιον ντ' Ὄρς ἐρχόμενον ὡς εὐσεβῆ προσκυνητή των. Ὁ Ἱσπανὸς Ἀκαδημαϊκὸς ἀφικνούμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡμίλει περὶ τοῦ τόπου του νὰ κάμῃ μίαν προσωπικὴν διδασκαλίαν παρομοίαν ἐκείνων ποὺ ἤκμασαν εἰς τὰς ὄχθας τῆς Μεσογείου, εἰς τὴν Βαρκελώνην τῆς Καταλανίας, διὰ νὰ ἐπεκταθοῦν ἀλληλοδιαδόχως αὐξάνουσαι καὶ τὸ στάδιον τῆς ἐπιρροῆς των.

Ποιητὴς καὶ νομοθέτης ὁ Εὐγένιος ντ' Ὄρς, εὑρέθη οὕτω ὁ ἱδρυτὴς ἑνὸς ἀρχαίου ἄστεως. Ἡ Καταλανία τὸν εἶδε νὰ τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς πρὸ τοῦ 1914, ὡσὰν ἕνα ἔφηβον παιδαγωγικὸν δικτάτορα, ὁ ὁποῖος παραλλήλως πρὸς τὴν δρᾶσιν του ταυτην ὕμνησε τὰς ὡραιότητας καὶ χάριτας τῆς πατρίδος του εἰς τὸ μιθυστόρημά του «Μπὲν Πλσνᾶτο», (ὁ Καλοφυτευμένος) καὶ ἐρρύθμισε τὴν ἀθροιστικὴν ζωὴν εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τοῦ «Γκρόσαρι» ὅπου μετέτρεπε τὴν μεταφυσικὴν κλίσιν εἰς φιλοσοφικὰ ἔργα, παρόμοια ἐκείνων ποὺ φέρουν τὸν τίτλον «Θρησκεία καὶ Ἐλευθερία» καὶ «Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος τῆς Ἠλείας».

Ἀργότερα ὁλόκληρος ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Ἱσπανία τῆς Ἀμερικῆς ἐδιάβασαν τὸν «Γκλοζάριο» καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς πολιτικῆς τραγωδίας τοῦ «Γουλιέλμου

Τέλ» ποὺ τοὺς ἔδωσεν ὁ Εὐγένιος ντ' Ὄρς, καθὼς καὶ ἕνα τύπον νέου φιλοσοφικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλλεν εἰς Μπουένος Ἄϋρες κατὰ τὸ 1921 ὑπὸ τὸν τίτλον «Διδασκαλία τοῦ πνεύματος», ὑφ' ἂν ἐδημοσίευσε τὰ σχετικά του δοκίμια.

Τὰ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκδοθέντα φιλολογικὰ καὶ τεχνοκριτικὰ ἔργα τοῦ Εὐγενίου ντ' Ὄρς «Θόλος τῆς Μοναρχίας», «Βοτανικὸς Κῆπος», «Ὁ μέγας Ἅγιος Χριστόφορος», τὸ «Μουσεῖον τοῦ Πραντό, τοῦ Γκόγια, τοῦ Σεζὰν τοῦ Πικασσὸ» καὶ ἡ σειρὰ τῶν μαθημάτων του εἰς τὰς Σχολὰς τοῦ Λούβρου καὶ τῆς Ζηρίχης, κατατάσσουν τὸν Εὐγένιον ντ' Ὄρς, μεταξὺ τῶν κορυφαίων διανουμένων καὶ τεχνοκριτῶν τῆς ἐποχῆς.

Τὰ προαναφερθέντα ἔργα τοῦ διαπρεποῦς Ἰσπανοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ συνεργάτου τῆς «Βραδυνῆς», ἠκολούθησεν ἡ ἔκδοσις μιᾶς τριλογίας του, τὴν ὁποίαν ἤρχισε διὰ τῆς «Ζωῆς τοῦ Γκόγια». Τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Εὐγενίου ντ' Ὄρς «Φερδινάνδος καὶ Ἰσαβέλλα, Καθολικοὶ Βασιλεῖς τῆς Ἱσπανίας», ἀποτελοῦν φιλολογικὸν γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ σπουδαιότης θὰ σχολιασθῇ ἀναμφιβόλως προσεχέστατα, τείνει νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ διὰ μέσου ἑνὸς εἴδους βιογραφικῆς ἐποποιΐας, εἰς μίαν «Ζωὴν τοῦ Σωκράτους» ποὺ θὰ δείξῃ πάλιν τὸν οὐσιώδη ρόλον τὸν ὁποῖον παίζει ἡ ἑλληνικὴ ἔμπνευσις εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Εὐγενίου ντ' Ὄρς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ «Βραδυνὴ» εἶνε εὐτυχὴς συντελοῦσα εἰς τὴν πνευματικὴν προσέγγισιν τοῦ διασήμου Ἰσπανοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία εἶνε τρόπον τινὰ ἡ χώρα τῆς ἐκλογῆς του.

Εἰς τὴν πρόσφατόν του «Ἱστορίαν τῆς Ἱσπανίας», ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς κ. Λουὶ Μπερτρὰν, λέγει μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ ἱσπανικὸς λαός, ὁ ὁποῖος ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀπεχθάνεται τὴν ἑνότητα, τείνει εἰς τὴν διασπορὰν, ὡς μαρτυροῦν καὶ τὰ πρόσφατα γεγονότα τῆς Καταλανίας, ἐξ ὧν ἀποφαίνεται καθαρὰ τὸ διαχωριστικὸν πνεῦμα ποὺ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν Καταλάνων. Ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς παρέχει ὡς ἐξήγησιν τούτου, τὸ ὅτι ὁ ἱσπανικὸς λαὸς ἔχει ἀνάγκην μιᾶς μοναρχίας, ἔστω καὶ ξένης, ἀφοῦ μόνον αὕτη θὰ ὑπέσχετο νὰ καταστείλῃ τὰ ἐξημμένα πάθη τῶν ἐσωτερικῶν ἀνταγωνισμῶν, ἀπὸ τὰς συνεπείας τῶν ὁποίων ταλαιπωρεῖται ἡ χώρα ἀφ' ὅτου ἐστερήθη μονάρχου.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἱσπανίας» ὑπὸ τοῦ κ. Μπερτρὰν, εἶχα τὴν τιμὴν νὰ παρακαθήσω εἰς γεῦμα ἐκλεκτοῦ ὁμίλου διανουμένων, εἰς τὸ ὁποῖον συμμετεῖχε καὶ ὁ Γάλλος αὐτὸς ἀκαδημαϊκός. Εἰς δεδομένην στιγμὴν ἡ συζήτησις περιεστράφη γύρω ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα τοῦ κ. Μπερτράν. Ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς γνώμης μου ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἔλαβα τὴν εὐκαιρίαν νὰ δηλώσω εἰς τὸν ἱστοριογράφον ὅτι συνεφώνουν ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων του εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἱσπανίας».

Τὸ χαρακτηριστικὸν πάσης ἐθνικῆς ἑνότητος, ὅπως μᾶς ἐδίδαξεν ἡ ἀντιμετώπισις τῆς πραγματικότητος εἰς τὴν πατρίδα μου, εἶνε ἡ ὑπόκρυψις εἰς τὰς πτυχὰς τῆς πραγματικότητος ταύτης μιᾶς βασικῆς τάσεως πρὸς τὴν ἀποσύνθεσιν. Ἡ τάσις αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπερνικηθῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν παρὰ μόνον διὰ μέσων ξένων πρὸς τὴν ἀσυναίσθητον θέλησιν τοῦ λαοῦ μας, καὶ δυναμένων νὰ καταστείλουν τὰς ἀντιστάσεις, τὰς ὁποίας τὸ λαϊκὸν ἔνστικτον προβάλλει εἰς τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα τῆς χώρας. Τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο ἔνστικτον, ποὺ ὑπάγεται εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, δὲν δύναται νὰ ὑπερνικηθῇ παρὰ διὰ τῆς βίας ἢ δι' ἑνὸς ἰδεώδους ἀνταποκρινομένου εἰς τοὺς πνευματικοὺς νόμους καὶ τὸ ὁποῖον ἰδεῶδες πηγάζει ἀπὸ κάθε ἄλλους παρὰ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς κόλπους. Μὲ ἄλλους δηλαδὴ λόγους, ἡ ἐθνικὴ μας ἑνότης μένει πάντοτε ἀρκετὰ ἀβέβαια, ἐκτὸς ἂν φροντίσῃ νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ ἡ πυγμὴ ἡ ὁποία ὅμως ὑποδουλώνει.

Τὴν ἑπομένην τοῦ γεύματος περὶ τοῦ ὁποίου σᾶς ὡμίλησα, καὶ ὅπου πα-

παρεκαθήσαμεν στὸ Παρίσι ὁ κ. Μπερτρὰν καὶ ἐγώ, ἐγίνοντο εἰς τὴν πόλιν τῆς Βὰν ἐπίσημοι ἑορταὶ ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδας τῆς προσαρτήσεως τῆς Βρεττάνης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρισταμένου τοῦ σημερινοῦ πρωθυπουργοῦ της κ. Ἐρριὼ εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς Βάν. Χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶνε, ὅτι τὴν παραμονὴν τῆς ἐπισήμου ταύτης τελετῆς, ἕνα μυστηριῶδες χέρι ἐτοποθέτησεν εἰς τὰς Ρὲν ἐκρηκτικὸν φυσίγγιον, τὸ ὁποῖον ἐπιτυχὸν τοῦ σκοποῦ του κατεθρυμμάτισεν—εἰς ἀμφίβολον ἔνδειξιν διαμαρτυρίας—τὸ ἐν Ρὲν ἀνεγερθὲν πρὸς δόξαν τῆς προσαρτήσεως μνημεῖον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶνε γνωστὸν σήμερον καθ' ὅλον τὸν κόσμον. Διὰ πολλοὺς εἶχε τὴν ἀξίαν μιᾶς ἀποκαλύψεως. Αὐτὸ ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι οἱ πλεῖστοι ἠγνόουν τὴν ὕπαρξιν ἐν Βρεττάνῃ ἑνὸς ἀποχωριστικοῦ ρεύματος ἐνεργοῦντος ἐπὶ τῇ βάσει κρυφίων προτροπῶν, καὶ τοῦ ὁποίου ρεύματος ὁ πολιτικὸς χρωματισμὸς πηγάζει ἐκ τοῦ κατὰ παράδοσιν κληρικαλισμοῦ.

Ἡ Γαλλία καὶ ὁλόκληρος ἡ Εὐρώπη, διατελοῦν ἀκόμη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συγκινήσεως ποὺ τοὺς ἐπροξένησεν ὁ ἐμφανέστατος κίνδυνος, τοῦ ὁποίου τὴν πρώτην κροῦσιν ἀπετέλεσεν ἡ προαναφερθεῖσα ἔκρηξις τῶν Ρέν. Καὶ δικαίως, ἀφοῦ ἕνα ἐθνικὸν οἰκοδόμημα μοναδικόν, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἀναμφισβητήτου στερεότητος καὶ γαλήνης, παρουσίασεν ὅλως αἰφνιδίως τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς ραγίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ πρόοδος, εὐνοουμένη καὶ παρὰ τῆς λατρείας τοῦ αὐθορμήτου, χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος κάθε δημοκρατίας, ἠμπορεῖ νὰ προσγωρήσῃ διὰ μέσου τῆς ἐκτάσεως τοῦ τοίχου μέχρι τοῦ νὰ συνενωθῇ μετὰ τῶν ρηγμάτων τῶν προκληθέντων ἤδη διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀλσατίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τῆς ἐπιμονῆς ἑνὸς μεστημβρινοῦ περιφερισμοῦ, τὸν ὁποῖον ματαίως θεωροῦν ὡς διαλυθέντα οἱ ἀνώδυνοι λυρισμοὶ τοῦ «Πελιμπρέγκ». Ὁ μεστημβρινὸς αὐτὸς περιφερισμὸς παρουσιάζει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συμπτώματα διαφοροτρόπως ἀνησυχητικά. Οὕτω, πέρυσι, κατὰ τὸ ἐτήσιον προσκύνημα τοῦ Μνημείου τοῦ Μιστράλ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὡμίλησαν γαλλιστὶ καὶ ξένοι ἀκόμη ἀντιπρόσωποι περὶ τῆς «μιστραλικῆς λατρείας», ὁ προβηγκιανὸς ποιητὴς Ἰωσὴφ Ντ' Ἀρμπὸ,—θεωρούμενος ἀπὸ μερικοὺς ὡς ὁ κληρονόμος τῆς ἐννοίας τοῦ ποιητοῦ τοῦ «Μιρεΐε»—ἠρνήθη νὰ ὁμιλήσῃ καὶ αὐτὸς διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ πρὸς τοῦτο μίαν ἄλλην γλῶσσαν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται εἰς τὰ φιλολογικά του ἔργα.

Ἐκεῖνος, ὅστις ἐνώπιον τῶν γεγονότων τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρίθμησις μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν «ζήτημα τῆς Βρεττάνης», θ' ἀνεφέρετο ἀποκλειστικῶς εἰς ἓν φυλετικὸν κριτήριον καὶ θὰ μᾶς ὡμίλει περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἁπλοποιήσεως τοῦ ἐθνογραφικοῦ κελτικοῦ στοιχείου, αἰσθητοῦ παρὰ τῶν Βρεττόνων τῆς Γαλλίας ὅπως καὶ παρὰ τῶν Ἰρλανδῶν τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ ὅπως—μὲ μικροτέραν, ἐννοεῖται, σοβαρότητα—καὶ παρὰ τῶν Γαλλικανῶν τῆς Ἱσπανίας. θὰ ἠπατᾶτο νομίζω σημαντικώτατα. Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φυλῆς, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ ἀποβλέπῃ διὰ τῆς προσφυγῆς του ταύτης εἰς συμπεράσματα πολὺ συγχεχριμένα. Εἰς τὴν πραγματικότητα, οὔτε οἱ ἐθνικοί, οὔτε οἱ γεωγραφικοὶ λόγοι, οὔτε οἱ λόγοι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, οἵτινες ὑπερβαλλόντως ἐπεκλήθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεσουρανήματος τῶν θεωριῶν τοῦ κοινωνικοῦ προσδιορισμοῦ, φαίνονται πιὰ ἐπαρκεῖς εἰς τὰ μάτια τοῦ σημερινοῦ κριτικοῦ.

Ἂν θέλῃ κανεὶς νὰ ἀναλάβῃ σοβαρῶς τὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τούτου, ὀφείλει νὰ προστρέξῃ οὐχὶ εἰς γενικὰς θεωρίας, ἀλλ' εἰς ἀναλύσεις μεθοδικὰς καὶ βαθείας εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ἐκδηλώσεις κάθε χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἐκεῖνο ποὺ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν πρωτογόνων

Κρατῶν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ὀνομάσωμεν «πνευματικὴν καλλιέργειαν». Πρέπει νὰ ξεύρωμεν ὅτι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μᾶλλον παρὰ εἰς τὰς ἰδέας ἢ τὰ αἰσθήματα εὑρίσκομεν τοὺς εὐγλώττους καὶ ἀποκαλυπτικοὺς τύπους. Ἀκριβῶς ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γραφῆς ἑνὸς ἀτόμου ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ διαγνώσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου τούτου, ἔτσι δύναται ἐπίσης κανεὶς, ὡς πρὸς τὸ συλλογικὸν πνεῦμα, νὰ εὕρῃ τὰ διδάγματα τὰ πλέον πολύτιμα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν «στὺλ», τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ἡ τέχνη, τῶν σημείων καὶ τῶν ἐπικρατήσεων τοῦ λεκτικοῦ, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς.

Ἡ ἰδία αὐτὴ τάσις πρὸς διασπορὰν, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Λουΐ Μπερτρὰν ὑπογραμμίζει μετὰ τόσης διορατικότητος εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἱσπανίας», ἤναψε πολύχρωμα πυρὰ εἰς τὸ σκότος τῶν καθεδρικῶν ναῶν, τῶν τεμενῶν καὶ τῶν παρεκκλησίων τῆς σημερινῆς Ἱσπανίας, φανερώσας πλείστας ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ μας, καὶ συνάμα τὰς μορφὰς ποὺ ἔδωσεν ἡ ἱσπανικὴ τέχνη εἰς τὰς ἐκδηλώσεις αὐτάς.

Καλλίτερος ἀπὸ τὸν Χριστὸν τοῦ Βελασκὲζ, ἀσυγκίνητος ὅπως ἡ ἀλήθεια, καλλίτερος ἀπὸ τὸν Γκόγια, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶνε ἤδη εἰρωνικὸν καὶ μοδέρνον, καλλίτερος πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν Γκρέκο, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ φιλολογία τῶν Μπαρρὲς κάθε κατηγορίας δὲν κατορθώνει νὰ σβύσῃ τὰ ἴχνη μιᾶς ἐκφυλισμένης βυζαντινῆς κληρονομικότητος εἰς τὸν χρωματισμὸν τῆς κρητικῆς εἰκονογραφίας, ἀναγεννημένης πάλιν εἰς τὸν Βενετσιάνικον χρωματισμὸν ἢ ἀπὸ τὴν Καστιλιανὴν πλαστικὴν τοῦ Μπερρουνιέτε, ὁ σημερινὸς παθητικὸς ρεαλισμὸς τόσων αἱματορροούντων Χριστῶν καὶ Ντολοροζῶν, τῶν ὁποίων τὴν καρδίαν σπαράσσουν ἑπτὰ ἀργυρᾶ ἐγχειρίδια, ἀποτελοῦν μίαν ἐκθαμβωτικὴν ἀποκάλυψιν μερικῶν ἀκροτάτων τάσεων τῆς ὑπερευαισθησίας τὰς ὁποίας ἐκ συνηθείας θεωροῦμεν ὡς τυραννικώτατα ἱσπανικάς.

Ἐννοεῖται ὅτι συμβαίνει συχνὰ,—προσεπάθησα πλειστάκις νὰ τὸ ἀποδείξω αὐτὸ—ἡ προαναφερθεῖσα Καστιλιανὴ πλαστικὴ, νὰ εἶνε εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς γενέσεώς της, κυρίως πορτογαλλικὴ : Καὶ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν, ἄμεσον γείτονα τῆς Γαλλικίας, τὸ κελτικὸν στοιχεῖον θὰ ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ θεωρηθῇ ὡς παρέχον εἰς ἡμᾶς τὴν ἐξήγησιν πολλῶν πραγμάτων : Τοῦτο παρουσιάζει πλεῖστα ὁμοιογενῆ στοιχεῖα συναντώμενα εἰς τὴν ἰρλανδικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς Βρεττάνης. Ἐκ τῆς προαναφερθείσης ὁμοιογενείας, ὀφθαλμοφανεστάτης καὶ ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς τοπικῆς τέχνης, ἕνας καλὸς μελετητὴς τοῦ ζητήματος τῆς Βρεττάνης, θὰ ἠδύνατο νὰ προεικάσῃ τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς πόλεως τῶν Ρὲν, ὡς φυσικὴν συνέπειαν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀποχωριστικοῦ ρεύματος τοῦ ὑφισταμένου ἐν Βρεττάνῃ, ὅπως ὁ ἱστορικὸς τῆς «Ἱσπανίας» κ. Μπερτρὰν διέξελεψε τὴν τάσιν πρὸς διασπορὰν τοῦ ἱσπανικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις ποὺ ἔδωκαν εἰς τὴν πίστιν του αἱ μορφαὶ τῆς τέχνης του.

Ὑπογραφή

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓ. ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ κ. ΙΩΑΝ. ΚΟΥΜΑΡΗ

Ἡ ἰδέα τοῦ διευθυντοῦ τῆς «Βραδυνῆς» καὶ παλαιοῦ ἐν Βερολίνῳ συσπουδαστοῦ κ. Δ. Ἀραβαντινοῦ, περὶ ἐκλαϊκευτικῶν μαθημάτων τῆς Ἐπιστήμης εἶνε λαμπρά, καὶ θὰ προσπαθήσωμεν, ὅσον μᾶς ἐπιτρέψῃ ὁ χρόνος, νὰ συνεισφέρωμεν καὶ ἡμεῖς κάτι εἰς τὸ ἔργον.

Ἡ ἐκλαΐκευσις αὕτη ἔχει σπουδαιοτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἰδιαιτέραν μας ἐπιστήμην, διὰ τὴν ὁποίαν μία στενωτέρα γνωριμία μὲ τὸ πολὺ κοινὸν ἔχει κολοσσιαίαν κυριολεκτικῶς χρησιμότητα. Πρῶτον δὲν ὑπάρχει ἴσως ἄλλη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀπὸ τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην ποὺ μελετᾷ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ τὴν Ἀνθρωπολογίαν, ἢ μᾶλλον τὴν ὁμάδα Ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, ὡς λέγομεν, ἡ ὁποία νὰ ἔχῃ πράγματι τόσον μεγάλην ἀνάγκην καὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας. Ἔχει ἀνάγκην διαφωτίσεως τοῦ κοινοῦ, διὰ νὰ κατανοήσῃ τοῦτο τὴν σημασίαν τῆς νεωτέρας ἀνθρωπολογίας (σωματικῆς, διανοητικῆς, ὑγιεινολογικῆς, εὐγονικῆς κλπ.) μελέτης ἀτόμων καὶ ὁμάδων, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐκπλήσσεται ἢ καὶ παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς αὐτήν, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῇ τὴν ἐπιστήμην κατὰ τὸ δυνατόν. Δὲν θὰ ἀναφέρωμεν εἰμὴ πρόσφατον μόνον παράδειγμα, διὰ νὰ μὴ ἐπεκταθῶμεν εἰς τὸ σύνηθες φαινόμενον τῆς κακῆς ὑποδοχῆς, ἧς τυγχάνουν παρὰ τοῦ λαοῦ οἱ ἐπιχειροῦντες ἀνθρωπομετρικὰς ἢ ἄλλας ἐρεύνας οἰκογενειῶν, μαθητῶν, φυλακισμένων, στρατοῦ κλπ. Διάσημος Ἀμερικανὸς ἀνθρωπολόγος πρό τινων ἐτῶν προέτεινεν εἰς τοὺς συναδέλφους του ὅλου τοῦ κόσμου τὴν ἀνθρωπολογικὴν μελέτην τῶν κοινοβουλευτικῶν σωμάτων, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, σωματικῆς, πνευματικῆς, ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν ἀτόμων κλπ. Ἔκτοτε ἐρωτηθέντες, ἐδώσαμεν συνέντευξιν ἐν τῷ ἡμερησίῳ τύπῳ περὶ τῶν σκοπῶν τῆς τοιαύτης ἐρεύνης τῆς δυνατότητος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμφιβολιῶν μας περὶ τῆς πλήρους ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου παρ' ἡμῖν, δεδομένης τῆς δυσπιστίας καὶ τοῦ ἀνωτέρας μορφώσεως ἀκόμη κόσμου, οἷος εἶνε ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάς, δυσπιστίας καὶ πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν τοιούτων μελετῶν καὶ πρὸς τοὺς ἐρευνητὰς ἀκόμη. («Ἐλεύθ. Βῆμα» 23 Δεκ. 1928). Τελευταίως, μανθάνομεν, ὅτι ὁ σχὼν τὴν ἰδέαν Ἀμερικανὸς ἐπιστήμων, εὑρίσκεται ἢ θὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Εὐρώπην, διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου του. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγένετο ἄλλως, ὅταν ὑπάρχῃ τόσον ἀσαφὴς ἰδέα παρὰ τῷ κοινῷ περὶ τῆς ἀξίας τῆς συγκεντρώσεως τῶν τοιούτων πληροφοριῶν, διὰ τὴν μελέτην τῆς παρούσης ἀξίας τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ διὰ τὴν μελ-

ΙΩΑΝ. ΚΟΥΜΑΡΗΣ

λόντικὴν βελτίωσιν αὐτῶν. Ὅταν ὑπάρχῃ ἀκόμη ἀσάφεια περὶ τῶν νεωτέρων τάσεων τῆς ἀνθρωπολογικῆς μελέτης, ὥστε αὐτὴ, ἢ νὰ κινῇ τὴν δυσπιστίαν, ἕνεκα τῆς διατηρήσεως παλαιῶν προλήψεων, ἢ νὰ γίνεται ἀφορμὴ νὰ γράφωνται τόσα σφάλερὰ, ἢ νὰ παρεξηγῆται ὑπὸ ἐπιστημόνων ἀναμφισβητήτου σοφίας καὶ γλαφυροῦ καλάμου εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐφημερίδας, ἕνεκα μὴ διαφωτίσεως αὐτῶν, ὡς ἐπιζητοῦσα δῆθεν τὴν ἐπαναφορὰν τῆς Γκαλλείου μεθόδου, πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς εὐφυΐας τῶν βουλευτῶν ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως τοῦ κρανίου κ.τ.τ.

Εἰς ἄλλα πεδία δράσεως, ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἐπιστήμη ἔχει μείζονα ἀνάγκην ἀκόμη τῆς διαφωτίσεως τοῦ κοινοῦ. Διότι, ἐν τῇ ἀνερευνήσει τοῦ παρελθόντος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐπιστήμη δὲν στηρίζεται εἰς σπουδαιοφανῆ, ἢ ἐμφανῆ εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα εὑρήματα ὅπως ἡ Ἀρχαιολογία π. χ., μὲ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ χρυσᾶ νομίσματα κτλ., ἀλλὰ εἰς τεθραυσμένα τινὰ ὀστᾶ, ἢ εἰς πτωχά τινα λίθινα, ἢ ὀστέϊνα κλπ. ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα μόνον, εἰς ὀλίγην τέφραν ἀκόμη, ἢ τὰ ἴχνη τῆς βάσεως μιᾶς καλύβης κλπ., εἰς τὰ ὁποῖα οὐδεὶς θὰ ἔβλεπε σημασίαν ἂν δὲν διεφωτίζετο. Εἶνε ἐπιστήμη τῆς τύχης, ὅπως λέγομεν εἰς τοὺς κ. κ. φοιτητὰς, ἀλλὰ τί νὰ τὴν κάμωμεν τὴν τύχην τῆς ἀποκαλύψεως ἑνὸς τοιούτου ἴχνους μέσα εἰς τὴν γῆν, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, μέσα εἰς ἕνα σπήλαιον κλπ., ὅταν μᾶς λείπῃ ἡ ἄλλη τύχη, νὰ ἔχῃ δηλαδὴ ὁ εὑρὼν κάποιαν ἀμυδρὰν ἔστω ἰδέαν περὶ τῆς πιθανῆς σημασίας αὐτοῦ τοῦ παραδόξου τεμαχίου ὀστοῦ, ἢ λίθου, καὶ νὰ τὸ σώσῃ ἐκ τῆς βεβαίας καταστροφῆς, παραδίδων εἰς τὸ εἰδικὸν Μουσεῖον πρὸς μελέτην.

Δεύτερον, δὲν εἶνε μόνον ἡ ἀνάγκη, τῆς διαφωτίσεως ταύτης τοῦ κοινοῦ, μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου ἐργάτου ἀκόμη, εἰ δυνατὸν, ἡ ὁποία δίδει ἀξίαν εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν ἀδρῶν γραμμῶν τῆς ἐπιστήμης μας. Σήμερον, τὸ μορφωμένον κοινὸν ἰδίως δεικνύει ἀκριβῶς μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς προόδους τῶν ἐπιστημῶν, τὰς ὁποίας γενικῶς καλοῦμεν ἀνθρωπολογικὰς, τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἔχουν ὡς ἔμβλημα τὸ «γνῶθι σεαυτόν».

Λέγομεν σήμερον, διότι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον συνέβη εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ὅτου ἤρχισε νὰ γίνεται «ἄνθρωπος», ἐμελέτησε τὸ πᾶν περὶ αὐτὸν, τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν ἀκόμη, καὶ ἀρκετὰ μάλιστα καλῶς, ἐκτὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον διὰ λόγους πολλούς. Ὡραιότατα δ' εἶπε κάποιος, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου θὰ εἶχε κάμει καταπληκτικὰς ἀσφαλῶς προόδους, ἂν μελετητὴς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦτο ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ! Τοὺς λόγους δὲν μποροῦμε νὰ ἀναπτύξωμεν ἐν ἐκτάσει ἐνταῦθα. Ὑπενθυμίζομεν μόνον πρὸς κατανόησιν αὐτῶν, ὅτι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη αἰώνων ὁ μέγας Vesalius κατεδικάσθη ἐν Ἱσπανίᾳ εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον, διότι δῆθεν ἀνέταμε ζῶντα ἀκόμη ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου φαντάζεταί τις τὰ στάδια καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ διῆλθεν ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ μεγαλύτερα ἐμπόδια παρέσχον αἱ προλήψεις, οἱ φιλόσοφοι καὶ πρώτιστα πάντων ἡ κακὴ ἀντίληψις τῆς θρησκείας. Καὶ ἀκριβῶς διὰ νὰ μὴ συζητήσωμεν τὰ ἄλλα, ἡ τελευταία αὕτη μᾶς δίδει διὰ σήμερον τὸ θέμα τοῦ μικροῦ ἄρθρου μας. Εἶνε μία ἐξήγησις ποὺ τὴν χρεωστοῦμε στὸν κόσμον. Τί ἐγίνετο πρίν, εἴδομεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη. Ὅταν θέλῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ μελετήσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐνδομύχως αἰσθάνεται πλὴν ἄλλων καὶ κάποιον φόβον προσβολῆς τῆς θρησκείας. Διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐχθρότητος ταύτης μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θρησκευτικότητος, μέχρι καὶ τοῦ γεμάτου φῶς αἰῶνος μας, πταίομεν ὅλοι ἀναμφιβόλως, καὶ σὶ ἀνειλικρινεῖς ἐκ συμφέροντος καὶ οἱ ἀνιδιοτελεῖς, ἀλλὰ κακοὶ ὑποστηρικταὶ μιᾶς κακῆς καὶ πρωτογενοῦς ἀντιλήψεως τῆς θρησκείας καὶ οἱ φυσιοδίφαι, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν ἀτελεστάτην ἀκόμη γνῶσιν τῶν τοῦ κόσμου, ὄχι

μόνον θεωροῦν τὰς προσωρινὰς καὶ διαρκῶς ἀνανεουμένας περὶ αὐτοῦ θεωρίας των, ὡς θέσφατα, ἀλλὰ κακῶς συμπεριφέρονται καὶ πρὸς τὸ σγεδὸν ἔμφυτον θρησκευτικὸν τοῦ ἀνθρώπου αἴσθημα. Πρὸ τριῶν-τεσσάρων ἐτῶν ἐποδοκροτεῖτο ἐν Σερβίᾳ καθηγητὴς διδάσκων Νταρβίνειον θεωρίαν, ἐν Ἀμερικῇ ἐπίσης. Ἔνοχοι τῶν γεγονότων τούτων, ἐνθυμιζόντων παλαιὰς διαμάχας, ἀναξίας τοῦ αἰῶνος μας εἶνε, ἐπαναλαμβάνομεν, καί τινες θεολόγοι ἀκόμη, ἐμμένοντες εἰς τὴν κακὴν ἀντίληψιν τῆς θρησκείας καὶ οἱ φυσικοὶ ἐπιστήμονες, κακῶς μεταδίδοντες τὰς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπερβάλλοντες συχνότατα αὐτάς. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιστήμη μας δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὸ σημεῖον ποὺ ὅλοι θὰ ἠθέλαμε, αὐτὸ εἶνε βέβαιον, εἶνε ὅμως ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἔγει μερικοὺς σημαντικοὺς σταθμοὺς προόδου, τοὺς ὁποίους μὲ θάρρος, ἀλλὰ καὶ μετριοφροσύνην, δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, χωρὶς νὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ σθάσῃ εἰς τὰ ἄκρα, ἐφ' ὅσον τὴν ἀλήθειαν πλήρη ἀγνοεῖ καὶ θὰ ἀγνοῇ, νομίζομεν, αἰωνίως.

Ἀπαλλάσσουσα ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπὸ τὸ σκότος τῶν παλαιῶν γρόνων, ποὺ τὴν ἐγαλούχησαν, σὰν μικρὸ παιδί, ὅπως λέγει ὡραῖα ὁ Boule, μὲ παραμύθια, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ τὴν γεμίσῃ μὲ παραμύθια νέα. Τὰς ἀληθείας ὅμως τὰς ἐπιστημονικάς, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον φαίνονται τοὐλάχιστον στερεαί, ἐὰν δὲν εἶνε ὀφθαλμοφανεῖς, οὐδεὶς ἔγει δικαίωμα πάλιν νὰ ἀγνοήσῃ. Ἀλλ' αἱ ἀλήθειαι αὗται, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, μὲ τὸ ἄλυτον πρόβλημα τῆς διεπούσης τὸν κόσμον δυνάμεως, καὶ ἐπομένως, μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀνωτέρας θρησκευτικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως, ἢ μὴ, τοῦ αἰσθήματος τούτου, καὶ τὴν ἔκφρασιν ἀκόμη τῶν ἀνωτέρων θρησκειῶν παρὰ τῶν λαῶν. Ὅτι τοῦτο εἶνε ἀληθὲς, μᾶς δεικνύουν, κατὰ τὴν γνώμην μας τοὐλάχιστον, δύο σπουδαιότατα σήμερον γεγονότα, ἡ ἐμφάνισις κληρικῶν ἀνθρωπολόγων, ἀλλὰ καὶ βιολόγων καθόλου, καὶ ὁ ἐναγκαλισμὸς τῆς θρησκειολογίας ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας αὐτῆς.

Ὄχι μόνον εἰς τοὺς λοιποὺς κλάδους τῆς Βιολογίας καθόλου ὑπεισῆλθε θαρραλέως καὶ ἐκαλύφθη μὲ δόξαν πολλὴν (Mendel μοναχὸς κλπ.) τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μελέτην τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐπικινδυνωτέρου τούτου τῶν θεμάτων. Ὅλοι γνωρίζουν βεβαίως τοὺς γενναίους ἱεραποστόλους, οἱ ὁποῖοι μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των μοχθοῦν νὰ σώσουν καὶ νὰ ἀνυψώσουν τοὺς ἀγρίους λεγομένους λαούς, οἱ περισσότεροι ὅμως ἀγνοοῦν ὅτι κληρικοὶ ἀνθρωπολόγοι ἀνεκάλυψαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ καὶ Ἀλλαχοῦ, πολλὰ ἀπὸ τὰ περίφημα λείψανα σκελετῶν ἀνθρωπείων ὄντων, ποὺ ἀποδεικνύουν, ἢ ἔστω ὑποστηρίζουν τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, θεωρίαν ποὺ διὰ τὸν πολὺν κόσμον ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα τῆς θρησκείας, ἐπειδὴ φυσικὰ κάταρρίπτει τὴν δημιουργίαν τοῦ πρώτου ζεύγους ἀνθρώπων ὅπως τοὺς βλέπομεν σήμερον. Ἀλλ' οἱ ὑπέροχοι οὗτοι κληρικοὶ ἐπιστήμονες γνωρίζουν θαυμάσια νὰ συμβιβάζουν τὴν ἀνωτέραν, ἀληθινὴν θρησκευτικὴν πίστιν, μετὰ τοῦ ζήλου πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας. Ἀπορρίπτουν μακρὰν τὴν πρόληψιν καὶ ἐξερχόμενοι τοῦ τέλματος «πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα», ἐρευνοῦν πιστεύοντες.

Πλὴν τούτου ὅμως περιλαμβάνεται νῦν καὶ αὐτὴ ἡ θρησκειολογία ὡς ἀνθρωπολογικὴ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ ἐνδιαφέρει αὕτη τὴν ἀνθρωπολογίαν ὄχι τυχὸν ὡς ἐξετάζουσαν τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς ἀντικειμενικῆς της πλευρᾶς, τῆς μελέτης δηλαδὴ τῶν δογμάτων, τῶν κανόνων κλπ., τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων καθ' ἕκαστον, ἀπὸ τῆς στενωτέρας ἀπόψεως, ἀλλ' ὡς ἐξετάζουσα τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς ὑποκειμενικῆς πλευρᾶς, τῆς ὑψηλοτέρας της δηλαδὴ ἐννοίας, τῆς θρησκευτικότητος ἢ θρησκευτικῆς διαθέσεως, τοῦ

ἀτόμου ἢ τῶν ὁμάδων τῶν ἀνθρώπων, τῆς γενέσεως τῆς διαθέσεως ταύτης εἰς τὸν ἄνθρωπον, τῶν ποικιλιῶν τῆς πρώτης ἐκφάνσεως θρησκευτικότητος τῶν πρωτογόνων, τῶν ποικιλιῶν τῶν σημερινῶν στοιχειωδῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων τῶν συγχρόνων λαῶν τῶν φυσικὸν ἀγόντων βίον, τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς θρησκείας καὶ τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεως τῶν θρησκειῶν κλπ. Ἀπὸ τῶν ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς, μέχρι σήμερον, πρωτογόνων θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων τῶν παλαιοντολογικῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων εὑρίσκομεν ἐλάχιστα μόνον σκελετῶν ὑπολείμματα καὶ τίποτε ἄλλο, ἀπὸ τῶν πρώτων, ὁπωσδήποτε σαφῶν ἰχνῶν λατρείας εἶτα, προϊστορικῶν ἀκόμη φυλῶν τοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα μᾶς δεικνύουν τὸν τύπον τῶν θρησκειῶν, τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς τὸν ἀρχικόν, ἢ σχεδὸν ἀρχικὸν τῆς γενέσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ ὁποῖος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι εἶνε ὁ Ἀνεμισμός, ταχέως ἐξελιχθεὶς εἰς τὴν φυσιολατρείαν καὶ πολυθεΐαν, ἢ ἐξ ἄλλου τὴν Μονοθεΐαν, τὴν ἀνωτέραν φιλοσοφικῆς βάσεως θρησκείαν. Ἔχομεν ἀπείρους βαθμίδας τῆς ψυχικῆς ταύτης ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελοῦσιν αὐτὰ ἄπειρα θέματα ἀνθρωπολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, συνδεόμενα πρὸς τὴν φυλήν, τὸν τόπον τὸν γεωγραφικὸν κλπ., ἀπείρους θρησκείας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον, ἀνεξαρτήτως πάσης φιλοσοφικῆς ἢ ἄλλης σκέψεως, παραμένει βέβαιον, εἶνε ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος εἰς τὸν ἄνθρωπον βασίζεται εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ἀδυναμίας του ἐνώπιον τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ κυρίως προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς θρησκευτικότητος. Καὶ πράγματι ἡ θρησκευτικότης δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο, παρὰ μία ψυχικὴ, δηλαδὴ, διὰ νὰ εἴμεθα ἀντικειμενικώτεροι, διανοητικὴ, πρὸς τὸ μέγα ἄγνωστον ἄπειρον, σύνδεσις τοῦ μικροῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν πρὸς τοῦτο ἐκδήλωσιν, ποικίλην ὡς εἴπομεν (ποικίλαι θρησκεῖαι), ἀνευρίσκομεν ἀπὸ τῶν πρώτων βαθμίδων τῆς «ἀνθρωπίσεως» τοῦ ὄντος τούτου, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν τὸ ὂν αὐτὸ, ἀπὸ «μὴ ἄνθρωπος» ἀκόμη, ἐγένετο ἄνθρωπος, στιγμῆς, ποὺ διήρκεσε βέβαια πολὺν χρόνον καὶ ποὺ δὲν δυνάμεθα οὔτε χρονογραφικῶς, οὔτε σωματολογικῶς νὰ καθορίσωμεν. Εἶνε περίπου ὁ σταθμὸς ἐκεῖνος, καθ' ὃν, ἀποκτῆσαν τὸ ἐξελισσόμενον εἰς ἄνθρωπον ὄν, τὴν ὀρθίαν ἢ ἡμιορθίαν ἀκόμη στάσιν, τὴν χρῆσιν τῶν χειρῶν ἢ μᾶλλον τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἰσορρόπησιν τῆς κεφαλῆς, διαδοχικῶς, ἠδυνήθη νὰ προαγάγῃ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς διανοητικότητος, ἢ, ὡς λέγομεν τῆς «ψυχῆς» καὶ νὰ ἀντιληφθῇ τὸν κόσμον ἄλλως, παρ' ὅ,τι τὸν ἀντιλαμβάνονται τὰ κατώτερα ὄντα, νὰ γίνῃ δηλαδὴ πραγματικῶς «ἀνώτερον ὄν», ὡς συνηθίζομεν νὰ ἀποκαλῶμεν ἡμᾶς αὐτούς. Διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς προσοχῆς, ἃς ἤρξατο νὰ ἀσκῇ, εἰσῆλθε βαθμηδὸν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀνευρυνήσεως τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν ἐν ἑαυτῷ, πρῶτον, ὡς εἴπομεν, τὴν πρώτην καὶ εἶτα τὴν δευτέραν. Ἐν τῇ παρατηρήσει ὅμως τοῦ περιβάλλοντος ἠσθάνθη τὸν φόβον πρὸς τὸ ἄγνωστον, καὶ ἄγνωστον ἦτο τὸ πᾶν σχεδὸν, ἠσθάνθη τὴν σμικρότητά του. Ἀλλὰ ἐν τῇ παρατηρήσει τοῦ περιβάλλοντος ἠσθάνθη καὶ τὴν ἀνάγκην στηρίγματος. Καὶ ἐλάτρευσε τὸ πᾶν, ἐλάτρευσεν ὅ,τι δὲν κατενόει, ἀπὸ τοῦ νεκροῦ τῶν ὁμοίων του (λατρεία τοῦ τάφου, φόβος ἐπανόδου τοῦ νεκροῦ, μέλλουσα ζωὴ κλπ.), ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ζώων, καὶ διαφόρων ἀντικειμένων, μέχρι τῶν τρομερῶν ἢ περιέργων φυσικῶν φαινομένων, ἀπὸ τῶν ἀπτῶν καὶ συγκεκριμένων παραστάσεων, μέχρι τῶν ἄυλων καὶ φανταστικῶν. Ἐφ' ὅσον ἐστένευεν ὁ κύκλος τοῦ ἀγνώστου, τόσον ἠλαττοῦτο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεῶν, μέχρι τῆς παραδοχῆς ἀγνώστου δυνάμεως διοικούσης τὸ σύμπαν, ἐμφανίσεως δηλαδὴ τῆς μονοθεΐας, ἢ τῶν φιλοσοφικῶν θρησκειῶν. Τὴν ἄπειρον ταύτην ποικιλίαν τῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώ-

σεων τῶν ἀνθρώπων ἐπιχειρεῖ νὰ ταξινομήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ θρησκειολογία. Καὶ ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ἐφ' ὅσον μελετᾷ τὰς βάσεις μόνον, ὡς εἴπομεν, τοῦ φαινομένου τῆς θρησκείας, ἀποτελεῖ ἐπιστήμην ἀνθρωπολογικήν.

Ὄχι μόνον λοιπὸν ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ τυχὸν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μελέτην τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀνήκει ἀκριβῶς εἰς τὴν μελέτην ταύτην καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ φαινομένου καὶ τῶν ἀπείρων βασικῶν θεμάτων ἅτινα περικλείει. Ἐὰν δὲν εἶνε ἀνθρωπολογία οἱ δογματικοὶ κανόνες καὶ αἱ λοιπαὶ λεπτομέρειαι καὶ διαιρέσεις τῶν καθ' ἕκαστον θρησκειῶν, εἶνε ὅμως ἀσφαλῶς τοιαύτη ἡ ἔρευνα, ὡς εἴπομεν, τῆς ἀρχῆς τῆς θρησκευτικῆς ἐκφάνσεως, τῶν ἀρχικῶν ἰδίᾳ θρησκειῶν, τῆς προόδου τῆς ἀναπτύξεως τῶν θρησκειῶν, ἀπὸ τῆς πολυθεΐας πρὸς τὴν μονοθεΐαν καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἀνωτέρας δυνάμεως διοικούσης τὸ σύμπαν κλπ. ὡς εἴπομεν, δι' ὧν μελετᾶται κυρίως ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐνδιαφέρει δηλαδὴ καὶ ἡ ἔρευνα αὕτη τὴν ὅλην μελέτην τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν ἐνδιαφέρουν καὶ ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχῆς τῆς βιοτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας καὶ τῆς ἀναπτύξεώς των εἰς τὰς διαφόρους φυλὰς (προϊστορικὴ ἀνθρωπολογία κλπ.), ἢ ἡ ἀρχὴ καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου (ψυχοκοινωνιολογία κλπ.), ἢ ἡ ἔρευνα τῆς ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τῶν ποικιλιῶν της (γλωσσολογία) καὶ τόσαι ἄλλαι ἔρευναι τοῦ «ψυχικοῦ» ἀνθρώπου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ αἱ τοῦ «σώματος» αὐτοῦ.

Εἶνε ἑπομένως καὶ ἡ μελέτη τῆς θρησκευτικότητος ἀλληλένδοτος μὲ τὴν ὅλην μελέτην τοῦ ἀνθρώπου καὶ βασίζεται ἐπὶ τῆς μελέτης αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχικῆς (ἐγκεφαλικῆς δηλαδὴ) καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἀναπτύξεως τούτου, τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου κλπ. Δὲν ἐνέχει πράγματι, τί τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀπροσπέλαστον εἰς τὸν ἐρευνητικόν μας φακὸν τὸ φαινόμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τῆς θρησκευτικότητος.

Μελετῶσα λοιπὸν ἡ βιολογία καὶ τὸ θέμα τοῦτο, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἵσταται καὶ ἐχθρὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς θρησκευτικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένης τῆς πλήρους ἀδυναμίας της ἐπὶ τοῦ κορυφαίου ζητήματος τῆς κατανοήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, τῆς σημασίας τούτων καὶ τοῦ σκοποῦ. Δὲν ἵσταται ἐχθρὰ πρὸς ἓν φαινόμενον, ὅπερ ἀπαντῶν ἀπὸ τῆς ἠοῦς τῆς ἀνθρωπότητος ἀποτελεῖ οἱονεὶ ἔμφυτον ἔνστικτον, ἐὰν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν οὕτως, εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ὁποῖον θὰ παραμείνῃ, νομίζομεν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου τῆς ἐκδηλώσεως, τῆς ἐντάσεως κλπ. «Ὁ ἄνθρωπος, λέγει ὁ Renan, μόλις διεκρίθη ἀπὸ τοῦ ζώου ὑπῆρξε θρῆσκος, δηλαδὴ εἶδεν ἐν τῇ φύσει κάτι τι πέραν τῆς πραγματικότητος καὶ δι' ἑαυτὸν κάτι τι πέραν τοῦ θανάτου». Ἔκτοτε δὲ ὁ ἄνθρωπος παραμένει θρῆσκος, διότι «ἡ θρησκεία δὲν δύναται νὰ ἐξαλειφθῇ τοῦ κόσμου, παρὰ μόνον νὰ τροποποιηταί», ὡς λέγει ὁ Saint—Simon. Εἶνε εὐκολώτερον δὲ, κατὰ τὸν Πλούταρχον, νὰ συναντήσῃ τις πόλιν ἄνευ ἐδάφους παρὰ λαὸν ἄνευ θρησκείας.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐπίσης ἔμφυτον καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἔρευναν, πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας. Καὶ ἡ ἀληθὴς θρησκευτικότης δὲν δύναται πλέον νὰ ἔχῃ ὡς ἔμβλημα τὴν ἀπόπνιξιν τῆς ἀληθείας. Παρακάμπτουσα ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἄλυτον ζήτημα τῆς ἀρχῆς, καὶ τὸ ἀναπάντητον ἐρώτημα περὶ τῆς «δημιουργίας», ἃς τὴν ὀνομάσωμεν οὕτως, μελετᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀνερχομένη ἀπὸ τοῦ τέλους πρὸς τὸ ὡς οἷόν τε ἀπώτερον παρελθόν, ἀπὸ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου πρὸς τοὺς παλαιοτέρους, συγκρίνουσα τοὺς μὲν, πρὸς τοὺς δὲ, καὶ ἐπιχειροῦσα, ἄνευ ἐλπίδος ἴσως, νὰ φθάσῃ τὴν πρώτην ἀρχήν. Ἀδιαφορεῖ βεβαίως τελείως περὶ τοῦ ἀποτελέ-

σματος τῆς ἐρεύνης, π.γ. τῆς βεβαιώσεως ἢ μὴ τῆς ὑποτιθεμένης βαθμιαίας ἐξελίξεως καὶ τῶν διαδοχικῶν μορφῶν, ἢ τῆς σταθερότητος τοὐναντίον τοῦ ὄντος τούτου, μὴ θέτουσα, ὅπως ἐγένετο ἄλλοτε ἀντιεπιστημονικῶς, ἐκ τῶν προτέρων τὴν ποθουμένην λύσιν, ἀλλ' ἀναζητοῦσα ταύτην, οἱανδήποτε, ἐπὶ τῇ βάσει εἰ δυνατὸν ἀπτῶν δεδομένων, ἢ ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, καὶ οὐχὶ φιλοσοφικῶν, ἢ ἄλλων ἀπὸ τρίποδος θεωριῶν. Ἐὰν τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως φαίνεται ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐξελίξεως, κατὰ τί τοῦτο βλάπτει τὴν ἀνωτέραν, ἀληθῆ θρησκευτικότητα : Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ πρέπει νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ ἄνθρωπος, εἶνε ὁ ἐνδοιασμὸς αὐτοῦ προκειμένου νὰ μελετήσῃ, νὰ συζητήσῃ τὰ καθ' ἑαυτόν, ὁ φόβος τοῦ ἀγνώστου, τὸν ὁποῖον, ἂν καὶ ὄχι εἰς τὸν βαθμὸν ὃν εἴδομεν εἰς τοὺς πρωτογόνους, διατηρεῖ πάντοτε ὁ ἄνθρωπος, ὅταν πρόκηται ζήτημα ἀνθρώπου. Ὅλα τὰ λοιπά, τὰ ζῶα καὶ φυτὰ καὶ τὸν ἀνόργανον κόσμον, μελετᾷ ψυχραίμως. Μόλις φθάσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του, χάνει τὴν ψυχραιμίαν του καὶ ἐφευρίσκει τὴν ἄγκυραν σωτηρίας : πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα ! Νομίζει ὅτι θίγει τὴν ἀληθῆ θρησκευτικότητα, ἐνῷ δὲν ἀντιλαμβάνεται κἂν τὴν ἀληθῆ θέσιν ταύτης καὶ τὴν κηλῖδα ἣν προσάπτει εἰς τὴν διανοητικότητά του τὸ τόσον δολικὸν ρητὸν τοῦτο, τὸ καταβιβάζον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν βαθμίδα τῶν στερουμένων κρίσεως ἄλλων ζώων καὶ στερῶν αὐτὸν τοῦ ὡραιοτέρου κάλλους τῆς ζωῆς, τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀληθείας.

Τὴν διασάφησιν ταύτην ἐνομίσαμεν οὐχὶ ἄνευ σημασίας, διότι παρατηροῦμεν ὅτι δὲν γίνεται ὅπως ἐνδείκνυται καὶ συχνὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὸν πολὺν κόσμον. Ἀφ' ἑνός, ἀποφεύγει αὕτη, τὸ λεπτὸν τοῦτο θέμα, ἀφ' ἑτέρου, ἐκθέτει ἐν τούτοις τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν της ἐπὶ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ σύγχρουσις τῶν σκέψεων εἶνε μοιραία. Μετὰ τῆς δυσπιστίας δὲ τοῦ κόσμου πρὸς θεωρίας τινάς, αἵτινες εἶνε φυσικὸν νὰ μεταβάλλωνται κατὰ περιόδους, συμπληρουμένης τῆς παλαιοτέρας διὰ τῆς νεωτέρας, συμπαρασύρονται καὶ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ἀκλόνητα. Μερικὰ τοιαῦτα εἶνε τὰ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἰχνῶν τῶν παλαιοντολογικῶν ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα ἐσχάτως, μετὰ τὰς ἄλλας ἀποδείξεις ἢ ἐνδείξεις ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας, τῆς ἐμβρυολογίας κλπ. ἦλθον νὰ ὑποστηρίξουν τὴν θεωρίαν τῆς μεταβλητότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν

Τὴν ἀπάντησιν ὅμως εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ταῦτα μᾶς δίδουν ἐπὶ τέλους τὸ δικαίωμα νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἂν ἡ Ἀφροδίτη ἀνεδύθη ἐτοίμη καὶ ὡραία ἐκ τῶν κυμάτων, ἢ ἡ Ἀθηνᾶ σοφὴ καὶ πάνοπλος μάλιστα, ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, καὶ νὰ πιστεύσωμεν μᾶλλον, ὅτι ἐξειλίχθησαν ἀπὸ κάπως....ἀσχημοτέρας καὶ ἀσοφωτέρας προγόνους, θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ δώσωμεν εἰς ξηρὰς καὶ ὀλίγας, ἀδρὰς γραμμάς, εἰς ἄλλην συνδιάλεξιν, μὲ θέμα τοὺς **Προγόνους τοῦ ἀνθρώπου.**

Η ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΒΙΤΑΜΙΝΑΙ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΑΡΜΑΚΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΤΕΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ κ. Γ. ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ

Α'

Αἱ τροφαὶ ποὺ εἰσάγομεν εἰς τὸν ὀργανισμόν μας χρησιμεύουν ἀφ' ἑνὸς διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς μας ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν παραγωγὴν δυνάμεως διὰ τὴν καθ' ἡμέραν σωματικὴν ἐργασίαν.

Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς μηχανὴν ἡ ὁποία ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκτελεῖ ἐργασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ παράγει θερμότητα. Ἡ ἐργασία τοῦ σώματός μας εἶνε δυνατὸν καὶ νὰ μετρηθῇ. Ὑπολογίζεται εἰς χιλιογραμμόμετρα. Πρὸς χιλιογραμμόμετρον ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀναγκαιοῦσα δύναμις διὰ τὴν ἀνύψωσιν σώματος βάρους ἑνὸς χιλιογράμμου εἰς ἓν μέτρον ἀπὸ τῆς θέσεώς του.

Τὴν θερμότητα μετροῦμεν εἰς μονάδας θερμότητος, τὰς θερμίδας. Μία θερμὶς εἶνε τὸ ποσὸν τῆς θερμότητος ποὺ χρειάζεται διὰ νὰ ἀνυψωθῇ ἡ θερμοκρασία ἑνὸς χιλιογράμμου ὕδατος κατὰ ἕνα βαθμόν.

Διὰ τῆς καύσεως τῶν διαφόρων τροφῶν ἐντὸς εἰδικῶν μηχανημάτων ὑπελογίσθη ἡ θερμαντικὴ δύναμις τῶν τροφῶν, δηλαδὴ ἡ θερμότης ποὺ γεννᾶται κατὰ τὴν καῦσιν των. Ὑπελογίσθη κατόπιν καὶ μὲ πόσας θερμίδας ἀντιστοιχεῖ ἡ καθημερινὴ διατροφὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εὑρέθη ὅτι ἄνθρωπος ὅταν δὲν ἐργάζεται βαρέως διὰ νὰ ζήσῃ ἔχει ἀνάγκην τροφῆς ἀποδιδούσης 2.400—3.000 θερμίδας. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ δώσωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον ἕνα εἶδος τροφῆς ἔστω καὶ ἐὰν ἡ τροφὴ αὕτη ἀποδίδῃ καὶ πλέον τῶν 2.400 θερμίδων. Π.χ. δὲν μποροῦμε νὰ δίδωμεν μόνον σάκχαρον ἢ μόνον λεύκωμα ἢ μόνον λίπος. Ταχέως θὰ ἐπέλθουν βαρεῖαι διαταραχαὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἀκόμη δὲ καὶ ὁ θάνατος. Ὑπελογίσθη ὅτι ὑπάρχει ἕνα ὅριον, ἀνεξαρτήτως τοῦ γενικοῦ ποσοῦ τῶν θερμίδων, παροχῆς τῶν λευκωμάτων, λιπῶν καὶ ὑδατανθράκων (σακχάρου), κάτω τοῦ ὁποίου ἐὰν ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα χρόνου ἐξακολουθήσῃ ἡ τοιαύτη διατροφὴ θὰ νοσήσῃ ὁ ὀργανισμός. Ἰδίως αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὰ λευκώματα. Π.χ. κάτω τοῦ ποσοῦ τῶν 40—60 γραμμαρίων ἡμερησίως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιζήσῃ ὁ ὀργανισμός.

Γ. ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ

Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι εἶνε ἀπαραίτητον ἐν τῇ τροφῇ νὰ περιέχεται καὶ ὡρισμένον εἶδος ἀνοργάνων ἁλάτων.

Οὕτω εἶχε τὸ ζήτημα τῆς διατροφῆς ὁπότε ἀπεδείχθη ὅτι καὶ πέραν τοῦ ποσοῦ τῶν θερμίδων καὶ πέραν τῆς γνωστῆς ἀναλογίας τῶν κυρίων συστατικῶν (λευκωμάτων κλπ.) ἐν τῇ τροφῇ ὡς καὶ ἁλάτων τινῶν, εἶνε ἀπαραίτητοι καὶ ἄλλαι οὐσίαι, ἀκαθόριστοι ἀκόμη χημικῶς, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ παρουσία καθὼς καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ συμβολή των ἐπὶ τῆς διατηρήσεως

τῆς ὑγείας εἶνε ἀπολύτως ἀποδεδειγμένη. Πρόκειται περὶ τῶν βιταμινῶν περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε ἐξαιρετικῶς θόρυβος τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἂς ἀναφέρωμεν καὶ ἱστορικά τινα σημεῖα τῆς ἀνακαλύψεώς των. Ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος παρετηρήθη ὅτι οἱ ναυτικοὶ καίτοι ἔτρωγον ἀρκετὴν τροφήν, πλουσίαν εἰς θερμίδας, προσεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ σκορβούτου. Τὸ σκορβοῦτον εἶνε νόσος ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν ἰδίως αἱ βαρεῖαι ἐξελκώσεις τοῦ στόματος καὶ μεγάλη ἐξασθένησις τοῦ σώματος. Ἐὰν δὲν θεραπευθῇ ἐγκαίρως ἡ ἀπόληξίς της εἶνε ὁ θάνατος. Ἐμπειρικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐκ τῆς τροφῆς νωπῶν τροφῶν. Ἐὰν μαζὶ μὲ τὴν τροφὴν των οἱ ναυτικοὶ ἐλάμβανον καὶ ὀλίγον ζωμὸν λεμονίου ἡ νόσος δὲν ἐνεφανίζετο καὶ ἐὰν προϋπῆρχεν ἐθεραπεύετο. Ἀπὸ τὸ σκορβοῦτον ἐγένοντο εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς μεγάλαι καταστροφαί. Ὁ θαλασσοπόρος Βάσκο ντὲ Γάμα κατὰ τὸ ταξείδιόν του (1498) εἰς τὸ Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος εἶχε πλήρωμα 160 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων 100 ἀπέθανον ἀπὸ σκορβοῦτον. Τῷ 1780 εἰς τὸν ἀγγλικὸν στόλον τῆς Μάγχης ἐσημειώθησαν 2.400 θάνατοι ἐκ σκορβούτου. Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς νωπὰς τροφὰς ὑπάρχει οὐσία ἀκαθόριστος ἀκόμη χημικῶς καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἔλλειψις προκαλεῖ τὴν νόσον σκορβοῦτον.

Ἐπιστημονικῶς ἐξήτασε τὸ ζήτημα τῶν βιταμινῶν πρῶτος ὁ Ἄγγλος Χόπκινς, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ποντικοὶ δὲν μεγαλώνουν ἐὰν εἰς τὴν τροφήν των δὲν προστεθῇ καὶ μικρὰ ποσότης γάλακτος. Βεβαίως τὸ ὀλίγον ποσὸν τοῦ γάλακτος δὲν ἔχει πολλὰς θερμίδας, ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ συμβολῆς αὐτοῦ ὑπὸ μορφὴν τροφῆς πλουσίας εἰς θερμίδας. Ἔκτοτε ἐγένοντο πολλαὶ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καὶ ἀπεδείχθη ὅτι εἰς ὅλας τὰς τροφάς, ἰδίᾳ τὰς νωπάς, ὑπάρχουν μικραὶ ποσότητες οὐσιῶν ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας εἶνε ἀδύνατος.

Εἰς τὴν Ἰαπωνίαν εἶνε γνωστὴ νόσος ἡ ὁποία πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἦτο ἀρκετὰ διαδεδομένη, τὸ Μπέρι—Μπέρι. Ἡ νόσος αὕτη συνοδεύεται μὲ παραλύσεις. Ὀφείλεται ὡς ἀπεδείχθη εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἰάπωνες συνήθως τρώγουν ὄρυζαν, τὴν ὁποίαν ἀποχωρίζουν ἀπὸ τὸ περικάρπιον περίβλημα (πίτυρα), ἰδίως μετὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν ἀλεστικῶν μηχανῶν των. Εἰς τὸ περικάρπιον περίβλημα (πίτυρον) τῆς ὀρύζης ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχει οὐσία ἄνευ τῆς ὁποίας εἰς τὸν τρώγοντα ὄρυζαν ἀποκλειστικῶς ἐμφανίζεται ἡ νόσος Μπέρι—Μπέρι. Δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ μικρὰ ποσότης ἐκ τῶν πιτύρων διὰ νὰ θεραπευθῇ ἢ νὰ προληφθῇ ἡ νόσος. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἠλέγχθησαν σήμερον ἀπολύτως καὶ διὰ πειραμάτων ἐπὶ ὀρνίθων καὶ περιστερῶν. Ἐὰν ὄρνιθας θρέψωμεν μόνον μὲ ὄρυζαν ἄνευ πιτύρων πολὺ ταχέως θὰ προσβληθοῦν ἀπὸ παραλύσεις. Ὀλίγη τότε ποσότης πιτύρων εἶνε ἀρκετὴ νὰ τὰς θεραπεύσῃ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σκορβοῦτον καὶ τὸ Μπέρι—Μπέρι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα νοσήματα ποὺ ὀφείλονται εἰς ἔλλειψιν βιταμινῶν π. χ. ἡ ξηροφθαλμία νόσος ποὺ προσβάλλονται οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μικρῶν παιδιῶν ὅταν τὰ παιδιὰ τρέφωνται κακά. Ὁλόκληροι ἐπιδημίαι ἐσημειώθησαν εἰς τὴν Ρουμανίαν, Ἰαπωνίαν κλπ. Ὁ ραχιτισμὸς ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἄλλης βιταμίνης. Θεραπεύεται ἰδίως ὁ ραχιτισμὸς μὲ μουρουνέλαιο στὸ ὁποῖον καθὼς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ὑπάρχει εἰς μεγάλα ποσὰ ἡ ἀντιραχιτικὴ βιταμίνη.

Ἄλλη νόσος ἐξ ἐλλείψεως βιταμινῶν (Ἀβιταμίνωσις) εἶνε ἡ πελλάγρα. Κρούσματα τῆς νόσου ταύτης ἐσημειώθησαν καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ νόσος αὕτη προέρχεται ἀπὸ ἀποκλειστικὴν χρῆσιν ἀραβοσίτου. Τοῦτο γίνεται ἰδίως εἰς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους τῶν ὀρεινῶν χωρίων τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ἀσθένειαν ταύτην παρατηροῦνται διαταραχαὶ ἐκ τοῦ γαστρεντερικοῦ σωλῆνος καθὼς καὶ δερματικαὶ καὶ νευρικαὶ ἕλκαι. Θεραπεύεται ἐὰν δοθῇ ὀλίγη

ποσότης κρέατος ἢ ἀντὶ ἀραβοσίτου ὁ ἀσθενὴς κάμῃ χρῆσιν σίτου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶνε ἀπαραίτητον οἱ κάτοικοι τῶν ὀρεινῶν χωρίων τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναμιγνύουν εἰς τὸν ἀραβόσιτον καὶ μικρὰν ποσότητα σίτου.

Διὰ πολλῶν πειραμάτων ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχουν 6 τοὐλάχιστον εἴδη βιταμινῶν. Τὰς διακρίνουν δὲ μὲ τὰ λατινικὰ γράμματα A, B1, B2, C, D, E.

Β'

Ἡ βιταμίνη A εἶνε σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Εὑρίσκεται εἰς τὸ λίπος τῶν ζώων ἐκτὸς τοῦ χοιρείου καθὼς καὶ εἰς τὰ πράσινα χόρτα. Ἡ βιταμίνη αὕτη διαλύεται εἰς τὰ λίπη.

Ἡ βιταμίνη B1 λέγεται καὶ ἀντινευρική. Ἄνευ αὐτῆς γεννᾶται ἡ νόσος Μπέρι—Μπέρι. Εὑρίσκεται εἰς τὰ πίτυρα τῶν σιτηρῶν, τῶν ὀσπριοειδῶν, τὰ αὐγὰ καὶ τὴν ζύμην (μαγιὰν) τῆς μπύρας. Εἶνε διαλυτὴ ἡ βιταμίνη αὕτη εἰς τὸ ὕδωρ.

Ἡ βιταμίνη B2 προφυλάσσει ἀπὸ τὴν πελλάγραν, εὑρίσκεται δὲ εἰς τὸ κρέας καὶ τὸν σῖτον. Καὶ αὕτη διαλύεται εἰς τὸ ὕδωρ.

Ἡ βιταμίνη C εἶνε ἀντισκορβουτική. Εὑρίσκεται εἰς ὅλα τὰ νωπὰ φροῦτα καὶ τὰ λαχανικά. Διαλύεται καὶ αὕτη εἰς τὸ ὕδωρ.

Ἡ βιταμίνη D εἶνε ἡ ἀντιραχιτική. Ὑπάρχει ὅπως καὶ ἡ βιταμίνη A εἰς τὰ περισσότερα ζωϊκὰ λίπη. Τὸ μουρουνέλαιον περιέχει μεγάλην ποσότητα βιταμίνης ἀντιραχιτικῆς καθὼς καὶ βιταμίνης A, 300 φορὰς περισσότερον ἀπὸ ὅτι τὸ νωπὸν βούτυρον. Ἡ ἀντιραχιτικὴ βιταμίνη εἶνε φάρμακον ἐκτάκτως ἀποτελεσματικὸν κατὰ τοῦ ραχιτισμοῦ. Παρεσκευάσθη ἐκ μιᾶς οὐσίας ποὺ λέγεται ἐργοστερόλη καὶ τὴν ὁποίαν ἠκτινοβόλησαν μὲ ὑπεριώδεις ἀκτῖνας. Καὶ μὲ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας παρασκευάζεται μικρὰ ποσότης βιταμινούχου ἐργοστερόλης. Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐξηγεῖται καὶ ἡ θεραπευτικὴ ἐνέργεια τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἐπὶ τῶν ραχιτικῶν. Καὶ ἡ βιταμίνη αὕτη διαλύεται μόνον εἰς λίπη.

Ἡ βιταμίνη E εἶνε ἀπαραίτητος διὰ τὴν γονιμοποίησιν καὶ τὴν τεκνοποίησιν. Ἄνευ τῆς βιταμίνης E εἶνε ἀδύνατος ἡ τεκνοποίησις.

Μία τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐπαρκείας τοῦ διαιτολογίου ἀπὸ ἀπόψεως βιταμινῶν εἶνε ὅτι αὗται εἴτε κατὰ τὴν διατήρησιν τῶν τροφῶν εἴτε κατὰ τὴν παρασκευὴν τῆς τροφῆς ἐν τῷ μαγειρίῳ, καταστρέφονται. Διὰ τοῦ βρασμοῦ καὶ τῆς ξηράνσεως πολλαὶ βιταμίναι καταστρέφονται, ἄλλαι κατὰ τὴν διατήρησιν τῶν τροφίμων καὶ ἄλλαι λόγῳ προσθήκης χημικῶν οὐσιῶν ὡς π.χ. σόδας κτλ.

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν μίαν πρὸς μίαν τὰς συνηθεστέρας τῶν τροφῶν τοῦ ἀνθρώπου.

1) Τὰ **αὐγὰ** εἶνε τελεία τροφή. Τοῦτο τὸ ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ τῶν συστατικῶν των γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται ὁλόκληρος ὀργανισμὸς (ὁ νεοσσός). Εἰς τὰ αὐγὰ ἀπαντᾷ ἡ βιταμίνη A εἰς μεγάλην ἀναλογίαν εἰς τὸ λίπος καὶ τὴν χολεστερίνην αὐτῶν. Ἡ ποσότης τῶν βιταμινῶν αὐτῶν ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῆς διατροφῆς τῶν ὀρνίθων. Οὕτω ὄρνιθες ποὺ διατρέφονται εἰς λειβάδιον καὶ τρώγουσιν ἐν γένει νωπὰ χόρτα ἰδίως πράσινα γεννοῦν αὐγὰ μεγάλης περιεκτικότητος εἰς βιταμίνην A.

2) Τὸ **γάλα** ἐπίσης περιέχει μεγάλα ποσὰ βιταμινῶν ἰδίᾳ A. Ἐξαρτᾶται καὶ ἐνταῦθα τὸ ποσὸν τῶν βιταμινῶν ἐκ τοῦ εἴδους τῆς διατροφῆς τοῦ ζώου. Ζῶα τρεφόμενα μὲ ξηρὰ χόρτα ἀποδίδουν πτωχὸν εἰς βιταμίνας γάλα. Τοὐναντίον συμβαίνει μὲ τὰ ἐλευθέρως εἰς λειβάδια διατηρούμενα. Ἡ κρέμα (ἀνθόγαλα) συγκεντρώνει μεγάλα ποσὰ βιταμινῶν. Τὸ ἀποβουτυρωμένον

γάλα εἶνε πτωχὸν εἰς βιταμίνας διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τιμωρῆται καὶ παραδειγματικῶς ἡ ἀποβουτύρωσις. Διὰ τοῦ παρατεταμένου βρασμοῦ καταστρέφεται τὸ μέγιστον μέρος τῶν βιταμινῶν. Τελείως καταστρέφονται αὗται διὰ τῆς προσθήκης σόδας.

3) Βούτυρον. Τὸ νωπὸν βούτυρον εἶνε πλούσιον εἰς βιταμίνας Α. Διὰ τῆς θερμάνσεως τὸ βούτυρον χάνει μέρος τῶν βιταμινῶν του.

4) Ἡ μαργαρίνη περιέχει μικρὰς ποσότητας βιταμινῶν. Ἐνένετο τελευταίως προσπάθεια ἐμπλουτισμοῦ αὐτῆς εἰς βιταμίνας διὰ τῆς προσθήκης βιταμίνης Α καὶ Δ.

5) Τυρός. Ἐξαρτᾶται ἡ περιεκτικότης του εἰς βιταμίνας ἐκ τοῦ ποσοῦ βουτύρου, τὸ ὁποῖον περιέχει.

6) Εἰς τὸ κρέας ὑπάρχουν ἀποθέματα βιταμινῶν. Κυρίως βιταμίνης Β2, ἥτις προφυλάσσει ἀπὸ τὴν πελλάγραν.

7) Τὰ ψάρια εἶνε πτωχὰ εἰς βιταμίνας. Τὰ αὐγὰ ὅμως αὐτῶν εἶνε πλουσιώτατα (χαβιάρι, μπρὶκ, αὐγοτάραχο). Μικραὶ ποσότητες βιταμινῶν ὑπάρχουν εἰς τὰ ἁλατισμένα.

8) Τὰ πράσινα λαχανικὰ περιέχουν μεγάλα ποσὰ ἰδίως τὰ καρόττα, μαρούλια, σπανάκι. Τὰ διατηρημένα λαχανικὰ δὲν περιέχουν οὐδὲ ἴχνος.

9) Γεώμηλα. Εἶνε πλούσια εἰς βιταμίνας Β1. Ἡ τομάτα, τὰ καρόττα καὶ τὰ πράσινα λαχανικὰ περιέχουν ἰδίως βιταμίνην Α.

10) Ὄσπρια. Περιέχουν μικρὰ ποσὰ βιταμίνης Α, εἶνε δὲ πλούσια εἰς Β. Δὲν περιέχουν τὴν C.

11) Φυτικὰ λίπη καὶ ἔλαια. Τὸ ἐλαιόλαδον εἶνε πτωχὸν εἰς βιταμίνας.

12) Ψωμί. Ἐγεννήθη τὸ ζήτημα ἐὰν πρέπῃ νὰ τρώγωμεν πιτυροῦχον ψωμί. Ἀπὸ ἀπόψεως βιταμινῶν προτιμητέον τὸ πιτυροῦχον ψωμί.

13) Ὀπωρικά. Αἱ τομάται εἶνε πλούσιαι εἰς βιταμίνας Α.Β.C. Πρέπει νὰ τρώγωνται νωπαί. Τὰ λεμόνια καὶ πορτοκάλλια περιέχουν μεγάλα ποσὰ βιταμίνης C, διὰ τοῦτο προφυλάσσουν ἀπὸ τὸ σκορβοῦτον.

Οὕτω ἔχει τὸ ζήτημα τῶν βιταμινῶν. Νοσήματα ἐξ ἐλλείψεως αὐτῶν ὡς καὶ ἄλλα ἐξ ἀτελοῦς διατροφῆς παρετηρήθησαν κυρίως εἰς πληθυσμοὺς οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ ἀγοράσουν τὴν τροφὴν τῶν πλουσίων ἢ εἰς στρατοὺς καὶ πολιορκίας. Ἀπὸ ἀπόψεως δημοσίας ὑγείας πρέπει παρὰ τῶν ὑγιεινολόγων νὰ συνιστᾶται τροφὴ πλήρης καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἀγοραστικὴ ἀξία νὰ εὑρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ εἰσοδήματος τῶν πτωχῶν τάξεων.

Ἡ δημοσία ὑγεία καὶ ἡ διατροφὴ τοῦ λαοῦ θὰ ἐκαλλιτέρευε καὶ παρ' ἡμῖν σημαντικῶς ἐὰν ἦτο δυνατὸν τὸ γάλα νὰ γίνῃ πραγματικὴ τροφὴ τοῦ λαοῦ ὅπως εἰς ἄλλας χώρας. Τὸ γάλα δυστυχῶς σήμερον ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἀκριβὸ διὰ τὰς πτωχὰς τάξεις. Ἐκτὸς τούτου εἶνε βρωμερὸν καὶ πολλάκις νοθευμένον.

Μεγάλη ἐπίσης καλλιτέρευσις θὰ ἐπήρχετο καὶ εἰς τοὺς πτωχούς, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται νὰ ἀγοράζουν κρέας καὶ βούτυρον, ἐὰν ἡ κατανάλωσις τοῦ τυροῦ ἦτο μεγαλειτέρα.

Μεγάλη καλλιτέρευσις τῆς ὑγείας καὶ ἀντοχῆς τοῦ λαοῦ θὰ ἐπήρχετο ἐπίσης ἐὰν ἐγένετο καὶ μεγαλειτέρα κατανάλωσις ἁλιπάστων ἰχθύων ὡς π.χ. βακαλάου, παρὰ δὲ τῶν μικρῶν παιδίων τοῦ τόσον βιταμινούχου μουρουνελαίου. Πρέπει ὅμως νὰ γίνεται χρῆσις τοῦ αὐτουσίου μουρουνελαίου καὶ οὐχὶ τῶν διαφόρων σκευασμάτων ἐκ μουρουνελαίου μὲ τὰ ὡραῖα ὀνόματα. Τὰ γαλακτώματα μουρουνελαίου καμμίαν ἀξίαν δὲν ἔχουν.

Η ΗΣΥΧΙΑ ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΤΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ κ. ΑΝΔΡΕΟΥ ΠΡΑΤΣΙΚΑ

Ἀντιμετωπίζων καὶ ἐκ δευτέρου τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν τῆς «Βραδυνῆς», ὅπως πραγματευθῶ ἓν θέμα μὲ πρακτικὰ ὀφέλη διὰ τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς ἐθεώρησα οὐχὶ ἄσκοπον νὰ θίξω τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου μεγάλης ἐπιστημονικῆς καὶ πρακτικῆς σημασίας, τὸ ζήτημα τῆς ἡσυχίας τῶν ἀσθενῶν. Πρόκειται περὶ προβλήματος, τοῦ ὁποίου οὐδεὶς φαντάζεται τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σπουδαιότητα συνάμα, καὶ τὸ ὁποῖον παρουσιάζει πολλὰς καὶ ποικίλας πλευράς. Τὸ ὅτι ὁ πάσχων ἄνθρωπος, οἱασδήποτε ἡλικίας καὶ ἀπὸ ὅ,τι δήποτε ἀσθένειαν καὶ ἂν πάσχῃ ἔχει ἀνάγκην ἡσυχίας, εἶνε ἡλίου φαεινότερον, ἀλλ' ἐξαρτᾶται τὸ πῶς ἀντιλαμβάνεταί τις τὴν ἔννοιαν τῆς ἡσυχίας καὶ πῶς συμβάλλει εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἰατρός, ὁ ἐντεταλμένος τὴν νοσηλείαν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄρρωστος, ὁ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενος, ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν οὐ μόνον τὴν ἐπὶ τῆς ἡσυχίας ποικίλην ἀντίληψιν καὶ ἔννοιαν τῶν διαφόρων ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἐπικοινωνοῦν μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς πολιτικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς τελεῖται ἡ νοσηλεία τῶν ἀρρώστων. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ ἀπαραίτητος διὰ τὴν νοσηλείαν τῶν ἀσθενῶν ἡσυχία ἐξαρτᾶται ἐκ δύο κυρίως παραγόντων : α) Ἐκ τῆς θέσεως τῆς οἰκίας ἢ τοῦ δωματίου τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐὰν κεῖται εἰς συνοικίαν πολυσύχναστον καὶ θορυβώδη, ὁ ὕπνος ἀποβαίνει πρόβλημα δύσλυτον καὶ ὁ ἀσθενὴς θὰ ταλαιπωρηθῇ μέχρι ἰάσεως ἢ θανάτου αὐτοῦ. β) Ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, ἤτοι τῶν οἰκείων καὶ φίλων.

Α. ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

α) Καὶ διὰ μὲν τὸν πρῶτον παράγοντα, ὀλίγα θὰ εἴπωμεν διότι οὗτος συνδέεται στενώτατα πρὸς τὴν ὅλην ζωὴν καὶ τὴν οἰκοδομικὴν ὑπόστασιν τῶν πόλεων ἐν Ἑλλάδι, ὥστε δὲν δυνάμεθα ἐπ' αὐτοῦ σημαντικῶς νὰ ἐπιδράσωμεν. Τί δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ὅταν τὸ δωμάτιον τοῦ ἀσθενοῦς βλέπῃ εἰς δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον διέρχονται συνεχῶς τράμ, αὐτοκίνητα, ἅμαξαι, πλανόδιοι, ὁμάδες ἀνθρώπων, μουσικαὶ κτλ.κτλ. Τοῦτο ἐκφεύγει τῆς ἀτομικῆς δικαιοδοσίας καὶ εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τῆς δημοτικῆς καὶ ἀστυνομικῆς ἀρχῆς. Καὶ ἂν μὲν αἱ οἰκιακαὶ συνθῆκαι τὸ ἐπιτρέπουν δυνάμεθα νὰ προορίσωμεν διὰ τὸν ἄρρωστον τὸ μᾶλλον μακρὰν τοῦ θορύβου τῶν ὁδῶν κείμενον δωμάτιον. Πέραν ὅμως αὐτοῦ οὐδὲν εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ κάμωμεν. Αἱ ἰδιωτικαὶ κλινικαὶ πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ θορύβου ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαθίστανται εἰς οἰκήματα κείμενα εἰς δρόμους ὀλιγοσυχνάστους. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ καὶ τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἑνώσεως τῶν Κλινικῶν ἐν Ἀθήναις ἐτοποθετήθη πρὸ ἑκάστης κλινικῆς εἰς κυανοῦς σταυρὸς μὲ τὴν λέξιν «ἡσυχία», οὐδεὶς ὅμως προσέχει εἰς αὐτήν.

Τὰ μεγάλα νοσοκομεῖα ἱδρύονται ὅσον τὸ δυνατὸν μακρὰν τῆς πόλεως καὶ περιβάλλονται ὑπὸ κήπων ἵνα ὁ θόρυβος τὰ ἐπηρεάζῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον.

Ἐὰν ὅμως ἡμεῖς ὡς ἄτομα ἔναντι τοῦ δημοσίου θορύβου οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, νομίζωμεν ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ ἀστυνομία καὶ τὸ κράτος θὰ ἠδύναντο ἄριστα, καὶ ἔχουν ἐπιτακτικὸν πρὸς τοῦτο καθῆκον, νὰ περιορίσουν τὸν θόρυβον τοῦτον.

Π.χ. εἰς οὐδὲν εὐνομούμενον κράτος θὰ ἦσαν ἀνεκτὰ τὰ τράμ, τὰ ὁποῖα ἔχουν σήμερον αἱ Ἀθῆναι. Ὁ θόρυβος καὶ μόνος, τὸν ὁποῖον προκαλοῦν εἶνε ἀρκετὸς ὅπως ἡ κυκλοφορία αὐτῶν ἀπαγορευθῇ. Εἰς τὴν Ἑλβετίαν εἰς πλείστας ὅσας πόλεις τὸ τράμ διέρχεται σχεδὸν ἀθορύβως. Τὰ αὐτοκίνητα κορνάρουν πλειστάκις ἄνευ λόγου. Εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν δύναται πᾶς τις νὰ τραγουδῇ ἀνενόχλητος οἱανδήποτε ὥραν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, οὐδεὶς δὲ ὡδηγήθη ποτὲ εἰς τὸ ἐπ' αὐτοφώρῳ πταισματοδικεῖον διότι φωνασκεῖ καθ' ὁδὸν ἡμέρας τε καὶ νυκτός, παρ' ὅλας τὰς σχετικὰς ἀστυνομικὰς ἀπαγορεύσεις.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν διὰ τοὺς πλανοδίους πωλητάς, οἵτινες ὀρύονται ἀπὸ τῆς 7ης πρωϊνῆς ἢ τοὺς κύνας, οἵτινες ὑλακτοῦν ἐπὶ νύκτας ὁλοκλήρους; Πρό τινος καιροῦ ὑπῆρχον αἱ λατέρναι, αἱ ὁποῖαι ὅμως τώρα ἀντεκατεστάθησαν ἐπιτυχῶς ἀπὸ τὰ ραδιόφωνα, ἰδιωτικά τε καὶ μή, τὰ κλειδοκύμβαλα, τὰς ὑπαιθρίους ὀρχήστρας κατὰ τὸ θέρος, τοὺς φωνογράφους, ἤτοι σύνολον τύρβης ἥτις παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τόσον ἀπολιτίστου καὶ βαρβάρου τόπου. Τέλος καὶ αἱ κωδωνοκρουσίαι τῶν ἐκκλησιῶν θὰ ἔπρεπε νὰ περιορισθοῦν ἐντὸς λογικῶν καὶ ἀνεκτῶν ὁρίων. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα προϋποθέτουν ἀνωτέραν ἐκπολιτιστικὴν ἀντίληψιν τῆς δημοτικῆς καὶ ἀστυνομικῆς ἀρχῆς, ἥτις δυστυχῶς παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχει. ὥστε δὲν πρέπει νὰ ἐπιμείνωμεν περισσότερον ἐπὶ τοῦ παράγοντος τούτου, τοῦ δημοσίου θορύβου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἴμεθα σχεδὸν ἀνίσχυροι.

β) Καὶ ἤδη ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸν δεύτερον παράγοντα ἐξασφαλίσεως τῆς ἡσυχίας τῶν ἀσθενῶν τὸν καὶ σπουδαιότερον, τὸν ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ περιβάλλοντος. Ἐπ' αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ἐπιδράσωμεν ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως ἐπικρατοῦν πλεῖσται ὅσαι ψυχολογικαὶ καὶ ἰατρικαὶ ἀκόμη πλάναι, διὰ τοῦτο δὲ θέλομεν ἐπιμείνει ἐπ' αὐτοῦ κάπως λεπτομερέστερον.

"Οταν λέγωμεν «ἡσυχίαν τῶν ἀσθενῶν» ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν μέτρων δι' ὧν προσπαθοῦμεν νὰ θέσωμεν τὸ νευρικὸν αὐτῶν σύστημα ὑπὸ συνθήκας καταλλήλους καὶ εὐνοϊκὰς διὰ τὴν ὁμαλὴν καὶ ἀπρόσκοπτον ἐξέλιξιν τῆς νόσου αὐτῶν. Δὲν ὑπάρχει νόσημα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ θίγῃ κατ' ἄλλοτε ἄλλον βαθμὸν τὸ νευρικὸν σύστημα, αἱ ἐκ τοῦ νευρικοῦ δὲ συστήματος διαταραχαὶ καὶ ἐκδηλώσεις δὲν εἶνε αἱ ἴδιαι εἰς ὅλα τὰ στάδια μιᾶς νόσου. Ἄλλα φαινόμενα ἀπὸ μέρους τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὑφίστανται κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς νόσου, καὶ ἄλλα κατὰ τὴν ἀνάρρωσιν. Συνεπῶς καὶ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ λάβωμεν δὲν θὰ εἶνε ὅμοια εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς νόσου. Ἂς λάβωμεν ὡς παράδειγμα μίαν πυρετικὴν νόσον, τὴν πνευμονίαν φέρ' εἰπεῖν. Κατὰ τὴν ὀξεῖαν περίοδον ὁ ἄρρωστος ἔχει ποικίλα νευρικὰ ἐνοχλήματα, δυσφορίαν, ἀϋπνίαν (ἐκτὸς τῶν τοπικῶν φαινομένων, πόνων, βῆχος κτλ.) παραλήρημα, ψευδαισθήσεις. "Οταν ὁ πυρετὸς αὐτοῦ πέσῃ καὶ ἀρχίσῃ ἡ ἀποθεραπεία καὶ ἡ ἀνάρρωσις, ὁ ἄρρωστος ἔχει ἄλλα φαινόμενα ὅλως διάφορα, ἤτοι συναίσθημα ἐξαντλήσεως, ἐπιθυμίαν νὰ κοιμηθῇ, ἀδυναμίαν νὰ προσηλώσῃ τὴν προσοχήν του, ἀνικανότητα πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν ἀνάγνωσιν, συνομιλίαν κτλ.

Κατὰ τὴν ὀξεῖαν φάσιν, καθ' ἣν μαζὶ μὲ τὰ ἐνοχλήματα ἀπὸ τοῦ θώρακος καὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὑπάρχει καὶ ὑψηλὸς πυρετός, τὸ ἄριστον εἶνε νὰ τηρηθοῦν ἀπαρεγκλίτως αἱ ἰατρικαὶ ὁδηγίαι καὶ ἡ νοσηλεία τοῦ

ἀρρώστου νὰ ἀνατεθῇ εἰς πρόσωπον κατάλληλον, ἔμπειρον καὶ ψύχραιμον. Ἐκτὸς τῆς νοσηλείας συμφώνως πρὸς τὰς ἰατρικὰς ὁδηγίας, οὐδὲν ἕτερον νὰ γίνῃ, θ' ἀπαγορευθῇ δὲ ἡ συνομιλία μὲ οἱονδήποτε, αἱ ἐπισκέψεις, τὸ κάνισμα. Τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς ἀπολύτου συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἰατρικὰς ὁδηγίας καὶ τὴν παρεμπόδισιν διαταράξεως τοῦ ἀσθενοῦς, αἱ κλινικαὶ καὶ τὰ νοσοκομεῖα ἐξασφαλίζουν δι' αὐστηρῶν ἀπαγορεύσεων. Κατ' οἶκον ὅμως τὰ πράγματα εἶνε ὀλίγον διάφορα. Αἱ ἐπισκέψεις συγγενῶν καὶ φίλων, ὅπως πληροφορηθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς θὰ πληθυνθοῦν. Ἕκαστος τῶν ἐπισκεπτῶν, θὰ κρίνῃ, θὰ ἐπικρίνῃ τὸ ὀρθὸν ἢ μὴ τοῦ γινομένου, θὰ εἴπῃ καὶ τὴν ἰατρικὴν του γνώμην (ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶνε καὶ ὀλίγον ἰατροί) καὶ ἴσως θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ μὴ ἐφαρμοσθοῦν τὰ δέοντα διὰ τὴν καλὴν νοσηλείαν τοῦ ἀσθενοῦς.

Συμβαίνει πολλάκις ὁ ἀσθενὴς νὰ μὴ θέλῃ νὰ συμμορφοῦται πρὸς ὅσα πρέπει νὰ γίνουν, δὲν θέλει νὰ λάβῃ τροφὴν, τὸ φάρμακον κλπ. εἰς τὰς τοιαύτας περιπτώσεις καὶ διὰ τὰ παιδιὰ ἀκόμη πολλάκις ὑπεύθυνον εἶνε τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον περιποιεῖται τὸν ἀσθενῆ, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος ἢ τὴν ἀναγκαίαν ἐπιδεξιότητα πρὸς τοῦτο. Πόσα παιδία, παράξενα καὶ! ἀφόρητα ἐφόσον τὰ περιποιεῖται π.χ. ἡ μητέρα τους, γίνονται πειθήνια καὶ εὔκολα ὅταν ἄλλο πρόσωπον, ψύχραιμον ἀναλάβῃ τὴν νοσηλείαν των. Πόσαι μητέρες ἢ σύζυγοι ἐκλιπαροῦν τὰ παιδιὰ ἢ τοὺς συζύγους των νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν α ἢ β ὁδηγίαν, καὶ μὲ πόσην ἀδεξιότητα ὀλοφύρονται ἐνώπιον τῶν ἀσθενῶν ; Τὸ ἐπιτυγχανόμενον ἀποτέλεσμα εἶνε συνήθως ἀντίθετον τοῦ ἐπιδιωκομένου. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἡ ὁμαλὴ ἐξέλιξις τῆς νόσου ταράσσεται ἐκ τῆς ὑπερμέτρου ἀνησυχίας τοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται κατ' ἐπανάληψιν ἢ μᾶλλον συνεχῶς ἰατρικὰς καὶ μὴ γνώμας ὥστε δὲν γίνεται μία συστηματικὴ θεραπεία. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ὑψηλὰ κατέχοντες ἀξιώματα συνήθως δὲν νοσηλεύονται ἀπροσκόπτως διότι ἔχουν πολλοὺς ἰατροὺς καὶ πολλὰς γνώμας, ἐνῷ ἡ ἀνάθεσις τῆς νόσου αὐτῶν εἰς ἕνα ἢ δύο ἰατροὺς ἀπολαύοντας τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῶν θὰ συνετέλει εἰς τὴν καλλιτέραν αὐτῶν νοσηλείαν.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν ἐπέμβασιν ἀμαθῶν γραϊδίων μὲ ἐξορκισμοὺς ἢ ἄλλα μυστικὰ βότανα, ἀλοιφὰς κλπ. ἤτις τόσης ζημίας γίνεται πρόξενος εἰς τοὺς ἀρρώστους καὶ στερεῖ αὐτοὺς τῆς ἀπαραιτήτου ψυχικῆς ἡσυχίας ἵνα ἀντιμετωπίσουν τελεσφόρως τὴν νόσον αὐτῶν ;

Ἐπίσης ἡ ἐπιθυμία τοῦ περιβάλλοντος νὰ ἴδῃ μίαν διαθήκην ταχέως γενομένην ἐπ' εὐκαιρίᾳ νόσου τινὸς καθὼς καὶ ἡ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἀρρώστου μετάκλησις τοῦ ἱερέως πρὸς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἶνε πράξεις διὰ τὰς ὁποίας θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τις ὑπ'ὄψει,ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ἀφήσουν ἀνεπηρέαστον τὴν ψυχικὴν ἡσυχίαν τοῦ ἀρρώστου. Δέον ἀκόμη νὰ τονίσω ὅτι ἡ ἐπιμονὴ ἣν δεικνύουν τινες ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀσθενοῦς ὅπως ὅταν οὗτος παραληρῇ καὶ λέγῃ πράγματα ἀσυνάρτητα, συνδιαλέγωνται μετ' αὐτοῦ καὶ προσπαθοῦν νὰ τὸν φέρουν εἰς τὴν ὀρθὴν σκέψιν, εἶνε ἐπικίνδυνος, διότι, οὐ μόνον οὐδὲν ἀποτέλεσμα φέρουν ἀλλὰ καὶ ἐρεθίζουν περισσότερον τὸν παραληροῦντα ἄρρωστον. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ πειθὼ οὐδεμίαν ἔχουν ἐπίδρασιν ἐπὶ ἀνθρώπου παραληροῦντος. Τοὐναντίον τὸ καλλίτερον εἶνε νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ λέγῃ καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν νοσηλείαν του συμφώνως πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁδηγίας τοῦ ἰατροῦ. Αὐτὰ εἶνε ἀρκετὰ νὰ ἔχῃ τις ὑπ' ὄψει διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἀσθενοῦς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πυρετικῆς περιόδου.

Ἂς ἴδωμεν τώρα τί πρέπει νὰ πράξωμεν διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἀσθενοῦς, παρελθούσης τῆς ὀξείας φάσεως.

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναρρώσεως τὸ νευρικὸν σύστημα τοῦ ἀσθενοῦς ἐκδηλώνει τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποδραμοῦσαν νόσον διὰ συναισθήματος ἐξαντλήσεως, ἐπιθυμίας πρὸς ὕπνον ὃν εἶχε στερηθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πυρετοῦ, ἀνικανότητα πρὸς προσήλωσιν τῆς προσοχῆς, ταχείαν κόπωσιν.

Καὶ ἐὰν μὲν διὰ τὴν πυρετικὴν περίοδον ὁ εἰς πειθαρχίαν καὶ συμμόρφωσιν ἐξαναγκασμὸς πρὸς τὰς ἰατρικὰς ὁδηγίας τῶν συγγενῶν καὶ φίλων εἶνε ὁπωσδήποτε εὐχερής, ἀποβαίνει δυσκολώτερος κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναρρώσεως, διότι ὁ ἀσθενὴς δὲν πυρέσσει, δὲν ἔχει τὰ ἀπειλητικὰ ὀξέα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα εἶχε πρίν, ὥστε δύσκολα κατορθώνει τις νὰ προφυλάξῃ τὸν ἄρρωστον ἀπὸ τὴν ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν τοῦ κακῶς ἐννοουμένου ἐνδιαφέροντος τῶν συγγενῶν καὶ φίλων αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως τὸ νευρικὸν σύστημα ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην ἡσυχίας : οὔτε ὁμιλίαι, οὔτε ἀνάγνωσις, οὔτε θόρυβος, οὔτε ἐνασχολήσεις δι' ἐπαγγελματικὰ ἢ οἰκογενειακὰ ζητήματα δὲν πρέπει νὰ ἐπιτραποῦν. Ὁ ὕπνος, ἡ τόσον λεπτὴ καὶ εὔθραυστος αὕτη λειτουργία τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὑφίσταται ἀμέσως τὸν ἀντίκτυπον καὶ τῆς ἐλαχίστης παρεκτροπῆς καὶ ὁ ἀσθενὴς βλέπει τὸν ὕπνον αὐτοῦ ταρασσόμενον τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ποὺ εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην αὐτοῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσουν τοῦτο καὶ οὕτω βλέπομεν καθ' ἑκάστην συγγενεῖς καὶ φίλους μεταβαίνοντας πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενῶν καὶ παραμένοντας ἐπὶ μακρὸν χρόνον πλησίον αὐτῶν, ἐνῷ καπνίζουν εἰς τὸ δωμάτιόν των τοὺς ὁμιλοῦν διὰ διάφορα ζητήματα, τὸ ἀποτέλεσμα δὲ εἶνε ὅτι οἱ ἀσθενεῖς κουράζονται, ὑφίστανται διέγερσιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἀϋπνίαν καὶ οὕτω παρακωλύεται ἡ ὁμαλὴ ἐξέλιξις τῆς ἀναρρώσεως αὐτῶν. Οἱ ἄρρωστοι καίτοι μετὰ δυσφορίας ὑφίστανται τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὸ «ἐνδιαφέρον» συγγενῶν καὶ φίλων, ἐκ λεπτότητος ἢ καὶ ἐκ νωθρότητος πρὸς ἀντίδρασιν συνεπείᾳ τῆς νόσου καὶ τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ νευρικοῦ συστήματος δὲν δύνανται νὰ ἀμυνθοῦν καὶ ἀγογγύστως ἀποδέχονται τὴν κατάστασιν ταύτην. Προσθέσατε ἀκόμη ὅτι οἱ ἀσθενεῖς ὀφείλουν πλειστάκις, νὰ ἐκπληρώσουν σωματικὰς αὐτῶν ἀνάγκας ἡ παρουσία δὲ ξένων προσώπων ἀποβαίνει ὀχληρὰ καὶ ἐπιζημία. Εἷς ἀσθενὴς ὅστις ἐπ' ἐσχάτων ὑπεβλήθη εἰς σοβαρὰν ἐγχείρησιν, μίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναρρώσεώς του ὑπέστη 19 ἐπισκέψεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸν εἶχε φέρει εἰς ἀπόγνωσιν. Σημειώσατε δὲ ὅτι ἡ πολυλογία εἶνε χάρισμα (sic) πολὺ διαδεδομένον, ὅταν δὲ οἱ ἐπισκέπται εἶνε πεπροικισμένοι μὲ αὐτὸ κατανοεῖτε εὐχερῶς τὰ ἀποτελέσματα. Γνωστή μου κυρία ἐνοσηλεύετο πρὸ καιροῦ εἰς ἓν τῶν μεγάλων ἐνταῦθα νοσοκομείων διὰ σοβαρὸν νόσημα. Ἕκαστον δὲ ἀπόγευμα στενὴ της συγγενὴς ἐθεώρει καλὸν νὰ τὴν ἐπισκέπτεται ἐπὶ δίωρον μέχρις ὅτου ἡ ἐπέμβασις τοῦ ἰατροῦ ἐθέσπισε πλήρη ἀπαγόρευσιν ἐπισκέψεων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ παιδιὰ ἰσχύει τὸ ἴδιον : δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι τὰ ἀναρρωνύοντα ἢ ἀσθενῆ παιδιὰ δὲν παρακολουθοῦν τὰς συζητήσεις τῶν μεγάλων, μετὰ πολλῆς μάλιστα προσοχῆς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συζητήσεων τούτων εἶνε ἡ διέγερσις καὶ ἡ ἀϋπνία τῶν παιδίων.

Ἐρωτήσατε ἀκόμη τὰς γυναῖκας μὲ πόσον κόπον ὑφίστανται τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπισκέψεις καὶ τὰ συγχαρητήρια τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν διὰ νὰ πεισθῆτε περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ὅσων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα. Ἀπειρίαν τοιούτων παραδειγμάτων θὰ ἠδυνάμην νὰ προσαγάγω.

Μὲ ὅλα αὐτὰ θέλω νὰ καταλήξω εἰς τὴν πρακτικὴν συμβουλὴν ὅτι ὅταν ἕνας συγγενὴς ἢ φίλος σας ἀσθενῇ ἢ ὑπέστη ἐγχείρησιν, ὁ καλλίτερος τρόπος ὅπως δείξετε τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην σας πρὸς αὐτὸν εἶνε, νὰ μὴ πᾶτε καθόλου νὰ τὸν ἰδῆτε, οὔτε ἄνθη, οὔτε σοκολάτες, οὔτε τίποτε νὰ

μὴ τοῦ φέρετε, ἀλλὰ περιωρισθῆτε εἰς τὸ νὰ μάθετε πῶς πηγαίνει καὶ ἐν ἀνάγκῃ γράφατέ του δύο λέξεις συμπαθείας. Ἡ προσωπικὴ παρουσία σας εἶνε ἐπιζημία δι' αὐτὸν καὶ καλὸν εἶνε νὰ παύσωμεν νὰ θεωρῶμεν ὡς ἀγενεῖς ἐκείνους οἵτινες δὲν ἔρχονται νὰ μᾶς ἐπισκεφθοῦν ὅταν ἀσθενῶμεν, ἀλλὰ νὰ πεισθῶμεν ὅτι οἱ μὴ ἐρχόμενοι καὶ ἀφήνοντες τὸν ἄρρωστον ἥσυχον ἔχουν τὸ πραγματικὸν δι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τῆς ἀποχῆς των ἀπὸ πάσης ἐπισκέψεως συμβάλλουν εἰς τὴν ταχυτέραν ἴασιν αὐτοῦ.

Α. Προκοπίου

ΣΤΕΙΡΩΣΙΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁμιλοῦμεν περὶ στειρώσεως τῆς γυναικὸς ὡς ἐὰν ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης ἐξαρτᾶται ἡ γονιμοποίησις, ἡ τοιαύτη ὅμως ἀντίληψις, ἥτις δυστυχῶς ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ λαῷ, εἶνε ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἐσφαλμένη. Αἱ στατιστικαὶ ἀποδεικνύουν ὅτι εἰς τὰ 2)3 τῶν περιπτώσεων ἡ αἰτία τῆς στειρώσεως ὀφείλεται εἰς τὸν ἄνδρα καὶ μόνον κατὰ τὸ 1)3 εἰς τὴν γυναῖκα. Ὁ ἀνὴρ ἢ εἶνε ἀπ' εὐθείας ἀνίκανος πρὸς γονιμοποίησιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἕνεκα βλάβης τοῦ σπέρματος, ἢ μεταδίδει εἰς τὴν γυναῖκα βλενόρροιαν καὶ καθιστᾷ αὐτὴν στείραν.

Ὁπωσδήποτε λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ὅλης γενετησίου περιόδου τῆς γυναικός, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ 13ου μέχρι τοῦ 40οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ἡ στείρωσις παρατηρεῖται ἐν ἀναλογίᾳ περίπου 19 ο)ο, ἂν καὶ τὸ ποσοστὸν τοῦτο ποικίλλῃ ἐξαρτώμενον κυρίως ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς κατὰ χώραν μεταδόσεως τῆς βλενορροϊακῆς μολύνσεως. Ἡ πρώτη τεκνοποιησις συντελεῖται κατὰ μέσον ὅρον μεταξὺ 16ου—17ου μηνὸς, πρὸ τῆς παρόδου ὅμως ὁλοκλήρου τετραετίας δὲν πρέπει ἡ γυνὴ νὰ σεωρεῖται στεῖρα, καθόσον τὸ 1)25—1)40 τῶν ὑπάνδρων γυναικῶν τεκνοποιοῦσι μετὰ πάροδον τετραετίας ἀπὸ τοῦ γάμου.

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

Αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι συλλαμβάνουν, ἀλλὰ ὑφίστανται διακοπὴν τῆς κυήσεως εἰς τὸν 1ον, 2ον, 3ον κλπ. μῆνα δὲν εἶνε στεῖραι, ἀλλὰ ἐμφανίζουσιν ἀφορίαν, ἀνικανότητα δηλονότι νὰ φέρωσιν αἰσίως εἰς πέρας τὴν ἀρχίσασαν κύησιν.

Τὰ κατὰ τὴν γονιμοποίησιν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Τὸ γεννητικὸν σύστημα τῆς γυναικὸς ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω ἐκ τῶν ἑξῆς σωληνοειδῶν ὀργάνων, τοῦ κόλπου, τῆς μήτρας καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ ταύτης δύο σαλπίγγων. Αἱ δύο ὠοθῆκαι, ἢ ἀποθῆκαι τῶν ὠαρίων εὑρίσκονται πλησίον τοῦ πέρατος τῶν δύο σαλπίγγων. Ἐκ τῶν ὠοθηκῶν ἐκκρίνεται καθ' ἕκαστον μῆνα ἀνὰ ἓν ὠάριον, τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται ἀμέσως διὰ τοῦ στομίου τοῦ πέρατος τῆς σάλπιγγος ἐντὸς τῆς κοιλότητος αὐτῆς, ἔνθα ἀναμένει τὴν ἄφιξιν τῶν σπερματοζωαρίων. Τὸ ὠάριον τοῦτο δύναται νὰ ζήσῃ τὸ πολὺ 14 ἡμέρας, ὅτε μὴ ἐπιτευχθείσης συναντήσεως μετὰ σπερματοζωαρίου αὐτομάτως θνήσκει, ἐμφανιζομένης κατὰ τὴν

ἡμέραν τοῦ θανάτου αἱμορραγίας ἀπὸ τῆς μήτρας (ἐμμήνου ῥύσεως τῆς γυναικός).

Τὰ σπερματοζωάρια ἀποτιθέμενα κατὰ ἑκατομμύρια ἐντὸς τοῦ κόλπου ὁδεύουσι δι' ἰδίων κινήσεων τῆς οὐρᾶς αὐτῶν μέχρι τοῦ ὠαγωγοῦ, ἔνθα συναντῶσι τὸ ἀναμένον ὠάριον· ἐν ἐκ τῶν σπερματοζωαρίων καὶ σπανιώτερον δύο συμμείγνυνται μετὰ τοῦ ὠαρίου καὶ οὕτω ἐπιτελεῖται ἡ λεγομένη γονιμοποίησις τοῦ ὠαρίου. Τὸ γονιμοποιηθὲν ὠάριον εἰσχωρεῖ ἐντὸς τῆς κοιλότητος τῆς μήτρας, ὅπου ἐγκαθίσταται καὶ ἐξακολουθεῖ ἐξελισσόμενον ὡς ἔμβρυον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι αἴτιον στειρώσεως ἐκ μέρους τῆς γυναικὸς δέον νὰ θεωρηθῇ 1) πᾶσα γενικὴ νόσος παρεμποδίζουσα τὴν ἔκκρισιν τοῦ ὠαρίου καὶ 2) πᾶν κώλυμα ὅπερ ἐδράζον κατὰ τὸν κόλπον, μήτραν ἢ σάλπιγγα, παρεμποδίζει εἴτε τὴν εἴσοδον τοῦ ὠαρίου ἐντὸς τοῦ ὠαγωγοῦ, εἴτε τὴν ὅδευσιν τῶν σπερματοζωαρίων μέχρις αὐτοῦ.

Οὕτω χρόνιαι νόσοι, ὡς ἡ φυματίωσις, σύφιλις ἢ καὶ χρόνιαι δηλητηριάσεις διὰ ναρκωτικῶν ἰδίᾳ οὐσιῶν (μορφίνης, ὀπίου) εἶνε δυνατὸν νὰ προκαλέσωσιν ἐλάττωσιν τῆς εἰς ὠάρια παραγωγικῆς ἱκανότητος τῆς ὠοθήκης. Ἀφ' ἑτέρου τὸ παρεμποδίζον τὴν συνάντησιν τῶν σπερματοζωαρίων μετὰ τοῦ ὠαρίου κώλυμα εἶνε δυνατὸν νὰ ἐδράζεται :

1) Εἰς τὸν κόλπον, ὡς ἐπὶ παραδείγματι διαφράγματα ποικίλα, ἅτινα ἐκ γενετῆς ὑπάρχοντα ἀποφράσσουσι τὸν αὐλὸν τοῦ κολεοῦ ἀτελῶς καὶ σπανιώτερον τελείως, μέχρι σημείου, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξέλθῃ τὸ κατὰ μῆνα αἷμα τῆς ἐμμηνορρυσίας, ὅπερ οὕτω συσσωρεύεται εἰς τὸν ἄνωθι τοῦ διαφράγματος χῶρον τοῦ κόλπου. Τὴν ἰδίαν ἀπόφραξιν τοῦ αὐλοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ προκαλέσωσι καὶ ὄγκοι ἀναπτυσσόμενοι ἕνεκα διαφόρων αἰτίων κατὰ τὸν κόλπον.

2) Εἰς τὴν μήτραν, τῆς ὁποίας τὸ στόμιον εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐκ γενετῆς στενὸν ἢ νὰ ἀποφράσσεται ὑπὸ διαφράγματος ἢ ὄγκου, ὡς καὶ προκειμένου περὶ τοῦ κόλπου ἀνωτέρω εἴπομεν. Ἐξαιρετικῶς ἡ μήτρα εἶνε δυνατὸν νὰ παρουσιάζῃ ἰσχυρὰν κάμψιν κατὰ τὴν μεσότητα αὐτῆς ἐπιφέρουσαν τοιαύτην στένωσιν τοῦ αὐλοῦ αὐτῆς, ὥστε νὰ παρεμποδίζεται ἡ δίοδος τῶν σπερματοζωαρίων, συνήθως ὅμως παρουσιάζει ἕνεκα φλεγμονῆς τῆς κοιλότητος ὑπερέκκρισιν, ἥτις ἕνεκα τῆς ὀξίνου ἀντιδράσεως ἀναστέλλει τὴν κινητικότητα καὶ ἐλαττώνει τὴν ζωτικότητα τῶν σπερματοζωαρίων, παρεμποδιζομένης οὕτω τῆς ἀνόδου αὐτῶν, πρὸς τὰς σάλπιγγας. Τέλος ἡ μήτρα εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐκ γενετῆς ὑποπλαστικὴ καὶ σπανιώτερον ἄνευ κοιλότητος, ὅτε βεβαίως ἡ στείρωσις εἶνε βεβαία.

3) Εἰς τὰς σάλπιγγας, αἵτινες εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐκ γενετῆς ἀτροφικαὶ καὶ ἐνίοτε ἄνευ αὐλοῦ. Ἀλλοτε ἕνεκα τῆς βλενορροίας καὶ σπανιώτερον τῆς φυματιώσεως, ὑφίστανται φλεγμονὴν τῆς κοιλότητος αὐτῶν καὶ ἐκ παραλλήλου συγκόλλησιν τῶν τοιχωμάτων αὐτῆς πρὸς ἄλληλα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπόφραξιν τοῦ αὐλοῦ. Εἶνε φανερὸν ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μὴ οὔσης δυνατῆς τῆς διελεύσεως διὰ τῆς σάλπιγγος τοῦ ὠαρίου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συναντήσεως τῶν σπερματοζωαρίων ἡ σύλληψις εἶνε ἀδύνατος.

Διάγνωσις : Κατὰ ταῦτα, ἡ διάγνωσις τῆς αἰτίας τῆς στειρώσεως παρουσιάζει μεγάλας δυσχερείας, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προβαίνωμεν μετὰ μεγάλης προσοχῆς εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γυναικὸς πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῆς. Πάντοτε πρέπει νὰ ἐξετάζηται καὶ ὁ σύζυγος καὶ νὰ ὑποβάλληται συγχρόνως οὗτος εἰς θεραπείαν ὑπὸ εἰδικῶν ἰατρῶν, ἐὰν τὸ νόσημα αὐτοῦ εἶνε ἰάσιμον (βλενόρροια, σύφιλις κ.ο.κ.). Εἰς περιπτώσεις ὅμως ἀζωοσπερμίας ἢ ἀσπερμίας ἢ εἰς περιπτώσεις ἀνικανότητος τοῦ ἀνδρὸς, πᾶσα

θεραπεία τῆς γυναικὸς εἶνε περιττή, ἔστω καὶ ἂν ὑφίστανται παθολογικαὶ ἀλλοιώσεις τῶν γεννητικῶν αὐτῆς ὀργάνων.

Μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ αἰτίου τῆς στειρώσεως παρέχει ἡ διάγνωσις τῆς ἐμφράξεως τοῦ αὐλοῦ τῆς σάλπιγγος. Ἐὰν τοῦτο δὲν κατορθωθῇ διὰ τῆς διὰ τῶν χειρῶν ἐξετάσεως, καταφεύγομεν εἰς τὴν διαφύσησιν τῶν σαλπίγγων, τοὐτέστιν εἰς τὴν δι' εἰδικοῦ ἐργαλείου εἰσαγωγὴν ἀέρος διὰ τοῦ στομίου τῆς μήτρας εἰς τὴν κοιλίαν. Ὑφισταμένης ἀποφράξεως τῶν σαλπίγγων ἡ δίοδος τοῦ ἀέρος εἶνε ἀδύνατος.

Ἡ θ ε ρ α π ε ί α τῆς στειρώσεως κανονίζεται ἀναλόγως τοῦ αἰτίου, περὶ ταύτης ὅμως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος. Κατὰ κανόνα, ἡ θεραπεία εἶνε συντηρητική, πολλάκις ὅμως ἀναγκαζόμεθα νὰ καταφεύγωμεν καὶ εἰς τὴν ἐγχείρησιν. Π άντως θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ τονίσω ἐνταῦθα, ὅτι ἡ παρὰ τῷ λαῷ ἐπικρατοῦσα γνώμη, ὅτι διὰ τῆς ἀποξέσεως τῆς μήτρας αἴρονται κατὰ κανόνα τὰ ἐμπόδια τῆς στειρώσεως εἶνε ἐσφαλμένη, καθόσον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι τὸ αἴτιον τῆς στειρώσεως δὲν προέρχεται πάντοτε ἐκ τῆς μήτρας καὶ μόνης. Ἡ ἀπόξεσις εἰς πολλὰς περιπτώσεις καθιστᾷ ὄχι μόνον τὴν στείρωσιν μόνιμον, ἀλλὰ ἕνεκα τῶν ἐπερχομένων ἕλαβῶν τίθεται καὶ ἡ ζωὴ τῆς γυναικὸς ἀκόμη εἰς κίνδυνον.

Κ. Λαμπαδαρίου

ΗΥΓΙΕΙΝΗ ΤΗΣ ΤΕΚΝΟΓΟΝΙΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΟΥ

ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΤΕΚΝΟΓΟΝΙΑΣ

Ἡ τεκνογονία ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην τῶν λειτουργιῶν τοῦ γυναικείου ὀργανισμοῦ, ἀφ' οὗ διὰ ταύτης ἐπιτυγχάνεται τὸ ὡραιότερον καὶ θαυμασιώτερον ἔργον, ἡ δημιουργία τ. ἔ. νέου ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου δημιουργὸς ἰσόθεος ἡ γυνὴ ἀναδεικνύεται. Ἡ παιδοποιΐα εἶνε τὸ ὕψιστον καθῆκον, ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωσις τῆς γυναικός. Τὸ ἐν αὐτῇ ἀκατάληπτον συμβαῖνον τῆς περιοδικῆς ἐναλλαγῆς τῆς ἐμμήνου ρύσεως εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέπει παρὰ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς γυναικὸς ἐν ἱκανότητι πρὸς τεκνογονίαν. Πᾶσα ἀρνησις ταύτης ὅπως τὸ ἔργον τῆς τεκνογονίας ἐπιτελέσῃ ἀποτελεῖ διαστροφὴν τῶν σπουδαιοτάτων λειτουργιῶν αὐτῆς, διαστροφήν, ἥτις δὲν παραμένει ἄνευ τιμωρίας ὑπὸ τῆς φύσεως.

ΤΡΥΦΩΝ ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΟΣ

Ἡ φύσις ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς γυναικὸς τὴν τεκνογονίαν, ἐπέρχεται δ' αὐτὴ τιμωρὸς πάσης δυστροπούσης γυναικός· οἱ ἐκ τῆς ἀτεκνίας κίνδυνοι τῆς γυναικὸς εἶνε μεγαλείτεροι τῶν ἐκ τῆς μεμετρημένης τεκνογονίας τοιούτων. Μήτρα ἥτις δὲν ἐπιτελεῖ τὸν προορισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ τῆς τεκνογονίας κέκτηται πάντοτε τάσιν πρὸς ἀνάπτυξιν ἐν αὐτῇ ὄγκου, τοῦ ἰνομυώματος τ. ἔ. τῆς μήτρας.

Ὁ ὄψιμος γάμος προδιαθέτει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ἰνομύωμα τῆς μήτρας. Πᾶσα γυνὴ, ἥτις κατὰ τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς νυμφεύεται, συναποφέρει μεθ' ἑαυτῆς ὡς προῖκα καὶ τὸ ἰνομύωμα τῆς μήτρας, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τὴν σχετικὴν στείρωσιν. Καὶ τἀνάπαλιν ἡ ἐκουσία ἢ ἀκουσία στείρωσις τῆς ἐγγάμου γυναικὸς ἐκθέτει αὐτὴν ὡσαύτως εἰς τὴν πάθησιν ταύτην.

Ὅθεν οἱ μὲν γονεῖς πρέπει νὰ γνωρίζωσιν ὅτι πᾶς γάμος τῶν θυγατέρων αὐτῶν ἐν ἡλικίᾳ πέραν τοῦ 25ου ἔτους ἐκθέτει ταύτας εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ ἰνομυώματος τῆς μήτρας, αἱ δὲ γυναῖκες πρέπει νὰ γνωρίζωσι τοὺς κινδύνους τοῦ ἰνομυώματος εἰς τοὺς ὁποίους ἐκθέτει αὐτὰς ἡ ἐκουσία ἀτεκνία (ἡ ἐκουσία-στείρωσις δι' ἀγαμίας ἢ διὰ τεχνητῶν μέσων κατὰ τῆς τεκνογονίας) ὅταν αὐταὶ εἶνε ἄγαμοι ἢ ὅταν περιορίζωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας αὐτῶν μέχρι τοῦ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Εὐνόητον ὅμως ὅτι οὐδεὶς κανὼν ἄνευ ἐξαιρέσεως· ἡ δὲ ἀνάπτυξις τοῦ ἰνομυώματος τῆς μήτρας, ὁσῳδήποτε συχνὴ καὶ ἂν εἶνε, δὲν ἀποτελεῖ αὕτη ἀναπότρεπτον μοιραίαν

ξέλιξιν· δι' ὃ καὶ πολλαὶ τῶν γυναικῶν, αἵτινες θὰ ἦσαν ἄξιαι τοιούτου πάθους, ἐν τούτοις δὲν ὑπόκεινται εἰς τοῦτο.

Ἀλλ' ἂν ἡ ἄρνησις τῆς τεκνογονίας ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἐπικίνδυνος τυγχάνῃ, οὐδόλως ἀμέτοχος κινδύνων εἶνε ἡ ὑπεράγαν πολυτοκία, ἥτις ὡσαύτως προδιαθέτει εἰς ἀνωμαλίας τῆς μήτρας. Αἱ ἀκρότητες ἀποτελοῦσι πάντοτε οὐχὶ τὸ ἄριστον. Τὸ πᾶν μέτρον ἄριστον εἶνε νόμος ἐν παντὶ ἰσχύων. Ἡ γυνὴ ἀναμφιβόλως δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἁπλῶς ὡς μηχανὴ παιδοποιΐας. Ἀλλ' ὅμως πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας αὐτῆς ἡ ἀνὰ πενταετίαν τεκνογονία (μεσολαβοῦν διάστημα μεταξὺ τοκετῶν τριῶν τοὐλάχιστον ἐτῶν), μετὰ διαρκείας τῆς γαλουχίας οὐχὶ πλέον τῶν ἐννέα μηνῶν, παρ' ἑκάστης ἐγγάμου γυναικὸς πρέπει νὰ θεωρῆται ἀναγκαία. Ἡ δὲ παρὰ τῆς ἐγγάμου γυναικὸς ἀπόκτησις τριῶν τοὐλάχιστον τέκνων, διατηρουμένων ἐν ζωῇ ὑπὲρ τὸ δον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἀποτελεῖ ἀνάγκην ἐπιβεβλημένην πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν μείζονος πιθανότητος οἰκογενειακῆς εὐτυχίας, καθ' ὅσον ἐν τέκνον θὰ εἶπῃ κανὲν τέκνον.

ΠΡΟΦΥΛΑΞΙΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατέστη ἤδη φανερὸν ὅτι ἡ κατὰ περιόδους τεκνογονία τῆς γυναικὸς ἀποτελεῖ ὕψιστον καθῆκον καὶ ὑποχρέωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ γυνὴ δὲν συλλαμβάνει περιοδικῶς καὶ δὴ κατὰ τόσον μακρὰ διαστήματα, οὐδὲ κατὰ βούλησιν· τοὐναντίον ἡ γυνὴ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ καθίσταται ἔγκυος εὐθὺς μεθ' ἑκάστην ἔμμηνον ῥύσιν, οὕτω δὲ πολὺ συχνὰ νὰ ὑποβάλληται εἰς τεκνογονίαν. Πῶς λοιπὸν θέλει προφυλαχθῇ αὕτη ἀπὸ τῆς πολυτοκίας καὶ θέλει ἐξασφαλισθῇ ὁ περιορισμὸς τῶν τέκνων εἰς ὀλίγον ἀριθμὸν, ἵνα οὕτω καὶ ἡ γυνὴ διατηρῆται ἐν καλλιτέρᾳ ὑγιεινῇ καταστάσει καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων εὐκολωτέρα, καλλιτέρα καὶ τελειοτέρα ἐπιτυγχάνεται ; Ἐν τῇ τοιαύτῃ προσπαθείᾳ δύο ὁδοὶ ἄγουσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν δηλ. διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς ἤδη ἀρξαμένης ἐγκυμοσύνης, διὰ τῆς καλουμένης τ. ἔ. τεχνητῆς ἐκτρώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ διαφόρων μέσων πρὸς πρόληψιν τῆς συλλήψεως. Αἱ ἰσχύσασαι πρὸς τοῦτο μέθοδοι ἐξέκλιναν δυστυχῶς τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν σκοποῦ προκαλέσασαι τὸν πόθον τῆς ὁριστικῆς ἀτεκνίας. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων ὁδῶν πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἡ μὴ βλάπτουσα.

Α' Ἡ τεχνητὴ ἔκτρωσις. Δυστυχῶς ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη πρᾶξις, ἐξελιχθεῖσα εἰς πραγματικὴν βιομηχανίαν λίαν προσοδοφόρον διαφόρων ἰατρῶν καὶ μαιῶν, ἐνεργεῖται ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι καὶ μετ' εὐκολίας, ἐκδηλουμένη νῦν ὡς πραγματικὴ ἐπιδημία, λυμαινομένη τὴν χώραν; ἀπρτελοῦσα δεινοτάτην μάστιγα, ἐξοντώνουσα πολλὰς τῶν γυναικῶν καὶ δεκατίζουσα τὰς γεννήσεις.

Ἡ τεχνητὴ ἔκτρωσις, ἀπαλλάττουσα τοῦ βάρους τῆς τεκνογονίας, ἐκθέτει τὴν γυναῖκα εἰς μεγίστους κινδύνους. Οὗτοι δ' οἱ κίνδυνοι εἶνε εἴτε ἄμεσοι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκτρώσεως, οἷοι εἶνε θάνατοι ἐξ αἱμορραγιῶν καὶ ἐκ μολύνσεων, εἴτε ἔμμεσοι, κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον, οἷοι εἶνε ἀναιμίαι, διάφοροι παθήσεις τῆς μήτρας, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ ὑγεία τῆς γυναικὸς διακυβεύεται καὶ χάνεται, πρὸ πάντων δὲ ἀνάπτυξις ὄγκων τῶν γυναικείων γεννητικῶν ὀργάνων καὶ δὴ τοῦ καρκίνου, ὅστις δεκατίζει καθ' ἑκάστην τὸ γυναικεῖον φῦλον.

Ἕνεκα δὲ ἀκριβῶς τῶν ὀλεθρίων τούτων ἀποτελεσμάτων τῆς τεχνητῆς ἐκτρώσεως ἐπιβάλλεται κρατικὴ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀντίληψις καὶ πρόνοια.

Οὐδεὶς ὁ δυνάμενος νὰ ὑποστηρίξῃ σοβαρῶς τὴν ἀτιμωρησίαν τῶν τεχνητῶν ἐκτρώσεων καὶ δὴ τῶν ἀμβλώσεων. (=διακοπὴ ἐγκυμοσύνης ἐπὶ ἐγ-

κλιματικῷ σκοπῷ). Ἡ ἐκμηδένισις τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν γεννωμένην ζωήν, ἥτις θὰ καθιεροῦτο ἐπισήμως διὰ τοῦ ἀτιμωρήτου τῆς ἀμβλώσεως, θὰ ἐνήργει ἐν γένει καταστρεπτικῶς ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ἰδίως θὰ διεσάλευε τὴν βάσιν τοῦ γάμου, ἅτε ὠθοῦσα τὸν ἄνδρα συχνότατα εἰς τὴν ἐπιδίωξιν ἀμβλώσεως, σπανιώτατα δ' εἰς τὴν σύναψιν γάμου. Ὅθεν ὁ περὶ ἀμβλώσεως νόμος πρέπει νὰ παραμείνῃ αὐστηρός.

Ἀλλ' οἱ σημερινοὶ δυσμενεῖς κοινωνικοὶ ὅροι καὶ αἱ δυσχερεῖς οἰκονομικαὶ συνθῆκαι βίου καθιστῶσι δύσκολον τὴν τεκνογονίαν καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν πολυτεκνίαν, ἄγουσι δὲ ἀθελήτως πολλάκις, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν διακοπὴν τῆς κυήσεως. Ἀλλ' αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι πρέπει νὰ πολεμηθῶσι διὰ κοινωνικῶν μέσων, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γεννωμένης ζωῆς. Ἵνα λοιπὸν ἡ πρὸς προστασίαν τῆς τεκνογονίας καὶ καταπολέμησιν τῶν τεχνητῶν ἐκτρώσεων προσπάθεια, πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας τῆς γυναικός, ἐπιτύχῃ, δὲν ἀρκοῦσι τὰ ὡραῖα ἠθικὰ παραγγέλματα, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡ ἀπειλὴ ποινῆς, ἣν ὁ νομοθέτης κινδυνεύει νὰ ἴδῃ ἀπροκαλύπτως περιφρονουμένην καὶ παραβιαζομένην ὑπὸ τῆς μεγάλης μάζης τοῦ λαοῦ, ἀναγκαιοῖ πρώτιστα ἡ πρὸς τοῦτο προστασία τῶν λαϊκῶν ἰδίᾳ μαζῶν, αἵτινες εἶνε καὶ αἱ μᾶλλον πολύτεκνοι. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται κοινωνικὴ καὶ κρατικὴ ὀργάνωσις εἰδικῶν ἱδρυμάτων προστασίας τῆς μητρότητος καὶ τοῦ βρέφους καὶ εἰδικὴ κρατικὴ προστασία τῶν τέκνων τῶν πολυτέκνων.

Ταῦτα πάντα ὅμως καὶ πάλιν δὲν ἀρκοῦσιν ἠθικῶς πρὸς καταπολέμησιν τῶν τεχνητῶν ἐκτρώσεων, ἡ εὐρύτης καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων στοιχείων τῆς παρατηρουμένης ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν καὶ τῆς ἀγαμίας. Ἡ καταπολέμησις τῶν τεχνητῶν ἐκτρώσεων δὲν ἀποτελεῖ, κυρίως εἰπεῖν, ζήτημα κρατικῆς μόνον ἀντιλήψεως, ἀλλὰ πρώτιστα εἶνε τοῦτο ζήτημα κάτ' αὐτοῦ σταυροφορίας τῶν ἰατρῶν. Ἄνευ δὲ τῆς τοιαύτης τῶν ἰατρῶν σταυροφορίας, οὐδὲν ἀπολύτως εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ, καὶ μόνον ὅταν ἡμεῖς οἱ ἰατροὶ κατανοήσωμεν τοῦτο καὶ κατ' αὐτοῦ ὁμοθύμως ἐξαναστῶμεν, τότε καὶ μόνον θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἐλαττωθῇ τὸ κακὸν καὶ νὰ ἀποφευχθῶσιν οἱ ἐκ τῶν τεχνητῶν ἐκτρώσεων μέγιστοι κίνδυνοι τῶν Ἑλληνίδων μητέρων.

Β'. Τὰ μέτρα τῆς προφυλάξεως ἀπὸ τῆς συλλήψεως. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἡ δι' ἐκτρώσεως διακοπὴ τῆς ἐγκυμοσύνης ἀποτελεῖ μέγιστον κίνδυνον διὰ τὴν ζωὴν τῆς γυναικὸς καὶ τόσον βλαβερὰ αὕτη διὰ τὴν ὑγείαν τῆς γυναικὸς τυγχάνει, πῶς εἶνε δυνατόν, ἄνευ βλάβης τῆς ὑγείας, νὰ ἀποφευχθῇ ἡ πολυτεκνία; Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ παρασχεθῶσιν εἰς τὴν γυναῖκα τὰ μέσα τῆς προφυλάξεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς συλλήψεως.

Τούτου ὅμως γενομένου προβάλλεται νῦν ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: Ἀλλὰ παρέχοντες τὰ μέσα κατὰ τῆς συλλήψεως δὲν εὐνοοῦμεν τὴν ἀτοκίαν; Ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ἀπαντήσωμεν μετὰ πεποιθήσεως: Ὄχι· διότι, κυρίως εἰπεῖν, οὐδὲν ἀσφαλὲς κατὰ τῆς συλλήψεως μέσον ὑπάρχει ἐκ τῶν εὐκόλου ἰδίᾳ χρήσεως τοιούτων. Ὅθεν εὐνόητον ὅτι ἡ διὰ τῶν μέσων κατὰ τῆς συλλήψεως προφυλασσομένη καὶ ὑγιὴς διατηρουμένη γυνὴ ὑπάρχει ἐλπὶς ἔν τινι καιρῷ ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως νὰ καταστῇ ἔγκυος καὶ ὑγιὰ νὰ γεννήσῃ τέκνα· ἐνῷ ἡ δι' οἱωνδήποτε μέτρων καταπολέμησις τῶν μέσων ἀγεννήσῃ τέκνα· ἐνῷ ἡ δι' οἱωνδήποτε μέτρων καταπολέμησις τῶν μέσων ἀτοκίας, μὴ προστατευουσα πράγματι τὴν τεκνογονίαν, γίνεται ἀφορμὴ ἀφ' ἑτέρου δύο μεγάλων κακῶν, ἅτε ἔχουσα ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένησιν τοῦ πολεμικοῦ μετώπου, ἔνθεν μὲν κατὰ τῶν ἀφροδισίων, ἔνθεν δὲ κατὰ τῆς τεχνητῆς ἐκτρώσεως. Τῷ ὄντι δέ, ἐνῷ ἡ κατὰ τῆς συλλήψεως προφυλασσομένη γυνή, ὑπάρχει ἐλπὶς ἢ μᾶλλον βεβαιότης ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως νὰ

τεκνοποιήσῃ ἔν τινι καιρῷ, ἡ ἐξ ἀφροδισιων παθοῦσα καὶ ἂν τεκνοποιήσῃ οὐδόλως εἰς τὴν εὐρωστίαν τῶν κοινωνιῶν συντελεῖ, καθ' ὅσον οὐδὲν δύναταί τις νὰ ἀναμένῃ ἐκ τέκνων γονέων συφιλιδικῶν· ἡ δὲ δι' ἐπανειλημμένων ἐκτρώσεων, — εἰς τὴν προσφυγὴν τῶν ὁποίων συχνάκις ἐξαναγκάζει ἡ καταπολέμησις τῶν μέσων ἀτοκίας — παθοῦσα γυνὴ καθίσταται ἄχρηστος καὶ δι' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὴν οἰκογένειαν αὐτῆς. Ὅθεν ἡ καταπολέμησις τῶν μέσων κατὰ τῆς συλλήψεως ἀποτελοῦσα ματαιοπονίαν, οὐ μόνον ἀνέφικτος, ἀλλὰ καὶ ἀσύμφορος τυγχάνει.

Ἀλλὰ ποῖα εἶνε τὰ μέσα κατὰ τῆς συλλήψεως ; Εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἰατρῶν ἔγκειται πότε καὶ ποῦ ταῦτα πρέπει νὰ συνιστῶνται ἢ νὰ ἀποκλείονται. Ἐπὶ πλέον δὲ οἱ ἰατροὶ εἶνε ἁρμόδιοι νὰ συνιστῶσιν ἐκεῖνα μόνον τῶν μέσων, ἅτινα ἀβλαβῆ διὰ τὴν ὑγείαν τῆς γυναικός, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνδρὸς τυγχάνουσι, νὰ ἀποκλείωσι δὲ πᾶν μέσον, ὅπερ πρὸς τῇ προφυλάξει κατὰ τῆς τεκνογονίας δύναται νὰ προκαλέσῃ βλάβας τῆς ὑγείας τῆς γυναικός, ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν συζύγων. Διότι τῷ ὄντι μεταξὺ τῶν ἐν χρήσει μέσων κατὰ τῆς συλλήψεως ὑπάρχουσι τοιαῦτα βλαβερώτατα, δυνάμενα νὰ προκαλέσωσι σοβαρωτάτας βλάβας τῆς γυναικὸς καὶ δὴ πολλὰς παθήσεις τῆς μήτρας, μηδὲ τοῦ ὄγκου ἰνομυώματος καὶ τοῦ καρκίνου ἐξαιρουμένων. Ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχουσιν ἄλλα τοιαῦτα βλαβερώτατα εἰς τὴν ὑγείαν ἀμφοτέρων τῶν συζύγων· μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων μετ' ἀγανακτήσεως καταδικάζω τὸ κοινῶς τὰ μάλιστα διαδεδομένον μέσον τῆς διακεκομμένης συνουσίας, συνιστάμενον εἰς τὸ ὅτι ὁ σύζυγος κατὰ τὴν σπουδαιοτάτην στιγμὴν τῆς συνουσίας ἀποσύρεται καὶ τὴν ἐκσπερμάτισιν αὐτοῦ ἐκτελεῖ εἰς τὰ ἐκτὸς τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικός. Οὐδὲν τούτου βλαβερώτερον, ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῶν ψυχοπαθειῶν καὶ νευρώσεων τοῦ ἀνδρὸς ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ψυχοπαθειῶν καὶ νευρώσεων τῆς γυναικός, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ παθήσεις τῶν γεννητικῶν αὐτῆς ὀργάνων, μηδὲ τοῦ καρκίνου τῆς μήτρας ἐξαιρουμένου, εἰς τοῦτο καὶ μόνον ὀφείλεται.

Ο ΓΑΜΟΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΥΓΕΙΑΣ

Ὁ γάμος ἀποτελεῖ τὸ μόνον μέσον ἐξασφαλίσεως τῆς ὑγείας τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, ὅταν μάλιστα οἱ σύζυγοι κέκτηνται τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν ὑγιεινῆς ὡς σύζυγοι, ὡς πατέρες καὶ ὡς μητέρες. Εὐτυχῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ συνάδελφος κ. Μωϋσείδης διὰ διαφόρων βιβλίων αὐτοῦ ἔχει ἐκλαϊκεύσει τὰς τοιαύτας γνώσεις, πᾶς δὲ ὁ βουλόμενος δύναται νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ βιβλία ταῦτα, ἐξ ὧν τὰ μέγιστα θέλει ὠφεληθῇ.

Ἀλλ' ἵνα ὁ γάμος ἐξ ἀπόψεως ὑγιεινῆς ἐπιτύχῃ πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται οὗτος ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους, καὶ δή, μεταξὺ τῶν πολλῶν τοιούτων ὅρων, πρώτιστα πρέπει :

1. Πᾶς ἀνήρ, παθὼν ἐξ ἀφροδισίου νοσήματος, ὀφείλει πρὸ τοῦ γάμου αὐτοῦ νὰ συμβουλεύεται τὸν εἰδικὸν ἰατρὸν καὶ νὰ μὴ προβαίνῃ εἰς τὴν τέλεσιν γάμου πρὸ τῆς τελείας αὐτοῦ ἰάσεως, ὅταν θέλῃ οὗτος νὰ μὴ ἔχῃ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ βεβαρυμένην ὅτι κατὰ τὰς πρώτας τοῦ γάμου ἡμέρας ἀφ' ἑνὸς μὲν μετέδωκεν εἰς τὴν νεαρὰν σύζυγον αὐτοῦ ὡς πρῶτον γαμήλιον δῶρον τὴν νόσον αὐτοῦ, καταστήσας αὐτὴν δυστυχῆ δι' ὅλου τοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέστησε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ στεῖραν.

2. Οἱ γονεῖς οἱ γνωρίζοντες ὅτι ἡ κόρη αὐτῶν πάσχει ἐκ νοσήματος ἕνεκα τοῦ ὁποίου αὐτὴ εἶνε ἀνίκανος, ἄνευ κινδύνου τῆς ζωῆς αὐτῆς, νὰ ὑποστῇ τὸ βάρος τῆς τεκνογονίας, ὀφείλουσιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ σπεύδωσι νὰ ὑπανδρεύσωσι τὴν κόρην αὐτῶν.

Ἡ παράλειψις καὶ ἄλλων μὲν ὅρων, ἰδίᾳ ὅμως τῶν ἀνωτέρω, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ ὅτι πολὺ ταχέως, ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἤδη τοῦ γάμου, ἀντὶ

τῆς ποθητῆς εὐτυχίας καὶ εἰρήνης, προκαλεῖ ἀφάνταστον δυστυχίαν τῶν συζύγων, συνοδεύουσαν τούτους δι' ὅλου τοῦ ἀβιώτου βίου αὐτῶν.

Β'.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως μεθ' ὅλας τὰς κατὰ τῆς συλλήψεως προφυλάξεις ἡ γυνὴ κατέστη ἔγκυος. Ἡ τεχνητὴ διακοπὴ τῆς ἅπαξ οὕτως ἀρξαμένης ἐγκυμοσύνης ἐδείχθη ἤδη ὅτι ἀποτελεῖ μέγιστον κίνδυνον τῆς ζωῆς τῆς γυναικός. Ὅθεν ἡ ἐγκυμοσύνη αὕτη ἀνάγκη νὰ διατηρηθῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐγκυμοσύνη ἔχει τοὺς κινδύνους αὐτῆς, ἂν μὴ καλῶς ἐπιβλέπηται καὶ παρακολουθῆται. Ἡ ἔγκυος λοιπὸν γυνὴ ὀφείλει νὰ τηρῇ ὡρισμένους ὅρους ὑγιεινῆς, οἵτινες ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἱκανότητος καὶ ἐπαρκείας τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς γυναικὸς ὅπως ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὸ βαρὺ τῆς ἐγκυμοσύνης ἔργον, δι' ἀποφυγῆς παντὸς μέσου δυναμένου νὰ δράσῃ βλαβερῶς ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως ὅλων ἐκείνων τῶν ὅρων, δι' ὧν θὰ κατορθωθῇ ἐν τέλει ὁ τοκετὸς νὰ εἶνε καλὸς καὶ ὁμαλός.

Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ ἔμβρυον ἀποτελεῖ παράσιτον, ὅπερ δι' ἰδίου αὐτοῦ μηχανισμοῦ παραλαμβάνει ἀπὸ τῆς μητρὸς τὸ ὀξυγόνον καὶ τὰς θρεπτικὰς οὐσίας τὰς ἀναγκαίας αὐτῷ πρὸ θρέψιν, ἀποδίδει δ' εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ τὰς ἀχρήστους αὐτῷ οὐσίας τὰς ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ ἀναπτυσσομένας, ἕπεται ὅτι ἡ πᾶσα προσπάθεια τῆς ὑγιεινῆς τῆς ἐγκυμοσύνης πρέπει νὰ στρέφηται πρὸς τὰς ἑξῆς κατευθύνσεις :

Α'. Νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ κατάλληλος διατροφὴ τῆς ἐγκύου καὶ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος. Πρὸς τοῦτο πρέπει :

1) Νὰ ἀποφεύγηται κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην καὶ δὴ κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς ἡ ὑπερβολικὴ χρῆσις λευκωμάτων (κρέας) καὶ λιπῶν, προτιμωμένων μᾶλλον τῶν ὑδατανθράκων καὶ δὴ τῶν φυτικῶν οὐσιῶν (χόρτα, λαχανικά, φρούτα ἄφθονα). Τὸ γάλα ἀποτελεῖ ἐξαίρετον διὰ τὰς ἐγκύους τροφήν.

2) Νὰ ἀποφεύγηται ἡ ὑπερπλήρωσις τοῦ στομάχου, ἰδίως τὸ ἑσπέρας.

3) Νὰ ἀποφεύγηται ἡ δυσκοιλιότης διὰ παντὸς μέσου καὶ δὴ πρώτιστα διὰ κανονισμοῦ τῆς διαίτης (ὀπωροφαγία, χορτοφαγία, μέλι, μέλας πιτυροῦχος ἄρτος), δι' ἀφθόνου λήψεως ὑγρῶν ὑπὸ μορφὴν δροσεροῦ ὕδατος (ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος καθ' ἑκάστην πρωΐαν πρὸ τοῦ φαγητοῦ) καὶ χυμῶν ὀπωρῶν. Ἄριστον μέσον καταπολεμήσεως ἐπίσης τῆς δυσκοιλιότητος εἶνε ἡ συνήθεια τοῦ νὰ μεταβαίνῃ τις καθ' ὡρισμένας ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἀποχωρητήριον διὰ φυσικὴν ἀνάγκην καὶ ἂν οὐδεμία πρὸς τοῦτο ἐπιθυμία ὑπάρχῃ. Πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται τὰ καθαρτικὰ καὶ πρὸ πάντων τὰ δραστικὰ τοιαῦτα.

Β'. Νὰ ἐξασφαλίζηται εἰς τὴν ἔγκυον ὁ καθαρὸς ἀὴρ καὶ ἡ καλὴ τῶν πνευμόνων λειτουργία. Πρὸς τοῦτο ἡ ἔγκυος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὰς πολυκοσμίους συγκεντρώσεις καὶ τὴν παραμονὴν ἐν κλειστοῖς χώροις καὶ εἰς αἰθούσας ὑπερπλήρεις κόσμου καὶ κακῶς ἀεριζομένας (θέατρα, κινηματογράφοι κλπ.). Οὐδὲν διὰ τὴν ἔγκυον γυναῖκα ὠφελιμώτερον τοῦ νὰ παραμένῃ καὶ κινῆται αὕτη εἰς ἀνοικτὸν ἀέρα, ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ πολλὰς ὥρας τῆς ἡμέρας.

Γ'. Νὰ ἐξασφαλίζηται εἰς τὴν ἔγκυον ἡ καλὴ λειτουργία τοῦ δέρματος δι' ἐπιμελείας τοῦ σώματος καὶ καθαριότητος ἐν γένει. Πρὸς τοῦτο πρέπει :

1) Νὰ ἐκτελῆται καθ' ἑκάστην πλύσις ὁλοκλήρου τοῦ σώματος διὰ χλιαροῦ ὕδατος καὶ σάπωνος ἢ καὶ διὰ ψυχροῦ ὕδατος (ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη

συνήθεια). Τονίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην οὐδεμία τῶν ὑπαρχουσῶν ἤδη συνηθειῶν καταργεῖται. Οὐδεμία ἀντίρρησις ὑπάρχει κατὰ τῆς χρήσεως καθημερινοῦ λουτροῦ ὁλοκλήρου τοῦ σώματος. Τὰ λουτρὰ ἂν μὴ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκτελῶνται ταῦτα καθ' ἑκάστην, πάντως 1—2 καθ' ἑβδομάδα ἢ τοὐλάχιστον ἅπαξ ἀνὰ 15—20 ἡμέρας πρέπει νὰ γίνηται τούτων χρῆσις. Ἡ διάρκεια τούτου νὰ μὴ εἶνε μεγάλη, μέχρι 5′ λεπτῶν τῆς ὥρας, τὸ μέγιστον μέχρι 15′ λεπτῶν τῆς ὥρας· ἡ δὲ θερμοκρασία πρέπει νὰ κυμαίνηται μεταξὺ 30—35 βαθμῶν. Καὶ οὐδέποτε ὑπερβαίνουσα τοὺς 35 βαθμοὺς Κελσίου. Κατὰ τὰς τελευταίας 15 πρὸ τοῦ τοκετοῦ ἡμέρας πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται τὰ γενικὰ λουτρά, νὰ προτιμᾶται δὲ ἡ γενικὴ καθαριότης τοῦ σώματος δι' ὕδατος καὶ σάπωνος ἐν ὀρθίᾳ στάσει τῆς γυναικός.

Τὰ θερμὰ ποδόλουτρα ἢ ἑδρόλουτρα, τὰ ἀτμόλουτρα καὶ τὰ ἱδρωτόλουτρα πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται ὑπὸ τῶν ἐγκύων.

Τὰ θαλάσσια λουτρὰ δὲν ἀπαγορεύονται εἰς τὰς ἐγκύους, αἵτινες εἶνε συνηθισμέναι εἰς αὐτά, ἐνῷ τοὐναντίον ἀπαγορεύονται ταῦτα αὐστηρῶς εἰς τὰς μὴ συνηθισμένας εἰς θαλάσσια λουτρά. Πάντως ὅμως ἐπειδὴ αἱ ἔγκυοι ὑπόκεινται συχνὰ εἰς λιποθυμίας πρέπει κατὰ τὰ θαλάσσια λουτρὰ ἡ διάρκεια νὰ εἶνε ἐλαχίστη, ἡ θάλασσα γαληνιαία καὶ ἤρεμος, νὰ ἀποφεύγωνται δὲ αἱ βίαιαι κινήσεις κολυμβήματος. Ὡσαύτως αἱ ψυχραὶ καταιωνίσεις ἐπιτρέπονται μόνον εἰς γυναῖκας συνηθισμένας εἰς ταύτας.

2) Νὰ καθαρίζῃ ἡ ἔγκυος καθ' ἑκάστην πρωΐαν καὶ ἑσπέρας, ἰδίᾳ τὸ ἑσπέρας, τὰ γεννητικὰ αὐτῆς ὄργανα. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἡ ἐπιμελὴς διὰ καθαρῶν χειρῶν (ἀποφυγὴ σπόγγου) χλιαροῦ ὕδατος (ἢ ψυχροῦ βεβρασμένου) καὶ σάπωνος πλύσις τῶν ἔξω γεννητικῶν ὀργάνων καὶ τῆς περὶξ χώρας. Οὐδεὶς ὑφίσταται λόγος κολπικῶν πλύσεων.

3) Νὰ καθαρίζῃ τὰς θηλὰς καὶ τὰς ἄλως τῶν μαστῶν αὐτῆς διὰ βεβρασμένου χλιαροῦ ὕδατος καὶ σάπωνος ἔχουσα τὰς χεῖρας καθαράς. Ἂν αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν εἶνε λίαν μαλακαὶ νὰ ἐντρίβῃ ἢ ἐπιθίγῃ ταύτας δι' οἰνοπνευματούχων διαλύσεων (ἐντὸς ἡμίσεος ποτηρίου ὕδατος βεβρασμένου προστίθεται κοχλιάριον σούπας καθαροῦ οἰνοπνεύματος ἢ κονιὰκ ἢ ρουμίου ἢ καὶ ὕδατος κολωνίας καὶ διὰ τεμαχίου βάμβακος ἐκτελεῖται ἡ ἐπίτριψις τῆς θηλῆς ἐπί τινα λεπτά). Ἂν δὲ ἡ ἐπιδερμὶς τῶν θηλῶν εἶνε ξηρά, ἐπαλείφονται αὗται διὰ γλυκερίνης καὶ βουτύρου κακάου ἢ κάλλιον διὰ καθαρᾶς λανολίνης· ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ προφυλάττῃ τοὺς μαστοὺς αὐτῆς ἀπὸ πάσης πιέσεως, διερεθισμοῦ καὶ ψύξεως.

Δ′ Νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἄνεσις τῆς ἐγκύου. Ὁ βίος τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην ἀποτελεῖ ὅλως ἐξαιρετικὴν περίοδον, καθ' ἣν κατ' ἐξοχὴν ἀναγκαία εἶνε ἡ σωματικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ ἄνεσις, ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον τρίμηνον τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀλλάζει μῆνα, ὡς καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πρὸ τοῦ τοκετοῦ μῆνα. Πρὸς τοῦτο :

1) Ἡ ἔγκυος πρέπει νὰ διατελῇ μακρὰν παντὸς εἴδους συγκινήσεως, ὀργῆς, φόβου, λύπης, θλίψεως, ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ ἐν γένει εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων γεγονότων, ἅτινα δύνανται νὰ προκαλέσωσι διακοπὴν τῆς ἐγκυμοσύνης.

2) Πᾶσα μὴ συνήθης εἰς τὴν ἔγκυον ἐργασία ἢ βαρεῖα τοιαύτη, (οἷον τὸ ἔργον τῆς πλυντρίας, τῆς ραπτρίας διὰ ραπτομηχανῆς), καὶ πᾶσα καθιστὴ εἰς κεκαμμένην θέσιν στάσις (οἷα ἡ κατὰ τὴν χαρτοπαιξίαν), αἱ προκαλοῦσαι ἰσχυροὺς κλονισμοὺς ὑπερκοπώσεις (οἷα ὁ χορός, ἡ ἱππασία, ἡ ποδηλασία, τὸ ἀγγλικὸν παίγνιον τῆς ἀντισφαιρίσεως), αἱ ἐπίπονοι ἀναβάσεις ὀρέων, αἱ ἐκδρομαὶ εἰς ἀνωμάλους δρόμους, ἡ μετακίνησις, ἡ ἄρσις καὶ ἡ

μεταφορὰ βαρέων ἀντικειμένων, αἱ ἀπότομοι καταπτώσεις, αἱ ἀνώμαλοι καταβάσεις καὶ ἀναβάσεις (οἷον κλιμάκων), ὡς καὶ πᾶσαι αἱ κινήσεις, αἵτινες συνεπάγονται διαίαν ἢ παρατεταμένην πίεσιν τῆς κοιλίας καὶ δὴ μετ' ἀνυψώσεως ἐπὶ τῶν ἄκρων ποδῶν (οἷον κρέμασμα ἀντικειμένου ὑψηλὰ ἢ ἀφαίρεσις ἀντικειμένου ὑψηλὰ κειμένου) πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην, καθ' ὅσον πάντα ταῦτα δύνανται νὰ προκαλέσωσι διακοπὴν αὐτῆς.

3) Αἱ ἔγκυοι γυναῖκες αἱ συνηθισμέναι εἰς συστηματικὰς ἀσκήσεις καὶ μαλάξεις δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ διακόψωσι ταύτας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται αἱ ὑπερβολαί.

4) Ὁ πεζῇ περίπατος ἀποτελεῖ τὴν καλλιτέραν καὶ πλέον ἀξιοσύστατον ἄσκησιν διὰ τὴν ἔγκυον γυναῖκα, ἀρκεῖ κατ' αὐτὸν νὰ ἀποφεύγηται ἡ κόπωσις. Καθημερινῶς περίπατος τριῶν τετάρτων—μιᾶς ὥρας εἶνε ἀρκετὸς δι' ἔγκυον γυναῖκα· δύναται δὲ αὕτη νὰ ἐξακολουθήσῃ τοῦτον μέχρι τοῦ τοκετοῦ.

5) Τὰ θαλάσσια ταξείδια προτιμῶνται τῶν διὰ σιδηροδρόμου, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν προκαλεῖται ναυτία· τὰ δὲ διὰ σιδηροδρόμου προτιμῶνται ὑπὸ εὐμενεῖς συνθήκας τῶν δι' αὐτοκινήτων τοιούτων· τὰ δὲ δι' αὐτοκινήτων ἐν καλῶς διατηρουμένοις ὁρόμοις προτιμῶνται τῶν διὰ κακῶς διατηρουμένων τροχιοδρόμων· τὰ δὲ διὰ τροχιοδρόμων προτιμότερα τῶν δι' αὐτοκινήτων ἐν κακῶς διατηρουμέναις ὁδοῖς. Τὰ λεωφορεῖα πρέπει πάντοτε νὰ ἀποφεύγωνται, ὡς καὶ πᾶν μέσον συγκοινωνίας ἐν τῷ ὁποίῳ προκαλοῦνται γενικῶς τινάγματα ἢ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπιβαίνουσι πολλοὶ συνωθούμενοι. Ὁ ἄνετος ἐφ' ἁμάξης καλῆς, μετὰ τροχῶν αὐτῆς δι' ἐλαστικοῦ ἐπικεκαλυμμένων, περίπατος εἶνε ἀξιοσύστατος ἐπὶ καλῶς διατηρουμένων καὶ ὁμαλῶν ὁδῶν.

6) Αἱ ἐργατικῆς τάξεως ἔγκυοι γυναῖκες κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης δύνανται καὶ πρέπει νὰ ἐργάζωνται, δύνανται μάλιστα μέχρι τέρματος σχεδὸν τῆς ἐγκυμοσύνης τὸ ἔργον αὐτῶν νὰ ἐκτελῶσι· πρέπει ὅμως νὰ ἀποφεύγωσι πᾶσαν κόπωσιν ἰδίως κατὰ τὸν τελευταῖον μῆνα καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὸ τέρμα τῆς ἐγκυμοσύνης, ὅτε πρέπει ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωσι πάσης ἐπιπόνου ἐργασίας καὶ κοπώσεως.

7) Ἡ συνουσία, κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα, ἠπίως δὲ καὶ μετὰ προσοχῆς ἐκτελουμένη, δὲν εἶνε ἐπικίνδυνος κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην. Ἐν τούτοις πρέπει αὕτη νὰ ἀποφεύγηται κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεται ἀλλαγὴ τοῦ μηνός, διότι εὐκόλως τότε προκαλοῦνται ἐκ ταύτης αἱμορραγίαι καὶ διακοπὴ τῆς κυήσεως. Αὐστηρότατα δ' ἀπαγορεύεται αὕτη κατὰ τὸν τελευταῖον μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης ἢ τοὐλάχιστον κατὰ τὰς τελευταίας 15 ἡμέρας πρὸ τοῦ τοκετοῦ ὅτε, πλὴν ἄλλων κακῶν, διευκολύνει καὶ εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν κινδυνώδους ἐπιλοχείου μολύνσεως. Ἀναμφιβόλως δὲ πολλαὶ ἐπιλόχειοι μολύνσεις καὶ μάλιστα αἱ βαρύταται τοιαῦται, ὀφείλονται ὄχι εἰς σφάλμα ἰατροῦ ἢ μαίας, ἀλλ' εἰς τὸν σύζυγον, συνουσιασθέντα μετὰ τῆς ἐγκύου γυναικὸς αὐτοῦ μικρὸν πρὸ τοῦ χρόνου τοῦ τοκετοῦ.

8) Ἡ ἀμφίεσις τῆς ἐγκύου πρέπει νὰ μὴ ρυθμίζηται ἀναλόγως τῆς κοσμικῆς συνηθείας τῆς καλαισθησίας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶνε φιλόκαλλος ἀνάγκη νὰ προσαρμόζηται μᾶλλον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας αὐτῆς καταστάσεως. Κατ' αὐτὴν πρέπει νὰ ἀποφεύγηται πᾶσα περίσφιγξις τοῦ στήθους, τῆς ὀσφύος καὶ τῶν ἄκρων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπαγορεύεται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης ἡ χρῆσις τοῦ συνήθους στηθοδέσμου, ἥτις κατὰ μὲν τοὺς 4ον, 5ον καὶ 6ον μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης εἶνε ὀλεθρία, κατὰ δὲ τοὺς 7ον, 8ον καὶ 9ον μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης αὐτόχρημα

ἐγκληματική. Δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ χρῆσις εἰδικῆς ζώνης τῆς ἐγκυμοσύνης. Ἀπαγορεύονται ὡσαύτως αἱ κνημοδέται αἱ πιέζουσαι τὰ κάτω ἄκρα. Τὰ δὲ ὑποδήματα τῆς ἐγκύου πρέπει νὰ εἶνε πλατέα, εὐρύχωρα καὶ ὄχι μετὰ ὑψηλοῦ τακουνίου.

9) Ἡ ἔγκυος γυνὴ ἔχει ἀνάγκην ὕπνου τοὐλάχιστον 8 -10 ὡρῶν ἡμερησίως· εἰς πολλὰς δὲ γυναῖκας εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐγκυμοσύνη προκαλεῖ ἐλαφρὰν κόπωσιν καὶ μεγάλην ἀνάγκην πρὸς ὕπνον, ἐπιβάλλεται συμπληρωματικὸς 1)2—1 ὥρας τοιοῦτος κατὰ τὴν μεσημβρίαν.

Γυναῖκες εἰθισμέναι νὰ διέρχωνται τὸ ἑσπέρας αὐτῶν μέχρι προχεχωρημένας ὥρας εἰς συναναστροφάς, ὀφείλουσι νὰ παύσωσι τὴν συνήθειαν αὐτῶν ταύτην κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ νὰ ἀναπαύωνται ἐνωρίτερον.

Ε' Νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ προφύλαξις τῆς ἐγκύου ἀπὸ διαφόρων νοσηρῶν ἐπιπλοκῶν τῆς ἐγκυμοσύνης. Πρὸς τοῦτο πρέπει :

1) Νὰ ἐξετάζωνται τὰ ἐν 24 ὥραις τοῦ ἡμερονυκτίου ἀποβαλλόμενα οὖρα, καὶ δὴ μέχρι μὲν τοῦ 6ου μηνὸς τῆς ἐγκυμοσύνης ἅπαξ κατὰ μῆνα, κατὰ τὸν 7ον καὶ 8ον ἀνὰ δεκαπενθήμερον, κατὰ δὲ τὸν 9ον μῆνα καθ' ἑβδομάδα.

2) Νὰ ζητῆται πάραυτα ἡ συμβουλὴ τοῦ ἰατροῦ εὐθὺς ὡς ἡ ἔγκυος αἰσθανθῇ ὕποπτα φαινόμενα ἐκλαμψίας, τῆς φοβερωτέρας τῶν ἐγκύων νόσου (οἷα εἶνε ἄλγος ἔμμονον κατὰ τὸ ὑπογάστριον, κεφαλαλγία ἐπίμονος, λιποθυμία, διατάραξις τῆς ὁράσεως, οἴδημα τῶν ἄκρων, ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν οὔρων, δύσπνοια), ὡς καὶ ὅταν παρατηρηθῇ αἱμόρροια ὁσωδήποτε ἐλαφρὰ ἀπὸ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων.

3) Νὰ ἀποφεύγῃ ἡ ἔγκυος τὴν μετ' ἀρρώστων πασχόντων λοιμώδεις νόσους συνάφειαν, ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης.

ΣΤ' Νὰ ἐξασφαλίζωνται οἱ ὅροι εὐτοκίας. Ὁ τοκετὸς ἀποτελεῖ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον τῆς τε ἐγκύου καὶ τῶν οἰκείων αὐτῆς· ἐν τούτοις ὅμως ὁ τοκετὸς εἶνε φυσιολογικὸν ἔργον τῆς γυναικὸς, ὅπερ συνήθως ὁμαλῶς διεξάγεται, μὴ διαφέρων κατὰ πολὺ μιᾶς μεγάλης δυσκοιλιότητος. Θὰ ἦτο δὲ δυνατὸν αἱ πλεῖσται ἀλλὰ καὶ σοβαρώτεραι δυστοκίαι νὰ ἀπεφεύγοντο ἂν ἐν καιρῷ ἔτι τῆς ἐγκυμοσύνης ἐλαμβάνετο ἡ κατάλληλος πρόνοια ἐκ μέρους ἰδίᾳ τῆς ἐγκύου καὶ τῶν οἰκείων αὐτῆς, δι' ἧς θὰ ἐξησφαλίζοντο οἱ ὅροι εὐτοκίας ὁμαλοῦ· δηλ. καὶ εὐκόλου τοκετοῦ. Εἶνε δὲ οἱ ὅροι εὐτοκίας κυρίως τρεῖς ἡ καλὴ πύελος, τὸ καλὸν σχῆμα τοῦ ἐμβρύου καὶ αἱ καλαὶ ὠδῖνες τῆς μήτρας. Πρὸς τοῦτο :

1) Πᾶς νεόνυμφος ὀφείλει μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν νεαρὰν σύζυγον αὐτοῦ εἰς ἰατρὸν ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν γνωρίσωσι τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς τῶν συζύγων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μάθωσιν ἂν ἡ σύζυγος εἶνε ἱκανὴ πρὸς σύλληψιν, οὐ μόνον ἀλλὰ πρώτιστα καὶ ἂν αὕτη εἶνε ἱκανὴ πρὸς τεκνογονίαν.

2) Πᾶσα πρωτέγκυος, ὡς καὶ πᾶσα πολυτόκος ἐν τῷ ἀναμνηστικῷ τῆς ὁποίας ὑπάρχει οἱαδήποτε δυσχέρεια περὶ τὴν ἔξοδον τοῦ ἐμβρύου κατὰ προηγηθέντας τοκετοὺς, ὀφείλει, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξέτασιν οὐχὶ παρὰ μαίας ἀλλὰ παρ' ἰατροῦ, ἵνα ἐξακριβωθῇ ὁποία εἶνε ἡ κατάστασις τῆς πυέλου καὶ ἂν αὕτη, ἐπιτρέπῃ τὴν περαιτέρω ἐξακολούθησιν τῆς ἐγκυμοσύνης ἄνευ κινδύνων τοῦ τε ἐμβρύου καὶ τῆς μητρός.

3) Πᾶσα ἔγκυος γυνὴ ὀφείλει κατὰ τὸν 8ον τῆς κυήσεως μῆνα νὰ ἐπισκεφθῇ ἰατρὸν, μὴ ἐμπιστευομένη ἑαυτὴν εἰς μαίαν, ἵνα παρ' αὐτοῦ ἐξετασθῇ

ἂν εἶνε ὁμαλὸν τὸ σχῆμα τοῦ ἐμβρύου, ὅτε ἂν μὴ εἶνε ὁμαλὸν τοῦτο ὁ ἰατρὸς δι' ἐξωτερικῶν χειρισμῶν μεταβάλλει τοῦτο εἰς ὁμαλόν, ἀλλὰ καὶ παρακολουθεῖ περαιτέρω τὴν διατήρησιν τοῦ νέου σχήματος τοῦ ἐμβρύου.

4) **Πᾶσα ἔγκυος** γυνὴ πρέπει νὰ διατηρῇ ἐν ἑαυτῇ τὴν αὐτοπεποίθησιν ὅτι τὸ ἔργον τοῦ τοκετοῦ ἀποτελεῖ φυσιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς γυναικός, συνηθέστατα (95 ο)ο) εὔκολον καὶ τελείως ἀκίνδυνον. Διὰ τοῦτο **πᾶσα ἔγκυος** γυνὴ πρέπει νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένη ὅλων ἐκείνων τῶν ἀφορμῶν διαρκῶν σκέψεων περὶ τοῦ μέλλοντος τοκετοῦ, οὗτινος ἡ ἰδέα τηρεῖ ταύτην εἰς διηνεκῆ φόβον. Πρὸς τοῦτο αὕτη πρέπει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀποφεύγῃ αὐστηρῶς τὴν ἀνάγνωσιν ἰατρικῶν βιβλίων καὶ πρὸ πάντων τοιούτων μετ' εἰκόνων, πραγματευομένων περὶ δυστοκιῶν καὶ ἐπεμβάσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς συζητήσεις περὶ τοκετοῦ μετὰ φίλων αὐτῆς, αἵτινες ὅλως ἀσυνέτως συνήθως παριστῶσι τὸν τοκετὸν ὡς κατ' ἐξοχὴν δύσκολον καὶ πλήρη κινδύνων.

Ζ' **Νὰ ἐξασφαλίζηται ὁ τόπος καὶ τὰ μέσα τοῦ τοκετοῦ.** Ἡ ἔγκυος γυνή, οὕτω καλῶς, κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην παρακολουθουμένη καὶ ἐπιβλεπομένη, ἰδοὺ τέλος ἔφθασεν εἰς τὸν χρόνον τοῦ τοκετοῦ, ὃν ἀντιμετωπίζει νῦν πλήρης θάρρους καὶ αὐτοπεποιθήσεως, τοῦτο δ' ἀποτελεῖ καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἀσφάλειαν τῆς μετ' ἐπιτυχίας ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ.

Ἀλλ' ἀμέσως προβάλλεται αὐτῇ τὸ ἐρώτημα : Ποῦ πρέπει νὰ γεννήσῃ, ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς ἢ ἐν κλινικῇ ;

Τὸ πλεῖστον τῶν τοκετῶν καὶ δὴ τὰ 90 ο)ο τούτων, ἀποτελοῦσι συνήθως ἐλαφρὰς περιπτώσεις, φυσιολογικοὺς ὁμαλοὺς τοκετούς, οἵτινες δύνανται νὰ διεξάγωνται καὶ κατ' οἶκον, ὅπου βεβαίως οἱ ὅροι καλῆς διεξαγωγῆς τοῦ τοκετοῦ ἐξασφαλίζονται. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι περιπτώσεις τοκετῶν καὶ δὴ τὰ 10 ο)ο τούτων, βαρεῖαι, αἵτινες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύνανται νὰ ἐκτελεσθῶσι κατ' οἶκον, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ παραπέμπωνται πάντοτε εἰς κλινικήν. Ὁ ἰατρὸς καὶ μόνον εἶνε ἁρμόδιος νὰ κανονίσῃ ἂν ἑκάστη περιπτωσις τοκετοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ κατ' οἶκον ἢ νὰ παραπεμφθῇ εἰς κλινικήν. Πάντως εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις τοκετοῦ ἡ κλινικὴ ἐξασφαλίζει ὁμολογουμένως καλλιτέρους ὅρους διεξαγωγῆς τοκετοῦ.

Ἐφόσον παρ' ἰατροῦ ὁ τοκετὸς ἀναλαμβάνεται, ἐκεῖνος εἶνε ἁρμόδιος τὰ πάντα νὰ κανονίσῃ καὶ μετ' ἀσφαλείας τὸν τοκετὸν νὰ διεξαγάγῃ. Ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐπιτυχοῦς διεξαγωγῆς τοῦ τοκετοῦ ἔγκειται εἰς τὴν κατ' αὐτὸν ὑπομονὴν πάντων, εἰς τὴν πρὸς τὸν ἰατρὸν ἐμπιστοσύνην, εἰς τὴν ἀποφυγὴν κατὰ τὸν τοκετὸν πάσης πολυπραγμοσύνης καὶ εἰς τὴν αὐστηρὰν κατ' αὐτὸν τήρησιν τῆς ἀσηψίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κρηπῖδα τῆς ὅλης Μαιευτικῆς ἐν τῇ πράξει.

Η'. **Νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ ὁμαλὴ λοχεία καὶ ἡ μητρικὴ γαλουχία.** Ἀλλ' ἰδοὺ νῦν μετὰ ὑγιεινὴν διαδρομὴν τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ μετ' ἐπιτυχῆ διεύθυνσιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ τοκετοῦ, ἡ ἔγκυος γυνὴ κατέστη εὐτυχὴς μήτηρ. Οἱ κίνδυνοι ὅμως δὲν ἐξέλιπον εἰσέτι. Πᾶσα οἱαδήποτε κατὰ τὴν λοχείαν ἀνωμαλία ὀφείλει νὰ διεγείρῃ φόβους καὶ ἀμέσως ἄνευ δ' ἀναβολῆς νὰ προκαλῇ τὴν πρόσκλησιν ἰατροῦ, ὅστις καὶ μόνον εἶνε ἁρμόδιος νὰ κανονίσῃ τὴν πραγματικὴν θέσιν τῆς λεχωΐδος καὶ τὴν περαιτέρω τηρητέαν ἀγωγήν.

Κατ' εὐτυχίαν παρῆλθε καὶ ἡ λοχεία ὁμαλῶς· τὸ ἔργον ὅμως τῆς γυναικὸς δὲν ἐτελείωσεν. Ἡ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ ἀρχομένη νέα συνέχεια τοῦ ἔργου αὐτῆς ἀποτελεῖ καθῆκον καὶ ὑποχρέω-

σιν πρὸς τὸ νεογέννητον βρέφος, καὶ τὸ νέον τοῦτο καθῆκον αὐτῆς εἶνε ἡ μητρικὴ γαλουχία, ἥτις ὅμως καὶ δὲν πρέπει νὰ παραταθῇ πλέον τῶν 9 μηνῶν μετὰ τὸν τοκετόν.

Ἡ γυνὴ ἥτις μόνη ἐθήλασε τὸ τέκνον αὐτῆς ἀναγνωρίζεται καὶ εἶνε ὄντως δύο φορὰς μήτηρ, διότι διὰ τοῦ μητρικοῦ αὐτῆς θηλασμοῦ ἀποδεικνύει αὕτη ὅτι ἠθέλησε πραγματι νὰ γίνῃ μήτηρ.

Διὰ τοῦ μητρικοῦ καὶ μόνου θηλασμοῦ ἐξασφαλίζεται εἰς τὸ νεογέννητον βρέφος ἡ ὑγεία καὶ ἡ κανονικὴ ἀνάπτυξις, δι' αὐτοῦ ἰσχυροποιεῖται τοῦτο καὶ ἀποκτᾷ διὰ παντὸς τοῦ βίου ἀντοχὴν κατὰ πάσης νόσου.

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΖΟΥΣΗΣ ΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ

Παρηκολουθήσαμεν τὴν γυναῖκα ἀπὸ τοῦ γάμου αὐτῆς μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν βλέπομεν αὐτὴν εὐτυχῆ μητέρα. Διῆλθεν αὕτη ὅλον τοῦτο τὸ στάδιον τῆς τεκνογονίας νικήτρια, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπερτέρα ἢ πρότερον. Ὑπερτέρα οὐ μόνον διότι ἔφερεν αὕτη εἰς τὸν κόσμον νέον ἄνθρωπον, γενομένη αὕτη αὐτόχρημα δημιουργός, ἀλλὰ καὶ ὑγιεινῶς πολὺ εὐρωστοτέρα καὶ καλλιτέρα καὶ ὡραιοτέρα, ναί ὡραιοτέρα σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, ἀρκεῖ πάντοτε νὰ τηρῇ τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς τῆς γυναικός.

Ἡ ἐγκυμοσύνη, ὁ τοκετὸς καὶ ἡ μητρικὴ γαλουχία δὲν καταστρέφουσι τὸ σῶμα τῆς γυναικός, ἐφόσον δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἀλλεπαλλήλως καὶ συνεχῶς, ἀλλὰ τοὐναντίον χρησιμεύουσιν εἰς ἀναγέννησιν τῆς γυναικός. Καταστρέφουσι τὴν γυναῖκα τοὐναντίον ἡ ἀτοκία ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ἡ τεχνητὴ ἔκτρωσις. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ θαυμασίως τὸ λαϊκὸν λόγιον «Γενᾶς γεννιέσαι, χαλᾶς χαλιέσαι».

Αἱ ἀναπτυχθεῖσαι δυσχερεῖς κοινωνικαὶ συνθῆκαι, τὰ μάλιστα παρακωλύουσαι τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, προεκάλεσαν βαθμηδὸν παρ' ἀμφοτέροις τοῖς φύλοις τὴν ἀποστροφὴν πρὸς γένεσιν τέκνων καὶ δὴ πολλῶν τοιούτων.

Περαιτέρω ἡ μόρφωσις τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἡ μόρφωσις καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῆς γυναικός, ἡ ἀπόδοσις αὐτῆς περισσότερον εἰς τὴν κοινωνίαν, ἡ ροπὴ αὐτῆς πρὸς διάφορα προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα, ἐξασφαλίσαντα τὴν ὑλικὴν ταύτης ἀνεξαρτησίαν, κατέστησαν αὐτὴν μᾶλλον ἐγωϊστριαν, ἀρνουμένην νὰ θεωρῇ ἑαυτὴν ἁπλῶς ὡς μηχανὴν παιδοποιΐας, ποθοῦσαν νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δεινῶν τοῦ τοκετοῦ, τῶν μεριμνῶν τῆς τεκνογονίας καὶ τῆς μητρότητος ἐν γένει.

Ἡ τάσις τῆς νεωτέρας γυναικὸς, ἀντιστρατευομένης πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, ἄγει αὐτὴν εἰς ὄλεθρον· ἀπόδειξις τούτου τρανωτάτη πρόκειται ἡ σήμερον μείζων παρὰ ταῖς γυναιξὶ συχνότης τοῦ καρκίνου, ὅστις δεκατίζει τὸ γυναικεῖον φῦλον. Ἀναμφιβόλως θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡμέρα ὅτε ἡ γυνὴ θέλει ἐξαναστῇ κατὰ τῶν σημερινῶν νεωτέρων ἰδεῶν, ὑπάρχει ὅμως φόβος μὴ τοῦτο συμβῇ πολὺ ἀργὰ, ὅταν δηλ. ἡ ἐκφύλισις τῆς γυναικὸς θὰ εἶνε συντετελεσμένη.

Τὸ ὅλον γυναικεῖον πρόβλημα δὲν διευθύνεται μετ' ἐχεφροσύνης. Αἱ ἀγωνιζόμεναι ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς ἀξιοῦσι τὴν πλήρη ἰσότητα τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα· τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνον ἐπέκτασιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς δράσεως τῆς γυναικός. Ἡ καλλονὴ, τὸ θέλγητρον, ἡ τρυφερότης τῆς γυναικὸς, ἡ μεγάλη αὕτη παρηγορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θέλει οὕτω ἐκλείψει ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἐπὶ πλέον ἡ ἱκανότης τῆς γυναικὸς πρὸς τεκνογονίαν θέλει μειωθῇ, οὐχὶ ὅμως πάντοτε ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ὑγείας αὐτῆς.

Ἀναμφηρίστως ἡ θέσις τῆς γυναικὸς πρέπει νὰ βελτιωθῇ, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς τοῦτο ἀγῶνι ὑπάρχουσιν ὅρια κείμενα ἐκεῖ, ὅπου τὸ γυναικεῖον σταματᾷ καὶ τὸ μὴ γυναικεῖον καὶ ἀφύσικον ἄρχεται· ἡ δὲ φύσις εἶνε πάντοτε ἰσχυροτέρα ἀφυσίκου ροπῆς.

Τρ Κ. Ἀνδρεάνας

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΒΡΕΦΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Κ. ΧΩΡΕΜΗ

Ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τεραστία πρόοδος τῆς παιδιατρικῆς δὲν εἶχε μόνον ὡς ἀποτέλεσμα τὸν ὑποδιβασμὸν τῆς θνησιμότητος τῆς βρεφικῆς ἡλικίας εἰς ἀπιστεύτως χαμηλὰ ἐπίπεδα (ἡ μεγάλη αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς θνησιμότητος τῆς φρεφικῆς ἡλικίας), ἀλλ' ἐσκόπει συγχρόνως διὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὀρθοτέρας διατροφῆς τοῦ βρέφους νὰ ἐπιτύχῃ τὴν δημιουργίαν ὅσον τὸ δυνατὸν ὑγιεστέρων ὀργανισμῶν. Ἡ βρεφικὴ ἡλικία ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἥτις περισσότερον ἐπηρεάζεται ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς καὶ συνεπῶς ἡ ἐπίδρασις τῆς διατροφῆς ἢ οἱουδήποτε ἄλλου ἐξωτερικοῦ παράγοντος καθίσταται ἐμφανεστέρα, ἢ εἰς τὴν μετέπειτα ζωὴν ἔνθα ἡ ἀνεπτυγμένη καὶ σταθεροποιημένη πλέον προσωπικότης τοῦ ἀτόμου δυσκόλως δέχεται νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπ' αὐτῆς τελεσφόρως ἐξωτερικοὶ συντελεσταί.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ, ἡ ἀνατροφὴ ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ ὅσον τοῦτο εἶνε νεώτερον. Ποία ὅμως θεωρεῖται σήμερον ἡ ὀρθὴ διατροφὴ τοῦ βρέφους καὶ τοῦ παιδός ; Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου αἱ ἀντιλήψεις τῆς παιδιατρικῆς ὑπέστησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οὐσιώδη μεταβολήν.

Αὕτη κυρίως ἀφορᾷ τὴν μετὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον διατροφὴν τοῦ βρέφους, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἰδεώδης διατροφὴ αὐτοῦ τυγχάνει ἡ φυσικὴ γαλουχία, ἥτις πρέπει νὰ ἐπιζητῆται διὰ παντὸς μέσου, μόνον δ' ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ πρέπει νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν τεχνητὴν τοιαύτην.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πείρας ἀφ' ἑνὸς, καὶ τῆς ἰδιαιτέρας προσοχῆς μεθ' ἧς ἡ Παιδιατρικὴ διαμορφωθεῖσα εἰς ἴδιον κλάδον παρηκολούθει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην πρόοδον τῆς χημείας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων αὐτῆς εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν διατροφὴν τοῦ ἀνθρώπου προβλήματα.

Ἡ μελέτη τῶν διαφόρων στοιχείων τῆς τροφῆς ἀπὸ φυσικοχημικῆς ἀπόψεως ὡς καὶ τῆς εἰδικῆς ἐπιδράσεως ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν (λευκώματος—λίπους, ἀμύλου) ἐπὶ τῆς διατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἔπειτα δὲ ἡ ἔρευνα τῶν βιολογικῶν ἰδιοτήτων τῆς τροφῆς, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ σημασία αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ βρέφους καὶ νὰ ρυθμισθῇ ἡ τροφὴ αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῶν μελετῶν τούτων πορίσματα. Οὕτως ἐτονίζετο ἡ σπουδαιότης τοῦ λίπους (βουτύρου) ὡς σημαντικοῦ στοιχείου τῆς τροφῆς τοῦ βρέφους, ἔπειτα δὲ ἡ ἐκλογὴ ὡρισμένου εἴδους λευκώματος, ὡς λευκώματος τοῦ ἥπατος, ἐπ' αὐτῆς. Αἱ ἐπὶ τῶν βιταμινῶν ἐπίσης ἐργασίαι, αἱ ὁποῖαι τόσην ἐφανίζουν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σπουδαιότητα ἐπὶ τῆς διατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶχον τὴν ἀρχήν των καὶ ἐξεπήγασαν κυρίως ἐκ τῶν παρατηρήσεων εἰς τὰς ὁποίας ἤχθησαν οἱ μελετῶντες τὴν ἐπίδρασιν τῶν διαφόρων στοιχείων τῆς τροφῆς ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ βρεφικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀπεδεικνύετο, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ λίπους (βουτύρου) δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὴν φυσικοχημικὴν αὐτοῦ δυναμικότητα, δηλαδὴ εἰς τὸν πλοῦτον αὐτοῦ εἰς θερμίδας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βιολογικὰς αὐτοῦ ἰδιότητας, εἰς τὴν περιεκτικότητα δηλαδὴ αὐτοῦ εἰς ὡρισμένας βιταμίνας, ἀπολύτως ἀναγκαίας διὰ τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βρέφους. Ἡ ἀξία ἐπίσης τῶν διαφόρων λαχανικῶν ἢ τῶν ἐξ αὐτῶν προερχομένων ζωμῶν, τῶν τόσων πλουσίων εἰς ἅλατα καὶ πτωχῶν εἰς θερμίδας, καὶ τῶν νωπῶν ὀπωρῶν μὲ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν συνηθίζει νὰ ποικίλλῃ τὴν τροφήν του, ἀπεδεικνύετο ὅτι ἔγκειται κυρίως ὄχι εἰς τὴν θρεπτικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἀλλὰ εἰς τὸν πλοῦτον αὐτῶν εἰς ἅλατα καὶ εἰς τὴν περιεκτικότητα ἄλλων βιταμινῶν, στοιχείων ἐκ τῆς ἁρμονικῆς συνυπάρξεως τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀρίστη διατροφὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς μελέται καὶ πειραματικαὶ ἔρευναι καθώριζον τὴν σημασίαν ἑνὸς ἑκάστου στοιχείου τῆς τροφῆς, ἐπὶ τῆς διατροφῆς τοῦ βρέφους, παρατηρήσεις ἐπίσης βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ἀπεδείκνυον ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα μέχρι πρό τινος διατροφὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πρώτου ἔτους καὶ κατὰ τὸ δεύτερον, μόνον ἐκ γάλακτος εἴτε ζωϊκοῦ εἴτε γυναικείου ἀκόμη, δὲν εἶνε ὀρθή. Ἐπιστοποίουν δηλονότι καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ, τῆς κλινικῆς καλουμένης παρατηρήσεως, ὅτι ἡ διατροφὴ τοῦ βρέφους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μόνον ἐκ γάλακτος ἢ καὶ μὲ τὴν προσθήκην ἀμυλούχων χυλῶν δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αὐξανομένου βρεφικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διαιτητικῆς τοῦ βρέφους ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐπικρατούσης ἀντιλήψεως ὅτι πᾶσα τροφὴ ἥτις δὲν εἶνε πλουσία εἰς θερμίδας, ἥτις δηλαδὴ στερεῖται φυσικοχημικῆς δυναμικότητος, δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία διὰ τὸν ὀργανισμόν, (κρέας, γάλα, αὐγά, ἰδοὺ τὸ μῖγμα τῆς διαιτητικῆς τῶν παλαιοτέρων χρόνων), δεύτερον δὲ εἰς τὴν γνώμην ὅτι ὁ βρεφικὸς ὀργανισμὸς ἐκτὸς τοῦ γάλακτος καὶ ὡρισμένων ἀμυλούχων χυλῶν ἀδυνατεῖ νὰ πέψῃ ἄλλην τροφήν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς διατροφῆς ταύτης ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν εἶνε ἄσχημα. Τὸ βάρος τῶν τοιουτοτρόπως διατρεφομένων βρεφῶν ηὔξανε κανονικῶς, ἐνίοτε δὲ ὅταν ταῦτα διατρεφόμενα τεχνητῶς ὑπερεσιτίζοντο διὰ γάλακτος καὶ ὑπὲρ τὸ κανονικόν· καὶ τοῦτο ἀπετέλει τὴν χαρὰν τῶν γονέων. Ἀλλ' ἡ αὔξησις αὕτη δὲν συνωδεύετο καὶ ἀπὸ ἀνάλογον ἀνάπτυξιν ἄλλων τινῶν λειτουργιῶν καὶ ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας κρίνομεν ἀπαραιτήτους διὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν ἓν βρέφος ὑγιές, δηλαδὴ ἐκτὸς τοῦ βάρους αἱμάτωσιν καλήν, χρῶμα, ἀνάπτυξιν τῶν στατικῶν λειτουργιῶν, ὀδοντοφυΐαν, βάδισιν καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὰ ἀνάλογον διανοητικὴν ἐξέλιξιν. Τὰ βρέφη ταῦτα παρουσιάζονται ὠχρά, μὲ πλαδαρὸν μυϊκὸν σύστημα, καθυστέρησιν τῆς ὀδοντοφυΐας καὶ ἐπιβράδυνσιν τῆς βαδίσεως κτλ., τὸ σπουδαιότερον δὲ ἦσαν εὐπίφορα καὶ εὐπαθῆ πρὸς τὰς διαφόρους μολύνσεις, ἰδίᾳ τοῦ ρινοφάρυγγος καὶ ἐνεφάνιζον κατὰ κανόνα σχεδὸν μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος ὑπερτροφίαν τοῦ λεμφικοῦ συστήματος, λεμφαδένων, ἀμυγδαλῶν κτλ. Ἀφορμὴ τῆς καταστάσεως ταύτης ἐθεωρήθη καὶ δικαίως ἡ μονομερὴς καὶ ὑπερβολικὴ σίτισις τοῦ βρέφους διὰ γάλακτος καὶ ἀμυλούχων, τροφῆς δηλαδὴ πτωχῆς εἰς βιταμίνας καὶ εἰς ἅλατα, αἱ δὲ περιγραφεῖσαι ἀνωμαλίαι τῆς θρέψεως ἀπεδόθησαν ἀναλόγως τῶν κυριαρχούντων ἑκάστοτε συμπτωμάτων εἴτε δηλαδὴ ἐκδηλοῦνται ταῦτα ἀπὸ τοῦ αἵματος (ὠχρότης) ἢ τοῦ σκελετοῦ (ἀδυναμία βαδίσεως —ἐπιβράδυνσις ὀδοντοφυΐας) καλοῦμεν τροφικὰς ἀναιμίας ἢ ραχιτισμόν.

Ποῦ ὅμως ὀφείλεται ἡ ἐλαττωματικότης τῆς τροφῆς τῆς ἀπαρτιζομένης κυρίως ἀπὸ γάλα καὶ ἀμυλούχους χυλούς ;

Εἰς τὴν πτωχείαν τῶν στοιχείων τούτων εἰς βιταμίνας καὶ ἅλατα. Δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀναπτύξωμεν ἐνταῦθα ποία ἡ σημασία αὐτῶν (ἁλάτων, βιταμινῶν) διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βρεφικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὴν καθόλου διατήρησιν τῆς ζωῆς, περιοριζόμενοι μόνον νὰ θίξωμεν σημεῖα τινὰ ἁπλᾶ καὶ πλέον ἐμφανῆ.

Τὸ γάλα ἐ. π. τροφὴ πλουσία εἰς λῖπος, σάκχαρον καὶ λεύκωμα, εἶνε πτωχὸν εἰς ἅλατα, πτωχότερον εἰς σίδηρον, ἀποστειρούμενον δὲ διὰ τοῦ βρασμοῦ στερεῖται καὶ τοῦ σημαντικωτέρου μέρους τῶν βιταμινῶν του. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀμυλοῦχοι σκευασίαι δὲν εἶνε πλουσιώτεραι εἰς τὰ στοιχεῖα ταῦτα, στεροῦνται δὲ βιταμινῶν. Τοὐναντίον τὰ στοιχεῖα ταῦτα εὑρίσκονται πλουσιώτατα εἰς τὰ λάχανα καὶ τὰς ὀπώρας. Οὕτως ὁ σίδηρος, σπουδαιότατον στοιχεῖον διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ αἵματος, τὸ ἀσβέστιον, ὁ φώσφορος, στοιχεῖα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σκελετοῦ, πλεῖσται τῶν βιταμινῶν εὑρίσκονται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰ ἄνω εἴδη τῆς τροφῆς.

Ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰς πειραματικὰς ἐρεύνας ἐβασίσθη ἡ νέα κατεύθυνσις εἰς τὴν διατροφὴν τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας, παρὰ δὲ τὰς συνήθεις ἀντιδράσεις πρὸς τὰς ὁποίας προσέκοψεν ἐν ἀρχῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς νέας ταύτης κατευθύνσεως, αὕτη ἤδη ἐπεκράτησεν ἀπολύτως. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς δέον νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰς ἐκασταχοῦ ὑφισταμένας συνθήκας κλίματος, περιβάλλοντος, διαβιώσεως τοῦ βρέφους κτλ.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω δὲν θεωροῦμεν σήμερον σκόπιμον τὴν παράτασιν μετὰ τὸν 6ον μῆνα τῆς ἀπολύτου γαλακτοτροφίας ἔστω καὶ τῆς φυσικῆς τοιαύτης. Ἐπιμένομεν εἰς τὴν προσθήκην νέας τροφῆς, κατ' ἀρχὰς ἀμυλούχων χυλῶν, ἔπειτα δὲ ζωμῶν ἐκ λαχάνων, τὰ ὁποῖα περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους εἰσάγομεν καὶ τὰ ἴδια εἰς τὸν ὀργανισμόν. Ἐπίσης ποικίλλομεν τὴν τροφὴν τοῦ βρέφους μὲ ὁπούς νωπῶν ὀπωρῶν, ὡς τομάτας, ἐσπεριδοειδῶν κτλ. Ἡ προσθήκη αὕτη καθίσταται πλέον ἀναγκαία ὅταν τὸ βρέφος τρέφεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τεχνητῶς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους προσθέτομεν ἐπίσης εἰς τὴν τροφὴν καὶ ζωμὸν κρέατος καὶ κορκὸν τοῦ αὐγοῦ, ὡς καὶ τὸ πρῶτον ζωϊκὸν λεύκωμα ὑπὸ τὴν μορφὴν κυρίως ἥπατος, ἢ μυελοῦ.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς διατροφῆς εἰσάγονται εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὰ εἰς τὸ γάλα καὶ τὰς ἀμυλούχους σκευασίας ἐλλείποντα στοιχεῖα—ἐνταῦθα δέον νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ αἱ ποικιλώνυμοι ἀμυλοῦχοι σκευασίαι αἱ φερόμεναι εἰς τὸ ἐμπόριον οὐδεμίαν ἔχουν μεγαλειτέραν θρεπτικὴν ἀξίαν τῶν συνήθως εἰς ἑκάστην οἰκογένειαν ἐξ ὀρυζαλεύρου, ἢ σιμιγδαλίου παρασκευαζομένων τοιούτων—καὶ τοιουτρόπως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ βρέφους εἰς ὑγιᾶ ὀργανισμόν.

Κ. Βλαχογιάννης

ΠΕΡΙ ΣΚΩΛΗΚΟΕΙΔΙΤΙΔΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ Α΄ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΜΑΡΙΝΟΥ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ

Α΄

Πολλὰ χειρουργικὰ ζητήματα θὰ ἠδύνατό τις νὰ πραγματευθῇ ἐνώπιον ἀνεπτυγμένου λαϊκοῦ κοινοῦ, ὄχι μόνον ἀπὸ ἐπιστημονικῆς σκοπιᾶς καὶ πρὸς διδακτικὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως πρὸς προφύλαξιν καὶ πρόληψιν δυσαρέστων συνεπειῶν : Τί εἶνε ὁ καρκῖνος ; Πῶς θὰ προφυλαχθῇς ἀπὸ τὸν τρομερὸν ἐχινόκοκκον, τόσον ἐξαπλωμένον εἰς τὴν Ἑλλάδα ; Τούτων ὅλων ὅμως προέχει τὸ θέμα περὶ σκωληκοειδίτιδος.

Οὐχὶ σπανίως συνταράσσει τὴν κοινωνίαν ἡ εἴδησις ὅτι νεαρὰ προσφιλὴς ὕπαρξις μέχρι τοῦδε πλήρης σφριγώσης ζωῆς καὶ ἀπολαμβάνουσα ἄκρας ὑγείας ἁφηρπάσθη ἐντὸς ὡρῶν καὶ παρεδόθη εἰς τὸν θάνατον ὑπὸ τῆς ἀπαισίας σκωληκοειδίτιδος. Καὶ ὅμως αἱ ὑπάρξεις αὗται θὰ ἐσώζοντο σχεδὸν τάντοτε δι' ἐγκαίρου χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως. Βασικαί τινες γνώσεις περὶ τοῦ τρόπου ἐμφανίσεως καὶ πορείας τῆς νόσου θὰ ἠδύναντο βεβαίως νὰ συμβάλλουν πρὸς διάσωσιν πολλῶν πασχόντων.

Μ. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ

Τί εἶνε ἡ σκωληκοειδῖτις ; Ἡ φλεγμονὴ ἑνὸς λεπτοῦ ἐντεριδίου, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τοῦ τυφλοῦ ἄκρου τοῦ παχέος ἐντέρου καὶ εὑρίσκεται φυσιολογικῶς εἰς τὸ δεξιὸν κάτω ἥμισυ τῆς κοιλίας.

Ὡς γνωστόν, ἡ διατροφὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται διὰ τῆς πέψεως. Ὁ πεπτικὸς σωλὴν ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόματος, φέρει διὰ τοῦ οἰσοφάγου διὰ μέσου τοῦ θώρακος εἰς τὸν στόμαχον ὅστις εὑρίσκεται εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας. Ὁ στόμαχος ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν σάκκον χρησιμεύοντα πρὸς ἀποθήκευσιν ποσοῦ τροφῆς, ὅπερ εἰς βραχὺ χρονικὸν διάστημα παραλαμβάνομεν. Ταύτην ἐπεξεργάζεται ὁ στόμαχος μηχανικῶς καὶ χημικῶς διὰ τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ, ὅπερ ἐκχύνεται ἀπὸ τὰ τοιχώματα αὐτοῦ. Αἱ εἰς ρευστὸν χυλὸν μετατραπεῖσαι τροφαὶ ἀπωθοῦνται διὰ τῆς περιοδικῆς συστολῆς καὶ διαστολῆς τοῦ πυλωροῦ εἰς τὸ λεπτὸν ἔντερον, ὅπου συνενοῦνται μετὰ τῆς χολῆς καὶ τοῦ παγκρεατικοῦ ὑγροῦ, καὶ οὕτω συντελεῖται ἡ τελικὴ πέψις. Αὕτη εἶνε ἡ χημικὴ μετατροπὴ τῆς τροφῆς, εἰς ρευστὰς χημικὰς οὐσίας, καταλλήλους πρὸς ἀπορρόφησιν ἀπὸ τοῦ ἐντέρου διὰ τῶν ἀγγείων τοῦ αἵματος καὶ χρησίμους πρὸς διατροφὴν ὅλου τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὅ,τι ἐκ τῶν τροφῶν ἀποβαίνει ἀκατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπωθεῖ-

ται πρὸς τὸ παχὺ ἔντερον, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀποθήκην, οὕτως εἰπεῖν, τῶν περιττωμάτων πρὶν ἀπωθηθοῦν ταῦτα πρὸς τὰ ἔξω διὰ τοῦ ἀπευθυσμένου.

Ἀλλὰ ἐνῷ ὁ στόμαχος καὶ τὸ λεπτὸν ἔντερον—τοῦτο μήκους 10 περίπου μέτρων—ἀποτελοῦν ἀνομοιοειδῆ τὸ πλάτος ἀλλὰ συνεχῆ σωλῆνα, τὸ παχὺ ἔντερον ἢ κῶλον λεγόμενον, δὲν ἀποτελεῖ συνέχειαν εὐθεῖαν τοῦ σωλῆνος τούτου. Τὸ ἄκρον τοῦ λεπτοῦ ἐντέρου ἐκβάλλει εἰς τὸ πλάγιον τοῦ τοιχώματος τοῦ κώλου καὶ 6—8 ἑκατοστὰ ἄνω τοῦ ἄκρου τούτου, τὸ ὁποῖον ἄκρον ἀποτελεῖ ὄθεν σάκκον ἄνευ ἐξόδου, ἤτοι τυφλόν, διὸ λέγεται τυφλὸν ἔντερον.

Ἐπέκτασις τοῦ τυφλοῦ τούτου ἄκρου τοῦ κώλου, εἶνε τὸ λεπτὸν ἐντερίδιον ὅπερ ὀνομάζεται σκωληκοειδὴς ἀπόφυσις, ἐπειδὴ ἔχει πάχος καὶ σχῆμα σκώληκος (ἔλμινθος). (Ἀπόφυσις λατινιστὶ Appendix, γαλλιστὶ Appendice καὶ ἡ νόσος Appendicite).

Ὥστε πράγματι ἡ σκωληκοειδὴς ἀπόφυσις καταλήγει τυφλὴ καὶ εἶνε ἄνευ ἐξόδου, ἐνῷ τὸ λεγόμενον τυφλὸν ἔντερον ἔχει ὡς συνέχειαν τὴν σκωληκοειδῆ ἀπόφυσιν. Τὸ τυφλὸν ἔντερον καὶ ἡ ἀπόφυσις αὐτοῦ εὑρίσκονται εἰς τὸ δεξιὸν καὶ κάτω μέρος τῆς κοιλίας. Ἡ ὀλίγη αὕτη ἀνατομία εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς κατανόησιν τῆς παθήσεως.

Πρὸς συντέλεσιν τῆς πέψεως, τῆς χημικῆς δηλαδὴ μετατροπῆς τῶν τροφῶν, δὲν ἀρκεῖ ἡ μηχανικὴ ἐπεξεργασία διὰ τοῦ στομάχου καὶ τοῦ ἐντέρου καὶ ἡ χημικὴ ἐπενέργεια τῶν διαφόρων ὑγρῶν ἀλλὰ καὶ ἡ συμβολὴ μικροβίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρίθει ὁ πεπτικὸς σωλήν. Ταῦτα δὲν εἶνε πάντοτε βλαβερὰ τοὐναντίον διὰ τὴν πέψιν εἶνε χρησιμώτατα. Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἐπιβλαβῆ τοιαῦτα εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος ἡμῶν ἐν ἀδρανῇ καταστάσει χωρὶς νὰ προξενοῦν βλάβην, δεδομένης ὅμως εὐκαιρίας μεταπίπτουν εἰς τὴν παθογόνον αὐτῶν ἰδιότητα καὶ γίνονται βλαβερά. Τοιοῦτον διὰ τὸν ἐντερικὸν σωλῆνα εἶνε τὸ βακτηρίδιον τοῦ κώλου τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται πάντοτε ἐντὸς αὐτοῦ ἰδίως εἰς τὸ τυφλὸν, ἀναπτυσσόμενον ἐντὸς τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τροφῶν. Ἀρκεῖ τὰ ὑπολείμματα νὰ παραμείνουν περισσότερον τοῦ δέοντος ἐντὸς τοῦ τυφλοῦ, ἀρκεῖ ἡ ὑπέρμετρος συσσώρευσις τροφῶν ἤτοι παρεκτροπὴ κατὰ τὸ φαγητὸν, ἢ αἱ τροφαὶ νὰ εἶνε ἀποσυντεθειμέναι διὰ νὰ ἐπέλθῃ μετάπτωσις τῶν μικροβίων τοῦ κώλου ἀπὸ τὴν ἀδρανῆ εἰς τὴν ἐπιβλαβῆ ἢ παθογόνον μορφήν. Ἐκτὸς τούτου εἶνε δυνατὸν παθογόνα μικρόβια ὡς ὁ σταφυλόκοκκος, ὁ στρεπτόκοκκος κ. ἄ. νὰ φθάνουν διὰ τῶν τροφῶν εἰς τὸ τυφλὸν ἢ διὰ τοῦ αἵματος μεταφερόμενα ἀπὸ ἄλλην τινὰ λοιμώδη ἑστίαν ὡς λ. χ. ἀπὸ μίαν ἀμυγδαλίτιδα. Ὁπωσδήποτε τὰ μικρόβια ταῦτα εὑρίσκοντα κατάλληλον ἔδαφος ἀναπτύξεως ἐντὸς τοῦ τυφλοῦ προκαλοῦσιν φλεγμονὴν τούτου, ἥτις ἐν συνεχείᾳ ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν σκωληκοειδῆ ἀπόφυσιν, ὅπως ὁ ρινικὸς κατάρρους κατὰ τὴν κυνάγχην δύναται νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὸν φάρυγγα ἢ τοὺς βρόγχους. Καὶ ὅπως ἐκεῖ προκαλεῖ καὶ ἐδῶ ἡ φλεγμονὴ συρροὴν αἵματος, ἐξοίδησιν, ἐκροὴν ἀφθόνων ὑγρῶν καὶ βλέννης. Ἡ καταρροϊκὴ αὕτη κατάστασις ἐφ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ τυφλὸν δὲν ἔχει συνήθως σημασίαν, τὰ ἀποδιδόμενα ὑγρὰ περιέχοντα ἄφθονα παθογόνα μικρόβια ἀποβάλλονται μετὰ τῶν περιττωμάτων. Εἰς τὸ λεπτὸν ὅμως ὄργανον τῆς σκωληκοειδοῦς τῆς ὁποίας ὁ αὐλὸς εἶνε στενὸς, ἕνεκα τῆς ἐξοιδήσεως τοῦ ὀργάνου ἐπέρχεται ἀπόφραξις τοῦ αὐλοῦ καὶ τὰ μολυσμένα ὑγρὰ μὴ εὑρίσκοντα ἔξοδον παραμένουν ἐντὸς αὐτῆς καὶ προκαλοῦσι τὴν βραδεῖαν ταύτην φλεγμονήν.

Ἐνταῦθα ἔγκειται ὅλον τὸ μυστήριον τῆς σκωληκοειδίτιδος ! Πολλάκις εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ αὐλοῦ τῆς σκωληκοειδοῦς ξένα σώματα καὶ πρῶτον κόπρος. Αὕτη εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ αὐλοῦ ἀπὸ τὸ τυφλὸν, δὲν εὑρίσκει

ἔξοδον ἀπὸ τὸ ἄλλον ἄκρον τὸ ἀποκλεισμένον, μένει ἐντὸς τοῦ αὐλοῦ, σκληρύνεται καὶ σχηματίζει κοπρολίθους. Πυρῆνες ἀπὸ καρπούς, σταφύλια, κεράσια κτλ. ἐνίοτε μικραὶ ἄκανθοι ἢ ὀστάρια (ψαριοῦ) οὐχὶ σπανίως μικροὶ σκώληκες, οἱ λεγόμενοι ὀξύουροι, ἀνευρίσκονται ἐντὸς τῆς ἀποφύσεως. Ἄλλοτε ἐνόμιζον ὅτι ταῦτα εἶνε τὸ αἴτιον τῆς σκωληκοειδίτιδος. Τοῦτο θὰ ἦτο εὐχάριστον διότι τότε ἡ νόσος θὰ ἦτο σπανία, ἐνῷ εἶνε τόσον συχνὴ ἐφ' ὅσον παθογόνα μικρόβια συχνότατα εὑρίσκονται εἰς τὸν ὀργανισμόν μας. Τὰ ξένα ὅμως σώματα τὸ πολὺ προδιαθέτουν πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν μικροοργανισμῶν.

Ὅπως ὁ δάκτυλος τῆς χειρὸς, ὅταν τρυπηθῇ διὰ μὴ καθαρᾶς βελόνης ἢ ἀκάνθου αἵτινες φέρουσιν ἐντὸς αὐτοῦ τὰ μικρόβια διογκοῦται, γίνεται κατέρυθρος καὶ πονεῖ ὡς ἐκ τῆς συρροῆς τοῦ αἵματος καὶ τῆς βλάβης τῶν ἱστῶν ἀπὸ τὰς τοξίνας τῶν μικροβίων, οὕτω καὶ ἡ σκωληκοειδής. Οἱ πόνοι μεταδίδονται δριμεῖς εἰς ὅλην τὴν κοιλίαν, ἐνίοτε ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ ἐπιγάστριον δηλαδὴ ἀπὸ τὴν στομαχικὴν χώραν, ἀλλὰ πάντοτε αὐτομάτως κατὰ τὴν πίεσιν πονεῖ περισσότερον ἡ χώρα τοῦ τυφλοῦ ἤτοι τὸ δεξιὸν καὶ κάτω μέρος τῆς κοιλίας. Οἱ πόνοι εἶνε δριμεῖς, ἔρχονται ἔντονοι καὶ ὑποχωροῦν διὰ νὰ ἐπανέλθουν ἐντονώτεροι, καὶ διαρκοῦσι πολλὰς ὥρας μεγάλως καταβάλλοντες τὸν πάσχοντα.

Ὅλα τὰ ὄργανα τῆς κοιλίας, οὕτω καὶ τὰ ἔντερα, τὸ τυφλὸν καὶ ἑπομένως καὶ ἡ σκωληκοειδὴς, εὑρίσκονται ἐντὸς ἑνὸς σάκκου σχηματιζομένου ἀπὸ λείαν στιλπνὴν καὶ λεπτὴν μεμβράνην, ἡ ὁποία περιβάλλει ἔσωθεν τὴν κοιλίαν καὶ ὀνομάζεται περιτόναιον. Τοῦτο περιβάλλει καὶ ὅλα τὰ ὄργανα τῆς κοιλίας κατὰ τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν αὐτῶν, τὰ ἔντερα, τὸν στόμαχον κτλ. Ἡ φλεγμαίνουσα σκωληκοειδὴς, ὑπεραιμικὴ, ἐρυθρὰ, διογκωμένη, εὑρίσκεται ὄπισθεν ἐντὸς τοῦ περιτοναϊκοῦ σάκκου. Τὰ τοιχώματα αὐτῆς εἶνε εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην διαπερατὰ καὶ διὰ μέσου τούτων ἐξέρχονται μικρόβια τὰ ὁποῖα ἀθροίζονται ἐντὸς τοῦ περιτοναϊκοῦ σάκκου, πέριξ τῆς σκωληκοειδοῦς ἀποφύσεως. Τὸ περιτόναιον ἐρεθίζεται γίνεται ὑπεραιμικὸν καὶ ἐξέρυθρον πέριξ αὐτῆς, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου εἶνε οἱ ἐντονώτεροι πόνοι, μόνιμοι, εὔθικτοι, ἐπιτεινόμενοι κατὰ πᾶσαν κίνησιν τῶν ὀργάνων τῆς κοιλίας. Ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ περιτοναίου προκαλεῖ ἔμετον παρακολουθοῦντα καὶ αὐξάνοντα τοὺς πόνους. Πρὸς καταστολὴν τῶν πόνων καὶ ἵνα παρεμποδισθῶσιν αἱ κινήσεις τῶν ἐντέρων ἐπέρχεται ἀνταναικλαστικῶς σύσπασις τῶν μυῶν τῆς κοιλίας. Ἡ κοιλία γίνεται σκληρὰ ὡς ξύλον, ξυλώδης λέγομεν, ἰδίως δεξιὰ ὑπεράνω τῆς σκωληκοειδοῦς. Συγχρόνως ἐπέρχεται πυρετὸς, ἐνίοτε εἰσβάλλων μετὰ ρίγους, ὅστις ἀνέρχεται ἐνίοτε εἰς 39ο καὶ ἄνω. Ὁ σφυγμὸς ταχὺς καὶ μικρός. Τὸ πρόσωπον ἐρυθρὸν, λαμβάνει ἔκφρασιν πόνου, φόβου καὶ κακουχίας, περιρρεόμενον ἐνίοτε ὑπὸ ψυχροῦ ἱδρῶτος.

Ἀσθενὴς παρουσιάζων τὰ συμπτώματα ταῦτα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγχειρηθῇ ἀμέσως διότι οὔτε γνωρίζομεν, οὔτε δυνάμεθα νὰ προείπωμεν, οὔτε δυνάμεθα ἀπολύτως ἀποτελεσματικῶς νὰ ἐπηρεάσωμεν δι' ἄλλης θεραπείας τὴν ἔκβασιν τῆς νόσου. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀφ' ἧς ἐκ τῶν ἄνω συμπτωμάτων προκύπτει καὶ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια σκωληκοειδίτιδος, ἐπιβάλλονται ἀπολύτως τὰ ἑξῆς : 1ον) Κατάκλισις τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὴν κλίνην καὶ τελεία ἀκινησία. 2ον) Ἐπίθεσις κύστεως πάγου εἰς τὴν ἀλγοῦσαν χώραν. 3ον) Ἀπόλυτος δίαιτα δηλαδὴ ἀποφυγὴ λήψεως οἱασδήποτε τροφῆς καὶ νεροῦ ἀκόμη. 4ον) Ἀποφυγὴ λήψεως οἱουδήποτε καθαρτικοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ καταστῇ καταστρεπτικόν. 5ον) Ταχεῖα πρόσκλησις ἰατροῦ, ἵνα βεβαιουμένης τῆς παθήσεως προσαχθῇ ὁ πάσχων ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβολῆς εἰς χειρουργικὴν ἐπέμβασιν.

Β'

Ἀλλὰ διατὶ ἡ ἄμεσος καὶ εἰ δυνατὸν ἡ αὐτοστιγμεὶ ἐκτέλεσις τῆς ἐγχειρήσεως ; Ἂς παρακολουθήσωμεν τὸν ἀσθενῆ μας. Δυνατὸν μετά τινας ὥρας ἡσυχίας, ἐπίθεσιν πάγου καὶ ναρκωτικῶν φαρμάκων, οἱ πόνοι, ὁ ἔμετος, ἡ κακουχία νὰ παρέλθωσι καὶ τὴν ἐπομένην ὁ ἀσθενής μας νὰ εἶνε τελείως καλά ! Δυνατὸν τὰ δυσάρεστα συμπτώματα ἐπερχαμένου καὶ πυρετοῦ νὰ παραταθοῦν 3-5-8 ἡμέρας καὶ νὰ ὑποχωρήσουν πάλιν τελείως. Δυνατὸν ὅμως ἐκ τῶν μολυσμένων ὑγρῶν, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ φλεγμαίνοντος τοιχώματος τῆς σκωληκοειδοῦς ἐξέρχονται πρὸς τὸ περιτοναϊκὸν σάκκον νὰ προκύψωσι δυσάρεστα ἐπακόλουθα. Εὐτυχῶς ἡ φύσις ἔδωσε εἰς τὸ περιτόναιον τὴν ἰδιότητα ἐρεθιζόμενον νὰ χάνῃ τὴν στιλπνότητα αὐτοῦ καὶ νὰ γίνεται ἀνώμαλον κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν. Τότε αἱ ἔξω ἐπιφάνειαι παρακειμένων ὀργάνων περὶ τὴν φλεγμαίνουσαν σκωληκοειδῆ συγκολλῶνται πρὸς ἀλλήλας. Τὸ ἐπίπλουν, λιπώδης μεμβράνη κινητὴ ἐντὸς τοῦ περιτοναίου ἔρχεται καὶ ἐπικαλύπτει τὴν σκωληκοειδῆ καὶ οὕτω γίνονται αἱ λεγόμεναι συμφύσεις πέριξ αὐτῆς, αἵτινες συγκρατοῦσι τὰ ὑγρὰ τὰ ἐκχυθέντα ἐκ τῆς ἀποφύσεως. Ὡς ἐκ τῶν πολυαρίθμων τοξικῶν μικροβίων, τὰ ὁποῖα ἐμπεριέχουσι τὰ ὑγρά, γίνονται ταῦτα ταχέως πυώδη, ἤτοι ἀναπτύσσεται ἀπόστημα ἐντὸς τοῦ περιτοναίου καὶ μεταξὺ τῶν ἐντέρων περὶ τὴν σκωληκοειδῆ ἀπόφυσιν. Τὸ ἀπόστημα τοῦτο διὰ τῆς διαίτης, ἡσυχίας, πάγου, ναρκωτικῶν κτλ. δυνατὸν νὰ ἀπορροφηθῇ ἀλλὰ πρὸς τοῦτο θὰ παρέλθωσι 15—20 ἢ καὶ πλέον ἡμέραι, ἐνίοτε καὶ δύο μῆνες. Ὁ ἀσθενὴς μένει κλινήρης ἐν πλήρει ἀκινησίᾳ, ἄνευ τροφῆς, πυρέσσων, διὸ καταβάλλεται τὰ μέγιστα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἡ καλὴ ἔκβασις, ἐπίσης ἂν τὸ ἀπόστημα ἐκχυθῇ εἰς τὸ ἔντερον. Ἀλλ' ἐὰν τὸ πύον διαπεράσῃ τὰς συμφύσεις καὶ ἐκχυθῇ εἰς τὸ περιτόναιον ; Τότε ἔχομεν τὴν περιτονίτιδα καὶ ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς σχεδὸν τὸν βέβαιον θάνατον !

Πρὸς πρόληψιν τούτου θὰ ἔπρεπε νὰ διανοίξωμεν ἐγκαίρως τὸ ἀπόστημα. Ἐγκαίρως ; Πότε ; Ἐννοεῖ τις τὴν εὐθύνην καὶ ἀγωνίαν τοῦ ἰατροῦ, τὴν ἀπόγνωσιν αὐτοῦ διότι εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν συναντᾷ ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων ! Ἡ ἀγωνία αὕτη τοῦ ἰατροῦ καὶ τῶν οἰκείων ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς νόσου γίνεται τόσον μεγαλειτέρα ὅσον τὰ συμπτώματα γίνονται ἐντονώτερα καὶ ὁ κίνδυνος τῆς περιτονίτιδος ἀμεσώτερος. Ἐπὶ 8—10—15 ἡμέρας ἐφ' ὅσον ταῦτα διαρκοῦν προβάλλει τὸ φάσμα ταύτης καὶ παρακολουθεῖ τὸ ἀγωνιῶδες ἐρώτημα : Πότε πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς τὴν διάνοιξιν τοῦ ἀποστήματος καὶ πρόληψιν τῆς περιτονίτιδος ; Ἀλλὰ εἶνε ἡ ἐπέμβασις ἀκίνδυνος ; Ἐρωτῶσιν οἱ συγγενεῖς. Βεβαίως δὲν εἶνε ἀκίνδυνος. Καὶ τοῦτο αὐξάνει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγωνίαν τοῦ ἰατροῦ ἀναγκαζομένου ἤδη νὰ παροτρύνῃ εἰς ἐπέμβασιν ὄχι ἀκίνδυνον, ἀλλὰ μὴ τολμῶντος νὰ ἀναμείνῃ πλέον τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐλπίζει πλέον.

Ἡ μόνη ὅθεν ἔγκαιρος ἐπέμβασις εἶνε ἡ ἄμεσος ! Πάντα ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ προληφθῶσι διὰ τῆς ἀμέσου, τῆς μόνης ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως ἐντὸς τῶν πρώτων ὡρῶν ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῆς νόσου ! Στατιστικαὶ πολλῶν δεκάδων χιλιάδων περιπτώσεων, ἡ καθημερινὴ πεῖρα χιλιάδων ἰατρῶν, διδάσκει ὅτι ἡ ἄμεσος ἐγχείρησις εἶνε ἀπολύτως ἀκίνδυνος ! Σήμερον οἱ κίνδυνοι τῆς ναρκώσεως, λοιμώξεις ἐκ τῆς ἐγχειρήσεως προερχόμεναι ἐξέλειπον. Ἡ ἄμεσος καὶ ἡ ἐν ψυχρῷ ἀφαίρεσις τῆς σκωληκοειδοῦς οὐδένα παρουσιάζει ἐκ τῆς ἐγχειρήσεως κίνδυνον καὶ προλαμβάνει ὅλας τὰς ἄνω περιπετείας.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε μόνον τοῦτο ! Ἡ πρώτη εἰσβολὴ δύναται νὰ εἶνε τόσον ὀξεῖα, ὁ μικροοργανισμὸς τόσον κακοήθης, ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν νὰ ἐ-

πέλθῃ ὄχι διαπύησις, ἀλλὰ γάγγραινα τῆς σκωληκοειδοῦς, διάρρηξις πρὸς τὸ περιτόναιον πρὶν ἢ δοθῇ καιρὸς πρὸς σχηματισμὸν συμφύσεων καὶ ἐκ τούτων βαρυτάτη γαγγραινώδους μορφῆς περιτονῖτις ἀφαρπάζουσα τὸν ἄρρωστόν ἐντὸς 1 ἢ 2 τὸ πολὺ ἡμερῶν. Ποσάκις κατὰ τὴν ἄμεσον ἐγχείρησιν ἐντὸς 3—5 ὡρῶν ἀπὸ τῆς προσβολῆς δὲν εὕρωμεν τὴν γαγγραινώδη σκωληκοειδίτιδα ἕτοιμον πρὸς ῥῆξιν. Ὀλίγας ὥρας ἀργότερον πᾶσα ἐπέμβασις θὰ ἦτο ἀνωφελής.

Πόσον ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλεται ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἕτερον : Διηνοίχθη ἐγκαίρως τὸ ἀπόστημα, δὲν ἐπῆλθεν μετεγχειρητικὴ περιτονῖτις, ἰᾶται τοῦτο κανονικῶς, τὸ τραῦμα ὅμως τῆς κοιλίας ἔμεινεν ἀνοικτόν, γίνονται καθημεριναὶ ἐπώδυναι ἀλλαγαὶ καὶ ὁ ἀσθενὴς ὑποφέρει τὰ πάνδεινα. Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς ἀναγκάζεται νὰ φαίνεται πρὸς τοῦτο σκληρός, εὐχαριστημένος τοὐναντίον ὅτι ἄλλοι καθημερινῶς ἐπιχείμενοι κίνδυνοι, νέα παρακείμενα ἀποστήματα, ἀπόστημα ἡπατικόν, ὑποδιαφραγματικόν, πυώδης πλευρῖτις, σπανίως βεβαίως ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ ἐγκεφαλικὸν ἢ πνευμονικὸν ἀπόστημα, ἐμβολαί, φλεβῖτις κλπ. ὅτι συμπτώματα τοιούτων ἐπιπλοκῶν τὰ ὁποῖα μόνον αὐτὸς ἔχει ὑπ' ὄψιν δὲν ἀνεφάνησαν.

Ἐπουλώθη τέλος μετὰ 1—2 μῆνας τὸ τραῦμα χωρὶς νὰ παραμείνῃ συρίγγιον πυορροοῦν ἢ κοπροχόον ὅπερ ἐπίσης δυνατόν. Ὁ ἀσθενὴς ἀναλαμβάνει σωματικῶς, ἀλλὰ ψυχικῶς εἰσέτι ἀγωνιᾷ. Κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ ἀποστήματος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ σκωληκοειδὴς ἀπόφυσις, μόνον ἔξοδος εἰς τὸ πύον ἐδόθη, ἡ ἀναζήτησις ταύτης θὰ ἀπήτει λύσιν τῶν συμφύσεων, ἐξ οὗ νέος κίνδυνος περιτονίτιδος. Ἤδη μετὰ τὴν ἴασιν τοῦ ἀποστήματος ἐπιβάλλεται νέα ἐγχείρησις πρὸς ἀφαίρεσιν τῆς ἀποφύσεως.

Μετὰ τόσας περιστάσεις καὶ κινδύνους νέα ἐγχείρησις ἀναμένει τὸν πάσχοντα, ἄλλως ὑπάρχει φόβος ὑποτροπῆς, νέας δηλαδὴ διαπυήσεως καὶ ἐπαναλήψεως ὅλων τῶν ἄνω παθημάτων. Ἡ ἄμεσος ἐγχείρησις ἐντὸς τῶν πρώτων 12—24 ὡρῶν θὰ προελάμβανε καὶ τοῦτο διότι τότε δὲν ἔχει εἰσέτι σχηματισθῇ πῦον, ἡ ἀπόφυσις ἀφαιρεῖται εὐχερῶς καὶ τὸ τραῦμα συρράπτεται, ὥστε ἐντὸς δέκα ἡμερῶν νὰ ἐπέρχεται πλήρης καὶ μόνιμος ἴασις. Ὁποία διαφορὰ πορείας κατὰ τὴν θεραπείαν ταύτην καὶ τὴν ἑτέραν τῆς ἀναμονῆς ἕνεκα τυχὸν ἀδικαιολογήτου φόβου, δισταχτικότητος ἢ ἀσυγχωρήτου ἀναβολῆς.

Ἂς ἐρευνήσωμεν εἰσέτι τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ πρώτη προσβολὴ ὑπεχώρησεν ἄνευ διαπυήσεως. Καὶ πάλιν ἐπιβάλλεται ἡ προληπτικὴ ἀπέναντι νέας προσβολῆς ἐγχείρησις, καθόσον οὐδὲν μέσον κατέχομεν πρὸς πρόληψιν ταύτης. Οὐδεμία δίαιτα, οὐδεμία θεραπευτικὴ ἀγωγὴ ἐξασφαλίζει ἐναντίον τῆς ὑποτροπῆς. Τοὐναντίον ἡ προηγηθεῖσα προσβολὴ ἀφήνει βλάβας τὰς ὁποίας κατ' οὐδένα τρόπον δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν τὰς ὁποίας ὅμως ἐνίοτε ἔκπληκτοι ἕνεκα τῆς σοβαρότητος αὐτῶν, βεβαιοῦμεν κατὰ τὴν ἐγχείρησιν : Ἐμπύημα τῆς σκωληκοειδοῦς, πυώδης ἐνδοπεριτοναϊκὴ ἑστία περιέχουσα κοπρόλιθον κλπ. Καὶ διερωτώμεθα συχνότατα πῶς ἦτο δυνατὸν ὁ πάσχων ἐπὶ τόσον μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς πρώτης προσβολῆς νὰ ἔμενεν ἄνευ ἐνοχλήσεων ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοιούτου ἀμέσου κινδύνου.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιβάλλεται ἡ ἐγχείρησις καὶ κατὰ τὴν λεγομένην ἐξ ἀρχῆς χρονίαν σκωληκοειδίτιδα, καθ' ἣν προηγήθη ἡ ἄνω περιγραφεῖσα προσβολὴ ἀλλ' ὑπάρχουσι ὁπωσδήποτε συμπτώματα μαρτυροῦντα βλάβην τοῦ ὀργάνου. Ἐνταῦθα βεβαίως ἡ διάγνωσις εἶνε ἐνίοτε δυσχερής. Ἀλλ' αἱ περιπτώσεις αὗται παρέχουσιν ὁπωσδήποτε καιρὸν πρὸς ἐξέτασιν, καθορισμὸν τῆς διαγνώσεως καὶ ἔγκαιρον ἐπέμβασιν ἐν ψυχρῷ, δηλαδὴ ὄχι ἐπὶ τοῦ παροξυσμοῦ, ὡς οὐδένα ἄμεσον κίνδυνον παρουσιάζουσαι. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν

τοιούτων χρονίων παθήσεων ἤθελον ἰδιαιτέρως νὰ τονίσω ὅτι οὐχὶ ἕκαστος κοιλιακὸς πόνος εἶνε σκωληκοειδῖτις, ὡς πολλοὶ πάσχοντες νομίζουσι. Πλεῖστοι ἄνθρωποι ὑποφέρουσι ἀπὸ πολυειδεῖς κοιλιακοὺς πόνους, οἵτινες ἔστω καὶ δεξιὰ ἐδράζοντες οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι μετὰ τῆς σκωληκοειδίτιδος. Τονίζω τοῦτο διότι διὰ τῆς ἄνω περιγραφῆς δὲν θὰ ἤθελον νὰ τρομοκρατηθῶσιν οἱ ἀναγνῶσται. Ἡ προσβολὴ τῆς ὀξείας σκωληκοειδίτιδος εἶνε τόσον ἔκδηλος, παρουσιάζει τόσον ἀνησυχαστικὴν κατάστασιν ὥστε καὶ ὁ μὴ ἰατρὸς εἶνε ἑκάστοτε εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι περί τινος ἐξαιρετικοῦ πρόκειται καὶ οὐδέποτε θὰ συγχύσῃ ταύτην πρὸς τὸν ἁπλοῦν ἔστω καὶ ἔντονον κωλικὸν τῶν ἐντέρων ἐκ διαφόρων παροδικῶν ἢ μονίμων αἰτιῶν προερχομένων.

Συνοψίζω ὅθεν : Πόνος ἀπότομος, δριμὺς κατὰ τὴν κοιλίαν μετὰ ἐμέτου, σύσπασις ξυλώδης τῆς κοιλίας, ἐπώδυνος κοιλία κατὰ τὴν ψηλάφισιν ἰδίως δεξιά, καὶ πρὶν ἀκόμη εἰσβάλῃ πυρετὸς, εἶνε λίαν ἀνησυχαστικὰ συμπτώματα ἐπιβάλλοντα πρόσκλησιν ἰατροῦ, ἵνα βεβαιουμένης τῆς παθήσεως προσαχθῇ ὁ πάσχων εἰς ἄμεσον χειρουργικὴν ἐπέμβασιν ἐντὸς τῶν πρώτων 12 ἢ τὸ πολὺ 24 ὡρῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπωλείας χρόνου, καθόσον πᾶσα παρερχομένη ὥρα ἐπαυξάνει ὅλους τοὺς ἄνω περιγραφέντας κινδύνους. Ἡ μόνη δυνατὴ ἀντίρρησις θὰ ἦτο ὅτι ἐνίοτε ἡ διάγνωσις εἶνε ἀμφίβολος. Ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη ἂν δὲν πρόκειται περὶ σκωληκοειδίτιδος θὰ πρόκειται περὶ ἀρχομένης περιτονίτιδος ἕνεκα ἄλλης αἰτίας λ. χ. ἕνεκα ῥήξεως ἕλκους τοῦ στομάχου, ὁπότε καὶ πάλιν ἐπιβάλλεται ἐπειγόντως ἡ ἐγχείρησις. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὅλως ἀδίκως ἐγένετο ἡ ἐγχείρησις οὐδεμίαν τοῦτο βλάβην θὰ ἐπιφέρῃ καὶ οὐδὲν σημαίνει ἀπέναντι τόσων κινδύνων προλαμβανομένων μόνον διὰ τῆς ἀμέσου χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως.

Τὸ ἀνεπτυγμένον κοινὸν πρέπει ὅθεν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ εἰς ἑκάστην τοιαύτην περίπτωσιν δὲν πρέπει νὰ ἀντιδρᾷ οὐδὲ νὰ χρονοτριβῇ ἀλλὰ νὰ ζητᾷ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν μόνην θετικὴν θεραπευτικὴν ἀγωγὴν, δηλαδὴ τὴν ἄμεσον ἐντὸς τῶν πρώτων ὡρῶν ἐγχείρησιν. Τοῦτο μετὰ πολλὰς συζητήσεις τῶν εἰδικῶν ἐγένετο ἤδη ἀπὸ δεκαετηρίδας καὶ πλέον παραδεκτὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαούς. Μόνον τότε θὰ παύσωμεν νὰ θρηνοῦμεν τὴν αἰφνίδιον ἀπώλειαν προσφιλῶν ὑπάρξεων καὶ θὰ προλαμβάνωμεν τὴν μακροχρόνιον βαρεῖαν καὶ πλήρους ἀγωνίας πορείαν τῆς νόσου ταύτης, μεθ' ὅλων τῶν τόσον ἐπικινδύνων ἐπιπλοκῶν καὶ ὑποτροπῶν αὐτῆς.

Μ. Γερουλάνος

ΤΙ ΕΙΝΕ ΟΙ ΕΛΩΔΕΙΣ ΠΥΡΕΤΟΙ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Π. ΚΟΥΖΗ

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων λίαν σοβαρὰ νόσος ἤρχισε νὰ μαστίζῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἥτις εἶχε τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικόν, ὅτι ἤρχιζε διὰ ρίγους καὶ μεγάλου πυρετοῦ, καὶ ὅτι ἡ πτῶσις τούτου συνωδεύετο ὑπὸ ἀφθονωτάτων ἱδρώτων. Ἡ προσβολὴ τοῦ πυρετοῦ μάλιστα εἶχε συχνότατά τι τὸ πανονικῶς διαλεῖπον, δηλ. ὁ πυρετὸς ὁτὲ μὲν ἤρχετο ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἢ ἀφοῦ εἶχε διακοπὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο ἡμερῶν, ὁτὲ δὲ συνωδεύετο μὲ σοβαρώτατα συμπτώματα καὶ τὸν θάνατον. Καὶ τὴν Ἑλλάδα δὲ ἡ νόσος αὐτὴ προσέβαλεν ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, αἱ δὲ περιγραφαὶ αἱ διασωθεῖσαι εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων δεικνύουν, ὅτι οὗτοι ὄχι μόνον καλῶς ἐγνώριζον τὸ νόσημα καὶ τὴν βαρύτητά του, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν μορφὴν τοῦ ἐπερχομένου πυρετοῦ. Ὁ ἐπιφανέστερος δὲ μάλιστα τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν, ὁ Ἱπποκράτης, ὁ ὁποῖος ἔζησε πρὸ 2 1)2 περίπου χιλιάδων ἐτῶν,

Α. Π. ΚΟΥΖΗΣ

ὄχι μόνον ἐγνώρισε τοὺς πυρετοὺς ποὺ εἰσβάλλουν ἡμέραν παρ' ἡμέραν, τοὺς ὁποίους διὰ τοῦτο καλοῦμεν τριταίους, καὶ ἐκείνους, οἵτινες προσβάλλουν ἑκάστην τετάρτην ἡμέραν, δηλ. παρουσιάζουν 2 ἡμέρας ἄνευ πυρετοῦ μεταξὺ τῶν παροξυσμῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τοῦτο καλοῦμεν τεταρταίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς κακοήθεις εἰσέτι πυρετούς, οἵτινες ταχέως ἐπιφέρουν τὸν θάνατον, προσέτι δὲ μάλιστα διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ παρατηρητικότητος ἀντελήφθη πρῶτος τὴν σχέσιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν ἑλῶν καὶ τῶν ἐροχῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πυρετῶν τούτων. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὴν παρατηρηθεῖσαν ἐμφάνισιν τούτων παρὰ γειτνιάζοντα ἕλη ἐκλήθησαν οὗτοι ἑλώδεις ἢ ἑλειογενεῖς πυρετοὶ ἢ ἑλονοσία (κοινῶς θέρμη ἢ θέρμες), διότι καὶ ἀρχικῶς καὶ κατόπιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐνόμιζον ὅτι ἀναθυμιάσεις ἀποδιδόμεναι ἀπὸ τῶν ἑλῶν παρῆγον αὐτούς.

Δυστυχῶς δὲ οἱ ἑλώδεις πυρετοὶ οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἔπαυσαν νὰ μαστίζωσι τὴν Ἑλλάδα, ἰδίᾳ ὅμως, ὁπόταν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἐγκατελείφθη ἄνευ καλλιεργείας τὸ ἔδαφος, ἄνευ φροντίδος δὲ αἱ διάφοροι σύλλογαὶ τῶν ὑδάτων καὶ τὰ ἕλη, τότε ἡ νόσος ἔγινε συχνοτέρα καὶ μάλιστα ὁ ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλονοσίας ἐν Ἑλλάδι Ἄγγλος ἰατρὸς Jonco ἀποδίδει εἰς τὴν συχνότητα καὶ ἐπέκτασιν τῆς νόσου ἐν μέρει καὶ τὴν κατάπτωσιν τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἰδέαν ὅτι τοὺς πυρετοὺς προξενοῦν ἀναθυμιάσεις προερχόμεναι ἀπὸ τῶν ἑλῶν, ἐξ ὧν ἐπήρχετο κακὴ κατάστασις τοῦ ἀέρος (malaria ὡς καλεῖται εἰσέτι ὑπὸ τῶν ξένων) εὑρίσκομεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ὑποστηριζομένην, καίτοι ἐν τῷ μεταξὺ συγγραφεῖς τινες εἶχον ἄλλας τινὰς ἰδέας, ὡς π.χ. ὁ Ρωμαῖος Βάρρων (118 π. Χ.) ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι ζωάρια εἰσερχόμενα εἰς τὸ σῶμα παρῆγον τοὺς πυρετοὺς καὶ ὁ Ἕλλην βυζαντινὸς ἰατρὸς Παλλάδιος, ὅστις παρεδέχετο ὅτι τὸ αἴτιον τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν πυρετῶν ἐκρύπτετο εἰς τὸ σῶμα, ἰδέας δηλ. αἵτινες ἔχουσιν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰ νεώτερα εὑρήματα τῆς

ἐπιστήμης, δι' ὧν ἐπετεύχθη οὐ μόνον ἡ ἀνακάλυψις τοῦ παραγωγοῦ τῆς νόσου αἰτίου, τοῦ μικροβίου, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς μεταδόσεως ταύτης. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀνεκάλυψε τῷ 1880 ὁ Γάλλος στρατιωτικὸς ἰατρὸς Λαβεράν ἐν Κωνσταντίνῃ τῆς Ἀλγερίας, ἀποδείξας ὅτι μικρὸν ζωάριον (πρωτόζωον ἢ πλασμώδιον τοῦ Λαβεράν, πρὸς τιμὴν τούτου καλούμενον) εἰσερχόμενον ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ παρῆγε τοὺς ἑλώδεις πυρετούς. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην ὁ Ἰταλὸς ἰατρὸς Golgi διέκρινε τοὺς τύπους τῶν μικροβίων τοὺς παράγοντας τὸν τριταῖον καὶ τεταρταῖον πυρετόν, ἐγνώσθη δ' ἔκτοτε ὁ κύκλος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ τὸ πρωτόζωον τοῦτο ἐντὸς τῶν αἱμοσφαιρίων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸν ὀργανισμὸν μέχρι τῆς πολλαπλασιάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ πυρετοῦ. Ἔμενεν ὅμως ἄλυτον εἰσέτι τὸ ζήτημα πῶς μετεδίδοντο τὰ μικρόβια ταῦτα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο ἔλυσε τῷ 1897 ὁ Ἄγγλος ἰατρὸς Ronald Ross, ὁ πρὸ μικροῦ ἀποθανών, ὅστις κατέδειξεν ὅτι ἡ μετάδοσις τῆς νόσου γίνεται διὰ τῶν ἀνωφελῶν κωνώπων.

Τὸ μικρόβιον τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν εἶνε, ὡς εἴπομεν, μικρὸν ζωάριον, ἀναπτύσσεται δὲ καὶ πολλαπλασιάζεται κατὰ δύο τρόπους. Κατὰ τὸν ἕνα τρόπον τὸ πρωτόζωον αὐτὸ μεταδοθὲν εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ μέσου τῶν ἀνωφελῶν κωνώπων, ἐξακολουθεῖ νὰ παρασιτῇ ἐντὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων αὐτοῦ καὶ νὰ πολλαπλασιάζεται ἐντὸς αὐτῶν ἄνευ συνενώσεως ἄρρενος καὶ θήλεος, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ σχίσεως τοῦ ἑνὸς εἰς πολλὰ (δι' ὃ καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καλεῖται σχιζογονία). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὰ πλασμώδια, μεταδιδόμενα εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ σιέλου τῶν ἀνωφελῶν κωνώπων, ὅταν κεντήσωσιν αὐτὸν διὰ νὰ ἐκμυζήσωσι τὸ αἷμα του, μεταβαίνουν καὶ προσκολλῶνται εἰς τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰσδύουσι καὶ ἐγκαθίστανται. Ἐκεῖ μεγεθύνονται καὶ πολλαπλασιάζονται διαιρούμενα εἰς περισσότερα μικρόβια· ἔπειτα διαρρηγνύουν τὸ ἐρυθρὸν αἱμοσφαίριον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται, ἀποσπῶνται δὲ τὰ διάφορα νέα μικρόβια, εἰς τὰ ὁποῖα διηρέθη τὸ ἀρχικόν, τὰ ὁποῖα καὶ ἐγκαθίστανται ἀμέσως εἰς ἄλλα ἐρυθρᾶ αἱμοσφαίρια. Τότε δ' ἀκριβῶς ἐπέρχεται τὸ ῥῖγος καὶ ὁ πυρετός. Τοῦτ' αὐτὸ ἐξακολουθεῖ κατόπιν καὶ δι' ἓν ἕκαστον τῶν νέων μικροβίων, δηλ. ἕκαστον τούτων ἀναπτύσσεται, διαιρεῖται, σχίζεται εἰς πολλά, καταστρέφει τὸ αἱμοσφαίριον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται καὶ δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ὁποία καταστροφὴ γίνεται τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ πάσχοντος, ἀφοῦ ἑκάστοτε ἀπὸ ἓν πλασμώδιον ἀναπτύσσονται περισσότερα, τὰ ὁποῖα ἔπειτα πλημμυροῦσι τὸ αἷμα καὶ ἐγκαθίστανται ἐντὸς νέων καὶ ὑγιῶν αἱμοσφαιρίων, ἅτινα καὶ ταῦτα ταχέως καταστρέφουσιν ἵνα τὰ ἐγκαταλείψωσι μετὰ πάντα παροξυσμὸν πυρετοῦ καὶ ἐγκατασταθῶσι καὶ πάλιν εἰς νέα. Ὁ δὲ τρόπος οὗτος τῆς ἀναπτύξεως τῶν μικροβίων ἐξακολουθεῖ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ πάσχοντος, ἐν ὅσῳ οὗτος δὲν ὑποστῇ τὴν κατάλληλον θεραπείαν.

Κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν μικροβίων γίνεται οὐχὶ εἰς τὸ σῶμα τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνωφελοῦς κώνωπος, ὁπόταν οὗτος μολυνόμενος καθίσταται ἱκανὸς νὰ μεταδώσῃ τὴν νόσον εἰς ἄλλους ὑγιεῖς ἀνθρώπους. Ἡ μόλυνσις αὕτη τοῦ κώνωπος γίνεται ὡς ἑξῆς : Τινὰ ἐκ τῶν πλασμωδίων, περὶ τῶν ὁποίων ἀνεφέρομεν προηγουμένως, δὲν ἀκολουθοῦν εἰς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος τῆς σχιζογονίας, τὸ ὁποῖον περιεγράψαμεν, ἀλλὰ ὄντα ἄρρενα καὶ θήλεα παραμένουν ὡς ἔχουν ἐντὸς τοῦ αἵματος καὶ ἀναμένουν. ὅπως ἀπομυζηθοῦν ὑπὸ ἀνωφελῶν κωνώπων, ὁπόταν εἰς τὸν στόμαχον αὐτῶν γίνεται ἡ συνένωσις τῶν δύο γενῶν καὶ κατόπιν ἡ ἐγκατάστασις αὐτῶν εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ στομάχου τοῦ κώνωπος, ὅπου σχηματίζονται μικραὶ κύστεις. Ἐντὸς αὐτῶν τῶν κύστεων γεννῶνται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ νεαρὰ πλασμώδια, ἔπειτα διαρρηγνύεται

ἡ κύστις, ἐκχύνονται τὰ μικρόβια εἰς τὸν στόμαχον τοῦ κώνωπος καὶ ἐκεῖθεν μεταβαίνουν εἰς τὴν κυκλοφορίαν καὶ τοὺς σιελογόνους ἀδένας καὶ τὸν σίελον τοῦ ἐντόμου. Διὰ τοῦ σιέλου τέλος τοῦ κώνωπος, ὁπόταν μεταβῇ νὰ δήξῃ ἄνθρωπόν τινα, μεταδίδονται καὶ τὰ περιεχόμενα πλασμώδια, ἅτινα μεταβαίνουν ἀμέσως καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὰ ἐρυθρᾶ αἱμοσφαίρια καὶ ἀκολουθοῦν κατόπιν τὴν σειρὰν τὴν ὁποίαν ἀνεγράψαμεν προηγουμένως, δηλ. τὴν διὰ σχιζογονίας ἀναπαραγωγήν των. Πάντως ὅμως διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τὸ σῶμα τοῦ κώνωπος τὸ πλασμώδιον ἀπαιτεῖται καὶ ὑγρὰ ἐξωτερικὴ θερμοκρασία, τοὐλάχιστον 17—20 βαθμῶν, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖ καὶ τὸ συχνὸν τῆς μολύνσεως κατὰ τὴν θερμὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων τρόπων τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ πλασμωδίου, δηλ. διὰ σχίσεως (σχιζογονία) καὶ διὰ γονιμοποιήσεως (σπορογονία) σπανιώτερον παρετηρήθη ὅτι θήλεα πλασμώδια εἶνε δυνατὸν νὰ γονιμοποιηθοῦν καὶ ἐν τῷ αἵματι πάσχοντος ἀνθρώπου ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦτο καλεῖται παρθενογενεσία.

Τὸ πλασμώδιον ὅμως δὲν ἔχει μίαν μορφήν, ἀλλὰ τρεῖς, ἑκάστη τῶν ὁποίων παράγει τοὺ τρεῖς διαφόρους τύπους τῶν πυρετῶν, τοὺς ὁποίους ἀνεφέρομεν, ἤτοι τὸν καλοήθη τριταῖον, τὸν τεταρταῖον καὶ τὸν κακοήθη τριταῖον. Καὶ τὸ μὲν πλασμώδιον τὸ παράγον τὸν καλοήθη τριταῖον θεωρούμενον διὰ τοῦ μικροσκοπίου παρίσταται ἐν εἴδει δακτυλίων ἢ στρογγύλον καὶ εἶνε εὐκίνητον, δι' ὃ καὶ καλεῖται ζωηρόν. Ὁ ἐκ τούτου πυρετός, ὡς ἐλέχθη, ἐπέρχεται ἡμέραν παρ' ἡμέραν (τριταῖος πυρετός), δηλ. μεταξὺ ἑνὸς πυρετοῦ καὶ δευτέρου μένει μία ἡμέρα ἄνευ πυρετοῦ, ἐκτὸς ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχῃ μολυνθῇ καὶ ὑπὸ ἄλλου κώνωπος κατ' ἄλλο χρονικὸν διάστημα, ὁπότε οἱ παροξυσμοὶ εἶνε διπλοῖ, καὶ τότε ὁ πυρετὸς λέγεται διπλοῦς τριταῖος. Δύνανται μάλιστα νὰ γίνωσι καὶ περισσότεραι μολύνσεις, ὁπότε δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ δύο παροξυσμοὺς καθ' ἡμέραν.

Τὸ δὲ παράγον τὸν τεταρταῖον πυρετὸν πλασμώδιον εἶνε σπανιώτερον ἐν Ἑλλάδι, ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστον ἢ δίκην λεπτῆς ταινίας καὶ χρειάζεται 72 ὥρας πρὸς ἀνάπτυξιν. Παράγει δέ, ὡς εἴπομεν, τὸν τεταρταῖον πυρετόν, καθ' ὃν μεταξὺ ἑνὸς καὶ ἄλλου παροξυσμοῦ μένει ἄνευ πυρετοῦ διάστημα δύο ἡμερῶν, ἐκτὸς ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχῃ μολυνθῇ καὶ ὑπὸ ἄλλου κώνωπος ἢ κωνώπων κατ' ἄλλα χρονικὰ διαστήματα, ὁπότε ἀναπτύσσονται οἱ καλούμενοι διπλοῖ ἢ τριπλοῖ τεταρταῖοι.

Δυστυχῶς ἡ τρίτη μορφὴ τοῦ πλασμωδίου, ἡ ὁποία παράγει τὸν κακοήθη τριταῖον, εἶνε λίαν συχνὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, σχεδὸν διπλασίως συχνὴ ἢ ὁ καλοήθης τριταῖος. Τὸ πλασμώδιον τοῦτο παρουσιάζεται ὑπὸ τύπον δακτυλίων, ἀλλὰ μικροτέρων τοῦ καλοήθους καὶ εὑρίσκεται συνήθως οὐχὶ εἰς τὸ περιφερικὸν αἷμα, ἀλλ' εἰς τὸν σπλῆνα, τὸν μυελὸν τῶν ὀστῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ πληρώσῃ καὶ νὰ φέρῃ τὸν θάνατον ταχέως ἐν μέσῳ κώματος καὶ ἄλλων κακοήθων συμπτωμάτων.

ΜΕΤΑΔΟΣΙΣ ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΝΩΦΕΛΩΝ ΚΩΝΩΠΩΝ

Ἐξ ὅσων εἴπομεν εἶνε καταφανὲς ὅτι ἡ ἑλονοσία εἶνε κατ' ἐξοχὴν νόσημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον, ὅπως συμβαίνει εἰς ἄλλα τινὰ νοσήματα, ἀλλ' ὅτι διὰ νὰ μολυνθῇ τις χρειάζεται, ὅπως ἀνωφελὴς κώνωψ ἐκμυζῶν τὸ αἷμα πάσχοντος ἐξ ἑλωδῶν πυρετῶν παραλάβῃ τὸ πλασμώδιον τῆς νόσου, τὸ πολλαπλασιάσῃ εἰς τὸν στόμαχον αὐτοῦ καὶ κατόπιν τὸ μεταδώσῃ διὰ τοῦ σιέλου του εἰς τὸν ὑγιῆ ἄνθρωπον. Ἄνευ ἀνωφελῶν κωνώπων δὲν δύναται ἡ ἑλονοσία νὰ μεταδοθῇ. Ἀλλὰ τὴν νόσον δὲν μεταδίδουν ὅλοι οἱ ἀνωφελεῖς κώνωπες, ἀλλὰ μόνον οἱ θήλεις ἐξ αὐτῶν, διότι αὐταὶ μόναι ἔχουν ἀνάγκην κατὰ τὴν ἐπο-

χὴν τῆς ὠοτοκίας των νὰ ἐκμυζήσωσι τὸ λεύκωμα τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ ὡριμάσωσι τὰ ὠάριά των.

ΠΩΣ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΟΙ ΕΛΩΔΕΙΣ ΠΥΡΕΤΟΙ

Ἀφοῦ μολύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀνωφελὴς κώνωψ, ὡς περιεγράψαμεν, δὲν ἐπέρχεται ἀμέσως ἡ νόσος, ἀλλὰ χρειάζεται χρονικὸν διάστημα 4—5 ἡμερῶν, ἐνίοτε ὅμως καὶ περισσοτέρων, διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ μικρόβιον καὶ ἐπέλθῃ ὁ πρῶτος παροξυσμὸς τῆς νόσου. Οὗτος χαρακτηρίζεται διὰ ῥίγους παρατεταμένου, διαρκείας 1)2 ὥρας μέχρι 2 ὡρῶν ἢ καὶ ἄνω, συνοδευομένου συχνότατα μετὰ τρόμου ὁλοκλήρου τοῦ σώματος, τρισμοῦ τῶν ὀδόντων καὶ ὠχρότητος τοῦ δέρματος. Κατόπιν ἐπέρχεται ὁ πυρετός, ὅστις διαρκεῖ συνήθως 3—5 ἢ καὶ πλείονας ὥρας, καὶ φθάνει μέχρι 40 βαθμῶν ἢ καὶ ἄνω. Τὸν ὅλον παροξυσμὸν λύει ἡ πτῶσις τοῦ πυρετοῦ καὶ ἡ ἐμφάνισις ἀφθονωτάτων ἱδρώτων, μεθ' οὓς ὁ ἀσθενὴς αἰσθάνεται πλέον καλῶς. Ὁ παροξυσμὸς συνήθως ἔρχεται τὴν ἑσπέραν (8—1 μ. τὸ μεσονύκτιον), ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλας ὥρας, ἐνίοτε δὲ ἐπανέρχεται μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, ὥστε τινὲς τῶν ἀσθενῶν καθορίζουσιν ἐπακριβῶς ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐπέλευσιν τοῦ νέου παροξυσμοῦ.

Ἐπὶ κακοήθους μορφῆς ἐπέρχεται λίαν ὑψηλὸς πυρετός, κωματώδης κατάστασις, σπασμοί, παγετώδης κατάστασις, ἐξαντλητικὴ ἐφίδρωσις, αἱμοσφαιρινουρία, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων συχνάκις ἐπέρχεται καὶ ὁ θάνατος.

Μετὰ χρονίζοντας καὶ μὴ καλῶς θεραπευομένους πυρετοὺς ἐπέρχεται ἡ καλουμένη ἑλώδης καχεξία, συνοδευομένη ὑπὸ μεγίστης ἐξογκώσεως τοῦ σπληνὸς καὶ τοῦ ἥπατος, ὠχρότητος μεγίστης, ἀδυναμίας, οἰδημάτων κλπ. Ἡ χρονία αὕτη μορφὴ τῆς ἑλονοσίας εἶνε δυσίατος καὶ καταλήγει συχνάκις εἰς θάνατον.

Σπανιώτερον ἄτομα προσβληθέντα ἐπανειλημμένως ὑπὸ πυρετῶν, ἰδίως εἰς χώρας ἔνθα ἐπιπολάζει τὸ νόσημα, ἀποκτῶσιν ἀνοσίαν δι' ὃ καὶ μολονότι, ἂν ἐξετάσῃ τις τὸ αἷμα αὐτῶν, εὑρίσκει πλασμώδια, ἐν τοσούτῳ παροξυσμοὶ πυρετῶν δὲν ἐμφανίζονται, ἐκτὸς ἂν ὑποβληθῶσιν εἰς μεγάλους κόπους, ἐγχειρήσεις κλπ.

ΠΡΟΦΥΛΑΞΙΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν καταφαίνεται ὅτι πηγὴ τῶν μικροβίων τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν εἶνε τὸ αἷμα τῶν πασχόντων ἀνθρώπων, καὶ ὅτε ἂν ἐφρόντιζον ὅλοι νὰ θεραπεύωσιν ἐπιμελῶς τὴν νόσον των, δὲν θὰ ἐβασανίζοντο ἐπὶ μῆνας καὶ ἔτη ἀπὸ τόσῳ εὐκόλως θεραπευομένην νόσον καὶ δὲν θὰ ἐγίνοντο ἡ αἰτία νὰ μολυνθῶσι καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι διὰ μέσου τοῦ αἵματός των, ὅταν τὸ ἀπομυζήσωσιν οἱ εἰδικοὶ κώνωπες. Πρὸς τοῦτο δὲ θὰ ἤρκει νὰ λαμβάνωσιν οἱ πάσχοντες 1 γραμμάριον κινίνης (16 κόκκους) ἐπὶ 2—3 ἑβδομάδας καὶ κατόπιν ἐπὶ 2—3 μῆνας 5—8 κόκκους κινίνης.

Ἐπειδὴ ὅμως δυστυχῶς ὑπάρχει πλῆθος ἀμελῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἐνδιαφέρονται δι' ὅ,τι πολυτιμώτερον ἔχουσι, δηλ. τὴν ὑγείαν των, καὶ ἐπειδὴ γνωρίζομεν ὅτι ἡ μόλυνσις τῶν ἀνθρώπων γίνεται διὰ τῶν ἀνωφελῶν κωνώπων, ἓν μόνον μέσον μᾶς ἀπομένει πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν : «ὁ πόλεμος κατὰ τῶν κωνώπων», ὁ ὁποῖος μᾶς σώζει ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς νόσου ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα τινὰ νοσήματα, τὰ ὁποῖα μεταδίδονται δι' εἰδικῶν κωνώπων, ὅπως π.χ. ὁ δάγγειος.

Ὁ πόλεμος οὗτος κατὰ τῶν κωνώπων ἔχει διπλοῦν σκοπόν :

1) Νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς νὰ ἀναπτυχθοῦν κπὶ

2) Νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀναπτυχθέντας κώνωπας νὰ ἀπομυζήσουν αἷμα πασχόντων καὶ νὰ μολύνωσι τοὺς ὑγιεῖς.

Τοῦτο τὸ κατορθοῦμεν γνωρίζοντες τὴν βιολογίαν τῶν κωνώπων. Γνωρίζομεν δηλ. ἐν πρώτοις ὅτι οἱ κώνωπες ἀναπτύσσονται ἐντὸς στασίμων ὑδάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀποθέτουσι τὰ ᾠάριά των. Χρειάζεται δὲ τὸ ὕδωρ νὰ εἶνε στάσιμον. διότι εἰς τὸ ῥέον τὰ ᾠάρια παρασύρονται καὶ καταστρέφονται. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τὰ ᾠάριά των κατ' ἀρχὰς ἀναπτύσσονται σκώληκες (συνήθως κοινῶς ὁ λαὸς λέγει ὅτι τὸ «νερὸ σκουλήκιασε». Αὐτοὶ οἱ σκώληκες τοῦ ὕδατος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ κώνωπες). Οἱ σκώληκες οὗτοι ἀναπτύσσονται καὶ μεγεθύνονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ἀνέρχονται δὲ πολλάκις εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἵνα ἀναπνεύσωσι Ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἐπιστημονικῶς καλοῦνται νύμφαι καὶ προνύμφαι, τελικῶς ἐξέρχονται τὰ τέλεια ἔντομα, ἅτινα καὶ ἐγκαταλείπουσι πλέον τὸ ὕδωρ.

Ὥστε διὰ νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τῶν κωνώπων ἀπαιτοῦνται τρία τινά :

1) Νὰ μὴ ἀφίνωμεν εἰς οὐδὲν μέρος στάσιμον ὕδωρ ἀκάλυπτον.

2) Νὰ καταστρέφωμεν τὰς τυχὸν ἀναπτυχθείσας εἰς τοιαῦτα ὕδατα νύμφας καὶ προνύμφας καὶ

3) Νὰ καταστρέφωμεν τοὺς ἀναπτυχθέντας πλέον κώνωπας.

Τὸ πρῶτον ἄριστα δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν μὴ ἀφίνοντες εἰς τὰ πέριξ ἡμῶν μικρὰς συλλογὰς ὑδάτων, καλύπτοντες ἐπιμελῶς πᾶν ὕδωρ περιεχόμενον εἰς πίθους, σκάφας, ἀγγεῖα, χύνοντες πᾶν ἄχρηστον ὕδωρ περιεχόμενον εἰς τοιαῦτα δοχεῖα. Ἐπίσης καλύπτομεν ἐπιμελῶς τὰ φρέατα τῶν οἰκιῶν μας καὶ τὰς ὑδαταποθήκας μας. Ὅπου ὑπάρχουν ὕδατα, τὰ ὁποῖα μᾶς χρησιμεύουν, οἷον εἰς δεξαμενὰς μεγαλειτέρας ἢ ἄλλας συλλογὰς ὑδάτων μικρᾶς ἐκτάσεως, ῥίπτομεν ἐπ' αὐτῶν πετρέλαιον ἢ μίαν εἰδικὴν σκευασίαν, τὸ καλούμενον «πράσινον τῶν Παρισίων». Τὸ πετρέλαιον ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ παραμένῃ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων καὶ ὅταν, ὡς εἴπομεν, αἱ νύμφαι καὶ προνύμφαι ἀνέρχωνται διὰ νὰ ἀναπνεύσουν, εἰσέρχεται ἐντὸς τῶν ἀναπνευστικῶν αὐτῶν ὀργάνων καὶ τὰς φονεύει ἐξ ἀσφυξίας.

Εἰς χειμάρρους, οἵτινες σχηματίζουν στάσιμα ὕδατα, κατασκευάζομεν μικροὺς αὐλακας, ἵνα δι' αὐτῶν τρέξῃ τὸ ὕδωρ καὶ οὕτω καταστραφῶσι τὰ ᾠάρια καὶ αἱ νύμφαι καὶ προνύμφαι, τοῦτο μὲν διότι εἰς τὸ ὕδωρ τὸ ῥέον δὲν εὐδοκιμεῖ ἡ ἀνάπτυξις τῶν κωνώπων, τοῦτο δὲ διότι διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ξηρανθῶσιν αἱ μικροσυλλογαὶ αὗται τῶν ὑδάτων.

Μικροὺς λάκκους περιέχοντας ὕδωρ δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ξηράνωμεν γεμίζοντες αὐτοὺς διὰ χώματος. Εἰς τοιούτους λάκκους δυνάμεθα νὰ ῥίπτωμεν καὶ ἄσβεστον, ἥτις ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κωνώπων.

Τέλος εἰς τὰς δεξαμενὰς ὑδάτων δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ῥίπτωμεν ἰχθῦς ἢ καὶ μάλιστα ὡρισμένα εἴδη τοιούτων, ὡς π.χ. τοὺς καλουμένους Γαμπούζια, οἵτινες ἐξολοθρεύουν τὰς νύμφας καὶ προνύμφας τῶν κωνώπων.

Διὰ τῶν μέσων τούτων δυνάμεθα νὰ ἐμποδίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν προνυμφῶν καὶ νυμφῶν τῶν κωνώπων. Δυστυχῶς ὅμως δὲν δυνάμεθα ἀπολύτως νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀδύνατον νὰ λάβωμεν μέτρα δι' ὅλα τὰ στάσιμα ὕδατα (ἕλη κλπ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ κώνωπος ἀναπτύσσονται τάχιστα καὶ ὑπερμέτρως. Ὑπολογίζεται ὅτι μία ἀνωφελὴς παράγει 150—300 ᾠάρια, ἐξ αὐτῶν δὲ ἑκάστοτε 75—150 κώνωπας, οὕτως ὥστε τὸ ὁλικὸν ποσὸν τῶν ἀπογόνων της εἰς 1 ἔτος ὑποτίθεται ὅτι ἀνέρχεται εἰς 50 ἑκατομμύρια. Ὥστε τὰ λαμβανόμενα μέτρα δέον νὰ ἐπεκταθῶσι

καὶ εἰς τοὺς παραγομένους κώνωπας, τοὺς ὁποίους ἀνάγκη νὰ ἐμποδίσωμεν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκίαν μας.

Πρὸς τοῦτο τοποθετοῦμεν εἰς πάντα τὰ παράθυρα, θύρας, φεγγίτας κλπ. τῶν οἰκιῶν κατάλληλα σύρματα, μὲ λίαν μικρὰς ὀπάς, διὰ τῶν ὁποίων εἶνε ἀδύνατον νὰ διέλθουν οἱ κώνωπες. Πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν, ὅπως ἡ θύρα ἀνοίγῃ πρὸς τὰ ἔξω, ἵνα μὴ ὁπόταν εἰσερχώμεθα εἰσδύσωσιν οἱ ἐπ' αὐτῆς τυχὸν καθήμενοι κώνωπες. Φυσικῷ τῷ λόγῳ τὰ σύρματα δέον νὰ κλείσωσιν ἑρμητικῶς, νὰ μὴ παρουσιάζωσι ρωγμὰς, οὐδὲ νὰ ἀφίνωσι χάσματα, δι' ὧν θὰ δύνανται νὰ διεισδύσωσιν οἱ κώνωπες.

Εἰς ἐλώδη μέρη δὲν ἀρκεῖ τοῦτο μόνον. Ἐπειδὴ γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἀνωφελεῖς ἀπομυζοῦν τὸ αἷμα κυρίως ἀπὸ τῆς ἑσπέρας μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι τὴν ἡμέραν κρύπτονται εἰς σκοτεινὰ μέρη, ὀφείλομεν νὰ εἰσερχώμεθα εἰς τὰς οἰκίας μας, πρὶν ἢ δύσῃ ὁ ἥλιος καὶ νὰ ἐξερχώμεθα μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, διότι ἄλλως δύνανται νὰ μᾶς μεταδώσωσι τὸ νόσημα ἐκτὸς τῆς οἰκίας μας.

Ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξέρχωνται τὴν νύκτα εἰς ἑλώδη μέρη ὀφείλουν (ὅπως οἱ σιδηροδρομικοὶ ὑπάλληλοι) νὰ φέρουν προσωπίδα ἐκ σύρματος καὶ χειρόκτια εἰς τὰς χεῖρας.

Ἂν δὲν ἔχωμεν σύρματα εἰς τὰς οἰκίας μας δέον νὰ κλείωμεν ἐνωρὶς καὶ καλῶς θύρας καὶ παράθυρα καὶ νὰ κοιμώμεθα ὑπὸ κουνουπιέραν, τὴν ὁποίαν νὰ κλείωμεν καλῶς ἀπὸ παντοῦ, διὰ νὰ μὴ δυνηθῶσι νὰ εἰσέλθωσιν οἱ κώνωπες.

Τέλος ἂν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκίαν μας κώνωπες φροντίζομεν νὰ φονεύσωμεν αὐτοὺς διὰ τῶν γνωστῶν ὑγρῶν (Φλὶτ κλπ.) ἢ νὰ τοὺς ναρκώσωμεν ἢ ἐκδιώξωμεν καίοντες διαφόρους κόνεις ἢ σκευασίας (ἐντομοκτόνος κόνις, Κατὸλ κλπ.).

Εὐτυχῶς εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν κωνώπων βοηθοῦσι μεγάλως διάφορα πτηνά, οἷον αἱ χελιδόνες, αἱ γλαῦκες καὶ ἰδίᾳ αἱ νυκτερίδες, αἵτινες κατατρώγουσι μέγαν ἀριθμὸν κωνώπων. Εἰς ἄλλα μέρη μάλιστα ἐφρόντισαν νὰ κατασκευάσωσι καὶ φωλεὰς νυκτερίδων, ἵνα πολλαπλασιάσωσι τὰ πτηνὰ ταῦτα. Διὸ καὶ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι πρέπει νὰ μὴ φονεύωμεν τὰ πολύτιμα ταῦτα πτηνὰ ἐκ δεισιδαιμόνων λόγων. Ἐπίσης τὸ ψῦχος, ἡ ἀνομβρία καὶ ἡ ξηρασία ἐμποδίζουσι τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν κωνώπων.

Ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν τὰ μέτρα ταῦτα, ὡς π. χ. ὅταν μένωμεν προσκαίρως ἢ ἐπισκεπτώμεθα ἑλώδη μέρη, πρέπει πρὸς προφύλαξιν νὰ λαμβάνωσιν οἱ μὲν ἐνήλικοι καθ' ἑσπέραν ἀπὸ 1 Ἰουνίου μέχρι 1 Νοεμβρίου δύο δισκία κινίνης, τὰ δὲ παιδία ἓν δισκίον. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ πράττουν καὶ ὅσοι εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ κοιμῶνται τὴν νύκτα εἰς τὸ ὕπαιθρον.

Πρὸ πάντων δὲ οὐδεὶς πρέπει νὰ λησμονῇ, ὅτι ἡ καθαριότης καὶ ἡ τόνωσις τοῦ ὀργανισμοῦ, ὁ καθαρὸς ἀὴρ καὶ ἡ ἄσκησις, ὡς δι' ὅλα τὰ νοσήματα εἶνε ἀπαραίτητα καὶ ὑπὸ ἐποψιν προφυλάξεως καὶ θεραπείας τῆς ἑλονοσίας.

Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται ὅτι θὰ κατορθώσωμεν νὰ προφυλαχθῶμεν ἐκ τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν α') ἂν οἱ πάσχοντες λαμβάνουν τακτικῶς κινίνην καὶ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ των ὑποδειχθησομένην μακρὰν θεραπείαν. Οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται ἂν ἁπλῶς ἅπαξ ἢ δὶς μετὰ τὸν παροξυσμὸν λαμβάνεται κινίνη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διαιωνίζεται τὸ νόσημα. Ἰδίως ἂς λαμβάνουν κινίνην κανονικῶς καὶ ἂς προσπαθήσωσι νὰ θεραπεύσωσι τοὺς πυρετούς των, ὅσοι καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐξακολουθοῦσι νὰ ἔχωσι πυρετούς, διότι διὰ τοῦ αἵματός των κυρίως μολύνουσι τοὺς κώ-

νωπας κατὰ τὸ θέρος καὶ οὕτω γίνονται καὶ αὐτοὶ αἰτία νὰ πάσχουν ἐν Ἑλλάδι 1 1)2 ἑκατομμύριον ἀνθρώπων τὸ ἔτος καὶ νὰ ἀποθνήσκουν περὶ τοὺς 7 χιλιάδας, β΄) ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ὑποδειχθέντα μέτρα ὥστε νὰ μὴ μολυνθῶμεν ὑπὸ τῶν κωνώπων. Ἐκεῖ ἔνθα τὰ δύο ταῦτα ἐφηρμόσθησαν μετὰ προσοχῆς καὶ ὑπομονῆς, κινίνη δηλαδὴ καὶ σοβαρὸς πόλεμος κατὰ τῶν κωνώπων, περιφέρειαι ὁλόκληροι πάσχουσαι σοβαρῶς ἐκ τῆς ἑλονοσίας μετεβλήθησαν εἰς ὑγιεινότατα κέντρα.

Νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀκολουθοῦντες ταῦτα πράττομεν καὶ τὸ μεγαλείτερον πατριωτικὸν ἔργον, διότι ἡ ἑλονοσία φέρει οὐχὶ μόνον μεγάλας συμφορὰς καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν οἰκονομικὴν θέσιν τῆς Πατρίδος μας, τῆς ὁποίας, καθ' ἃ ἔλεγεν ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Κωνστ. Σάββας, ἀποτελεῖ τὸν μεγαλείτερον ἐχθρόν.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατὰ τῆς νόσου μεγάλην σημασίαν ἔχει καὶ ἡ μετάδοσις τῶν γνώσεων περὶ προφυλάξεως ἀπὸ τῆς νόσου, οἷον τρόπον πράττει ἀπὸ τοῦ 1902 ὁ νεωστὶ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν βραβευθεὶς «Σύλλογος πρὸς περιστολὴν τῶν ἑλωδῶν νόσων», δι' ὃ καὶ χάριτας ὀφείλομεν τῇ «Βραδυνῇ», διότι μεταξὺ τῶν μαθημάτων τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου συμπεριέλαβε καὶ τὸ σπουδαιότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα θέμα «Περὶ ἑλωδῶν πυρετῶν».

Χρ. Π. Κούζης

Ο ΜΕΛΙΤΑΙΟΣ Ή ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΣ ΠΥΡΕΤΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ Α' ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ κ. Σ. Γ. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, οἱ Ἕλληνες ἰατροί, πρῶτος ὁ Ἱπποκράτης, παρετήρησαν μορφὰς πυρετικὰς συνεχεῖς, μακρᾶς διαρκείας, οὐχὶ ἀποτόμως εἰσβαλλούσας, ἄνευ φαινομένων ἰδιαιτέρως σημαντικῶν ἀπὸ τοῦ γαστρεντερικοῦ σωλῆνος, διαρκείας λίαν διαφόρου, ἄλλοτε βραχείας, ἄλλοτε μακρᾶς καὶ ἄλλοτε μακροτάτης, μορφαὶ πυρετικαί, ὧν αἱ πλεῖσται παρουσίαζον ὑποτροφὰς διαφόρους διαρκείας ἄλλοτε ἄλλης ὥστε πολλοὶ ἄρρωστοι, ὧν ὁ πυρετὸς ἤργιζε τὸ θέρος, διετέλουν νοσοῦντες καὶ τὸν χειμῶνα. «Τουτέων δὲ τοῖσι πλείστοισιν οὐ πολὺν διαλείποντες χρόνον ὑπέστρεψαν οἱ πυρετοὶ πάλιν· ἐκ δὲ τῶν ὑποστροφέων ἐν τῇσιν αὐτῇσι περιόδοισιν ἐκρίνοντο· πολλοῖσι δὲ αὐτέων ἀπήγαγον ὥστε καὶ ὑπὸ χειμῶνα νοσέειν» (Ἱπποκράτης). Αἱ περίεργοι αὗται πυρετικαὶ μορφαί, αἵτινες διὰ τὰ ἄνω χαρακτηριστικὰ καὶ διὰ τὴν ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἀναφερομένην οὐδεμίαν θνητότητα, «θανατώδεις ἐν τοῖσι πυρετοῖσιν οὐκ ἐγένοντο» (Ἱπποκράτης), δύνανται τὴν σήμερον νὰ καταταχθῶσιν εἰς μορφὰς Μελιταίου πυρετοῦ, παρετηρήθησαν δὲ ἐν εἴδει ἐπιδημίας ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἐν τῇ ἑλληνικῇ νήσῳ τοῦ Θρακικοῦ πελάγους Θάσῳ καὶ περιεγράφησαν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Ἐπιδημιῶν.

Σ. Γ. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ

Μετὰ πάροδον μακροῦ χρόνου, κατ' ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ Μελιταῖος πυρετὸς ἐμελετήθη εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς νήσους, τὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους, καὶ περιεγράφη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἄγγλων ἰατρῶν, ὡς ἰδιαιτέρα νόσος, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πυρετοῦ τῆς Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κερκύρας (Zante fever, Cefalonia fever, Corfu fever). Καὶ εἶνε ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός, ὡς ἀναφέρει ὁ Θωμόπουλος, ὅτι νεκροτομαὶ γενόμεναι ὑπὸ Ἄγγλων ἰατρῶν ἐπὶ στρατιωτῶν τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τῶν Ἰονίων νήσων, θανόντων ἐκ τῆς νόσου ταύτης, ἀπέδειξαν, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τύφου ἢ ἑλονοσίας.

Ἔκτοτε τὸ νόσημα ἐγένετο γνωστὸν ἐν Ἑπτανήσῳ ὡς «ἡμεδαπὸς μιασματικὸς πυρετός, ἰδίας φύσεως», οἱ δὲ ἀρχαιότεροι ἰατροὶ κατέτασσον εἰς τὸ νόσημα τοῦτο οὐ μόνον τὰς ἀναμφισβητήτους, λίαν παρατεταμένας (ἐπὶ ἔτη π. χ.) μετὰ πολλῶν ὑποτροφῶν περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας μορφάς, ἃς οἱ νεώτεροι ἰατροὶ ἐσυνήθιζον νὰ θεωρῶσιν ἀποκλειστικῶς ὡς ἀνωμάλους μορφὰς τυφοειδοῦς πυρετοῦ, ἐνῷ ἐξ ἄλλου πλεῖσται ὅσαι μορφαὶ Μελιταίου, διατρέχουσαι ὑπὸ τύπον ἐλώδους ἀμφημερινοῦ, κατετάσσοντο ἀδιστάκτως παρὰ πάντων εἰς τὴν ἑλονοσίαν.

Ὁ Θωμόπουλος, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ πρώτη καὶ ἡ σημαντικωτέρα ἐργασία

περὶ τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ, ἀνακοινωθεῖσα κατὰ τὸ Δ' Πανελλαδικὸν Συνέδριον τοῦ 1903 ἐν Ἀθήναις, παρετήρησε πλείστας περιπτώσεις Μελιταίου ἐν Ζακύνθῳ τὸ πρῶτον καὶ μετέπειτα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπέστησεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ἰατρῶν ἐπὶ τὸ νόσημα τοῦτο.

Πρὸ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν Θωμοπούλου, αἱ γνώσεις ἐν Ἑλλάδι περὶ τοῦ Μελιταίου ἦσαν λίαν σκοτειναὶ καὶ ἀμφίβολοι. Ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ εἰκασιῶν, περὶ πιθανοτήτων, καὶ οὐχὶ περὶ βεβαιότητος.

***

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὀροδιαγνωστικῆς ἐπὶ τοῦ Μελιταίου (ἡ ἀνακαλυφθεῖσα κατὰ τὸ 1897 ὑπὸ τῶν Wrigt καὶ Smith), προήγαγε τὰ μέγιστα τὴν συστηματικὴν μελέτην τῶν κλινικῶν μορφῶν τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ μελέτη αὕτη ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ Μελιταῖος πυρετὸς εἶνε νόσημα συχνότατον παρ' ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐνδημεῖ ἐν Ἑλλάδι ἐπερχόμενος συνήθως κατὰ σποραδικὰ κρούσματα. Τῷ ὄντι, οὐδέποτε ὁ Μελιταῖος ἐνεφανίσθη παρ' ἡμῖν ὑπὸ τύπον ἀληθῶς ἐπιδημικόν. Σποραδικὰ τοιαῦτα κρούσματα, πλείονα ἢ ἐλάσσονα παρατηροῦμεν κατ' ἔτος, προερχόμενα ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς χώρας.

Πληροφορίαι ἀκριβεῖς καὶ ἀπόλυτοι περὶ τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἀναφερόμεναι ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐπέκτασιν, τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν κατ' ἔτος μολύνσεων ἀνὰ τὴν χώραν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δοθῶσιν ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τοῦ δυσχεροῦς τῆς διαγνώσεως τῶν μορφῶν τούτων, ἰδίᾳ τῶν λανθανουσῶν, αἵτινες εἶνε καὶ αἱ συχνότεραι, εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας περιοχάς, ἔνθα ἐλλείπει ἡ βοήθεια τῆς ἐργαστηριακῆς ἐρεύνης καὶ βεβαιώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς πλημμελοῦς δυστυχῶς εἰσέτι ὀργανώσεως τῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας παρ' ἡμῖν.

***

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς κλινικὰς μορφὰς Μελιταίου πυρετοῦ, τὰς παρατηρουμένας ἐν Ἑλλάδι, προεξάρχει ἐν γένει ὁ κλασικὸς τύπος: εἰσβολὴ βραδεῖα, προϊοῦσα μετὰ γενικῶν φαινομένων ἀτονίας, κακουχίας, κεφαλαλγίας, ἀνορεξίας, ἅτινα παρακολουθεῖ ὁ χαρακτηριστικὸς πυρετὸς ὑπὸ τύπον κυματοειδῆ, μείζονος ἢ ἐλάσσονος διαρκείας καὶ ἐπανόδου, αἱ ἀρθραλγίαι, οἱ ἱδρῶτες, ἡ δυσκοιλιότης, ἡ ἀναιμία, ἡ διόγκωσις τοῦ σπληνὸς καὶ τοῦ ἥπατος, ἡ ὀρχίτις.

Μεταξὺ τῶν κλινικῶν μορφῶν τοῦ Μελιταίου ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι εἶνε περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ Μελιταῖος εἰσέβαλεν ἀποτόμως καὶ ὑπεδύθη κλασικὴν μορφὴν ἐγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος, ἕτεραι καθ' ἃς ὁ Μελιταῖος ὑπεδύθη κλασικὴν μορφὴν σκωληκοειδίτιδος, μεταξὺ δὲ τῶν ἐπιπλοκῶν τοῦ Μελιταίου ἐν Ἑλλάδι δύο τῶν ἡμετέρων περιπτώσεων, καθ' ἃς παρετηρήθη ἐπιπλοκὴ ἑλκώδους ἐνδοκαρδίτιδος ὑπὸ τύπον βραδείας ἐνδοκαρδίτιδος.

***

Μορφαὶ Μελιταίου τοῦ ἀνθρώπου ἐκ B. Abortus τοῦ Bang, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ, τοῦ παρατηρηθέντος ἐν Δανίᾳ ὑπὸ τοῦ Kristensen περιεγράφησαν περιπτώσεις τινές, μέχρι τοῦδε ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦδε οὐδεμία περίπτωσις ἐκ B. Abortus τοῦ Bang περιεγράφη.

ΜΟΛΥΝΣΙΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΕΚ ΜΙΚΡΟΚΟΚΚΟΥ ΤΟΥ BRUCE ΚΑΙ B. ABORTUS ΤΟΥ BANG

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐσημειώθησαν ἐν Ἑλλάδι τὰ ἤδη ἀναφερθέντα πρῶτα ἐργαστηριακῶς βεβαιωμένα κρούσματα Μελιταίου πυρετοῦ, κατὰ τὸ 1903

ἰδίᾳ, καὶ ἔκτοτε ἐπολλαπλασιάσθησαν ταῦτα, ἐτέθη ἐπὶ τάπητος τὸ ἐρώτημα τῆς συχνότητος τῆς ἀπὸ τοῦ μικροκόκκου τοῦ Bruce λοιμώξεως τῶν ἐν Ἑλλάδι αἰγῶν.

Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις γαλακτοφόρων αἰγῶν, αἱ πλεῖσται ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος τῆς ἀφρικανικῆς αἰγὸς, εἰς ὃ ὑπάγονται αἱ γνωσταὶ Μελιταῖαι αἶγες. Αὗται προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Μάλτας,εἰσάγονται δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας,ἐλλείψει ἀμέσου συγκοινωνίας μετὰ τῆς νήσου Μάλτας.Αἶγας ἐγχωρίους ἀνηκούσας δηλαδὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς εὐρωπαϊκῆς αἰγὸς,ἀπαντῶμεν ἐλαχίστας ἐν Ἀθήναις.Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1910 μέχρι τοῦ Ἰουνίου 1911 ἐξητάσθη τὸ γάλα τῶν πλείστων κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀμελγομένων ἐν Ἀθήναις αἰγῶν, οὐσῶν 500 περίπου τὸν ἀριθμὸν διὰ τῆς γαλακτοαντιδράσεως τοῦ Zamneit. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων προέκυψεν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἡ ἀναλογία τῶν μεμολυσμένων αἰγῶν πρὸς τὰς ὑγιεῖς ἀνέρχεται εἰς 7,08 ο)ο.

Ἐν Μάλτᾳ ἡ συχνότης τῆς ἐκ τοῦ Μελιταίου μικροκόκκου λοιμώξεως ἀνέρχεται εἰς 30—50 ο)ο, ἐν Τύνιδι εἰς 30,72 ο)ο, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἐν Ἀλγερίῳ ἡ ἀναλογία αὕτη ἐξικνεῖται εἰς 4 ο)ο μόνον, καὶ εἰς τὸ χωρίον Kleber (Oran) ἀκόμη μέχρι 3,3 0)00.

Ἐξ ἄλλου ἐν Ἱσπανίᾳ ἡ ἀναλογία θετικῆς ὀροαντιδράσεως εἰς τὰς αἶγας ἐν Malaga εἶνε 60 ο)ο, 40 ο)ο εἰς Murcia καὶ 20 ο)ο εἰς Alicante. Ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἀναλογία τῶν μεμολυσμένων ἀγελάδων εἶνε 15 ο)ο, ἡ δὲ ἀναλογία τῶν μεμολυσμένων αἰγῶν ἐν Τριπόλει (Barberie) 35 ο)ο, εἶνε δὲ τοσαύτη ἡ ἐπέκτασις τοῦ Μελιταίου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ἐν Σικελίᾳ τὸ 1)2 περίπου τοῦ πληθυσμοῦ προσβάλλεται ὑπὸ τῆς νόσου.

Ἡ ἀναλογία ἐπομένως τῶν ἐν Ἑλλάδι μεμολυσμένων αἰγῶν τοῦ 7,08 ο)ο εἶνε ἐλαχίστη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς στατιστικὰς ἄλλων χωρῶν.

Καὶ ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐκ μικροκόκκου τοῦ Bruce λοιμώξεις τῶν ζώων (αἰγῶν, ἀγελάδων, προβάτων) ἐν Ἑλλάδι. Διαφέρει τὰ μέγιστα ἡ ἀναλογία τῶν ἐκ Β. τοῦ Bang μεμολυσμένων ζώων κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδημίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Λοιμώξεις τῶν ζώων ἐν Ἑλλάδι ἐκ Β. τοῦ Bang, ἐσημειώθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1927, ὁπότε καὶ παρετηρήθη ἀληθὴς ἐπιδημία εἰς τὰ Βουστάσια Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, προκληθεῖσα ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς ἀγελάδων ἐκ Πολωνίας. Κατὰ τὴν ἐπιδημίαν ταύτην προσεβλήθησαν τὰ ζῶα (ἀγελάδες) ἐν ἀναλογίᾳ 40 ο)ο, δηλαδὴ περὶ τὰ χίλια περίπου ζῶα, ἀναλογία σημαντική, δεδομένου ὅτι κατὰ μέσον ὅρον προσβάλλονται τὸ 20—30 ο)ο τῶν ζώων κατὰ τὰς ἐπιδημίας ταύτας, καίτοι ἐξ ἄλλου τὸ ὑπουργεῖον Γεωργίας τῆς Ἀγγλίας ὑπολογίζει ὅτι τὸ 50 ο)ο περίπου τῶν ἀγελάδων τοῦ τόπου εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον προσβεβλημέναι ἐκ τῆς ἐκ Β. τοῦ Bang λοιμώξεως, κατὰ δὲ τὴν στατιστικὴν τοῦ Schottmüller τὰ 80 ο)ο τῶν σταύλων ἐν Γερμανίᾳ εἶνε μολυσμένα.

Σποραδικὰ κρούσματα εἰς τὰ ζῶα ἐκ Β. τοῦ Bang παρατηροῦνται εἰσέτι ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ. Εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα οὐδὲν κρούσμα ἀνάλογον ἐβεβαιώθη.

***

Ἡ μόλυνσις τῶν ἀτόμων ἐν Ἑλλάδι εἶνε σχεδὸν ἀποκλειστικὴ ἐκ τῶν προϊόντων τοῦ γάλακτος, τὸ πλεῖστον μέρος ἐξ ἀβράστου νωποῦ γάλακτος, ἑτέρα μερὶς ἐκ τυροῦ νωποῦ καὶ ἑτέρα ἐξ ὀξυγάλακτος (γιαούρτη).

Ἀλλοτε ἡ μόλυνσις ἐβεβαιώθη, ὅτι ἐπῆλθε κατὰ τὴν ἄμελξιν πασχουσῶν αἰγῶν ἐξ ἐκδορῶν τοῦ δέρματος τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν ἄμελξιν. Εἰς πλείστας οἰκογενείας ἐξ ἄλλου παρετηρήθησαν κρούσματα Μελιταίου εἰς πλείονα

μέλη τῆς οἰκογενείας, κρούσματα ταυτόχρονα, ὁπότε ἐπρόκειτο περὶ συγχρόνου μολύνσεως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἢ ἀλληλοδιάδοχα, ὅπερ ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον μετάδοσιν τῆς μολύνσεως.

Ἡ μόλυνσις τῶν αἰγῶν καὶ προβάτων προέρχεται ἐκ τῆς συμβιώσεως αὐτῶν εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον μετὰ τῶν πασχουσῶν αἰγῶν ἀρχικῶς φυλῆς Μάλτας, καὶ ἐκ τῆς ὑδρεύσεως εἰς μικρὰς συλλογὰς ὑδάτων μολυνθέντων ἐκ τῶν μικροβιοφόρων οὔρων.

Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καίτοι εἰς περιφερείας τινὰς (Ἤπειρος) δὲν ὑπάρχουσι νῦν τοιαῦται αἶγες Μάλτας, ἡ νόσος οὐ μόνον διετηρήθη τὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἐπεξετάθη μολυνθέντων τῶν ἐγχωρίου φυλῆς προβάτων καὶ αἰγῶν, ὅπερ διεπίστωσεν ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος μερίδος αἰγῶν, ἥτις ἔδωσεν ἔντονον συγκόλλησιν διὰ τὸν μικρόκοκκον τοῦ Bruce μέχρις 1 :2000.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τὸ ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς ὁρμώμενον ἀπηγόρευσε τὴν ἐξ Ἠπείρου, ἔνθα ἰδιαίτατα ἐνέδημεῖ ὁ Μελιταῖος πυρετός, ἐξαγωγὴν αἰγοπροβάτων, ἰδίᾳ αἰγῶν καὶ νωπῶν προϊόντων αὐτῶν, ἐξέδωκεν ἐντύπους τὰς κλασικὰς ὁδηγίας πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ καὶ κατέστησεν ὑποχρεωτικὴν τὴν δήλωσιν τῶν ἐκ Μελιταίου πασχόντων.

Ἐν συμπεράσματι ἐκ τῆς γαλακτοαντιδράσεως καὶ τῶν λοιπῶν γενομένων μικροβιολογικῶν ἐρευνῶν ἐξάγεται μετὰ βεβαιότητος, ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι δέον νὰ θεωρηθῇ τὸ γάλα τῆς αἰγὸς ὡς ὁ κύριος φορεὺς τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ. Ὅτι δὲ παρὰ τὸν μέγαν σχετικῶς ἀριθμὸν μεμολυσμένων ζώων παρατηρεῖται ἀναλόγως μικρὸς ἀριθμὸς κρουσμάτων Μελιταίου εἰς τὸν ἄνθρωπον δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ ἐρασμοῦ τοῦ γάλακτος, δι' οὗ ἐπέρχεται καταστροφὴ τοῦ Μελιταίου μικροκόκκου. Ἡ συνήθεια δὲ αὕτη τοῦ ἐρασμοῦ τοῦ γάλακτος καθιερώθη γενικῶς κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰατροσυνεδρίου καὶ τῶν ἰατρῶν ἐν γένει συστάσεως εἰς τὸν λαὸν ὅπως ἀποφεύγῃ τὸ ἄβραστον γάλα, ἵνα μὴ προσβληθῇ ἐκ Μελιταίου πυρετοῦ. Δέον ἐν τούτοις νὰ τονίσω, ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι γενομένη εὐρυτάτη χρῆσις ὀξυγάλακτος (γιαούρτης), βουτύρου καὶ λευκοῦ τυροῦ παρασκευασμένων ἐκ γάλακτος ἀβράστου, ἐξηγεῖ τὸ μέγα μέρος τῶν κατὰ καιροὺς παρουσιαζομένων κρουσμάτων Μελιταίου.

Παραμένει ἑπομένως κατὰ τρόπον ἀναμφίβολον βεβαιωμένον, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἡ κυρία πηγὴ τοῦ Μελιταίου πυρετοῦ εἶνε τὸ ἄβραστον γάλα (αἰγὸς κυριώτατα, προβάτου ἢ ἀγελάδος) καὶ τὰ προϊόντα αὐτοῦ (ὀξύγαλα, λευκὸς τυρός, βούτυρον). Ἡ μόλυνσις ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον (νοσηλεία ἀσθενῶν ὑπὸ οἰκείων, νοσοκόμων), ἡ μόλυνσις ἐκ τῆς συμβιώσεως καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ τῶν ζώων καὶ τῆς περιποιήσεως αὐτῶν, ἡ μόλυνσις κατὰ τὴν ἀμελξιν ζώων πασχόντων καὶ ἡ μόλυνσις τῶν κατὰ τὸν τοκετὸν τῶν πασχόντων ζώων περιποιουμένων αὐτὰ (κτηνίατροι, ἐργάται, ποιμένες) μολύνσεις παρατηρηθεῖσαι ἐν Ἠπείρῳ, Κεφαλληνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀντιπροσωπεύουσι μικρὰν ἀναλογίαν τοῦ συνόλου τῶν ἐκ Μελιταίου μολύνσεων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς μολύνσεως δέον νὰ διαστείλωμεν μεταξὺ τῶν ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ ἐν τῇ ἐξοχῇ μολύνσεων τοῦ Μελιταίου, διότι ἐνῷ διὰ τὰς πόλεις παραμένει, κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον, ὡς ἡ κυρία αἰτία μολύνσεως ἡ ἔμμεσος τοιαύτη, δηλαδὴ τὸ γάλα (αἰγός, προβάτου, ἀγελάδος) καὶ τὰ προϊόντα αὐτοῦ, διὰ τὴν ἐξοχὴν εἶνε βεβαίως μείζων ἡ ἀναλογία τῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν ζώων μολύνσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ο ΣΑΚΧΑΡΩΔΗΣ ΔΙΑΒΗΤΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΤΟΥ «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ» κ. Β. ΒΟΪΛΑ

Ὁ σακχαρώδης διαβήτης εἶνε νόσος τῆς θρέψεως, χαρακτηριζομένη ὑπὸ ἠτελοῦς χρησιμοποιήσεως τῶν ὑδατανθράκων (σακχάρου) ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Εἶνε νόσος ἀπύρετος. Κατὰ ταύτην ἀποβάλλεται διὰ τῶν οὔρων σάκχαρον. Τὸ δὲ σάκχαρον τοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον φυσιολογικῶς κυμαίνεται μεταξὺ 0,70—1.10 γρ.0)00 κατὰ μέγιστον ὅρον, αὐξάνεται ἐνίοτε εἰς τὸ τριπλάσιον καὶ τετραπλάσιον.

Ἡ ποσότης τῶν οὔρων γίνεται μεγάλη, ἀναγκάζεται δὲ ὁ ἄρρωστος νὰ οὐρῇ πολλάκις τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. Ἡ ποσότης αὕτη δύναται νὰ φθάσῃ εἰς πολλὰ λίτρα κατὰ τὸ εἰκοσιτετράωρον. Ἕνεκεν τῆς ἀποβολῆς τῶν ὑγρῶν, οἱ ἄρρωστοι κατατρύχονται ἀπὸ δίψαν ἀφόρητον. Τὸ στόμα των γίνεται ξηρόν. Γίνονται δὲ ἀδηφάγοι.

Β. ΒΟΪΛΑΣ

Αἰτιολογία. Ὁ διαβήτης ὑπάρχει εἰς ὅλας τὰς χώρας, εἰς μερικὰς συχνότερον ἐκ λόγων κλιματολογικῶν καὶ συνθηκῶν θρέψεως τῶν ἀτόμων, ἔχων συνηθέστατα κληρονομικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἐμφανιζόμενος εἰς πᾶσαν ἡλικίαν, ἀπὸ τῆς παιδικῆς μέχρι τοῦ γήρατος. Προσβάλλει κατὰ προτίμησιν τὰς εὐπόρους τάξεις, πιθανῶς λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς θρέψεώς των. Ἡ στατιστικὴ δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἰδίως ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμον, κατέστη συχνοτέρα ἡ ἐμφάνισις τοῦ διαβήτου. Π. χ. εἰς τὸ Βερολῖνον κατὰ τὸ ἔτος 1881 ἐπὶ 1.000.000 κατοίκων, ἦσαν οἱ θάνατοι ἐκ τοῦ διαβήτου 15. Κατὰ τὸ 1920 55 ἦτοι εἰς διάστημα 40 ἐτῶν ὑπερετριπλασιάσθησαν οἱ θάνατοι.

Παρ' ἡμῖν, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς στατιστικῆς τοῦ θεραπευτηρίου ὁ «Εὐαγγελισμός», εἰς τὰς παθολογικὰς κλινικὰς προσῆλθον κατὰ τὸ ἔτος 1912 3 διαβητικοί, τὸ 1914 9, τὸ 1927 36, τὸ 1931 71.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ ὀφείλεται εἰς τὴν μὴ τακτικὴν προσέλευσιν διαβητικῶν πρὸς ἐξέτασιν προπολεμικῶς καὶ ὅτι λόγῳ τῆς προσαρμογῆς τῶν ἀρρώστων πρὸς τὰς συγχρόνους συνθήκας, προσέρχονται τώρα περισσότερον πρὸς ἐξέτασιν. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως θὰ ἦτο μαχητός, διότι ἐπὶ ἴσου ἀριθμοῦ προσερχομένων ἀρρώστων κατ' ἰδίαν, εἰς τὰ ἰατρεῖα καὶ τὰς παθολογικὰς κλινικὰς τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ», οἱ ἐκ διαβήτου πάσχοντες ἐπὶ τριῶν ἑκατὸν εἶνε πολὺ περισσότεροι ἢ προπολεμικῶς.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν συχνότητα τοῦ διαβήτου κατὰ φυλάς, γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ἡ σημιτικὴ φυλὴ εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τοῦ διαβήτου προσβαλλομένη. Οἱ ἄνδρες προσβάλλονται εἰς μεγαλειτέραν ἀναλογίαν ἀπὸ τὰς γυναῖκας, πιθανὸν δὲ αἴτιον εἶνε ὁ σωματικὸς καὶ διανοητικὸς κάματος ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ τρόπος τῆ ζωῆς τῶν ἀνδρῶν ἀφ' ἑτέρου, ὅστις προδιαθέτει περισσότερον πρὸς τὸν διαβήτην.

Εἰς πᾶσαν ἡλικίαν ἀναφαίνεται διαβήτης. Ὑπάρχουν δὲ σπανιώτατα περιστατικὰ νεογνῶν, προσβληθέντων ὑπὸ τούτου. Κατὰ τὴν παιδικήν, πρόσηθον

καὶ ἐφηβικὴν ἡλικίαν συχνότερον. Τοὺς ἐνήλικας προσβάλλει συνηθέστατα ὁ διαβήτης μεταξὺ 40οῦ καὶ 50οῦ ἔτους, μετὰ δὲ τὸ 60ὸν καθίσταται σπάνιος. Κατὰ προτίμησιν πάσχουσιν ἐκ διαβήτου εὐτραφῆ ἄτομα, ὧν ἡ ὑπερλίπωσις πολὺ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς νόσου ἐνεφανίσθη καὶ ἧς ὁ διαβήτης τυγχάνει ἐπιπλοκή, ἢ ἐμφανίζεται συγχρόνως πρὸς τὴν ἐμφάνισιν ἀρτηριοσκληρώσεως. Αἱ γυναῖκες δὲ συνήθως προσβάλλονται πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ κλιμακτηρίου. Ἡ βαρύτης τῆς νόσου εἶνε ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐμφανίζεται, δηλαδὴ τόσον ἠπιωτέρα εἶνε ἡ μορφή της, ὅσον μεγαλειτέρας ἡλικίας εἶνε τὸ προσβαλλόμενον ἄτομον. Στατιστικῶς δὲ εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι τῆς νεαρᾶς ἡλικίας διαβήτης συναντᾶται εἰς τὰς πτωχὰς τάξεις, τῆς ὡρίμου δὲ ἡλικίας εἰς τὰς εὐπόρους.

Ἡ κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ό τ η τ ς ἔχει μεγίστην σημασίαν. Ἡ ἐπιμελὴς ἔρευνα τῶν κατ' εὐθεῖαν, ἀλλὰ καὶ πλαγίων ἀνιόντων ἑνὸς διαβητικοῦ, ἀποδεικνύει τὸ ἀληθὲς τῆς παρατηρήσεως. Εἶνε ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὸ 1)4 τῶν διαβητικῶν, ἔχουν κληρονομικότητα διαβητικοῦ. Συνήθως φέρεται ὁ πατὴρ ὡς κληροδοτῶν τὴν διαβητικὴν προδιάθεσιν, ὑπάρχουν ὅμως παραδείγματα ἰουδαϊκῶν ἰδίως οἰκογενειῶν, καθ' ἃ ἀμφότεροι οἱ γονεῖς πάσχοντες, ἐκληροδότησαν τὴν διαβητικὴν προδιάθεσιν. Ἐκ δὲ τῆς κληρονομικότητος δὲν εἶνε δυνατὸν σαφῶς τις νὰ καθορίσῃ προγνωστικῶς τὴν βαρύτητα ἑνὸς περιστατικοῦ. Πάντως, ὅμως, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐμφανίζεται κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν θεωρητέος ἠπίας μορφῆς.

Ὑπεστηρίχθη ὑπὸ ἐνίων ἡ μεταδοτικότης τοῦ διαβήτου μεταξὺ συζύγων· εἶνε ὅμως ἁπλῆ σύμπτωσις, καὶ ὄχι ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένον.

Ὁ τόπος τῆς διαβιώσεως, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐπάγγελμα, ἐξασκοῦσι σημαντικὴν ἐπήρειαν διὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς νόσου. Μείζων ἀριθμὸς κατοίκων τῶν πόλεων παρὰ τῶν διαβιούντων εἰς τὴν ἐξοχὴν προσβάλλεται ὑπὸ διαβήτου. Οἱ εὔποροι δὲ πλειότερον τῶν πτωχῶν, οἱ διανοούμενοι περισσότερον τῶν χειρωνάκτων. Π. χ. ἰατροί, μουσικοί, ποιηταί, πολιτικοί, βιομήχανοι, χρηματισταὶ κλπ. εὑρίσκονται εἰς μείζονα ἀναλογίαν πάσχοντες ἢ τῶν λοιπῶν ἐπαγγελμάτων.

Αἱ ψ υ χ ι κ α ὶ ἐπήρειαι συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ διαβήτου ἢ προδιαθέτουσι πρὸς ταύτην. Παρετηρήθη ἐπὶ ἀναμφισβητήτων, ἀλλὰ σπανίων περιστατικῶν, ὅτι ἀπότομος χαρά, ἢ φόβος, ἢ ψυχικὸς βαρὺς κλονισμός, ἐπέφερε τὴν ἔκρηξιν τοῦ διαβήτου. Ἄτομα τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται πνευματικῶς εἰς ἀνώτερον βαθμὸν ἐξελίξεως ἀπὸ κληρονομικότητος ἢ ἄτομα τὰ ὁποῖα ἐργάζονται ὑπερβολικὰ πνευματικῶς ἢ καὶ νευροπαθῆ, παρουσιάζουσι προδιάθεσιν πρὸς τὴν νόσον.

Αἱ λ ο ι μ ώ δ ε ι ς νόσοι προδιαθέτουσιν ἢ δίδουσιν ἀφορμὴν πρὸς ἐμφάνισιν τῆς νόσου. Πολλάκις ἐξεδηλώθη διαβήτης μετὰ γρίππην, ἐρυσίπελας, ἐλονοσίαν, στρεπτοκοκκικὰς μολύνσεις, ὀστρακιάν, κοκκίτην, δάγκειον, μεθ' ὧν ὅμως παρ' ἡμῖν παρετηρήθη ἐνίοτε καὶ βελτίωσις τοῦ διαβήτου, σύφιλις· κατὰ ταύτην ὅμως πρόκειται περὶ εἰδικῆς βλάβης τοῦ παγκρέατος.

Ἡ ὑ π ε ρ λ ί π ω σ ι ς καὶ ὁ διαβήτης βαδίζουν ἐκ παραλλήλου. Σχεδὸν πάντοτε ἐπὶ μακροχρόνου ὑπάρξεως ταύτης, τὰ οὖρα περιέχουσι σάκχαρον. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐμφανίζεται περὶ τὸ 40ὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἐκ ταύτης διαβήτης τότε ἀναφαίνεται, παρουσιάζει ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἠπιον χαρακτῆρα, ἐκτὸς ἐὰν διαβήτης καὶ ὑπερλίπωσις συνυπάρχουσιν ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Εἰς τὰ περιστατικὰ ταῦτα πρόκειται περὶ διαταραχῆς τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκρίσεως ἑνὸς ἢ πλειοτέρων ἀδένων, ὅπως τοῦ θυρεοειδοῦς, τῶν ὠοθηκῶν, τῆς ὑποφύσεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς βλάβην τοῦ παγκρέατος, τοῦ ἀδένος ἐξ οὗ κυρίως προέρχεται ὁ διαβήτης.

Ἡ ἀρθρῖτις προκαλεῖ διαβήτην, προφανῶς δὲ προηγεῖται τούτου. Τοιαῦται παρατηρήσεις ἐγένοντο ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ὅπου γίνεται κατάχρησις τροφῆς, παρ' ἡμῖν, ὅμως, ὅπου οἱ πλεῖστοι Ἕλληνες εἶνε λιτοδίαιτοι, σπανιώτερον παρετηρήσαμεν τοιαῦτα περιστατικά.

Τὸ πάγκρεας εἶνε ὁ ἀδὴν τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκρίσεως ἐκ τῆς βλάβης τοῦ ὁποίου προέρχεται ὁ σακχαρώδης διαβήτης. Τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν ἔδωκαν κατὰ τὸ ἔτος 1890 οἱ von Mehring καὶ Minkowski, ἀφαιρέσαντες εἰς κύνας τὸ πάγκρεας, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὁποίου ἐνεφανίσθη σύνδρομον παθολογικόν, ὅμοιον πρὸς τὸν διαβήτην τῶν ἀνθρώπων. Συνεπείᾳ τῶν πειραμάτων τούτων ἐστράφη ἐκτοτε ἡ προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν πρὸς τὸ πάγκρεας. Τὸ ὄργανον τοῦτο ἔχει κεφαλὴν καὶ οὐράν. Εἰς τὴν κεφαλὴν ὑπάρχουν συγκροτήματα ἀδένων, αἱ νησίδες τοῦ Langerhans, οἱ ἀδένες οὗτοι ἐκκρίνουσιν τὴν ὁρμόνην νησιδίνην = insulin. Ἐκ ταύτης ἐξαρτᾶται ὁ κανονισμὸς τῆς καύσεως τοῦ σακχάρου ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Ἐκ τῆς ἐλαττώσεως ἢ ἐλλείψεως τῆς νησιδίνης καὶ συνεπῶς τῆς διαταραχῆς τῆς καύσεως τοῦ σακχάρου ἐπέρχεται ὁ διαβήτης. Ἡ ἐλάττωσις ἢ ἔλλειψις τῆς ἐκκρίσεως τῆς νησιδίνης εἶνε ἀπότοκος τῶν βλαβῶν τοῦ παγκρέατος, ἤτοι σκλήρωσις τούτου, ἀτροφία, ὑελώδης καὶ ὑδρωπικὴ ἐκφύλισις, χρονία παγκρεατῖτις κληρονομικῶς μεταβιβαζομένη, ἐξασθένησις τοῦ ἀδένος ἐκ διαθεσικῶν ἢ λοιμωδῶν νόσων ἢ ἄλλων τοιούτων, ὅπως ἡ σύφιλις.

Εἰς τὰ νευρικὰ νοσήματα ἀπαντῶσι παροδικαὶ σακχαρουρίαι. Πλεῖστοι ὑπεστήριξαν τὴν ὕπαρξιν διαβήτου νευρικῆς ἀρχῆς, μὴ δυνάμενον, ὅμως, νὰ ἀποδειχθῇ διὰ τῶν σήμερον γνωστῶν ἐλέγχων, ὡς τῆς πειραματικῆς σακχαραιμίας. Παροδικαὶ σακχαρουρίαι ἀπαντῶσιν εἰς τοὺς τραυματισμοὺς καὶ διασείσεις τοῦ ἐγκεφάλου, ἀποπληξίαν, ἐπιληψίαν μετὰ τοὺς παροξυσμούς, τραυματικὰς νευρώσεις, νευρασθένειαν, νευροπαθείας κατὰ τὴν ἐξέλιξιν λοιμωδῶν νόσων, κατάγματα ὀστῶν, ἐγκυμοσύνην. Τέλος εἰς τὴν κατάχρησιν λήψεως σακχάρου καὶ ἀμυλωδῶν.

ΜΕΤΑΜΕΙΞΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΑΚΧΑΡΩΔΗ ΔΙΑΒΗΤΗΝ

Ὀνομάζομεν μετάμειξιν τὴν χρησιμοποίησιν εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῶν διαφόρων οὐσιῶν, αἵτινες λαμβάνονται διὰ τῆς τροφῆς καὶ αἵτινες εἶνε τὸ λεύκωμα, τὸ λίπος, οἱ ὑδατάνθρακες καὶ τὰ ἅλατα. Αὗται καίονται καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωϊκῆς ἰσορροπίας. Ἐκ τῶν εἰσιόντων, ἕνα μέρος καίεται, ἕτερον ἐναποτίθεται καὶ ἕνα μέρος μεταβάλλεται εἰς τὰς οὐσίας, τὰς ὁποίας ἀποβάλλομεν διὰ τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, τῶν οὔρων καὶ τοῦ ἱδρῶτος, ἐξιόντα. Μεταξὺ εἰσιόντων καὶ ἐξιόντων ὑπάρχει ἰσορροπία, ἡ διαταραχὴ δὲ τῆς ἰσορροπίας τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ὑδατανθράκων, ἐπιφέρει τὸν σακχαρώδη διαβήτην. Τὴν διαταραχὴν ταύτην καθορίζομεν ἐκ τῆς ἀποβολῆς σακχάρου διὰ τῶν οὔρων καὶ ἐκ τῆς εὑρέσεως εἰς τὸ αἷμα μεγαλειτέρας ποσότητος σακχάρου τῆς φυσιολογικῆς (μέγιστον 1.10 γρ. 0)00).

Συνέπεια τῆς διαταραχῆς ταύτης εἶνε αὔξησις τῆς ποσότητος τῶν κατὰ τὸ εἰκοσιτετράωρον ἀποβαλλομένων οὔρων, δυναμένης νὰ φθάσῃ εἰς πολλὰ λίτρα. Ἐκ τούτου δίψα ἄσβεστος, ἀδηφαγία, ἀπίσχνανσις δὲ εἰς πλείστους διαβητικούς.

Τὴν διαταραχὴν τῆς καύσεως τοῦ σακχάρου εἰς τὸν διαβήτην συνοδεύει συνηθέστατα ἐμφάνισις οὐσιῶν λεγομένων κετονικῶν σωμάτων, ὧν τὸ συχνότερον ἐμφανιζόμενον εἰς τὰ οὖρα εἶνε ἡ ὀξόνη. Αὕτη συναντᾶται καὶ εἰς ἄλλας παθολογικὰς καταστάσεις. Παραμένουσα δὲ μονίμως θεωρεῖται ὡς σύμπτωμα βαρέως διαβήτου.

Ὁ καθορισμός, ὅμως, ὑπὸ τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις τῆς βαρύτητος τοῦ διαβήτου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀντιδράσεως, ἣν παρουσιάζει ἕκαστος διαβητικὸς εἰς τὴν λεγομένην π ε ι ρ α μ α τ ι κ ὴ ν σ α κ χ α ρ α ι μ ί α ν.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΒΗΤΟΥ

Ὁ διαβήτης ἐμφανίζεται εἴτε ἐκ πλημμελοῦς χρησιμοποιήσεως τοῦ σακχάρου εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἢ ὑπερπαραγωγῆς σακχάρου, ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν αἰτίων.

Τὸ προσαγόμενον σάκχαρον εἰς τὸν ὀργανισμὸν καίεται διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς, μέρος τούτου ἐναποτίθεται μετουσιούμενον εἰς οὐσίαν ὀνομαζομένην γ λ υ κ ο γ ό ν ο ν εἰς τὸ ἦπαρ καὶ εἰς τοὺς μῦς. Ἐκ τούτου δὲ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν εἰσέρχεται πάλιν μέρος τούτου εἰς τὴν κυκλοφορίαν διὰ τὴν χρησιμοποίησίν του ὡς σάκχαρον.

ΔΙΑΓΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΒΗΤΟΥ

Ἡ πρώϊμος διάγνωσις τοῦ διαβήτου ἐξασκεῖ ἐν γένει ἐπὶ τῆς πορείας καὶ ἐκτάσεως τούτου μεγίστην ἐπίδρασιν. Στηρίζεται δ' ἐπὶ τῆς διαπιστώσεως τῆς ἀπεκκρίσεως σακχάρου διὰ τῶν οὔρων. Πρὸς ἔρευναν, ὅμως, καὶ εὕρεσιν τοῦ σακχάρου δύνανται νὰ καθοδηγήσουν καταστάσεις ἀπότοκοι τῆς αὐξήσεως τοῦ σακχάρου εἰς τὸ αἷμα καὶ τῆς ἐπακολουθήσεως ἀποβολῆς τούτου διὰ τῶν οὔρων, εἴτε δίψα, ἀδηφαγία, πολυουρία, ἀπίσχνανσις, καταβολὴ τῶν δυνάμεων καὶ ἄλλαι ὅσας κατωτέρω λεπτομερῶς ἀναφέρομεν. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν, ὅμως, τῶν οὔρων δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι πλὴν τοῦ σταφυλοσακχάρου, ἐμφανίζονται καὶ ἄλλα εἴδη σακχάρου, ἤτοι δυνοσάκχαρον, ὀπωροσάκχαρον, γαλακτοσάκχαρον. ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐγκύους. Συνεπῶς, τότε δὲν πρόκειται περὶ σακχαρώδους διαβήτου. Τὸ σάκχαρον τοῦ αἵματος ὑγιοῦς ἀνθρώπου ἀσίτου ἐπὶ 12 ὥρας, κυμαίνεται ἀπὸ 0,70—1,10 γρ. ο)οο. Ὅταν εἰς τοῦτον δώσωμεν 50,0 γρ. σταφυλοσακχάρου καὶ παρακολουθήσωμεν τὸ σάκχαρον τοῦ αἵματος κατὰ τὴν προκληθεῖσαν ταύτην σακχαραιμίαν ἐξετάζοντες καθ' ἡμίσειαν ὥραν τοῦτο, βλέπομεν ὅτι ἀνέρχεται ὀλίγον καὶ μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἀπὸ τῆς λήψεως ὥραν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ποσότητα. Ἐπὶ διαβητικοῦ, ὅμως, ἀνθρώπου, ἀνέρχεται καὶ παραμένει ὑψηλά, μόλις δὲ μετὰ πολλὰς ὥρας ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ποσότητα. Ἐκ τῆς ἀντιδράσεως ταύτης τῆς πειραματικῆς σακχαραιμίας κρίνομεν περὶ τῆς βαρύτητος τοῦ διαβήτου.

Ὑπάρχει, ὅμως, διαβήτης, καθ' ὃν μόνον εἰς τὰ οὖρα εὑρίσκομεν σάκχαρον, ὁ νεφρικὸς διαβήτης. Ὑπάρχει καὶ διαβήτης ἄνευ ἀποβολῆς σακχάρου ἐκ τῶν οὔρων, ὁ ἄποιος διαβήτης, χαρακτηριζόμενος διὰ τῶν μεγάλων ποσοτήτων τῶν ἀποβαλλομένων οὔρων.

Ὁ διαβήτης δύναται νὰ ἐξελιχθῇ ἠπίως ἢ βαρέως. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἡλικίας, τῆς ἐμφανίσεως, τῆς ἐγκαίρου διαγνώσεως, τοῦ τρόπου τῆς διαίτης καὶ τῆς θεραπείας.

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω καταστάσεις, ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ καθοδηγηθῇ εἰς τὴν ἔγκαιρον διάγνωσιν τοῦ διαβήτου. Οὐσιαστικῶς, ὅμως, εἶνε ἐπακόλουθα τῆς νόσου αἱ παθολογικαὶ αὗται καταστάσεις, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν βλάβην τῆς ἐνδομύχου θρέψεως καὶ συνεπῶς τὴν ἀτελῆ χρησιμοποίησιν τοῦ σακχάρου ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Ἐκτὸς τούτου παράγονται ἕτερα δηλητήρια, ὅπως ἡ ὀξόνη, τὸ διοξεικὸν ὀξύ, τὸ Β ὀξυβουτυρικὸν ὀξύ. Τοιαῦται καταστάσεις εἶνε: Κνήφη ἐκδηλουμένη διὰ κνησμοῦ ἀφορήτου καθ' ὅλον τὸ δέρμα ἢ τοπικῶς ὡς κνύζα τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῶν γυναικῶν. Βαλανοποσθῖτις εἰς τοὺς ἄνδρας, δοθιῆνες, φλεγμοναὶ τοῦ δέρματος, ἄνθραξ, ξάνθωμα. ἐρύ-

θρωσις, γενικὰ ἐξανθήματα, ψωριασις, ἐκχυμώσεις, τροφικαὶ διαταραχαὶ τῶν τριχῶν καὶ τῶν ὀνύχων, χρῶσις τοῦ δέρματος χαλκόχρους (διαβήτης χαλκόχρους). Ἄφθαι κατὰ τὸν βλεννογόνον τοῦ στόματος, ξηρότης τῆς γλώσσης, στοματῖτις, οὐλῖτις, βλάβαι τοῦ στομάχου, κατάρρους τούτου καὶ τῶν ἐντέρων, δυσκοιλιότης, χολολιθίασις, νόσοι τοῦ ἥπατος, φαρυγγῖτις, πνευμονικὴ φυματίωσις, ἡτις ἐπιφέρει συνήθως τὸν θάνατον, πνευμονικὸν ἀπόστημα, ἀρτηριοσκλήρωσις, στηθάγχαι, διαλείπουσα χωλότης, γάγγραινα ἰδίως τῶν κάτω ἄκρων, ἀρτηριακὴ ὑπέρτασις, ὑπερτροφία τῆς καρδίας, ἀτονία ταύτης, καρδιακαὶ νευρώσεις, παθήσεις τῶν νεφρῶν ἐν γένει, κυστῖτιδες σονηθέστατα. Ἐπὶ γυναικῶν διαταραχαὶ τῆς ἐμμήνου καθάρσεως, ἀποβολαὶ συγναί, ἐπίδρασις δυσμενὴς τῆς ἐξελίξεως τῆς κυήσεως καὶ τοιαύτη ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν ἐξασθένησις τῆς γεννετησίου ὁρμῆς. Ἐκ ταύτης ἀκολούθως σήμερον γεννᾶται τὸ ζήτημα ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, ἂν εἶνε ἐπιτετραμμένον ὁ διαβητικὸς νὰ νυμφεύεται καὶ νὰ τεκνοποιῇ. Θέλομεν πραγματευθῇ τοῦτο εἰς ἄρθρον «Διαβήτης καὶ γάμος». Παθήσεις τῶν ἀδένων τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκρίσεως ὅπως τοῦ θυρεοειδοῦς κ. ἄ. Παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἀνωμαλίαι τῆς διαθλάσεως, καταρράκτης, ἐξασθένησις τῆς ὁράσεως, ἀμαύρωσις. Παθήσεις τῶν ὤτων, τῆς ρινός, τοῦ στόματος, ἐλάττωσις τῆς ἀκοῆς, τῆς ὀσφρήσεως, καὶ τῆς γεύσεως. Νευρασθένεια, ψυχικαὶ βαρεῖαι διαταραχαί. Νόσοι τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὅπως παθήσεις τοῦ ἐγκεφάλου, πολιομυελῖτις, κ. ἄ. τῶν περιφερικῶν νεύρων, παραλύσεις τούτων, νευρῖτιδες, νεύραλγίαι, πόνοι, παραισθησίαι.

Διαβητικὸν κῶμα. Οὕτω καλοῦμεν κατάστασιν ἀπωλείας τῆς συνειδήσεως, ἥτις εἰσβάλλει ἐπὶ διαβητικῶν, εἰς οὓς ὑπάρχει ὀξυαιμία, δηλαδὴ αὔξησις τῶν κετονικῶν σωμάτων εἰς τὸ αἷμα, ὅπως ὀξόνης, διοξειδικοῦ ὀξέος κλπ. Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς νησιδίνης, τοῦτο ἦγε πάντοτε πρὸς τὸν θάνατον. Περιεγράφη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1874 ὑπὸ τοῦ Kussmaul, χωρισθὲν ἀπὸ ἄλλων κωματωδῶν καταστάσεων. Χαρακτηρίζεται ἰδίως διὰ τῆς βαθείας, μεγάλης καὶ ρυθμικῆς ἀναπνοῆς. Εἶνε δηλητηρίασις τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἐνίοτε προηγοῦνται τῆς ἐμφανίσεώς του πρόδρομα φαινόμενα, ὅπως ὑπνηλία, γενικὸς κάματος, καταβολὴ τῶν δυνάμεων. Ἐνίοτε, ὅμως, εἰσβάλλει αἰφνιδίως. Ἐκ τῆς καταχρήσεως δὲ ἢ τῆς κακῆς χρήσεως τῆς νησιδίνης εἰσβάλλουν παρόμοιαι καταστάσεις, συνοδευόμεναι ὑπὸ ὑπογλυκαιμίας.

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΒΗΤΟΥ

Ὁ διαβήτης θεραπεύεται, ἀλλὰ δὲν ἰᾶται. Πᾶς ἰώμενος διαβήτης εἶνε σακχαρουρίου παροδική. Τὸ εἶδος τῆς θεραπείας καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς, μόνον ὁ ἰατρὸς δύναται νὰ κανονίσῃ, κατόπιν μελέτης ἑκάστου ἄρρωστου, διότι ἡ θεραπεία τοῦ διαβήτου εἶνε ἀτομικὴ δι' ἕκαστον ἄρρωστον, οὐδέποτε δὲ ὁμαδικὴ καὶ ὁμοιόμορφος. Πᾶσα ὁμαδικὴ καὶ κατ' ἀπομίμησιν γενομένη, εἶνε ἄσκοπος καὶ ἐνίοτε ὀλεθρία διὰ τὸν διαβητικόν. Ἡ θεραπεία τοῦ διαβήτου ἔχει ἀνάγκην εἰδικῆς παρακολουθήσεως διὰ τὴν ἐκάστοτε ἀλλαγὴν δ' αἰτίας ἰδίως.

Μέθοδοι θεραπείας τοῦ διαβήτου εἶνε ἡ φυσικοθεραπευτικὴ. Ἀναφερω δὲ ἐκ τῶν φυσικῶν μεθόδων τὴν λουτροθεραπείαν καὶ τὴν κρηνοθεραπείαν. Ἡ πρώτη εἶνε τελείως ἀδιάφορον εἰς ποῖα λουτρὰ ἐκτελεῖται, καθόσον μόνον ἔμμεσος, ἐπήρεια, προβλητικὴ, ἄλλως τε, ἐπέρχεται. Ἴσως διὰ τῆς ἐπιδράσεως ραδιούγων πηγῶν ἢ ἀλατούγων ἐπὶ τῆς ὑπερλιπώσεως ἢ τῆς χοθρίτιδος. Παρ' ἡμῖν δύνανται νὰ γίνουν εἰς τὴν Αἰδηψόν, Λουτράκι, Καμμένα Βούρλα.

Ἡ δευτέρα ἐπενεργεῖ διὰ τῆς ρυθμισεως τῆς λειτουργίας κατ' ἐξοχὴν τοῦ ἥπατος ἴσως δὲ καὶ τῆς τοῦ παγκρέατος. Τοιαύτη θεραπεία δύναται νὰ γίνῃ εἰς τὸ Λουτράκι. Ἡ παραμρνὴ. ὅμως, εἰς τὰς καλῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ὠργανωμένας λουτροπόλεις συντελεῖ εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ διαβήτου διὰ τῆς ἀναπαύσεως καὶ ἀμερίμνου ζωῆς ὑπὸ κλιματικὰς συνθήκας προσφόρους καὶ δίαιταν αὐστηρῶς καὶ δεόντως κανονιζομένην μετὰ φυσικοθεραπείας.

Εἰς τὰς μεθόδους ταύτας συνεπικουροῦσιν ἡ ψυχοθεραπεία καὶ ἡ γυμναστική, παθητικὴ καὶ ἐνεργητική.

Ἡ Διαιτητική. Ἐπὶ ταύτης στηρίζεται τὸ σημερινὸν οἰκοδόμημα τῆς θεραπείας τοῦ διαβήτου. Ἄνευ ταύτης εἶνε ἀδύνατον ὁ διαβητικὸς νὰ ζήσῃ, καθ' ὅσον κάθε κατάχρησις καὶ παρέκκλισις ἀπὸ τῆς κεχαραγμένης διαίτης ἐπιφέρει διαταραχὴν τῆς ὀργανικῆς του ἰσορροπίας, ἐξ ἧς ἐνίοτε εἶνε αἱ βλάβαι ἀνυπολόγιστοι.

Ὀρθολογικὴ δίαιτα διὰ τὸν διαβητικὸν εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ σακχαρουρία καὶ ἡ κετονουρία διατηροῦνται εἰς τὸ κατώτατον τοῦ δυνατοῦ ὅριον ἢ καὶ τελείως ἐξαλείφονται, ἀφ' ἑτέρου δὲ διατηρεῖ ἀκεραίας τὰς σωματικὰς δυνάμεις.

Ἡ ἐφαρμογὴ ταύτης σκοπεῖ: 1ον τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ σακχάρου καὶ τῶν κετονικῶν σωμάτων ἐκ τῶν οὔρων, 2ον τὴν ἐπαναφορὰν εἰ τὸ φυσιολογικὸν ποσὸν τοῦ σακχάρου τοῦ αἵματος, 3ον τὸν προσδιορισμὸν τοῦ μεγίστου τῆς ἀνοχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ εἰς ὑδατάνθρακας καὶ λευκώματα, 4ον διὰ τῆς ἑκάστοτε προσηκούσης διαίτης προάσπισιν τοῦ παγκρέατος καὶ αὔξησιν τῆς ἀντοχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς πρὸς τοὺς ὑδατάνθρακας καὶ τὸ λεύκωμα. Πρὸ πάσης, ὅμως, ἐφαρμογῆς διαίτης, ὁ ἰατρὸς καθορίζει τὰς ἀναγκαιούσας θερμίδας δι' ἕκαστον διαβητικόν, ἀναλόγως τοῦ βάρους τοῦ σώματός του καὶ ἐρευνᾷ πρὸς προσαρμογὴν τῆς καταλλήλου διαίτης εἰς ἕκαστον διαβητικόν, καθορίζων σαφῶς τὸ ποσὸν τῶν λευκωμάτων (κρέατος, ψαριῶν, αὐγῶν κλπ.) λίπους, (βουτύρου, ἐλαίου κλπ.) καὶ ὑδατανθράκων (ἀμυλωδῶν ἐν γένει, ψωμιοῦ, ὀπωρῶν κλπ.).

Κάθε ἀπόπειρα καθορισμοῦ διαίτης ἄνευ ἐπιστημονικῆς βάσεως, εἶνε ἄσκοπος καὶ βλαβερά. Διὰ τῆς καταλλήλου διαίτης κατέρχεται τὸ ποσὸν τοῦ σακχάρου εἰς τὸ αἷμα καὶ ἐλαττοῦται ἢ ἐξαφανίζεται ἐκ τῶν οὔρων. Εἰς περιστατικά, ὅμως, βαρέως διαβήτου, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀνοχὴ εἶνε ἠλαττωμένη ἐνίοτε μάλιστα εἰς τὰς τρεῖς προαναφερθείσας οὐσίας (δηλαδὴ λεύκωμα, λίπος, ὑδατάνθρακες), παρ' ὅλην τὴν δίαιταν, ἐπιμένει ἡ σακχαραιμία καὶ σακχαρουρία, καὶ τότε καταφεύγομεν εἰς τὴν:

Ὀρμονοθεραπείαν διὰ νησιδίνης, ἥτις εἶνε ὁρμόνη ἐξαχθεῖσα τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐμβρύου ἀγελάδος τὸ 1922 εἰς τὸ Toronto τοῦ Καναδᾶ, εἰς τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Maclcod ὑπὸ τῶν C.H.Best καὶ F.G.Banting ἀπὸ τοῦ 1923 δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν θεραπευτικὴν τοῦ διαβήτου. Αὕτη ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων ὀργάνων διαφόρων ζώων, παρέχεται δὲ εἰς καθορισθεῖσαν διεθνῶς ποσότητα, ὀνομαζομένην κλινικὴ μονὰς τρὶς τῆς ἡμέρας συνήθως δι' ὑποδορείων ἐνέσεων. Ἐνδείκνυται εἰς περιστατικὰ μὴ ὑπακούοντα εἰς τὴν δίαιταν συνεπῶς βαρέα καὶ ὡς τοιαῦτα ἐμφανίζοντα ὀξόνουρίαν. Ἡ διαπαιδαγώγησις, ὅμως, τοῦ ἀρρώστου σκόπιμον νὰ γίνεται ἐν τῷ νοσοκομείῳ καὶ διὰ τὴν διαιτητικὴν ἐφαρμογὴν καὶ διὰ τὴν θεραπείαν διὰ τῆς νησιδίνης. Ἀπόλυτον ἔνδειξιν ἔχει ἡ ἐφαρμογὴ τῆς νησιδίνης ἐπὶ φυματικῶν διαβητικῶν, ἐχόντων ἀνάγκην ὑπεροντισμοῦ καὶ ἐπὶ ἰσχνοῦ διαβήτου διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἐπὶ πασχόντων ἐξ ὀξέων λοιμωδῶν νόσων, ὅπως τύφου, γρίππης, πνευμονίας, σταφυλοκοκκιάσεως κ. ἄ. Ἐπὶ χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, ἐπὶ ἐπικει-

μένου τοκετοῦ. Ἐπὶ γαγγραίνης, μολυσμένων τραυμάτων τῶν διαβητικῶν ἐν γένει.

Ἡ κατ' ἐξοχήν, ὅμως, καὶ σωτηρία ἐφαρμογὴ μετὰ καταπληκτικῶν ἀποτελεσμάτων, γίνεται ἐπὶ προκωματώδους καταστάσεως καὶ διαβητικοῦ κώματος, καθ' ἃς δύναται νὰ γίνῃ ἡ ἐφαρμογὴ καὶ ἐνδοφλεβίως. Ἔγκαιρος χρησιμοποίησις ἐπὶ τοῦ κώματος τῆς νησιδίνης, οὐσιαστικῶς ἀποσπᾷ τὸν ἄρρωστον ἀπὸ τὸν θάνατον.

Ἡ νησιδίνη δέον νὰ ἐφαρμόζεται μετὰ περισκέψεως καὶ προσοχῆς διότι ἐνίοτε παρουσιάζονται καταστάσεις ὅμοιαι πρὸς κῶμα, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν νησιδίνην, αἱ ὑποσακχαραιμίαι, καθ' ἃς τὸ σάκχαρον τοῦ αἵματος κατέρχεται ἐνίοτε εἰς 0.30 ο)οο καὶ ὁπότε τίθεται εἰς κίνδυνον ἡ ζωὴ τοῦ ἀρρώστου. Ἄρρωστοι τινὲς παρουσιάζουσι τὸ φαινόμενον τοῦ νησιδινοαντόχου δηλονότι δὲν ἐπηρεάζονται οὐδόλως ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς νησιδίνης. Τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλα φάρμακα.

Η ΦΑΡΜΑΚΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

Ἀνέκαθεν οἱ ἰατροί, σὺν τῇ διαίτῃ τοῦ διαβήτου ἐχορήγουν καὶ φάρμακα, ὅπως τὰ ὀπιοῦχα καὶ τὰ ἀλκάλια, ἄνευ, ὅμως, σημαντικῆς ἐπηρείας τούτων. Ἡ λαϊκὴ δὲ ἰατρικὴ χορηγεῖ καὶ σήμερον μυστικοσύνθετα φάρμακα καὶ βότανα.

Πρὸς συμπλήρωσιν ἢ ἀντικατάστασιν ἀπὸ τῆς νησιδίνης παρεσκευάσθησαν καὶ παρασκευάζονται φάρμακα, ὅπως ἡ Syntolin B, τὸ Anticoman καὶ ἄλλα.

Ἕκαστος διαβητικὸς δι' οἰκονομικοὺς ἢ δι' ἄλλους λόγους, δὲν δύναται νὰ προσέρχεται πρὸς θεραπείαν εἰς τὰς εἰδικὰς κλινικὰς ἢ ἰδιωτικῶς εἰς ἰατρούς καὶ διὰ τοῦτο ἀλλαχοῦ ἱδρύθησαν ἰατρεῖα ἀντιδιαβητικῆς προνοίας, εἰς ἃ προσέρχονται οἱ διαβητικοὶ καὶ παρακολουθοῦνται ὑπὸ εἰδικῶν ἰατρῶν. Ἑκάστην Παρασκευὴν 10—12 ἐν τῷ «Εὐαγγελισμῷ» παρέχονται συμβουλαὶ εἰς διαβητικούς. Ἡ μεταπολεμικὴ αὔξησις τοῦ διαβήτου εἶνε σοβαρὸν κοινωνικὸν πρόβλημα, καὶ διὰ τοὺς πάσχοντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν μελλουσῶν γενεῶν, θὰ ἦτο δὲ σκόπιμον, ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ μερίμνης καὶ τὸ κράτος νὰ ἱδρύσῃ ἰατρεῖα ἀντιδιαβητικῆς προνοίας, εἰς ἃ ἀνεξαρτήτως τῆς παρακολουθήσεως καὶ θεραπείας τῶν διαβητικῶν, νὰ παρέχωνται συμβουλαὶ διὰ τὸν γάμον, τὴν παιδογονίαν, τὴν κύησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἐκ διαβητικῶν καταγομένων τέκνων.

Β. Βόϊγας

ΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΕΩΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΡΚΙΝΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ, ΤΕΩΣ ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ κ. ΝΙΚΟΛ. Κ. ΛΟΥΡΟΥ

Ὅταν ὁ φίλος Διευθυντὴς τῆς «Βραδυνῆς» μοὶ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ ζητήσῃ τὴν παροῦσαν συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ πρωτοτύπου δημοσιογραφικοῦ «Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου», μοὶ ἐγεννήθησαν ἐνδομύχως αἱ αὐταὶ ἀντιρρήσεις καὶ ἀμφιβολίαι τὰς ὁποίας ἐπρέσβευα καὶ ἄλλοτε, ὅταν ἐν Δρέσδῃ μοὶ ἐζητήθη ἡ συνεργασία μου διὰ τὴν ἵδρυσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ περιφήμου «Μουσείου ὑγιεινῆς». Νομίζω δηλαδὴ ὅτι δὲν εἶνε ἐπωφελὴς διὰ τὸ ἄμοιρον ἰατρικῆς σπουδῆς κοινόν, ἡ γνῶσις διαφόρων ἰατρικῶν πραγμάτων. Τοῦτο δὲ διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν καὶ κυρίως ἡ ἐπιπολαία καὶ μὴ εἰδικὴ διδασκαλία τοῦ κοινοῦ παράγει ἡμιμάθειαν, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις, διαστρεβλώνουσαι τὴν πραγματικότητα. Ἡ σύγχυσις αὕτη παραβάλλεται λ. χ. πρὸς ἐκείνην τῶν φοιτητῶν τῆς ἰατρικῆς, οἱ ὁποῖοι, πρὶν ἢ ἐδραιώσουν τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις αὐτῶν, εἰς κάθε περίστασιν προβάλλουν ἐν τῇ φαντασίᾳ των ὅλας τὰς νόσους, τὰς ὁποίας περιγράφουν τὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ διέρχονται στιγμὰς μεγάλης ἀνησυχίας. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἰατρικῶς ἡμιμαθὴς νομίζει, ὅτι δύναται νὰ ἔχῃ γνώμην καὶ νὰ συζητῇ ἐν περιπτώσει ἀσθενείας μετὰ τῶν ἰατρῶν, παρακωλύων οὕτω τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ ζημιούμενος ἐκ τούτου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν ταύτης, ἡ ἰατρικὴ ἡμιμάθεια καθιστᾷ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸν ἄνθρωπον ὑποχονδριακόν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ὅμως, καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ κοινοῦ εἰς ἰατρικὰ πράγματα, τοῦ δημιουργεῖ ἀντιαισθητικὰς ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι παρακολουθοῦν τὸν ἄνθρωπον πολλάκις καθ' ὅλον τὸν βίον του καὶ τοῦ ἀφαιροῦν σημαντικὸν μέρος τῆς αὐτομάτου καὶ χρησίμου αἰσθηματολογίας καὶ χαρᾶς.

Ν. Κ. ΛΟΥΡΟΣ

Ὅσον, ὅμως, ὀρθαὶ καὶ ἂν μοὶ φαίνωνται αἱ ἀντιλήψεις αὗται, δὲν ὑπάρχει, ἐν τούτοις, ἀμφιβολία, ὅτι ὡρισμένα γεγονότα τῆς σωματικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν περιβάλλουν, ὄχι μόνον πρέπει νὰ εἶνε γνωστά, ἀλλὰ ἡ γνῶσις αὕτη καθοδηγουμένη καταλλήλως πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰς ἀπόψεις τῆς προφυλάξεως, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ὑγιεινῆς, συνάμα δὲ ὅσον τὸ δυνατὸν καὶ τὴν προκαταβολικὴν ἐγγύησιν πάσης θεραπείας.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μάθῃ νὰ προφυλάσσηται ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του καὶ μάθῃ ποία ἡ σημασία τῆς προφυλάξεως αὐτῆς, τότε δὲν θὰ κατέχεται πλέον οὔτε ἀπὸ ἀσθενοφοβίαν οὔτε ἀπὸ ἀδικαιολόγητον καὶ ἐπιπολαίαν αἰσιοδοξίαν, ἀλλὰ μετὰ θάρρους καὶ ἐλπίδος θὰ προβαίνῃ εἰς τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς του μέτρα.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἔχει τὴν ἐφαρμογήν της κυρίως ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ καρκίνου. Ἡ τρομερὰ αὕτη νόσος ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν κυρίων μετώπων τῆς ἐρεύνης τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δὲ διότι ἡ προέλευσίς

της, παρ' ὅλα τὰ κατὰ καιροὺς δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων, ἅτινα ἀναγγέλλουν τὴν δῆθεν λύσιν τοῦ προβλήματος, δὲν εἶνε εἰσέτι γνωστή. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεραπεία τοῦ καρκίνου δὲν ἔχει ἀκόμη νὰ ἐπιδείξῃ τόσον λαμπρὰ ἀποτελέσματα ὅπως ἄλλαι θεραπεῖαι. Ἡ ἀγωνιζομένη ὅμως ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὁλονὲν προχωρεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ μάθωμεν ἐπακριβῶς τὴν αἰτίαν τοῦ καρκίνου, ὁπότε θὰ καταστῇ καὶ εὐκολωτέρα ἡ θεραπεία του.

Πρὸς τὸ παρὸν ὅμως ὅλαι αἱ ἔρευναι καὶ ἡ μεγάλη κλινικὴ πεῖρα, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἡ ἐπιστήμη ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ καρκίνου, πείθουν ὅτι ὁ κυριώτερος παράγων διὰ τὴν θεραπείαν τῆς νόσου ταύτης εἶνε ἡ ταχεῖα διάγνωσις αὐτῆς, γεγονὸς ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ τὴν κυρίως προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ καρκίνου, ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε δυνατὸν ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ διαγραφῇ εἰδικὴ προφυλακτικὴ μέθοδος. Τοῦτο ἰσχύει ἰδιαιτέρως διὰ τὸν καρκίνον τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικός. Τὰ ὄργανα ταῦτα εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ λειτουργίαν, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται διὰ τῶν γνωστῶν καταμηνίων φαινομένων. Ὁ καρκῖνος τῶν γεννητικῶν ὀργάνων καὶ εἰς τὰ πρῶτα αὐτοῦ στάδια ἀκόμη ἐπιφέρει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνωμαλίας τῶν φαινομένων τούτων ἰδίως δὲ αἱμορραγίας, ἔστω καὶ μικρᾶς, ἐκτὸς τῆς κανονικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐπίσης καὶ ἔκκριμα, τὸ ὁποῖον δὲν παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς ὑγιοῦς γυναικός. Πόνος, ἀδυναμία καὶ καχεξία εἶνε φαινόμενα τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται συνήθως ἀργότερον, ὅταν δηλαδὴ ἔχῃ ἤδη προχωρήσῃ ἡ νόσος. Ὡς ἐκ τούτου πᾶσα γυνή, ἀσχέτως ἡλικίας, διότι ὁ καρκῖνος δὲν φείδεται οὐδὲ τῶν νεωτέρων, ἰδίως ὅμως ἐκείνη ἥτις εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν 40 καὶ 50 ἐτῶν, μόλις παρατηρήσῃ ἀνωμαλίαν τινὰ τῆς λειτουργίας τῶν γεννητικῶν ὀργάνων της, ὀφείλει νὰ σπεύσῃ νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ τὸν γυναικολόγον ἰατρόν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὰ πρῶτα ἰατρικὰ βήματά του μανθάνει εἰς πᾶσαν περίπτωσιν νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του τὴν πιθανότητα τοῦ καρκίνου. Βεβαίως τὰ συμπτώματα τοῦ καρκίνου δὲν εἶνε πάντοτε χαρακτηριστικὰ καὶ πολλάκις ὀφείλονται εἰς ἄλλας ἀκινδυνωδεστέρας παθήσεις. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπιμένομεν εἰς τὴν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀνωμαλίας τῆς λειτουργίας τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ταχεῖαν ἰατρικὴν ἐξέτασιν, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ξεχωρίσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνωρίτερον τὸν καρκῖνον ἀπὸ τὰς καλοήθεις παθήσεις. Διότι εἰς αὐτὴν κυρίως ὀφείλονται αἱ θεραπευτικαὶ ἡμῶν ἐπιτυχίαι. Ὅσον ταχυτέρα ἡ διάγνωσις τοῦ καρκίνου τόσον καλλίτερα τὰ θεραπευτικὰ ἀποτελέσματα.

Δύο ἀναμφισβήτητα ὅπλα ἔχομεν διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ καρκίνου. Ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐγχείρησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀκτινοθεραπείαν διὰ τῶν ἀκτίνων Roentgen καὶ τοῦ ραδίου. Ἐπειδὴ τὰ γεννητικὰ ὄργανα τῆς γυναικὸς ἐπιδέχονται εὐκόλως τὴν ἐγχειρητικὴν ἐξαίρεσιν χωρὶς ἐκ ταύτης νὰ ἐπέλθῃ σοβαρὰ βλάβη τοῦ ὀργανισμοῦ, δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ ἀρχομένου καρκίνου εὐκόλως νὰ ἐξαιρέσωμεν ὄχι μόνον τοῦτον, ἀλλ' ἐξαιροῦντες μέγα μέρος τῆς περιφερείας του ν' ἀποκόψωμεν πᾶσαν τυχὸν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου ὀργανισμοῦ. Διότι ἀκριβῶς εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ κακοήθεια τοῦ καρκίνου ὅτι ταχέως ἀναπτύσσεται τόσον εἰς τὴν ἄμεσόν περιφέρειάν του, ὅσον καὶ διὰ τῆς λεμφικῆς ὁδοῦ καὶ εἰς ὄργανα ἀπομακρυσμένα τῆς πρώτης ἑστίας. Τὰ γεννητικὰ ὄργανα παρέχουν, ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο τὴν ἀνεκτίμητον εὐκολίαν ὅτι ἡ θέσις αὐτῶν ἐπιτρέπει εὐκόλως τὴν ἐγχείρησιν. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ριζικότητος ταύτης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πλὴν τῆς εὐρείας ἐγχειρητικῆς ἐξαιρέσεως χρησιμοποιοῦμεν τὴν μετεγχειρικὴν προφυλακτικὴν λεγομένην θεραπείαν διὰ τῶν ἀκτίνων Roentgen, αἵτινες καταστρέφουσι τυχὸν ὑπολειφθέντα καὶ ἀόρατα καρκινωματώδη στοιχεῖα. Διὰ τῆς

θεραπείας ταύτης ἐπιτυγχάνεται τὸ καταπληκτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἰάσεως μέχρι 700 περίπου γυναικῶν μεταξὺ 1000 πασχουσῶν ἐκ καρκίνου τοῦ τραχήλου τῆς μήτρας ! Ἡ ριζικὴ δὲ ἴασις ὑπολογίζεται μετὰ παρέλευσιν μιᾶς πενταετίας ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξηρέθη ὁ καρκῖνος. Διότι τότε μόνον δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐγγύησις ὅτι δὲν θὰ παρουσιασθῇ ἐκ νέου εἰς τὴν αὐτὴν ἢ εἰς ἄλλην θέσιν. Ὅταν συλλογισθῇ κανεὶς ὅτι πρὸ 20 ἐτῶν ἀκόμη ἐπὶ 100 καρκίνων τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἀπέθνησκον ἂν μὴ περισσότεραι τοὐλάχιστον α' 80. θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀτελῆ γνῶσιν τῆς αἰτιολογίας τοῦ καρκίνου, ἡ γυναικολογία ἐσημείωσεν ἀξιοθαύμαστον πρόοδον εἰς τὴν καρκινοθεραπείαν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ δώσῃ θάρρος, ἐλπίδα καὶ παρηγορίαν εἰς τὰς πασχούσας. Ἂν ὅμως ἐπιτυγχάνωνται τόσον ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, ταῦτα παρατηροῦνται μόνον ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τοῦ ἀρχομένου καρκίνου. Ὁ προχωρημένος καρκῖνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν, νὰ γίνῃ ριζικὴ ἐγχείρησις, ἔχει ἀσυγκρίτως μεγαλειτέραν θνησιμότητα, μ' ὅλον ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐφαρμοζομένης τῆς διὰ ραδίου καὶ ἀκτίνων Roentgen ἀκτινοθεραπείας δὲν ἐκλείπουν αἱ ἐλπίδες. Ὑπάρχουσι 10—15 ο)ο ριζικαὶ ἰάσεις ἐνῷ ἄλλοτε ὁ θάνατος ἦτο βέβαιος. Ἔχοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω πεῖραν καὶ ὑπολογίζοντες εἰς τὴν ὁλονὲν προοδεύουσαν ἰατρικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τοῦ καρκίνου δυνάμεθα ἀπεριφράστως νὰ διακηρύξωμεν ὅτι, ἐὰν αἱ ἐκ καρκίνου πάσχουσαι γυναῖκες προσήρχοντο κατὰ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς παθήσεως, εἰς τὸν ἰατρὸν καὶ ἐγένετο ἡ κατάλληλος θεραπεία, σήμερον μὲν δὲν θὰ ἀπέθνησκον πλέον τῶν 30 ο)ο ἐκ καρκίνου τῆς μήτρας, βαθμηδὸν δὲ θὰ κατωρθοῦτο καὶ αὐτὴ ἡ θνησιμότης νὰ ἐλαττωθῇ.

ΑΙ ΑΦΟΡΜΑΙ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ «ΔΙΟΝΥΣΟΣ» κ. ΧΡΗΣΤΟΥ Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

Ἡ φθίσις ἐμάστιζε τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀφοῦ καὶ σὲ μούμιες τῆς Αἰγύπτου προερχομένας ἐκ τῆς 5ης δυναστείας (2.700 π.Χ.) εὑρέθησαν φθισικαὶ ἀλλοιώσεις τῶν ὀστῶν, αἱ περὶ φθίσεως τῶν πνευμόνων ὅμως ἐπιστημονικαί μας γνώσεις ἀρχίζουν ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ὅστις περιέγραψε λεπτομερῶς τὴν νόσον καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν «φθίσις» ἐκ τοῦ φθίνω ἤτοι μαραίνομαι τοῦ μᾶλλον ἐντυπωσιακοῦ συμπτώματος τῆς νόσου. (Ἡ ὀνομασία φυματίωσις εἶνε μετάφρασις τοῦ ξενικοῦ ὅρου tuberkulese δοθέντος εἰς τὴν νόσον τὸ 1832 ὑπὸ τοῦ Schonlein).

Ἡ φθίσις προσβάλλει ὅλους τοὺς ἱστοὺς καὶ τὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος (ὅπως ἄλλως τε προσβάλλει καὶ πολλὰ ζῶα) συχνότερον ὅμως ὅλων τοὺς πνεύμονας (κατ' ἀναλογίαν 91 ο)ο εἰς τοὺς ἐνήλικας) δι' ὃ καὶ μὲ τὴν ἁπλῆν ὀνομασίαν «φθίσις» ἐννοοῦμεν τὴν πνευμονικὴν τοιαύτην.

Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Καίτοι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦτο γνωστὴ ἡ μεταδοτικότης τῆς νόσου, ἐν τούτοις παραλλήλως πρὸς ταύτην ἦτο παραδεκτὴ καὶ ἡ κληρονομικότης αὐτῆς. Παρὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Robert Koch ἀνακάλυψιν τὸ 1882 τοῦ μικροβίου τοῦ προκαλοῦντος τὴν φθίσιν, τοῦ ἀποκληθέντος πρὸς τιμὴν τοῦ ἀνακαλύψαντος βάκιλλος τοῦ Koch καὶ ἀνευρισκομένου εἰς κάθε φθισικὴν βλάβην ὡς καὶ εἰς τὰ ἐκ τῶν βεβλαμένων ὀργάνων προερχόμενα ἐκκρίματα (πτύελα, πῦον, κόπρανα κτλ.), ἡ θεωρία τῆς κληρονομικότητος δὲν ἐξέλιπε τελείως καὶ σήμερον ἀκόμη ὄχι μόνον ὁ πολὺς κόσμος ἀλλὰ καί τινες ἰατροὶ ἐξακολουθοῦν νὰ πιστεύουν εἰς αὐτήν.

Ἡ ἀλήθεια ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εἶνε ἡ ἑξῆς : Ἡ κληρονομικότης οὐδένα πράγματι ρόλον παίζει εἰς τὴν νόσον φθίσιν, διότι οὐδεμία μέχρι τοῦδε περίπτωσις κληρονομηθείσης νόσου ἐκ πατρὸς φθισικοῦ ἔχει παρατηρηθῆ σπανιώταται δὲ καὶ ἀμφισβητούμεναι εἶνε αἱ περιπτώσεις κληρονομικῆς φθισικῆς μολύνσεως προελθούσης ἐκ τοῦ πλακοῦντος φθισικῆς μητρός. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὡρισμέναι οἰκογένειαι ἐξολοθρεύονται ἀπὸ τὴν φθίσιν δὲν εἶνε ἀρκετὸν διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν κληρονομικότητα τῆς νόσου, διότι εἶνε ἐπίσης γεγονὸς ὅτι ἂν ἀπομακρυνθοῦν ἐγκαίρως, εἰ δυνατὸν μόλις γεννηθοῦν, τὰ τέκνα φθισικῶν γονέων ἐκ τοῦ μολυσμένου περιβάλλοντος, οὐδόλως προσβάλλονται ὑπὸ τῆς νόσου. Ἐξ ἄλλου αἱ κλινικαὶ, παθολογοανατομικαὶ ὡς καὶ βιολογικαὶ ἐξετάσεις ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ τοιαῦτα παιδία γεννῶνται τελείως ὑγιᾶ, ἂν δὲ συχνάκις ἀποθνήσκουν κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν ἐκ φθίσεως, τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὴν δῆθεν κληρονομικότητα ἀλλ' εἰς τὴν μόλυνσιν ἣν ὑπέστησαν παραμείναντα μετὰ τὴν γέννησίν των ἐν τῷ μολυσμένῳ οἰκογενειακῷ περιβάλλοντι.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προδιάθεσιν ὡρισμένων ἀτόμων διὰ τὴν φθίσιν παραδεχόμεθα μόνον ὅτι τὰ ἐκ γονέων πασχόντων ἐκ χρονίων νόσων (φθίσεως, συφίλιδος, ἀλκοολισμοῦ κλπ.) προερχόμενα τέκνα εἶνε ἐκ γενετῆς ἀσθενικά

καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀμυνθοῦν ἐπὶ εἰσβολῆς μικροβίων ἐν τῷ ὀργανισμῷ των ὡς τὰ ἐξ ὑγιῶν γονέων προερχόμενα.

Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν εἰς τὰς πολιτισμένας λεγομένας χώρας, ὅπου ἡ φθίσις ἐνδημεῖ, προσλαμβάνει τὰ μικρόβια τῆς φθίσεως κατά τινα περίοδον τῆς ζωῆς του. Ἡ πρώτη ἡ ἀρχικὴ μόλυνσις ἀπὸ τοὺς φθισικοὺς βακίλλους γίνεται συνήθως κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Διὰ τῆς λεγομένης ἀντιδράσεως διὰ φυματίνης, ἤτοι ἐμβολιασμοῦ τῶν παιδίων δι' εἰδικῶς παρασκευασθέντος ἐκχυλίσματος βακίλλων φθίσεως, ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι εἰς τὰς πολιτισμένας χώρας μέχρι τοῦ 5ου ἔτους τῆς ἡλικίας τὰ 56,8 ο)ο τῶν ἀνθρώπων ἔχουν ὑποστῆ τὴν φθισικὴν μόλυνσιν, μέχρι τοῦ 12ου ἔτους τὰ 82,7 ο)ο καὶ ἄνω τοῦ 15ου ἔτους τὰ 97 ο)ο τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ πρώτη μόλυνσις γίνεται συνήθως μὲ μικρὸν ἀριθμὸν ἐξησθενημένων μικροβίων, τὰ ὁποῖα μολύνουν μὲν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ προκαλέσουν βαρέα νοσηρὰ συμπτώματα, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ λίαν ἐξηντλημένων ἢ ἀσθενικῶν ὀργανισμῶν ἢ περὶ νεαρωτάτων τὴν ἡλικίαν βρεφῶν. Οἱ βάκιλλοι κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἴσοδον των εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἐντοπίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (90 ο)ο) εἰς ἕνα τῶν πνευμόνων (σπανιώτερον εἰς τὸ ἕντερον καὶ ἔτι σπανιώτερον εἰς ἄλλα ὄργανα) καὶ ἐκεῖθεν προχωροῦντες διὰ τῶν λεμφικῶν ἀγγείων μολύνουν ἕνα ἢ περισσοτέρους ἀδένας λεμφικοὺς ποὺ εὑρίσκονται εἰς τὰς πύλας τῶν πνευμόνων, ὁ ὀργανισμὸς ἀμυνόμενος ἀναπτύσσει ἰνώδη συνεκτικὸν ἱστὸν ὅστις περιβάλλει καὶ περικλείει τὴν μικρὰν ἑστίαν τοῦ πνεύμονος καὶ τῶν ἀδένων, συγχρόνως δὲ παράγει ἀμυντηρίους οὐσίας (ἀντιτοξίνας, ἀντισώματα) δι' ὧν ἐξουδετεροῖ τὰς τοξίνας (δηλητήρια) τῶν μικροβίων, οὕτω, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπέρχεται ἴασις τῆς νόσου πρὶν ἡ αὕτη ἐκδηλωθῆ. Σπανιώτερον ὅταν οἱ εἰσελθόντες βάκιλλοι εἰς τὸν ὀργανισμὸν εἶνε πολυάριθμοι ἢ λίαν μολυσματικοὶ ἢ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ὑποστάντος τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βακίλλων παιδίου εἶνε λίαν ἐξησθενημένος (αἱ τελευταῖαι δ' αὗται περιπτώσεις συμβαίνουν συνήθως εἰς παιδία φθισικῶν γονέων ἢ ζῶντα εἰς μολυσμένον ἐκ φθίσεως περιβάλλον) ὁ ὀργανισμὸς παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας ποὺ καταβάλλει δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ περιορίσῃ τοὺς βακίλλους εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὸ πρῶτον ἐνετοπίσθησαν· οὔτε καὶ νὰ παραγάγῃ ἀρκετὰς ἀντιτοξίνας πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν τοξινῶν αὐτῶν, καὶ οὗτοι πολλαπλασιαζόμενοι προχωροῦν μολύνοντες πρῶτα τοὺς λεμφικοὺς ἀδένας τοὺς ὁποίους συναντοῦν εἰς τὸν δρόμον τους καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν πορείαν των καὶ μετέπειτα εἰσερχόμενοι εἰς τὴν κυκλοφορίαν μολύνουν τὸν ὅλον ὀργανισμὸν (γενίκευσις τῆς φθίσεως, ὀξεῖα κεγχροειδὴς αἱματογενὴς φθίσις, κατὰ κανόνα θανατηφόρος). Ἡ ἐντοπίζονται, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὀργανισμὸς ἀπέκτησεν ἀμυντηρίους δυνάμεις, εἰς ἕτερόν τι ὄργανον τοῦ σώματος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπομεμακρυσμένον τῆς ἀρχικῆς ἐντοπίσεως προκαλοῦντες τὴν φθίσιν τῶν διαφόρων ὀργάνων (ὀστῶν, ἀρθρώσεων, μηνίγγων κτλ.) ἧς ἡ σοβαρότης ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ὀργάνου εἰς ὃ ἐνετοπίσθησαν οἱ βάκιλλοι.

Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης μολύνσεως, ἡ ὁποία, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις εἶνε θανατηφόρος ὁ ὀργανισμὸς βγαίνει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κερδισμένος διότι τὰ μικρόβια καὶ αἱ τοξίναι των μεθ' ὧν ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἀποκτήσῃ εἰδικὰς ἀμυντηρίους δυνάμεις (ἀντισώματα, ἀντιτοξίνας) αἱ ὁποῖαι παραμένουν εἰς τὸ σῶμα του ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἴσως καὶ ἐφ' ὅσον ζωῆς καὶ μὲ τὰς ὁποίας ἀμύνεται εἰς κάθε νέαν εἰσβολὴν μικροβίων. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὑπάρχουν διαφωνίαι μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν, πολλοὶ δηλαδὴ παραδέχονται ὅτι οἱ ἀρχικῶς εἰσελθόντες βάκιλλοι εἰς τὸν ὀργανισμὸν δὲν καταστρέ-

φονται ὑπὸ τῆς ἀμύνης τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς περικλείονται ἐντὸς ἰνώδους κάψης, παραμένοντες οὕτω ἐν ἀποκλεισμῷ ἀλλ' ἕτοιμοι νὰ εἰσβάλουν ἐκ νέου εἰς τὸν ὀργανισμὸν εὐθὺς ὡς χαλαρωθῇ διά μίαν οἱανδήποτε αἰτίαν ἡ ἄμυνα τούτου.

Ἡ ὕπαρξις τῶν βακίλλων εἷς τι μέρος τοῦ σώματος συντελεῖ εἰς τὴν συνεχῆ ἀνάπτυξιν ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ἀμυντηρίων οὐσιῶν ὧν ἡ ὕπαρξις ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ἀντιδράσεως διὰ φυματίνης. Ἐὰν καταστρέφοντο οἱ βάκιλλοι θὰ ἔπαυον παραγόμεναι καὶ αἱ ἀμυντήριοι οὐσίαι καὶ ἡ ἀντίδρασις διὰ φυματίνης θὰ ἐγίνετο ἀρνητική, πρᾶγμα ὅπερ δὲν συμβαίνει ἀφοῦ γνωρίζομεν ὅτι σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἔχουν θετικὴν τὴν ἀντίδρασιν διὰ φυματίνης.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐρευνητὰς αὐτούς, οἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῶν βιολογικῶν εἰδικοτήτων τῶν βακίλλων τοῦ Koch, ὑπάρχουν ἄλλοι στηριζόμενοι ἐπὶ παθολογοανατομικῶν ἐρευνῶν οἵτινες παραδέχονται ὅτι οἱ προκαλέσαντες τὴν πρώτην μόλυνσιν βάκιλλοι καταστρέφονται τελείως, αἱ πρὸς ἀπόκρουσιν ὅμως τούτων ἀναπτυχθεῖσαι ἀμυντήριοι οὐσίαι παραμένουν καὶ προφυλάσσουν τὸν ὀργανισμὸν ἀπὸ νέας εἰσβολῆς. Ἀναμολύνσεις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου διὰ μικροῦ ἀριθμοῦ βακίλλων συντελοῦν εἰς τὴν συνεχῆ παραγωγὴν νέων ἀντιτοξινῶν καὶ διατήρησιν οὕτω τῆς ἀμύνης τοῦ ὀργανισμοῦ, Ὁποιανδήποτε ὅμως θεωρίαν καὶ ἂν παραδεχθῶμεν βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ ὑποστὰς τὴν πρώτην μόλυνσιν ὀργανισμὸς καὶ κατανικήσας ταύτην κέκτηται πλέον ἀμυντηρίους οὐσίας, εἶνε τοὐτέστι προπαρασκευασμένος, ἔχει μίαν σχετικὴν ἀνοσίαν, ὡς λέγομεν, ἔναντι νέων εἰσβολῶν τῶν βακίλλων τῆς φθίσεως.

Πᾶν αἴτιον συντελοῦν εἰς ἐλάττωσιν τῆς ἀντοχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐλαττοῖ καὶ τὴν σχετικὴν ἀνοσίαν αὐτοῦ ἔναντι τῶν βακίλλων τῆς φθίσεως καὶ ὁ ὀργανισμὸς εἶνε δυνατὸν νὰ νοσήσῃ ἐκ νέου. Νοσεῖ δὲ εἴτε διότι οἱ εἰς ὡρισμένην περιοχὴν τοῦ σώματος ἀποκεκλεισμένοι βάκιλλοι εὑρίσκουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διασπάσουν τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ νὰ εἰσβάλουν ἐκ νέου εἰς τὸν ὀργανισμὸν (θεωρία ἐνδογενοῦς ἀναμολύνσεως) εἴτε διότι εἰσέρχονται καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὸν νέοι βάκιλλοι ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου (θεωρία ἐξωγενοῦς ἐπιμολύνσεως). Οἱ πλεῖστοι τῶν σημερινῶν κλινικῶν φυματιολόγων παραδέχονται τὴν πρώτην θεωρίαν τῆς γενέσεως τῆς φθίσεως τῶν ἐνηλίκων διότι, ἐνῷ κατὰ τὴν πρωτοπαθῆ φθίσιν (τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας ἢ ἐν γένει τῶν μηδέποτε ὑποστάντων τὴν μόλυνσιν ὀργανισμῶν) ἀνευρίσκομεν εὐκόλως τὴν πηγὴν τῆς μολύνσεως εἰς τὸ περιβάλλον τῶν ἀρρώστων, κατὰ τὴν φθίσιν τῶν ἐνηλίκων οὐδέποτε σχεδὸν εὑρίσκεται ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ νέα μόλυνσις ἑπομένως πιθανώτατα αὕτη εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ τὴν θεωρίαν τῆς ἐνδογενοῦς ἀναμολύνσεως παραδεχόμενοι κλινικοὶ φρονοῦν ὅτι δὲν εἶνε δυνατὴ ἡ μετάδοσις τῆς φθίσεως εἰς τοὺς ἐνήλικας ἐξ ἄλλου πάσχοντος καὶ παραθέτουν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας των πολυάριθμα παραδείγματα ὡς τὸ σπάνιον τῆς μεταδόσεως τῆς νόσου εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν νοσοκομείων τῶν φθισικῶν ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πάσχοντος συζύγου εἰς τὸν ἕτερον. Ὁ ἔχων ἀκεραίας τὰς ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς πρὸς τοὺς βακίλλους παραχθείσας ἀμυντηρίους δυνάμεις ὀργανισμὸς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μολυνθῇ ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ πρὸς πάσχοντας, ἡ φθίσις τοῦ ἐνήλικος ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς σχετικῆς ἀνοσίας ἧς ἐπωφελοῦνται οἱ ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἐλλοχεύοντες βάκιλλοι. Διατηροῦντες ἑπομένως ἀκεραίας τὰς δυνάμεις μας οὐδόλως κινδυνεύομεν νὰ μολυνθῶμεν καὶ ἄρα δὲν πρέπει νὰ φοβούμεθα τὴν φθίσιν τοῦ γείτονος ἀλλὰ μᾶλλον τὴν ἰδικήν μας!

Ἀλλ' εἴτε τὴν θεωρίαν τῆς ἐνδογενοῦς ἀναμολύνσεως παραδεχθῶμεν,

εἴτε τῆς ἐξωγενοῦς ἐπιμολύνσεως, εἰς τὴν ἐκ νέου ἐμφάνισιν τῆς νόσου συντελεῖ ἡ ἐλάττωσις τῆς ἀντοχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ χαλάρωσις τῆς ἀμύνης αὐτοῦ κατὰ τῶν μικροβίων. Τὰ αἴτια τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀντοχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ εἶνε ποικίλα, τὰ συνηθέστερα ὅμως τούτων εἶνε τὰ ἀκόλουθα :

1) Δυσμενεῖς βιωτικαὶ συνθῆκαι (ἔλλειψις ἐπαρκοῦς τροφῆς, ἀνθυγιεινὴ κατοικία, ἐργασία εἰς ἀνθυγιεινὸν περιβάλλον κτλ.).

2) Παρεμπίπτουσαι ἐξαντλητικαὶ νόσοι (ἱλαρά, γρίππη, κοκκίτης, πνευμονία, ἐλονοσία, διαβήτης, ἐντερίτιδες, σύφιλις κτλ.).

3) Καταχρήσεις παντὸς εἴδους, ἰδία δὲ ὑπερβολικαὶ θυσίαι εἰς τὸν Βάκχον καὶ τὴν Ἀφροδίτην.

4) Ὑπερκόπωσις σωματικὴ ἢ πνευματική.

5) Ταχεῖα καὶ πρόωρος ἀνάπτυξις τοῦ ὀργανισμοῦ.

6) Ἠθικαὶ στενοχωρίαι (διάψευσις ἐλπίδων, ἐρωτικαὶ ἀπογοητεύσεις ἐπαγγελματικαὶ ἀποτυχίαι κτλ.). Εὐνόητον εἶνε ὅτι ὅσον πλέον εὐαίσθητον εἶνε τὸ ἄτομον τόσον τὰ τοιαῦτα ψυχικὰ τραύματα εἶνε ἐπικινδυνωδέστερα, διὰ τοῦτο βλέπομεν συνηθέστερον τοὺς εὐαισθήτους, τοὺς αἰσθηματικούς, τοὺς ἐξαιρετικὰ ψυχικὰ χαρίσματα ἔχοντας ἀνθρώπους προσβαλλομένους ἀπὸ τὴν φθίσιν καὶ θνήσκοντας πρόωρως.

7) Τραυματισμοὶ καὶ ἰδίως τοιοῦτοι τοῦ θώρακος καὶ τῶν πνευμόνων.

8) Εἰς τὰς γυναῖκας ἡ ἐγκυμοσύνη, ὁ τοκετὸς καὶ ἡ γαλουχία.

Ἐὰν νῦν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ ὅσα ἀνωτέρω εἴπομεν δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἑξῆς :

α΄) Ἡ φθίσις εἶνε νόσος μεταδοτική, ὀφειλομένη εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Koch ἀνακαλυφθέντα βάκιλλον καὶ οὐχὶ κληρονομική.

β΄) Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν εἰς τὰς πολιτισμένας λεγομένας χώρας προσλαμβάνει τὸν βάκιλλον τῆς φθίσεως κατὰ τὴν νεαρὰν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡλικίαν, ἀλλ' ἡ εἴσοδος τῶν βακίλλων εἰς τὸν ὀργανισμὸν δὲν συνεπάγεται πάντοτε τὴν πρόκλησιν νόσου, τοὐναντίον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ εἰσελθόντες βάκιλλοι χρησιμεύουν ὡς ἐρέθισμα εἰς τὸν ὀργανισμὸν διὰ τὸν σχηματισμὸν ἀμυντηρίων οὐσιῶν δι' ὧν θὰ ἀμύνεται εἰς τὸ μέλλον ἐν περιπτώσει νέων εἰσβολῶν βακίλλων.

γ΄) Ἡ ἐμφάνισις τῆς νόσου εἰς τοὺς ἐνήλικας τοὺς ἔχοντας ἤδη ὑποστῇ τὴν πρώτην μόλυνσιν ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἀμυντηρίων δυνάμεων τοῦ ὀργανισμοῦ ἧς ἐπωφελοῦνται οἱ ἐν ἀποκλεισμῷ εἴς τι μέρος τοῦ σώματος εὑρισκόμενοι βάκιλλοι ἢ ἕτεροι τοιοῦτοι τοῦ ἔξω κόσμου πρὸς οὓς τυχαίως ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν ὁ ὀργανισμός.

δ΄) Οἱ βάκιλλοι μόνοι ἄνευ ταὐτοχρόνου ἐξαντλήσεως τοῦ ὀργανισμοῦ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προκαλέσουν νόσον, εἰς τοὺς ἔχοντας ὑποστῇ ἤδη τὴν πρώτην μόλυνσιν ὀργανισμούς, τοὐναντίον ἡ κατὰ μικρὰς ποσότητας εἴσοδος βακίλλων εἰς τὸν ὀργανισμὸν συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀμύνης αὐτοῦ, ἄρα ἡ ὑπέρμετρος μικροβιοφοβία εἶνε παράλογος.

ε΄) Ἡ διατήρησις ἀκμαίων τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τοῦ μεμετρημένου καὶ κατὰ φύσιν βίου καὶ τῆς καλῆς διατροφῆς εἶνε τὸ ἀσφαλέστερον μέσον προλήψεως τῆς ἐκβηλώσεως τῆς νόσου.

Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Η ΝΕΦΡΟΛΙΘΙΑΣΙΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΟΥ — ΟΥΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ κ. Ζ. ΚΑΪΡΗ

Ἡ λιθίασις τῶν νεφρῶν ἀνήκει εἰς τὰς παθήσεις, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται συχνάκις ἐν Ἑλλάδι. Ἀκούομεν συχνότατα παρ' ἡμῖν περὶ πασχόντων ἐκ «νεφρολιθιάσεως» ἢ «ψαμμιάσεως», οὐδεμία δὲ κοινωνικὴ τάξις ἢ γεωγραφικὴ περιοχὴ τῆς πατρίδος ἡμῶν διαφυλάσσεται ἀπὸ τὴν νόσον ταύτην. Φρονοῦμεν ἑπομένως ὅτι μερικαὶ γενικαὶ γνώσεις ἐπὶ τῆς παθήσεως ταύτης ἔχουσι τὴν θέσιν των ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς σειρᾶς τῶν ἐκλαϊκευτικῶν τούτων ἄρθρων.

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἑπομένων εἶνε ἀνάγκη ὅπως προταχθῶσιν ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς ἀνατομικῆς κατασκευῆς τῶν νεφρῶν. Ἕκαστος ἐκ τῶν δύο νεφρῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ παρεγχύματος, δηλαδὴ τῆς συμπαγοῦς νεφρικῆς οὐσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς πυέλου, τοὐτέστι κοιλότητος, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ νεφροῦ, ἐν μέρει ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἐντὸς τῆς πυέλου ἀθροίζονται τὰ οὖρα, τὰ ὁποῖα κατόπιν διοχετεύονται διὰ λεπτοῦ καὶ μακροῦ σωλῆνος, τοῦ οὐρητῆρος, πρὸς τὴν κύστιν. Ἡ πύελος τοῦ νεφροῦ ἔχει παραφυάδας τινάς, αἱ ὁποῖαι εἰσχωροῦσι βαθέως ἐντὸς τοῦ νεφρικοῦ παρεγχύματος πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, καλοῦνται δὲ αὗται κάλυκες.

Ζ. ΚΑΪΡΗΣ

Διὰ διαφόρους λόγους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε ἀκόμη ἐξ ὁλοκλήρου γνωστοί, σχηματίζονται ἐνίοτε ἐντὸς τῶν καλύκων ἢ τῆς κυρίως πυέλου λίθοι. Ὁ σχηματισμὸς των συμβαίνει διὰ κατακρημνίσεως τῶν ἐντὸς τῶν οὔρων ὑπαρχόντων ἁλάτων, τὰ ὁποῖα ἐν ὁμαλῇ καταστάσει εὑρίσκονται διαλελυμένα ἐντὸς τούτων. Ἐπειδὴ τὰ οὖρα περιέχουσι διαφόρων εἰδῶν ἅλατα, ἡ χημικὴ σύστασις τῶν λίθων δὲν εἶνε πάντοτε ἡ αὐτή. Ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῶν ἁλάτων, τὰ ὁποῖα κυριαρχοῦσιν ἐντὸς αὐτῶν, διακρίνομεν ὡς συνηθεστέρους λίθους τοὺς ἔχοντας οὐρικὴν, φωσφορικὴν ἢ ὀξαλικὴν σύστασιν. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἡ γνῶσις τῆς λεπτομερείας ταύτης εἶνε πολὺ χρήσιμος διὰ τὴν θεραπείαν.

Τὸ μέγεθος τῶν λίθων ποικίλλει. Ἄλλοτε παρατηρεῖται μόνον ἄμμος ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τῆς παθήσεως ὡς ψαμμιάσεως. Ἄλλοτε, κατὰ τὸ πλεῖστον, εὑρίσκονται λίθοι διαφόρου μεγέθους, κυμαινομένου ἀπὸ κόκκου ὀρύζης μέχρις ὠοῦ ὄρνιθος ἢ καὶ ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Ἡ συνηθεστέρα ἐκδήλωσις τῆς νεφρολιθιάσεως εἶνε ὁ πόνος. Πλειστάκις ἐπέρχεται οὗτος ὡς κωλικός, δηλ. ὡς ἐντονώτατον ἄλγος κατὰ τὴν μίαν νεφρικὴν χώραν, τὸ ὁποῖον συνοδεύεται ὑπὸ ἐμέτων, ἀναγκάζει τὸν ἄρρωστον νὰ κατακλιθῇ, δὲν καταπαύει δὲ παρὰ μόνον μετὰ ἔνεσιν ναρκωτικοῦ φαρμάκου. Ἄλλοτε προξενεῖ ἐλαφροὺς ὑποφερτοὺς πόνους ἢ καὶ μόνον αἴσθημα βάρους κατὰ τὴν ὀσφύν. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ περιπτώσεις λιθιάσεως

κατὰ τὰς ὁποίας οὐδένα πόνον ἢ ἄλλο τι τοπικὸν, δυσάρεστον αἴσθημα ἀναφέρει ὁ ἄρρωστος.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἄλλων συμπτωμάτων τῆς νεφρολιθιάσεως ἀναφέρομεν ὡς συνηθέστερον τὴν παρουσίαν αἵματος ἐντὸς τῶν οὔρων. Ἡ αἱματουρία αὕτη ἀκολουθεῖ συνήθως τὸν κωλικὸν, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐμφανισθῇ καὶ χωρὶς νὰ προηγηθῶσι πόνοι. Ἄλλη συνέπεια τῆς νεφρολιθιάσεως εἶνε ἡ μόλυνσις, δηλ. ἡ παρουσία πύου ἐντὸς τῶν οὔρων. Κυρίως εἰς προκεχωρημένας καταστάσεις παρατηροῦμεν συχνάκις διαρκῆ πυουρίαν, καλοῦμεν δὲ τότε τὴν πάθησιν μολυνθεῖσαν νεφρολιθίασιν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀσηπτον τοιαύτην.

Ἐὰν λάβῃ τις λοιπὸν ὑπ' ὄψει τὸν διάφορον ἑκάστοτε ἐντοπισμὸν τῶν λίθων, τὴν διαφορὰν τοῦ μεγέθους τούτων, τὴν ἐνδεχομένην συνύπαρξιν μολύνσεως κλπ., τότε ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀπαντῶνται ἄπειροι μορφαὶ τῆς νεφρολιθιάσεως. Ἑκάστη ἐκ τούτων ἔχει ἰδίαν ἐξέλιξιν, οὐδεμίαν ὅθεν τυπικότητα παρουσιάζει ἡ πάθησις.

Πᾶς λίθος μεγεθύνεται διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου. Ἡ ταχύτης τῆς μεγεθύνσεώς του εἶνε ἑκάστοτε διάφορος. Ἄλλοτε θλέπει τις νὰ παρέρχωνται ἔτη ὁλόκληρα διὰ νὰ λάβῃ τὸ μέγεθος ἀπὸ λεπτοκαρίου ἕως ἀμυγδάλου. Ἄλλοτε διπλασιάζεται ἢ τριπλασιάζεται ἐντὸς μηνῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κυρίως παρατηροῦμεν ὅταν συνυπάρχῃ καὶ μόλυνσις τοῦ νεφροῦ.

Οὐδεὶς λίθος ἅπαξ σχηματισθεὶς δύναται νὰ σμικρυνθῇ ἢ νὰ διαλυθῇ. Τοῦτο ἀκούομεν συχνότατα ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν μιᾶς οἱασδήποτε θεραπείας διὰ φαρμάκων ἢ ἰαματικῶν λουτρῶν, ἀτυχῶς ὅμως ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν κατορθοῦται. Ἀληθέστερον εἶνε ὅτι διὰ τῶν διαφόρων τούτων μέσων μικροὶ λίθοι ἐξάγονται αὐτομάτως ἀκέραιοι διὰ τῶν οὔρων, ἐφ' ὅσον τὸ μέγεθός των ἐπιτρέπει τοῦτο. Πράγματι, πᾶς λίθος τοῦ νεφροῦ ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῶν φυσικῶν ὁδῶν ἀφ' ἑαυτοῦ μετὰ τῶν οὔρων. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶνε πάντοτε κατορθωτόν. Τὰς προσπαθείας πρὸς ἔξοδον ἀκολουθεῖ συχνότατα ἰσχυρὸς πόνος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἐμφάνισις ἐπανειλημμένων κωλικῶν δὲν εἶνε δυσάρεστον σύμπτωμα διότι δηλοῖ ὅτι ὑπάρχει μία τάσις πρὸς ἔξοδον τοῦ λίθου. Ἡ ἔξοδος ὅμως αὕτη κατορθοῦται μόνον ἐπὶ μικρῶν λίθων, μεγέθους μέχρι φασιόλου ἢ τὸ πολὺ πυρῆνος χουρμᾶ. Οἱ μεγαλύτεροι λίθοι παραμένουσιν ἐντὸς τῆς πυέλου ἢ τῶν καλύκων καὶ ἐξακολουθοῦσι μεγεθυνόμενοι.

Ἂς ἴδωμεν τώρα ποία εἶνε ἡ ἐξέλιξις ἑνὸς αὐτομάτως ἐκ τῆς πυέλου ἐξελθόντος μικροῦ λίθου. Οὗτος εἰσέρχεται εἰς τὸν οὐρητῆρα καὶ δύναται, ἐὰν εἶνε μικρὸς, νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῶν οὔρων πρὸς τὴν κύστιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐξαχθῇ αὐτομάτως διὰ τῆς οὐρήσεως. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε ἀμέσως. Ἐνίοτε παραμένει ὁ λίθος ἐνσφηνωμένος ἐντὸς τοῦ οὐρητῆρος καὶ ἀπαιτεῖ πολὺν καιρὸν καὶ ἐπανειλημμένους κωλικοὺς διὰ νὰ κατέλθῃ πρὸς τὴν κύστιν. Ἄλλοτε τέλος παραμένει διαρκῶς ἐντὸς τοῦ οὐρητῆρος καὶ προκαλεῖ μονίμως μερικὴν ἢ καὶ ἀπόλυτον ἀπόφραξιν τούτου καὶ ἑπομένως παρεμπόδισιν τῆς διόδου τῶν οὔρων.

Τὸ κύριον διαγνωστικὸν μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου βεβαιοῦμεν τὴν ὕπαρξιν τῶν λίθων εἶνε ἡ ἀκτινογραφία. Ἔχομεν ὡς κανόνα σήμερον νὰ κάμνωμεν ἐπὶ παντὸς ἀρρώστου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑποπτευόμεθα τὴν ὕπαρξιν λίθου ἀκτινογραφίαν ὁλοκλήρου τοῦ οὐροποιητικοῦ συστήματος, δηλ. ἀμφοτέρων τῶν νεφρῶν καὶ τῶν οὐρητήρων μέχρι τῆς κύστεως. Τοῦτο εἶνε ἀπαραίτητον διότι πολλοὶ λίθοι δὲν δίδουσι σαφῆ ἐνοχλήματα, ἐνίοτε δὲ εὑρίσκονται εἰς ἄλλην μοῖραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ὑποπτευόμεθα. Διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐξέτασις

χρειάζεται ἐνίοτε καὶ ἡ ἀπὸ τῆς κύστεως διὰ τοῦ κυστεοσκοπίου ἔρευνα τῆς λειτουργικῆς ἱκανότητος τῶν νεφρῶν.

Ἡ θεραπεία τῆς νεφρολιθιάσεως, εἶνε ἑκάστοτε διάφορος, ἀνάλογος μὲ τὴν μορφὴν κάθε περιπτώσεως. Πρὸ παντὸς καθορισμοῦ θεραπείας εἶνε ἀπαραίτητον ὅπως διαγνωστικῶς λάβωμεν μίαν σαφῆ ἰδέαν τῆς περιπτώσεως, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, τὴν θέσιν τοῦ λίθου, τὴν ἀκριβῆ χημικὴν σύστασιν τῶν τυχὸν ἄλλοτε ἐξελθόντων λιθαρίων ἢ τῆς ἄμμου, τέλος δὲ τὴν νεφρικὴν λειτουργίαν. Μόνον κατόπιν τῆς γνώσεως πάντων τῶν στοιχείων τούτων δύναται νὰ ὁρισθῇ ἓν ἀποτελεσματικὸν πρόγραμμα θεραπείας. Ἀποτελεῖ σοβαρὸν λάθος νὰ ὁρισθῇ οἱαδήποτε θεραπευτικὴ ἀγωγὴ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει μεμονωμένων συμπτωμάτων.

Ἐπὶ τῶν πλείστων περιπτώσεων λίθων ὑφίσταται ἀνάγκη ὅπως ἐξαχθῶσιν οὗτοι ἐγχειρητικῶς. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἡ ἐγχείρησις ἐπείγει, ὅπως λ.χ. ὅταν ἐπὶ λίθου τοῦ οὐρητῆρος προκαλῆται ἀπόφραξις τῆς διόδου τῶν οὔρων. Ἄλλοτε ἡ συχνὴ ἐπανάληψις τῶν ἰσχυρῶν πόνων ἐπιβάλλει μόνη της τὴν ἐγχειρητικὴν ἐπέμβασιν.

Ἐπὶ μικρῶν λίθων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχομεν ἐλπίδας ὅτι δύνανται νὰ ἀποπέσωσιν αὐτομάτως δικαιολογεῖται ἡ ἀναμονή. Ἐπίσης δὲν προβαίνομεν εἰς τὴν ἐγχειρητικὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων ἐπὶ ἡλικιωμένων ἀτόμων ὅταν οἱ λίθοι δὲν κάμνουσιν ἰσχυρὰ ἐνοχλήματα ἢ ὅταν συνυπάρχῃ καὶ ἄλλη τις νόσος, ἡ ὁποία καθιστᾷ ἐπικίνδυνον τὴν ἐγχείρησιν.

Ἐν γένει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐγχείρησις τῆς νεφρολιθιάσεως δὲν παρουσιάζει βαρύτητα ἐφ' ὅσον ὁ ἄρρωστος προσέρχεται ἐγκαίρως πρὶν προστεθῇ καὶ μόλυνσις. Τότε δὲ συνήθως δὲν ἐκτελεῖται παρὰ μόνον ἡ ἀφαίρεσις τοῦ λίθου, ἡ δὲ ἀκεραιότης τοῦ νεφροῦ οὐδόλως θίγεται. Εἰς προχεχωρημένα ὅμως στάδια εὑρίσκομεν μεγάλας βλάβας εἰς τὸν νεφρὸν λόγῳ τῆς μακροχρονίου παραμονῆς τοῦ λίθου. Δὲν εἶνε σπάνιαι αἱ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὁλόκληρος ὁ νεφρὸς εἶνε μεταβεβλημένος εἰς σάκκον πλήρη πύου καὶ λίθων. Ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τούτων χρειάζεται ὅπως κατὰ τὴν ἐγχείρησιν ἀφαιρεθῇ ὁλόκληρος ὁ νεφρός, ἡ ἐπέμβασις δὲ αὕτη παρουσιάζει σχετικὴν τινα βαρύτητα.

Ἡ συντηρητικὴ θεραπεία τῆς νεφρολιθιάσεως, δηλ. ἡ χορήγησις φαρμάκων, ὁ καθορισμὸς τῆς διαίτης καὶ ἡ λουτροθεραπεία, εἴτε ἐφαρμόζεται παραλλήλως πρὸς τὴν ἐγχείρησιν, εἴτε προσδιορίζεται μόνη της ἐπὶ τῶν μὴ ὑποβαλλομένων εἰς ἐγχείρησιν περιπτώσεων. Διὰ νὰ ὁρισθῇ αὕτη πρέπει νὰ βεβαιωθῇ προηγουμένως κατὰ προσέγγισιν τὸ εἶδος τῆς λιθιάσεως, δηλ. ἡ χημικὴ σύστασις τῶν λίθων. Ἑκάστη μορφὴ ἀπαιτεῖ ἰδίαν θεραπευτικὴν ἀγωγήν, ἐνίοτε ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τῆς ἄλλης. Ἑκάστη δίαιτα δὲν εἶνε κατάλληλος διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις, ἐνίοτε δὲ εἶνε καὶ διά τινας ἐπιβλαβής. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ἰαματικὰ λουτρά. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πάσχοντες ἐκ φωσφορικῆς λιθιάσεως βλάπτονται ἐκ τῶν ἀλκαλικῶν ὑδάτων, ἐνίοτε δὲ ἔχει παρατηρηθῇ καὶ αὔξησις τοῦ μεγέθους τῶν λίθων τούτων διὰ τῆς παρατεταμένης θεραπείας ἐν τοιαύταις πηγαῖς.

Ἐν συμπεράσματι, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς νεφρολιθιάσεως ὅπως καὶ ἐπὶ πλείστων ἄλλων παθήσεων πρωτεύουσαν σημασίαν ἔχει ἡ ἔγκαιρος διάγνωσις καὶ ἡ ἔγκαιρος ἐφαρμογὴ τῆς δεούσης θεραπείας.

Γ. Καϊάφας

ΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΜΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ Τ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ κ. Β. ΓΚΙΖΗ

Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ ὑπάρχουσιν οἱ καλούμενοι οὐρητῆρες, ἤτοι δύο σπουδαιότατοι ἀγωγοὶ ἢ οὕτως εἰπεῖν οὐραγωγοί, οἵτινες ἐπικοινωνοῦντες ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῆς πυέλου τῶν νεφρῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς οὐροδόχου κύστεως διοχετεύουσι τὸ ἐν τοῖς νεφροῖς φυσιολογικῶς παρασκευαζόμενον οὖρον εἰς τὴν κοιλότητα τῆς οὐροδόχου κύστεως. Ὁ οὐρητὴρ φυσιολογικῶς παριστᾷ σωλῆνα ἢ ἀγωγὸν οὐχὶ ἀβρανῆ, δι' οὗ τὸ οὖρον ἐκ τῆς νεφρικῆς πυέλου κατέρχεται πρὸς τὴν οὐροδόχον κύστιν, μηχανικῶς οὕτως εἰπεῖν, ὑπεῖκον εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ βάρος, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀγωγὸν κεκτημένον κινήσεις περισταλτικάς. Διὰ δὲ τῶν ρυθμικῶν περισταλτικῶν κινήσεων ἢ συστολῶν τῶν μικρῶν ἰνῶν τοῦ οὐρητῆρος τὸ οὖρον προωθεῖται καὶ κατέρχεται ἀπὸ τῆς πυέλου πρὸς τὴν κοιλότητα τῆς κύστεως.

Φυσιολογικὴ παθολογία τοῦ οὐρητῆρος (οὐραγωγοῦ).—Φυσιολογικῶς τὸ οὖρον διὰ τῶν ρυθμικῶν συσταλτικῶν κινήσεων τῆς πυέλου τῶν νεφρῶν προωθεῖται πρὸς τὸν οὐρητῆρα, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν διὰ τῶν περισταλτικῶν κινήσεων τῶν μυϊκῶν ἰνῶν τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τοῦ οὐρητῆρος προωθεῖται πρὸς τὴν κυστικὴν κοιλότητα. Ἐπερχομένου ὅμως κωλύματος κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ οὐρητῆρος ἢ ἐμφανιζομένης στενώσεως τοῦ αὐλοῦ τῆς οὐρητηρικῆς κοιλότητος, ἡ περαιτέρω κάθοδος τοῦ οὔρου ἀποβαίνει δυσχερής. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει αἱ περισταλτικαὶ κινήσεις τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τοῦ οὐρητῆρος (οὐραγωγοῦ) ἐντείνονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται συχνότερον πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ κωλύματος, ὁπότε, ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα θὰ ἔχωμεν τὴν ὑπερτροφίαν τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τοῦ οὐρητῆρος καὶ βαθμιαίως τὴν οὐρητηρικὴν ἀσυστολίαν ἢ κάματον αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν τὴν διάτασιν τοῦ ἄνωθεν τῆς ἐστενωμένης μοίρας αὐλοῦ τοῦ οὐρητῆρος καὶ ἐντεῦθεν πάλιν τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας τῆς ἀνιούσης μολύνσεως κλπ. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος οὐρητῆρες (οὐραγωγοὶ) ὑπόκεινται εἰς διαφόρους παθήσεις καὶ τὸ σπουδαιότερον εἰς φλεγμονώδεις στενώσεις, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων δυνατὸν νὰ παρεμποδίζηται ἡ κάθοδος τῶν οὔρων καὶ ἡ περισυλλογὴ αὐτῶν ἐν τῇ κοιλότητι τῆς κύστεως. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ ἔχωμεν τὴν ἐμφάνισιν (ὡς ἐκ τῆς ἀνιούσης μολύνσεως), φλεγμονωδῶν παθήσεων τῶν νεφρῶν, ἤτοι τὴν πρόκλησιν πυελονεφρίτιδος, πυονεφρώσεως, αἱματουριῶν κλπ. Ποῖα δὲ εἶνε τὰ αἴτια τῶν τοιούτων στενώσεων τοῦ οὐρητῆρος;

Β. ΓΚΙΖΗΣ

Δὲν θὰ ἐκπλαγῆτε, βεβαίως, ἂν πληροφορηθῆτε, ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων αἰτίων τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐντόνων συσπάσεων ἢ φλεγμονωδῶν στενώσεων τοῦ οὐρητῆρος, τὸ κυριωδέστερον εἶνε ὁ μολυσμὸς ὀργάνων τινῶν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, κειμένων μακρὰν τῆς ἀνατομικῆς θέσεως τῶν οὐρητήρων. Καὶ τοιαῦτα εἶνε ὁ μολυσμὸς ἢ ἡ μόλυνσις ἐκ τερηδονισμένων ὀδόντων, ἡ μόλυνσις ἐκ φρεγμονωδῶν παθήσεων τῶν ἀμυγδαλῶν, ἡ μόλυνσις ἐκ φλεγμονωδῶν ἀλλοιώσεων τῆς μιᾶς ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν παρωτίδων (κοινῶς λεγο-

μένων μαγουλῖτες), ὁ μολυσμὸς ἐκ διαφόρων παθήσεων τῆς ρινὸς ἢ τῶν ρινικῶν κοιλοτήτων, ἡ μόλυνσις ἐκ φλεγμονωδῶν παθήσεων τῆς σκωληκοειδοῦς ἀποφύσεως καὶ τέλος ὁ μολυσμὸς ὁ πηγάζων ἐκ διαφόρων παθήσεων τῶν ἀδένων τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Τοιαῦται δὲ στενώσεις δυνατὸν νὰ ἐμφανίζωνται καὶ ἐπὶ μολύνσεων ὀργάνων κειμένων πλησίον τῶν οὐρητήρων, ὡς λ. χ. ἐκ παθήσεων τῶν νεφρῶν, τῆς πυέλου, τῆς κύστεως, κλπ.

Πῶς θὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς μολύνσεως ἑνὸς ἐκ τῶν προμνησθέντων ὀργάνων προσεβλήθη ὁ οὐρητὴρ ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ νεφροί; Ποῖα δηλονότι εἶνε τὰ συμπτώματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἡ μολυσματικὴ φλεγμονώδης στένωσις τῆς οὐρητῆρος;

Ἐν πρώτοις ἄρρωστοί τινες αἰσθάνονται αἴσθημα βάρους κατὰ τὴν νεφρικὴν χώραν, ἄλλοι αἰσθάνονται ἐντόνους πόνους κατὰ παροξυσμοὺς ἀρχομένους ἐκ τῶν νεφρικῶν χωρῶν καὶ βαίνοντας πρὸς τὴν κοιλίαν καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ κάτω πρὸς τὸ ὀρθόν. Τὸ σπουδαιότερον, ὅμως, τῶν συμπτωμάτων εἶνε ἡ ὀλιγουρία, ἡ ἐλάττωσις δηλαδὴ τῆς ποσότητος τῶν οὔρων, ἢ ἡ ἀνουρία, ἡ παντελὴς δηλονότι ἔλλειψις αὐτῶν, ἥτις συμπαρορμαρτεῖ συνήθως μετὰ κεφαλαλγίας ἐντόνου, ναυτίας ἢ καὶ ἐμέτων· ἐξ ἴσου οἱ πάσχοντες αἰσθάνονται πόνους κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ ἰσχιακοῦ νεύρου, κατὰ τὸ ἱερὸν ὀστοῦν καὶ τὰ κάτω ἄκρα. Αἱ δὲ πάσχουσαι αἰσθάνονται ἐντόνους πόνους κατὰ τὴν ἔμμηνον κάθαρσιν, ἐν τέλει δὲ αὗται καταλαμβάνονται ὑπὸ νευρασθενείας. Πρὸς ἀκριβῆ διάγνωσιν τῶν οὐρητηρικῶν στενώσεων ἀνάγκη νὰ προβαίνωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν οὔρων, ἥτις ἐπί τινων μὲν ἀτόμων δεικνύει σημεῖα πυελίτιδος, ἐπὶ ἄλλων τὴν ὕπαρξιν λευκωματουρίας καὶ ἐπὶ πλείστων ἄλλων τὴν ἐμφάνισιν διαυγοῦς σχεδὸν φυσιολογικοῦ οὔρου. Πρὸς μείζονα δὲ διευκρίνισιν, δέον, νὰ προβαίνωμεν εἰς τὴν κυστεοσκόπησιν καὶ τὸν καθετηριασμὸν τῶν οὐρητήρων διὰ λίαν λεπτῶν εἰδικῶν κηρίων.

Ὥστε, ὡς βλέπομεν, ἐπὶ μεμολυσμένων ὀδόντων, ἢ ἀμυγδαλῶν, ἢ ἐπὶ μολύνσεως τῆς ρινικῆς κοιλότητος, κλπ. ἐμφανιζομένης μολύνσεως τοῦ οὐρητῆρος, ἐπιδειγοῦται σοβαρῶς ἡ κατάστασις τῶν δυσμοίρων ἀνθρώπων, διακινδυνεύει αὐτὴ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν.

Φαντασθῆτε λοιπὸν ποίους κινδύνους δύναται νὰ διατρέχῃ ἡ ὕπαρξις ἀτυχῶν πλασμάτων, ὁπόταν μία τοιαύτη μόλυνσις εἴτε τῶν ὀδόντων, εἴτε τῶν ἀμυγδαλῶν, εἴτε τῆς ρινὸς καὶ τῶν ρινικῶν κοιλοτήτων κλπ. ἤθελε προκαλέσει καὶ μολυσμὸν τοῦ οὐρητῆρος καὶ δὴ τὴν στένωσιν αὐτοῦ!

Διὰ πάντας τοὺς προμνησθέντας λόγους ὀφείλομεν νὰ συμβουλεύωμεν τοὺς γονεῖς καὶ ἐν γένει τοὺς πελάτας, ὅπως, εὐθὺς ὡς ἤθελον παρατηρήσει εἴτε μεμολυσμένους ὀδόντας, ἢ φλεγμονώδεις παθήσεις τῶν ἀμυγδαλῶν, εἴτε τοιαύτας τῆς ρινὸς κλπ. σπεύδωσι νὰ ἐπιζητῶσι τὰ φῶτα τῶν εἰδικῶν ἰατρῶν καὶ ἀπαλλάσσωσι τὰ ἀτυχῆ πλάσματα ἀπὸ ἐνδεχομένην μόλυνσιν τοῦ οὐρητῆρος ἢ καὶ τῶν νεφρῶν, ἐξ οὗ ὁ κίνδυνος πλήρους καταστροφῆς.

Αἱ τοιαῦται στενώσεις τοῦ οὐρητῆρος (τοῦ οὐραγωγοῦ δηλαδὴ ἢ οὐροσωλῆνος) ἐμφανίζονται οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπούλως, εἴτε κατὰ τὸ στάδιον τοῦ μολυσμοῦ ἑνὸς τῶν προμνημονευθέντων ὀργάνων (τῶν ὀδόντων λ. χ. ἢ τῶν ἀμυγδαλῶν, ἢ τῶν παρωτίδων κλπ.) εἴτε περὶ τὴν τελικὴν τῆς μολύνσεως περίοδον. Ἀναμφισβητήτως δὲ οἱ οὐρητῆρες προσβάλλονται εὐκολώτερον ὑπὸ τῶν τοιούτων στενώσεων ἐκ νεφροπτώσεων (κινητῶν δηλ. νεφρῶν), ἐπὶ ἀτόμων προδιατεθειμένων εἰς νευρώσεις, ἐπὶ νευρασθενικῶν, ἐπὶ ὑστερικῶν, ἢ καὶ ἐπὶ ψυχοπαθῶν: πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐν αἷς περιπτώσεσι προϋπάρχει μολυσμὸς τῆς ἔσω ἐπιφανείας τοῦ οὐρητηρικοῦ τοιχώματος, συνεπείᾳ εἴτε ἀνιούσης μολύνσεως, προερχομένης δῆλα δὴ ἐκ χρονίας παθήσεως τῆς ἔσω ἐπιφανείας τῆς οὐροδόχου κύστεως (ὡς ἐκ τῆς ὑφισταμένης ἐπικοι-

νωνίας αὐτῆς μετὰ τοῦ κυστικοῦ στομίου τοῦ οὐρητῆρος), ἐκ παθήσεων τῆς οὐρήθρας, τοῦ προστάτου, κλπ. εἴτε ἐκ κατιούσης μολύνσεως συνεπείᾳ προϋπαρχουσῶν ἀλλοιώσεων τῶν νεφρῶν, ἐπὶ διαφόρων δηλ. νεφρικῶν παθήσεων ἢ τῆς πυέλου τῶν νεφρῶν (ἐπὶ νεφριτίδων λ. χ. ἐπὶ πυελιτίδων, ἐπὶ πυελονεφριτίδων, ἐπὶ λιθιάσεων κτλ.).

Ἐπὶ 39 ἡμῶν περιπτώσεων στενώσεων τῶν οὐρητήρων, ἔνδεκα (11), (ἐξ ὧν 7 ἐπὶ γυναικῶν) ὠφείλοντο εἰς πρωτοπαθῆ μόλυνσιν τῶν ἀμυγδαλῶν, πέντε (5) (ἐξ ὧν δύο ἐπὶ γυναικῶν) εἰς ὀδόντας μεμολυσμένους, δύο (2) (ἐπὶ γυναικῶν) εἰς πρωτοπαθῆ μόλυνσιν τῆς παρωτίδος (μαγουλίτες), μία εἰς μόλυνσιν τῆς ρινικῆς κοιλότητος, μία ἄλλη (1) ἐπὶ γυναικὸς εἰς σκωληκοειδίτιδα, τρεῖς (3) (ἐξ ὧν δύο ἐπὶ γυναικῶν) εἰς πρωτοπαθῆ μόλυνσιν τοῦ ἑνὸς νεφροῦ, δύο (2) προερχόμεναι ἐκ διαπυητικῆς φλεγμονῆς τοῦ προστάτου, μία ἐπὶ γυναικὸς, ἐπίσης, ὀφειλομένη εἰς φλεγμονώδη γονοκοκκικὴν μόλυνσιν τῶν σαλπίγγων, (ἤτοι τῶν ὠαγωγῶν ἢ τῶν σωλήνων δηλ. δι' ὧν ἐπικοινωνοῦσιν αἱ ὠοθῆκαι μετὰ τῆς κοιλότητος τῆς μήτρας), μία (1) ὀφειλομένη εἰς μόλυνσιν τῶν ἐπιδιδυμίδων ἢ ὀρχιεπιδιδυμίδων, ὀκτὼ (8) ἄλλαι (ἐξ ὧν 3 ἐπὶ γυναικῶν), ὀφειλόμεναι εἰς λανθάνουσαν μόλυνσιν ἐξ οὐρητηρονεφρικῆς λιθιάσεως ἐκ πυελίτιδος, ἐκ πυελονεφρίτιδος καὶ τέλος (4) τέσσαραι ἄλλαι περιπτώσεις (ἐξ ὧν 3 ἐπὶ γυναικῶν) ὀφειλόμεναι εἰς μολυσματικὰς ἀλλοιώσεις τῶν διαφόρων ἀδένων τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τῶν 39 περιπτώσεων ἡμῶν πέντε μόνον παρετηρήσαμεν περιπτώσεις στενώσεως ἀμφοτέρων τῶν οὐρητήρων. Ὡς δ' ἐξηκριβώσαμεν τὸ κυριωδέστερον αἴτιον αὐτῶν ἐπὶ τῶν πλείστων ἡμῶν περιπτώσεων ὑπῆρξεν ἑστία μολυσματική, κειμένη εἰς διάφορα ὄργανα τοῦ ὀργανισμοῦ μακρὰν τοῦ οὐρητῆρος. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στενώσεις ἐμφανίζονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ γυναικῶν, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ στατιστικῆς τοῦ διασήμου Ἀμερικανοῦ γυναικολόγου Hunner, καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας τοιαύτης, καθ' ἣν ἐπὶ 39 προσβληθέντων ὑπὸ στενώσεως τοῦ οὐρητῆρος, αἱ 21 ἦσαν γυναῖκες.

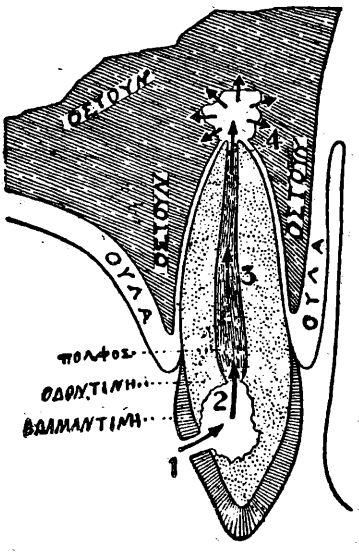
Θ. Τσίμης

ΣΗΠΤΙΚΑΙ ΕΣΤΙΑΙ ΤΩΝ ΟΥΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΔΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΜΕ ΤΑΣ ΟΡΓΑΝΙΚΑΣ ΠΑΘΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΥΡΓΟΥ ΟΔΟΝΤΟΓΙΑΤΡΟΥ κ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ἀπὸ αἰώνων τυγχάνει γνωστόν, ἐν τῇ ἰατρικῇ, ὅτι ὡρισμέναι σηπτικαὶ ἑστίαι, εἶνε ἡ αἰτία διαφόρων ὀργανικῶν παθήσεων, ἡ δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συμφωνος γνώμη τοῦ τε ἰατρικοῦ καὶ ὀδοντιατρικοῦ κόσμου, ὅτι ἐηλαδὴ μικραὶ καὶ φαινομενικῶς ἀθῶαι σηπτικαὶ ἑστίαι παρατηρούμεναι εἰς τὰ οὖλα καὶ τοὺς ὀδόντας, πολλάκις μὴ προξενοῦσαι καμμίαν τοπικὴν ἀνωμαλίαν δύνανται νὰ εἶνε ἡ πηγὴ σοβαρῶν ὀργανικῶν παθήσεων, ἀσφαλῶς εἶνε μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀνακαλύψεων ἐν τῇ ἰατρικῇ.

Ἀπόδειξις τῆς σπουδαιότητος ταύτης, εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ ὀδοντίατρος ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐβάδιζον ὁ εἷς παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἄλλου καὶ ἕκαστος χωριστά, ἤδη ἀφοῦ ἐγένετο ἀντιληπτὸς ἐνδεχόμενος μεταξὺ αὐτῶν ὁ ἐκ τῶν σηπτικῶν ἑστιῶν τῶν οὖλων καὶ τῶν ὀδόντων κίνδυνος τῆς κοινωνίας, οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ συνεργασθῶσιν.

Τὰ οὖλα, ἡ μοῖρα ἐκείνη δηλαδὴ τοῦ βλεννογόνου τοῦ κοίλου τοῦ στόματος, ἡ ὁποία καλύπτει τὰς φατνιακὰς ἀποφύσεις τῶν γνάθων μέχρι τῶν αὐχένων τῶν ὀδόντων, πολλάκις προσβάλλονται· σχηματίζεται δὲ τότε ἡ καλουμένη πυορροϊκὴ οὐλῖτις. Κατὰ ταύτην, ἀφ' ἑνὸς μὲν μεταξὺ τῶν οὖλων καὶ τῶν ριζῶν τῶν ὀδόντων σχηματίζονται θύλακοι ἐν εἴδει ἀποστημάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων συσσωρεύονται τροφαί, λίτινες σήπονται. Ὅταν σχηματισθῇ πῦον διὰ τῆς δράσεως μικροβίων, τότε τὸ πῦον τοῦτο καταπίνεται ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὀδόντες καθίστανται εὐκίνητοι καὶ ἀποπίπτουσιν. Ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων δὲν ὀφείλεται εἰς ἓν καὶ μόνον αἴτιον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα, ἀσήμαντα μὲν ἴσως, τὰ ὁποῖα, ὅμως, ὑποβοηθοῦσι τὴν γένεσιν τῆς νόσου ταύτης. Ὡς αἴτια τῆς πυορροϊκῆς οὐλίτιδος θεωροῦνται: 1) μικροοργανισμοί, ὡς στρεπτόκοκκοι, σταφυλόκοκκοι, πνευμονιόκοκκοι, σπειροχαῖται, διάφορα εἴδη βακίλλων κλπ., 2) μηχανικοὶ ἐρεθισμοί, ὡς ἡ τρυγία (πουρί), τερηδονισμένοι ὀδόντες, στρεβλοφυεῖς ὀδόντες, κακῶς τοποθετημέναι στεφάναι (κορῶναι), σφραγίσματα, κακὴ χρῆσις ὀδοντογλυφίδων, ὀδοντοψηκτρῶν κλπ., ὁπότε τὰ οὖλα τραυματιζόμενα συνεχῶς καὶ ἐκτιθέμενα εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν ἀπειραρίθμων μικροβίων ἐν τῷ στόματι ἐμφωλευόντων, προσβάλλονται ὑπ' αὐτῶν καὶ παράγεται ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις. 3) διάφοροι διαθεσικαὶ καὶ τοξικαὶ νόσοι, ὡς καί τινες καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦσιν ἐλάττωσιν τῆς ἀντιστάσεως τῶν οὖλων, ὡς π. χ. διαβήτης, ἐγκυ-

μοσύνη, θηλασμός, ἀλκοολισμός, πολυχρόνιος χρῆσις ὑδραργύρου καὶ ἰωδιούχου καλίου, ἐπὶ πλέον δὲ αἱ ὀργανικαὶ νόσοι, π. χ. ἀναιμίαι, σκορβοῦτον, ἀμυγδαλῖτις, ἀποστήματα τῶν ὀδόντων ἐντὸς τῶν γνάθων, χρονία σκωληκοειδῖτις, χολοκυστῖτις κλπ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω αἰτίων, τὰ προκαλοῦντα συνεχῆ ἐρεθισμόν, δηλαδὴ ἡ τρυγία, οἱ τερηδονισμένοι ὀδόντες, αἱ κακῶς τοποθετημέναι στεφάναι, γέφυραι, σφραγίσματα, στρεβλοφυΐα κλπ. εἶνε τὰ μᾶλλον συντελοῦντα εἰς γένεσιν πυορροϊκῆς οὐλίτιδος.

Ἐὰν ὅλοι οἱ ὀδόντες εὑρίσκοντο ἐν τῇ φυσιολογικῇ αὐτῶν θέσει καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχον κακῶς τοποθετημέναι στεφάναι, γέφυραι, σφραγίσματα κλπ. ἐπὶ τῶν ὀδόντων, ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις θὰ ἦτο πολὺ σπανιωτέρα νόσος. Ἡ ἐκ μηχανικῶν αἰτίων προκαλουμένη πυορροϊκὴ οὐλῖτις παρουσιάζεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ἔνθα ὁ ἐρεθισμὸς κατόπιν σὺν τῷ χρόνῳ γενικεύεται, οὐδέποτε δὲ παρέρχεται ἄνευ ἄρσεως τῶν τοπικῶν τούτων μηχανικῶν ἐρεθισμῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐλάττωσις τῆς ἀντιστάσεως τῶν οὔλων λόγῳ διαβήτου, ἐγκυμοσύνης, ἀλκοολισμοῦ, ἀναιμίας κλπ. γεννᾷ πυορροϊκὴν οὐλίτιδα, ἥτις προχωρεῖ ἢ ὑποχωρεῖ ἀναλόγως ἐφ' ὅσον δὲν συνεργοῦσι καὶ τοπικὰ αἴτια. Πυορροϊκὴ οὐλῖτις π. χ. ὀφειλομένη εἰς διαβήτην ἄνευ οὐδενὸς τοπικοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν οὔλων, παρέρχεται ἀφ' ἑαυτῆς, εὐθὺς ὡς παύσῃ νὰ εὑρίσκηται σάκχαρον εἰς τὰ οὖρα.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λοιπὸν ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις ὀφείλεται εἰς περισσότερα τοῦ ἑνὸς αἴτια, δυστυχῶς δὲ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων τὰ αἴτια προϋπάρχουσι πρὸ πολλοῦ. Ὑπερτροφικαὶ ἀμυγδαλαῖ π. χ. μετ' ἀδενοειδῶν ἐκβλαστήσεων, ἐξαναγκάζουσι τὰ παιδία νὰ ἀναπνέωσι διὰ τοῦ στόματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συντελεῖ κατὰ πολὺ εἰς τὴν στρεβλὴν διάπλασιν τῶν γνάθεων καὶ διάταξιν τῶν ὀδόντων. Στρεβλοὶ ὀδόντες ἐν τῷ στόματι, ὄχι μόνον δὲν καθαρίζονται εὐκόλως, καὶ τερηδενίζονται, ὁπότε ἀπαιτεῖται τοποθέτησις σφραγισμάτων, στεφανῶν κλπ., ἀλλὰ παρεμποδίζουσι τὴν διὰ τῶν παρειῶν, γλώσσης, τροφῶν κλπ. γινομένην αὐτομάλαξιν (Massage) τῶν οὔλων καὶ ὑποβοηθοῦσιν εἰς τὴν συσσώρευσιν τρυγίας. Τερηδών, ὅθεν τρυγία, σφραγίσματα, βραδύτερον στεφάναι, γέφυραι κλπ. συντελοῦσιν ὥστε νὰ σχηματισθῇ πυορροϊκὴ οὐλῖτις. Ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις, ὡς καὶ κάθε λοίμωξις, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς παρουσίας μικροβίων, ἀλλὰ τὰ μικρόβια καταλαμβάνουσι τὰ οὖλα, ἀφοῦ προηγουμένως προπαρασκευάσωσι πρὸς τοῦτο τὸ ἔδαφος τ' ἀναφερθέντα αἴτια.

Τὰ μικρόβια, ἅτινα συνήθως εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ πύου τῆς πυορροϊκῆς οὐλίτιδος, εἶνε στρεπτόκοκκοι, πνευμονιόκοκκοι, σταφυλόκοκκοι, διπλόκοκκοι, σπειροχαῖται κλπ. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ πυορροϊκὴ οὐλῖτις δὲν ὀφείλεται εἰς ἓν μόνον εἶδος μικροβίων, ἀλλ' εἰς πολλά, τὰ ὁποῖα προσβάλλουσι τὰ οὖλα, ἀφοῦ ἐλαττωθῇ προηγουμένως καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἡ ἀντίστασις αὐτῶν πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν μικροβίων, ἅτινα ἐν ἀφθονίᾳ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ στόματι.

Οἱ ὀδόντες, ἡ οἰκογένεια αὕτη τῶν τριάκοντα δύο ὀστεΐνων μελῶν, εἶνε γνωστὸν εἰς ὅλους ὁποίαν θαυμασίαν ὑπηρεσίαν προσφέρουσι, πᾶσα δὲ ἀμέλεια περὶ τὴν προφύλαξιν αὐτῶν, συνεπάγεται ὄχι μόνον τὴν ἐλαττωματικότητα τῆς μασήσεως, ἀλλὰ καὶ κινδύνους εἰς τὴν καθόλου ὑγείαν.

Ἕκαστος ὀδοὺς φέρει εἰς ἑκάστην αὐτοῦ ῥίζαν καὶ ἐντὸς τοῦ σωλῆνος αὐτῆς τὸν πολφὸν (νεῦρον), ὅστις φέρει ἀγγεῖα καὶ νεῦρα. Ὅταν δὲ ὁ πολφὸς τοῦ ὀδόντος μολυνθῇ καὶ νεκρωθῇ κατὰ ἕνα οἱονδήποτε τρόπον καὶ ὑποστῇ σῆψιν, τότε τὰ μικρόβια προχωροῦσι πρὸς τὸ τέρμα τῆς ῥίζης, ἔνθα πέριξ αὐτῆς καὶ ἐντὸς τῶν γνάθων σχηματίζουσιν ἑστίαν, ἤτοι ἀπόστημα. Ὁ

σχηματισμὸς τοῦ τοιούτου ἀποστήματος εἶνε συνέπεια σχεδὸν πάντοτε νεκρώσεως τοῦ πολφοῦ, ἥτις ἐπέρχεται, εἴτε λόγῳ τερηδονισμοῦ τοῦ ὀδόντος, ἢ ἰσχυροῦ κτυπήματος, ἢ ἐξ ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ πολφοῦ διαφόρων σφραγισμάτων, στεφανῶν κλπ., εἴτε κατόπιν νεκρώσεως καὶ ἐξαγωγῆς αὐτοῦ διὰ θεραπευτικοὺς σκοπούς, εἴτε ἐκ πυορροϊκῆς οὐλίτιδος, σπανιώτατα δὲ προσβάλλεται ὑπὸ τῶν κυκλοφορουμένων μικροβίων. Ἡ ὕπαρξις τοιούτων ἀποστημάτων, προερχομένων ἐκ βλάβης τῶν ὀδόντων, εἶνε πολὺ συχνή, παρατηρουμένη δυστυχῶς σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες φέρουσι νεκροὺς ὀδόντας, τῶν ὁποίων ὁ πολφός, ὁπωσδήποτε, ἔχει ἐξαχθῇ ἢ νεκρωθῇ. Ὀλίγοι ἐν συγκρίσει εἶνε οἱ ἄνθρωποι, ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἐθεραπεύθησαν οἱ νεκρωθέντες ὀδόντες καὶ δὲν παρουσιάζουσιν ἀπόστημα ἐντὸς τῶν γνάθων, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου εἶνε πάμπολλαι ἐκεῖναι, οἵτινες παρουσιάζουσι τοιοῦτον εἰς τὸ ἄκρον ἑκάστης ρίζης νεκροῦ καὶ θεραπευθέντος ὀδόντος καὶ τὸ ὁποῖον οὔτε ἐνοχλεῖ, οὔτε πολλάκις ἀνακαλύπτεται διὰ τῆς κλινικῆς ἐξετάσεως, εἰμὴ μόνον διὰ τῆς ἀκτινογραφίας. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ σχηματισμὸς τῶν τοιούτων ἀποστημάτων βαίνει βραδέως καὶ βαθμηδὸν χωρὶς νὰ προξενῇ τοπικὸν ἄλγος τοιοῦτον, ὥστε νὰ προκαλῇ τὴν προσοχὴν τοῦ πάσχοντος, τὸ δὲ ἀπόστημα καθίσταται οὕτω χρόνιον. Εἰς μερικὰς μόνον περιπτώσεις ἐμφράξεως τοῦ ὀδόντος, τὰ ἀποστήματα δύνανται νὰ καταστῶσιν ὀξέα, προκαλοῦντα πόνον, οἴδημα, περιοστίτιδα, ὀστεομυελίτιδα κλπ., ἀκόμη δὲ καὶ σηψαιμίαν, ἐὰν δὲν ληφθῶσιν ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα θεραπευτικὰ μέτρα. Τὸ πῦον ἐνταῦθα αὐξάνει ταχέως, τὰ δὲ μικρόβια πολλαπλασιάζονται, ἐὰν δὲ δὲν εὕρωσι διέξοδον, δηλαδὴ ἐὰν δὲν σχηματισθῇ συρίγγιον, ἡ μόνη διέξοδος θὰ εἶνε ἡ εἰσβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν κυκλοφορίαν. Τὰ χρόνια τυφλὰ ἀποστήματα ἢ καὶ τὰ μετὰ συριγγίου, ὡς εἶνε καὶ τὰ τῆς πυορροϊκῆς οὐλίτιδος, παραμένουσιν ἄνευ τοπικῶν ἐνοχλήσεων, ἀντιμετωπίζοντα τὴν ἄμυναν τοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τοῦ αἵματος, λέμφου, λευκοκυττάρων κλπ., οὐδέποτε δὲ σχεδὸν θεραπεύονται αὐτομάτως, ἐκτὸς ἐὰν ἀρθῇ τὸ αἴτιον. Ταῦτα παραμένουσιν ἐπὶ ἔτη πολλά, μέχρις ὅτου ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ δυνηθῶσι τὰ ἐντὸς αὐτῶν μικρόβια, μεταναστεύοντα εἰς ἓν οἱονδήποτε ἕτερον ὄργανον διὰ τῆς κυκλοφορίας, νὰ δράσωσι βλαβερῶς.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, σὺν τῷ χρόνῳ, καθίσταται ἀπρόσβλητος ἐκ τῶν διαφόρων χρονίων σηπτικῶν ἑστιῶν, ὑπὸ φυσιολογικὰς δὲ συνθήκας εἶνε ἱκανὸς νὰ διατηρήσῃ τὰς ἑστίας ταύτας ἐντετοπισμένας. Προσβολὴ ἑτέρων ὀργάνων τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκ χρονίων σηπτικῶν ἑστιῶν, παρατηρεῖται εἰς περιόδους, καθ' ἃς ἡ ἄμυνα τοῦ ὀργανισμοῦ ἔχει ἐλαττωθῇ, τῇ ἐπιδράσει διαφόρων αἰτίων κοπώσεως π. χ. στομαχικῶν διαταραχῶν, κακῆς διαίτης, ἀλκοολισμοῦ, ἐγκυμοσύνης, διαβήτου, ἀναιμίας καὶ ἐν γένει νόσων προκαλουσῶν ἐξάντλησιν. Μικρόβια λοιπὸν ὡς οἱ στρεπτόκοκκοι, πνευμονιόκοκκοι κλπ. ἐμφωλεύοντα καὶ καιροφυλακτοῦντα ἐντὸς τῶν χρονίων σηπτικῶν τούτων ἑστιῶν τῶν ὀδόντων καὶ τῶν οὐλῶν, πλέον ἢ ἅπαξ εὑρίσκουσι τοιαύτην εὐκαιρίαν, ἵνα πολλαπλασιασθῶσι ταχέως, μεταναστεύσωσι διὰ τῆς κυκλοφορίας καὶ προσβάλλωσι μακρὰν εὑρισκόμενα ὄργανα τοῦ σώματος καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς αὐτά.

Ἡ Μικροβιολογία παραδέχεται, ὅτι οἱ διάφοροι μικροοργανισμοὶ ἐκλεκτικῶς ἐντοπίζονται εἰς διάφορα ὄργανα τοῦ σώματος, ἅπαξ δὲ προσβάλωσι ταῦτα ἀποκτῶσι τρόπον τινὰ εἰδικότητα, νὰ προσβάλλωσιν ἕτερα παρόμοια ὄργανα, χωρὶς νὰ ἐντοπίζωνται ἐκλεκτικῶς εἰς ἄλλα ὄργανα διαφόρου ὑφῆς. Οὕτω π. χ. μικρόβια ἐγκατασταθέντα εἰς ἄρθρωσιν, ἐκλεκτικῶς ἐντοπίζονται εἰς ἑτέραν ἄρθρωσιν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς νεφροὺς φερ' εἰπεῖν.

Ἐξ ἄλλου διακεκριμένοι μικροβιολόγοι παραδέχονται, ὅτι στρεπτόκοκ-

κοι, πνευμονιόκοκκοι κλπ., οἵτινες ἐμφωλεύουσιν ἐντὸς χρονίων σηπτικῶν ἑστιῶν τῶν οὐλων ὀδόντων κλπ. δύνανται νὰ προσβάλλωσιν ἐνεξαιρέτως πάντα τὰ ὄργανα, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἰδιαιτέραν ἐκλεκτικότητα ἐντοπισμοῦ. Οὕτως ἐκ τῶν εἰς τὰς σηπτικὰς ἑστίας τῶν οὐλων καὶ ὀδόντων εὑρισκομένων στρεπτοκόκκων κλπ. δύνανται νὰ γεννηθῶσι διὰ μεταστάσεως αἱ ἑξῆς ἀσθένειαι, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ εὑρίσκεται εἰς τὰ ἀποστήματα τῶν οὐλων ἢ τῶν ὀδόντων, ἤτοι ὀξεῖα ἢ χρονία ἀρθρῖτις, νευρῖτις, ἰρῖτις καὶ ἄλλαι παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, ἐλκώδης ἐνδοκαρδῖτις, μυελῖτις τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, μηνιγγῖτις ὀξεῖα ἢ χρονία νευρῖτις, ὀξεῖα ἢ χρονία σκωληκοειδῖτις, περιοστῖτις, πνευμονία, ἐμπύημα, ἐρυσίπελας, ἰγμορῖτις, λεμφαδενῖτις, σηψαιμία κλπ.

Ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν σηπτικῶν ἑστιῶν τῶν οὐλων καὶ τῶν ὀδόντων εἶνε μέγας, καθίσταται δὲ ἀκόμη μεγαλείτερος, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς οὗτοι νεκροῦνται.

Νόσοι ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν ἐκ χρονίων ἀποστημάτων τῶν ὀδόντων καὶ τῶν οὐλων εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρόνιαι, προκαλοῦσαι καταστροφὰς τῶν διαφόρων ὀργάνων πρὶν ἢ ἀνακαλυφθῇ ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν ἑστία. Ἕνεκεν τούτου πολλάκις ἡ ὄψιμος θεραπεία τῶν ἀποστημάτων τῶν ὀδόντων καὶ τῆς πυορροϊκῆς οὐλίτιδος δὲν συνεπάγεται καὶ τὴν θεραπείαν τῆς χρονίας νόσου, καθ' ἑκάστην δὲ ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ὁ θάνατος προέρχεται ἐκ χρονίου νοσήματος, χωρὶς νὰ ἀνακαλύπτηται καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ ἑστία, ἥτις εἰς τὰς περισσοτέρας δυστυχῶς τῶν περιπτώσεων εἶνε τὰ ἀπὸ ἐτῶν ὑποβόσκοντα ἐντὸς τῶν γνάθων ἀποστήματα τῶν ὀδόντων. Τὰ χρόνια ἀποστήματα τῶν ὀδόντων εἶνε ἐπίσης πολλάκις αἴτια κεφαλαλγίας, εἴτε διότι ταῦτα προκαλοῦσι νευραλγίας κλάδου τινὸς ἢ ὅλων τῶν κλάδων τοῦ προσωπικοῦ νεύρου, εἴτε διότι προσεβλήθη τὸ ἰγμόριον ἄντρον, χωρὶς τοῦτο νὰ παρουσιάζῃ τοπικὰ συμπτώματα. Αἱ κεφαλαλγίαι αὗται εἶνε διαρκεῖς καὶ δὲν ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς ἄρσεως τοῦ προκαλοῦντος ταύτας αἰτίου. Ὡς ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης, αἱ σηπτικαὶ ἑστίαι τῶν οὐλων καὶ τῶν ὀδόντων εἶνε λίαν ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν καθόλου ὑγείαν τοῦ ἀτόμου, συνεπῶς δὲ πρέπει ὁ καθεὶς, ὅταν γνωρίζῃ, ὅτι ἔχει ἀπόστημα ἐντὸς τῶν γνάθων, νὰ φοβῆται τόσον, ὅσον καὶ ὅταν μάθῃ, ὅτι πάσχει π. χ. ἐξ ἕλκους τοῦ στομάχου. Ἡ τόσον συχνὴ ἐν τῷ στόματι ὕπαρξις ἀποστημάτων καὶ ἐν γένει σηπτικῶν ἑστιῶν, πρὸς τούτοις δὲ ἡ σύγχρονος ὕπαρξις καὶ ἄλλων σηπτικῶν ἑστιῶν εἰς ἕτερα ὄργανα, καθιστῶσι δύσκολον τὴν διὰ στατιστικῶν ἀπόδειξιν τοῦ ἐν τίνι βαθμῷ συντελοῦσιν εἰς γένεσιν ὀργανικῶν παθήσεων αἱ σηπτικαὶ ἑστίαι τῶν οὐλων καὶ ὀδόντων. Πάντως, ἐκ διαφόρων στατιστικῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι χρόνια νοσήματα παρατηροῦνται πολὺ μεγαλειτέραν κλίμακα εἰς ἀνθρώπους φέροντας ἀποστήματα τῶν ὀδόντων καὶ τῶν οὐλων, παρὰ εἰς ἀνθρώπους ἔχοντας ὑγιεῖς ὀδόντας καὶ ὑγιᾶ οὖλα. Τὸ ὅτι δὲ σηπτικαὶ ἑστίαι τῶν ὀδόντων καὶ οὐλων καὶ μικρῶν ἔστω διαστάσεων, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀφορμὴ γενέσεως ὀργανικῶν παθήσεων, πολλάκις θανατηφόρων, ἐξηγεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι τὰ διάφορα ταῦτα ἀποστήματα εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυφλά, δηλαδὴ ἄνευ πόρου πρὸς ἐκροὴν τοῦ πύου, ὅπερ ἔχει ὡς μόνην διέξοδον τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν κυκλοφορίαν, εὑρίσκονται δὲ ἐξ ἄλλου ἐντὸς τοῦ ὀστοῦ τῆς γνάθου, τὸ ὁποῖον, ὂν σκληρόν, δὲν παρουσιάζει ἐλαστικότητα, ὥστε διατεινομένου τοῦ μέρους τούτου, τὸ πῦον θὰ ἔχῃ χῶρον ἀνάλογον τοῦ παραγομένου ποσοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ, λόγῳ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς εὑρίσκεται τὸ ἀπόστημα, εἰς τὸ ἄκρον δηλαδὴ τῶν ῥιζῶν τῶν ὀδόντων, αὗται πιεζόμεναι ἀπὸ τὴν μάσησιν, ἐνεργοῦσι τρόπον τινὰ ὡς ἔμβολον, ὠθοῦσαι τὸ πῦον πρὸς τὴν κυκλοφορίαν.

Ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς κοινωνίας ἐκ τῶν τοιούτων κινδύνων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν σηπτικῶν ἑστιῶν τῶν ὀδόντων καὶ τῶν οὔλων, ἔργον τοῦ ὀδοντοϊατροῦ, δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τριῶν θεραπευτικῶν μεθόδων.

Πρῶτον. Διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ὑπαρχούσης σηπτικῆς ἑστίας καὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν ἀποκάλυψις αὐτῆς γίνεται διὰ τῆς ἀκτινογραφήσεως ὅλων τῶν ὀδόντων, καθότι πολλοὶ ὀδόντες, ἐνῷ εἶνε δυνατὸν νὰ παρουσιάζωνται ὡς ὑγιεῖς, εἰς τὸ τέρμα, ὅμως, τῆς ρίζης αὐτῶν ἔχουσιν ἐσχηματισμένον ἀπόστημα, καὶ τῆς κλινικῆς ἐξετάσεως, ἡ δὲ θεραπεία διὰ τῆς ἐξαλείψεως ὁπωσδήποτε τῆς σηπτικῆς ἑστίας, ἥτις θεραπεία εἰς προκεχωρημένας περιπτώσεις, ὁπότε δηλαδὴ παρατηρεῖται ἀπορρόφησις ἢ νέκρωσις τοῦ ὀστοῦ τῆς γνάθου εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν, ἐπιτυγχάνεται σχεδὸν μόνον διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐνόχων ὀδόντων.

Δεύτερον. Διὰ τῆς ἐγκαίρου θεραπείας οὔλων καὶ ὀδόντων, ὥστε ἡ σηπτικὴ ἑστία νὰ μὴ προχωρήσῃ ἐντὸς τοῦ ὀστοῦ τῆς γνάθου καὶ

Τρίτον. Διὰ τῆς προληπτικῆς θεραπείας τῶν ὀδόντων καὶ οὔλων, ἥτις πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ἡ ἀσφαλεστέρα ἐξ ὅλων τῶν μεθόδων εἶνε ἡ τρίτη ἀναφερθεῖσα· ἵνα, ὅμως, ἐπιτύχῃ αὕτη τοῦ σκοποῦ της πρέπει ὁ ὀδοντοϊατρὸς νὰ βοηθηθῇ παρὰ τῆς κοινωνίας. Τὸ μικρὸν παιδίον εὐθὺς ὡς ἀνατείλωσιν οἱ ὀδόντες τοῦ γάλακτος, πρέπει νὰ προσάγηται εἰς τὸν ὀδοντοϊατρόν, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν προφυλαχθῶσιν οἱ εἴκοσιν ὀδόντες τοῦ γάλακτος, ἀφ' ἑτέρου δὲ χάρις εἰς αὐτοὺς ἐξασφαλισθῇ ἡ φυσιολογικὴ θέσις καὶ ἡ ὑγεία τῶν μετέπειτα τριάκοντα δύο μονίμων ὀδόντων. Ἐὰν ἀναπτυχθῇ τερηδὼν εἴς τινας τῶν ὀδόντων καὶ ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἔχει προχωρήσει, οἱ ὀδόντες δύνανται νὰ σφραγισθῶσι χωρὶς νὰ διατρέχῃ κίνδυνον νεκρώσεως ὁ πολφὸς αὐτῶν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει βραδύτερον θὰ σχηματισθῇ ἀπόστημα.

Οἱ ὀδόντες εἶνε περίεργα ὄργανα· ἅπαξ τραυματισθέντες, δηλαδὴ τερηδονισθέντες, οὐδέποτε ἐπουλοῦνται, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσι κατασκεφόμενοι, ἐὰν δὲ δὲν ἀποξεσθῇ ἐγκαίρως τὸ τερηδονισθὲν μέρος καὶ ὁ ὀδοὺς σφραγισθῇ ἵνα παύσῃ ἡ πρόοδος τῆς τερηδόνος, ὁ πολφὸς αὐτοῦ ταχέως προσβάλλεται ὑπὸ μικροβίων, νεκροῦται καὶ σχηματίζεται ἀπόστημα εἰς τὸ ἄκρον τῆς ρίζης τοῦ ὀδόντος.

Ἐν συμπεράσματι, ἐὰν ἡ κοινωνία, ἀκόμη δὲ καὶ ὅλοι οἱ ἰατροὶ καὶ ὀδοντοϊατροὶ εἶχον πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς σοβαρᾶς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ ὀδόντες ἐπὶ τῆς καθόλου ὑγείας τοῦ ἀτόμου, ἡ προληπτικὴ θεραπεία αὐτῶν θὰ εἶχε τὴν πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ ὑγιεινῇ, ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης θὰ ἦτο οἰκονομία τῶν ἀσθενῶν εἰς χρόνον καὶ χρῆμα, βελτίωσις φυσικὴ καὶ πνευματική, παράτασις τῆς ζωῆς, ἐν καλλιτέρᾳ καταστάσει διατήρησις τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ σώματος, κεφάλαιον πολύτιμον διὰ τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν καὶ τέλος ὀλιγώτερα χρόνια νοσήματα.

Θεμιστοκλέους

Η ΦΡΟΝΤΙΣ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΟΔΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΟΜΑ ΜΑΣ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΝΟΣΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΟΜΑΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ κ. Λ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗ

Ἡ τακτικὴ περιποίησις τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος εἶνε ἀναγκαιοτάτη καὶ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ὑγιεινῆς τοῦ σώματος ἡμῶν. Πολλοὶ ὅμως καὶ σήμερον ἀκόμη κάποτε καὶ ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι, ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ σώματος, παραμελοῦσι περισσότερον τὴν καθαριότητα τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζωσιν, ὅτι αἱ ἀσθένειαι τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος εἶνε δυνατὸν νὰ προληφθῶσιν, ὅταν ἐγκαίρως κάμωμεν ἐκεῖνα ποὺ μᾶς διδάσκει ἡ ὑγιεινή.

Εἶνε τὴν σήμερον γνωστόν, ὅτι τὰ μικρόβια ὄχι μόνον συντελοῦσι πολὺ διὰ νὰ γίνῃ ἡ τερηδών, δηλαδὴ ἡ ἀρρώστεια τῶν δοντιῶν, ποὺ τὰ κάνει κούφια καὶ σιγὰ-σιγὰ τὰ καταστρέφει, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀσθένειαι, ὄχι μόνον εἰς τὸ στόμα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, εἰς τὰ ὁποῖα φθάνουσι τὰ μικρόβια ἀπὸ τὸ στόμα. Πολλαὶ ἐπικίνδυνοι ἀσθένειαι ἔχουν αἰτίαν τὰ μικρόβια ποὺ μπαίνουν στὸ στόμα. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λαμβάνωμεν τὰ μέτρα ποὺ συνιστᾷ ἡ ὑγιεινὴ τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος, ὥστε νὰ λιγοστεύῃ ὁ κίνδυνος· καὶ ἡ σκόπιμος περιποίησις τοῦ στόματος πρέπει ν' ἀποβλέπῃ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν προσεκτικὴν ἀπομάκρυνσιν ὅλων τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τροφῶν μετὰ τὸ φαγητὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν παρακώλυσιν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐν τῷ στόματι μικροβίων.

Λ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

Γεννᾶται δὲ ἡ τερηδὼν κατὰ τὴν μέχρι σήμερον ἰσχύουσαν ἐξήγησιν τοῦ Miller, ὡς ἑξῆς: κατὰ τὴν μάσησιν μένουσιν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὀδόντων διαστήματα μικρὰ τεμάχια τροφῶν, ἅτινα διαβρεχόμενα ὑπὸ τοῦ σιέλου καὶ λαμβάνοντα τὴν θερμοκρασίαν τοῦ στόματος, ἀποτελοῦσι λαμπρὸν μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν μικροβίων. Ταῦτα προκαλοῦσι τὴν σῆψιν τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τροφῶν, τὰ δ' ἐκ τῆς σήψεως ἀναπτυσσόμενα ὀξέα διαλύουσι τὰ τιτανοῦχα ἅλατα τῆς ἀδαμαντίνης οὐσίας τῶν ὀδόντων.

Τὰ μικρόβια δὲ μπαίνουν στὸ στόμα μὲ τὰς τροφὰς ποὺ τρῶμε, ἀπὸ τὰ περόνια, κουτάλια κλπ. ποὺ λαμβάνομε τὰς τροφάς, ἀπὸ τὰ δάκτυλα, ποὺ ἔχουμε κάποτε τὴν κακὴ συνήθεια νὰ βάζωμε στὸ στόμα, ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ οὕτω καθεξῆς. Εἰς τὸ στόμα τὰ μικρόβια εὑρίσκουν θρεπτικὴν ὕλην τὰ ὑπολείμματα ποὺ ἔμειναν ἀπὸ τὰς τροφὰς καὶ πολλαπλασιάζονται, τὸν πολλαπλασιασμὸν δὲ εὐνοεῖ ἡ ὑγρὰ θερμότης τοῦ στόματος. Ὥστε διὰ νὰ γίνῃ ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν μικροβίων μικρότερος, πρέπει νὰ καθαρίζωμεν τὸ στόμα μετὰ τὸ φαγητὸν διὰ νὰ μὴ μένωσιν ὑπολείμματα τροφῶν. Ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ κατορθώνωμεν νὰ καθαρίζωμεν καλὰ τὸ στόμα, πρέπει νὰ μὴ ἔχωμεν κούφια δόντια, διότι ἀπ' αὐτὰ δύσκολα φεύγουν τὰ ὑπολείμματα τῶν τροφῶν. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, τὰ κούφια δόντια πολλάκις δυσκολεύουν ἢ καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν κανονικὴν μάσησιν, ἡ ὁποία εἶνε ἀναγκαία διὰ τὸν γινόμενον αὐτόματον καθαρισμόν, δηλαδὴ καθαρισμόν, ὁ ὁποῖος γίνεται μόνος του. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν τροφῶν ἐξαρτᾶται ὁ καλὸς καθαρισμός,

βλάπτουσι δὲ τὰ δόντια αἱ τροφαί, αἱ ὁποῖαι προσκολλῶνται καὶ δυσκόλως ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὰ δόντια. Ἐπίσης πολλὲς φορὲς δὲν καθαρίζονται καλὰ τὰ δόντια, ὅταν δὲν φυτρώσουν στὴ θέσι τους καὶ τοῦτο μποροῦμε νὰ διορθώσωμεν, ὅταν στείλωμε τὰ μικρὰ παιδιὰ εἰς ὀδοντοϊατρὸν, ὁ ὁποῖος θὰ ὁδηγήσῃ τί πρέπει νὰ γίνῃ καὶ σὲ ποιὰ ἡλικία.

Ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἄπειρα μικρόβια ποὺ εἰσέρχονται εἰς τὸ στόμα δὲν ὑπερισχύουσι πάντοτε, ὥστε νὰ ἔχωμεν συχνότερον ἀρρώστειες ; Τοῦτο γίνεται διότι ὁ σίελος — μάλιστα ὁ ἐλάχιστος μηχανικὸς ἐρεθισμὸς τοῦ στόματος προκαλεῖ περισσοτέραν ἔκκρισιν αὐτοῦ — ἀποπλύνει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βλεννογόνου καὶ παρασύρει τὰ μικρόβια. Μηχανικῶς δ' ἐνεργεῖ κατὰ τῶν μικροβίων καὶ ἡ ἔκκρισις βλέννης, ἡ ὁποία ἐμποδίζει τὴν προσκόλλησιν τῶν μικροβίων, ἀποπλύνει τρόπον τινὰ τὰς μικρὰς βλάβας, περικαλύπτει τὰ μικρόβια καὶ εὐκολύνει τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν.

Συνήθως δὲν μένουσι τὰ μικρόβια πολὺν χρόνον ἐν τῷ στόματι, διότι παρασύρονται ταχέως ὑπὸ τοῦ ἐκκρίματος τοῦ στόματος, ὑπὸ τῶν τροφῶν καὶ τῶν ποτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ βλεννογόνου τοῦ στόματος παρέχει δυσκολίας εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν μικροβίων.

Τοὐναντίον, ὅταν ὑπάρχωσι μεγάλαι βλάβαι εἰς τὸν βλεννογόνον ἢ εἰσέρχονται διαρκῶς παθογόνα μικρόβια καὶ μάλιστα λίαν πολυάριθμα ἢ ταῦτα ἔχωσι μεγάλην μολυσματικὴν δύναμιν, δὲν ἐπαρκεῖ ἡ προφυλακτικὴ δύναμις τοῦ βλεννογόνου καὶ τότε ἐπέρχεται νόσος. Τοῦτο δ' εὐκολύνει ἡ ὕπαρξις δηλητηρίων ἐν τῷ ὀργανισμῷ, ὡς π. χ. ὑδραργύρου ἢ βαρείας νόσου· διότι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὁ βλεννογόνος παρέχει ὀλιγωτέραν ἀντίστασιν.

Εἰς θέσεις τινὰς μάλιστα τὰ μικρόβια ἐγκαθίστανται εὐκολώτερον, π.χ. εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ στόματος. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἀνατομικῆς κατασκευῆς τοῦ στόματος εἰς τὸ μέρος αὐτὸ, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ βλάβαι ἦσαν ἄλλοτε πολὺ ἐπικίνδυνοι καὶ πολλοὶ θάνατοι ἐξ αὐτῶν προῆλθον, ἀλλὰ σήμερον ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀντισηψίας, περιώρισε πολὺ τὸν κίνδυνον. Ἐπίσης ἐπὶ ἐφθαρμένων ὀδόντων μετὰ καταστροφῆς τοῦ πολφοῦ εἶνε δυνατὸν τὰ μικρόβια νὰ διέλθωσι διὰ τῶν ριζικῶν σωλήνων καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ὀργανισμόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλάκις γεννῶνται νοσήματα καὶ πολλοὶ δὲν γωρίζουσι πῶς συνέβη τοῦτο.

Ὅπως τὰ μικρόβια ἐκ τοῦ στόματος εἰσέρχονται εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἡμῶν, οὕτω εἶνε δυνατὸν παθογόνα μικρόβια νὰ μεταδοθῶσιν ἐκ τοῦ στόματος εἰς τὰ πέριξ καὶ νὰ προκαλέσωσι νόσους εἰς ἄλλα ἄτομα, ὡς ὅταν πτύωμεν, βήχωμεν, κατὰ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπαφήν, π. χ. κατὰ τὸν ἀσπασμόν, ἢ ὅταν μεταχειριζώμεθα τὰ αὐτὰ κοχλιάρια, περόνια, ποτήρια, κύπελλα κλπ.

Τὰ ποτήρια εἶνε περισσότερον ἐπικίνδυνα, ὅταν ἔχωσι μικρά, ἔστω καὶ ἐλάχιστα ῥήγματα, διότι φερόμενα εἰς τὸ στόμα, κάμνουσιν εὐκολώτερον τραῦμα εἰς τὸν βλεννογόνον, τότε δὲ εὐκολώτερον γεννᾶται νόσος, π. χ. ὅταν ἔπιε μὲ τὸ αὐτὸ ποτήριον συφιλιδικός, εἶνε δυνατὸν νὰ μεταδοθῇ σύφιλις. Διὰ τοῦτο ἀστυνομικὴ διάταξις ἀπαγορεύει τὴν χρῆσιν τοιούτων ποτηρίων εἰς τὰ καφενεῖα, τὰ ζαχαροπλαστεῖα, τὰ ἑστιατόρια καὶ παρόμοια κέντρα.

Ἐπίσης δὲ καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν, τὴν ἀπόχρεμψιν, τὸν πταρμὸν καὶ τὸν βῆχα μεταδίδονται ἐκ τοῦ στόματος εἰς τὰ πέριξ λεπτὰ σταγονίδια ἐκκριμάτων, εὐκόλως μεταφερόμενα διὰ τοῦ ἀέρος, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον αἰωροῦνται καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ μεταφερθῶσιν περαιτέρω. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παθογόνα μικρόβια μεταδιδόμενα, εἶνε δυνατὸν νὰ προκαλέσωσι νόσους εἰς ἄλλα ἄτομα.

Ἀλλ' ἡ ἀτομικὴ προδιάθεσις πρὸς τὰ διάφορα νοσήματα εἶνε λίαν διά-

φορος κατὰ τὰ ἄτομα. Ὡς ἐκ τούτου κατανοοῦμεν διατί ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας εἰς ἄλλους μὲν ἀνθρώπους ἀναπτύσσονται νοσήματα, εἰς ἄλλους δὲ ὄχι.

Διὰ προσωπικῆς περιποιήσεως τοῦ στόματος εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν σπουδαίαν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτῷ μικροβίων, ἢ ἐξασθένησιν τῆς νοσογόνου αὐτῶν ἰσχύος, ὅτε καὶ ὁ κίνδυνος μεταδόσεως νόσου εἶνε μικρότερος. Τοῦτο ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν οἱ ἰατροὶ καὶ λαμβάνουσι τὰ κατάλληλα μέτρα, ἵνα μὴ τυχὸν ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, μολύνωσι τὰ τραύματα, π. χ. οἱ χειρουργοὶ κατὰ τὰς ἐγχειρήσεις καὶ οἱ μαιευτῆρες κατὰ τὸν τοκετόν. Ἰδίως ὁ εἰδικὸς τῶν νόσων τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος ἰατρὸς ἔχει τὴν εὐκαιρίαν, ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς θεραπείας τῶν ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος τῶν πασχόντων νὰ περιορίσῃ τοιαύτας ἑστίας μολύνσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα.

Ὥστε ἡ κοιλότης τοῦ στόματος εἶνε σπουδαιοτάτη θύρα εἰσόδου τῶν μικροβίων εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἡμῶν καὶ κατὰ συνέπειαν, ἐὰν θέλωμεν νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ πλεῖστα ὅσα νοσήματα, εἶνε ἀναγκαῖον νὰ φροντίζωμεν νὰ ἔχωμεν αὐτὴν καὶ τοὺς ὀδόντας ἐν καλῇ καταστάσει καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν νὰ καθαρίζωμεν καλῶς, ὥστε νὰ μὴ μένωσιν ὑπολείμματα μεταξὺ τῶν ὀδόντων ἐκ τῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας τρώγομεν. Ἀναγκαιότερος, ὅμως, ὅλων εἶνε ὁ καθαρισμὸς τὴν ἑσπέραν πρὸ τῆς κατακλίσεως, διότι τὴν ἡμέραν, ὅταν τρώγωμεν ἢ πίνωμεν, ἡ κοιλότης τοῦ στόματος καθαρίζεται ὀλίγον. Ἂν τὴν ἑσπέραν, ὅμως, ἀμελήσωμεν τὸν καθαρισμὸν τοῦ στόματος, τὴν ἑπομένην ἴσως εἶνε πολὺ ἀργά· διότι ὀλίγαι ὧραι τῆς νυκτὸς ἀρκοῦσι πρὸς ἔναρξιν τῆς τερηδόνος εἰς τοὺς ὀδόντας. Τότε δὲν ἀρκεῖ πλέον ἡ καθαριότης τοῦ στόματος, ὅπως ἐμποδίσῃ αὐτὴν νὰ προχωρήσῃ. Ἡ θεραπεία τῆς τερηδόνος ἐπιτυγχάνεται τῇ ἐπεμβάσει ὀδοντοϊατροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ μεταβῶμεν τὸ ταχύτερον.

Λ. Χ. Κόμπορης

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΕΚ ΤΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΤΙΚΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ κ. ΑΝΔΡΕΟΥ ΠΡΑΤΣΙΚΑ

Ἡ ἀπόφασις τοῦ ἐκλεκτοῦ φίλου κ. Ἀραβαντινοῦ, ὅπως ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Βραδυνῆς», ἐκτίθενται θέματα ἐπιστημονικοῦ μέν, ἀλλὰ καὶ πρακτικοῦ συνάμα ἐνδιαφέροντος, κατὰ τρόπον δὲ εὔληπτον καὶ προσιτὸν εἰς τοὺς πάντας, ὅπως ἁρμόζει εἰς τὸ τοιοῦτον «Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον», εἶνε ἀξία πάσης προσοχῆς καὶ πάσης ὑποστηρίξεως. Συμμορφούμενος πρὸς τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν τῆς «Βραδυνῆς», ὅπως πραγματευθῶ ἐνταῦθα ἐν τοιοῦτον θέμα, ἐξέλεξα τὸ περὶ τῆς χρήσεως καὶ τῶν κινδύνων τῶν καθαρτικῶν φαρμάκων. Ἐλπίζω νὰ πεισθῇ ὁ ἀναγνώστης πόσον τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε σπουδαῖον καὶ ὁποῖα πλάναι κρατοῦσιν, ἀποβαίνουσαι πλειστάκις εἰς τοὺς ἀρρώστους πρόξενοι μεγάλων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνεπανορθώτων ζημιῶν καὶ κακῶν.

Α. ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Ἐν πρώτοις θὰ ἔπρεπε νὰ καθορίσωμεν τί εἶνε καθαρτικὸν φάρμακον καὶ πῶς ἐνεργεῖ τοῦτο:

Ὁ ὅλος πεπτικὸς σωλὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελούμενος ἀπὸ τὸν στόμαχον, τὸ λεπτὸν καὶ τὸ παχὺ ἔντερον, κινεῖ καὶ ὠθεῖ πρὸς τὰ πρόσω τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ χάριν εἰς κινήσεις, ὅλως ἰδιαιτέρου τύπου καὶ μορφῆς, κινήσεις ὀφιοειδεῖς, αἱ ὁποῖαι καλοῦνται περισταλτικαὶ κινήσεις. Αἱ κινήσεις αὗται γίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σιγὰ καὶ προχωροῦν κατὰ τρόπον, ὥστε ἓν τμῆμα τοῦ ἐντέρου συστέλλεται, πιέζει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ κινηθῇ πρὸς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον τμῆμα τοῦ ἐντέρου, τὸ ὁποῖον διατείνεται καὶ ὑποδέχεται τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀμέσως προηγουμένου καὶ συσταλέντος τμήματος. (Τοῦτο πάλιν συστέλλεται καὶ μετακινεῖ τὸ περιεχόμενόν του πρὸς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον καὶ οὕτω καθεξῆς, εἰς τρόπον ὥστε παράγεται μία κίνησις βραδεῖα, ἐν εἴδει κύματος, τὸ ὁποῖον περνᾷ εἰς ὅλον τὸ ἔντερον). Τοιουτοτρόπως τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐντέρου προοδεύει μετὰ σχετικῆς βραδύτητος, ὥστε νὰ δίδεται ὁ ἀπαιτούμενος καιρὸς νὰ γίνεται ἡ πέψις καὶ ἡ ἀπορρόφησις τῶν τροφῶν ἀπὸ τὸ ἐντερικὸν τοίχωμα. (Αἱ περισταλτικαὶ αὗται κινήσεις συχνὰ συνοδεύονται καὶ ἀπὸ ἕνα χαρακτηριστικὸν βορβορυγμόν, ὁ ὁποῖος εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους εἶνε πολὺ ἔντονος (κοινῶς γουργουριτά).

Αἱ περισταλτικαὶ κινήσεις εἰς τὸ λεπτὸν ἔντερον εἶνε σχεδὸν συνεχεῖς καὶ δι' αὐτῶν τὸ λεπτὸν ἔντερον ἐκκενοῦται ἐντὸς 6—8 ὡρῶν εἰς τὸ παχύ. Ἐκεῖ εἰς τὸ παχὺ ἀπορροφᾶται μέγα μέρος τοῦ ὕδατος καὶ τὸ ἐντερικὸν περιεχόμενον λαμβάνει σύστασιν στερεωτέραν, οἵα ἡ τῶν φυσιολογικῶν κοπράνων. Τὸ παχὺ ἔντερον ἔχει κινήσεις πολὺ ταχυτέρας, αἱ ὁποῖαι, ὅμως, γίνονται κατὰ πολὺ ἀραιὰ διαστήματα (ἀνὰ 3)4 — 1 ὥραν), δι' αὐτῶν δὲ τὰ κόπρανα ἀθροίζονται εἰς τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ παχέος ἐντέρου καὶ δι' αὐτοῦ ἀποβάλλονται πρὸς τὰ ἔξω (ἀποπάτησις). Εἰς τὰ φυσιολογικὰ ἄτομα

ἡ ἐκκένωσις τοῦ παχέος ἐντέρου γίνεται μίαν ἢ δύο φορὰς εἰς τὸ 24ωρον καὶ ἡ σύστασις τῶν κοπράνων εἶνε στερεά.

Ὑποθέσατε τώρα, ὅτι τὸ παχὺ ἔντερον ἕνεκα διαφόρων λόγων εἶνε νωθρόν, ὅτι δὲν ἐκκενώνει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ μίαν φορὰν εἰς τὸ 24ωρον, ἀλλὰ βραδύτερον, ἤτοι μίαν φορὰν εἰς τὰς 36 ἢ 48 ὥρας ἢ καὶ ἀκόμη βραδύτερον καὶ ἡ ἐκκένωσις δὲν εἶνε πλήρης, ἀλλ' ἀτελής, τότε παράγεται μία κατάστασις πολὺ συχνή, ἡ δ υ σ κ ο ι λ ι ό τ η ς.

Ὑποθέσατε τώρα, ἀντιθέτως, ὅτι αἱ περισταλτικαὶ κινήσεις τοῦ παχέος ἐντέρου γίνονται ταχύτεραι. Τί θὰ συμβῇ; Τὸ ἐντερικὸν περιεχόμενον ἀποβάλλεται πρὸς τὰ ἔξω ἐνωρίτερον τοῦ κανονικοῦ, εἰς πολλὰς φορὰς καὶ εἰς ὑγρὰν κατάστασιν, διότι δὲν δίδεται ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος ἵνα ἀπορροφηθῇ τὸ ὕδωρ. Ἡ τοιαύτη κατ' ἐπανάληψιν ἀποβολὴ κοπράνων ὑδαρῶν ἀποτελεῖ τὴν δ ι ά ρ ρ ο ι α ν.

Τὰ καθαρτικὰ εἶνε φάρμακα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἰδιότητα ν' αὐξάνουν καὶ νὰ ἐπιταχύνουν τὰς περισταλτικὰς κινήσεις τοῦ παχέος ἐντέρου καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἀναγκάζουν τὸ παχὺ ἔτερον νὰ ἐκκενώνῃ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ κατ' ἐπανάληψιν καὶ εἰς ὑγρὰν κατάστασιν.

Ὅλος ὁ κόσμος ἔχει ἐρριζωμένην τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πᾶς πυρετός, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει σαφῆ αἰτίαν, εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στομαχοεντερικῆς προελεύσεως καὶ πρέπει νὰ νοσηλεύεται μὲ καθαρτικὰ φάρμακα. (Ἐνθυμοῦμαι, ἀκόμη ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια, ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ ἦτο τόσον ἐρριζωμένη εἰς τοὺς γονεῖς μου, ὥστε, ὅταν τὸ καλοκαίρι μετεβαίνομεν εἰς τὴν ἐξοχήν, εἰς τὰς λοιπὰς προμηθείας, φαρμακευτικὰς καὶ μή, προσετίθετο πάντοτε καὶ μία σεβαστὴ ποσότης καθαρτικοῦ, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ δὲ διαταράξει τῆς ὑγείας μας, ὡς παιδιῶν, ἐδίδετο ἀπαραιτήτως τὸ καθαρτικόν, ὡς ἀπαρχὴ πάσης θεραπείας).

Τὴν πρακτικὴν αὐτὴν θὰ εὕρετε εὐρύτατα διαδεδομένην εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἐφαρμοζομένην δὲ οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν. Οἱαδήποτε ἀδιαθεσία ἔχει ὡς ἐπακολούθημα τὴν χορήγησιν καθαρτικοῦ. Ἐὰν δὲ συμπέσῃ ὁ ἀσθενής, ἐνήλικος ἢ παιδίον, νὰ παρουσιάζῃ καὶ συμπτώματά τινα ἀπὸ μέρους τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, ἐμέτους, διάρροιαν, δυσκοιλιότητα, πόνους κοιλιακούς, ἡ χορήγησις τοῦ καθαρτικοῦ θεωρεῖται ὡς ἀναντιρρήτως ἐπιβεβλημένη.

Λοιπὸν ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ πρακτικὴ αὐτὴ τῆς χορηγήσεως καθαρτικοῦ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀβασανίστως καὶ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἶνε πρᾶγμα πολὺ ἐπικίνδυνον καὶ δράττομαι ἐνταῦθα τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν μὴ ἰατρῶν, τῶν μητέρων, τῶν συζύγων καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ἔχῃ ἡ ἄνευ ἰατρικῆς συμβουλῆς χορήγησις καθαρτικῶν φαρμάκων. (Δι' ἀνακοινώσεων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς Ἑταιρίας, πανεπιστημιακῶν μαθημάτων, δημοσιεύσεων εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ περιοδικά, ἡ προσοχὴ τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου ἔχει ἀρκούντως ἐπιστηθῇ καὶ κατ' ἔτος γίνονται τοιαῦται ὑπομνήσεις).

Ἀλλὰ διὰ τὸ κοινόν, εἶνε ἀνάγκη νὰ διαφωτισθῇ τοῦτο, ὅπως μὴ μεταχειρίζεται αὐτοβούλως φάρμακα, τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ γνωρίζῃ τὸν χειρισμόν, ὅστις γινόμενος ἐπὶ τῇ βάσει πλανῶν καὶ προλήψεων, ἀποβαίνει πρόξενος οὐκ ὀλίγων κακῶν. Ὀλίγα παραδείγματα θὰ πείσουν καλύτερον πάσης θεωρητικῆς ἀναπτύξεως.

Εἶνε πασίγνωστον πόσον κοιναὶ εἶνε αἱ γαστροεντερικαὶ διαταραχαὶ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας παρ' ἡμῖν, ἕνεκα καὶ τοῦ θερμοῦ κλίματος καὶ τῆς ἀγνοίας τῶν στοιχειωδῶν κανόνων τῆς διατροφῆς εἰς τὰς λαϊκὰς ἰδίως μά-

ζας. Λοιπόν, ἰδού ἓν βρέφος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐλαφρὰν γαστροεντερίτιδα, ἡ ὁποία μὲ τὴν κατάλληλον δίαιταν θὰ παρήρχετο ταχέως. Ἡ μητέρα δίδει καθαρτικὸν καὶ τὴν ἑπομένην καὶ μεθεπομένην ἡμέραν ἡ κατάστασις δὲν βελτιοῦται, νέον καθαρτικόν, τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὴν ἁπλῆν γαστροεντερίτιδα εἰς βαρεῖαν ἐντεροκωλίτιδα, ἡ ὁποία δύναται καὶ νὰ στοιχίσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὸ βρέφος. Οἱ παιδίατροι βλέπουν κάθε ἡμέραν τοιαῦτα ἀξιοθρήνητα παραδείγματα.

Ἡ δυσεντερία καὶ ἡ δυσεντεροειδὴς κωλῖτις, τόσον εἰς τοὺς μεγάλους, ὅσον καὶ εἰς τὰ παιδιά, ἐκδηλοῦται μὲ κενώσεις βλεννώδεις καὶ αἱματηράς. Ἐὰν εἰς ἕνα τοιοῦτον ἔντερον, ὑπερμέτρως ἐρεθισμένον, ἀφοῦ αἱμορραγεῖ, δώσετε ἕνα καθαρτικόν, θ' αὐξήσετε τὰς περισταλτικὰς κινήσεις, συνεπῶς καὶ τὰς κενώσεις καὶ θὰ ἐπιδεινώσετε τὴν ὑπάρχουσαν νόσον.

Εἰς τὸν τυφοειδῆ πυρετὸν ὑπάρχουν ἐξελκώσεις εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ ἐντέρου, τὸ ἔντερον δὲ ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ μένῃ ἥσυχον. Ἐὰν δώσετε ἕνα καθαρτικὸν κινδυνεύετε νὰ ἴδετε τὸ ἐντερικὸν τοίχωμα ρηγνύμενον κατὰ μίαν ἐξέλκωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν περιτονίτιδος θανατηφόρου. Ὅταν λοιπὸν ἓν πυρετικὸν νόσημα διαγράφεται ἐνώπιόν μας καὶ δὲν γνωρίζωμεν ἂν εἶνε τυφοειδὴς πυρετὸς ἢ ὄχι, εἶνε φρόνιμον νὰ δίδωμεν τὸ καθαρτικὸν μὲ τόσον ἐλαφρὰν συνείδησιν; Ὑπάρχει μία ἄλλη πάθησις τοῦ ἐντέρου, χρονία, ἡ ὁποία λέγεται ἕλκος τοῦ δωδεκαδακτύλου. Τὸ δωδεκαδάκτυλον εἶνε τὸ πρῶτον τμῆμα τοῦ ἐντέρου ἀμέσως μετὰ τὸν στόμαχον, συχνὰ δὲ ἐκεῖ σχηματίζεται μία ἐξέλκωσις, ἡ ὁποία προκαλεῖ αἱμορραγίας. Αἱ αἱμορραγίαι αὐταὶ ἐκδηλοῦνται μὲ ζάλην, λιποθυμίαν, βάρος κατὰ τὸν στόμαχον καὶ κόπρανα μαῦρα, ὅπως ἡ πίσσα. Ἐπανειλημμένως εἶδον ἀρρώστους μὲ αὐτὰ τὰ συμπτώματα, οἵτινες ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν μαύρων κοπράνων, ἔσπευσαν νὰ λάβουν ἓν καὶ δύο καθαρτικά. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐπανάληψις τῆς αἱμορραγίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ διάτρησις τοῦ ἕλκους εἰς τὴν περιτοναϊκὴν κοιλότητα.

Καὶ τέλος δέον νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τῶν κινδύνων τῆς χορηγήσεως τῶν καθαρτικῶν εἰς μίαν πολὺ συχνὴν πάθησιν, τὴν σκωληκοειδίτιδα καὶ τὴν ἐντερικὴν ἀπόφραξιν. Εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς κοιλίας καὶ ἀπὸ τὸ ἔσω μέρος τοῦ τυφλοῦ ἐντέρου φύεται ἓν μικρὸν ἐπίμηκες κόλπωμα ἐν εἴδει σκώληκος, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία σκωληκοειδὴς ἀπόφυσις. Τὸ ὄργανον τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, δύναται εὔκολα νὰ ἐρεθισθῇ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ φλεγμαίνει χάρις εἰς τὴν εἰς αὐτὸ ἐγκατάστασιν μικροβίων, προερχομένων ἀπὸ τὴν ἐντερικὴν κοιλότητα, τὰς ἀμυγδαλὰς ἢ τὸ οὖς, ἐπὶ χρονίας ὠτίτιδος. Ἐὰν ἡ φλεγμονὴ αὕτη εἶνε πολὺ ἔντονος, τὸ μικρὸν αὐτὸ ὄργανον δύναται νὰ γαγγραινωθῇ καὶ νὰ διατρηθῇ, ὁπότε ὅλα τὰ μικρόβια, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὴν κοιλότητα αὐτοῦ θὰ πέσουν μέσα εἰς τὸ περιτόναιον, θὰ πολλαπλασιασθοῦν καὶ θὰ προκαλέσουν περιτονίτιδα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θανατηφόρον. Ἡ ὀξεῖα σκωληκοειδῖτις ἐκδηλώνεται μὲ πυρετόν, πόνους εἰς τὴν κοιλίαν, ἐμέτους καὶ δυσκοιλιότητα.

Ἀκριβῶς δὲ ἡ δυσκοιλιότης καὶ οἱ πόνοι, κάμνουν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὸ περιβάλλον αὐτῶν νὰ νομίζουν, ὅτι πρόκειται περὶ δηλητηριάσεως ἐκ τροφῶν ἢ περὶ ἁπλῆς δυσπεψίας, ὁπότε καὶ χορηγοῦν καθαρτικόν, ὅπως ἐξηγήσαμεν ἀνωτέρω, τὸ καθαρτικὸν προκαλεῖ ἐντονωτέρας περισταλτικὰς κινήσεις τοῦ ἐντέρου, ὑπάρχει δὲ ὁ κίνδυνος, ἀπὸ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν βιαιότητα τῶν κινήσεων αὐτῶν νὰ διατρηθῇ ἡ σκωληκοειδὴς ἀπόφυσις καὶ νὰ προκληθῇ βαρεῖα περιτονῖτις. Συνεπῶς, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος παρουσιάζῃ πόνους εἰς τὴν κοιλίαν, ἡ σκωληκοειδῖτις πρέπει ἀμέσως νὰ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν καὶ νὰ μὴ δίδεται καθάρσιον αὐτοβούλως, χωρὶς νὰ ἐρωτᾶται ὁ ἰατρός.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ πόνους, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ ἐντερικὴν ἀπόφραξιν, συχνὴν εἰς τὰ παιδιὰ καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἀπὸ περίσφιξιν προϋπαρχούσης κήλης, ὁπότε τὰ καθαρτικὰ εἶνε ὁμοίως ἐπικίνδυνα.

Εἶδον πολλάκις ἀρρώστους πάσχοντας ἀπὸ σκωληκοειδίτιδα, εἰς τοὺς ὁποίους ἐχορηγήθη καθαρτικὸν καὶ ἡ φύσις ἀμυνομένη τὸ ἔβγαλε δι' ἐμέτου, νὰ χορηγῆται καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καθαρτικόν, μέχρις ὅτου ἐμφανισθῇ διάρροια ἢ διάτρησις. Ἡ ἐπιμονὴ αὐτή, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἀρχήν της εἰς τὴν πεπλανημένην ἀντίληψιν, ὅτι ἐνώπιον οἱασδήποτε νοσηρᾶς καταστάσεως πρέπει πάντοτε νὰ χορηγῆται καθαρτικόν, στοιχίζει τὴν ζωὴν κατ' ἔτος εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ εἶνε ὥρα νὰ παύσῃ ἡ τόσον ἐπιπολαίως γινομένη χορήγησις καθαρτικῶν φαρμάκων καὶ νὰ πεισθῇ τὸ κοινόν, ὅτι τὸ καθαρτικὸν εἶνε φάρμακον, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει πλέον νὰ εἶνε εἰς χεῖρας ὅλου τοῦ κόσμου, ἀλλὰ νὰ ἐπαφίεται ἡ κρίσις περὶ τοῦ ὀρθοῦ ἢ μὴ τῆς λήψεως αὐτοῦ μόνον εἰς τὸν ἰατρόν.

Ὅταν σκεφθῇ κανεὶς κατὰ ποῖον τρόπον δρᾷ τὸ καθαρτικόν, ὅπως ἐξηγήσαμεν ἀνωτέρω, θὰ πεισθῇ, ὅτι εἰς ὅσας περιπτώσεις ὑπάρχει διάρροια ἢ δυσεντερία, τὰ καθαρτικὰ οὐδεμίαν ἔχουν ἔνδειξιν, εἶνε ἐπιβλαβῆ καὶ χειροτερεύουν τὴν κατάστασιν τοῦ ἐντέρου. Εἰς ὅσας περιπτώσεις ὑπάρχει δυσκοιλιότης, πάλιν ἡ χορήγησις τῶν καθαρτικῶν φαρμάκων ἀπαιτεῖ προσοχήν, διότι εἶνε δυνατὸν ὀπισθεν τῆς δυσκοιλιότητος νὰ κρύπτεται μία σκωληκοειδῖτις, μία περίσφιξις κήλης, μία ἐντερικὴ ἀπόφραξις, ὁπότε ἡ λῆψις τοῦ καθαρτικοῦ εἶνε λίαν ἐπικίνδυνος.

Ὡς συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω γραμμῶν, θέλω νὰ καταλήξω, ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ πεισθῇ τὸ κοινόν, ὅτι τὰ καθαρτικὰ φάρμακα λαμβανόμενα αὐτοβούλως καὶ ἄνευ σαφοῦς ἰατρικῆς ὁδηγίας, δύνανται ν' ἀποβοῦν πρόξενα ἀνεπανορθώτων κακῶν. Ἐὰν ἡ ἔννοια αὕτη εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ κοινόν, ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἄρθρου ἡμῶν θὰ ἔχῃ ἐπιτύχει.

Α. Πρόϊος

ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΕΖΟΥ ΙΑΤΡΟΥ - ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ, ΜΥΣΤΙΚΟΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ κ. ALFRED GOLDSCHEIDER

Ἡ κλιματολογία εἶνε μία νέα ἐπιστήμη καὶ θὰ καταστῇ ἀσφαλῶς κάποτε ἕνας σπουδαῖος παράγων τῆς θεραπευτικῆς. Τὸ κλῖμα καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἕνα κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐπλουτίσθη νεωστὶ μὲ ἐκπληκτικὰ εὑρήματα. Οὕτω λ. χ. ἐξηκριβώθη, ὅτι τέκνα Εὐρωπαίων μεταναστῶν ἐν Ἀμερικῇ, ἀνεξαρτήτως τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τῶν γονέων των, παρουσιάζουν τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην διαμόρφωσιν τοῦ κρανίου, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ Ἀμερικανοί. Τὸ κλῖμα ἄρα ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὴν γεωλογικὴν σύστασιν τῆς ἀμερικανικῆς ἠπείρου, ἐπιφέρει εἰς τὴν πρώτην ἤδη γενεὰν μεταβολὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν φυλὴν προκύπτει οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν μία ἀμερικανικὴ φυλή. Καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔχει προσωρινὸν χαρακτῆρα καὶ ὅτι εἰς μελλούσας γενεὰς (εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν αὗται θὰ ἴδουν τὸ φῶς ἐν Εὐρώπῃ). Θὰ ἐπανευρίσκωμεν τὰ ἀρχικὰ φυλετικὰ γνωρίσματα, πάντως εἶνε φανερόν, ὅτι πρόκειται περὶ μεταβολῆς τινος. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀποδεικνύει πλέον ἢ ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν τῶν ἐπιδράσεων τοῦ κλίματος. Εἶνε ὄντως ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἓν διαφορετικὸν κλῖμα δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸν ἄνθρωπον. Αἱ σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ ἀντιδράσεις του μετασχηματίζονται.

Ἡ σύγχρονος θεραπευτικὴ ἐν Γερμανίᾳ ἀνεγνώρισεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τὰς ἱκανότητας τῶν μεγάλων φυσικῶν δυνάμεων, ὅπως ὑποστηρίξουν τὰς βιολογικὰς προσπαθείας τοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας του. Πρὸ ὀλίγων αἰώνων οἱ ἰατροὶ ἠσχύνοντο «νὰ μὴ γράφουν κάτι» διὰ τὸν ἀσθενῆ. Αἱ φυσικαὶ θεραπευτικαὶ μέθοδοι παρημελοῦντο καὶ ὁ ἰατρὸς ὡρκίζετο εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῶν πολυχρώμων καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν πικρῶν φαρμάκων του. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς συντελεῖται σήμερον δι' ἑνὸς πλήθους περιττῶν συχνάκις τεχνικῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων, ἡ ἰατρικὴ εἶνε ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ της σκεπτικωτέρα καὶ κριτικωτέρα ἀπὸ ἄλλοτε, ποὺ ἐγνωρίζαμεν πολὺ ὀλιγώτερα περὶ τῶν συμβαινόντων κατὰ τὰς ἀσθενείας. Σήμερον χρησιμοποιοῦν πάλιν εὐχαρίστως τὰς φυσικὰς ἐπιδράσεις, καθὼς συνέβαινε τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἱπποκράτους, ἂν καὶ μὲ περισσότερον λογικὰς καὶ ἐξειλιγμένας μεθόδους. Ἂς πάρωμεν ὡς παράδειγμα μίαν ὡρισμένην περίπτωσιν: ἡ καθ' ἡμᾶς θεραπεία τῶν λοιμωδῶν νόσων δὲν εἶνε παρὰ μία ἀπομίμησις φυσικῆς ἐνεργείας. Πρὸς πρόληψιν ἢ θεραπείαν τῶν λοιμωδῶν νόσων ἐνίεμεν εἰς τὸ σῶμα ἐξησθενημένα ἢ φονευμένα μικρόβια, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ δημιουργήσωμεν ἀντιτοξίνας, δηλαδὴ τὸ ἀμυντήριον μέσον, ὅπερ μεταχειρίζεται ἡ φύσις. Ἐὰν προσβληθῶμεν ὑπὸ λοιμώδους τινὸς νόσου, κινητοποιοῦνται καὶ αὐτομάτως ἀκόμη ἐντὸς τοῦ σώματός μας παντὸς εἴδους χημικαὶ οὐσίαι, αἱ ὁποῖαι ἀντιδροῦν ἐναντίον τῆς λοιμώξεως. Ἀλλ' ἡ φυσικὴ αὕτη ἐνέργεια μὲ σκοπὸν τὴν θεραπείαν τῆς νόσου εἶνε, ὡς συμβαίνει εἰς πλείστας ἄλλας, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀτελής. Εἶνε ἄξιον ἀπορίας πόσον ἀορίστως καὶ ἐλλιπῶς συντελεῖται ἐνίοτε ἡ φυσικὴ αὕτη ἐνέργεια. Ἄλλοτε εἶνε ἀνεπαρκὴς καὶ ἄλλοτε πάλιν ὑπερβαίνει τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν — ὑψηλὸς πυρετὸς —

καὶ βλάπτει ἄλλα μέρη τοῦ ὀργανισμοῦ, μὲ δύο λόγια: ὁ ἰατρὸς ὀφείλει εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν φαρμακευτικὴν ἢ εἰς ἄλλα μέσα. Ὀφείλει νὰ δώσῃ εἰς τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν μίαν ὡρισμένην κατεύθυνσιν, ὀφείλει νὰ τὴν ποδηγετήσῃ.

Εἶνε ἐνδιαφέρων π. χ. ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἰατρὸς ἐργάζεται μὲ τὰς κλιματολογικὰς ἐπιδράσεις.

Εἶνε ἀξιοθαύμαστον πόσα διάφορα καλὰ ἀποτελέσματα ἐπιτυγχάνονται ὅταν ὁ ἰατρὸς γνωρίζῃ νὰ ἐκλέγῃ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως τὸ κατάλληλον κλῖμα καὶ τὴν σκόπιμον θεραπείαν τοῦ ἀρρώστου.

Ἐγὼ θὰ ἤθελα νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τοὺς διαφόρους παράγοντας, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ κλῖμα. Διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀέρος ἐπιδρῶμεν συνήθως ἐπὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς τὸ ἀντιδρᾶν τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐνίοτε ἐπακολουθεῖ μία αὐτοανοσοποίησις τοῦ ὀργανισμοῦ. Οἱ ἄγριοι λαοὶ κατέχουσιν ἐν μέρει μέσα ἄριστα πρὸς αὔξησιν τῆς ἀμυντηρίου ἱκανότητος τοῦ σώματος ἐναντι λοιμωδῶν τινων νόσων. Ἡμεῖς οἱ πολιτισμένοι τὰ ἐχάσαμεν αὐτὰ τὰ μέσα. Τὸ κλῖμα τῶν μερῶν τῆς γῆς, ἅτινα κεῖνται μακρὰν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐν μέρει καὶ τὸ κλῖμα τῆς χώρας τῆς ὑπαίθρου μακρὰν τῶν μεγαλουπόλεων εἶνε κατάλληλον ἀκριβῶς λόγῳ τῆς τραχύτητός του διὰ νὰ σκληραγωγήσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐφ' ὅσον οὗτος προσαρμόζεται πρὸς αὐτό. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «σκληραγωγία», ἐννοοῦμεν βιολογικὰς ἀλλοιώσεις, αἵτινες δὲν ἔχουν εἰσέτι διευκρινισθῆ τελείως. Ἐνίοτε, ὅμως, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τραχυτάτων κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἐπέρχεται τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ὡς λέγεται, ἐρευνηταὶ τῶν πόλων, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν χρόνον μένουν εἰς μέρη ἐλεύθερα μικροβίων, εὐθὺς ὡς ἐπανέλθωσιν εἰς κατωκημένα μέρη, προσβάλλονται ὑπὸ λοιμώδους τινὸς νόσου. Ἡ ἐξήγησις τούτου εἶνε ἴσως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ ζῶν ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ πολιτισμοῦ, ὑφίσταται διαρκῶς ἐφόδους ἐκ μέρους τῶν παθογόνων μικροοργανισμῶν καὶ οὕτω διαρκῶς ἐρεθίζεται ὁ ὀργανισμός του, πρὸς παρασκευὴν ἀμυντηρίων οὐσιῶν. Αὐταὶ αἱ οὐσίαι ἐξαφανίζονται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἐρευνητοῦ τῶν πολικῶν χωρῶν, καθίσταται δὲ ἴσως οὗτος, ἕνεκα τούτου, εὐπαθέστερος. Μὲ τὰ ἀνωτέρω δὲν θέλω νὰ εἴπω, ὅτι εἰς στεῖρος μικροβίων ἀὴρ δὲν εἶνε καλὸς διὰ τὴν ὑγείαν μας. Ἡ πλήρης μικροβίων ἀτμόσφαιρα παρακολουθεῖ τὸν πολιτισμόν, πρὸς τὸ παρὸν δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ διορθώσωμεν τὴν κατάστασιν καὶ ἴσως δὲν πειράζει αὐτὸ καθόλου.

Εἶνε ἀρκετοὶ οἱ πρεσβεύοντες, ὅτι ἡ διαρκὴς ἔφοδος τῶν μικροβίων γίνεται ἀφορμὴ διαρκοῦς ἀνοσοποιήσεώς μας καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐμποδίζει ἕνα ἁπλοῦν συνάχι π. χ. νὰ λάβῃ διαστάσεις πανώλους, διαστάσεις τοιαύτας, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφήν μας. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὁ μὴ ἰατρὸς δὲν εἶνε ἀρκετὰ πεπεισμένος σήμερον περὶ τῆς βασικῆς ἐπιδράσεως τῶν κλιματολογικῶν παραγόντων καὶ ἕνεκα τούτου προτίμᾳ ἓν φάρμακον ἀπὸ τὴν φυσικοθεραπείαν. Αὐτὸ συμβαίνει διότι ἡ ἀναγραφὴ ἑνὸς φαρμάκου ἔχει εἰσέλθει εἰς τὰ κοινῶς παραδεδεγμένα πράγματα.

Ἡ πρωτόγονος ἰατρικὴ καὶ ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ ἐργάζονται μὲ βότανα καὶ μέταλλα καὶ μὲ οὐσίας ἐν μέρει φανταστικῆς προελεύσεως.

Βεβαίως ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐν χρήσει φαρμάκων ἔχει ἐξετασθῆ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς φυσιολογικῆς ἐνεργείας των, ἀλλὰ καὶ πάλιν περισσεύουν πάμπολλα ἰατρικά, τὰ ὁποῖα ἐν εἰδικῇ περιστάσει μόνον μίαν ὑποβλητικὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν δυνατὸν νὰ ἐξασκοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἰατρὸς εἶνε πλειστάκις ἠναγκασμένος νὰ γράφῃ τι, διότι ἄλλως ὁ ἀσθενὴς νομίζει, ὅτι δὲν δίδεται ἡ ἀπαιτουμένη σοβαρότης εἰς τὴν ἀσθένειάν του. Πάντως καὶ αὐτὸ εἶνε ἓν ἀπομεινάρι τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς. Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κλῖμα,

ἤθελα ἀκριβῶς νὰ τονίσω, ὅτι ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν δὲν ἐννοοῦμεν τὰς ἰδιότητας ἑνὸς τόπου ὑπὸ τὴν μορφὴν μόνον τοῦ ἀέρος, τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ὕδατός του, ἀλλὰ ἐννοοῦμεν καὶ τὰς γεωλογικάς του ἐν γένει ἰδιότητας καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἐδάφους του. Ἴσως θὰ δυνηθῇ τις νὰ ἀντιληφθῇ αὐτό, ἐὰν προηγουμένως ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ κοσμικὸν περιβάλλον εἶνε ὄντως ἱκανὸν νὰ ἐξασκήσῃ βαθυτάτας ἐπιρροὰς εἰς τὰ ζῶντα ὄντα.

Ὅπως τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουσι τὸ κλῖμα εἶνε ποικίλα, οὕτω καὶ αἱ ἐπενέργειαι τοῦ κλίματος εἶνε ποικίλαι.

Ἡ χημικὴ σύστασις τοῦ ἀέρος, αἱ ἠλεκτρικαί του δυνάμεις, ἡ ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις μὲ τὰς διακυμάνσεις της, αἱ ὧραι τοῦ ἔτους, ἡ θερμοκρασία μὲ τὰς αὐξομειώσεις της, ἡ σχετικὴ ὑγρασία, ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀνέμου καὶ αἱ χημικαὶ ἰδιότητες τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, αἱ ἡμέραι βροχῆς καὶ ἡ συχνότης τῆς ὁμίχλης, ὁ ἀριθμὸς τῶν τυχὸν ἡμερῶν χιόνος καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς χιόνος, ἡ σύστασις καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐδάφους, ἡ γειτνίασις δάσους, θαλάσσης καὶ ποταμῶν, προσδιορίζουν τὸ κλῖμα. Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων ἐπιδρᾷ τὸ κλῖμα ἐφ' ὅλων τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν λειτουργιῶν ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἐνδοκρινικῶν ἀδένων, ἀριθμὸν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ἀναπνοήν, νευρικὸν σύστημα, ἐναλλαγὴν τῆς ὕλης κλπ., ἐπιδρᾷ εὐνοϊκῶς ἢ δυσμενῶς.

Διακρίνομεν γενικῶς τὸ ἧπιον τὸ προφυλάσσον κλῖμα καὶ τὸ τραχὺ τὸ ἐρεθίζον.

Τὸ κλῖμα τῆς θαλάσσης, τοῦ δάσους, τῆς ξηρᾶς, τῶν ἐτησίων ἀνέμων, τὸ τῆς μεγαλουπόλεως. Τὸ ἧπιον κλῖμα ἐπηρεάζει καθησυχαστικῶς—λίαν ὠφελίμως ἄρα εἰς πολλὰς νόσους—τὸ τραχὺ ἐρεθίζει τὸν γηράσκοντα κουρασμένον ὀργανισμὸν καὶ προκαλεῖ λειτουργικὰς ἀλλοιώσεις. Ὁ Leyden, ὁ μέγας Γερμανὸς ἰατρὸς τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος ἐπήγαινε ἅπαξ τοῦ ἔτους εἰς Engadin καὶ ἐπρέσβευεν ὅτι δι' αὐτοῦ διετήρησε τὴν νεανικότητά του μέχρι βαθυτάτου γήρατος. Τότε δὲν ἐλάμβανον ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Leyden, σήμερον ὅμως γνωρίζομεν, κατόπιν πειραμάτων πολλαχῶς ἐκτελεσθέντων, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις τῶν κλιματολογικῶν παραγόντων εἶνε λίαν πιθανή.

Τὸ θέρος εἶνε λίαν κατάλληλον πρὸς ἐπίδρασιν τῶν διαφόρων κλιματολογικῶν παραγόντων ἐπὶ νοσούντων καὶ ὑγιῶν. Ὡς φαίνεται τὸ κλῖμα τοῦ θέρους καὶ μόνον παρέχει δυνατότητας ἰάσεως.

Κατὰ πρῶτον ἀναφέρομεν τὴν θανατηφόρον ἐνέργειαν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπὶ μικροβίων.

Ὁ Δρ Drigalski εἰς τὸ Βερολῖνον ἀπέδειξεν ὅτι ὀλίγων μόνον ὡρῶν ἐπίδρασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων εἰς δωμάτια ἀρκεῖ διὰ νὰ ἐπιφέρῃ σχεδὸν τελείαν καταστροφὴν τῶν μικροοργανισμῶν ἐν αὐτοῖς. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει ἀκόμη καὶ διὰ κλειστῶν παραθύρων καὶ ὅταν αἱ ὕελοι δὲν συνίστανται ἀπὸ ὕελον ἥτις ἀφίνει νὰ διέλθουν κατὰ 100 ο)ο αἱ ὑπεριώδεις ἀκτῖνες.

Ἔτι πλέον λαμβάνει χώραν ἡ καταστροφὴ τῶν μικροβίων ἐπὶ ἑνὸς σώματος τὸ ὁποῖον ἀκωλύτως περιλούζεται ἀπὸ τὸν ἥλιον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεταί τις εἰς τὴν θεραπευτικὴν τῆς φυματιώσεως. Ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου παρὰ Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυρίοις ἦτο κάτι παραπάνω ἀπὸ μίαν πρᾶξιν μὲ θρησκευτικὸν χρωματισμόν, ἦτο βιολογικὸν ἔνστικτον ἐξόχου σημασίας.

Ὁ ἥλιος τοῦ θέρους ἐντονίζει γενικῶς τὰς ἐνεργείας τοῦ κλίματος, τὰς κινητικὰς λειτουργίας, αἱ δὲ κινήσεις τοῦ σώματος αὐξάνονται καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰσθηματικὴ ζωογονεῖται. Τὰ κύτταρα τοῦ σώματος νεαροποιοῦνται καὶ ἡ αὔξησις ἐν γένει ἐπιταχύνεται. Ἀκόμη καὶ ἡ ἴασις τῶν τραυμάτων ἐπιταχύνεται διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων.

Ἡ τάσις τοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς αὐτοΐασιν καὶ αἱ εὐνοϊκαὶ πρὸς τοῦτο ἀντιδράσεις ἐμφανίζονται ἐντονώτερον κατὰ τὸ θέρος παρὰ εἰς ἄλλας ἐποχάς. Ὁ ὕπνος κοιμᾶται καλλίτερον καὶ πολλαὶ νόσοι τῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης ἰῶνται μόνον διὰ τοῦ ὅτι ἀκουσίως προτιμῶνται αἱ φυτικαὶ τροφαί.

Τὰ ἰαματικὰ λουτρὰ ἐνεργοῦσι κατὰ τὸ θέρος ἀποτελεσματικώτερον καὶ δὲν εἶνε καθόλου σύπτωσις τὸ ὅτι αἱ διακοπαὶ γιὰ τὰ ταξείδια συμπίπτουν κατὰ τὸ θέρος. Καὶ αὐτὴ ἡ συνήθεια δὲν εἶνε οὔτε 100 ἐτῶν παλαιὰ καὶ συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεγαλουπόλεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀποφυγῆς διά τινα χρόνον τοῦ κλίματός της. Εἶνε ἐνδιαφέρον τὸ νὰ παρατηρῇ τις πόσον εὐνοϊκὰς ψυχολογικὰς ἐνεργείας ἀναζωπυρώνει τὸ θερινὸν ταξείδιον. Ἤδη ὁ σιδηρόδρομος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως πολλῶν ἀνθρώπων καὶ μετατρέπει αὐτὴν πρὸς τὴν θετικὴν πλευράν. Π. χ. μία ἀσήμαντος λεπτομέρεια. Ὁ λίαν ἀπησχολημένος ἐργάτης τοῦ πνεύματος δύναται κατὰ τὰς διακοπάς του νὰ διακόψῃ τὴν ἀνάγνωσιν τὴν ὑποχρεωτικὴν δυσκόλων συγγραμμάτων καὶ νὰ διαβάζῃ ὅ,τι τὸν εὐχαριστεῖ. Ἀκόμη καὶ ἡ χαρὰ ποὺ δίδει ὁ ἐλεύθερος χρόνος ἔχει μεγάλην θεραπευτικὴν σημασίαν.

Ἡ μυστηριώδης ἐπαφὴ μεταξὺ φύσεως καὶ ἀνθρώπου, ἡ ἀνανέωσις κατὰ τὸ ἔαρ καὶ θέρος, ἡ ἠλαττωμένη ζωτικότης κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, ἔχουν ἤδη πλήρως ἐπιβεβαιωθῇ ὑπὸ τῆς πείρας μας.

ALFRED GOLDSCHEIDER

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΥ
ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΦΟΝ FRITZ KAHN

Α' ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (*)

Τὰ πλεῖστα τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς εἶνε χημικῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀναπαράστασιν δι' εἰκόνων. Ὑπάρχουν πολλοὶ πίνακες δεικνύοντες τὴν ἀνατομικὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανεὶς, ὁ ὁποῖος νὰ δείχνῃ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς.

Εἰς τὸν πίνακα «Ὁ ἄνθρωπος....ἐργοστάσιον» ποὺ δημοσιεύομεν γίνεται ἡ προσπάθεια τῆς παραβολῆς τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐλέχθη, δὲν εἶνε δυνατὸν ἀπ' εὐθείας νὰ παρατηρηθοῦν, πρὸς γνωστὰς τεχνικὰς κατεργασίας καὶ ἐπομένως ἡ προσπάθεια τῆς ἀναπαραστάσεως διὰ μιᾶς γενικῆς εἰκόνος τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κεφαλὴν, τὸν κορμὸν καὶ τὰ ἄκρα.

Τόσον ἡ κεφαλὴ, ὅσον καὶ ὁ κορμὸς, διαιροῦνται εἰς δύο πατώματα. Εἰς τὸ ἄνω πάτωμα τῆς κεφαλῆς εὑρίσκεται ὁ ἐγκέφαλος, τὸ κέντρον τῶν πνευματικῶν καὶ νευρικῶν λειτουργιῶν.

Ἀπὸ τὸ κάτω πάτωμα τῆς κεφαλῆς ἀρχίζουν αἱ εἴσοδοι (ρὶς, στόμα), εἰς τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ κορμοῦ (στῆθος, θώραξ) καὶ εἰς τὸ κάτω πάτωμα (κοιλία) αὐτοῦ.

Ὁ ἐγκέφαλος ἀποτελεῖται ἀπὸ ξεχωριστὰ τμήματα, τὰς λεγομένας σφαίρας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν πίνακα παριστῶνται ὡς ἰδιαίτεροι χῶροι.

Αἱ ἀνώτατοι λειτουργίαι τοῦ ἐγκεφάλου εὑρίσκονται ἐντοπισμέναι εἰς τὸν φλοιὸν τοῦ ἐγκεφάλου (τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν αὐτοῦ) ἀμέσως κάτωθεν τοῦ θόλου τοῦ κρανίου. Ἐμπρὸς εἰς τὴν μετωπικὴν σφαῖραν ἐδρεύει ἡ θέλησις, ἕνα εἶδος γενικοῦ διευθυντηρίου, τὸ ὁποῖον μεταβιβάζει εἰς τὸ σῶμα διαταγὰς (θελήσεις), αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἐκτελεσθοῦν. Ὀλίγον παραπάνω καὶ ὀπισθεν, εἰς τὴν πλαγίαν σφαῖραν (κροταφικὴν) εὑρίσκεται τὸ λογικὸν, ἕνα εἶδος διοικητικοῦ συμβουλίου ποὺ κρίνει καὶ συμβουλεύει, ἐὰν αὐτὸ ποὺ προτείνει ἡ θέλησις εἶνε καλὸν ἢ ὄχι καὶ παραπίσω εἰς τὴν ὀπισθίαν σφαῖραν ἐλέγχει βασιζομένη στὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν πεῖρα : ἡ κρίσις, ἡ ὁποία ὡς διευθυντὴς τοῦ ἐργοστασίου μεταβιβάζει τὰς ἐγκριθείσας ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἀποφάσεις τῆς θελήσεως εἰς τὰ κέντρα τῶν συνδέσμων.

Τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ αὐτὰ τὰ κέντρα (τῶν συνδέσμων) εἶνε τὸ κινητικὸν μυϊκὸν κέντρον, ποὺ κινεῖ τοὺς μῦς. Ἐπίσης ὑπάρχει κέντρον ποὺ θέτει εἰς λειτουργίαν τοὺς ἀδένας κ. ἄ.

Κάτωθεν τῶν δύο αὐτῶν κέντρων εὑρίσκεται τὸ κέντρον τῆς ἀναπνοῆς, τὸ ὁποῖον κανονίζει τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν παλμῶν τῆς καρδίας, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀναπνοῶν καὶ τὴν πίεσιν τοῦ αἵματος εἰς τὰ ἀγγεῖα.

Εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀναπνευστικοῦ κέντρου εὑρίσκονται ἐμπρὸς, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ προσώπου, τὰ δύο σπουδαῖα αἰσθητήρια ὄργανα : Τὸ αὐτὶ, τὸ μικρότερον ραδιόφωνον τοῦ κόσμου ποὺ δέχεται μὲ τὰς μικροφωνικὰς μεμβράνας του τὰ ἠχητικὰ κύματα τοῦ ἀέρος, καὶ τὸ μάτι, τὸ ὁποῖον μοιάζει μὲ φωτογραφικὸν μηχάνημα καὶ μαζεύει τὰς φωτεινὰς ἀκτῖνας δι' ἑνὸς φακοῦ καὶ ἔτσι τὰς ρίχνει ὡς μικροφωτογραφίαν ἐπάνω σὲ μιὰ μαύρη εὐαίσθητον εἰς τὸ φῶς πλάκα τὴν λεγομένην «ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα».

Τὸ κάτω πάτωμα τῆς κεφαλῆς περιέχει ὄπισθεν τὸν προμήκη μυελὸν

(*) Ἴδε σχεδιάγραμμα δημοσιευόμενον εἰς τὰς σελίδας 336 καὶ 337.

καὶ τὴν παρεγκεφαλίδα, τὰ ὁποῖα παίζουν τὸν ρόλον τοῦ τηλεφωνικοῦ κέντρου, δηλαδὴ μεταβιβάζουν τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τοῦ καλωδίου τοῦ νωτιαίου μυελοῦ εἰς τοὺς τόπους τῆς ἐκτελέσεως.

Ἡ ἄνω εἴσοδος τοῦ προσώπου, ἡ ρὶς, ὁδηγεῖ διὰ τοῦ φάρυγγος εἰς τοὺς πνεύμονας, ἡ κάτω, τὸ στόμα, ὁδηγεῖ διὰ τοῦ οἰσοφάγου εἰς τὸν στόμαχον καὶ τὰ ἔντερα. Ἡ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἕνωσιν τοῦ εἰσπνευσθέντος ἀέρος μὲ τὰς καταποθείσας τροφάς. Ἡ ἕνωσις τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀέρος μὲ τὰ μόρια τῶν πεφθεισῶν τροφῶν παράγει θερμότητα καὶ τὸ φαινόμενον ὀνομάζεται καῦσις. Τὴν ἐπαφὴν τοῦ ὀξυγόνου μὲ τὰ μόρια τῶν τροφῶν ἐκεῖ ποὺ κατετέθησαν τὴν ἐκτελεῖ τὸ αἷμα ποὺ κυκλοφορεῖ εἰς τὰ αἱμοφόρα ἀγγεῖα.

Τὸ αἷμα συνενώνει λοιπὸν τὸ ἀναπνευστικὸν μὲ τὸ πεπτικὸν σύστημα (1—23) (A—Z) δίδει ὀξυγόνον διὰ τὴν καῦσιν καὶ παρασύρει τὸ δηλητηριῶδες παράγωγον τῆς καύσεως, τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον πάλιν μεταφέρει εἰς τοὺς πνεύμονας, ὁπόθεν ἐξέρχεται αὐτὸ διὰ τοῦ ἐκπνεομένου ἀέρος.

Ἡ ἀντλία ποὺ κινεῖ τὸ αἷμα εἶνε ἡ καρδία. Τὰ ἀγγεῖα ποὺ μεταφέρουν τὸ αἷμα ἀπὸ τὴν καρδίαν εἰς τοὺς τόπους τῆς καύσεως τὰ ὀνομάζουν ἀρτηρίας (6—15). Τὰ ἀγγεῖα ποὺ μεταφέρουν τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς καύσεως πίσω εἰς τὴν καρδίαν τὰ ὀνομάζουν φλέβας (16—20). Αἱ ἀρτηρίαι ἐπειδὴ περιέχουν ἐρυθρὸν αἷμα εἶνε χρωματισμέναι ἐρυθραί, ἐνῷ αἱ φλέβες κυαναῖ λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ φλεβικὸν αἷμα εἶνε κυανοῦν.

Ὅποιος κατενόησε τὰ ἄνω μπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τώρα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς.

Διὰ τῆς εἰσπνοῆς τὰ μόρια τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀέρος (1) ἔρχονται εἰς τὸν ἐπάνω διάδρομον τῆς ρινὸς (2) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῆς τραχείας (3) εἰς τοὺς πνεύμονας (4). Τὸ (5) δείχνει τὴν μεταφορὰν τοῦ ὀξυγόνου εἰς τὸ αἱμοφόρον ἀγγεῖον (6) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν καρδίαν (7). Ἐκεῖθεν διὰ τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν στέλνει τὸ αἷμα ἡ καρδία εἰς τὴν κεφαλὴν (8) καὶ εἰς τὴν κοιλίαν (9). Ὁ σωλὴν (11) φέρει τὸ αἷμα εἰς τὸν σπλῆνα ὅπου διέρχεται αὐτὸ διὰ φίλτρων καὶ παραλαμβάνει ὡρισμένα κύτταρα τοῦ αἵματος. Εἰς τὸ (12) τρέχει τὸ αἷμα πρὸς τοὺς μῦς τοῦ ποδὸς καὶ εἰς τὸ (13) καὶ (14) πρὸς τὸν μυελὸν τῶν ὀστῶν ὅπου γίνονται τὰ κύτταρα τοῦ αἵματος, τὰ αἱμοσφαίρια. Διὰ τοῦ (15) διέρχεται τὸ αἷμα ἀπὸ τὰ νεφρὰ ὅπου ἀφίνει τὰς βλαβερὰς του οὐσίας. πρὸ πάντων τὴν οὐρίαν (αἱ μπλὲ σφαῖρες ποὺ πηγαίνουν ἀπὸ τοὺς νεφροὺς εἰς τὴν κύστιν). Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον γεννᾶται διὰ τῆς καύσεως, πηγαίνει διὰ τῶν (μπλὲ) φλεβῶν εἰς τὴν καρδίαν. Ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς κοιλίας καὶ ἀπὸ τὰ πόδια συναθροίζονται φλέβες εἰς τὸ (16) ποὺ ἀνεβαίνει καθέτως εἰς τὴν δεξιὰν καρδίαν (19), ἡ ὁποία στέλνει τὸ γεμᾶτο ἀνθρακικὸν ὀξὺ αἷμα πρὸς καθαρισμὸν εἰς τοὺς πνεύμονας. Ἐδῶ τρέχει τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ εἰς τὸ (20) εἰς τὴν τραχείαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τοῦ (21) εἰς τὸν κάτω διάδρομον τῆς ρινὸς ἀπὸ ὅπου καὶ ἀφίνει τὸ σῶμα (22).

Παραλλήλως μὲ τὴν ἀναπνοὴν γίνεται ἡ πέψις (a—z). Ἡ τροφὴ ποὺ εἰσῆλθε στὸ στόμα (a) κόπτεται διὰ τῶν ὀδόντων (b), ἀλέθεται μὲ τοὺς ὀδόντας (c) καὶ ζυμώνεται μαζὶ μὲ τὸν σίελον καὶ ἔτσι ὡς ζύμη κατεβαίνει εἰς τὸν στόμαχον (e). Ἐδῶ παραλαμβάνει τὴν τροφὴν τὸ χημικὸν ἐργαστήριον. Διὰ τοῦ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος (f) μεταβάλλεται χημικῶς καὶ ἀπολυμαίνεται ἡ ζύμη καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ἡ σπουδαιοτέρα πεπτικὴ οὐσία τοῦ στομάχου, ἡ πεψίνη (g). Ἐδῶ σχάζεται τὸ λεύκωμα σὲ μικρότερα τμήματα (μπλέ). Τὰ λίπη ποὺ εἰσέρχονται μὲ τὸ γάλα καὶ τὸ βούτυρον τὰ παραλαμβάνει ἡ πιτύα (h) καὶ τὰ κάνει εὔπεπτα. Τώρα ἡ ζύμη τοῦ φαγητοῦ διώχνεται πρὸς τὸν πυλωρὸν (i) καὶ πίπτει στὸ ἔντερον. Ἐδῶ συναντᾷ τὴν χο-

λὴν ποὺ στέλνει τὸ ἦπαρ καὶ ἡ ὁποία πέπτει τὰ λίπη (j). Τὸ παγκρεατικὸν ὑγρὸν (k) πέπτει τὸ λεύκωμα, τὰ σάκχαρα καὶ τὰ λίπη. Ἐπίσης εἰς τὸ ἔντερον συναντᾷ ἡ τροφὴ τοὺς χυμοὺς τῶν ἐντερικῶν ἀδένων καὶ δι' ὅλης αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἀποσχάζεται ἡ τροφὴ εἰς μικρὰ διαλυτὰ μόρια λίπους (κίτρινα σφαιρίδια) (m), τὸ ὁποῖον μεταφέρεται διὰ τοῦ (n) καὶ (o) εἰς τοὺς τόπους ποὺ ἐναποτίθεται.

Αἱ ἄλλαι θρεπτικαὶ οὐσίαι δὲν χύνονται εἰς τὸ αἷμα ὅπως τὸ λίπος, ἀλλὰ κάμνουν πρῶτα καραντίνα εἰς τὸ ἦπαρ, ὅπου κατατάσσονται καὶ ἐξετάζονται διὰ τὴν χρησιμότητά των. Αὐτὸ εἶνε ἀναγκαῖον διότι πλὴν τοῦ λευκώματος (μπλὲ) (p) καὶ τοῦ σακχάρου (λευκοὶ κύβοι) (q) συμπαρασύρονται καὶ δηλητήρια (πράσινα ραβδιὰ) καὶ ἄχρηστοι οὐσίαι (καφὲ σημεῖα). Αὐταὶ αἱ οὐσίαι ἀνέρχονται διὰ τῆς πυλαίας φλεβὸς (r) εἰς τὸ ἦπαρ ὅπου ταξινομοῦνται. Τὸ σάκχαρον μαζεύεται ἀπὸ τὰ κύτταρα τοῦ ἥπατος (s) καὶ ἀποθηκεύεται (t). Ἀπὸ ἐκεῖ δίδεται εἰς τὸ σῶμα διὰ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος (u).

Τὸ λεύκωμα ποὺ φθάνει τὸ ἦπαρ (v) ἐφ' ὅσον εὑρέθη χρήσιμον δίδεται καὶ αὐτὸ εἰς τὸ αἷμα. Τὸ ἄλλο μεταβάλλεται εἰς οὐρίαν (w) καὶ ἐκδιώκεται διὰ τῶν νεφρῶν ἀπὸ τὸ σῶμα. Τὰ δηλητήρια ποὺ ἔφθασαν μὲ τὴν τροφὴν τὸ ἦπαρ (x) καταστρέφονται. Τὰ ὑπόλοιπά τους μαζὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα τῶν κατεστραμμένων αἱμοσφαιρίων μεταβάλλονται εἰς τὸ ἦπαρ εἰς τὴν χολὴν, ἡ ὁποία ἀποθηκεύεται μέχρις ὅτου χρησιμεύσῃ εἰς τὴν πέψιν, εἰς τὴν χοληδόχον κύστιν. Αἱ τοιουτοτρόπως ταξινομηθεῖσαι καὶ καθαρισθεῖσαι θρεπτικαὶ οὐσίαι ἀποδίδονται ἀπὸ τὸ ἦπαρ εἰς τὸ αἷμα. Τὸ αἷμα τὰς μεταφέρει εἰς τὰ ἐργαζόμενα ὄργανα τοῦ σώματος ὅπου μαζὶ μὲ τὸ ὀξυγόνον (z) τοῦ εἰσπνεομένου ἀέρος καίονται, χρησιμεύουσαι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς.

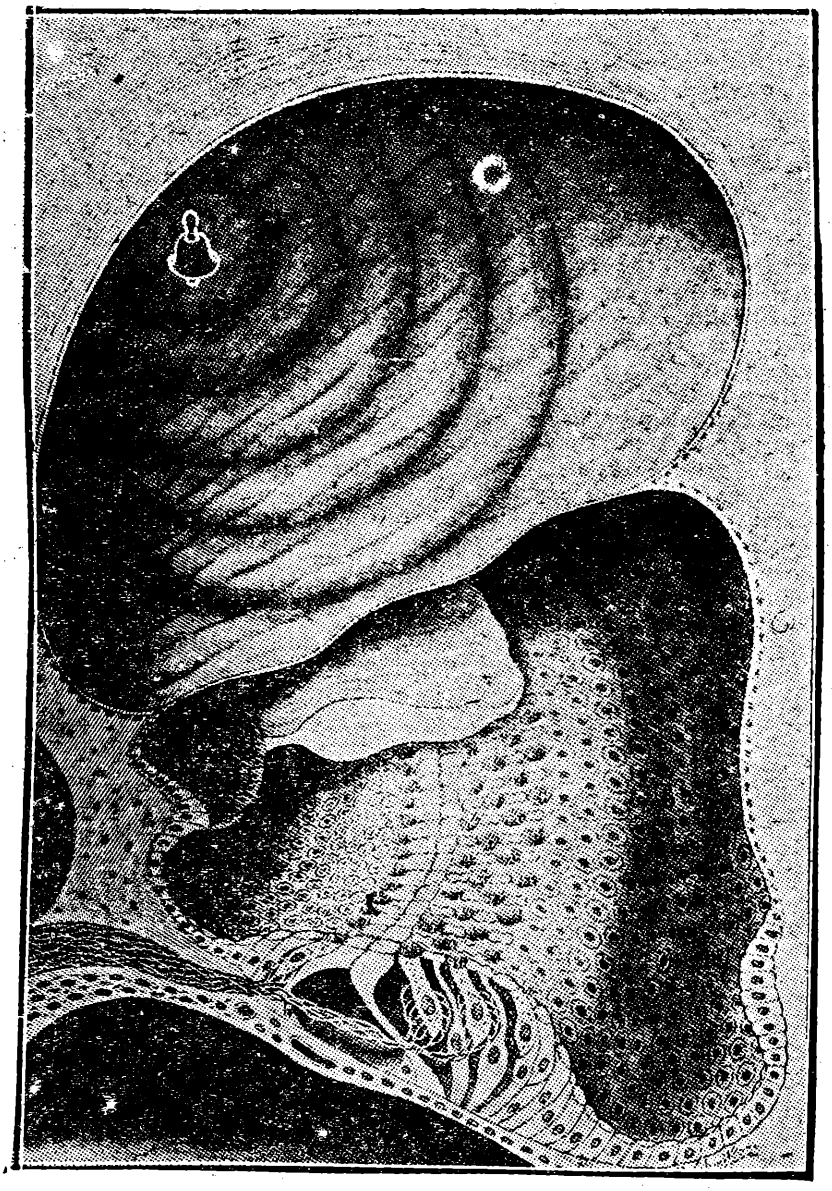
Β' Η ΥΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑΝ ΑΠΑΡΤΙΖΕΤΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΕΤΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Τ' ἄτομα ἡ ἐλαχίστη ἐκείνη ποσότης τῆς ὕλης ἡ ὁποία δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ κατατμηθῇ, ἐξ οὗ καὶ τ' ὄνομα, ἕλκονται πρὸς ἄλληλα καὶ σχηματίζουν πλανητικὰ συστήματα. Καὶ ὅπως ὑπάρχουν διάφορα πλανητικὰ συστήματα, ἔτσι ἐμφανίζονται καὶ τὰ ἄτομα ὡς διάφορα πλανητικὰ συστήματα. Κάθε εἶδος ἀτόμου τὸ ὀνομάζομεν στοιχεῖον. Ὑπάρχουν 80 διάφορα εἴδη περίπου ἀτόμων, ἄρα στοιχεῖα. Ὁ σίδηρος, τὸ θεῖον, ὁ ἄνθραξ, τὸ ἰώδιον, τὸ ράδιον κτλ., εἶνε στοιχεῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει καὶ διαφόρους ἰδιότητας.

Ἀλλὰ, ὅπως εἰς τὸ σύμπαν τὰ ἡλιακὰ συστήματα δὲν ἐμφανίζονται διεσπαρμένα στὸ χῶρο μονήρη ἀλλὰ σχηματίζουν διπλοῦς ἀστέρας, σωροὺς ἀστέρων καὶ γαλαξίας, ἔτσι ἑνοῦνται καὶ τὰ ἄτομα εἰς συμπλέγματα ἀτόμων ἀπὸ 2, 3, 100 καὶ 1.000 ἄτομα. Αὐτὰ τὰ συμπλέγματα τὰ ὀνομάζομεν μόρια. Ἀλλὰ καὶ τὰ μόρια ὅσον μεγάλα καὶ ἂν εἶνε πάντοτε εἶνε τόσον μικρά, ὥστε εἶνε ἀπολύτως ἀόρατα. Ἕνα φλυτζάνι νερὸ περιέχει τόσα μόρια ὅσας σταγόνας νεροῦ περιέχει ἡ μεσόγειος θάλασσα καὶ ἐπάνω σὲ μιὰ γραμμὴ ποὺ ἔχει μῆκος ἑνὸς χιλιοστοῦ τοῦ μέτρου θὰ μπορούσαμε ν' ἀραδιάσωμε 3 ἑκατομμύρια μόρια χωρὶς νὰ τὰ στενοχωρήσωμε καθόλου.

Ἡ ἐπιστήμη κατώρθωσε νὰ φωτογραφήσῃ τ' ἄτομα ἑνὸς κρυστάλλου μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀκτίνων Roentgen τὰς ὁποίας ἠνάγκασεν νὰ διέλθουν δι' αὐτοῦ. Ἡ εἰκὼν 1 καὶ 2 δείχνει τὴν διάταξιν αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἡ ὁποία, ὅπως βλέπομεν, μοιάζει μὲ πλανητικὸν σύστημα.

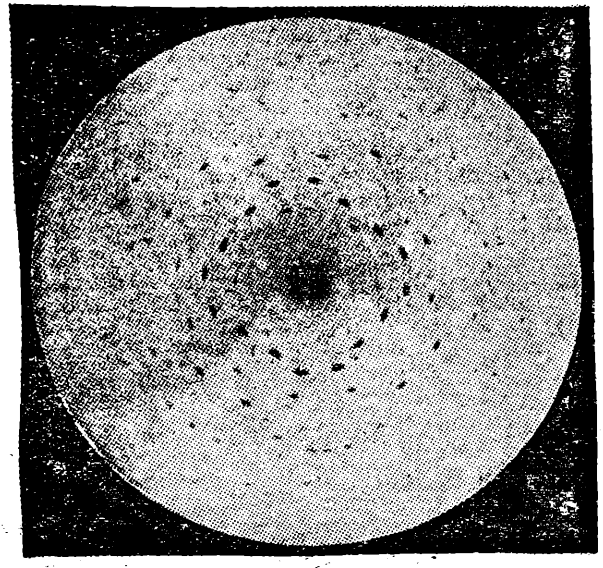
Ὑπὸ αὐτὴν τὴν μορφὴν τῶν μορίων μᾶς ἐμφανίζεται ἡ ὕλη ἐπὶ τῆς

Εἰκὼν 4. Μετρητὴς τῶν κυμάτων τῶν μυῶν. Ἐν ὀλιγάκις εἰς μικρὰν κάμπτην τοῦ κοχλίου τοῦ ὠτός. Διὰ μιᾶς κυματοειδοῦς μεμβράνης χωρίζεται ὁ διάδρομος εἰς δύο χώρους. Διὰ τοῦ ἄνω χώρου διέρχονται τὰ ἠχητικὰ κύματα, τὰ ὁποῖα συμβολίζονται διὰ τοῦ κώδωνος.

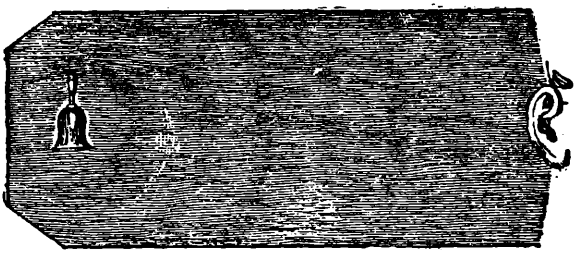
γῆς. Ὁ σίδηρος, ὁ ἄνθραξ, τὸ ὕδωρ, τὸ σάκχαρον, τὸ χαρτὶ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀπαρτίζονται ἀπὸ μόρια. Ἐπίσης καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἶνε ἕνα σύμπλεγμα μορίων, εἶνε ἕνα παλάτι τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ἕνα λίθινον παλάτι ἀπαρτίζεται ἀπὸ κόκκους ἄμμου, ἔτσι καὶ αὐτὸ ἀπαρτίζεται ἀπὸ μόρια. Στὸ λίθινον παλάτι, ὅταν ἀκτινοβολῇ ἀπὸ φῶς καὶ ἀπὸ εὐθυμία καὶ ἀπὸ τραγούδι, δὲν μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε ὅτι ἔχει σχηματισθῇ ἀπὸ χῶμα παρὰ μόνον ὡραῖα δωμάτια καὶ ταράτσες καὶ προσόψεις βλέπομεν. Ἐὰν ὅμως κρημνισθῇ, ὅπως βλέπομεν αὐτὸ διαλυόμενον εἰς ἀσβέστη, χώματα καὶ πέτρες, ἔτσι τὸ μάτι μας βλέπει καὶ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ὅσον καιρὸ ζῇ ρόδινα μάγουλα, ὡραῖα μαλλιὰ καὶ κάτασπρα δόντια. Ἐὰν ὅμως ἀποθάνῃ διαλύεται τὸ παλάτι αὐτὸ τῆς ζωῆς ὅπως καὶ τὸ λίθινον παλάτι, εἰς μόρια καὶ εἰς ἄτομα.

Ἐκ μορίων σχηματίζεται τὸ πᾶν καὶ εἰς μόρια διαλύεται τὸ πᾶν. Μόριον προσκολλᾶται πρὸς μόριον ὅταν σχηματίζεται τὸ σύννεφο εἰς τὴν ἀτμοσφαῖρα, ὅταν ἐμφανίζωνται κρύσταλλοι σὲ μιὰ διάλυσιν, ὅταν αὐξάνῃ τὸ κοράλλι καὶ βγαίνῃ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ὅταν μεγαλώνῃ τὸ δένδρον καὶ ὅταν γεννᾶται καὶ μεγαλώνῃ ὁ ἄνθρωπος. Ὅταν ρίψωμεν ἕνα κομματάκι ζάχαρι εἰς τὸν καφέ μας διαλύεται αὐτὸ εἰς τὰ μόριά του, τὸ τσιγάρο μας ἐξατμίζεται εἰς μόρια, ἡ τροφή μας διασπᾶται ἐντὸς τοῦ ἐντέρου εἰς μόρια καὶ τὰ μόρια αὐτὰ τὰ παίρνει τὸ αἷμα καὶ τὰ ἐναποθέτει εἰς τὰ ὄργανά μας. Τὸ μόριον εἶνε τὸ νόμισμα τῆς συναλλαγῆς εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἕνα ἐλεύθερον μῖγμα μορίων εἶνε ἡ ἀτμοσφαῖρα ἡ ὁποία σὰν μιὰ θάλασσα ἀέρος περιβάλλει τὴν γῆν. Ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὸν ὠκεανὸν τοῦ ὕδατος ἔτσι ὑπάρχουν καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἀέρινη θάλασσα ρεύματα καὶ κύματα. Τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρος, τοὺς ἀνέμους τοὺς αἰσθανόμεθα μὲ τὰ αἰσθητικὰ σωμάτια τοῦ δέρματός μας, τὰ σωμάτια τοῦ ψύχους καὶ τῆς θερμότητος ὡς θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ διὰ τῶν λεπτοτάτων αἰσθητικῶν τριχῶν αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ὅλο μας τὸ σῶμα ὡς «ρεῦμα». Ἐὰν δώσωμεν εἰς τὸν ἀέρα μίαν κίνησιν δι' ἑνὸς δονουμένου σώματος τότε αὐτὴ ἡ δόνησις τοῦ ἀέρος μεταφέρεται ὅπως καὶ εἰς τὸ νερὸ διὰ κυμάτων, τῶν λεγομένων ἠχητικῶν κυμάτων. Εἰκὼν 3. Πρὸς ὑποδοχὴν τῶν κυμάτων τοῦ ἀέρος ἔχουν σχηματισθῇ εἰς δύο συμμετρικὰ σημεῖα τῆς κεφαλῆς μας νευ-

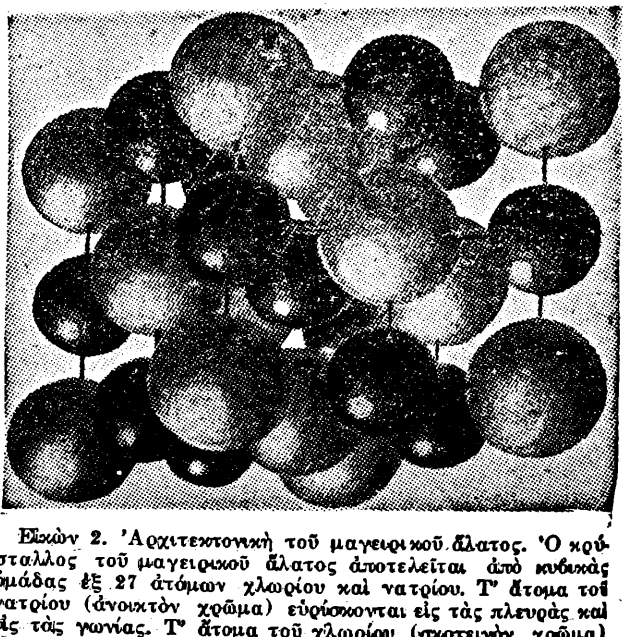

Εἰκὼν 1. Φωτογραφία ἀτόμων. Φωτογραφία ἑνὸς διαφωτισθέντος κρυστάλλου ὑπὸ ἀκτίνων Roentgen αἱ ὁποῖαι ἐμποδίζονται κατὰ τὴν διάβασίν των ὑπὸ τῶν ἀτόμων. Ἡ εἰκὼν δεικνύει τὴν συστηματικὴν διάταξιν τῶν ἀτόμων κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν μορίων τοῦ κρυστάλλου.

ρικὰ μηχανήματα : τὰ ὦτα, τὰ ὁποῖα συλλαμβάνουν τὰ ἠχητικὰ κύματα μὲ δυὸ μεγάλα χωνιά, τὰ πτερύγια τοῦ ὠτὸς, καὶ τὰ ὁδηγοῦν εἰς ἕνα κοχλιοειδὲς ὄργανον, τὸν κοχλίαν. Κατὰ τὴν διάβασίν των ἀπ' αὐτὸν τὸν κοχλίαν τὰ κύματα ἐγγίζουν μιὰ σκάλα, σὰν τοῦ πιάνου, ἀπὸ νευρικὰ κύτταρα τῶν ὁποίων αἱ αἰσθητικαὶ ἀποφυάδες δονοῦνται ὅπως ὁ ἀὴρ καὶ αὐτὴν τὴν κίνησιν τῶν κυμάτων τὴν στέλνουν εἰς τὸν ἐγκέφαλον διὰ νευρικῶν συρμάτων καὶ ἐκεῖ τὴν αἰσθανόμεθα ἡμεῖς ὡς ἦχον. Ἡ εἰκὼν 4 μᾶς ἐπιτρέπει ἕνα βλέμμα εἰς τοὺς διαδρόμους τοῦ κοχλίου οἱ ὁποῖοι διὰ μιᾶς λεπτῆς μεμβράνης χωρίζονται εἰς δύο πατώματα. Διὰ τοῦ ἄνω πατώματος διέρχονται ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τὰ κύματα τοῦ ἀέρος τὰ ὁποῖα μεταδίδουν τὴν δόνησιν εἰς τὴν λεπτὴν ἠχητικὴν πλάκα, ἡ ὁποία περνᾷ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν μεμβράνην καὶ αὐτὴ πάλιν μεταβιβάζει τὴν κίνησιν δι' ἑνὸς ὑγροῦ τὸ ὁποῖον γεμίζει ὅλο τὸ ὄργανον εἰς τὰ κύτταρα ποὺ βρίσκονται ἀπὸ κάτω της. Αὐτὰ πάλιν εὑρίσκονται εἰς σειρὰς ὅπως οἱ χορδὲς τοῦ πιάνου καὶ πολὺ πιθανὸν εἶνε κουρδισμένα διὰ τὰ διάφορα μήκη τῶν κυμάτων τοῦ ἀέρος δηλαδὴ διὰ τοὺς διαφόρους ἤχους. Εἰς τὴν βάσιν των τὰ κύτταρα περιβάλλονται ἀπὸ τ' ἀκουστικὰ νεῦρα τὰ ὁποῖα μεταβιβάζουν τὸν ἐρεθισμὸν τῶν κυττάρων εἰς τὸν ἐγκέφαλον.

Εἰκὼν 3. Ἠχητικὰ κύματα. Τὰ ἐκ δονουμένων ἀντικειμένων ἐκπορευόμενα ἠχητικὰ κύματα συλλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ πτερυγίου τοῦ ὠτός μας.

Εἰκὼν 2. Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μαγειρικοῦ ἅλατος. Ὁ κρύσταλλος τοῦ μαγειρικοῦ ἅλατος ἀποτελεῖται ἀπὸ κυβικὰς ὁμάδας ἐξ 27 ἀτόμων χλωρίου καὶ νατρίου. Τ' ἄτομα τοῦ νατρίου (ἀνοικτὸν χρῶμα) εὑρίσκονται εἰς τὰς πλευρὰς καὶ εἰς τὰς γωνίας. Τ' ἄτομα τοῦ χλωρίου (σκοτεινὸν χρῶμα) εἰς τὰ μέσα τῶν πλευρῶν. Εἰς ἕνα κυβικὸν χιλιοστὸν χλωρούχου νατρίου εὑρίσκονται συνηνωμένοι 5 1)2 τετράδας ἐκατομμύρια ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κύβους.

Ὥστε κατὰ τὴν ἀκοὴν πρόκειται περὶ ἀντιλήψεως κυμάτων τοῦ ἀέ-

ρος ἄρα περὶ κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἀέρος. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ μὲ ἕνα ἁπλούστατο πείραμα.

Ἐὰν βάλωμεν ἕνα κουδοῦνι πού κτυπᾷ κάτω ἀπὸ μιὰ ὑέλινη καμπάνα τῆς ὁποίας μποροῦμε νὰ ἀφαιρέσωμεν τὸν ἀέρα, τότε παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ἦχος ἐλαττώνεται ὅσον ἀφαιροῦμεν τὸν ἀέρα καὶ παύει τέλος μολονότι τὸ κουδοῦνι κτυπᾷ. Ὥστε κύματα μορίων τὰ ἀκούει κανείς. Τὰ κύματα αὐτὰ ἐξαπλώνονται μὲ ταχύτητα 300 μέτρων τὸ δευτερόλεπτον καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ μήκους τῶν κυμάτων, αὐτὴ ἡ ταχύτης τῆς ἐξαπλώσεως μένει πάντοτε ἡ ἴδια.

Τὰ μακρότερα κύματα τῶν ὁποίων ἔχομεν ἠχητικὴν ἀντίληψιν εἶνε 20 μέτρων δηλαδὴ κτυποῦν αὐτὰ τὸ αὐτί μας 300: 20 φορὲς τὸ δευτερόλεπτον δηλ. 15 φορές.

Τὰ βραχύτερα εἶνε 8 χιλιοστὰ τοῦ μέτρου δηλ. κτυποῦν τὸ αὐτί μας 40.000 φορές. Αὐτὰ εἶνε τὰ ὅρια τῆς ἀκοῆς μας καὶ τὰ μακρὰ κύματα τὰ αἰσθανόμεθα ὡς βαθεῖς ἤχους τὰ δὲ βραχέα ὡς ὑψηλούς.

Ἐὰν παραβάλῃ κανεὶς αὐτοὺς τοὺς ἀριθμοὺς μὲ τὰ μέτρα τῶν κυμάτων πού αἰσθανόμεθα ὡς φῶς τὰ ὁποῖα εἶνε 10.000 φορὲς μικρότερα καὶ δονοῦνται ἕνα τρισεκατομμύριον φορὲς ταχύτερον καὶ ἐξαπλοῦνται ἕνα ἑκατομμύριον φορὲς ταχύτερον τότε ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὁ ἦχος εἶνε ἀδελφὸς τοῦ φωτὸς καὶ ὅτι τὸ μάτι μας καὶ τὸ αὐτί μας εἶνε δύο ὄργανα πού χρησιμεύουν διὰ τὴν καταμέτρησιν κυμάτων σὰν νὰ ἦταν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα μιὰ ἀκτὴ εἰς τὴν ὁποίαν σποῦν τὰ κύματα τοῦ ὠκεανοῦ καὶ σὰν νὰ εἴχαμε ἐκεῖ ὄργανα πού καταμετροῦν τὴν ταχύτητα καὶ τὰ μήκη τῶν κυμάτων, τὸ μὲν αὐτὶ τῶν κυμάτων τῆς γηΐνης ἀέρινης ἀτμοσφαίρας, τὸ δὲ μάτι τῶν κυμάτων τοῦ κυανοῦ αἰθέρος πού περιβάλλει τὸ σύμπαν.

Γ' Η ΧΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ἐκ τῶν 80 στοιχείων τῆς γῆς 27 εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐὰν ἠθέλαμε, ὅπως ὁ Wagner τοῦ Faust ἐκ τῶν 27 αὐτῶν στοιχείων νὰ κατασκευάσωμεν ἕνα ἄνθρωπον θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ πάρωμεν εἰς τὰς ἑξῆς ποσότητας :

Ὀξυγόνον	40	χιλιόγραμμα	Ἀλουμίνιον	1	γραμμάριον
Ἄνθραξ	20	»	Ἰώδιον	0,1	»
Ὑδρογόνον	7	»	Ἀρσενικὸν	0,0005	»
Ἄζωτον	3	»	Χαλκὸς		
Ἀσβέστιον	2	»	Μόλυβδος		
Φωσφόρος	1	»	Ψευδάργυρος		
Χλώριον	200	γραμμάρια	Λίθιον		
Θεῖον	175	»	Βρώμιον		
Νάτριον	150	»	Λανθάνιον		ἴχνη
Κάλιον	100	»	Διδύμιον		
Φθόριον	75	»	Δημήτριον		
Μαγνήσιον	50	»	Βανάδιον		
Σίδηρος	5	»	Χρώμιον		
Πυρίτιον, Μαγγάνιον	3	»	Μολυβδαίνιον		

Ἕνας Ἄγγλος ὑπελόγισε τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς αὐτῶν τῶν «πρώτων ὑλῶν» περίπου εἰς δύο λίρας στερλίνας. Ἐὰν ἠρωτᾶτο ἔμπορος τί κοστίζει ἕνας ἄνθρωπος θὰ ἔλεγε 40—45 μάρκα. Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι αὐτὸ τὸ πο-

ΕΔΩ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΖΕΤΑΙ ΕΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ !

Βρώμιον, Ἰώδιον, Χαλκός, Μόλυβδος	ἴχνη
Ἀρσενικόν	1 / 2000 g.
Ἀλουμίνιον	1 »
Μαγγάνιον	3 »
Πυρίτιον	3 »
Σίδηρος	5 »
Μαγνήσιον	50 »
Νίτρον	80 »
Θεῖον	100 »
Φθόριον	100 »
Ἅλας	250 »
Φώσφορος	800 »
Ἀσβεστος	1 1)2 κιλὸ
Ἀμμωνία	4 λίτρες
Ἄνθραξ	20 κιλὰ
Ὕδωρ	40 κιλὰ

Εἰκὼν 1.

σὸν ἐπλήρωνεν ἡ Ἀγγλία εἰς τὸ Ἀννόβερον γιὰ κάθε φονευόμενον μισθοφόρον εἰς τοὺς πολέμους ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Τότε αἱ τιμαὶ ἦσαν: ἕνας σκοτωμένος πεζὸς 28 τάλληρα, ἕνας ἱππεὺς 11 τάλληρα, ἕνα ἄλογο 90 τάλληρα οὕτως ὥστε μὲ αὐτὴν τὴν ταρίφα ἕνα σκοτωμένο ἄλογο ἐκόστιζε περισσότερον ἀπὸ 11 ἱππεῖς. Ὡρισμένως παράβολοι ἰδέαι περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀξίαν ἑνὸς ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μηχανικῆς ἐργασίας ὑπελόγισε ὁ οἰκονομολόγος Petty εἰς 2.888 τάλληρα. Ἐὰν καῇ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τότε μένει 4,3 ο)ο δηλ. περίπου 3 χιλιόγραμμα στάκτης ὡς ὑπόλοιπον.

«Καὶ ἀπὸ τὸν παντοδύναμον Talbot ὁ ὁποῖος ἐγέμιζε τὸν κόσμον μὲ τὴν φήμην τῆς πολεμικῆς του δόξης δὲν μένει τίποτε παρὰ μία χοῦφτα ἐλαφρᾶς σκόνης. Ἔτσι τελειώνει ὁ ἄνθρωπος». (Εἰκὼν 1).

ΔΙΑΤΙ ΚΑΤΑΓΟΜΕΘΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΘΑΛΑΣΣΑΝ

Τὸ ὑγρὸν μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε κυρίως ἕνα διάλυμα τῶν 4 μεταλλικῶν ἁλάτων. Εἰς μίαν λίτραν τοῦ ὑγροῦ περιέχονται συστατικὰ ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸν πίνακα ὑπ' ἀριθ. 2.

Χλωριοῦχον	Νάτριον (μαγειρικὸν ἅλας)	6	γραμμάρια
»	Κάλιον	0,4	»
»	Ἀσβέστιον καὶ	0,4	»
»	Μαγνήσιον	0,2	»

Πίναξ ἀριθ. 2

Τὸ ποσὸν τοῦ ὑγροῦ αὐτοῦ εἶνε περίπου 50 λίτραι. Τὸ ὑγρὸν τὸ ὁποῖον ἕνεκα τοῦ κυρίου ρόλου ποὺ παίζει ἐν αὐτῷ τὸ χλωριοῦχον νάτριον δι' ὃ «φυσιολογικὸν διάλυμα χλωριούχου νατρίου» καλεῖται, εἶνε τὸ βασικὸν ὑγρὸν ὅλων τῶν χυμῶν τῶν ζώντων ὄντων. Ἡ σύνθεσίς του εἶνε περίπου ἡ ἰδία εἰς ὅλα τὰ πλάσματα τῆς γῆς.

Ἀποτελεῖ τὸν χυμὸν τῶν φυτῶν καὶ βακτηριδίων, τὸ ὑγρὸν τοῦ σώματος τῆς μεδούσης, τοῦ σκώληκος, τοῦ ἐντόμου καὶ τοῦ θηλαστικοῦ.

Ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ αἵματος καὶ διέρχεται διὰ τῶν πόρων τῶν ἀγγείων εἰς τοὺς ἱστοὺς καὶ περιβάλλει ὅλα τὰ ὄργανα μέχρι τῶν ἐλαχίστων των μονάδων, μέχρι τῶν κυττάρων, οὕτως ὥστε ὅλα τὰ κύτταρα τοῦ σώματος κολυμβοῦν εἰς αὐτὸ τὸ ὑγρὸν ὡσὰν ὑδρόβια ζῶα.

Ὡς βάσις τῶν διαφόρων χυμῶν : δακρύων, ἱδρῶτος, σιέλου, γάλακτος, οὔρων κτλ. ἐξέρχεται πάλιν ἀπὸ τοὺς ἱστούς.

Πουθενὰ τοῦ σώματος δὲν ὑπάρχει καθαρὸν ὕδωρ, ὅλον τὸ ὕδωρ εἶνε φυσιολογικὸν διάλυμα χλωριούχου νατρίου. Αὐτὸ δίδει εἰς τὸ σῶμα τὴν ἐλαστικότητα.

Τὸ ὅτι ὅλα τὰ πλάσματα τῆς γῆς, ἀπὸ τὸ ἀτελέστατον μικρόβιον μέχρι τῆς δρυός, ἀπὸ τὸ θαλάσσιον σκουλῆκι μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἐντός των τὸ ἴδιον ὑγρὸν εἶνε ἕνα ἀπὸ τὰ περιεργότερα πράγματα τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλείτερά της προβλήματα. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος δίδεται μὲ δύο μόνον λέξεις: Θαλάσσιον ὕδωρ.

Τὸ φυσιολογικὸν διάλυμα τοῦ χλωριούχου νατρίου, τὸ ὑγρὸν τῶν ζώντων ὄντων τῆς γῆς εἶνε θαλάσσιον ὕδωρ.

Εἰς τὰ ἐργαστήριά των παρεσκεύασαν οἱ φυσιολόγοι ἕνα τεχνητὸν ὑγρὸν αἵματος διὰ νὰ διατηρήσουν ἐν ζωῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὰς καρδίας τῶν κουνελιῶν καὶ τὰ σκέλη τῶν βατράχων. Χωρὶς νὰ ἔχουν αὐτοῦ ἀγνῶσιν οἱ ζωολόγοι παρεσκεύασαν ἕνα τεχνητὸν θαλάσσιον ὕδωρ διὰ νὰ δια-

τηροῦν ἐντός του τὰ θαλάσσιά των ζῶα. Πόσον ὅμως ἐξεπλάγησαν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ὅταν οἱ μὲν ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς δὲ ὅτι εἶχαν παρασκευάσει τὰ ἴδια διαλύματα καὶ ὅτι ὁ ὀρρὸς τοῦ αἵματος εἶνε θαλάσσιον ὕδωρ καὶ τὸ θαλάσσιον ὕδωρ ὀρρὸς τοῦ αἵματος.

Τὸ ὑγρὸν τοῦ σώματος εἶνε θαλάσσιον ὕδωρ τὸ ὁποῖον ἐπῆραν μαζύ τους τὰ ἀρχέγονα θαλάσσια ζῶα ὅταν ἐγκατέλειψαν τὴν θάλασσαν καὶ ἐσυνήθιζαν νὰ ζοῦν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἡ συμφωνία τῶν ἁλάτων ἐντὸς τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑγρῶν ἀποκλείει κάθε σύμπτωσιν καὶ χρησιμεύει ὡς ἀπόδειξις ὅτι ὅλα τὰ πλάσματα τῆς ξηρᾶς κατάγονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐγεννήθη ἡ ζωή. Τὸ ἀρχικὸν ζῶον κολυμβῶν ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐγέμιζε μὲ τὰ ἅλατα τοῦ ὠκεανοῦ τὰ ἀγγεῖα του, ὅπως τὸ ἐπιβάλλουν οἱ νόμοι τῆς φύσεως, καὶ ὅταν ἀργότερα πολὺ μετὰ αὐτὴν τὴν προσαρμογὴν ἐξελίχθη ἐγκατέλειψε τὴν θάλασσαν, ἐπῆρε μαζί του καὶ τὸ ὑγρὸν ἐσωτερικόν του, τὸ φυσιολογικὸν διάλυμα τοῦ χλωριούχου νατρίου, ὡς ἐνθύμιον τῶν μυθωδῶς παλαιῶν καιρῶν κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ξηρὰ ἀπετέλει τὸν πυθμένα θαλασσῶν καὶ κατὰ τοὺς ὁποίους ἴσως μόνον αἱ κορυφαὶ ὑψηλῶν βουνῶν, ὅπως εἰς τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Ἀραράτ, ἐξεῖχον ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ἐνθύμιον τῶν ἐποχῶν κατὰ τὰς ὁποίας τὰ πρῶτα ψάρια φοβισμένα ἀπὸ τὴν συνεχῆ πτῶσιν τῶν ὑδάτων ἐξέτειναν τὰ κεφάλια τους στηριζόμενα μὲ τὰ πτερύγιά τους εἰς τὸν ὑγρὸν βοῦρκον καὶ ἐπεχείρουν νὰ γίνουν ζῶα τῆς ξηρᾶς. Τὰ σημεῖα αὐτῆς τῆς μυθωδῶς ἀπομεμακρυσμένης ἐποχῆς φέρει ἐντός του καὶ τὸ ἐξευγενισμένον ζῶον τὸ ὁποῖον μὲ ψηλὸ καπέλλο καὶ λουστρίνια περπατεῖ ἐπάνω σὲ παρκέτα καὶ τὰ σημεῖα αὐτὰ εἶνε τὰ θαλάσσια ἅλατα. Τὰ κύματα ποὺ μᾶς περιτριγύριζαν ἠμπορέσαμε νὰ τὰ ἐγκαταλείψωμεν, τὸ ἁλατόνερό των ὅμως ἔπρεπε νὰ πάρωμε μαζί μας. Ἔτσι, μέχρι τῆς σήμερον ἔγινε ὁ ἄνθρωπος ἓν ζῶον τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον περπατεῖ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ περιφέρει τὴν θάλασσαν ἐντός του.

Ἡ θάλασσά του δὲν μένει ἥσυχη καὶ βουβὴ σὰν ἕνα ξεχασμένον ἕλος παρὰ ἀπὸ τὴν γέννησιν ἕως τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἕνα κῦμα ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο καὶ αὐτὸς εἶνε ὁ σφυγμὸς τοῦ αἵματός του. Μὲ κάθε παλμὸ τῆς καρδιᾶς μας κινεῖται ἕνα θαλάσσιο κῦμα εἰς τὰ κανάλια τῆς πόλεως τοῦ σώματός μας ποὺ μοιάζει μὲ τὴν Βενετία καὶ μὲ κάθε δάκρυ μας κλαῖμε γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐζούσαμεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Μὲ κάθε κόκκον ἅλατος ποὺ ρίχνομε εἰς τὸ πιάτο μας πληρώνομεν τὸν παμπάλαιον φόρον εἰς τὸν πατέρα ὠκεανὸν καὶ μὲ κάθε φτιαρὶα ποὺ κτυποῦμε εἰς τὰς ὑπογείους ἀποκρυσταλλώσεις τοῦ ξηρανθέντος ὠκεανοῦ, εἰς τὰ ἁλατωρυχεῖα ἐπιστρέφομεν πάλιν εἰς τοὺς πυθμένας τῶν ὠκεανῶν ποὺ ἄλλοτε ἐζούσαμεν.

Δὲν εἴμεθα ὁ Ἀνταῖος ὁ υἱὸς τῆς γῆς. Εἴμεθα ἀναδυόμενοι, ἀφρογέννητοι ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἡ γέννησις τῆς Ἀφροδίτης ποὺ ἀναδύεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἶνε τὸ σύμβολον τῆς γενῆσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

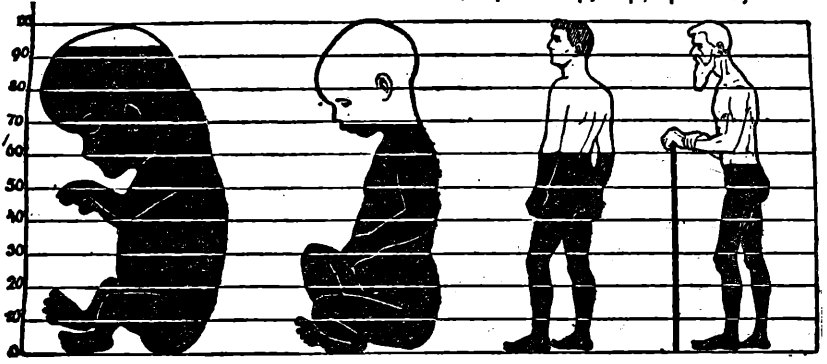
Δ'-ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΔΩΡ

«Τὸ ὕδωρ περιβάλλει τὸ πᾶν». Ὑπὲρ τὰ 2)3 τῆς γηΐνης ἐπιφανείας καλύπτονται ἀπὸ τὸ ὕδωρ τῶν ὠκεανῶν, οὕτως ὥστε αἱ ἤπειροι δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ νησιὰ ποὺ ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον. Ὡς πάγος καλύπτει τοὺς πόλους, ὡς χιὼν τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας κρημνίζεται ἀφρίζον διὰ νὰ γίνῃ ἑκατοντάδες χιλιάδων ποταμοί, λίμναι καὶ χείμαρροι. Μόνον ἐκεῖ ποὺ τρέχει τὸ νερὸ βλαστάνει ἡ ζωή. Αἱ ἔρημοι εἶνε νεκραί, οἱ βράχοι φαλακροὶ καὶ μόνον αἱ περιβρεχόμεναι κοιλάδες ἀνθίζουν.

Σχεδὸν ὅλοι οἱ μῦθοι τῆς κοσμογονίας ἀντιλαμβάνονται τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ ὕδατος καὶ βγάζουν τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ ὕδωρ. «Ὑπὲρ τὸ ὕδωρ» αἰωρεῖται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βιβλικῆς γενέσεως «τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ». Ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ ὕδατος ἐξέρχεται κατὰ τὴν ἰνδικὴν Rigveda ὁ κόσμος μὲ τὴν ζωήν του καὶ τοὺς ἐρωτάς του. Τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν κοσμογονίαν τοῦ Ἕλληνος σοφοῦ Θαλῆ εἶνε ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν πραγμάτων. «Ἄριστον ὕδωρ»! λέγει ὁ ποιητὴς τῶν διθυράμβων Πίνδαρος. Ὡς ἐν συνεχείᾳ αὐτῶν τῶν ἰδεῶν παραδέχεται ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ὅτι εἰς τὸ ὕδωρ ἐγεννήθη ἡ ζωή.

Εἰς τὸ ὕδωρ ἐγεννήθη ἡ ζῶσα οὐσία, τὸ πλάσμα, μία οὐσία περιβαλλομένη καὶ διαβρεχομένη ἀπὸ ὕδωρ. Ἐπὶ ἑκατομμύρια ἐτῶν ἐζοῦσαν τὰ φυτὰ

Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τοῦ ὕδατος προϊούσης τῆς ἡλικίας

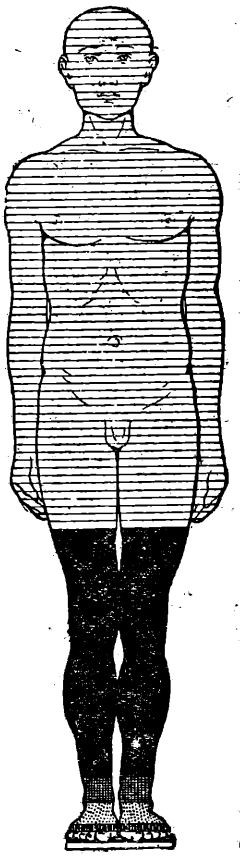

Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα περιέχει ὕδωρ :

κατὰ τὸν 8ον μῆνα τῆς κυήσεως 94 ο)ο	ὅταν γεννᾶται 69 ο)ο	κατὰ τὸ 20ὸν ἔ-τος 62 ο)ο	κατὰ τὸ 70ὸν ἔ-τος 58 ο)ο

καὶ τὰ ζῶα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὕδωρ, μέχρις ὅτου ἀναγκαζόμενα ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ὅρους, συνέλαβον τὴν θαυμασίαν ἰδέαν νὰ περιβληθοῦν ἀπὸ ἕνα ἀδιάβροχον μανδύαν, καὶ νὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν ξηράν. Τὰ φυτὰ περιεβλήθησαν μὲ ἐκεῖνα τὰ λαστιχένια δέρματα καὶ μὲ τὰ τοιχώματα ἀπὸ φελλὸν τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ὡς δέρμα τῶν φύλλων καὶ ὡς φλοιὸν τοῦ κορμοῦ, ἐβύθισαν ὅμως, διὰ νὰ μείνουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ ὕδωρ, τὰς ρίζας των εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ἐδάφους. Ὁμοίως περιεθωρακίσθη τὸ ζῶον. Κατ' ἀρχὰς μὲ τοὺς χονδροειδεῖς θώρακας τῶν καρκίνων καὶ τὰ λίθινα σπίτια τῶν κοχλιῶν, κατόπιν μὲ τὰ εὐκινητότερα περιβλήματα τῶν ἀρχεγόνων ζώων καὶ τὰς κερατίνας πλάκας τῶν κανθάρων. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ τεχνικὴ τοῦ ἀδιαβρόχου μανδύου τελειοποιεῖται. Ἐκ θωράκων καὶ κερατίνων πλακῶν σχηματίζονται πτερά, δέρμα καὶ γοῦνα μέχρις ὅτου τὸ ὄψιμον ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, κατασκευάζει τὸ ἰδεῶδες ἑνὸς ἐλαφροῦ, μαλακοῦ, ἀδιαβρόχου καὶ συγχρόνως ἐκλάμπρως ὡραίου περιβλήματος τὸ ὁποῖον μᾶς ἐμφανίζεται ὡς τὸ δέρμα τῆς γυμνῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι λοιπὸν ὡπλισμένον μὲ ἓν ἀδιάβροχον περίβλημα καὶ μὲ μίαν μεγάλην παρακαταθήκην ὕδατος—ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ βάρους τοῦ σώματός του—ἐτόλμησε τὸ ζῶον νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν ξηράν. Αὐτὸ εἶνε ὄντως ἡ τολμηροτέρα τῶν περιηγήσεων τῆς ἱστορίας, τολμηροτέρα τῆς πρώτης πτήσεως τοῦ πτηνοῦ ἐν τῇ ἀρχικῇ του ἐξελίξει, τολμηροτέρα τῆς πρώτης ἱστιοπλοΐας τοῦ προϊστορικοῦ ἥρωος, ὅστις ἐπὶ τοῦ

σαθροῦ του μονοξύλου μὲ τὴν βοήθειαν ἑνὸς πρωτογόνου ἱστίου ἐτόλμησε τὸ πρῶτον του ταξεῖδι εἰς ἕνα ἀπὸ τὰ μακρυνὰ νησιὰ ποὺ ἔβλεπε ἀπὸ τὸ δικό του, ἐξ ἴσου τολμηρὰ μὲ τὴν πρώτην πτῆσιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς τεχνικῆς ἐποχῆς ποὺ ἐμπιστεύεται εἰς μηχανὴν διὰ νὰ πετάξῃ εἰς τὸ μυθικὸν ὑδροβασίλειον τῶν συννέφων. Ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν ἐζοῦσε τὸ ζῶον ὡς ἀμφίβιον εἰς τὰ ἕλη τῆς ἀναδυομένης ξηρᾶς μίαν ζωὴν διπλῆν λαμβάνουσαν χώραν εἰς τὴν ὑγρὰν πατρίδα καὶ εἰς τὴν νεογεννηθεῖσαν ξηράν, μέχρις ὅτου εἰσέδυσε καὶ ἐκυρίευσε κατὰ μῆκος ποταμῶν καὶ πηγῶν τὴν ξηράν.

Τὸ ἄνω γραμμωτὸν μέρος τῆς εἰκόνος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ὕδωρ, τὸ μαῦρο εἰς τὸν ἄνθρακα, τὰ δὲ ὑπόλοιπα μέρη ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ ἄλλα στοιχεῖα.

Μέχρι τῆς σήμερον μένουν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τῆς γῆς, αὐταὶ αἱ ὑδάτιναι ρίζαι τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ξηρὰν τῶν ἠπείρων, αἱ φυσικαὶ ὁδοὶ τῆς μεταναστεύσεως τῶν ζώων. Εἰς τὰς κοιλάδας τῶν ποταμῶν εἰσεχώρουν αἱ τεράστιαι ἀγέλαι κατὰ τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐκείνας ἡμέρας κατὰ μῆκος τοῦ ρεύματος εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν ἠπείρων, παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ Γάγγη καὶ τοῦ Νείλου, παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρην, παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Ρῆνον, παρὰ τὸν Μισισιπῆν καὶ Μισουρῆν, ὅπου ἄνθισαν οἱ πρῶτοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωποτητος.

Διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ ἀνυδρότερον ἐσωτερικὸν τῶν ἠπείρων τὸ ὑδρόζωον ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ πάρῃ μαζί του καὶ τὸ ὕδωρ του.

Τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, τὰ ὑδραγωγεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, οἱ ὑδραγωγοὶ τοῦ Ἡρῴδου καὶ τοῦ Ἐκουαντὸρ εἶνε τὰ ἀρχαιότερα μνημεῖα τῆς οἰκοδομικῆς καὶ προσδιορίζουν τὰς ὁδοὺς ποὺ ἠκολούθησε πολὺ ἀργὰ βέβαια ὁ πολιτισμὸς διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ πτωχὸν εἰς ὕδωρ ἐσωτερικὸν τῶν ἠπείρων.

Καὶ σήμερον ἀκόμη κάθε ἄνθρωπος ποὺ διασχίζει τὴν ξηρὰν φέρνει μαζί του ἕνα μικρὸν ὑδραγωγεῖον, μίαν μικρὰν δεξαμενήν. Στοὺς δερματίνους ὑδροσκοὺς ἐπάνω εἰς τὴν ράχιν τῆς καμήλας του μεταφέρει ὁ Ἐδουΐνος τὴν θάλασσάν του διὰ τῆς ἐρήμου. Ὁ Ἰνδιάνος περιζώνεται τὴν κολοκύθαν του διὰ νὰ διασχίσῃ τὰς στέπας τῆς πατρίδος του. Ὁ στρατιώτης πάιρνει μαζί του τὴν θάλασσάν του μέσα εἰς τὸ παγοῦρι του. Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ οὐδέποτε ἡ θέλησις τοῦ ζώου καὶ ἡ τέχνη τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἐξήρκουν διὰ νὰ ὑπερνικήσουν τὴν ξηρότητα τῆς ξηρᾶς, ἐὰν δὲν συνετελεῖτο ἄνευ διακοπῆς τὸ θαυμάσιον παιγνίδι τῆς φύσεως ποὺ φέρνει εἰς τὸ ζῶον καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν θάλασσαν μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν. Ἀπὸ τὴν θάλασσαν, πρὸ πάντων εἰς τοὺς τροπικούς, ἐξατμίζονται καθημερινῶς τεράστια ποσὰ ὕδατος τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν οἱ ἐτησίαι ἄνεμοι ὑπὲρ τὴν γῆν εἰς ψυχρότερα μέρη. Ἐκεῖ συμπυκνοῦνται πάλιν εἰς σύννεφα τὰ ὁποῖα ἐπάνω ἀπὸ βουνὰ καὶ κοιλάδας γίνονται βροχή. Ἀπὸ ἐδῶ κατέρχονται εἰς χειμάρρους πάλιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ πατὴρ ὠκεανὸς, στέλνει τὸ νερό του εἰς τὰ

ζῶα τὰ ὁποῖα τὸν ἐγκατέλειψαν ἀλλὰ καὶ τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν χωρὶς αὐτὸ καὶ τὸ στέλνει γρήγορα εἰς τὰ πλάσματά του ἐπάνω εἰς τὰ φτερὰ τῶν συννέφων καὶ εἰς τὸν μανδύαν τῆς ὁμίχλης. Τὰ σύννεφα εἶνε θάλασσα ὑπὲρ τὴν ξηράν. Κάθε σύννεφο εἰς τὸ μπλὲ τοῦ αἰθέρος εἶνε ὁ ἀφρὸς ἑνὸς κύματος ποὺ στέλνει ὁ ὠκεανὸς εἰς τὴν ξηράν.

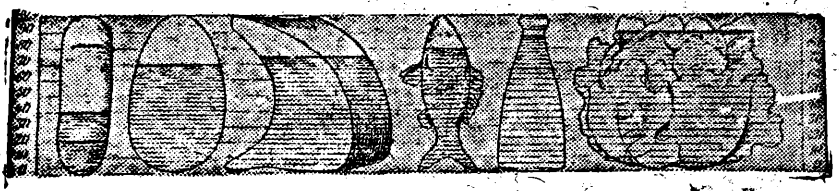
Ἐὰν ἔπαυε σήμερον ὁ σχηματισμὸς τῶν συννέφων, θὰ ἐστείρευαν αὔριον αἱ πηγαὶ καὶ μετ' ὀλίγον καιρὸν θὰ ἐξηραίνετο ἐπὶ τοῦ καίοντος βοάγου ἡ

Ποσὸν ὕδατος σπουδαιοτέρων ὀργάνων

Ὀστᾶ Μῦς	Ἦπαρ	Ἐγκέφαλος	νεφρὸς
80 0)0 75 0)0	70 0)0	79 0)0	83 0)0

Ποσὸν ὕδατος τῶν σπουδαιοτέρων τροφίμων

Ψωμὶ	αὐγὸ	κρέας	ψάρι	γάλα	χόρτα
40 0)0	65 0)0	75 0)0	80 0)0	87 0)0	90 0)0

μούμια τοῦ τελευταίου χερσαίου ζώου καὶ ἡ ζωὴ ὅπως εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους θὰ ὑπῆρχε μόνον μέσα στὰ βάθη τῆς θαλάσσης.

Ὅπως εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἀζώτου ἔτσι πάλιν συνδέεται μὲ τὸν μεγάλον ἀνόργανον κύκλον τῆς κυκλοφορίας τοῦ ὕδατος ὁ μικρὸς ὀργανικὸς κύκλος ποὺ διέρχεται διὰ τοῦ φυτοῦ-ζώου καὶ ἀνθρώπου. Ὅ,τι ὕδωρ ἀφαιρεῖ τὸ φυτὸν ἀπὸ τὸ ἔδαφος πηγαίνει εἰς τὰ φύλλα καὶ τοὺς καρποὺς καὶ μαζί τους εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκεῖθεν ἐπιστρέφει πίσω μὲ τὰ ἀποχωρήματα, οὖρα, ἱδρῶτα καὶ ἐκπνεόμενον ὑδρατμὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὸ ὅτι κατώρθωσαν τὰ ζῶντα ὄντα νὰ συνδεθοῦν εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ὕδατος ὀφείλεται καὶ ἡ παραμονή τους εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἔτσι μένουν ἐπ' αὐτῆς, ὅ,τι ἦσαν ἄλλοτε, ὑδρόβια ζῶα. Ἐὰν ἀνοίξωμεν τὸν φλοιὸν τοῦ φυτοῦ τότε βλέπομεν σὰν μέσα εἰς ἕνα aquarium (ἐνυδρεῖον) χιλιάδες χιλιάδων μικρῶν κυττάρων νὰ κολυμβοῦν εἰς τὸ νερὸ καὶ νὰ παίρνουν ἀπὸ αὐτὸ τὴν τροφήν των. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τῆς παραμικροτέρας τεχνητῆς ὀπῆς ἐξέρχεται τὸ νερὸ τοῦ σώματος—τὸ αἷμα. Τὸ καλοκαίρι διὰ μυριάδων πόρων ἱδρώνει ὁ ἄνθρωπος νερό, ἀπὸ τὸ στόμα ἐξέρχεται ὁ ἀτμὸς ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τὰ δάκρυα. Ἡ περίσσεια τοῦ ὕδατος ἐξέρχεται μὲ τὰ οὖρα ἀπὸ τὸ σῶμα, μὲ τὸ γάλα στάζει τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς θηλαζούσης μητέρας.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἕνα aquarium (ἐνυδρεῖον) γεμισμένο μὲ 50 λίτρες ὕδατος καὶ μέσα σ' αὐτὸ ζοῦν 30 τρισεκατομμύρια κύτταρα. Τὸ νερὸ εἶνε

θαλάσσιο καὶ γι' αὐτὸ εἶνε ὁ ἄνθρωπος ἕνα τροπικὸ θαλάσσιον aquarium διότι τὰ ζωάρια ποὺ ὀνομάζουμε κύτταρα ζοῦν ὅταν ἡ θερμοκρασία τοῦ νεροῦ εἶνε 37 Κ. Εἶνε ὄντως περίεργον, ὄν ὁ ἄνθρώπος. Ἐπάνω ἕνα μυαλὸ ποὺ σκέπτεται φιλοσοφικὰ συστήματα, θεωρίας τῆς σχετικότητος τοῦ Einstein καὶ εὑρίσκει τὰς ἀποστάσεις τῶν ἀστέρων, καὶ ἂν ἀνοίξῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ θαῦμα γιὰ νὰ ἰδῇ τὶ εἶνε μέσα τότε ἀποκαλύπτεται τὸ θαῦμα ὡς ἕνα aquarium ποὺ κινεῖται μὲ πόδια.

Ὁ ἄνθρωπος ἐνέχει περίπου 60 ο)ο τοῦ βάρους του νερὸ, ὥστε τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος ὑπερβαίνει τὸ ποσὸν ὅλων τῶν ἄλλων συστατικῶν του μαζύ.

Εἶνε ἄξιον ἐνδιαφέροντος πόσο νερὸ περιέχουν τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὀστᾶ	30 ο)ο	ὕδωρ
Χόνδρος	60 ο)ο	»
Ἧπαρ	70 ο)ο	»
Μῦς	75 ο)ο	»
Ἐγκέφαλος	79 ο)ο	»
Νεφροὶ	83 ο)ο	»

Ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος εἰς τὸ σῶμα ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος τῶν τροφῶν μας.

Περιέχεται εἰς τὸ :

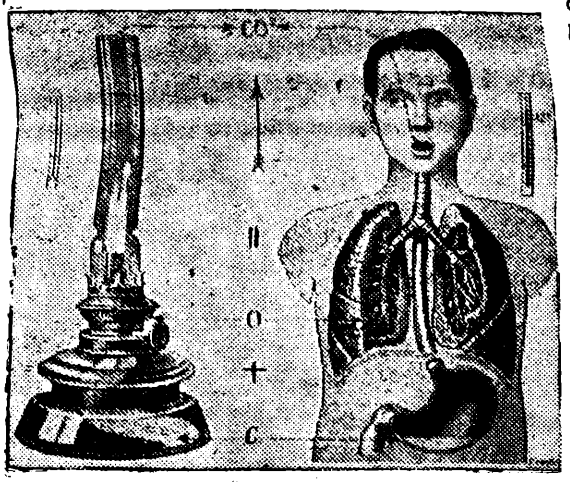
Ψωμὶ	40 ο)ο	ὕδωρ
Αὐγὸ	65 ο)ο	»
Κρέας	75 ο)ο	»
Ψάρι	80 ο)ο	»
Γάλα	87 ο)ο	»
Χόρτα	90 ο)ο	»

Ἀναλόγως μὲ τὸ μεγάλο ποσὸν τοῦ ὕδατος ποὺ περιέχεται εἰς τὰ διάφορα ζῶα καὶ φυτὰ εἶνε καὶ αἱ ἀπαιτήσεις των διὰ τὸ νερὸ τεράστιαι. Καὶ τὰ μὲν ψύχραιμα σὰν τὸ φεῖδι καὶ τὴ σαῦρα ἐπειδὴ ἐξατμίζουν ὀλίγον νερὸ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειάν τους μποροῦν νὰ περάσουν μὲ λίγο νερὸ, ἀλλὰ τὰ θερμόαιμα καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος χρειάζονται πολὺ μεγάλα ποσά. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται περὶ τὰς 2 λίτρας ποσίμου ὕδατος τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ αὐτὸ εἶνε πολὺ ὀλίγο, ἐὰν λογαριάσῃ κανεὶς καὶ τὸ νερὸ ποὺ περιέχεται εἰς τὰς τροφάς. Ἐὰν λογαριάσῃ κανεὶς ὅλο τὸ νερὸ ποὺ χρειάζονται οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴν ζωήν των εἰς τὴν Γερμανίαν (λουτρὰ, ὕδωρ πλύσεως, ἐργοστάσια κλπ.) τότε ἀναλογοῦν κατὰ ἄνθρωπον 150 λίτραι ἡμερησίως δηλαδὴ ἐξοδεύονται ἀπὸ ὅλα τὰ ὑδραγωγεῖα ἡμερησίως ἐν Γερμανίᾳ 10 δισεκατομμύρια λίτραι ὕδατος !

Ὁ ἄνθρωπος, ὅσον μεγαλώνει ἡ ἡλικία του, προσπαθεῖ νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ ἔτσι ἐνῶ, ὅσον εἶνε ἔμβρυον εἰς τὴν μήτρα, κολυμβᾷ εἰς τὸ νερὸ σὰν ψάρι καὶ ἐνῶ εἰς τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς του εἶνε ἀμφίβιον δηλ. ἐνῶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ περιπατήσῃ εἰς τὸ ἔδαφος κρέμεται ἀπὸ τὸν μαστὸν τῆς μητέρας του, ὅσον μεγαλώνει τόσον χάνει ὕδωρ ἀπὸ τὸ σῶμα του Ἀλλὰ καὶ πάλιν οὔτε μιὰ ἡμέρα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ χωρὶς νὰ στραφῇ πρὸς τὸ ὕδωρ ποὺ πρέπει νὰ ρίπτῃ διαρκῶς ἐντός του. Ζῇ μὲν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ τὸ φῶς, στρέφεται ὅμως διαρκῶς εἰς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του, εἰς τὸ ὕδωρ.

Ε'- Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΘΡΑΚΙΚΟΝ ΟΞΥ

Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ εἶνε τὸ ἀέριον ποὺ βγαίνει ἀπὸ πολλὰ μεταλλικὰ νερὰ π. χ. τὸ σέλτς, αὐτὸ ἐπίσης δίνει κάτι τι τὸ ἰδιαίτερο στὴ σαμπάνια. Τέλος αὐτὸ παρασκευάζεται εἰς τοὺς ἰστοὺς τοῦ σώματός μας, ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ ζωή μας μὲ τὰ διάφορα φαινόμενά της. Ἐπειδὴ τὸ ἀέριον αὐτὸ εἶνε δηλητηριῶδες, τὸ αἷμα μας τὸ παρασύρει ταχύτατα ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς του καὶ ὅταν τὸ γεμάτο μὲ ἀνθρακικὸν ὀξὺ αἷμα περνᾷ ἀπὸ τὴν καρδιὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἀναπνευστικὸν κέντρον τοῦ ἐγκεφάλου τότε ἡ μὲν καρδιὰ ἐρεθίζεται καὶ κτυπᾷ, τὸ δὲ ἀναπνευστικὸν κέντρον διατάσσει τὴν ἀναπνοήν.

(Εἰκὼν 1). Ὁ ἀναπνέων ἄνθρωπος—μιὰ ἀναμμένη λάμπα. Εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσεται ἡ θερμότης καὶ ἐκτελεῖται ἡ καῦσις ὅπως εἰς τὴν ἀναμμένη λάμπα. Ἡ ἀνθρακοῦχος τροφὴ C — ἐδῶ περιεχόμενον τοῦ στομάχου, ἐκεῖ πετρέλαιον, — ἑνοῦται μὲ τὸ ὀξυγόνον O2 — ἐδῶ διὰ τῆς ἀναπνοῆς τῶν πνευμόνων, ἐκεῖ διὰ τῶν ὀπῶν τοῦ ἀερισμοῦ —καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναπτύσσεται θερμότης. Τὸ διὰ τῆς ἑνώσεως τοῦ C καὶ τοῦ O2 παραγόμενον ἀνθρακικὸν ὀξὺ CO2 ἐκπέμπεται—ἐδῶ διὰ τῆς τραχείας ἐκεῖ διὰ τοῦ θελίνου κυλίνδρου.

Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, (ἄνθραθ=C καὶ ὀξυγόνον=O2, καὶ ἐπομένως ἀνθρακικὸν ὀξύ, ὅπως τὸ γράφουν οἱ χημικοὶ = CO2) εἶνε μιὰ ἁπλῆ ἕνωσις τοῦ ἄνθρακος καὶ τοῦ ὀξυγόνου καὶ δι' αὐτὸ παράγεται πάντοτε εἰς κάθε ἕνωσιν τοῦ ἄνθρακος μὲ τὸ ὀξυγόνον δηλ. εἰς κάθε καῦσιν οὐσιῶν ποὺ περιέχουν ἄνθρακα. Κάθε κερί, κάθε λάμπα, κάθε ἀτμομηχανή, κάθε θερμάστρα, κάθε ζῶν ὃν ἀναπνέει ὀξυγόνον O2 καὶ ἑνώνει αὐτὸ μὲ τὸν ἄνθρακα τῆς θερμαντικῆς του ὕλης εἰς CO2 (ἀνθρακικὸν ὀξὺ) τὸ ὁποῖον ἐκπνέεται καὶ φεύγει, ἡ ἐργασία αὐτὴ λέγεται ὀξείδωσις. Ἡ καῦσις σὲ μία λάμπα εἶνε τὸ ἴδιο φαινόμενον μὲ τὴν ὀξείδωσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα.

Ὅπως ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν πνευμόνων του, ἔτσι καὶ ἡ λάμπα διὰ τῶν ὀπῶν ποὺ εἶνε κάτω ἀπὸ τὸ φυτίλι, ἀναπνέει ὀξυγόνον, ἑνώνει αὐτὸ μὲ τὸν ἄνθρακα τοῦ πετρελαίου ὅπως ὁ ἄνθρωπος τὸ ἑνώνει μὲ τὸν ἄνθρακα τῶν τροφῶν του, παράγει καὶ αὐτὸς καὶ ἡ λάμπα θερμότητα καὶ τέλος καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ λάμπα διώχνουν τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ διὰ τῶν τραχειῶν των, ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς τραχείας καὶ ἡ λάμπα διὰ τοῦ γυαλιοῦ της. (Εἰκὼν 1).

Τὸ ὅτι ἐκπνέομεν διαρκῶς ἀνθρακικὸν ὀξύ, μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ δι' ἑνὸς ἁπλοῦ πειράματος. Ἐὰν ἐκπνεύσωμεν δι' ἑνὸς καλαμιοῦ σὲ ἕνα πο-

τῆρι ποὺ περιέχει ἀσβεστόνερο, τὸ ὁποῖον ἅμα εἶνε πρόσφατο εἶνε διαυγὲς, τότε μεταβάλλει τὸ ἀσβεστόνερο τὴν ὄψιν του καὶ μοιάζει μὲ γάλα. Ἐσχηματίσθη δηλοδὴ ἀπὸ τὸ ἀσβεστόνερο ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον καὶ αὐτὸ θολώνει τὸ νερό. Βέβαια ὀλίγοι ἄνθρωποι θὰ ἀγοράσουν ἀσβεστόνερο διὰ νὰ κάμουν αὐτὸ τὸ πείραμα ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀνάγκη διότι αὐτὸ τὸ πείραμα τὸ κάνουμε σὲ ὅλη μας τὴ ζωή. Ὁ σιέλος εἶνε ἀσβεστόνερον καὶ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ τῆς ἐκπνοῆς μας διερχόμενον διὰ τοῦ σιέλου παράγει εἰς τὸ στόμα μας ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον τὸ ὁποῖον κατατίθεται στὰ δόντια μας καὶ σχηματίζει τὸ πουρὶ τῶν δοντιῶν μας.

Ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον εἶνε ἡ κιμωλία καὶ ἡ κρυσταλλική του μορφὴ, εἶνε τὸ μάρμαρον.

Τὸ ποσὸν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος τὸ ὁποῖον παράγεται κατὰ τὰς διαφόρους καύσεις εἶνε τεράστιον. Εἰς τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέομεν ἐμφανίζεται περίπου ἕως 0,03 ο)ο, ὁ ἀὴρ ὅμως ποὺ ἐκπνέομεν περιέχει 4 ο)ο δηλ. 150 φορὲς περισσότερον. Εἰς μίαν ὥραν ἀναπνέομεν 20 λίτρας ἀέρος, εἰς μίαν ἡμέραν 500 λίτρας δηλ. περίπου 1 κιλὸν ἀνθρακικὸν ὀξὺ ποὺ περιέχει περίπου 70 δράμια καθαρὸ κάρβουνο. Ἐὰν ἠμπορούσαμεν νὰ συναθροίσωμεν τὸν ἄνθρακα τῆς ἐκπνοῆς μας, θὰ εἴχαμε εἰς μίαν ἡμέραν ἕνα Brikett ἀπὸ τὸ καθαρότερον κάρβουνο. Ἀλήθεια, τὶ πολύπλοκος ποὺ εἶνε ὁ ἄνθρωπος : μὲ μία ἐκπνοὴ ἐργοστασιάρχης μαρμάρου καὶ ἰδιοκτήτης ἀνθρακωρυχείου !

Εἰκὼν 2. Ἕνας ἄνθρωπος καὶ μία κολοκυθιὰ βάρους ἑνὸς χιλιογράμμου ἠμποροῦν νὰ ζήσουν μαζὶ ἐντὸς ἑνὸς ὑαλίνου κώδωνος καθότι ἡ κολοκυθιὰ ἀπορροφᾷ ἐν καιρῷ ἡμέρας τόσον ἀνθρακικὸν ὀξὺ ὅσον ἀποπνέει ἕνας ἄνθρωπος, ἀποδίδει δὲ τόσον ὀξυγόνον, ὅσον χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν ἀναπνοήν του.

Περίπου τὸ ἴδιο ποσὸν ἀνθρακικοῦ ὀξέος ποὺ παράγει ὁ ἀναπνέων ἄνθρωπος εἰς μίαν ὥραν παράγεται εἰς τὸ αὐτὸ χ᾽ονικὸν διάστημα καὶ ἀπὸ ἕνα ἀναμμένο κερί. Μία λάμπα τοῦ πετρελαίου παράγει 60 λίτρες δηλ. τὸ τριπλάσιον τοῦ ἀνθρώπου καὶ μία φλόγα γκαζιοῦ τὸ πενταπλάσιον δηλ. 100 λίτρες τὴν ὥραν.

Μία μεγαλούπολις ἐκπνέει διὰ τῶν ἀνθρώπων, ζώων, λαμπῶν, θερμαστρῶν καὶ ἐργοστασίων τεράστια ποσὰ ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Τὸ Βερολῖνον λ. χ. παράγει ἡμερησίως κατὰ προσέγγισιν 5 δισεκατομμύρια λίτρες !

Τί γίνεται ὅλον αὐτὸ τὸ τεράστιον ποσὸν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος ; Ἀνθρακικὸν ὀξὺ σημαίνει δηλητήριον. Ἐὰν ὁ ἀὴρ ποὺ ἀναπνέομεν περιέχει 14 ο)ο ἀνθρακικοῦ ὀξέος τότε εἶνε θανατηφόρος. Ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ὡς βαρύτερον τῆς ἀτμοσφαίρας μένει κάτω ἐπάνω στὴν γῆν. Ὅλοι ξέρουν τὴν ἱστορίαν τῆς «σπηλιᾶς τῶν σκύλων» εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος μέχρι ὕψους 1)2 μέτρου εἶνε κεκαλυμμένον ἀπὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ, οὕτως ὥστε ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι τὴν διέρχονται ἀκινδύνως οἱ σκύλοι πίπτουν λιπόθυμοι. Εἰς τὴν Βεστφαλίαν ὑπάρχει ἕνα ἕλος ποὺ βγάζει ἀνθρακικὸν ὀξύ. Τὰ πουλιὰ ποὺ πετοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἕλος αὐτὸ ζαλίζονται καὶ πίπτουν μέσα καὶ πνίγονται.

Ὅπως οἱ σκύλοι στὴ σπηλιὰ τῆς Νεαπόλεως, ἔτσι ἔπρεπε καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔχουν πρὸ πολλοῦ πεθάνει μέσα στὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ποὺ θὰ ἐμαζεύετο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἐὰν, δὲν εἶχεν ἡ ἀνθρωπότης τὰ ἀγαπητά της

ἀδέλφια, τὰ φυτά. Καὶ τὰ φυτὰ κερδίζουν τὴν ἐνέργειαν ποὺ τοὺς χρειάζεται διὰ τὴν ζωήν των ἀπὸ τὴν ὀξείδωσιν, ἐπίσης τὰ φυτὰ εἰσπνέουν ὀξυγόνον, τὸ ἑνώνουν μὲ τὸν ἄνθρακα τῆς τροφῆς των, παράγουν δι' αὐτῆς τῆς ἑνώσεως θερμότητα καὶ ἐκπνέουν ἀνθρακικὸν ὀξύ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔχουν ἀνάγκην σὰν κι' ἐμᾶς νὰ παράγουν μεγάλην θερμότητα καὶ νὰ ἐκτελέσουν διαφόρους κινήσεις, ἀλλὰ χρειάζονται τὴν ὀξείδωσιν διὰ τὰς μικρὰς ἀπαιτήσεις τῆς σιωπηλῆς των ὑπάρξεως δι' αὐτὸ καὶ ἡ εἰσπνοὴ τοῦ ὀξυγόνου καὶ ἡ παραγωγὴ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος γίνονται εἰς πολὺ μικροτέραν κλίμακα παρὰ εἰς τὰ ζῶα. Ἡ κυρία λειτουργία ὅμως τῶν φυτῶν εἶνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Διασποῦν τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ εἰς ἄνθρακα καὶ ὀξυγόνον.

Τὸ ζῶον τρέφεται μὲ τὴν ἀνθρακοῦχον τροφὴν ποὺ παρεσκεύασε τὸ φυτόν, συγχρόνως εἰσπνέει τὸ ὀξυγόνον τοῦ ἀέρος καὶ τὸ ἑνώνει ἐντὸς του μὲ τὸν ἄνθρακα εἰς ἀνθρακικὸν ὀξύ. Μὲ αὐτὴν τὴν ὀξείδωσιν παράγει θερμότητα τὴν ὁποίαν χρειάζεται διὰ τοὺς κινητῆρας του. Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ποὺ ἐκπνέει τὸ ζῶον τὸ παραλαμβάνει τὸ φυτὸν ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὸ διασπᾷ εἰς ἄνθρακα καὶ εἰς ὀξυγόνον. Τὸν ἄνθρακα τὸν κρατεῖ διὰ νὰ παρασκευάσῃ τὴν τροφὴν τοῦ ζώου, τὸ ὀξυγόνον τὸ δίδει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ τὸ ζῶον καὶ ἡ προηγουμένη σχέσις ἀποκαθίσταται, ὁ κύκλος ἐκλείσθη.

C+O2=CO2 εἶνε ἡ ἐξίσωσις τῆς ζωῆς τοῦ ζώου.

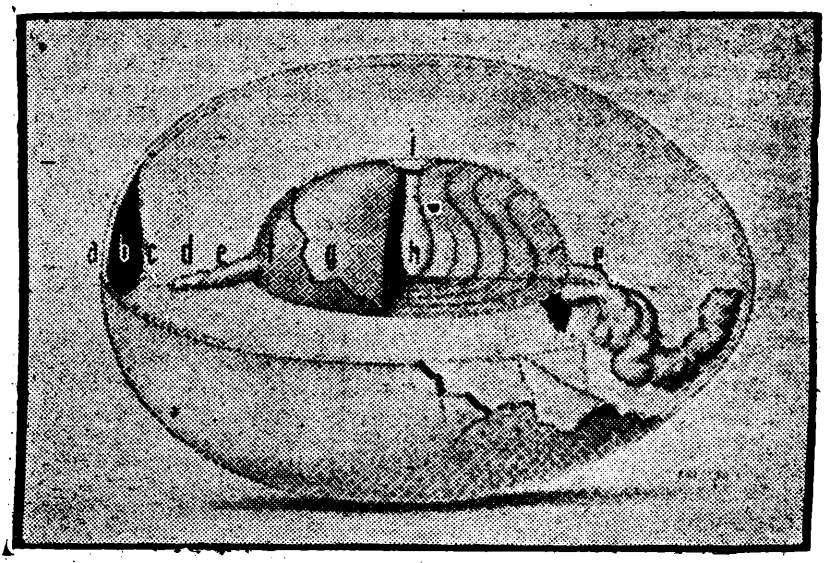
CO2=C+O2 εἶνε ἡ ἐξίσωσις τῆς ζωῆς τοῦ φυτοῦ.

Διὰ νὰ διασπάσῃ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ τὸ φυτὸν χρειάζεται θερμότητα. Ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ ποσὸν θερμότητος ποὺ ἐχρειάσθη τὸ ζῶον διὰ νὰ ἑνώσῃ τὸν ἄνθρακα μὲ τὸ ὀξυγόνον, ὅπως διὰ νὰ ξεκολλήσῃ κανεὶς μιὰ δελόνα ἀπὸ ἕνα μαγνήτην, χρειάζεται τὴν αὐτὴν δύναμιν ποὺ μεταχειρίζεται ὁ μαγνήτης διὰ νὰ ἕλξῃ τὴν δελόνα. Τὸ ζῶον παρασκευάζει καὶ τὸ φυτὸν ἐξοδεύει θερμότητα. Ἡ πηγὴ τῆς θερμότητος τοῦ φυτοῦ εἶνε ὁ ἥλιος, δι' αὐτὸ ἐλαστάνει τὸ φυτὸν μόνον ἐὰν ὑπάρχῃ ἥλιος, καὶ δι' αὐτὸ τὴν νύκτα ἐξοδεύει τὸ φυτὸν περισσότερον ὀξυγόνον ἀπὸ ὅ,τι ἀποδίδει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡμεῖς εἴμεθα ἀπ' εὐθείας τρεφόμενοι φυτὰ εἴμεθα τὸ κρέας τοῦ ζώου ποὺ τρέφεται μὲ φυτά, ὅπως δήποτε θερμαίνομεν τὸ σῶμα μας μὲ φυτικὴν ὕλην, δι' αὐτὸ ἡ θερμότης ποὺ ἔχομεν ὅσον ζοῦμεν εἶνε ἡλιακὴ θερμότης, ὥστε ὅλοι εἴμεθα παιδιὰ τοῦ ἡλίου. Τὸ ὄργανον μὲ τὸ ὁποῖον τὸ φυτὸν διασπᾷ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ εἶνε τὸ κοκκίον τῆς χλωροφύλλης. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κοκκίον μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἡλίου συντρίβεται τὸ ἄτομον τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Ἕνα μεγάλο φύλλο κολοκυθιᾶς περιέχει 50 δισεκατομμύρια κοκκία χλωροφύλλης καὶ διασπᾷ σὲ 10 ὥρας τῆς ἡμέρας 200 λίτρες ἀνθρακικοῦ ὀξέος, δηλ. τὸ ἴδιο ποσὸν ποὺ ἐκπνέει εἰς τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἕνας ἄνθρωπος. Ὥστε ἕνας ἄνθρωπος θὰ μποροῦσε κάτω ἀπὸ ἕνα ὑάλινον κώδωνα μαζὶ μὲ ἕνα ποσὸν φύλλων κολοκυθιᾶς νὰ ζήσῃ ὅσον ὑπάρχει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας—ἄλλως ἡ μόνος του χωρὶς φύλλα θὰ ἐπάθαινε ἀσφυξίαν εἰς 5 λεπτά. (Εἰκὼν 2). Δικαίως ὠνόμασαν τὰ πάρκα καὶ τὰ δάση πλησίον τῶν πόλεων πνεύμονας τῆς πόλεως. Ἐὰν ἀπέθνησκον τὰ φυτὰ δὲν εἶνε ἀνώμη βέβαιον ἀπὸ τί θὰ ἐπρωτοπεθαίναμεν, ἀπὸ πεῖνα ἄζωτου ἢ ἀπὸ ἀσφυξίαν λόγῳ δηλητηριάσεώς μας μὲ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ ;

ΣΤ'- ΤΟ ΠΡΩΤΟΠΛΑΣΜΑ, Η ΠΡΩΤΗ ΥΛΗ, Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΠΛΑΣΜΑΤΟΣ

Ἐν ἀρχῇ ἦτο ἡ γῆ ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος. Πολὺ πιθανὸν νὰ εὑρίσκετο εἰς κατάστασιν πεπυρακτωμένων ἀερίων, ὅπως εἶνε σήμερον ὁ ἥλιος, καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ ἐψύχθη.

Ἕνεκα τούτου, τὰ βαρέα στοιχεῖα κατέπεσαν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ πλανήτου ἀκολουθοῦντα τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος, ἀφοῦ ἀπὸ ἀέρια μετεβλήθησαν εἰς ὑγρὰ καὶ ἀπὸ ὑγρὰ εἰς στερεά. Ἐκ τῶν πρώτων στοιχείων, εἰς

ΤΟ ΑΥΓΟ ΤΗΣ ΚΟΤΤΑΣ

Τὸ αὐγὸ περιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἀσβεστοῦχο σκληρὴ φλοῦδα a, ἡ ὁποία ἀπὸ μέσα ἐπενδύεται ἀπὸ τὴν λεπτὴν φλοῦδα c. Εἰς τὸ στρογγυλὸν ἄκρον τοῦ αὐγοῦ σχηματίζεται ὁ ἀεροθάλαμος b, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀναπνοὴν τοῦ ὀρνιθίου. Τὴν μεγαλειτέραν μᾶζαν τοῦ αὐγοῦ ἀποτελεῖ τὸ λεύκωμα d, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου αἰωρεῖται ἡ σφαῖρα τοῦ κροκοῦ, ὁ ὁποῖος εἶνε κλεισμένος εἰς τὴν φλοῦδα τοῦ κροκοῦ f καὶ κρέμεται μὲ δύο κρεμαστάρια e ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ λευκώματος. Ὁ κροκὸς g, ποὺ ἐμφανίζει διαφόρους στοιβάδας ἐξωτερικῶς περιέχει εἰς τὸ ἐσωτερικόν του τὸν κορυνοειδῆ κύριον κροκὸν h ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐπὶ ποδίου, βλέπομεν τὴν βλαστικὴν κηλῖδα i. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βλαστικὴν κηλῖδα, τὸ μόνον μέρος τοῦ αὐγοῦ, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ πλάσμα, ἀναπτύσσεται τὸ ὀρνίθι.

αὐτὴν τὴν τεραστίως ἀπομεμακρυσμένην ἐποχὴν κατέπεσεν ὁ σίδηρος σὰν μία πυρωμένη ὁμίχλη, ἐσχημάτισε κατόπιν θαλάσσας ἀπὸ ρευστὸν πυρωμένον σίδηρον· νησιὰ ἀπὸ ἐλαφρότερα μέταλλα ἔπλεαν εἰς αὐτὴν τὴν θάλασσαν μέχρις ὅτου ἐφυλακίσθησαν ἐντὸς τοῦ ὁσημέραι στερεοποιουμένου μείγματος Παγόβουνα ἀπὸ πυρίτιον κρυσταλλωμένον ἀνήρχοντο εἰς τὰ ὕψη· τὸ κάλιον καὶ τὸ νάτριον ἔλαμπαν ἀπὸ ἡφαίστεια τὴν νύκτα· καιόμενα σύννεφα πρασινωπὰ ἀπὸ φώσφορον αἰωροῦντο φαντασμαγορικῶς κατὰ τὰς δύσεις τοῦ ἡ-

λίου. Ἀργότερον καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαφρὰ στοιχεῖα κατέπεσαν ὡς ὁμίχλη καὶ ὡς πάχνη εἰς τὰς στερεοποιηθείσας μεταλλικὰς θαλάσσας.

Σὰν χιόνι ἔπεφτε τὸ κάλιον καὶ τὸ νάτριον καὶ ὁ φωσφόρος καὶ τὸ θεῖον σχηματίζοντας πυρωμένους ποταμοὺς, ποὺ ἐχύνοντο ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν εἰς τὰς πηγμένας κοιλάδας. Τέλος τὸ πυρίτιον καὶ τὸ ἀλουμίνιον ἐσκέπασαν ὡς ἄργιλλος καὶ ἄμμος τὰς χαράδρας. Τὰ ἐλαφρότερα στοιχεῖα, ὁ ἄνθραξ καὶ τὸ ὑδρογόνον, τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ἄζωτον αἰωροῦνται ἀκόμη σήμερον ὑπὲρ τὴν ψυχθεῖσαν γῆν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἐπιμάζονται νὰ καταπέσουν διὰ νὰ ἀποτελειώσουν τὴν στερεοποίησιν ποὺ ἤρχισε ἀπὸ ἑπτομμύρια χρόνια. Ἕνα μέγα μέρος τοῦ ὑδρογόνου καὶ τοῦ ὀξυγόνου κατέπεσε ὡς νερὸ τὸ ὁποῖον εἴτε ὡς ἀτμὸς καὶ σύννεφον ἀνεβαίνει εἰς τὰ ὕψη, εἴτε ὡς νερὸ καὶ χιόνι πίπτει εἰς τὴν γῆ καὶ μᾶς παρουσιάζει σὰν ἕνα memento mori τῆς τύχης τοῦ πλανήτου μας τὸ φοβερὸν δρᾶμα τῆς ψύξεως καὶ στερεοποιήσεως τῆς γῆς. Τὸ δρᾶμα πλησιάζει πρὸς τὸ τραγικὸν τέλος του. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἡ τετάρτη πρᾶξις εἶνε ἡ κορωνὶς τοῦ δράματος.

Ἐνῷ δηλαδὴ εἰς τὰς ὑψηλὰς θερμοκρασίας τὰ ἄτομα περιεφέρονται ταχέως χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ συνδεθοῦν μεταξύ των καὶ νὰ σχηματίσουν ἑνώσεις καὶ εἰς χαμηλοτέρας κατακρημνίζονται, εἶνε κυρίως ἡ μέση θερμοκρασία τῶν αἰώνων μας ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ἀδελφοποιήσεως τῶν διαφόρων ὑλῶν καὶ τῶν δυνάμεων. Καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὅπου ἐγγίζονται ὁ ἀὴρ, τὸ νερὸ καὶ τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν οἱ ὅροι τοῦ σχηματισμοῦ πολυπλοκωτέρων χημικῶν ἑνώσεων εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἄνθραξ λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος.

Σήμερον ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν δὲν γεννῶνται πλέον ἐλευθέρως εἰς τὴν φύσιν πολύπλοκοι ὀργανικαὶ ἑνώσεις, αὐταὶ γεννῶνται μόνον εἰς τὸ σῶμα τῶν ζώντων ὄντων. Οἱ ὅροι ἔχουν ἀλλάξει ἐπὶ τῆς γῆς. Γνωρίζομεν ὅμως μετὰ βεβαιότητος ὅτι καὶ ἐδῶ ὑπῆρξε ἡ ἐξέλιξις καὶ ὅτι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐκ τῶν ἁπλῶν ἑνώσεων ἐσχηματίσθησαν πολυπλοκώτεραι μέχρις ὅτου νὰ σχηματισθοῦν τέλος τὸ λεύκωμα, τὸ ἄμυλον ἢ κυτταρίνη, τὰ λίπη. Καὶ τέλος ἀφοῦ ἑτοίμασεν ἡ φύσις ὅ,τι ἐχρειάζετο διὰ πρώτην ὕλην τῆς ζωῆς συνέδεσε τὰς πολυπλόκους ἑνώσεις τὸ λεύκωμα, τὰ λίπη καὶ τοὺς ὑδατάνθρακας (σάκχαρα) μὲ τὸ ἁλατοῦχον θαλάσσιον νερὸ εἰς μίαν ἀνωτάτην ὄχι πλέον ἕνωσιν ἀλλὰ ὀργανισμὸν ἐντελῶς νέον, μίαν ὀργάνωσιν ἐμφανίζουσαν ἰδιότητας τὰς ὁποίας καμμία ἄλλη οὐσία μέχρι τότε εἶχε παρουσιάσει καὶ ἡ ὀργάνωσις αὐτὴ εἶνε τὸ πρωτόπλασμα ἢ πλᾶσμα.

Τὸ πλᾶσμα δὲν εἶνε οὔτε χημικὴ ἕνωσις ὅπως π. χ. τὸ μαγειρικὸν ἅλας ἢ τὸ θειϊκὸν ὀξὺ ἢ τὸ λεύκωμα, οὔτε εἶνε μίγμα ἀπὸ διαφόρους ἑνώσεις. Τὸ πλᾶσμα εἶνε ἕνα σύστημα, μία ὀργάνωσις ὅπως παραδείγματος χάριν τὸ ἡλιακὸν σύστημα. Καὶ ὅπως τὸ ἡλιακὸν σύστημα εὑρίσκεται ἐν κινήσει ἔτσι καὶ τὸ πλᾶσμα εὑρίσκεται ἐν διαρκεῖ ἐσωτερικῇ κινήσει.

Τὸ πλᾶσμα εἶνε ἕνας χημικὸς ὀργανισμὸς ὁ ὁποῖος κινεῖται διαρκῶς. Τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν κινήσεων τοῦ πλάσματος λέγεται ζωή.

Ὁ Κὰντ εἶπε κάποτε ὅτι «ἡ ὕλη εἶνε κάτι τὸ κινητόν». Αὐτὴ ἡ φρᾶσις ἰσχύει ἀπολύτως διὰ τὴν ὕλην τῶν ὑλῶν, διὰ τὸ πλᾶσμα.

Τὸ πλᾶσμα δὲν κινεῖται διότι ὑπάρχει ἀλλὰ ὑπάρχει διότι κινεῖται.

Ἡ χημεία δὲν μᾶς λέγει πολλὰ πράγματα διὰ τὸ μυστηριώδες πλᾶσμα. Ὁ χημικὸς διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ πλᾶσμα τὸ σκοτώνει, τὸ ἀναλύει, δηλ. τὸ κομματιάζει, συγχρόνως ὅμως καταστρέφει καὶ τὸ μυστικόν του. Τὸ ζωντανὸν πλᾶσμα διαφέρει ἀπὸ τὸ σκοτωμένον τῆς χημικῆς ἀναλύσεως, ὅπως διαφέρει τὸ φωτεινὸν καὶ ἐκπυρσοκροτοῦν πυροτέχνημα ἀπὸ τὰ κομματάκια χαρτὶ

καὶ τὴν στάχτη ποὺ θὰ γίνουν ἀφοῦ αὐτὸ καῇ, διαφέρει ὅπως διαφέρουν τὰ παρασκήνια καὶ τὰ κοστούμια ποὺ ἔφειναν εἰς τὸ τέλος ἑνὸς δράματος ποὺ συνεκίνησε κατ' ἀφήρπασε τοὺς θεατάς. Ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ εὕρῃ μὲ χημικὰς ἀναλύσεις τὸ μυστικὸν τῆς ζωῆς μοιάζει μὲ ἐκεῖνον ποὺ θέλει νὰ εὕρῃ τὸ μυστικὸν τῆς ἀτμομηχανῆς ἑνὸς ταχυτραίνου ἀφοῦ τὴν παρματιάσει καὶ τὴν λυώσει καὶ ἀρχίσει τὴν ἐξέτασίν του ἀπὸ τὸ λυωμένο μέταλλο.

Ἡ χημεία ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ σκοτωμένον πρωτόπλασμα τοὐλάχιστον 22 διαφόρους πολυπλόκους οὐσίας συνηνωμένας μεταξύ των εἰς διάφορα ποσά. Αὗται ὅμως αἱ ἀναλύσεις εἶνε σὰν νὰ θέλῃ κανεὶς μὲ τὸν μπαλτᾶ νὰ σπουδάσῃ τὸν μηχανισμὸν τοῦ ὡρολογίου. Αὐταὶ αἱ διάφοροι 22 πολύπλοκαι ἑνώσεις ἀποτελοῦν τὸ λεύκωμα ἀλλὰ τὸ λεύκωμα εἶνε τόσον ὀλίγον ἡ ζωὴ ὅσον τὸ σίδερο ἀπὸ τὸ ὁποῖον κάνομε τὴν ἀτμομηχανὴ εἶνε κίνησις, καὶ ὅσον τὸ κερὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον κάνομε τὰς πλάκας τοῦ γραμμοφώνου εἶνε φωνή. Τὸ λεύκωμα εἶνε ἡ σπουδαιοτέρα πρώτη ὕλη τοῦ πλάσματος, δηλ. τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἔχει τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ ἀτσάλι μὲ τὴν ἀτμομηχανήν.

Γιὰ νὰ σπουδάσωμεν τὴν ἀτμομηχανὴν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ ὅλου, ὄχι μόνον τὴν ἀνάλυσιν. Ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ λύσῃ τὸ μυστικὸν τοῦ πλάσματος τῆς ζωῆς. Ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ περιγράφῃ.

Μὲ τὴν χημικὴν ἐξέτασιν συνδυάζεται καὶ ἡ ὀπτικὴ παρατήρησις τοῦ πλάσματος. Ἡ χημεία ἐρευνᾷ τὴν ὕλην, ἡ ὀπτικὴ παρατήρησις τὴν κατασκευὴν τῆς μηχανῆς.

Ἂς πάρωμεν ἕνα αὐγὸ καὶ ἂς τὸ θυσιάσωμεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ φλοῦδα τοῦ αὐγοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον καὶ μᾶς δείχνει ὅλας τὰς ἰδιότητας μιᾶς ἁπλῆς κρυσταλλοειδοῦς ἀοργάνου ἑνώσεως.

Τὸ λεύκωμα τοῦ αὐγοῦ τὸ ὁποῖον μᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἕνα κιτρινωπὸ ζελὲ καὶ τὸ ὁποῖον μετὰ τὸ σπάσιμο τοῦ αὐγοῦ χύνεται στὸ πιάτο εἶνε μία καθαρὰ λευκωματώδης οὐσία καὶ γι' αὐτὸ εἶνε καὶ ρευστόν. Ἕνα τέτοιο λεύκωμα δὲν ἔχει ζωή. Ἡ λεπτὴ φλοῦδα ποὺ σὰν μεταξωτὸ ταπέτο ἔρχεται ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν σκληρὴ φλοῦδα εἶνε ἕνα μικτὸ καὶ ἐπομένως στερεὸ λεύκωμα. Ὁ κίτρινος κροκὸς εἶνε ἕνα μίγμα ἀπὸ πυρηνολευκώματα καὶ φωσφοροῦχα λίπη μὲ ἴχνη ἀπὸ ἁπλουστέρας οὐσίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς παρ' ὅλον τὸ πολύπλοκον τῆς συνθέσεώς του δὲν εἶνε πλάσμα, δὲν ἔχει ζωήν. Ἐπάνω εἰς τὴν σφαῖραν ὅμως τοῦ κροκοῦ ἀκριβῶς ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ λεπτότατόν του περίβλημα κολυμβᾷ μία μικροῦλα σταχτιὰ κηλίς, ἡ λεγομένη βλαστικὴ κηλίς. Αὐτὴ ἡ βλαστικὴ κηλὶς ἀποτελεῖται ἀπὸ πλάσμα. Ἀπὸ ὅλον τὸ περιεχόμενον τοῦ αὐγοῦ, μόνον αὐτὸς ὁ μικρὸς δίσκος, ἡ βλαστικὴ κηλὶς ζῇ καὶ ἀπὸ αὐτὴν γίνεται τὸ κατοπούλακι. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ αὐγοῦ χρησιμεύει ὡς τροφὴ τῆς βλαστικῆς κηλίδας, εἶνε αἱ πρῶται ὕλαι γιὰ τὸ θαυμάσιον καλλιτεχνικώτατον οἰκοδόμημα ποὺ πρόκειται νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν μικρὰν καὶ σχεδὸν ἀφανῆ βλαστικὴν κηλίδα, ἀπὸ τὸ πλάσμα.

Ζ'- Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΥΤΤΑΡΩΝ

Τὸ ἀνθρώπινον κυτταρικὸν κράτος συνενώνει 30 τρισεκατομμύρια πολίτας, δηλ. περίπου 500.000 φορὰς περισσοτέρους ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Τὸ πολίτευμά του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα τῶν μελισσῶν, εἶνε μία δημοκρατία εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πολῖται εἶνε διῃρημένοι εἰς τάξεις. Μεταξὺ τῶν πολιτῶν οἱ πλέον ἀνεπτυγμένοι, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρας των ἰδιότητας, διοικοῦν κατὰ ἕνα ἀπολύτως προδιαγεγραμμένον σύστημα. Μὲ δύο λόγια, τὸ ἀνθρώπινον κυτταρικὸν κράτος εἶνε δημοκρατία διοικουμένη ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πνεύματος.

Αὐτοὶ οἱ ἀριστοκράται τοῦ πνεύματος εἶνε τὰ κύτταρα τοῦ ἐγκεφάλου. Ἀναρχία καὶ τυραννία εἶνε πράγματα ἄγνωστα εἰς αὐτὸ τὸ κράτος. Ἀλλαγὴ τῆς κυβερνήσεως καὶ ταραχαὶ μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἐπίσης. Ἡ προ-

Ἡ εἰκὼν δείχνει μιὰ φάσι τοῦ πολέμου. Δεξιὰ εἶνε ἡ πόρτα ποὺ ἄνοιξε τὸ μαχαῖρι εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους (δέρμα). Οἱ ἐχθροὶ τὰ βακτηρίδια ποὺ φαίνονται σὰν σημεῖα εἰσέρχονται κατὰ χιλιάδας εἰς τὸ σῶμα. Ἀπὸ τὰ δηλητήριά τους εἰδοποιοῦνται καὶ τρέχουν τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον ποὺ φαίνεται ἀνοικτὸ ἀριστερᾷ, εἰς τὸν τόπον τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ἀποῖον μὲ τὸν χημικό τους πόλεμο προσπαθοῦν νὰ διαλύσουν ἢ νὰ καταρθώσουν νὰ τὸν συλλάβουν μέσα τους καὶ νὰ τὸν φᾶνε. Ἐπάνω στὸ δέρμα φαίνονται τρίχες (δεξιᾷ) καὶ ἀριστερᾷ ἐπάνω ἕνας ἱδρωτοποιὸς ἀδὴν καὶ μία τρίχα.

σωπικὴ ἐλευθερία ἑκάστου πολίτου εἶνε μικρά. Τὸ σύστημα εἶνε ἕνας ἀπόλυτος κομμουνισμὸς μὲ ἀπολύτως προδιαγεγραμμένα καθήκοντα καὶ ἀκριβῶς ἀναλογοῦντα μισθόν. Ἐλευθέρα ἐκλογὴ ἐργασίας, μόρφωσις κοινωνικῶν τάξεων εἰς βάρος ἄλλων, ἰδιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις, συλλογὴ περιουσίας εἰς βλάβην ἄλλων καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, πολυτέλεια καὶ ἀσωτεία, ἀκουσία καὶ ἑκουσία ἀνεργία, συντάξεις καὶ φόροι, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ κυτταρικὸν κράτος. Κάθε κοινωνικὴ τάξις ἔχει τὸ ἐπάγγελμά της. Αὐτὸ ὅπως εἰς

τοὺς Ἰάπωνας τεχνίτας κληρονομεῖται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ δι' αὐτὸ φθάνει ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸ ὕψιστον καὶ κάθε κοινωνικὴ τάξις ἐργάζεται διὰ τὸ κράτος καὶ δι' αὐτὸ τῆς παρέχει τὸ κράτος ὅλα τὰ μέσα.

Αἱ κύριαι τάξεις εἶνε: Τὰ κινητικὰ κύτταρα τὰ ὁποῖα εἶνε συνηνωμένα εἰς τοὺς μῦς. Τὰ κύτταρα τῶν ἀδένων ποὺ ἐργάζονται εἰς τὰ χημεῖα τοῦ κράτους, εἰς τοὺς μεγάλους ἀδένας τοῦ σώματος. Αὐτὰ παρασκευάζουν εἰς τὸ χημεῖον τῶν σιελογόνων ἀδένων τὸν σίελον, εἰς τὰ ἐργαστάσια τοῦ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος τοῦ στομάχου πεψίνην καὶ ὑδροχλωρικὸν ὀξύ, εἰς τὰ διϋλιστήρια τοῦ ἥπατος σάκχαρον καὶ ἄμυλον, εἰς τὰ γαλακτοκομεῖα τοῦ στήθους γάλα, εἰς τὰ βυρσοδεψεῖα τοῦ δέρματος, δέρμα, εἰς τὰ ἐλαιουργεῖα τῶν ἀρθρώσεων, λάδι τῆς μηχανῆς. Ὁ μεγαλείτερος ἀριθμὸς τῶν κυττάρων χρησιμεύει διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πρώτων ὑλῶν εἰς τὰ ἐργοστάσια, διανέμει εἰς τὴν χώραν τὰ προϊόντα, μεταφέρει παντοῦ τὰς τροφὰς καὶ ἀπομακρύνει τὰ ἀπορρίμματα.

Αὐτὰ τὰ κύτταρα τῆς συγκοινωνίας εἶνε τὰ αἱμοσφαίρια, τρόπον τινὰ τὰ χρυσᾶ νομίσματα τοῦ κράτους ποὺ κόπτονται εἰς τὸν μυελὸν τῶν ὀστῶν καὶ ποὺ εἶνε κατατεθειμένα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θωρακισμένων ὀστῶν πιὸ σίγουρα παρὰ εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τῶν Τραπεζῶν μας. Τὸ κράτος ἔχει τὰς Τραπέζας του, τὰ χρηματιστήριά του, τὰ τραπεζιτικὰ ὑποκαταστήματα καὶ τὰ ἀργυραμοιβεῖα του. Τὸ κεντρικὸν νομισματοκοπεῖον εἶνε ὁ μυελὸς τῶν ὀστῶν. Ἐδῶ σταμπάρεται ὁ χρυσὸς καὶ κάθε ὥραν ἐξαπολύονται 5 ἑκατομμύρια νομίσματα καὶ τρέχουν εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ χρήματος, εἰς τὸ αἷμα. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα εἶνε τὸ ἦπαρ, τὸ ὁποῖον ἐλέγχει διαρκῶς τὸ ρεῦμα τοῦ χρήματος, κατάσχει τὸ παλαιωθὲν χρῆμα, τὸ ξαναλυώνει καὶ ξαναστέλνει τὴν πρώτην ὕλην εἰς τὸν μυελὸν τῶν ὀστῶν διὰ νὰ γίνουν ἐκεῖ νέα νομίσματα. Τὰ ὑποκαταστήματα τῆς Τραπέζης εἶνε οἱ λεμφικοὶ ἀδένες οἱ μικροὶ ποὺ εὑρίσκονται εἰς ὅλον τὸ κράτος ἐπάνω σὲ κάθε γωνία καὶ σὲ κάθε σταυροδρόμι. Συγχρόνως αὐτοὶ ἐκτελοῦν καὶ τὸ ἔργον τελωνείων καὶ ἐλευθερώνουν τὸ αἷμα ποὺ τρέχει διαρκῶς ἀπὸ δηλητήρια καὶ ἀπὸ ξένα ἐμπορεύματα.

Τὸ κεντρικὸν ὑποκατάστημα εἶνε ὁ σπλὴν καὶ γι' αὐτὸ ἐξογκώνεται καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λεμφικοὶ ἀδένες σὲ κάθε ἀρρώστεια ποὺ προξενοῦν τὰ ξένα δηλητήρια. Τὸ κυκλοφοροῦν χρυσάφι κρατιέται σταθερῶς εἰς τὸ ποσὸν τῶν 22 τρισεκατομμυρίων νομισμάτων. Τὰ περισσεύματα δὲν κατατίθενται ὡς ράβδοι χρυσοῦ ὅπως ἀνοήτως γίνεται εἰς τὰ σημερινὰ κράτη, ἀλλὰ ὑπάρχουν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ λίπους ὡς πρώτη ὕλη ἐντὸς ἰδιαιτέρας τάξεως κυττάρων. Κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα ὑπάρχουν ἐκτεταμέναι ἀποθῆκαι λίπους καὶ λίπος πληρώνει κάθε κενὸ καὶ κάθε σχισμὴν τῶν ὀργάνων, γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ κράτος ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ πολέμων ἀνεξαντλήτους πηγὰς ἀπὸ τρόφιμα καὶ πολεζοῦν ἐπάνω εἰς τὸ παλάτι ποὺ σχηματίζει τὸ κρανίον μιὰ ζωὴ γεμάτη φρονμοφόδια. Ἡ διευθύνουσα τάξις τοῦ κυτταρικοῦ κράτους, τὰ νευρικὰ κύτταρα, τίδες καὶ εὐθύνη. Δισεκατομμύρια ἀπὸ ἄλλα κατώτερα νευρικὰ κύτταρα ἀπὸ κατωτέρους ὑπαλλήλους δέχονται ἐκ τῶν ἄνω διαταγὰς καὶ κανονίζουν τὸ πᾶν εἰς τὸ κράτος.

Ἔτσι ζῇ τὸ κράτος μὲ θαυμαστὴν ἐναρμόνισιν καὶ ὡραιότητα τὴν ζωὴν τῆς ἐργατικῆς εἰρήνης καὶ τῆς συμπνοίας, ὅλων τῶν στοιχείων του. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κράτος τῶν κυττάρων ὑπάρχουν ἐχθροὶ καὶ κίνδυνοι, πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ διατηρεῖ τὸ κράτος ἕτοιμη μίαν διαρκῆ δύναμιν στρατοῦ.

Ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν εἶνε τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια. Αὐτὰ εἶνε ἐν καιρῷ εἰρήνης οἱ πόλισμαν τοῦ κράτους. Φροντίζουν διὰ τὴν τάξιν τοῦ κρά-

τους καὶ ὅπου ἰδοῦν καὶ τὸ παραμικρὸν βλαβερὸν πραγματάκι γιὰ τὸ ὅλον κράτος τὸ ἀπομακρύνουν. Μπῆκε μιὰ ἀγκίδα κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα ἢ ἕνας κόκκος ἄμμου τῆς τροφῆς εἰς τὸ τοίχωμα ἑντέρου, τότε τρέχουν πολλὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια στὸν τόπον ποὺ βρίσκεται τὸ ξένον σῶμα καὶ τὸ πλημμυρίζουν μὲ ὀξέα καὶ βάσεις γιὰ νὰ τὸ διαλύσουν ἢ τὸ καταπίνουν ἢ τὸ σπάζουν καὶ μεταφέρουν τὰ κομματάκια ἢ καὶ ἂν αὐτὸ δὲν γίνεται ἀνοίγουν μιὰ πόρτα πρὸς τὰ ἔξω τοῦ κράτους, ὅπως μὲ τὸ φτυάρι ἀνοίγομεν ἕνα δρόμο μέσα ἀπὸ τὸ χιόνι, λυώνοντας τὰ τοιχώματα τοῦ κράτους, αὐτὸ τὸ λέμε «διαπύησι» καὶ ἔτσι διώχνουν τὸ ξένο σῶμα. Ἐὰν ὅμως αὐτὸ τὸ ξένον σῶμα εἶνε βαθειὰ καὶ δὲν ἐπιτυγχάνουν αὐταὶ αἱ μέθοδοι τότε, τὸ κτίζουν μέσα σὲ ἕνα τοῖχο ἀπὸ σκληρὰ «οὐλὴ» ἢ ἀσβέστι.

Αὐτὰ τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ὅταν ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἐμπορευμάτων εἶνε μεγάλη, κατὰ τὴν πέψιν, κουβαλοῦν κατὰ χιλιάδας κομματάκια τῶν χρησίμων ὑλικῶν παντοῦ τοῦ σώματος. Ἔτσι φέρνουν τὸ λίπος ὡς ἐκεῖ ποὺ θὰ ἀποθηκευθῇ κάθε ἕνα, ἕνα ἐλάχιστο κομματάκι, τὰ πολλὰ δισεκατομμύρια ὅμως μιὰ μεγάλη ποσότητα. Βέβαια ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρισεκατομμύρια πολῖτες τοῦ κυτταρικοῦ κράτους σὲ κάθε στιγμὴ πεθαίνουν πάμπολλοι. Τότε τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια χωρὶς κλάψες καὶ τελετὲς μεταφέρουν τὰ πτώματα ἐκεῖ ὅπου θὰ μεταβληθοῦν πάλιν εἰς πρώτην ὕλην χρήσιμον διὰ τὸ σύνολον.

Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ κινδύνου εἶνε τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια πρώτης γραμμῆς στράτευμα ποὺ ἔχει μάθει νὰ ἀντιμετωπίζει κινδύνους.

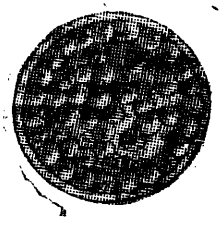
Μὲ μιὰ τομὴ ἄνοιξαν τὰ σύνορα τοῦ κράτους (ὅπως σ' ἕνα τραῦμα). Οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους, τὰ βακτηρίδια, αὐτὸ περίμεναν γιὰ νὰ μποῦν μέσα. Ὅλον τὸ κράτος τώρα δείχνει μιὰ μεγάλη ἀνησυχία καὶ παντοῦ παρασκευάζονται στρατιῶται καὶ ὅπλα. Ἀπὸ παντοῦ στέλλονται ὅπλα καὶ στρατιῶται, τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια, εἰς τὸν τόπον τῆς εἰσόδου τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ τραῦμα φουσκώνει ἀπὸ τὸ πολὺ αἷμα ποὺ συρρέει καὶ τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἀφήνουν τὰ ἀγγεῖα καὶ βγαίνουν ἔξω καὶ ἀρχίζουν μ ἐὅλα τὰ μέσα ἕνα πόλεμον χημικὸν μέχρι τοῦ καταβροχθιστικοῦ, ἄνδρας ἀπέναντι σὲ ἄνδρα, σὰν τὶς μονομαχίες τοῦ παληοῦ καιροῦ, ἀλλὰ καὶ μὲ μέσα ποὺ δὲν τὰ ἔφθασεν ἡ σημερινὴ πολεμικὴ τέχνη. Ποιὸ θὰ εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου; Ἄλλοτε νικᾷ τὸ κυτταρικὸν κράτος, ἄλλοτε οἱ ληστὰι ποὺ καὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν ὀλιγώτερον φοβερὰ ὅπλα στὴ διάθεσίν των.

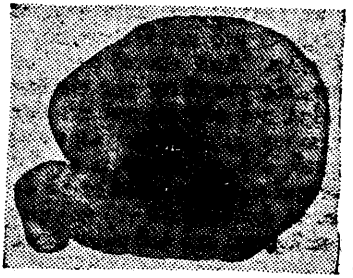
Ἔτσι ζῇ τὸ κράτος τῶν 30 τρισεκατομμυρίων πολιτῶν. Ὅπως καὶ τὰ ἀνθρώπινα κράτη ἔχει καὶ αὐτὸ λαὸν καὶ κυβέρνησιν, τάξεις καὶ ἐπαγγέλματα, ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν, πνευματικὴν κίνησιν καὶ ἄμυναν, πόλεμον καὶ εἰρήνην, νίκας καὶ ἥττας. Ὅπως εἰς τὰ ἀνθρώπινα κράτη, γεννιῶνται κάθε στιγμὴ χιλιάδες καὶ πεθαίνουν κάθε στιγμὴ χιλιάδες πολιτῶν. Καὶ ἡ μεγάλη ἱστορία αὐτῶν τῶν 30 τρισεκατομμυρίων πολιτῶν τοῦ κράτους τῶν κυττάρων εἶνε ἡ ζωή μας.

Η'-Η ΜΟΝΑΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ: ΤΟ ΚΥΤΤΑΡΟΝ

Ένα ώραῖο ἀπόγευμα τοῦ ἔτους 1667 ἐπάθητο ὁ Ἄγγλος σοφὸς Robert Hooke πρὸ ἑνὸς μικροσκοπίου ποὺ εἶχε κατασκευάσει μόνος του καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ νεοανακαλυφθέντος ὀργάνου παρετήρει διαφόρων εἰδῶν πράγματα: Μικρὲς πέτρες, ἄμμον, μοῦχλα, μυῖγες, ἀράχνες, σκαθάρους καὶ ὅ,τι ἔβλεπε μεγαλωμένον εἰς τὸ μικροσκόπιόν του τὸ ἐζωγράφιζε γιὰ νὰ μαζέψῃ τὶς εἰκόνες διὰ τὸ βιβλίον του, τὴν «Μικρογραφίαν» ποὺ ἐξεδόθη κατόπιν εἰς τὸ Λονδῖνον. Ἀπὸ ἕνα φελὸ ἔκοψε μὲ τὸ σουγιά του μιὰ μικρὴ φλοῦδα καὶ τὴν ἔβαλε καὶ αὐτὴ κάτω ἀπὸ τὸ μικροσκόπιόν του. Ἡ εἰκόνα ποὺ εἶδε ἦταν μικρὲς καμαροῦλες ποὺ ἡ μία ἤγγιζε τὴν ἄλλη ὅπως στὴν κηρήθρα τῶν μελισσῶν αἱ κυψέλαι καὶ δι' αὐτὸ ὠνόμασε αὐτοὺς τοὺς χώρους «καμαροῦλες» (Zellen) τὸ ὁποῖον μετεφράσαμεν ἡμεῖς κατόπιν μὲ τὰ «κύτταρα». Ἰδ. εἰκ. 1.

Ὁ Hooke, ὁ ἐρευνητὴς τοῦ 17ου αἰῶνος ποὺ ἀνεκάλυπτε παίζοντας, οὔτε κὰν ἐφαντάζετο ὅτι μὲ τὴν λέξιν «κύτταρον» ἐδημιουργοῦσε ἕνα ὄνομα ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸν ἦχον θὰ ἀντηχοῦσε ἡ ἐπιστήμη τοῦ μέλλοντος. Ὅπως καὶ ὁ Κολόμβος ἔτσι καὶ ὁ Hooke δὲν ἠννόησε τὴν σημασίαν τῆς ἀνακαλύψεώς του. Ἀλλὰ ἡ ἀνακάλυψίς του δὲν ἦτο μικροτέρα ἀπὸ τὴν

Εἰκὼν 3. Ὁ ἄνθρωπος ὅταν εἶνε 24 ὡρῶν.

Εἰκὼν 4. Ὁ ἄνθρωπος ὅταν εἶνε 24 ἡμερῶν

Εἰκὼν 5. Ὁ ἄνθρωπος ὅταν εἶνε 24 ἐτῶν.

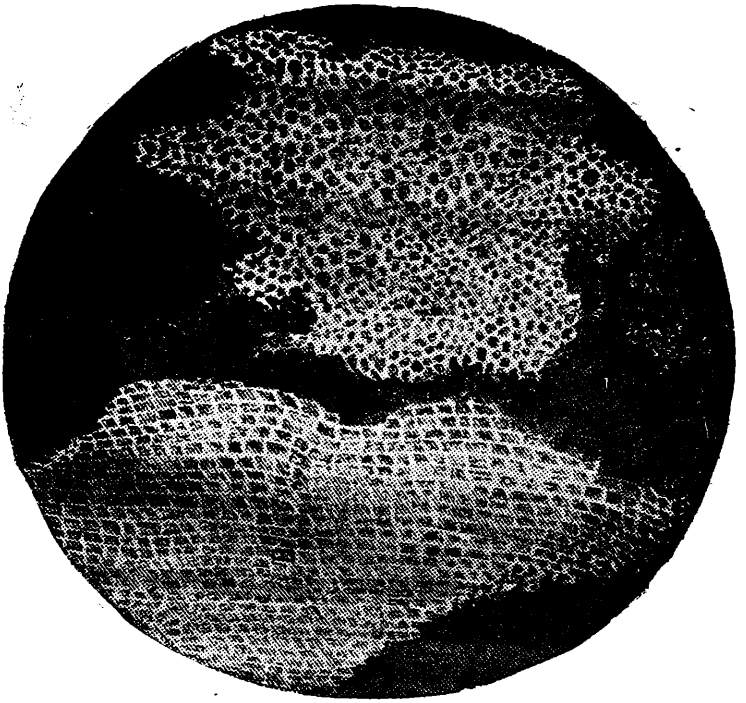
ἀνακάλυψιν τοῦ Κολόμβου. Ἦτο ἕνα ταξεῖδι στὴν Νέαν Γῆν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὸ ἀπόγευμα ποὺ ὁ Hooke εἶδε τὰ πρῶτα κύτταρα ἀξίζει ὅσον τὸ πρωῒ ποὺ ἀπὸ τὶς ὁμίχλες τοῦ ὠκεανοῦ πρωτοεῖδε ὁ Κολόμβος νὰ βγαίνουν τὰ νησιὰ τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν καὶ ὅσον ἡ νύχτα κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γαλιλαῖος εἶδε μὲ τὸ τηλεσκόπιόν του τὸν πλανήτην Δία.

Ἕνα πρωΐ, ἕνα ἀπόγευμα, ἕνα βράδυ... Ἀπὸ αὐτὲς τὶς τρεῖς ἀνακαλύψεις, τὸ κύτταρον τὸ πιὸ κοντά μας ἀπὸ ὅλα, ἔμεινε τὸν περισσότερον καιρὸν περιφρονημένον. Εἶνε στὴν ἀνθρωπίνη φύσι νὰ περιφρονῇ ἐκεῖνο ποὺ εἶνε κοντὰ καὶ νὰ μεγαλοποιῇ τὸ ὅ,τι εὑρίσκεται μακρυά. Ὁ Kepler, ὁ σύγχρονος τοῦ Hooke καὶ τοῦ Γαλιλαίου, γεμᾶτος πόνο γιὰ τὴν ἀδιαφορία ποὺ ἔδειχναν οἱ σύγχρονοί του ἀπέναντι τῶν ἀνακαλύψεών του ποὺ ἔκαμε εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα λέγει: «Πρέπει νὰ λυπηθῶ διότι οἱ ἄνθρωποι

δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἀνακάλυψίν μου; Ὅταν ὁ παντοδύναμος ἐπερίμενεν 6.000 χρόνια γιὰ νὰ ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἰδῇ τί κατεσκεύασεν ὁ Δημιουργός, μπορῶ καὶ ἐγὼ νὰ περιμένω ἄλλα 200 χρόνια, ἐκεῖνον ποὺ θὰ καταλάβῃ ὅ,τι εἶδα ἐγώ».

Αὐτὸ τὸ παράπονο ταιριάζει περισσότερο γιὰ τὸ Hooke παρὰ γιὰ τὸν Kepler.

Διότι ἀκριβῶς 200 χρόνια ἐπέρασαν καὶ ἤδη ἀπὸ καιροῦ εἶχαν γίνει παγκόσμιως γνωσταὶ αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Kepler διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἐκεῖνος

Εἰκὼν 1. Τὰ κύτταρα τοῦ φελοῦ ὅπως τὰ εἶδεν ὁ Hooke

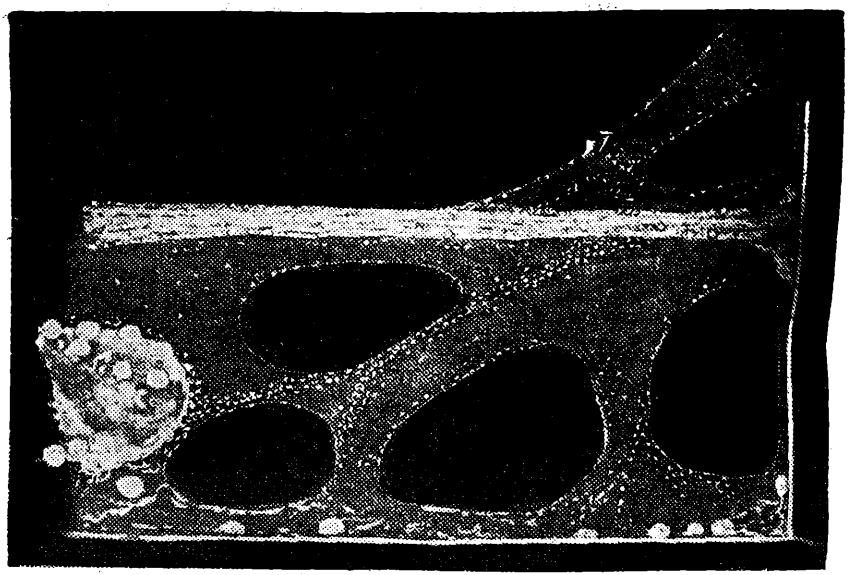
ὁ ὁποῖος ἐκατάλαβεν ὅ,τι εἶδεν ὁ Hooke. Τῷ 1838 ὁ Βοτανικὸς Schleiden περιέγραψε τὸ κύτταρον ὡς τὴν ζῶσαν μονάδα τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ φυτοῦ καὶ μετὰ ἕνα ἔτος ὁ ἀνατόμος Schwann ἀπέδειξεν ὅτι ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα, ἀπὸ τοῦ κατωτάτου φυτοῦ μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ἀπαρτίζονται ἀπὸ κύτταρα καὶ ὅτι τὰ κύτταρα δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἱ μονάδες τῆς ζωῆς. Τὸ βιβλίον τοῦ Sahwann εἶνε μία τῶν καλλιτέρων δημοσιεύσεων τοῦ 19ου αἰῶνος. Δι' αὐτῆς ἀνεκαλύφθη ἀληθῶς τὸ κύτταρον, ποὺ εἶδεν ὁ Hooke, 200 χρόνια προηγουμένως, καὶ δι' αὐτῆς ἀνεγνωρίσθη ὅτι τὸ κύτταρον εἶνε ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς ζωῆς. Εἰς τὸ προηγούμενον μάθημα ἐγράψαμεν περὶ τοῦ πλάσματος. Τὸ κύτταρον εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τῆς ὀργανώσεως τοῦ πλάσματος. Διότι ὡς ἐλέχθη τὸ πλᾶσμα δὲν εἶνε οὐσία ἀλλὰ ὀργάνωσις ὅπως ὀργάνωσις εἶνε τὸ ὡρολόγιον καὶ ἡ ἠλεκτρικὴ συστοιχία. Καὶ ὅπως

δὲν μποροῦμε νὰ ἀγοράσωμε μπαταρίες καὶ ὡρολόγια μὲ τὴν ὀκᾶν ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ εὕρωμεν πλᾶσμα εἰς οἱανδήποτε ποσότητα. Ἀλλὰ ὅπου ἐμφανίζεται πλᾶσμα, ἐμφανίζεται τοῦτο περικεκλεισμένον σὲ ξεχωριστὰ στενὰ ὅρια, στὰ κύτταρα.

Μόνον τὸ πλᾶσμα ἔχει ζωήν, ὅλον τὸ πλᾶσμα ὅμως εἶνε μέσα στὰ κύτταρα, ἐπομένως ἡ ζωὴ εἶνε τὰ ζωντανὰ κύτταρα.

Τὸ ψάρι εἶνε ἕνα τεράστιον πλοῖον ἀπὸ κύτταρα, ἡ πεταλοῦδα εἶνε ἕνα ἀεροπλάνον ἀπὸ κύτταρα καὶ τὸ χελιδόνι ἕνα ἀερόπλοιον ἀπὸ κύτταρα. Ἕνα τεράστιον οἰκοδόμημα ἀπὸ κύτταρα εἶνε καὶ ὁ ἄνθρωπος.

Ἐὰν κυττάξῃ κανεὶς τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου βλέπει ἕνα σκέπασμα ἀπὸ κύτταρα ὅπως θὰ ἔβλεπε ἀπὸ ἕνα ἀερόπλοιον πολὺ πετᾷ πολὺ ψηλά, τὰ

Εἰκὼν 2. Τὰ 1)4 ἑνὸς κυττάρου ὅπως φαίνεται μὲ τὸ σύγχρονον μικροσκόπιον. Τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ κυττάρου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ 1)2000 τῆς εἰκόνος 1, τῶν κυττάρων τοῦ φελοῦ, ὅπως τὰ εἶδεν ὁ Hooke

ὁδοστρώματα μιᾶς πόλεως. Ὅπως ἀπὸ ἐκεῖ ἐπάνω ὁ παρατηρητὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἰδῇ τὶς πέτρες τοῦ ὁδαστρώματος λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἀπόστασις ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος τῶν λιθαριῶν εἶνε πολὺ μεγάλη. Ἔτσι δὲν μπορεῖ κανεὶς λόγῳ τῆς μικρότητός των νὰ διακρίνῃ τὰ κύτταρα. Γιὰ νὰ τὰ ἰδοῦμε πρέπει νὰ ὁπλίσωμε τὰ μάτια μας μὲ τὸ μικροσκόπιον. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν φακῶν του βλέπομεν τότε τὰ πράγματα 100, 1.000 καὶ περισσότερες φορὲς μεγαλείτερα παρὰ ὅ,τι τὰ βλέπομεν μὲ τὰ μάτια μας. (Ἴδε εἰκόνα 2).

Ἀπὸ τὴν συνένωσιν ἑνὸς πατρικοῦ καὶ ἑνὸς μητρικοῦ κυττάρου παίρνει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀρχή του. Ἕνα τέταρτο ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν συνένωσιν ἀρχίζει τὸ ἕνα κύτταρον νὰ διαιρεῖται εἰς 2, τὰ 2 εἰς 4, εἰς 8, εἰς 16, εἰς 32. Τώρα ἐπῆρεν ὁ ἄνθρωπος τὴν μορφὴν μιᾶς φράουλας. Ἀλλὰ καὶ τὰ

32 κύτταρα διαιροῦνται εἰς 64 καὶ τὰ 64 εἰς 128 καὶ ἔτσι μεγαλώνει ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀλλάζει συγχρόνως μορφάς. (Ἴδε εἰκόνας 3, 4 καὶ 5).

Κύτταρον προστίθεται πρὸς κύτταρον καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς μητέρας του κατὰ τοὺς πρώτους 9 μῆνας τῆς ζωῆς του περνᾷ ὅλη τὴν σειρὰ τῶν προγόνων του, ἀπὸ τὸν μονοκύτταρον ὀργανισμὸν ποὺ ζοῦσε στὸ νερὸ διὰ τοῦ σκώληκος, τοῦ ψαριοῦ, τοῦ ἀμφιβίου, μέχρι τῆς μορφῆς ποὺ παίρνει ὡς τέλειος ἄνθρωπος. Καὶ ὅταν φθάσῃ ἐδῶ πάλιν ἀπὸ κύτταρα ἀποτελεῖται, ἀπὸ 30 τρισεκατομμύρια κύτταρα, ἕναν ἀριθμὸν ποὺ σημαίνει ὅτι ἂν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἔπεφτε ἕνα κύτταρον κάθε δευτερόλεπτον μέχρις ὅτου πέσει τὸ τελευταῖον κύτταρόν του θὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν 900.000 χρόνια ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἔπεσε τὸ πρῶτον! Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ κύτταρα εἰμαστε ἡμεῖς, ὅπως τὸ κράτος εἶνε οἱ πολῖται του.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ζωὴ κυττάρων, μὲ αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὰς σκέψεις των, μὲ αὐτὰ αἰσθανόμεθα τὴν πεῖναν των καὶ τὸν ἔρωτά των. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ πᾶν καὶ τὸ τίποτε. Τεράστιος ἀπέναντι τῶν πραγμάτων καὶ τίποτε ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του. Κύριος τοῦ κόσμου καὶ σκλάβος τοῦ ἐγώ του. Διατάσσει καταρράκτας νὰ γυρίζουν τὶς ρόδες του καὶ ἀστραπὲς νὰ φωτίζουν τὶς νύχτες του. Πετάει στὰ σύννεφα περιφρονῶν τοὺς αἰωνίους νόμους καὶ ὅμως: δὲν εἶνε παρὰ ὁ σκλάβος τῶν κυττάρων του.

FRITZ KAHN

ΕΓΚΑΤΑΣΤΗΣΑΤΕ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ

Εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ κάθε σπίτι, Γραφεῖο ἢ Κατάστημα.

Προσφέρει ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες

Δὲν στοιχίζει πολὺ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ:

ΑΝ. ΕΛΛΗΝ. ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

11 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 11

ΣΤΟ
ΣΠΙΤΙ ΣΑΣ

ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΘΗΤΕ

ΤΟΝ

ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟ

ΤΟ ΜΑΓΕΙΡΕΜΜΑ
ΖΕΣΤΑΜΑ ΝΕΡΟΥ
ΣΙΔΕΡΩΜΑ
ΣΚΟΥΠΙΣΜΑ
ΓΙΑΛΙΣΜΑ ΠΑΡΚΕΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΛΛΑΙ ΟΙΚΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Γίνονται ἄνετα καὶ οἰκονομικὰ
μὲ τὸ εἰδικὸν τιμολόγιον Τ—8
Ζητήσατε νὰ σᾶς ἐξηγηθῆ

ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΠ. ΣΤΑΔΙΟΥ 4

ΤΗΛ. ΔΙΕΥΘ. «ΙΚΟΤΕΚΤ» ΑΡΙΘ.ΤΗΛ. 10-98

"ΤΕΚΤΩΝ,,

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΡΑΧ. 15.000.000

ΑΘΗΝΑΙ : Γωνία Σταδίου-Σαντορίζα ἀρ. 1.—Ὑποκαταστήματα ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὁδὸς Βενιζέλου - Μέγαρον Δρακούλη.

ΜΕΛΕΤΑΙ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ : πάσης φύσεως οἰκοδομικῶν ἔργων καὶ παντὸς ἔργου ἐκ Μπετὸν Ἀρμὲ, τεχνικῶν ἔργων, γεφυρῶν, σιδηροδρόμων, ὑδραυλικῶν, λιμενικῶν, ἀποξηράνσεως ἑλῶν, δυσχερῶν θεμελιώσεων διὰ τοῦ παγκοσμίου συστήματος PIEUX-ARMÉS FRANKI, ὁδοποιΐας, ἀσφαλτοστρώσεων κλπ.

ΚΕΝΤΡΙΚΑΙ ΘΕΡΜΑΝΣΕΙΣ : ὑδραυλικαὶ ἐγκαταστάσεις, ἀερισμὸς χώρου κλπ.

ΠΡΑΤΗΡΙΟΝ : θερμαστρῶν, μαγειρείων, λουτρῶν, ὑδραυλικῶν ἐξαρτημάτων κλπ.

ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ : Ξυλουργεῖον, Σιδηρουργεῖον, ἐργοστάσιον παραγωγῆς τσιμεντοσωλήνων, τσιμεντοπλίνθων καὶ εἰδικῶν πεδίλων ἐκ Μπετὸν-ἀρμὲ συστήματος Ritter - Zanger διὰ στερέωσιν ξυλίνων τηλεγραφικῶν στύλων κλπ.

ΑΝΕΛΚΥΣΤΗΡΕΣ : συστήματος «STIGLER», ἀνυψωτῆρες ἐμπορευμάτων κλπ.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΖΑΧΑΡΙΟΥ & ΣΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ — Ὁδὸς ΣΤΑΔΙΟΥ 54

Τηλ. Διεύθ. «ΤΕΧΝΙΚ» Ἀριθ. τηλ. 1.26

ΠΡΟΜΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΝΤΟΣ ΕΙΔΟΥΣ ΜΗΧΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ, ΠΡΑΤΗΡΙΑ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΙΔΩΝ

Γενικαὶ Ἀντιπροσωπεῖαι :

Maschinenfabrik Augsburg. Nuernberg A.G. Κινητῆρες Δίζελ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης 20-15000 ἵππων ἕκαστος. Παρ' ἡμῶν ἐγκατασταθέντες κινητῆρες Δίζελ ἐν Ἑλλάδι 65, συνολικῆς δυνάμεως 20000 ἵππων. Ἀτμοστρόβιλοι. Ἀτμομηχαναί. Τυπογραφικαὶ μηχαναί. Ἐπίπεδα πιεστήρια «Terno» Κυλινδρικά.—Babcock & Wilcox Ltd London. Ἀτμολέβητες.—Siemens Schuckert-Werke. Berlin. Κέντρα παραγωγῆς ἠλεκτρικοῦ ρεύματος. Ἠλεκτρικαὶ ἐγκαταστάσεις κινήσεως Ἐργοστασίων. Φωτισμὸς πόλεων, μεταφοραὶ δυνάμεως. — Siemens & Halske A.G. Berlin. Τηλεφωνικαὶ ἐγκαταστάσεις αὐτόματοι καὶ χειροκίνητοι. Ἠλεκτρικὰ ὄργανα μετρήσεως. Ἠλεκτρικὰ μηχανήματα ἰατρικῆς.— Telefunken. Berlin. Ἐγκαταστάσεις ἀσυρμάτων τηλεγράφων καὶ τηλεφώνων.— Friedrich Krupp Grusenwerk A.G. Magdeburg. Ἐγκαταστάσεις πιεστηρίων καὶ καθαριστηρίων ἐλαίου μηχανημάτων θρύψεως, ξηράνσεως, φρύξεως καὶ ἐπεξεργασίας ὑλῶν πάσης ἐν γένει βιομηχανίας καὶ μεταλλείων.—Ges. Fuer Linde's Eismaschinen A.G. Wiesbaden. Ψυκτικαὶ καὶ Παγοποιητικαὶ Ἐγκαταστάσεις παντὸς μεγέθους.

ΤΟ ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ "ΒΡΑΔΥΝΗΣ,,

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

(ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡ. "ΒΡΑΔΥΝΗ,,)

ΟΔΟΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 8 - ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ
ΕΙΣ ΑΜΦΟΤΕΡΑΣ ΤΑΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ
"ΒΡΑΔΥΝΗΝ,, ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ "ΒΡΑΔΥΝΗΣ,,

Συνδρομὴ ἐτησία.	Δραχ.	400
» ἑξάμηνος . . .	»	200
» τρίμηνος. . . .	»	100

Αἱ συνδρομαὶ προπληρώνονται.—Ἐμβάσματα διὰ ταχ. ἐπιταγῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ κ. Δημ. Ἀραβαντινοῦ, Διευθυντοῦ καὶ Ἰδιοκτήτου τῆς ἐφημερίδος ἡ «Βραδυνή». Ὁδὸς Λυκούργου 8.